

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1956:56

SOU
1956:56 A

[illegible] BIBL.
28 DEC 1956
STOCKHOLM

Finansdepartementet

EKONOMISKA VILLKOR FÖR RUSDRYCKS-UTSKÄNKNINGEN

BETÄNKANDE AVGIVET AV

1953 ÅRS UTSKÄNKNINGSVINSTKOMMITTÉ

Stockholm 1956

Statens offentliga utredningar 1956

Kronologisk förteckning

1. Åldringsvård. Idun. 344 s. **S.**
2. Fiskhanden i Sverige. Idun. 194 s. **Jo.**
3. Restaurering av Uppsala domkyrka. Victor Petterson. 170 s. **E.**
4. Statens stöd åt växtförädlingen m. m. Egnellska. 295 s. **Jo.**
5. Standardtariffer för detaljdistribution av elektrisk kraft. Hæggström. 96 s. **K.**
6. Statsägda aktiebolag i Sverige. Av R. Tersman. Idun. 110 s. **Fi.**
7. Städernas donationsjord. Kihlström. 86 s. **I.**
8. Förenklad statsbidragsgivning. Idun. 109 s. **Fi.**
9. Frågan om fortsatt samarbete mellan staten och TGO i LKAB. Marcus. 48 s. **Fi.**
10. Investeringsverksamhet och sparande. Balansproblem på lång och kort sikt. Av L. Lindberger. Hæggström. 267 s. **Fi.**
11. Atomenergien. Beckman. 117 s. **H.**
12. Bihang till kyrkohandboken. Idun. 100 s. **E.**
13. Konstbildning i Sverige. Kihlström. 443 s., 24 s. pl. **E.**
14. Tulltaxa. 1. Allmänna synpunkter. Hæggström. 210 s. **Fi.**
15. Tulltaxa. 2. Detaljmotivering. Hæggström. 849 s. **Fi.**
16. Tulltaxa. 3. Taxan. Hæggström. 179 s. **Fi.**
17. Fiskeområde. Idun. 106 s. **Jo.**
18. Seminarieorganisationen. 1. Idun. 237 s. **E.**
19. Kommunaförbund och indelningsändringar. Idun. 228 s. **I.**
20. Utredningen om kortare arbetstid. Kihlström. 277 s. **S.**
21. Utredningen om kortare arbetstid. Bilagor. Kihlström. 236 s. **S.**
22. Alternativ aftonsångsritual. Idun. 85 s. **E.**
23. Vissa ändringar i nöjesbeskattningen m. m. Beckman. 239 s. **Fi.**
24. Statsägda företag i utlandet. Idun. 351 s. **Fi.**
25. Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk. Idun. 633 s. **Ju.**
26. Byggnadsninnen. Victor Petterson. 156 s. **Ju.**
27. Betänkande med förslag till sjukhuslag m. m. Kihlström. 227 s. **I.**
28. Rådhusrätts sammansättning i brottmål. Norstedt. 54 s. **Ju.**
29. Lag om rätt att utöva läkekonsten. Beckman. 192 s. **I.**
30. Prästvalslag. Kihlström. 204 s. **E.**
31. Remissyttranden. Kihlström. 400 s. **S.**
32. Hemmen och samhällsplaneringen. Beckman. 210 s. **S.**
33. Skogsindustrins utbyggnad. Idun. 235 s. **H.**
34. Kliniska utbildningsplatser för blivande läkare. Idun. 173 s. **E.**
35. Upplysningsverksamhet vid folkomröstningar Kihlström. 141 s., 6 s. pl. **Ju.**
36. Skogsbrukets arbetsmarknad. Idun. 292 s. **S.**
37. Alkoholblodprovet. Idun. 110 s. **I.**
38. Strålskydd. Kihlström. 348 s., 1 s. pl. **I.**
39. Offentliga byggnader. Översikt och byggnadsbehov. Idun. 267 s. **K.**
40. Riktlinjer för bostadspolitiken. Idun. 175 s. **S.**
41. Nya kommunala ortsavdrag. Idun. 247 s. **Fi.**
42. Staten och de politiska ungdomsorganisationerna. Kihlström. 102 s. **E.**
43. Zigenarfrågan. Framtiden, Malmö. 153 s., 8 s. pl. **S.**
44. Översyn av Förenta Nationernas stadga. Norstedt. 83 s. **U.**
45. Nordiska parlamentariska kommitténs slutbetänkande. Kihlström. 58 s. **U.**
46. Bränsleförsörjningen i atomåldern. 1. Förutsättningar, slutledningar, rekommendationer och förslag. Idun. 94 s. **H.**
47. Stöd åt ofullständiga familjer. Idun. 91 s. **S.**
48. Statsbudgetens verkningar på konjunkturutvecklingen. Av A. Lindbäck. Idun. 114 s. **Fi.**
49. Tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad. Kihlström. 36 s. **Ju.**
50. 1951 års oljeutredning. Brandfarliga varor. Del 1. Norstedt. 188 s. **H.**
51. 1951 års oljeutredning. Brandfarliga varor. Del 2. Bilagor. Norstedt. 116 s. **H.**
52. Domartjänster i häradsrätt och hovrätt. Idun. 118 s. **Ju.**
53. Balanserad expansion. Marcus. 240 s. **Fi.**
54. Statens Järnvägars taxor. Beckman. 556 s. **K.**
55. Skyddslag. Marcus. 512 s. + 180 s. Bilaga. **Ju.**
56. Ekonomiska villkor för rusdrycksutskänkningen. Idun. 391 s., 1 s. pl. **Fi.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1956:56

Finansdepartementet

EKONOMISKA VILLKOR FÖR

RUSDRYCKSUTSKÄNKNINGEN

Betänkande avgivet av

1953 års utskänkningsvinstkommitté

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB

STOCKHOLM 1956

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.... 7

Sammanfattning av kommitténs förslag 10

Direktiv för utredningen 12

Inledning

Kap. I. Utskänkningsrättigheterna och restaurangföretagens omsättning av rusdrycker 19

Rättighetssystemet 19

Utskänkningsrättigheternas antal och fördelning 21

Restaurangföretagens omsättning av rusdrycker 1937—1954.. 24

Omsättningsutvecklingen efter den 1 oktober 1955 39

Avdelning I. Bruttovinster, utskänkningsskatt och prissättning på rusdrycker

Kap. II. Restaurangföretagens vinst å utskänkning av spritdrycker och starkvin 49

Historik och redogörelse för gällande ordning 49

1917 års lagstiftning 49

1917 års lagstiftning i tillämpningen 52

1937 års beslut 54

Vinstavvecklingens genomförande 1938—1956 62

Framställningar rörande vinstregleringen efter 1937..... 69

Utskänkningsvinsterna 1937—1956 70

De enskilda företagens vinstandelar och spillmånsersättning 71

De allmänna företagens fasta kostnadsersättningar och spillmånsersättning m. m. 78

Överskott genom s. k. övermål m. m. 83

Kap. III. Utskänkningsskatten och indragna vinstandelar 86

Tidigare lagstiftning angående utskänkningsskatt och gällande ordning 86

Framställningar från restaurangnäringen rörande prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker..... 95

Utskänkningsskatt och indragna vinstandelar 1937—1956.... 101

Utskänkning i festvåningar, tillfälliga rättigheter m. m..... 105

Gällande bestämmelser 105

Undersökningar rörande utskänkning i festvåningar..... 108

Tillfälliga rättigheter 110

Kap. IV. Prissättning och bruttovinster på viner och starköl 114

Hittillsvarande förhållanden 114

Viner 114

Starköl 115

Utskänkningsvinst och prissättning på viner 1937—1956 115

Kap. V. Kommitténs särkostnadsundersökning ... 127
Inledning ... 127
Särkostnadsposternas beräkning ... 130
Särkostnadernas storlek och fördelning ... 135

Kap. VI. Utskänkningsrättigheternas betydelse för restaurangföretagen ... 145
Inledning ... 145
Indirekta fördelar av rätten till utskänkning ... 146
Utskänkningsrättigheternas relativa antal ... 153

Kap. VII. Frågan om olika villkor för allmänna och enskilda företag ... 156
Inledning ... 156
Folkrestaurangmonopolets uppkomst och innebörd ... 157
Folkrestaurangernas antal och fördelning ... 159
Särskilda villkor vid utskänkning på folkrestauranger ... 163

Kap. VIII. Kommitténs förslag beträffande utskänkningsvinster, utskänkningsskatt och prissättning på rusdrycker ... 164
Inledning ... 164
Utskänkningsvinsten på spritdrycker och starkvin 1937—1956 164
Utskänkningsvinsten på lätta viner 1937—1956 ... 167
Allmänna synpunkter ... 168
Utskänkningsskatten och utskänkningsprisernas avvägning ... 173
Utskänkningsskatt och prissättning på spritdrycker ... 173
Prissättningen på viner ... 180
Lätta viner ... 180
Starka viner ... 184
Prissättningen på starköl ... 186
Folkrestaurangmonopolet och frågan om samma eller olika ersättning för allmänna och enskilda företag ... 187
Frågan om ersättningen för utskänkning av spritdrycker ... 191
Bör den nuvarande vinstavvecklingen fullföljas? ... 191
Kommitténs förslag rörande utformningen av den framtida ersättningen ... 193
Avvägningen av vinstmarginalernas och kostnadsersättningarnas storlek ... 199
Inledning ... 199
Utskänkningsrättigheternas ekonomiska betydelse för restaurangföretagen ... 200
Kostnaderna för utskänkningen ... 203
Kommitténs förslag ... 204
Restaurangnäringens lönsamhetsläge och avvägningen av kostnadsersättningar och vinstmarginaler ... 205

Kap. IX. Förslagets verkningar och praktiska tillämpning ... 211
Verkningarna på restauratörernas inkomster ... 211
Vinstregleringen för spritdrycker ... 211
Vinstregleringen för vin ... 215
Bruttovinst på starköl ... 217

Övergångsbestämmelsernas utformning ... 219
Sammanfattning av förslagets verkningar ... 221
Ersättningar och bruttovinster för vissa särskilda slag av utskänkningsrättigheter ... 228
Förslagets praktiska tillämpning ... 229
Indexreglering av ersättningar och bruttovinster ... 229
Fastställande av utskänkningspriser ... 232
Utskänkningspris för spritdrycker ... 232
Utskänkningspris för viner ... 234
Utskänkningspris för drinkar ... 236
Utskänkningspris för starköl ... 236
Utskänkningsprislistor och kontroll av utskänkningspriser 236
Uppbörd och kontroll av utskänkningsskatt å spritdrycker .. 236
Beräkning och utbetalning av ersättning för utskänkning av spritdrycker ... 239
Speciella frågor vid övergången till den nya ordningen ... 240
Verkningarna på statsverkets och systembolagets inkomster ... 242
Statsverkets inkomster ... 242
Utskänkningsskatten på spritdrycker ... 244
Utskänkningsskatten på starkvin ... 246
Restitution till restauratörerna å svaga och musserande viner ... 246
Sammanfattning rörande statsverkets inkomster av utskänkningsskatt å spritdrycker och starkvin ... 246
Kontrollstyrelsens kostnader för kontroll av utskänkningsskatt m. m. ... 247
Systembolagets inkomster och dess utskylder till det allmänna ... 247
Systembolagets inkomster ... 247
Den statliga och kommunala inkomstskatten ... 248
Sammanfattning ... 249

Kap. X. Förtärings- och förvaringsförbuden ... 252

Avdelning II. Servisavgiftsfrågan

Kap. XI. Servisavgiftsfrågans tidigare behandling och nuvarande förhållanden 257
Inledning ... 257
Löneavtal och arbetstidsreglering ... 258
Kollektivavtalen ... 258
Arbetstidens reglering ... 261
Tidigare utredningar och förslag rörande serveringspersonalens avlöningsförhållanden ... 263
Undersökningar rörande serveringspersonalens inkomst av servisavgifter ... 271
Rusdrycksomsättningens fördelning under olika tider av dagen 282

Kap. XII. Kommitténs behandling av servisavgiftsfrågan ... 284
Inledning ... 284
Arbetsmarknadsparternas förslag ... 288
Kommitténs förslag ... 294

Avdelning III. Övriga frågor

Kap. XIII. Kreditfrågan 301

Kap. XIV. Fraktkostnadsfrågan 305

Kap. XV. Kvantitetsmärkta serveringskärl 313

Nuvarande förhållanden 313
Åtgärder för nedbringande av övermålet 313
Bestämmelser om mätnings- och vägningsredskap 315
Bestämmelser om utskänkningen 316
Utländsk lagstiftning om kvantitetsmärkta serveringskärl 317
Förbundsrepubliken Tyskland 317
Finland 318
England 320
Schweiz 320
Frankrike 320
Kommitténs förslag 320

Reservationer

1. Herrar Axelsson, Rudbeck och Wadell 324
2. Herr Wadell 347

Bilagor

1. Författningsförslag m. m. 353
   a) Förslag till förordning om ändrad lydelse av 40 § 3 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954 (nr 521) 353
   b) Förslag till förordning om ändring i förordningen den 26 februari 1954 (nr 72) angående omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker och vin 353
   c) Förslag till förordning med vissa bestämmelser om förtäring och förvaring av rusdrycker m. m. 357
2. Tillämpningsföreskrifter för indexreglering av ersättningar och bruttovinster 359
3. Redogörelse för undersökningar rörande intäkter, kostnader och resultat inom den enskilda restaurangnäringen utarbetade inom Sveriges hotell- och restaurantförbund samt redovisning av omsättning och driftsresultat vid de allmänna restaurangbolagen sammanställd av Sveriges centrala restaurangaktiebolag 363
4. Vinstreglering m. m. i vissa främmande länder 377
5. Avlöningsförhållanden för serveringspersonal vid restauranger med sprutskänkning i vissa främmande länder 385

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet

Genom beslut den 5 juni 1953 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla utredningsmän med uppdrag att verkställa en utredning rörande verkningarna på restaurangnäringen av utskänkningsvinstens avveckling m. m. Samtidigt bemyndigades departementschefen att tillkalla experter för deltagande i utredningsarbetet.

Med stöd av förenämnda bemyndigande tillkallades den 11 juni 1953 såsom utredningsmän dåvarande överdirektören och chefen för kontrollstyrelsen, numera verkställande direktören i Nya systemaktiebolaget H. Älmeby, tillika ordförande, verkställande direktören i Aktiebolaget stockholmssystemet, f. d. överdirektören S. G. Almgren, ordföranden i Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund A. Axelsson, ledamoten av riksdagens andra kammare, målarmästaren J. G. V. Engkvist, studierektorn hos Landsorganisationen T. O. Karlbom, ordföranden i Sveriges hotell- och restaurantförbund direktören, friherre O. J. C:son Rudbeck och verkställande direktören i Sveriges centrala restaurangaktiebolag A. V. Wadell. Sedan Almgren avlidit uppdrog departementschefen genom beslut den 22 oktober 1954 åt dåvarande t. f. verkställande direktören i Aktiebolaget stockholmssystemet, numera direktören i Nya systemaktiebolaget S. Hafström att i dennes ställe vara utredningsman. Departementschefen uppdrog vidare genom beslut den 29 februari 1956 åt byråchefen i kontrollstyrelsen A. D. H. Wistrand att såsom expert biträda utredningsmännen.

Till sekreterare åt utredningsmännen utsågs den 22 juni 1953 första aktuarien Marianne E. Arvidsson. Sedan Arvidsson på egen begäran befriats från uppdraget utsågs den 6 april 1956 till sekreterare kanslisekreteraren K.-I. Edstrand.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 13 januari 1956 erhöll utredningsmännen i uppdrag att jämväl verkställa utredning rörande utskänkningsskatten.

Utredningen har antagit benämningen 1953 års utskänkningsvinstkommitté.

Kommittén har under sitt arbete anlitat experter på olika områden. Sålunda har för undersökningen rörande de med utskänkningen förenade kostnaderna anlitats numera professorn T. Paulsson Frenckner vid valet av undersökningsmetod m. m., byråchefen S. T. Moberg beträffande urvalet av företag för undersökningen ävensom den statistiska bearbetningen av materialet och civilekonomen A. Sjöberg beträffande särskilda frågor i samband med undersökningens utförande. Insamlandet av material för undersökningen anförtroddes åt revisionsfirman Jelf, Nyberg & Co., varvid arbetet leddes av auktoriserade revisorn T. Viberg. Inspektören vid Stockholmsdistriktets allmänna restaurangaktiebolag, K.-E. Orling, har biträtt med vissa specialundersökningar och tidsstudier. Med byråchefen Moberg har kommittén också haft samråd rörande vissa metodfrågor i samband med den av kommittén verkställda undersökningen rörande serveringspersonalens inkomster av servisavgifter m. m. Förste aktuarien J. Collett har för kommitténs räkning genomfört vissa undersökningar avsedda att belysa förändringarna i restaurangernas omsättning i samband med erhållandet av utskänkningsrättigheter. Aktuarien E. Hård af Segerstad har likaledes biträtt kommittén i samband med vissa statistiska undersökningar. Ledamoten Hafström har utfört vissa beräkningar rörande verkningarna för restaurangnäringens del av kommitténs förslag och även förberett förslag rörande den nya ordningens praktiska tillämpning, kreditfrågan m. m.

I anledning av remisser har kommittén avgivit yttrande till Kungl. Maj:t

dels den 30 november 1954 över en av kontrollstyrelsen utarbetad promemoria angående kontrollen över utskänkningsskatten efter den nya rusdrycksförsäljningsförordningens ikraftträdande m. m.,

dels den 4 februari 1956 över framställningar från Sveriges hotell- och restaurantförbund, Svenska turisthotellens riksförbund och Sveriges centrala restaurangaktiebolag angående avbrytande av nedskrivningen av restaurangernas ersättning för utskänkningen av spritdrycker och starkvin samt därutöver för de enskilda företagen en ökning av denna ersättning och för de allmänna företagen en höjning av spillmånsersättningen till den nivå som gäller för de enskilda företagen.

I anslutning till att utredningsuppdraget utvidgades till att omfatta även frågan om utskänkningsskatten överlämnade Kungl. Maj:t genom beslut den 13 och 27 januari 1956 för beaktande vid utredningen vissa framställningar från Södra Sveriges hotell- och restaurantförening, Svenska turisthotellens riksförbund, Skånska landsortens restauratörförening, Stockholms hotell- och restaurantförening, Sveriges centrala restaurangaktiebolag samt Sveriges hotell- och restaurantförbund och Svenska turisthotellens riksförbund gemensamt.

Från Nya systemaktiebolaget har till kommittén överlämnats en fram-

ställning av den 19 december 1955 från Sveriges hotell- och restaurantförbund, Svenska turisthotellens riksförbund och Sveriges centrala restaurangaktiebolag om jämställande av alla innehavare av utskänkningsrättigheter beträffande fraktkostnader för rusdrycker.

Utskänkningsvinstkommittén får härmed vördsamt överlämna betänkande angående ekonomiska villkor för rusdrycksutskänkningen. Reservationer beträffande vissa frågor har avgivits av ledamöterna Axelsson, Rudbeck och Wadell. Härmed är kommitténs utredningsuppdrag slutfört.

Stockholm den 19 december 1956.

H. Älmeby

Arne Axelsson *Gunnar Engkvist* *Sten Hafström*
Torvald Karlbom *O. C:son Rudbeck* *A. V. Wadell*
/ Karl-Ingmar Edstrand

Sammanfattning av kommitténs förslag

De nykterhetspolitiska strävandena har efter hand kommit att omfatta en rad olika åtgärder. Det väsentliga syftet har varit att begränsa omfattningen och skadorna av alkoholkonsumtionen.

Vid fullföljandet av de nykterhetspolitiska målsättningarna har regleringen av utskänkningen sedan gammalt tillmätts stor betydelse. En väsentlig roll har därvid tilldelats de ekonomiska regleringarna — särskild beskattning av utskänkta drycker, prisreglering på spritdrycker och begränsning av restauratörernas utskänkningsvinst.

Vid utformningen av den framtida ekonomiska regleringen av utskänkningen uppställer sig i första hand frågan i vilken mån nykterhetspolitiska hänsyn alltfort nödvändiggör samhälleliga ingripanden.

Att utskänkningens betydelse statistiskt sett blivit mindre medför enligt kommitténs mening icke att den ur nykterhetssynpunkt kan anses vara en fråga av mindre vikt än tidigare. Beaktas bör nämligen att minskningen i utskänkningsvolymen av spritdrycker uppkommit efter en kontinuerlig och till sin storlek betydande ökning under tiden efter 1937 års riksdagsbeslut rörande vinstavvecklingen.

Det får icke heller förbises, att det nykterhetspolitiska läget — åtminstone tillfälligt — i mycket allvarlig grad försämrats. I denna ur nykterhetssynpunkt bekymmersamma situation intar restaurangerna en viktig position. De har liksom tidigare en avgörande betydelse genom sitt inflytande på dryckesvanornas uppkomst och utformning. I all synnerhet gäller detta ungdomen. Kommittén betonar att det sätt varpå restaurangerna bedriver sin utskänkning har den allra största betydelse för alkoholvanornas utveckling på längre sikt. De olika förslag kommittén framlägger bör ses mot bakgrunden av vad nu sagts. Förslagen innebär sammanfattningsvis följande.

Vad beträffar *utskänkningsskatten på spritdrycker* har kommittén funnit att starka nykterhetspolitiska skäl talar för att nuvarande prisnivå vid utskänkningen i huvudsak bibehålles och att någon anledning att slopa utskänkningsskatten därför icke föreligger. Enligt kommitténs mening bör utskänkningsskatten i framtiden omfatta hela skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris. Förslaget innebär, att utskänkningspriset skall överstiga utminuteringspriset med högst 50 procent och att utskänkningsskatt uttages med $33^1/_3$ procent av utskänkningspriset. De angivna relationerna medför en sänkning av utskänkningspriset på bättre kvaliteter av spritdrycker med 15—20 procent.

I fråga om regleringen av *restaurangföretagens inkomster av spritdrycks-*

utskänkningen innebär förslaget att det s. k. vinstkvantitetssystemet och nedskrivningen av restauratörvinsterna inom ramen för detta slopas och att i stället införes en rörlig ersättning av 12 procent på utskänkningspriset — motsvarande 20 procent av utminuteringspriset — vid de prisförhållanden som rådde den 1 oktober 1956. Ersättningen begränsas på visst sätt i relation till omsättningen av andra varor och föreslås vara lika för såväl enskilda som allmänna företag, varvid den nuvarande ensamrätten för de allmänna restaurangbolagen att driva folkrestauranger slopas. Endast i särskilda fall bör utskänkningsrätten förbehållas dessa bolag.

Utskänkningsskatten på starka viner föreslås slopad.

Beträffande såväl starka som lätta *viner förordas maximiprisreglering.* Ersättningar och vinstmarginaler förutsättes komma att anpassas till framtida pris- och kostnadsförändringar genom indexreglering.

Kommitténs förslag rörande restauratörernas ersättning för utskänkningen av spritdrycker och vin har, med utgångspunkt från nykterhetspolitiska krav och under hänsynstagande till det ekonomiska värde själva utskänkningsrättigheten innefattar, avvägts så att den i stort sett täcker samtliga särkostnader för utskänkningen med undantag för den del därav som hänför sig till hovmästare. Vid bedömning av de föreslagna ersättningarna bör hänsyn tagas till, att den största kostnadsposten — serveringspersonalens kontanta arbetslön — icke betalas av restauratören utan täckes genom av gästerna uttagna servisavgifter.

Prissättningsgrunderna och ersättningen för utskänkningen har avvägts så att de skall främja en övergång från starkare till svagare drycker.

I kommitténs uppdrag har även ingått att behandla frågan om det enskilda vinstintresse inom utskänkningen som representeras av *serveringspersonalens inkomster av servisavgifter.* När det gällt att välja den lämpligaste metoden att genomföra en ordning som bättre än den nu rådande tillfredsställer de nykterhetspolitiska synpunkterna, har kommittén i första hand ansett sig böra söka åstadkomma en lösning genom överenskommelse mellan vederbörande arbetsgivare- och arbetstagareorganisationer. Kommittén har i sådant syfte hänvänt sig till de berörda parterna, vilka träffat ett avtal som i huvudsak innebär, att det nuvarande servisavgiftssystemet bibehålles med den ändringen, att servisavgiften uppföres på notan. Därjämte har garantilöneperioden minskats från två månader till en. Trots att avtalet icke i någon väsentlig mån tillgodoser de nykterhetspolitiska synpunkterna, har kommittén funnit sig i nuvarande läge böra acceptera detsamma. Kommittén ifrågasätter emellertid om icke lagstiftningsvägen bör prövas för att en tillfredsställande lösning av drickspenningproblemet skall nås.

Kommittén föreslår slutligen att *förtärings- och förvaringsförbuden* skärpes, så att de omfattar alla lokaler som användes för yrkesmässig servering av måltider, samt att obligatorisk *kvantitetsmärkning av serveringskärl* vid utskänkning av spritdrycker och vin införes.

Mot vissa förslag och motiveringar har reservationer anförts.

Direktiv för utredningen

Direktiv för utskänkningsvinstkommitténs utredningsarbete har lämnats vid två tillfällen, dels den 5 juni 1953 i samband med kommitténs tillsättande, dels den 13 januari 1956. I de förstnämnda direktiven anges riktlinjer för kommitténs ursprungliga utredningsuppdrag, de senare avser frågan om utskänkningsskatten.

I direktiven av den 5 juni 1953 behandlade chefen för finansdepartementet inledningsvis bakgrunden till frågan om restauratörernas utskänkningsvinst. Härvid anfördes i huvudsak följande.

Vid anmälan i statsrådet den 5 mars 1937 av frågan om ändrade bestämmelser angående försäljning av rusdrycker anförde dåvarande chefen för finansdepartementet (prop. nr 242/1936 sid. 179) beträffande tillämpningen av sistberörda stadgande i rusdrycksförsäljningsförordningen, att en avveckling av den direkta utskänkningsvinsten för restauratörerna med avseende å spritdrycker och starkare viner borde komma till stånd. I anslutning till förslag av vissa reservanter inom 1928 års rusdryckslagstiftningsrevision tillstyrkte departementschefen, att det s. k. vinstkvantitetssystemet — enligt vilket restauratörerna å försäljningen av spritdrycker och starka viner äger tillgodonjuta vinst endast å den del av försäljningen, som faller inom ramen av vissa på förhand fastställda kvantiteter — skulle på det sätt avvecklas, att de vid den nya lagstiftningens ikraftträdande medgivna vinstkvantiteterna under tiden från och med den 1 oktober 1938 till och med den 30 september 1963 skulle minskas med en tjugufemtedel för varje år. För tiden därefter borde direkt vinst icke vidare utgå å spritdrycker och starkare viner.

Bevillningsutskottet vid 1937 års riksdag anförde i sitt av riksdagen godkända betänkande nr 28, att under ärendets behandling i utskottet vissa betänkligheter framförts bland annat mot att vinstavvecklingen fördes så långt, att icke ens skälig ersättning gåves för av utskänkningen föranledda kostnader. Utskottet erinrade i anledning härav, att rätten till utskänkning i och för sig syntes innebära en så stor förmån för innehavaren, att särskild ersättning icke syntes motiverad. Skulle emellertid, då vinstavvecklingen fortskridit tillräckligt långt för att verkningarna därav skulle kunna bedömas, särskilda skäl finnas påkalla, att frågan om ersättning för av utskänkningen föranledda kostnader toges under omprövning, förutsatte utskottet, att utredning verkställdes på vad sätt dylik ersättning kunde beredas utan att densamma finge karaktären av vinst. Skulle en dylik utredning komma till stånd, syntes densamma böra omfatta icke blott de av vinstavvecklingen berörda restaurangerna utan samtliga restauranger, oavsett den klass de tillhörde.

Sedan statsmakterna beslutat om avveckling av restauratörernas utskänkningsvinst på nu angivna sätt, utfärdade kontrollstyrelsen genom cirkulär den 12 augusti 1938 föreskrifter i enlighet härmed.

Genom beslut den 23 januari 1942 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla sakkunniga för att inom departementet biträda med

utredning rörande verkningarna på restaurangnäringen av utskänkningsvinstens avveckling.

De sakkunniga anmälde i skrivelse till departementschefen den 20 februari 1943, att den av de sakkunniga verkställda utredningen rörande verkningarna på restaurangnäringen av utskänkningsvinstens avveckling givit vid handen, att för det dåvarande tillräckliga skäl icke förelåge att framlägga förslag till revision av gällande bestämmelser i ämnet. Av utredningen hade emellertid tillika framgått, att till följd av kriget rådande särskilda förhållanden befordrat uppkomsten av en viss högkonjunktur inom restaurangnäringen, vilken konjunktur måste anses ha i väsentlig mån påverkat restaurangnäringens räntabilitet. De sakkunniga funne vid angivna omständigheter, att en slutgiltig prövning av frågan om revision av gällande bestämmelser angående utskänkningsvinstens avveckling icke lämpligen kunde äga rum vid dåvarande tidpunkt utan att därmed borde anstå till dess mera normala förhållanden återinträtt inom restaurangnäringen. Med avlåtandet av ifrågavarande skrivelse ansåge de sakkunniga sig ha fullgjort det åt dem lämnade utredningsuppdraget.

Genom beslut den 26 mars 1943 förordnade Kungl. Maj:t, att de sakkunnigas skrivelse skulle läggas till handlingarna.

Frågan om en revision av reglerna för utskänkningsvinstens avveckling har sedermera åter aktualiserats genom två av Sveriges hotell- och restaurantförbund gjorda framställningar till Kungl. Maj:t den 17 mars 1949 och den 29 mars 1950. Såsom skäl för en dylik revision anfördes i huvudsak, att vinstkvantitetsnedskrivningen fortskridit till ungefär hälften och att den ekonomiska utvecklingen under de senare åren nödvändiggjorde en omprövning av det rådande systemet.

Över hotell- och restaurantförbundets skrivelse den 17 mars 1949 har, efter remiss, yttranden avgivits av kontrollstyrelsen, statens priskontrollnämnd, 1944 års nykterhetskommitté och Sveriges centrala restaurangaktiebolag. Samtliga remissinstanser tillstyrkte att en utredning i ämnet komme till stånd.

Ytterligare har Svenska turisthotellens riksförbund inkommit med en den 29 januari 1951 dagtecknad framställning i ämnet.

Härefter erinrade departementschefen om att 1944 års nykterhetskommitté avslutat sitt arbete i början av året (1953). Det påpekades att kommittén i sitt principbetänkande — liksom vid ett tidigare tillfälle — förklarat sig anse att utskänkningsvinstfrågan snarast borde tas upp till allsidig prövning av särskilda sakkunniga och att kommittén sålunda icke framlagt något förslag i ämnet. Emellertid innehöll kommitténs förslag i vad avsåg utskänkning — påpekade departementschefen — bestämmelser som i viss mån kunde påverka restaurangnäringens ekonomiska förhållande. Med hänsyn härtill kunde det möjligen vara motiverat att dröja med den utredning angående verkningarna av vinstavvecklingen, som förutsattes vid beslutet år 1937 om utskänkningsvinstens borttagande, och avvakta statsmakternas slutliga ställningstagande till nykterhetskommitténs förslag. Särskilt med hänsyn till att en sådan utredning kunde bedömas bli relativt tidsödande var det emellertid enligt departementschefens uppfattning lämpligt att igångsätta utredningen omedelbart. Härvid borde självfallet tillbörlig hänsyn tagas även till de förslag beträffande utskänkningen som framlagts av nykterhetskommittén. Såsom riktlinjer för utredningens bedrivande uttalade departementschefen härefter följande.

Principbeslutet vid 1937 års riksdag innebar att restauratörernas vinst å utskänkningen av sprit och starkviner skulle avvecklas, varmed också deras ekonomiska intresse i utskänkningens storlek skulle försvinna. Såsom bevillningsutskottet erinrade vid nämnda tillfälle, innefattar rätten till utskänkning i och för sig en förmån för innehavaren. Det är anledning att understryka detta inför de krav som rests på en omprövning av 1937 års beslut. Enligt min mening föreligger icke någon anledning att frångå grundprinciperna i detta beslut.

Även om man således håller fast vid att någon vinst på utskänkningen icke får förekomma samt att kostnaderna för utskänkningen i viss mån uppväges av den ekonomiska förmån rätten till utskänkning innebär, är det möjligt att behov finnes att bereda restauratörerna ersättning för vissa med utskänkningen förenade kostnader. För att denna fråga skall kunna tillförlitligt bedömas, bör en undersökning ske av restaurangnäringens ekonomiska läge och den ekonomiska betydelsen för näringen av vinstkvantitetssystemets avveckling. Därvid bör även prövas i vad mån fog finnes för framkomna erinringar om ojämnheter i verkningarna av rådande ordning olika restauranger emellan; skiljaktigheterna i reglerna för allmänna restaurangbolag, å ena, samt enskilda restauratörer, å andra sidan, bör uppmärksammas och deras verkningar klarläggas. Även restauranger med s. k. turiströttigheter bör ingå i undersökningen. Möjligheterna till kostnadsbesparingar bör beaktas. I detta hänseende kan övervägas om man bör införa fri försändning av rusdrycker till restauranger å orter utan eget utminuteringsställe; utrymmet för rationaliseringsåtgärder inom restaurangnäringen bör undersökas o. s. v.

I den mån utredningen föranleder till att gällande regler ändras, bör det tillses att en eventuell ersättning till restauratörerna icke utformas så att den skapar intresse för ökad utskänkning. Kostnaderna står som regel i visst förhållande till rörelsens omfattning, och det är möjligt att det kan finnas skäligt att ersättningen lämpas därefter. Olika utvägar bör prövas. En lösning är måhända att icke låta utskänkningens storlek bli avgörande utan i stället medge gottgörelse i förhållande till omsättningen på andra varor än sprit och vin. Utredningen bör klarlägga om skilda bestämmelser alltfort skall gälla för enskilda restauratörer och allmänna restaurangbolag.

I fortsättningen framhölls, att undersökningen rörande restaurangnäringens ekonomiska läge kommer att icke beröra blott de rusdrycker som omfattats av gällande vinstbegränsningsregler, dvs. spritdrycker och starkvin, utan också utskänkningen av lätta och musserande viner. Härom anfördes följande.

Det är känt att priserna på sådana viner varierar starkt olika restauranger emellan och att servicen växlar, t. ex. i fråga om vinlistor och servering glasvis eller eljest i mindre kvantiteter. Det är i och för sig ett nykterhetspolitiskt intresse att konsumtionen av rusdrycker så mycket som möjligt inriktas på drycker med lägre alkoholhalt. Därest utredningen ger vid handen att åtgärder lämpligen bör vidtagas beträffande prissättningen och andra hithörande frågor rörande utskänkningen av lätta och musserande viner, bör förslag härom framläggas.

Departementschefen erinrade härefter om att de år 1937 beslutade åtgärderna tog sikte på att avveckla restauratörens intresse i rusdrycksutskänkningen men framhöll i anslutning härtill att syftet att avlägsna enskildas ekonomiska intresse i utskänkningens omfattning icke kunde bli

helt tillgodosett så länge serveringspersonalen delvis avlönades genom servisavgifter på förtärda rusdrycker.

Ur nykterhetspolitisk synpunkt är det av vikt att även serveringspersonalens ekonomiska intresse i utskänkningen bortfaller. Denna fråga bör lämpligen prövas i förevarande sammanhang. Det bör undersökas om systemet med servisavgifter kan utbytas mot fast avlöning. En annan tänkbar utväg är måhända att låta servisavgift utgå allenast å den del av förtäringen som icke består av sprit eller vin; serveringsprocenten finge i så fall ökas. Vare sig det ena eller andra alternativet väljes, kommer de nuvarande serveringsavgifterna för rusdrycker att överflyttas på annan förtäring och kommer således även att drabba gäster som avstår från rusdrycker. Detta innebär självfallet ur vissa synpunkter en olägenhet. Mot denna får emellertid vägas de fördelar ur nykterhetssynpunkt som står att vinna genom en avveckling av det nuvarande drickspenningsystemet. Finner man vid utredningen att betydande nykterhetspolitiska fördelar kan uppnås, synes betänkligheterna mot den här angivna olägenheten kunna falla.

Om utredningen ger till resultat att det nuvarande systemet med servisavgift å rusdrycker bör avskaffas, får undersökas vilken avlöningsform som är lämpligast och hur denna bör genomföras. Finnes lagstiftningsvägen böra väljas, bör förslag till erforderliga bestämmelser framläggas. Möjligt är emellertid att det åsyftade resultatet bättre kan vinnas genom avtal mellan de berörda parterna. Förutsättningarna härför bör klarläggas.

I de innevarande år lämnade direktiven uttalade departementschefen inledningsvis följande.

I samband med 1954 års reformer inom nykterhetspolitiken avskaffades den utskänkningsskatt som tidigare uttogs på lätta viner. Däremot ansåg man sig i dåvarande läge böra bibehålla utskänkningsskatten på sprit och starkvin. I denna fråga anfördes i propositionen nr 151 till nämnda års riksdag bl. a., att en avveckling av utskänkningsskatten visserligen skulle vara förenad med vissa fördelar. En sådan åtgärd kunde sålunda få betydelse, när det gällde att komma till rätta med den olagliga förtäringen av medhavd sprit på näringsställen utan utskänkningsrättigheter. Utskänkningsskatten ansågs emellertid alltjämt kunna vara av betydelse för att motverka en överdriven konsumtion på restaurangerna.

I skrivelser från Svenska turisthotellens riksförbund och vissa andra organisationer inom restaurangbranschen har hemställts, att utskänkningsskatten måtte avskaffas. Såsom skäl härför har anförts, att utvecklingen efter motbokssystemets avskaffande i flera hänseenden varit ogynnsam för restaurangnäringen. En stark minskning i omsättningen har på åtskilliga håll konstaterats och oro har uttalats för restaurangnäringens framtid. I samband därmed har uppmärksamheten särskilt riktats på den konkurrens, som i alltmer ökad omfattning bjudits från innehavare av s. k. festvåningar och därmed jämförliga lokaler, varest sprit kunde förtäras som inköpts till utminuteringspris.

Vad mera allmänt angår spörsmålet om restaurangnäringens läge efter 1954 års reformer framhöll departementschefen, att det självfallet kunde bli så att de ökade möjligheterna att inköpa spritdrycker i utminuteringsaffärerna minskar intresset för restaurangbesök, och fortsatte sålunda.

Angående omfattningen av nedgången i restaurangernas omsättning efter den 1 oktober 1955 föreligger nu visserligen en del uppgifter. Vad som förekommit under sista kvartalet 1955 torde å andra sidan inte ge tillräckligt underlag för en bedömning av utvecklingen på längre sikt. Men jag vill, oavsett hur härmed må förhålla sig, som min mening uttala, att restaurangnäringen, som hitintills

kunnat arbeta under av spritlagstiftningen gynnade omständigheter, måste räkna med att anpassa sig efter de ändrade förhållandena. Det torde med andra ord få anses i första hand ankomma på restauratörerna själva att söka bemästra de svårigheter, som för näringens vidkommande kan bli en följd av motbokssystemets avskaffande. Om utvecklingen kommer att innebära att verksamheten även på längre sikt i viss omfattning minskar eller kommer att ges en i ett eller annat hänseende ändrad inriktning i förhållande till läget före den 1 oktober 1955, kan detta icke anses vara en oförutsedd konsekvens av 1954 års reformer.

Även med den principiella uppfattning som departementschefen sålunda tillkännagivit syntes det honom emellertid å andra sidan riktigt att till omprövning uppta frågan om utskänkningsskattens bibehållande i sin nuvarande utformning. Den hittills konstaterade utvecklingen efter den 1 oktober 1955 visade en ökning av utminuteringen men också en påtaglig minskning i utskänkningen av sprit. Detta innebar att utskänkningsskatten, såvitt vid ifrågavarande tidpunkt kunde bedömas, kunde antagas få en mindre betydelse från nykterhetspolitiska synpunkter än tidigare. Även från statsfinansiella synpunkter hade en förändring inträtt; trots en markerad nedgång av utskänkningsskatten hade statens inkomster på spritbeskattningens område ökat.

Avslutningsvis berörde departementschefen också den av restaurangnäringens organisationer aktualiserade frågan om konkurrensen från innehavare av festvåningar och liknande lokaler.

Även den av restaurangnäringens organisationer åberopade konkurrensen från innehavare av festvåningar och liknande lokaler kan innebära en anledning till omprövning av utskänkningsskatten. Enligt uppgift skulle verksamheten i dessa lokaler avsevärt ha ökat efter den 1 oktober 1955. Lämnade uppgifter synes också ge vid handen att det tillhandahållande av spritdrycker, som äger rum i sådana lokaler, åtminstone i vissa fall synes ske i strid med gällande bestämmelser. Även om lokaler av nu antytt slag i många fall uppenbarligen fyller ett legitimt behov och även om verksamheten merendels kan antagas utövas enligt gällande bestämmelser, synes man från såväl ordningssynpunkter som nykterhetspolitiska synpunkter kunna ställa sig i viss mån tveksam inför en utveckling, som medverkar till en ökad konsumtion av spritdrycker i lokaler, där man icke har den garanti för ordning och bestämmelsernas efterlevnad som finnes beträffande de av myndigheterna kontrollerade utskänkningsrörelserna. Att anordningen med utskänkningsskatt ger innehavare av dylika lokaler en gynnad ställning i konkurrens med de kontrollerade utskänkningsrörelserna ligger inte i linje med de nykterhetspolitiska intressena. Det bör tilläggas att åtskilliga svårigheter är förenade med en mera verksam kontroll i syfte att förhindra att servering av spritdrycker i de nu avsedda festvåningarna sker i strid med lagstiftningens föreskrifter.

Det ligger i sakens natur, att om utskänkningsskatten nedsättes eller avskaffas intresset för och därmed omfattningen av den spritförtäring på de nu avsedda lokalerna, som äger rum i strid med gällande bestämmelser, kommer att minska.

Då ett nära samband föreligger mellan frågan om utskänkningsskatten och spörsmålet om restauratörvinsterna ansåg departementschefen lämpligt att också den nya frågan hänsköts till utskänkningsvinstkommittén. Utredningen härom borde bedrivas med skyndsamhet.

INLEDNING

KAPITEL I

Utskänkningsrättigheterna och restaurangföretagens omsättning av rusdrycker

Rättighetssystemet

Rätten att bedriva utskänkning av rusdrycker förutsätter alltid särskilt tillstånd såvitt fråga icke är om utskänkning vid enstaka tillfällen till slutet sällskap. Tillståndsgivande myndighet är vederbörande länsstyrelse, utom beträffande s. k. turistutskänkning, vartill medgivande lämnas av Kungl. Maj:t.

Utskänkningstillstånd kan meddelas endast till Nya systemaktiebolaget. Detta kan emellertid icke — såsom systembolagen före 1946 — bedriva någon egen utskänkningsrörelse, utan måste överlåta erhållet tillstånd på annan. Överlåtelse sker enligt särskilda av kontrollstyrelsen fastställda kontrakt. Restauranginnehavare som önskar rätt till utskänkning har att före tillståndsprövningen anmäla sig hos intendenten för utskänkningsärenden i länet, vilken också är systembolagets distriktschef. Rätten att söka tillstånd tillkommer i princip endast systembolaget. Om ansökning icke gjorts av bolaget, kan dock vederbörande kommunalfullmäktige söka under förutsättning att anmälan till intendenten gjorts av någon restauratör.

Tillstånd kan avse vanlig utskänkning, turistutskänkning eller trafikutskänkning.

Vanlig utskänkning bedrives antingen såsom årsutskänkning eller såsom tillfällig utskänkning. Med årsutskänkning förstås utskänkning som bedrives året runt eller årligen under viss tidsperiod. Tillfällig utskänkning äger rum vid enstaka tillfällen eller under enstaka tidsperiod. *Årsutskänkningen* är i princip bunden vid fyraåriga fasta oktrojperioder med början den 1 oktober. Övergångsvis omfattar den nu löpande perioden två år från den 1 oktober 1955 till utgången av september 1957. Om restauratören visar godtagbara skäl för att han icke anmält sig till den allmänna oktrojprövningen, må tillstånd dock meddelas för återstående del av oktrojperioden. Överlåtelse av utskänkningstillstånd gäller för närvarande — i avvaktan på att utskänkningsvinstkommitténs arbete slutföres — för ett år i sänder. Tillstånd till årsutskänkning är underkastat kommunal vetorätt. Till utskänkning, som avstyrkts av kommunens fullmäktige, må länsstyrelsen sålunda icke meddela tillstånd. Icke heller må länsstyrelsen — om fullmäktige föreslagit visst högsta antal utskänkningsställen eller förbud mot utskänkningsställes förläggning till viss del av kommunen — meddela tillstånd i strid mot fullmäktiges beslut.

Tillfällig utskänkning följer i princip samma regler som årsutskänkning. Förfarandet är dock på vissa punkter modifierat och förenklat. Några tidsbestämmelser gäller självfallet icke, och kommunens fullmäktige kan själva göra ansökan utan att avvakta om systembolaget gör detta. En särställning intar (efter den 1 oktober 1955) tillfällig utskänkning till slutet sällskap. Systembolaget har här direkt erhållit rätt till sådan utskänkning och tillstånd från länsstyrelsen erfordras sålunda ej, utan överlåtelse till vederbörande restauratör kan ske omedelbart efter prövning av distriktschefen. Kommunen har icke vetorätt men skall ha erhållit tillfälle att uttala sin mening om i vilken omfattning utskänkning av här avsedd typ bör få äga rum under oktrojperioden.

Med institutet *turistutskänkning* har man avsett att bereda turistföretag möjlighet att erhålla utskänkningsrättighet även om de kommunala myndigheterna avstyrker att tillstånd meddelas. Sådan utskänkning är sålunda icke underkastad kommunalt veto. Tillstånd meddelas såsom förut nämnts av Kungl. Maj:t. Rätt till turistutskänkning kan medgivas i sådana fall, då det finnes vara ur allmän synpunkt påkallat att årsutskänkning äger rum på hotell eller pensionat å någon för turistväsendet i riket betydelsefull ort. Tillstånd meddelas för oktrojperiod eller del därav. Ingen turistutskänkningsrättighet föreligger för närvarande.

Med *trafikutskänkning* avses utskänkning på passagerarfartyg, i restaurangvagn på tåg eller på luftfartyg som i linjefart befordrar passagerare. Tillstånd till trafikutskänkning kan avse antingen årsutskänkning — och meddelas då liksom vanliga tillstånd för fasta oktrojperioder — eller tillfällig utskänkning. Någon kommunal vetorätt föreligger icke beträffande trafikutskänkning. Tillstånd meddelas av länsstyrelsen i det län där trafikföretaget har sitt säte.

Som regel skall utskänkningstillstånd, som icke avser trafikutskänkning, avse antingen alla slag av rusdrycker — sprit, vin och starköl — eller enbart vin. Då fråga är om välskötta vinrestauranger, som i fråga om ordning, trevnad och allmän standard är jämförbara med spritrestauranger, kan dock tillstånd ges att förutom vin utskänka även starköl. Påpekas må i detta sammanhang, att kommunens fullmäktige — i den mån kommunal vetorätt föreligger — må begränsa en rättighet till att avse utskänkning av endast vin och starköl eller endast vin. Trafikutskänkning i inrikes trafik får icke omfatta spritdrycker.

De allmänna drag i det sedan den 1 oktober 1955 gällande rättighetssystemet för vilket nu redogjorts överensstämmer i stort sett med de principer som gällde enligt 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning.

Utskänkningen av rusdrycker bedrives nu liksom tidigare till större delen av enskilda företag. En icke obetydlig del ombesörjes emellertid genom allmänna (numera statsägda) företag. De allmänna företagens utskänkning

har tillkommit bl. a. som ett led i strävandena att begränsa det enskilda vinstintressets inflytande och i syfte att bedriva utskänkning på ett sätt, som skulle tillgodose sociala synpunkter. En kort översikt av de allmänna restaurangföretagens tillkomst och nuvarande organisation lämnas i kapitel VII.

Utskänkningsrättigheternas antal och fördelning

Sammanlagda antalet begagnade tillstånd till årsutskänkning med fullständiga rättigheter[1] var år 1937 674. Efter en minskning år 1938 höll sig antalet de följande åren kring 1937 års nivå. Från 1945 har antalet årligen stigit — med särskilt markerade ökningar åren 1949 och 1953 — för att uppgå till 776 under de tre första kvartalen 1955. Sammanlagda antalet helårsrättigheter (avseende utskänkning året runt) med utskänkning till allmänheten företer i stort sett samma utveckling. Under de tre första kvartalen 1955 var detta antal 528. Antalet helårsrättigheter som utövats av systembolagen själva respektive av allmänt restaurangbolag har i stort sett visat en något sjunkande tendens — från 168 år 1937 till 150 de tre första kvartalen 1955. De senaste årens ökning i totala antalet dylika rättigheter har sålunda helt fallit på de enskilda företagen. Dessa utövade 299 rättigheter år 1937 och 378 de tre första kvartalen 1955.

Antalet vinrättigheter har i stort sett visat en något sjunkande tendens. Antalet var 494 år 1937 och 421 de tre första kvartalen 1955. Minskningen beror till en del på att tillstånd till vinutskänkning utvidgats till att omfatta även spritdrycker. Praktiskt taget alla vinrättigheter utövas av enskilda företag. Endast en innehades 1955 av allmänt bolag.

Under de tre första kvartalen 1955 utgjorde totala antalet begagnade tillstånd 1 197. Härav representerade de fullständiga rättigheterna 65 procent och vinrättigheterna 35 procent. Av de fullständiga rättigheterna utgjorde helårsrättigheterna med utskänkning till allmänheten 68 procent. Dessa sistnämnda fördelade sig med 28 procent på allmänna restaurangbolag och 72 procent på enskilda företag. (Antalet begagnade tillstånd 1937—1955 framgår närmare av tabell 1.)

Efter den nya oktrojperiodens ingång den 1 oktober 1955 ökade antalet enskilda helårsrättigheter med fullständig utskänkning till allmänheten med 11 till 389. De allmänna företagens helårsrättigheter uppgick oförändrat till 150. Samtliga dessa tillstånd innefattade nu rätt att också utskänka starköl. Av de 393 vinrättigheter som meddelats efter den 1 oktober 1955 innebär 151 rätt att också utskänka starköl.

[1] Härmed avses utskänkningstillstånd som omfattar alla slag av rusdrycker, medan tillstånd med beteckningen vinrättigheter omfattar endast vin eller — från och med den 1 oktober 1955 — i vissa fall vin och starköl.

Tabell 1. Antal under åren 1937—55 i hela riket begagnade tillstånd till årsutskänkning

Rubrik	Fullständiga rättigheter[1]					Vinrättigheter[3]	Summa fullst. rättigheter (kol. 2 t.o.m. 6)	Summa fullst. rättigheter per helår (kol. 2 + 4)
	Allmänna företag		Andra företag					
	helår	säsong	helår	säsong[2]	klubbar och slutna sällskap[2]			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1937	168	[4]49	299	158		494	674	467
[5]1938	164	[4]14	312	70		413	560	476
1939	169	[4]29	318	176		518	692	487
1940	170	[4]22	320	152		508	664	490
1941	167	[4]23	311	167		495	668	478
1942	160	[4]25	314	168		465	667	474
1943	160	[4]26	311	168		459	665	471
1944	162	[4]27	311	164		446	664	473
1945	160	[4]24	317	160		446	661	477
1946	160	[4]10	322	173		443	665	482
1947	161	[4]10	332	177		434	680	493
1948	162	10	307	99	110	440	688	469
1949	161	11	313	99	140	428	724	474
1950	160	11	322	94	144	423	731	482
1951	158	11	332	94	143	415	738	490
1952	161	11	333	93	138	419	736	494
1953	158	10	360	90	149	423	767	518
1954	154	7	373	85	161	427	780	527
1/1—30/9 1955	150	5	378	84	159	421	776	528

[1] Under den i tabellen redovisade perioden innefattade fullständiga rättigheter rätt till utskänkning av spritdrycker och vin.

[2] T. o. m. år 1947 är säsongrättigheter och rättigheter för klubbar och slutna sällskap sammanslagna.

[3] Uppgifterna i denna kol. innefattar såväl helårsrättigheter som säsongrättigheter och rättigheter för klubbar och slutna sällskap, utövade av allmänna och enskilda företag. Av det i kol. 7 angivna antalet rättigheter utövade allmänna företag 7 år 1937, 3 år 1938, 4 år 1939, 3 vart och ett av åren 1940—43, 2 åren 1944 och 1945, 1 åren 1946—55.

[4] Klubb- och säsongrättigheter.

[5] Uppgifterna för 1938 omfattar endast tiden 1/10—31/12, varför säsongrättigheter, som utövats under sommaren 1938, icke innefattas i det i resp. kol. redovisade antalet.

De under de tre första kvartalen 1955 begagnade tillståndens fördelning på de olika länen framgår av tabell 2. De fullständiga rättigheterna visar en koncentration till fyra områden — Stockholms stad, Malmöhus, Kristianstads samt Göteborgs och Bohus län — vilka tillsammans representerade 49 procent av hela antalet. Stockholms stad och Malmöhus län representerade 34 procent. Av vinrättigheterna föll 47 procent på Stockholms stad, Malmöhus, Göteborgs och Bohus samt Jämtlands län.

Större delen av tillstånden avsåg utskänkning i städerna. Av de fullständiga rättigheterna föll sålunda 69 procent på städerna och av fullständiga helårsrättigheter med utskänkning till allmänheten 73 procent (för allmänna restaurangbolag 97 procent, för enskilda företag 65 procent). Vinrättigheterna fördelade sig med 56 procent på städerna och 44 procent på landskommunerna. Av de fullständiga rättigheterna föll 22 procent på

Tabell 2. Antal under tiden 1/1—30/9 1955 inom varje län begagnade tillstånd till årsutskänkning

Län	Fullständiga rättigheter[1]					Vinrättigheter	Summa fullst. rättigheter (kol. 2 t.o.m. 6)
	Allmänna företag		Andra företag				
	helår	säsong	helår	säsong	klubbar och slutna sällskap		
1	2	3	4	5	6	7	8
Stockholms stad	26	1	52	1	16	[2]72	96
Stockholms	6	—	19	5	2	21	32
Uppsala	2	—	6	1	19	22	28
Södermanlands	8	—	9	—	5	6	22
Östergötlands	8	—	10	3	7	14	28
Jönköpings	4	—	8	1	1	9	14
Kronobergs	1	—	7	3	6	8	17
Kalmar	4	—	11	4	2	7	21
Gotlands	1	—	2	1	3	3	7
Blekinge	4	—	8	4	5	4	21
Kristianstads	5	—	30	7	10	18	52
Malmöhus	17	—	79	23	45	37	164
Hallands	5	1	8	7	12	8	33
Göteborgs och Bohus	18	2	27	12	12	55	71
Älvsborgs	6	—	17	1	3	18	27
Skaraborgs	6	—	7	2	1	13	16
Värmlands	3	—	8	2	1	7	14
Örebro	6	—	10	3	1	6	20
Västmanlands	7	1	6	1	1	11	16
Kopparbergs	1	—	16	1	—	16	18
Gävleborgs	7	—	6	1	3	14	17
Västernorrlands	4	—	14	1	3	10	22
Jämtlands	1	—	6	—	1	34	8
Västerbottens	—	—	4	—	—	4	4
Norrbottens	—	—	8	—	—	4	8
Hela riket	150	5	378	84	159	421	776

[1] Under den i tabellen redovisade perioden innefattade fullständiga rättigheter rätt till utskänkning av spritdrycker och vin.
[2] Därav ett allmänt restaurangbolag.

de tre storstäderna (Stockholm 12, Göteborg och Malmö vardera 5), 20 procent på orter med 25 000—100 000 invånare och 58 procent på orter med mindre än 25 000 invånare. Motsvarande procenttal för fullständiga helårsrättigheter med utskänkning till allmänheten var 24, 18 respektive 58 (för allmänna restaurangbolag 31, 24, 45; för enskilda företag 21, 16, 63) och för vinrättigheterna 25, 16 respektive 59.

De olika restaurangerna har tidigare av kontrollstyrelsen i samband med reglering av rusdryckernas utskänkningspris klassificerats med hänsyn till standard. Någon dylik klassificering från kontrollstyrelsens sida föreligger dock icke från och med den 1 oktober 1955.

För de olika undersökningar som verkställts av utskänkningsvinstkommittén har använts den klassindelning, som tidigare upprättades av pris-

kontrollnämnden för dess priskontroll på restaurangområdet. Denna innebar att avdelningar vid enskilda företag betecknades med A 1, A 2 eller B och avdelningar vid allmänna företag med A 1, A 2, B 1, B 2 eller B 3 (de två sistnämnda beteckningarna avsåg närmast folkrestaurangavdelningar). För de enskilda företagens vid årsskiftet 1955/56 öppna avdelningar har klassificering kunnat göras i 351 fall. De enskilda företagens avdelningar hänförde sig i övervägande antalet fall eller till 71 procent till prisklass A 2. Hos de allmänna företagen — helt naturligt med hänsyn till de för dem givna direktiven — dominerade till motsvarande grad (78 procent) avdelningar av B-klass. Folkrestaurangavdelningarna (prisklass B 2 och B 3) representerade ensamma 60 procent av avdelningarna. Fördelningen framgår närmare av tabell 3.

Tabell 3. Restaurangavdelningarnas relativa fördelning på prisklasser vid årsskiftet 1955/56

Allmänna företag		Enskilda företag	
Prisklass	Procentuell fördelning	Prisklass	Procentuell fördelning
A 1.....	2	A 1.....	12
A 2.....	20	A 2.....	71
B 1.....	18	B.....	17
B 2.....	18		
B 3.....	42		
Summa	100	Summa	100

Beträffande de tillfälliga utskänkningsrättigheterna hänvisas till kapitel VI.

Antalet begagnade tillstånd till trafikutskänkning var under de tre första kvartalen 1955 sammanlagt 67, varav 21 avsåg utskänkning av såväl spritdrycker som vin på fartyg i utlandstrafik och 46 enbart vin.

Restaurangföretagens omsättning av rusdrycker 1937—1954

Den totala försäljningen av spritdrycker till konsumtionsändamål — d. v. s. till såväl utminutering som utskänkning — steg under perioden 1937—1954 från 33,3 till 43,6 miljoner volymliter. Försäljningsvärdet (beräknat efter utminuteringspris respektive utskänkningspris) steg därvid från 196,6 till 941,8 miljoner kronor. Vinförsäljningen ökade samtidigt från 6,3 miljoner volymliter motsvarande 35,1 miljoner kronor till 14,0 miljoner volymliter motsvarande 145,0 miljoner kronor. Medan ökningen för spritdrycker volymmässigt var 31 procent och värdemässigt 379 procent, ökade vinförsäljningen med 123 procent i volymliter och 313 procent i värde. Om hänsyn tages till penningvärdets förändringar under

perioden stannade den värdemässiga ökningen för spritdrycker vid 133 procent och för viner vid 102 procent.[1] Försäljningsvolymen för viner har under senare år varit kontinuerligt stigande, medan utvecklingen för spritdrycker är mer oenhetlig. Bland annat märkes för spritdryckerna en nedgång i försäljningen under år 1954, sammanhängande med skatteskärpningen nämnda år.

Spritutskänkningens andel i den totala försäljningsvolymen för spritdrycker har varierat mellan 10 och 14 procent.[1] 1954 var den 12 procent. Motsvarande andel i försäljningsvärdet har varit mellan 19 och 26 procent (1954 21 procent). Vinutskänkningens andel i den totala vinförsäljningen var i början av perioden omkring en femtedel, räknat efter volymen och nära två femtedelar räknat efter värdet. Den steg sedan till ett maximum 1940 (34 procent volymmässigt och 48 procent värdemässigt) för att sedan kontinuerligt sjunka till 11 respektive 24 procent år 1954.

Ser man enbart på utskänkningens utveckling åren 1937—1954 ökade utskänkningen av spritdrycker i volym med 63 procent och i värde med 340 procent (i oförändrat penningvärde 115 procent). Den relativa ökningen var i volym något större och i värde väsentligt större för den spritutskänkning som ägt rum genom allmänt restaurangbolag än för motsvarande utskänkning genom övrig utskänkningsrörelse, nämligen 65 procent respektive 403 procent (i oförändrat penningvärde 146 procent) i jämförelse med 60 procent respektive 299 procent (i oförändrat penningvärde 95 procent). Den volymmässiga utskänkningen av viner steg från år 1937 till år 1954 med 20 procent och i värde räknat var ökningen 158 procent (i oförändrat penningvärde 26 procent). Ökningen i den volymmässiga vinutskänkningen var större vid allmänna företag (30 procent) än vid övriga företag (18 procent). Den värdemässiga ökningen var i stort sett lika, nämligen 165 procent (i oförändrat penningvärde 29 procent) vid de allmänna och 157 procent (i oförändrat penningvärde 25 procent) vid övriga företag. Liksom i fråga om den totala försäljningen har utskänkningsvolymens nivå för spritdrycker på senare år varierat något medan vinerna företer en kontinuerligt ökad volym.

Den nu berörda försäljningsutvecklingen belyses närmare i tabellerna 4 a—d. Härtill har i tabellerna 4 e—h fogats uppgifter rörande vinförsäljningen uppdelad på starka respektive lätta viner.[2] Dessa kommer att beröras närmare i senare sammanhang. I samtliga tabeller har också upptagits siffror för år 1955, varvid emellertid är att märka, att årets sista kvartal infaller efter den nya försäljningslagstiftningens ikraftträdande. Utvecklingen efter den 1 oktober 1955 belyses närmare i följande avsnitt.

[1] Indextal, som anger den värdemässiga utvecklingen sedan 1937, har fortsättningsvis i texten liksom i tabellerna omräknats med hänsyn till penningvärdets förändringar. De omräknade indextalen har erhållits på grundval av socialstyrelsens levnadskostnadsindex utan direkta skatter och sociala förmåner.

[2] Uppgifterna i tabellerna grundas liksom den officiella statistiken på systembolagens försäljning.

Om man ser till spritdryckskonsumtionen per invånare över 21 år har konsumtionen av utminuterad sprit ökat från 6,99 liter år 1937 till 7,67 liter år 1954 eller närmare 10 procent. Motsvarande siffror för utskänkningens del visar en ökning från 0,76 till 1,07 liter eller med 41 procent. Vinkonsumtionen har företett en annan utveckling. Medan utminuteringen av viner ökat från 1,15 liter per invånare över 21 år till 2,48 liter mellan åren 1937—1954, har vinutskänkningen varit praktiskt taget konstant med 0,31 liter 1937 och 0,32 liter 1954. Utvecklingen framgår närmare av tabell 5.

Den volymmässiga utskänkningen av spritdrycker var under åren 1937—1954 ungefär jämnt fördelad på allmänna och övriga företag, dock med viss övervikt på de förstnämnda. 1954 fördelade sig den volymmässiga utskänkningen av spritdrycker med 50,2 procent på allmänna företag och 49,8 procent på andra företag. Den värdemässiga spritutskänkningen fördelade sig med 44,6 procent på allmänna och 55,4 procent på övriga företag. Vinutskänkningen fördelade sig annorlunda på de båda företagsformerna. Vinutskänkningen i volymliter vid de allmänna företagen (268 000 liter) utgjorde cirka en femtedel av vinutskänkningen vid övriga företag (1 306 000 liter) och i värde räknat närmare en åttondel. Den totala utskänkningen av viner (1 574 000 liter) fördelade sig volymmässigt under

Tabell 4 a. Omsättning av spritdrycker inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VOLYM

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Volymliter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volymliter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volymliter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volymliter 1 000-tal	Procent
1937	1 617	100	1 656	100	3 273	100	33 342	10
1938	1 615	100	1 507	91	3 122	95	35 084	9
1939	1 862	115	1 573	95	3 435	105	34 982	10
1940	1 533	95	1 424	86	2 957	90	28 610	10
1941	1 611	100	1 579	95	3 190	97	28 691	11
1942	2 157	133	1 954	118	4 111	126	29 899	14
1943	2 027	125	1 957	118	3 984	122	31 394	13
1944	2 117	131	1 942	117	4 059	124	32 610	12
1945	2 266	140	2 072	125	4 338	133	34 097	13
1946	2 618	162	2 353	142	4 971	152	36 263	14
1947	2 835	175	2 512	152	5 347	163	40 413	13
1948	2 784	172	2 510	152	5 294	162	41 218	13
1949	2 738	169	2 466	149	5 204	159	42 042	12
1950	2 812	174	2 526	153	5 338	163	43 061	12
1951	3 044	188	2 663	161	5 707	174	42 029	14
1952	3 080	190	2 775	168	5 855	179	43 712	13
1953	2 986	185	2 807	170	5 793	177	45 295	13
1954	2 671	165	2 650	160	5 321	163	43 586	12
1955	2 332	144	2 412	146	4 744	145	48 375	10

Tabell 4 b. Omsättning av spritdrycker inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VÄRDE

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1937 = 100	Utskänkningsvärde[1] 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1937 = 100	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1937 = 100	1 000-tal kr	Procent
1937	17 740	100	27 779	100	45 519	100	196 569	23
1938	17 884	98	25 105	88	42 989	92	206 295	21
1939	21 150	114	27 358	94	48 508	102	230 592	21
1940	22 828	109	29 432	90	52 260	97	279 570	19
1941	25 246	107	33 760	91	59 006	97	298 095	20
1942	37 963	148	45 993	115	83 956	128	351 943	24
1943	45 569	176	54 825	135	100 394	151	416 487	24
1944	50 745	197	58 250	144	108 995	165	448 019	24
1945	52 114	203	60 334	150	112 448	171	458 141	25
1946	60 302	234	70 333	174	130 635	197	499 719	26
1947	64 265	243	74 657	180	138 922	205	556 187	25
1948	68 659	247	78 737	181	147 396	207	644 655	23
1949	66 360	235	76 311	173	142 671	197	652 583	22
1950	68 585	240	79 824	179	148 409	203	679 199	22
1951	80 047	242	92 004	178	172 051	203	762 788	23
1952	87 399	245	99 476	178	186 875	204	832 573	22
1953	84 870	235	102 480	181	187 350	202	860 449	22
1954	89 292	246	110 875	195	200 167	215	941 824	21
1955	81 440	218	103 626	177	185 066	193	1 066 068	17

[1] Exklusive utskänkningsvinst vid trafikutskänkning.

Tabell 4 c. Omsättning av viner inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VOLYM

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Volym-liter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volym-liter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volym-liter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volym-liter 1 000-tal	Procent
1937	206	100	1 106	100	1 312	100	6 258	21
1938	240	117	1 205	109	1 445	110	7 134	20
1939	216	105	1 219	110	1 435	109	6 287	23
1940	137	67	884	80	1 021	78	2 991	34
1941	162	79	936	85	1 098	84	3 576	31
1942	190	92	896	81	1 086	83	4 213	26
1943	187	91	799	72	986	75	4 796	21
1944	170	83	750	68	920	70	5 575	17
1945	166	81	768	69	934	71	6 243	15
1946	206	100	943	85	1 149	88	7 845	15
1947	244	118	1 047	95	1 291	98	8 948	14
1948	190	92	893	81	1 083	83	8 436	13
1949	169	82	851	77	1 020	78	7 882	13
1950	165	80	887	80	1 052	80	8 069	13
1951	180	87	969	88	1 149	88	8 799	13
1952	211	102	1 088	98	1 299	99	11 008	12
1953	216	105	1 152	104	1 368	104	12 438	11
1954	268	130	1 306	118	1 574	120	13 965	11
1955	318	154	1 447	131	1 765	135	15 657	11

Tabell 4 d. Omsättning av viner inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VÄRDE

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1937 = 100	Utskänkningsvärde[1] 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1937 = 100	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1937 = 100	1 000-tal kr	Procent
1937	1 511	100	11 745	100	13 256	100	35 086	38
1938	1 891	122	12 704	105	14 595	108	39 656	37
1939	2 007	127	14 010	114	16 017	115	39 250	41
1940	1 556	87	11 805	85	13 361	85	27 737	48
1941	2 186	108	15 352	98	17 538	99	37 648	47
1942	2 751	126	16 938	100	19 689	103	48 251	41
1943	3 538	160	19 721	115	23 259	120	60 059	39
1944	3 388	154	18 294	107	21 682	113	65 890	33
1945	3 188	146	19 544	115	22 732	119	72 883	31
1946	3 710	169	22 683	133	26 393	137	86 270	31
1947	3 996	177	24 675	141	28 671	145	95 787	30
1948	3 871	164	23 903	130	27 774	134	101 190	27
1949	3 231	134	22 491	120	25 722	122	95 007	27
1950	3 261	134	24 054	127	27 315	128	97 536	28
1951	3 386	120	26 145	119	29 531	120	104 433	28
1952	4 003	132	29 178	123	33 181	124	127 410	26
1953	3 996	130	30 412	127	34 408	127	138 672	25
1954	4 001	129	30 153	125	34 154	126	144 963	24
1955	4 171	131	31 292	126	35 463	127	152 995	23

[1] Exklusive utskänkningsvinst vid trafikutskänkning.

Tabell 4 e. Omsättning av starka viner inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VOLYM

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Volym-liter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volym-liter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volym-liter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volym-liter 1 000-tal	Procent
1937	98	100	294	100	392	100	4 119	10
1938	112	114	303	103	415	106	4 769	9
1939	104	106	279	95	383	98	4 019	10
1940	66	67	205	70	271	69	1 556	17
1941	83	85	227	77	310	79	1 998	16
1942	127	130	280	95	407	104	2 934	14
1943	128	131	287	98	415	106	3 543	12
1944	101	103	273	93	374	95	4 136	9
1945	103	105	303	103	406	104	4 747	9
1946	119	121	347	118	466	119	5 971	8
1947	122	124	354	120	476	121	6 523	7
1948	103	105	324	110	427	109	6 342	7
1949	85	87	293	100	378	96	5 762	7
1950	74	76	277	94	351	90	5 583	6
1951	74	76	277	94	351	90	5 711	6
1952	80	82	298	101	378	96	6 877	5
1953	73	74	288	98	361	92	7 295	5
1954	70	71	276	94	346	88	7 548	5
1955	58	59	272	93	330	84	7 858	4

Tabell 4 f. Omsättning av starka viner inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VÄRDE

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1939 = 100	Utskänkningsvärde[1] 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1939 = 100	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1939 = 100	1 000-tal kr	Procent
1937	..		..		..		..	
1938	..		..		..		..	
1939	994	100	3 588	100	4 582	100	21 543	21
1940	779	70	3 240	80	4 019	78	13 868	29
1941	1 085	86	3 955	87	5 040	86	18 786	27
1942	1 703	125	5 094	103	6 797	108	29 150	23
1943	2 225	161	6 994	140	9 219	145	38 973	24
1944	2 014	146	7 046	142	9 060	143	44 665	20
1945	1 976	144	8 000	162	9 976	158	51 140	20
1946	2 201	160	9 053	182	11 254	177	61 707	18
1947	2 155	153	9 027	177	11 182	172	65 844	17
1948	2 244	151	9 262	173	11 506	168	72 506	16
1949	1 817	121	8 443	155	10 260	148	66 904	15
1950	1 633	107	8 181	149	9 814	140	65 171	15
1951	1 614	91	8 275	130	9 889	122	67 052	15
1952	1 741	91	8 981	131	10 722	122	..	
1953	1 587	82	8 686	125	10 273	116	..	
1954	1 504	78	8 358	119	9 862	110	..	
1955	1 279	64	8 154	114	9 433	103	..	

[1] Exklusive utskänkningsvinst vid trafikutskänkning.

Tabell 4g. Omsättning av lätta viner inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VOLYM

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Volymliter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volymliter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volymliter 1 000-tal	Index (1937 = 100)	Volymliter 1 000-tal	Procent
1937	108	100	811	100	919	100	2 139	43
1938	128	119	901	111	1 029	112	2 365	44
1939	112	104	940	116	1 052	114	2 268	46
1940	71	66	679	84	750	82	1 435	52
1941	79	73	710	88	789	86	1 578	50
1942	63	58	616	76	679	74	1 279	53
1943	60	56	511	63	571	62	1 254	46
1944	69	64	477	59	546	59	1 440	38
1945	64	59	465	57	529	58	1 496	35
1946	87	81	596	73	683	74	1 874	36
1947	122	113	693	85	815	89	2 425	34
1948	88	81	569	70	657	71	2 094	31
1949	84	78	558	69	642	70	2 120	30
1950	91	84	610	75	701	76	2 486	28
1951	106	98	692	85	798	87	3 088	26
1952	131	121	790	97	921	100	4 131	22
1953	143	132	865	107	1 008	110	5 144	20
1954	199	184	1 029	127	1 228	134	6 417	19
1955	261	242	1 175	145	1 436	156	7 799	18

Tabell 4 h. Omsättning av lätta viner inom olika slag av försäljningsrörelse under perioden 1937—1955

VÄRDE

År	Utskänkning						Total försäljning (utmin. + utskänkn.)	Utskänkningens andel i totala försäljningen
	Allmänna företag		Övrig (inkl. trafikutskänkning)		Summa			
	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1939 = 100	Utskänkningsvärde[1] 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1939 = 100	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring 1939 = 100	1 000-tal kr	Procent
1937	..		..		..		..	
1938	..		..		..		..	
1939	1 012	100	10 422	100	11 434	100	17 707	65
1940	777	68	8 564	73	9 341	73	13 869	67
1941	1 101	85	11 398	86	12 499	86	18 862	66
1942	1 048	75	11 843	83	12 891	82	19 101	67
1943	1 313	93	12 727	88	14 040	88	21 086	67
1944	1 374	98	11 248	78	12 622	80	21 225	59
1945	1 211	87	11 544	80	12 755	81	21 743	59
1946	1 509	108	13 630	94	15 139	96	24 563	62
1947	1 841	128	15 648	106	17 489	108	29 943	58
1948	1 627	108	14 641	94	16 268	95	28 684	57
1949	1 414	92	14 048	89	15 462	89	28 103	55
1950	1 628	105	15 873	99	17 501	100	32 364	54
1951	1 772	99	17 870	97	19 642	97	37 381	53
1952	2 262	117	20 198	101	22 460	102	..	
1953	2 409	123	21 727	107	24 136	109	..	
1954	2 498	126	21 794	107	24 292	109	..	
1955	2 914	144	23 119	111	26 033	113	..	

[1] Exklusive utskänkningsvinst vid trafikutskänkning.

Tabell 5. Spritdrycks- och vinkonsumtion i Sverige 1937—1955

Rubrik	1937	1942	1947	1952	1953	1954	1955
A. *Spritdrycker:*							
1. Utminutering av spritdrycker i liter per inv. (hela befolkningen)	4,78	3,99	5,12	5,29	5,49	5,29	5,99
» » över 18 år	6,52	5,31	6,94	7,28	7,57	7,30	8,27
» » » 21 »	6,99	5,67	7,33	7,65	7,95	7,67	8,68
2. Utskänkning av spritdrycker i liter per inv. (hela befolkningen)	0,52	0,64	0,78	0,82	0,81	0,74	0,65
» » över 18 år	0,71	0,85	1,06	1,13	1,11	1,01	0,90
» » » 21 »	0,76	0,90	1,12	1,18	1,17	1,07	0,94
3. Total konsumtion av spritdrycker i l. per inv. (hela befolkningen)	5,31	4,63	5,91	6,11	6,30	6,02	6,64
» » över 18 år	7,23	6,16	8,00	8,40	8,68	8,31	9,16
» » » 21 »	7,76	6,57	8,45	8,83	9,11	8,73	9,62
4. Utminutering av spritdrycker i kr per inv. (hela befolkningen)	24: 03	41: 50	60: 99	90: 30	93: 59	102: 51	120: 85
» » över 18 år	32: 76	55: 19	82: 61	124: 16	128: 99	141: 45	166: 89
» » » 21 »	35: 14	58: 92	87: 25	130: 44	135: 40	148: 59	175: 18
5. Utskänkning av spritdrycker i kr per inv. (hela befolkningen)	7: 24	13: —	20: 30	26: 13	26: 05	27: 67	25: 39
» » över 18 år	9: 87	17: 29	27: 50	35: 93	35: 90	38: 18	35: 06
» » » 21 »	10: 59	18: 46	29: 05	37: 75	37: 69	40: 10	36: 80
6. Total konsumtion av spritdrycker i kr per inv. (hela befolkningen)	31: 28	54: 50	81: 29	116: 43	119: 63	130: 18	146: 24
» » över 18 år	42: 64	72: 49	110: 12	160: 09	164: 89	179: 63	201: 95
» » » 21 »	45: 73	77: 38	116: 31	168: 19	173: 08	188: 70	211: 98
B. *Viner:*							
7. Utminutering av viner i liter per inv. (hela befolkningen)	0,79	0,48	1,12	1,36	1,54	1,71	1,91
» » över 18 år	1,07	0,64	1,52	1,87	2,12	2,36	2,63
» » » 21 »	1,15	0,69	1,60	1,96	2,23	2,48	2,76
8. Utskänkning av viner i liter per inv. (hela befolkningen)	0,21	0,17	0,19	0,18	0,19	0,22	0,24
» » över 18 år	0,28	0,22	0,26	0,25	0,26	0,30	0,33
» » » 21 »	0,31	0,24	0,27	0,26	0,28	0,32	0,35
9. Total konsumtion av viner i liter per inv. (hela befolkningen)	1,00	0,65	1,31	1,54	1,73	1,93	2,15
» » över 18 år	1,36	0,87	1,77	2,12	2,38	2,66	2,97
» » » 21 »	1,46	0,93	1,87	2,22	2,50	2,80	3,11
10. Utminutering av viner i kr per inv. (hela befolkningen)	3: 47	4: 42	9: 81	13: 18	14: 50	15: 32	16: 12
» » över 18 år	4: 74	5: 88	13: 29	18: 12	19: 98	21: 13	22: 26
» » » 21 »	5: 08	6: 28	14: 03	19: 04	20: 97	22: 20	23: 37
11. Utskänkning av viner i kr per inv. (hela befolkningen)	2: 11	3: 05	4: 19	4: 64	4: 78	4: 72	4: 86
» » över 18 år	2: 88	4: 06	5: 68	6: 38	6: 59	6: 51	6: 72
» » » 21 »	3: 08	4: 33	6: —	6: 70	6: 92	6: 84	7: 05
12. Total konsumtion av viner i kr per inv. (hela befolkningen)	5: 58	7: 47	14: —	17: 82	19: 28	20: 04	20: 99
» » över 18 år	7: 61	9: 94	18: 96	24: 50	26: 57	27: 65	28: 98
» » » 21 »	8: 16	10: 61	20: 03	25: 74	27: 89	29: 04	30: 42
Levnadskostnadsindex (utan direkta skatter och sociala förmåner) 1937 = 100	100	144	150	202	204	206	210

Tab. 6. Utskänkningsvolymens procentuella fördelning på olika varuslag år 1954

Varuslag	Utskänkningens volymmässiga fördelning i procent	Därav inom:	
		allmänna restaurangbolag	andra företag
Spritdrycker	*100,0*	*100,0*	*100,0*
Renat brännvin à 40 procent	32,1	46,0	18,1
Annat egentligt brännvin	32,4	30,7	34,1
Andra spritdrycker	35,5	23,3	47,8
Vin	*100,0*	*100,0*	*100,0*
Svaga viner	73,7	71,1	74,2
Musserande viner	4,3	2,9	4,6
Starka viner	22,0	26,0	21,2

1954 med 17,0 procent på allmänna och 83,0 procent på andra företag och värdemässigt med 11,7 procent på allmänna och 88,3 procent på enskilda företag.

Utskänkningsvolymens procentuella fördelning på olika varuslag år 1954 anges i tabell 6. Härav framgår att nära hälften av försäljningen inom den del av utskänkningsrörelsen, som handhaves av allmänna företag, fallit på renat brännvin à 40 procent, medan den enskilda utskänkningsrörelsen har omfattat förhållandevis stora kvantiteter kryddat brännvin (akvaviter) och andra spritdrycker än egentligt brännvin. Inom vinutskänkningen har lättvinerna dominerat.

Tabell 7. Utskänkningspriser 1939—1954

Rubrik	Spritdrycker				Starkviner				Lätta viner			
	1939	1952	1953	1954	1939	1952	1953	1954	1939	1952	1953	1954
Samtliga företag												
Pris kr/liter	14: 12	31: 92	32: 34	37: 62	11: 95	28: 36	28: 49	28: 48	10: 87	24: 39	23: 95	19: 78
Index i oförändrat penningvärde	100	117	118	136	100	123	123	121	100	116	113	93
Allmänna företag												
Pris kr/liter	11: 36	28: 38	28: 42	33: 43	9: 57	21: 62	21: 78	21: 52	9: 03	17: 28	16: 82	12: 58
Index i oförändrat penningvärde	100	130	129	150	100	117	118	115	100	99	96	71
Enskilda företag												
Pris kr/liter	17: 39	35: 84	36: 51	41: 83	12: 84	30: 18	30: 19	30: 25	11: 09	25: 57	25: 13	21: 17
Index i oförändrat penningvärde	100	107	108	122	100	122	121	120	100	119	117	97

I tabell 7 belyses prisutvecklingen mellan 1939[1] och 1954.

Utskänkningspriset för spritdrycker visade från 1939 till 1953 en stegring, som relativt sett var störst hos allmänna restaurangbolag, beroende dels på höjningar av utskänkningsskatten och dels på förändringar i utskänkningens sammansättning. Mellan 1953 och 1954 var förskjutningen i medelpriserna för spritutskänkningen ungefär densamma för de båda företagsformerna. Den kraftiga ökningen av genomsnittspriserna på spritdrycker 1954 beror på skattehöjningen den 1 april detta år.

Priserna på starkviner steg från 1939 till 1952 såväl nominellt som i oförändrat penningvärde. Därefter har priserna varit praktiskt taget oförändrade med någon minskning i oförändrat penningvärde.

I vad avser de lätta vinerna steg priserna 1939—1952 såväl nominellt som i oförändrat penningvärde, om man ser till samtliga restaurangföretag som en enhet. Mellan allmänna företag och enskilda företag föreligger den skillnaden, att de allmänna företagens priser i oförändrat penningvärde sjönk med en procent, medan andra företags priser i oförändrat penningvärde ökade med 19 procent. Efter 1952 har priserna sjunkit över lag såväl nominellt som i oförändrat penningvärde. Större delen av sänkningen tillkom 1954 i samband med att utskänkningsskatten på lätta viner borttogs. Prissänkningen har varit avsevärt större vid allmänna företag än vid övriga.

Av särskilt intresse ur nykterhetssynpunkt är förhållandet mellan omsättningen av rusdrycker och omsättningen av mat. Någon allmän statistik i detta hänseende föreligger icke. Inom kontrollstyrelsen har emellertid vissa uppgifter sammanställts rörande omsättningen av spritdrycker och mat under olika år. Resultatet framgår närmare av tabell 8.

Vad beträffar de enskilda företagen visar det sig att relationen mellan spritdrycker och mat, uttryckt i antal liter spritdrycker per 1 000 kronor matkassa, år 1953 var ungefär densamma som år 1937, något över 17 liter. Sedan åren närmast efter kriget har dock en mindre ökning inträffat. Under krigsåren synes relationen ha varit ogynnsammare.

För de allmänna restaurangernas del föreligger uppgifter för år 1937 beträffande av systembolagen själva respektive av allmänt restaurangbolag drivna restauranger. För tiden 1946—1954 redovisas uppgifter från restauranger tillhörande Sveriges centrala restaurangaktiebolag. Generellt ligger relationstalen för de allmänna företagen högre än för de enskilda. För senare år har relationstalet varierat mellan 31,5 och 33,5. 1937 års siffror var avsevärt lägre eller 24,7 för systembolagsrestauranger och 28,2 för restaurangbolagsrestauranger.

[1] Före 1939 redovisades utskänkningen i kronor av starkviner och övriga viner i en gemensam post för viner. Genomsnittspriserna för de båda vinvaruslagen kan därför icke anges för åren 1937 och 1938. För spritdrycker kan genomsnittspris beräknas även för tidigare år än 1939. 1937 var genomsnittspriset för spritdrycker i kronor per liter 13: 91 och 1938 13: 77. Om 1937 sättes som basår för ett index över prisförändringarna skulle 1954 års indextal vara 270 utan omräkning för penningvärdets förändring och 132 i oförändrat penningvärde.

Tabell 8. Omsättning av spritdrycker och mat på enskilda och statliga restauranger under olika år

Företag och period	Antal restauranger	Spritdrycker 1 000-tal liter	Matomsättning i 1954 års priser 1 000-tal kr	Liter spritdrycker per 1 000 kr matkassa i oförändrat penningvärde
Enskilda restauranger med vinstkvantitet				
År 1937	409	1 641	94 131	17,4
1/10 1940—30/9 1941	426	1 488	77 312	19,2
1/10 1945—30/9 1946	..	2 247	140 902	15,9
1/10 1946—30/9 1947	475	2 438	153 072	15,9
År 1951	494	2 632	153 206	17,2
1/10 1952—30/9 1953	510	2 739	158 564	17,3
Restauranger tillhörande Sveriges centrala restaurang AB				
År 1946	173	2 618	83 162	31,5
» 1947	175	2 835	84 634	33,5
» 1948	173	2 784	82 747	33,6
» 1949	171	2 738	82 929	33,0
» 1950	169	2 812	83 324	33,7
» 1951	167	3 044	84 460	36,0
» 1952	163	3 079	85 211	36,1
» 1953	162	2 986	83 564	35,7
» 1954	155	2 671	79 739	33,5
Systembolagsrestauranger				
År 1937	77	542	21 912	24,7
Restaurangbolagsrestauranger				
År 1937	60	898	31 895	28,2

Vid en bedömning av de nu redovisade uppgifterna om relationen mellan matomsättning och spritomsättning bör uppmärksammas, att denna relation givetvis påverkas av vederbörande företags prissättning på mat.

Rusdrycksomsättningens andel av den totala omsättningen kan också belysas med material som insamlats vid de undersökningar rörande serveringspersonalens inkomster som utskänkningsvinstkommittén företagit 1953 och 1956. Uppgifterna avser tiden 1/10—30/11 respektive 26/1—25/3.

Rusdrycksomsättningens andel visar sig i stort sett stiga från högre prisklass till lägre. De allmänna företagens folkrestauranger har den högsta siffran, omkring 50 procent. Genomsnittligt företer de allmänna företagen en högre andel för rusdryckerna än de enskilda. En jämförelse mellan 1953 och 1956 års siffror visar att rusdrycksomsättningens andel har sjunkit efter den nya försäljningslagstiftningens genomförande inom samtliga prisklasser utom allmänna företags B 3-avdelningar. (Se tabell 9.)

Restaurangavdelningarnas fördelning efter rusdrycksomsättningens andel

Tabell 9. Rusdrycksomsättningens andel i den totala omsättningen 1/10—30/11 1953 och 26/1—25/3 1956 enligt uppgifter i samband med utskänkningsvinstkommitténs undersökningar rörande serveringspersonalens löner

Rubrik	Antal avdelningar		Rusdrycksomsättningens andel Procent	
	1953	1956	1953	1956[1]
Allmänna företag				
A 1	1	5	32,5	29,2
A 2	51	46	37,4	34,8
B 1	47	43	43,8	40,6
B 2	51	33	47,0	46,6
B 3	108	91	47,3	50,3
Privatägda företag				
A 1	32	35	46,6	33,8
A 2	184	184	38,9	35,4
B	40	25	40,6	38,2
Samtliga företag	514	462	42,3	37,5
därav: allmänna	258	218	44,0	42,2
privatägda	256	244	41,1	34,9

[1] 1956 ingår även starköl i rusdrycksförsäljningen.

framgår av tabell 10. Avdelningarna har här sammanförts i fem grupper med en andel för rusdrycksomsättningen under 30 procent, på 30—34, 35—39, 40—44 respektive 45 procent och däröver. För de allmänna företagens del stiger antalet avdelningar med stigande rusdrycksandel. 1953 hade hälften av de allmänna avdelningarna en rusdrycksomsättning på 45 procent och däröver. 1956 var detta fallet med cirka 42 procent av avdelningarna. De enskilda företagen företer det högsta antalet avdel-

Tabell 10. Antal restaurangavdelningar fördelade efter rusdrycksomsättningens procentuella andel av den totala omsättningen 1/10—30/11 1953 och 26/1—25/3 1956 enligt uppgifter i samband med utskänkningsvinstkommitténs undersökningar rörande serveringspersonalens löner

Rubrik	Procentuell fördelning					
	Allmänna företag		Enskilda företag		Samtliga företag	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956
Rusdrycksomsättningsandel						
under 30 %	1,5	9,2	11,3	28,3	6,5	19,3
30—34 %	6,6	13,8	12,1	21,3	9,3	17,7
35—39 %	15,1	17,4	34,4	30,7	24,7	24,5
40—44 %	26,4	17,4	32,0	15,2	29,2	16,2
45 % och däröver	50,4	42,2	10,2	4,5	30,3	22,3
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabell 11. Restaurangavdelningar fördelade efter totala omsättningens storlek 1/12 1952—30/11 1953 och år 1955 enligt uppgifter i samband med utskänkningsvinstkommitténs undersökningar rörande serveringspersonalens löner

Rubrik	Procentuell fördelning					
	Allmänna företag		Enskilda företag		Samtliga företag	
	1/12-52 —30/11 -53	1955	1/12-52 —30/11 -53	1955	1/12-52 —30/11 -53	1955
Total omsättning under 500 000 kr	41,5	36,7	31,2	30,7	36,4	33,5
500 000—999 999 kr	36,4	39,4	30,9	27,9	33,7	33,3
1 000 000—1 999 999 kr	13,6	17,4	24,6	29,1	19,1	23,6
2 000 000 kr och däröver	8,5	6,5	13,3	12,3	10,9	9,6
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ningar i gruppen med en rusdrycksomsättning på 35—39 procent eller omkring en tredjedel. Rusdrycksomsättningens sjunkande andel från 1953 till 1956 återspeglas även i denna sammanställning.

De nu redovisade siffrorna avser den sammanlagda rusdrycksomsättningens relation till den övriga omsättningen. Rusdrycksförsäljningens fördelning på de olika varugrupperna — före den 1 oktober 1955 omfattande spritdrycker och vin och efter detta datum därjämte starköl — varierar självfallet mellan olika företag och företagsgrupper.

I tabell 11 har slutligen, på grundval av samma uppgiftsmaterial, som nyss berörts, en sammanställning gjorts i avsikt att belysa de olika restaurangavdelningarnas totala omsättning. Över två tredjedelar av de däri redovisade avdelningarna hade såväl 1953 som 1955 en årsomsättning under en miljon kronor. Av de allmänna avdelningarna hade 1953 78 procent och 1955 76 procent en omsättning på mindre än en miljon kronor, av de enskilda 62 respektive 59 procent.

Omsättningsutvecklingen efter den 1 oktober 1955

Den nya rusdrycksförsäljningsförordningens ikraftträdande den 1 oktober 1955 har inneburit ändrade förutsättningar för de restaurangföretag som har utskänkningsrättigheter. Den väsentliga orsaken härtill är givetvis restriktionssystemets slopande inom utminuteringen.

De volymmässiga förändringarna i försäljningen av spritdrycker och vin framgår av tabell 12, vari försäljningen under tre kvartal efter den 1 oktober 1955 satts i relation till försäljningen under motsvarande period ett år tidigare.

För spritdryckernas del ligger utminuteringssiffrorna för varje kvartal avsevärt över jämförelseperiodens nivå. Ökningen har varit 42, 58 respek-

Tabell 12. Försäljningsvolymen för spritdrycker och vin under tiden den 1 oktober 1955—den 1 juli 1956[1]

Rubriker	4:e kv 1955		1:a kv 1956		2:a kv 1956	
	1 000-tal liter	Procentuell förändring i jämförelse med motsvarande tid ett år tidigare	1 000-tal liter	Procentuell förändring i jämförelse med motsvarande tid ett år tidigare	1 000-tal liter	Procentuell förändring i jämförelse med motsvarande tid ett år tidigare
Utskänkning						
Spritdrycker.....	915	— 35	812	— 30	899	— 34
Därav:						
Allmänna företag .	418	— 40	384	— 34	412	— 39
Enskilda företag ..	497	— 29	428	— 26	487	— 30
Starkvin.....	78	— 18	60	— 23	84	— 17
Därav:						
Allmänna företag .	10	— 52	7	— 58	10	— 46
Enskilda företag ..	68	— 9	53	— 13	74	— 11
Lättvin.....	306	— 16	268	— 19	377	— 14
Därav:						
Allmänna företag .	39	— 39	32	— 50	49	— 42
Enskilda företag ..	267	— 11	236	— 11	328	— 7
Utminutering						
Spritdrycker.....	14 982	+ 42	13 100	+ 58	13 500	+ 35
Starkvin.....	1 941	— 28	1 101	— 34	940	— 51
Lättvin.....	1 788	+ 3	1 647	+ 18	1 861	+ 12

[1] Uppgifterna i tabellen avser systembolagets försäljning, varför exempelvis restaurangernas lagerförändringar icke återspeglas i siffrorna.

tive 35 procent. Systembolagets försäljning till restaurangerna har däremot visat en avsevärd nedgång. Minskningen motsvarar för samtliga restaurangföretag cirka en tredjedel av den tidigare periodens försäljning. För allmänna restauranger är nedgången större, för enskilda mindre än genomsnittet.

Beträffande utminuteringen av vin kan konstateras att starkvinsomsättningen företer en successivt ökande nedgång under andra kvartalet. Omsättningen uppgick sålunda endast till omkring hälften jämförd med samma tid år 1955, medan lättvinsförsäljningen ökat med 3,18 respektive 12 procent. Inom utskänkningen har starkvinsomsättningen genomsnittligt minskat med 18, 23 respektive 17 procent. Skillnaden mellan allmänna och enskilda företag är här avsevärd. Medan de sistnämnda visar en minskning med omkring 10 procent är nedgången för de förra mer än fyra gånger så stor. Ungefär samma tendens föreligger beträffande lättvinsutskänkningen.

Utskänkningen av spritdrycker och vin har sålunda visat en stark nedgång efter den 1 oktober 1955, med den största minskningen för spritdryckernas del. Samtidigt har också utskänkningens andel i den totala

Tabell 13. Systembolagets försäljning av starköl för utskänkningsändamål under tiden 1/10 1955—1/6 1956

Månad	1 000-tal liter	Månad	1 000-tal liter
Oktober 1955	826	Februari 1956	232
November 1955	421	Mars 1956	312
December 1955	413	April 1956	280
Januari 1956	232	Maj 1956	270
		Juni 1956	312

försäljningen minskat. Beträffande spritdryckerna var denna år 1954 12 procent. Efter den 1 oktober 1955 har den sjunkit till omkring sex procent.

Efter den 1 oktober 1955 har till de förutvarande rusdryckerna inom utskänkningen också kommit starköl. Under den första tiden var starkölsutskänkningen mycket omfattande — i oktober 826 000 liter — men sjönk sedan snabbt. Under de senare månaderna synes en stabilisering ha inträtt med en månadsförsäljning på cirka 300 000 liter. (Se tabell 13.)

För att få omsättningsförhållandena efter den 1 oktober 1955 närmare belysta har kommittén genom kontrollstyrelsens medverkan från restaurangföretagen införskaffat vissa uppgifter rörande omsättningssummorna för olika varuslag under de nio månaderna t. o. m. juni 1956, jämförda med motsvarande månad ett år tidigare. De erhållna uppgifterna redovisas i tabellerna 14 och 15.

I tabell 14 återges först utvecklingen för alla företag tillsammantagna. För de redovisade företagen visar det sig härvid, att det totala omsättningsbeloppet under hela tiden efter den 1 oktober 1955 varit mindre än motsvarande period ett år tidigare. Minskningen har blivit successivt större under tiden fram till årsskiftet och därefter avtagit något för att ånyo stiga under maj och juni. För hela niomånadersperioden är minskningen cirka 15 procent. Denna minskade omsättning sammanhänger till väsentlig del med den sjunkande försäljningen av spritdrycker och vin. Omsättningen av dessa varor har hela tiden varit ungefär en fjärdedel mindre än före den 1 oktober 1955. För hela niomånadersperioden blir minskningen 27 procent. Beträffande andra varor än rusdrycker föreligger också en minskad omsättning men minskningen har här varit avsevärt mindre än för rusdrycker — för andra kvartalet 1956 8 procent, för hela niomånadersperioden 11 procent. Om man för tiden efter den 1 oktober 1955 till sistnämnda post lägger omsättningen av starköl och jämför försäljningen av andra varor än spritdrycker och vin före och efter nyssnämnda datum framträder ungefär samma utvecklingskurva som i övrigt. Förändringen i omsättningsbeloppet blir emellertid här förhållandevis obetydlig. För hela niomånadersperioden föreligger en minskning på cirka 5 procent.

Utvecklingen har för de allmänna företagen varit ogynnsammare än för de enskilda. Den totala omsättningen har sålunda för de allmänna

Tabell 14. Förändringar i omsättningens värde för olika varuslag efter den 1 oktober 1955

Tidsperiod	Antal företag	Procentuell förändring i förhållande till motsvarande period ett år tidigare				
		Total omsättning	Summa rusdrycker (inkl. starköl)	Spritdrycker och vin	Summa andra varor än rusdrycker	S:a andra varor än spritdrycker och vin (starköl inräknat)
Samtliga företag:						
Oktober 1955	469	— 12,9	— 10,9	— 24,6	— 14,5	— 4,1
November 1955	474	— 15,4	— 17,6	— 26,7	— 13,7	— 6,7
December 1955	472	— 17,8	— 21,6	— 28,7	— 14,8	— 9,1
Januari 1956	459	— 17,5	— 21,3	— 27,4	— 14,3	— 9,3
Februari 1956	451	— 16,0	— 21,6	— 27,4	— 11,5	— 7,0
Mars 1956	442	— 13,0	— 20,6	— 26,5	— 7,3	— 2,8
April 1956	459	— 10,1	— 19,3	— 25,1	— 3,3	+ 1,0
Maj 1956	459	— 13,9	— 22,0	— 27,5	— 8,3	— 4,5
Juni 1956	459	— 15,3	— 23,1	— 28,9	— 10,2	— 6,6
4:de kv. 1955	469—474	— 15,4	— 16,8	— 26,7	— 14,3	— 6,6
1:a kv. 1956	442—459	— 15,4	— 21,2	— 27,1	— 10,9	— 6,3
2:a kv. 1956	459	— 13,2	— 21,5	— 27,2	— 7,5	— 3,6
1/10 1955—30/6 1956	442—474	— 14,6	— 19,7	— 27,0	— 10,8	— 5,4
Allmänna företag:						
4:e kv. 1955	206—209	— 23,2	— 20,9	— 30,3	— 25,3	— 16,5
1:a kv. 1956	185—191	— 24,2	— 26,7	— 31,1	— 21,8	— 17,6
2:a kv. 1956	213	— 23,3	— 27,3	— 31,4	— 19,7	— 16,2
1/10 1955—30/6 1956	185—213	— 23,5	— 24,8	— 30,9	— 22,3	— 16,7
Enskilda företag:						
4:e kv. 1955	260—266	— 10,3	— 13,6	— 24,0	— 8,1	— 1,0
1:a kv. 1956	257—268	— 10,6	— 17,5	— 24,4	— 5,7	— 0,9
2:a kv. 1956	246	— 6,8	— 16,9	— 23,8	— 0,8	+ 3,4
1/10 1955—30/6 1956	246—268	— 9,2	— 15,9	— 24,1	— 4,7	+ 0,6

företagen minskat med inemot en fjärdedel, medan motsvarande siffra för de enskilda uppgår till en tiondel (för hela niomånadersperioden 9 procent). De allmänna företagens minskning i omsättningen av spritdrycker och vin har varit drygt 30 procent, minskningen för de enskilda företagen icke fullt 25 procent. Om man jämför försäljningen av andra varor än spritdrycker och vin, med starkölsomsättningen inräknad för tiden efter den 1 oktober 1955, företer de allmänna företagen en minskning med omkring 17 procent medan någon större förändring icke framträder för de enskilda företagens del. För de sistnämnda föreligger för hela niomånadersperioden en ökning med 0,6 procent.

Om man ser till utvecklingen för de olika prisklasserna (se tabell 15), återgår naturligtvis grundtendenserna i den allmänna utvecklingen. Den gynnsammaste finner man hos privata restauranger i prisklass A 1. Här föreligger för varugruppen andra varor än spritdrycker och vin (starkölet inräknat) ökad omsättning för alla tre kvartalen efter den 1 oktober 1955. (En ökning med drygt 6 procent för hela niomånadersperioden.) I avseende på den totala omsättningen finner man under andra kvartalet

Tabell 15. Förändringar i omsättningens värde för olika varuslag efter den 1 oktober 1955

Tidsperiod	Antal företag	Procentuell förändring i förhållande till motsvarande period ett år tidigare				
		Total omsättning	Summa rusdrycker (inkl. starköl)	Spritdrycker och vin	Summa andra varor än rusdrycker	S:a andra varor än spritdrycker och vin (starköl inräknat)
Allmänna företag:						
A 1 och A 2						
4:de kv. 1955.....	42	—10,9	—14,6	—24,8	— 8,4	— 1,2
1:a kv. 1956.....	35—37	—11,8	—20,7	—26,8	— 5,6	— 1,2
2:a kv. 1956.....	42	—10,0	—19,5	—25,7	— 4,1	— 0,3
1/10 1955—30/6 1956	35—42	—10,8	—18,0	—25,7	— 6,0	— 0,8
B 1 och B 2						
4:de kv. 1955.....	73—75	—15,1	—14,1	—24,3	—16,2	— 6,3
1:a kv. 1956.....	63—64	—19,7	—25,2	—30,1	—14,0	— 9,0
2:a kv. 1956.....	73	—20,3	—26,4	—31,0	—14,9	—10,8
1/10 1955—30/6 1956	63—75	—18,2	—21,5	—28,3	—15,1	— 8,7
B 3						
4:de kv. 1955.....	91—92	—35,3	—28,0	—36,5	—43,3	—34,1
1:a kv. 1956.....	87—90	—32,5	—29,7	—33,2	—35,5	—31,7
2:a kv. 1956.....	98	—32,7	—31,3	—34,2	—34,1	—31,2
1/10 1955—30/6 1956	87—98	—33,5	—29,6	—34,7	—37,7	—32,3
Enskilda företag:						
A 1						
4:de kv. 1955.....	33—34	— 4,9	— 8,2	—17,7	— 2,9	+ 3,1
1:a kv. 1956.....	36—38	— 3,4	— 9,0	—16,4	+ 0,2	+ 4,9
2:a kv. 1956.....	35	+ 2,2	— 5,9	—13,8	+ 6,5	+10,7
1/10 1955—30/6 1956	33—38	— 1,9	— 7,7	—16,0	+ 1,5	+ 6,4
A 2						
4:de kv. 1955.....	185—189	—12,4	—15,6	—26,4	—10,2	— 2,4
1:a kv. 1956.....	185—189	—13,7	—21,1	—27,8	— 8,4	— 3,4
2:a kv. 1956.....	175	—10,7	—21,1	—27,8	— 4,1	+ 0,1
1/10 1955—30/6 1956	175—189	—12,2	—19,2	—27,3	— 7,4	— 1,8
B						
4:de kv. 1955.....	42—44	—22,0	—23,1	—34,3	—21,2	—13,2
1:a kv. 1956.....	36—42	—21,5	—27,7	—33,2	—16,6	—12,4
2:a kv. 1956.....	36	—22,0	—32,2	—37,3	—14,8	—11,2
1/10 1955—30/6 1956	36—44	—21,8	—27,7	—35,0	—17,5	—12,2

1956 en ökning med drygt 2 procent, för hela niomånadersperioden en minskning med knappt 2 procent. För restauranger, tillhörande prisklasserna A 1 och A 2 föreligger ingen väsentlig skillnad mellan allmänna och enskilda företag. Den totala omsättningen har som mest minskat med något mer än 10 procent och i avseende på varugruppen andra varor än spritdrycker och vin (starköl inräknat) har någon större förändring icke

Tabell 16. Förändringar i omsättningsvärdet vid restauranger med fullständiga rättigheter i olika landsdelar under andra kvartalet 1956 jämfört med andra kvartalet 1955

Område	Procentuell förändring								
	Prisklass A1 och A2 (allmänna och enskilda företag)			Prisklass B1 och B2 (allmänna företag)			Prisklass B3 (allmänna företag)		
	Antal företag	Total omsättning	Omsättn. av spritdr. o. vin	Antal företag	Total omsättning	Omsättn. av spritdr. o. vin	Antal företag	Total omsättning	Omsättn. av spritdr. o. vin
Stockholm	50	— 3,5	— 19,6	12	— 15,1	— 19,8	21	— 35,3	— 34,0
Göteborg	12	+ 1,5	— 14,8	12	— 33,4	— 43,2	7	— 52,6	— 55,9
Malmö	12	— 3,3	— 17,9	4	— 12,4	— 18,6	4	— 38,1	— 41,8
Södra Sverige	50	— 2,7	— 27,2	13	— 14,6	— 28,9	17	— 27,2	— 32,7
Västra Sverige	31	— 7,3	— 25,1	12	— 21,1	— 36,7	13	— 31,1	— 41,0
Mellersta Sverige	74	— 11,8	— 28,5	17	— 16,0	— 28,4	28	— 28,3	— 29,3
Norrland	23	— 16,0	— 29,6	3	— 13,8	— 29,0	8	— 5,9	— 5,7
Storstäderna	74	— 2,8	— 18,9	28	— 23,3	— 31,5	32	— 37,8	— 37,6
Landet i övrigt	178	— 10,4	— 28,1	45	— 16,7	— 30,4	66	— 25,9	— 29,4

förekommit. Om man jämför enskilda B-restauranger med allmänna restauranger i prisklass B 1 och B 2, har de förra en något ogynnsammare utveckling. Av samtliga prisklasser företer allmänna B 3-restauranger den ogynnsammaste utvecklingen. Den totala omsättningen har för dessa minskat med omkring en tredjedel, spritdrycker och vin med drygt en tredjedel. Varugruppen andra varor än spritdrycker och vin (starköl inräknat) visar en minskad omsättning med något mindre än en tredjedel. Detta är den enda restauranggrupp, där omsättningen av andra varor än rusdrycker minskat mer än omsättningen av rusdrycker.

Självfallet har utvecklingen icke varit enhetlig i hela landet. De regionala skiljaktigheterna belyses i tabell 16. En tydlig olikhet framträder här mellan de tre storstäderna och landet i övrigt. För A 1- och A 2-företagens del uppvisar storstäderna ett förmånligare läge än landet i övrigt. Beträffande de allmänna företagens B 1-, B 2- och B 3-avdelningar är förhållandet det motsatta. Om man ser till de särskilda regionerna, finner man att Göteborg företer en mindre ökning i den totala omsättningens värde hos A-företagen, medan Norrland för samma företag har haft den mest oförmånliga utvecklingen. I avseende på B 3-avdelningarna är den inbördes ordningen mellan regionerna i stort sett den omvända. En viss försiktighet måste naturligtvis iakttagas vid bedömningen av siffrorna för vissa områden bland annat med hänsyn till att antalet företag är relativt litet. Någon regional uppdelning beträffande de enskilda B-företagen har icke gjorts, då dessa till övervägande del är koncentrerade till Södra Sverige.

Sammanfattningsvis kan sålunda sägas, att omsättningen av spritdrycker och vin efter den 1 oktober 1955 legat på en betydligt lägre nivå än tidi-

gare. Å andra sidan har efter den första nedgången några större variationer icke förekommit, vare sig man ser till den genomsnittliga utvecklingen för samtliga företag eller till tendenserna inom de särskilda prisklasserna. Den totala omsättningen försämrades från oktober till årsskiftet och förbättrades sedan under de två första kvartalen 1956. Anmärkas bör dock, att enskildheten i utvecklingen till en del kan bero på, att påsk- och pingsthelgerna infallit vid olika tidpunkter under de två år som jämförts.

Utvecklingen har varit mindre förmånlig för restauranger i lägre prisklass än för företag i högre prisklass. En mer betydande omsättningsminskning för samtliga varuslag föreligger dock endast för restauranger av B-klass, den största för allmänna restauranger av prisklass B 3. För övriga restauranger har en mer betydande minskning inträffat endast i avseende på spritdrycker och vin. Härvid bör uppmärksammas, att den övervägande delen av omsättningsvärdet för denna varugrupp hänför sig till spritdrycker och starka viner (närmare 90 procent för 1955; jfr tabellerna 4 b, f och h) och att vinsten vid försäljning av dessa varor är föremål för nedskrivning. De regler, som i sådant hänseende gäller för innevarande år och tills vidare i avvaktan på utskänkningsvinstkommitténs förslag, medför att någon minskning i restauratörernas ersättning för utskänkningen av berörda varor icke uppkommer i anledning av omsättningsminskningen i och för sig. Vad åter beträffar lättvinsutskänkningen påverkar visserligen omsättningsminskningen direkt restauratörernas vinst. Den minskning som förekommit har emellertid för de enskilda företagens del endast inneburit, att den under senare år ökande utskänkningen sjunkit tillbaka men fortfarande volymmässigt ligger över 1953 års nivå. För de allmänna företagen synes omsättningen ligga något under 1953 års nivå, men skillnaden är icke anmärkningsvärt stor. För andra varor än spritdrycker och vin — för vilka full handelsvinst åtnjutes utan annan reglering än att maximipriser föreskrivits för starköl — har förändringarna för andra än B-restaurangerna varit relativt obetydliga och i vissa fall inneburit förbättrad omsättning.

En jämförelse mellan allmänna och enskilda företag, slutligen, ger vid handen, att utvecklingen genomsnittligt varit betydligt oförmånligare för allmänna företag än för enskilda. Bland de allmänna företagen har också de lägre klasserna en relativt stor andel i de totala omsättningsbeloppen. Restauranger av prisklass B 3 representerade under andra kvartalet åren 1955 och 1956 47 resp. 44 procent av omsättningen av spritdrycker och vin och 38 resp. 29 procent av omsättningen av andra varor. Inom den enskilda sektorn har som förut påpekats en större förändring inträffat endast för B-restaurangerna, vilka emellertid representerar endast omkring 4 procent av den totala omsättningen.

Till slut bör anmärkas, att man vid en bedömning av de uppgifter för vilka nu redogjorts får ha i minnet, att en viss mindre prisstegring före-

kommit under den tid undersökningen avser och att omsättningsvärdena icke korrigerats med hänsyn härtill. Observeras bör också, att jämförelsetalen avser restauranger, som varit i verksamhet under hela perioden, varför sammanställningarna icke belyser de förändringar, som sammanhänger med att ett visst antal restaurangrörelser nedlagts efter den 1 oktober 1955.

AVDELNING I

Bruttovinster, utskänkningsskatt och prissättning på rusdrycker

KAPITEL II

Restaurangföretagens vinst å utskänkning av spritdrycker och starkvin

Historik och redogörelse för gällande ordning

1917 års lagstiftning

Ett tidigt uttryck för strävandena att begränsa utrymmet för enskilt vinstintresse inom utskänkningen var — såsom framgått av ett föregående avsnitt — inrättandet av allmännyttiga utskänkningsföretag. I viss mån likartad effekt kan den kommunala vetorätten sägas ha haft. Några speciella åtgärder från statsmakternas sida för att begränsa den direkta vinsten av utskänkningen vidtogs emellertid icke förrän med ikraftträdandet av 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning.

1917 års beslut hade förberetts genom den livliga nykterhetspolitiska debatten i början av 1900-talet, vari bland annat dr Ivan Bratt tog verksam del, och de utredningar och förslag som år 1914 framlades av 1911 års nykterhetskommitté. I vad avser restaurangföretagens utskänkningsvinst anknöt dr Bratts »reformprogram» till Göteborgssystemets grundläggande idé, det privata vinstintressets avkoppling. I programmet framhölls olägenheterna av att denna princip icke helt hade genomförts. Såväl i lagstiftningen som i de avtal, vilka systembolagen träffade med enskilda restauratörer, saknades sålunda bestämmelser i syfte att minska det privata vinstintresset. Restauratörerna kunde tvärtom räkna med ökad vinst, om de ökade sin omsättning av rusdrycker. Även systembolagens utskänkningsställen kritiserades, emedan förtjänsterna på brännvinsutskänkningen användes för att subventionera matserveringen med följd att de låga matpriserna försvårade eller omöjliggjorde konkurrens från matserveringar utan brännvinsförsäljning. Bratt föreslog att de enskilda restauratörerna icke skulle få tillgodogöra sig någon direkt vinst på utskänkningen. Som en övergång till detta system borde vinsterna nedskrivas successivt.

1911 års nykterhetskommitté uttalade sig i bestämda ordalag för en begränsning och avveckling av de enskilda restauratörernas vinst på utskänkningen av rusdrycker. Kommittén framhöll att det givetvis måste vara av stor vikt att undanröja denna i ej ringa mån medverkande anledning till rusdrycksförtäring. Utformningen av sådana åtgärder ansågs emellertid icke böra fastställas genom lagstiftning utan anförtros åt kontrollstyrelsen. I kommitténs författningsförslag infördes därför endast en allmän bestämmelse av följande innehåll.

Med överlåtelse av utskänkningsrättighet följer skyldighet för den, till vilken sådan rättighet blivit överlåten, att hos bolaget inköpa alla för rörelsen erforderliga rusdrycker, och skall bolaget med iakttagande av de föreskrifter, kontrollstyrelsen därutinnan kan utfärda, vid överlåtelse stadga sådana villkor för dylikt inköp, att rättighetsinnehavares ekonomiska fördel så långt ske kan ej göres beroende på myckenheten av utskänkta rusdrycker eller, där fråga är om förut utövad utskänkningsrörelse, hans fördel i sådant avseende begränsas och efter hand avvecklas.

Såsom allmän motivering för den föreslagna anordningen anförde kommittén följande.

Vilken metod som bör väljas för att ernå en mera fullständig frigörelse av utskänkningsinnehavarnas ekonomiska intresse av rusdrycksomsättningen, synes icke lämpligen kunna i lagstiftningen närmare angivas. Förhållandena ställa sig nämligen mycket olika på olika orter och jämväl å samma ort inom olika restaurangföretag. Ett visst förfarande kan i fråga om somliga utskänkningsrörelser ställa sig fördelaktigt, men beträffande andra vara mindre lämpligt.

Kommittén har därför ansett det vara tillräckligt, att det i lagstiftningen mera allmänt angives, att rättighetsinnehavarens ekonomiska fördel, så långt ske kan, ej må göras beroende på myckenheten av utskänkta rusdrycker. De närmare bestämmelser, som i detta avseende kunna vara erforderliga, synas böra utfärdas av kontrollstyrelsen.

Med denna anordning vinnes den fördelen för alla parter, att det i det enskilda fallet kan förfaras så, som förhållandena betinga. Förfaringssättet kan sålunda bliva olika för olika slags rättigheter. Inrättas en fullkomligt ny utskänkning, bör det givetvis icke komma i fråga, att rättighetsinnehavarens vinst i någon mån blir beroende av myckenheten utskänkta rusdrycker. I fråga om sådan utskänkning, som tidigare utövats, vare sig av samma person eller av annan person, från vilken utskänkningsrörelsen övertagits, torde däremot den första åtgärd, som i detta avseende bör vidtagas, vara den, att utskänkningsinnehavarens ekonomiska fördel av den utskänkta myckenheten begränsas. Efter hand nedbringas rättighetsinnehavarens fördel i sådant avseende, varigenom en avveckling av densamma kommer till stånd.

Bland möjligheterna att begränsa det enskilda vinstintresset angav kommittén särskilt tre metoder. Den första av dessa innebar att rusdrycker skulle utskänkas till samma pris, som restauratören inköpt dem för hos systembolaget. Restauratören skulle därigenom icke erhålla någon som helst inkomst av sin rusdrycksförsäljning. Den andra metoden, som skulle medföra en mjukare övergång från den rådande ordningen, innebar ett successivt nedbringande av utskänkningsvinsten. Restauratören skulle att börja med få försälja rusdrycker med egen vinst upp till en kvantitet, motsvarande medeltalet för de tre sist förflutna årens försäljning. Vid försäljning utöver denna kvantitet skulle restauratören till systembolaget betala varornas utskänkningspris. Den sålunda fastställda »vinstkvantiteten» skulle sedan, alltefter vad som befanns lämpligt, successivt minskas. Den nu angivna metoden anslöt sig i huvudsak till vissa åtgärder, som samtidigt (1914) inleddes av Stockholmssystemet beträffande överlåtna utskänkningsrättigheter. Enligt en tredje metod, slutligen, skulle restauratören visserli-

gen försälja rusdryckerna till inköpspris men sedan av systembolaget såsom ersättning för de med utskänkningen förevarande kostnaderna, erhålla ett visst av rusdrycksomsättningen oberoende belopp. Kommittén framhöll att även andra metoder än de nu nämnda kunde tänkas.

Mot kommitténs uttalanden och förslag i nu berörda del reserverade sig två av ledamöterna. Den ene av dem, dr Bratt, var ense med majoriteten i den mån det gällde att begränsa de enskilda restauratörernas vinstintresse. Han ansåg det emellertid icke vara varken praktiskt utförbart eller behövligt att helt avveckla detta ekonomiska intresse, som var bundet vid försäljningen icke blott av spritdrycker utan även av vin och öl. I stället förordade reservanten, att den enskildes ekonomiska fördel borde bindas endast vid så stor del av den kvantitet spritdrycker, som i rörelsen kunde anses komma att försäljas under vanliga förhållanden, att icke blott varje frestelse att öka omsättningen av dryckerna bortföll, utan jämväl ett intresse uppstod hos restauratören att minska denna omsättning genom utveckling av andra grenar av rörelsen. Den andre reservanten ansåg, att åtgärder till begränsning och avveckling av det enskilda vinstintresset var obehövliga.

Förslag till ny reglering av rusdrycksförsäljningen framlades för 1914 års riksdag genom Kungl. Maj:ts *proposition* nr 242. I propositionens författningsförslag ingick emellertid icke någon bestämmelse om begränsning eller avveckling av det enskilda vinstintresset inom utskänkningen. Departementschefen förklarade sig dela den uppfattningen att särskilda åtgärder av statsmakterna i sådan riktning icke var behövliga. I vart fall, uttalade departementschefen, borde bestämmelser på området icke utfärdas innan närmare erfarenhet vunnits av de förut berörda åtgärder, som vidtagits av Stockholmssystemet.

Bevillningsutskottet anslöt sig i sitt betänkande (1914: 28) i fråga om utskänkningsvinsten — liksom i flertalet andra frågor — till nykterhetskommittén och avvisade propositionsförslaget. Utskottet fann sålunda kravet på det privatekonomiska intressets frånskiljande från den av systembolagen överlåtna utskänkningen böra upptagas i lagstiftningen och förklarade sig gilla syftet med den föreslagna bestämmelsen även om man var medveten om att vissa svårigheter var förbundna med den angivna grundsatsens praktiska utförande. Kommitténs författningsförslag ändrades dock så att satsen »eller, där fråga är om förut utövad utskänkningsrörelse, hans fördel i sådant avseende begränsas och efter hand avvecklas» utgick. Uttrycket »så långt ske kan» ansågs vara fullt tillräckligt för att ange principen om det privatekonomiska intressets frånskiljande. Med den angivna ändringen ville utskottet emellertid icke ge uttryck åt den meningen, att samma regler för de ifrågavarande åtgärderna borde uppställas i fråga om all överlåten utskänkningsrörelse, oavsett om den var ny eller tidigare utövats, utan utskottet förväntade, att kontrollstyrelsen skulle iakttaga nödig varsamhet och särskild hänsyn, där fråga var om förut utövad utskänkningsrörelse.

Då kamrarna i en rad frågor — däribland frågan om utskänkningsvinsten — stannade i olika beslut[1] som icke kunde sammanjämkas, kunde ärendet icke slutbehandlas vid 1914 års riksdag. Samma läge uppkom vid 1915 och 1916 års riksdagar. Först 1917 antog riksdagen ett av bevillningsutskottet utarbetat förslag till rusdrycksförsäljningsförordning. Den däri ingående bestämmelsen rörande utskänkningsvinsten överensstämde helt med utskottets ursprungliga förslag av 1914. I den författning som slutligen utfärdades — rusdrycksförsäljningsförordningen den 14 juni 1917 (nr 340) — hade bestämmelsen (25 § 2. tredje stycket) sålunda följande lydelse.

Med överlåtelse av utskänkningsrättighet följer skyldighet för den, till vilken sådan rättighet blivit överlåten, att hos bolaget inköpa alla för rörelsen erforderliga rusdrycker, och skall bolaget med iakttagande av de föreskrifter, kontrollstyrelsen därutinnan kan utfärda, vid överlåtelse stadga sådana villkor för dylikt inköp, att rättighetsinnehavares ekonomiska fördel, så långt ske kan, ej göres beroende på myckenheten av utskänkta rusdrycker.

1917 års lagstiftning i tillämpningen

Med stöd av nyss berörda stadgande utfärdade kontrollstyrelsen år 1919 bestämmelser om s. k. vinstkvantiteter för år 1920. För varje enskild restaurang med utskänkningsrätt fastställdes härvid vinstkvantiteter för andra spritdrycker än punsch till 80 procent av inköpsvolymen år 1919. Särskilda kvantiteter bestämdes för punsch. Å varor som inköptes inom de sålunda fastställda kvantiteterna fick restauratören tillgodogöra sig handelsvinst[2], medan han vid inköp utöver dessa hade att erlägga varornas utskänkningspris med den inskränkningen att han för andra spritdrycker än punsch tillgodofördes 10 procent å varornas medelutskänkningspris såsom ersättning för s. k. spillmån, och följaktligen icke erhöll någon direkt vinst på denna del av omsättningen. Som synes anslöt sig kontrollstyrelsens föreskrifter till den av nykterhetskommittén berörda metod för vinstbegränsning som 1914 började tillämpas av Stockholmssystemet.

För år 1921 fastställdes icke särskilda vinstkvantiteter för punsch. Denna gång ansågs det å andra sidan erforderligt att låta bestämmelserna omfatta jämväl starkvin. De nya bestämmelserna innebar, att 1921 års vinstkvantiteter skulle utgöra högst tre fjärdedelar av vederbörande restauratörs försäljning till allmänheten av spritdrycker respektive starkvin under månaderna januari till och med september 1920, ökad med försäljningen under månaderna januari till och med mars sistnämnda år. Spillmånsersättning vid inköp utom vinstkvantiteten lämnades nu för såväl alla slags spritdrycker som starkvin i form av 2 procents rabatt å utskänkningspriset (= restauratörens inköpspris). Åt systembolagen överlämnades sedan att inom den fastställda maximigränsen bestämma den för varje restaurang

[1] FK gick i huvudsak på propositionens linje, AK på utskottets.
[2] Angående reglerna för handelsvinstens beräkning se följande avsnitt.

lämpliga kvantiteten. Särskild uppmärksamhet uppmanades systembolagen att ägna sådana fall, då de av kontrollstyrelsen för år 1921 medgivna maximikvantiteterna översteg 1920 års sammanlagda vinstkvantiteter för punsch och för andra spritdrycker. Om i något fall en restauratörs försäljning under den tid, som skulle läggas till grund vid beräkningen av de högsta medgivna vinstkvantiteterna, på grund av restaurangens ombyggnad eller reparation, eldsvåda eller annan liknande omständighet varit särskilt ringa, fick bolaget göra framställning till kontrollstyrelsen om fastställande av vinstkvantiteter, som översteg den av kontrollstyrelsen angivna maximigränsen.

Då utgångspunkten — försäljningsvolymen år 1920 — visade sig ha varit olämplig företogs för år 1924 allmänt individuella justeringar nedåt av vinstkvantiteterna, varvid man använde sig av föreliggande uppgifter om restaurangernas totalomsättning, matomsättning, förhållandet mellan försålda spritdrycker och försåld mat m. m.

Någon successiv avveckling av det privatekonomiska intresset kom under de följande åren aldrig till stånd. Däremot fortsattes justeringen av vinstkvantiteterna. Härvid försökte man i första hand skaffa sig en föreställning om vederbörande restaurangs skötsel ur nykterhetssynpunkt. En uppfattning härom ansågs kunna erhållas ur uppgifterna om litertalet försålda spritdrycker i förhållande till matförsäljningen. Härvid användes bland annat som riktpunkt ett visst belopp mat per 15 cl spritdrycker. Understeg matförsäljningen detta belopp justerades vinstkvantiteten nedåt oavsett om spritförsäljningen överstigit den tidigare fastställda vinstkvantiteten eller ej. Vinstkvantiteterna justerades vidare nedåt, i de fall där det visade sig, att de under en följd av år varit större än den verkliga försäljningen. I vissa fall justerades vinstkvantiteterna uppåt, t. ex. vid utvidgningar av restauranglokalerna eller då relationen mellan försäljningen av mat respektive spritdrycker förbättrats. Beträffande nyinrättade restauranger tillämpades särskilda förfaranden. De behandlades i stort sett på samma sätt som äldre företag, även om en något starkare begränsning torde ha förekommit.

Åtskilliga svårigheter visade sig förbundna med det sålunda tillämpade systemet. Detta framgår bland annat av det med konjunkturerna växlande förhållandet mellan vinstkvantiteterna och den verkliga försäljningsvolymen. Under den bättre konjunktur, som efterträdde lågkonjunkturen i början av 1920-talet, höll sig försäljningen mellan 1,7 och 1,8 miljoner liter. Då vinstkvantiteterna 1924 justerades nedåt, kom dessa, som 1923 översteg försäljningen med 10 procent, att år 1929 (toppkonjunkturåret) understiga försäljningen med nära 18 procent. Det försämrade konjunkturläget under början av 1930-talet ledde sedan till att försäljningen nedgick till mellan 1,3 och 1,4 miljoner liter (1933). Detta i sin tur medförde, att vinstkvantiteterna åter översteg försäljningen, denna gång med 8 procent. Den stigande försäljningen under de förbättrade konjunkturerna vid mitten av 1930-talet,

slutligen, ledde till att vinstkvantiteterna kom att understiga försäljningen med åtminstone 10 procent.

Antalet fall där vinstkvantiteterna för spritdrycker översteg den verkliga försäljningen — och restauratörerna sålunda fick tillgodogöra sig handelsvinst å hela spritutskänkningen — var alla år stort och omfattade år 1937 cirkt 36 procent och andra år över hälften av de berörda restaurangerna.

1937 års beslut

Bristerna i vinstkvantitetssystemet föranledde redan i början av 1920-talet krav på en omprövning och yrkanden framställdes om åtgärder för avveckling av det enskilda vinstintresset. Från många håll kritiserades därjämte godtyckligheten hos det dittills praktiserade systemet. När år 1928 en särskild utredning — 1928 års rusdryckslagstiftningsrevision — tillsattes för en allmän översyn av rusdryckslagstiftningen erhöll denna också i uppdrag att närmare pröva utskänkningsvinstfrågan. Det sålunda påbörjade arbetet ledde sedermera år 1937 till antagandet av en ny försäljningsförordning och en rad särskilda beslut i olika nykterhetspolitiska frågor bland annat i avseende på regleringen av utskänkningsvinsterna.

Det förslag *1928 års rusdryckslagstiftningsrevision* år 1934 framlade innebar, att vinstkvantitetssystemet skulle bibehållas men att vinstkvantiteterna skulle avsevärt nedbringas samtidigt som restauratörerna skulle få kompensation genom rätt att uppbära en ökad andel av utskänkningsvinsten å rusdrycker, fallande inom de nya vinstkvantiteterna. Den enskilde restauratören skulle alltså få ta in sin maximivinst på en mindre försäljningskvantitet än tidigare och härigenom, enligt revisionens mening, bli mindre beroende av en nedgång i utskänkningens omfattning. Vid tillämpningen av de nya reglerna borde man enligt revisionen eftersträva, att summan av vinstkvantiteterna för hela landet icke ökades utan om möjligt reducerades i den mån rörelsen vid restauranger med vinstkvantitet upphörde. Något uttryckligt förbud mot att medgiva vinstkvantiteter åt nya restauranger föreslogs dock icke utan det förutsattes, att så kunde ske i vissa fall. Revisionens förslag innebar för övrigt, att vinstkvantitetssystemet liksom förut skulle omfatta spritdrycker och starkvin.

Att börja med behandlade revisionen frågan i vad mån det kunde anses befogat, att innehavare av överlåten utskänkningsrätt fick tillgodogöra sig direkt vinst på utskänkningen. Härvid erinrades om att restauranger med rätt till utskänkning intog en monopolställning som i olika avseenden gav dem ett försteg framför restauranger utan sådan rätt. Med hänsyn till att möjligheten till direkt vinst å utskänkningen kunde vara ägnad att skärpa denna olikhet i existensvillkor och då begränsningen i utskänkningsställenas antal tillkommit genom det allmänna hade det — påpekade revisionen —

gjorts gällande att de direkta vinsterna av monopolrättigheterna icke borde komma ett fåtal enskilda till godo utan samhället i dess helhet.

Till förmån för ett system enligt vilket de enskilda restauratörerna fick tillgodogöra sig vinst å utskänkningen talade emellertid enligt revisionen, att restauratörerna i likhet med vad som gällde för enskilda företagare i allmänhet — sedan gammalt åtnjöt handelsvinst å sådana drycker, som utskänktes i samband med rörelsen. Restaurangrörelsen var anpassad efter denna ordning och en förändring skulle innebära en synnerligen vittgående omgestaltning av näringens ekonomiska förutsättningar. Den omständigheten att utskänkningsvinst under lång tid utgått till en restaurang hade vidare medfört att denna vinst mången gång icke obeskuren uppbars av restauranginnehavaren utan tvärtom i viss utsträckning diskonterades och kom andra till godo. Detta förhållande framträdde för den enskilde restauranginnehavaren i form av ökade allmänna omkostnader av olika slag, såsom högre hyra, större ränteutgifter o. d. På grund härav hade denne i verkligheten icke så stort försteg rent ekonomiskt framför restauranger utan utskänkning, som storleken av utskänkningsvinstens bruttobelopp i och för sig antydde. Av samma anledning kunde det också befaras, att ett stort antal av de enskilda restaurangerna med sådan vinst icke skulle kunna drivas eller i varje fall upprätthållas på dittillsvarande nivå, om de icke fick åtnjuta ersättning för utskänkningen i någon form. Det måste vidare beaktas, att det icke var likgiltigt från allmän synpunkt, om ifrågavarande del av restaurangnäringen arbetade under goda eller dåliga ekonomiska betingelser. Utvecklingen i det nutida samhället syntes medföra ökat behov av en högtstående restaurangrörelse. Även från speciell nykterhetssynpunkt var det av betydelse, att restaurangerna med utskänkningsrätt icke hade en svag ekonomi. Slutligen framhölls att det förhållandet, att de allmänna omkostnaderna för en restaurang med utskänkningsrätt var högre än för en restaurang utan sådan rätt, visserligen var en följd av att särskild utskänkningsvinst åtnjutits men dock icke kunde förutsättas försvinna om utskänkningsvinsten bortföll. En avskrivning av de enskilda restaurangernas utskänkningsvinster kunde därför enligt revisionen icke undgå att för innehavaren mången gång få karaktären av en konfiskationsåtgärd.

Revisionen berörde härefter frågan, huruvida och på vad sätt det med utskänkningen förbundna privatekonomiska intresset kunde vara ägnat att i ogynnsam riktning påverka den enskilde restauratören vid hans handhavande av rörelsen. Härvid skildes mellan det direkta och det indirekta vinstintresset. Vad då först beträffade en restaurang, vars innehavare icke erhöll någon som helst direkt vinst å utskänkningen, förhöll det sig visserligen så att en ökad utskänkning icke direkt medförde en stegring av vinsten utan snarare innebar höjda kostnader. Likväl hade han intresse av en ökad utskänkning i den mån denna utgjorde ett medel att höja omsättningen på andra varor. Detta hade tillämplighet även för det fallet, att utskänknings-

innehavaren, förutom den indirekta vinsten på utskänkningen, jämväl åtnjöt en på förhand fastställd, årligen utgående ersättning för de med utskänkningen förbundna kostnaderna. En förutsättning härför var dock, att denna ersättning icke växlade med utskänkningens omfattning. I sådant fall var det från nu berörda synpunkt av mindre betydelse, om ersättningen också motsvarade de i och för sig svårberäkneliga kostnader som var förbundna med utskänkningen. En ordning där kostnadsersättningen tilläts växla med utskänkningen, så att den steg om utskänkningen erhöll ökad omfattning och minskade i motsatt fall, var däremot principiellt att likställa med ett system, som medgav de enskilda utskänkningsinnehavarna vanlig handelsvinst å utskänkningen utan någon på förhand fastställd begränsning. Under det sistnämnda systemet var det utan vidare tydligt, att den enskilde restauratören hade direkt intresse av att öka utskänkningens omfattning, liksom han hade fördel av att rörelsen i övrigt utvidgades. Då spritdrycker och vin kunde betraktas såsom mycket goda försäljningsobjekt, kunde det rent ekonomiskt vara en fördel för honom att utskänkningen steg, även om detta skedde på bekostnad av den övriga rörelsen. Ett ekonomiskt läge, som inrymde sådana utvecklingsmöjligheter, var — anmärkte revisionen — i varje fall icke gynnsamt för den enskilde näringsidkarens inställning till bestämmelser, som åsyftade en inskränkning av utskänkningens omfattning, utan tvärtom var ägnat att göra honom benägen att medvetet eller omedvetet eftersätta lagstiftningens krav, att utskänkningen skulle handhavas så, att därmed åstadkoms så ringa skada som möjligt.

I vad avser det dittills tillämpade vinstkvantitetssystemets verkningar och allmänna betydelse anför revisionen i huvudsak följande.

Såvitt revisionen kan finna synes den omständigheten, att en restauranginnehavare med överlåten utskänkningsrättighet fått sin vinstkvantitet begränsad så att han icke längre ägt åtnjuta vinst å hela försäljningen, i allmänhet icke omedelbart medfört större verkningar. Restauratören har visserligen härigenom erhållit ett motiv att söka på sådant sätt påverka allmänhetens efterfrågan, att konsumtionen till en del måtte gå över från ifrågavarande drycker till annan, för honom direkt vinstgivande försäljning. Hans möjligheter i detta avseende torde också vara ganska betydande men förutsätta säkerligen en omläggning av rörelsen i olika hänseenden, vilken tager viss tid i anspråk. Hans benägenhet att företaga dessa åtgärder torde även röna inflytande av huruvida en minskning av den faktiska konsumtionen av spritdrycker och starka viner å hans restaurang skall komma att medföra ytterligare nedsättning av vinstkvantiteten. Om han löper risk att förlora en större eller mindre del av den säkra vinsten å utskänkningen genom sina strävanden att inrikta konsumtionen på andra varor, måste detta givetvis vara ägnat att hämma dessa strävanden.

Enligt dessa överväganden bör vinstkvantitetssystemets verkningar framträda först så småningom och yttra sig i en omgestaltning av rörelsen å de utskänkningsberättigade restaurangerna. I själva verket har utvecklingen också gått i denna riktning. Medan å ett stort antal av dessa restauranger utskänkningen tidigare var den dominerande försäljningsgrenen och matserveringen ofta ansågs mindre betydelsefull från vinstsynpunkt, betraktas denna senare gren av restau-

rangrörelsen numera i allmänhet såsom den viktigaste. Även restauranger med utskänkningsrätt uppfattas numera i regel i första hand såsom företag för tillgodoseende av behovet av matservering, medan utskänkningen är en mera sekundär, om också i privatekonomiskt avseende mycket viktig gren. Säkerligen har ett flertal omständigheter samverkat för att åstadkomma denna utveckling, däribland icke minst måltidstvånget och bestämmelserna om maximering av utskänkningskvantiteten till den enskilde gästen. Enligt revisionens mening har en av de härvid bidragande faktorerna dock varit, att dessa restauranger icke längre hava obegränsad vinst på utskänkningen.

Vinstkvantitetssystemet har enligt denna uppfattning utövat ett gagnande inflytande å restaurangväsendets utveckling trots att det som nämnts ingalunda blivit fullständigt genomfört. Den mest påtagliga betydelsen av begränsningen av de direkta enskilda vinsterna å utskänkningen torde dock ligga däri att härigenom skapats en viktig förutsättning för utskänkningsbestämmelsernas upprätthållande i fråga om de överlåtna utskänkningsrättigheterna.

Revisionen erinrade härefter om att den i annat sammanhang förordat, att systembolagen skulle handha såväl utskänkningen som restaurangrörelsen å folkrestaurangerna ävensom utskänkningen i fall, där detta eljest kunde finnas påkallat ur ordnings- eller nykterhetssynpunkt. (Detta förslag blev också såsom av ett tidigare avsnitt framgått genomfört.) Härigenom skulle enligt revisionens mening det enskilda vinstintresset utestängas från just det område, där detta intresse främst borde hindras att göra sig gällande. Beträffande utskänkningen i övrigt kunde enligt revisionens åsikt förhållandena däremot icke anses påkalla ett uppgivande av vinstkvantitetssystemet. Den minskning i beroendet av enskilt vinstintresse, som kunde vinnas genom avskrivning av all direkt utskänkningsvinst för de enskilda företagarna, skulle enligt revisionen icke medföra så stora fördelar ur nykterhetssynpunkt, att därigenom uppvägdes de mycket betydande olägenheter, som var förenade med en sådan ordning. Revisionen tillade, att efter en sådan omgestaltning — vilken enligt revisionens uppfattning måste taga en lång tid i anspråk — i allt fall skulle kvarstå ett indirekt vinstintresse för de enskilda restauratörerna. En avveckling därav skulle förutsätta en så genomgripande förändring av restaurangrörelsen, att den alls icke syntes stå i rimlig proportion till de fördelar som kunde vinnas därmed.

Revisionen förordade i stället en förbättring av det gällande vinstkvantitetssystemet. Härvid borde man i första hand undanröja det förhållandet, att ett stort antal restauranger hade vinstkvantiteter överstigande den faktiska utskänkningen. Revisionen föreslog, att de enskilda restaurangernas vinstkvantiteter under den nya ordningen reglerades med utgångspunkt från varje restaurangs genomsnittliga utskänkning med direkt utskänkningsvinst under en bestämd följd av år. Om utskänkningen under något år överstigit vinstkvantiteten borde den överskjutande myckenheten sålunda icke beaktas. Den sålunda erhållna utskänkningsvolymen borde sedan reduceras för att det nyss angivna syftet skulle uppnås. Detta kunde

ske utan att restaurangernas direkta vinst å utskänkningen minskades, om systembolagens andel av de olika restaurangernas bruttovinst å utskänkningen inom vinstkvantiteten minskades i motsvarande mån genom en för alla restauranger lika nedsättning av denna andel.

Slutligen kan nämnas, att revisionen — i anledning av vissa förslag från Systembolagsföreningarnas förtroendenämnd — berört möjligheten att bestämma ersättningen för utskänkningen på grundval av de därmed förenade kostnaderna. Förtroendenämnden hade understrukit, att de dittills använda metoderna för reglering av utskänkningsvinsten icke hade varit tillfredsställande. Efter att ha granskat olika möjligheter hade nämnden föreslagit, att ersättningen i princip skulle fastställas i relation till de kostnader, som skulle bortfalla, om själva utskänkningsrörelsen upphörde. Revisionen hade i anledning härav företagit vissa kostnadsundersökningar och på grund härav diskuterat de av förtroendenämnden framlagda synpunkterna. Därvid hade revisionen emellertid funnit, att det erbjöd avsevärda svårigheter att finna allmänna normer för fastställande av ifrågavarande kostnader. Dessutom skulle det enligt revisionen icke vara möjligt att på denna väg få en rättvis avvägning av ersättningarna, även om en sådan norm kunde utarbetas.

Flera ledamöter i revisionen avgav *reservationer* mot förslaget att bibehålla vinstkvantitetssystemet.

I en *reservation av herr Bärg m. fl.* påyrkades en fullständig avveckling av den direkta vinsten vid de enskilda företagens utskänkning av spritdrycker och starkvin genom årligen lika stora nedskrivningar av vinstkvantiteterna under en tid av 25 år. En motsvarande successiv vinstavveckling föreslogs också beträffande systembolagens egen utskänkning.

Reservanterna erinrade om, att det privata ekonomiska vinstintresset inom rusdryckshanteringen sedan gammalt ansetts vara ett hinder för en gagnelig utveckling i nykterhetshänseende. Inom utminuteringen hade också det enskilda vinstintresset helt eliminerats. Samma skäl, som härvid varit vägledande, syntes reservanterna giltiga i fråga om utskänkningen. Svårigheten att inom utskänkningen förena det privatekonomiska intresset med grundprincipen, att rusdryckshandeln skulle handhavas så att därav uppkom minsta möjliga skada, hade allmänt framhållits i åtskilliga utredningar, påpekades det.

Det förhållandet, att de vinster som uppbars av de enskilda restauratörerna icke oavkortade kom dem till godo, talade, framhöll reservanterna, starkt mot ett bibehållande av det rådande systemet. Härutinnan anfördes följande.

Det kan icke vara en ändamålsenlig ordning, att statsverket avstår från en avsevärd tillgång, varigenom möjlighet beredes för kommuner eller enskilda att exempelvis erhålla högre hyresersättningar för restauranglokaler än som skulle kunna påräknas, därest utskänkningsvinst icke utginge till restauranginnehavarna,

eller varigenom en ägare av ett restaurangföretag med utskänkningsrätt kan genom försäljning av detta tillgodogöra sig av det framtida värdet av denna utskänkningsrätt, vilken rätteligen icke är hans tillhörighet utan det allmännas. Om dylika och andra av revisionen framhållna omständigheter göra sig gällande, är detta tydligen ett bevis för att den till den enskilde restauranginnehavaren utgående utskänkningsvinsten åtminstone icke till hela sitt belopp är nödvändig för restaurangrörelsens upprätthållande utan kan till avsevärd del undvaras av denne till förmån för ovidkommande parter.

Att vinstkvantitetssystemet i den dittillsvarande utformningen icke kunnat förebygga lockelsen för restauratörerna att söka höja omsättningen av vinstgivande rusdrycker, ansåg reservanterna tämligen uppenbart. Icke heller de förbättringar, som revisionen föreslagit, kunde anses till fyllest. Enligt reservanternas mening var det icke försvarbart att alltjämt fasthålla vid ett system, som var grundat på den dittillsvarande från alla håll underkända ordningen.

Bland annat framhöll reservanterna, att det fick anses icke blott opåkallat utan från allmän synpunkt direkt skadligt, att restauranger med rätt till utskänkning genom handelsvinst på utskänkningen fick öka det försteg i konkurrensen, som de hade framför andra företag redan genom innehavet av utskänkningsrätt. En sådan ordning skulle vara olycklig särskilt med hänsyn till önskemålet om en gynnsam utveckling av de rusdrycksfria restaurangerna.

Reservanterna uttalade slutligen, att de för revisionen viktigaste skälen till bibehållande av vinstkvantitetssystemet bland annat varit, att en avskrivning av utskänkningsvinsterna icke kunde undgå att för innehavarna mången gång få karaktären av en konfiskationsåtgärd och att den dittillsvarande ordningen ägt bestånd under långa tider. Häremot framhöll reservanterna bland annat, att uttrycket konfiskation torde avse en åtgärd, medelst vilken någon genom ett lagligt förfarande av visst slag frånhändes honom tillhörig egendom utan vederlag. Att anlägga en sådan syn på dessa förhållanden måste emellertid enligt reservanterna anses oriktigt, då ett utskänkningstillstånd enligt gällande lagstiftning alls icke hade en sådan karaktär, att det kunde betraktas som restauratörens egendom. Så mycket mindre kunde då de av detta tillstånd härrörande vinsterna anses vara honom tillförsäkrade för framtiden, så att de utgjorde en del av hans förmögenhet. Det förhållandet, att den dittillsvarande ordningen ägt giltighet en längre tid, syntes icke böra tillmätas större betydelse. Om systemet i och för sig var oriktigt och hade ogynnsamma verkningar, borde det avvecklas. Gentemot revisionens uttalanden gjorde reservanterna bland annat följande ytterligare erinringar.

Med avseende å det skälet för revisionens ståndpunkt i ersättningsfrågan, att en avskrivning av de nuvarande utskänkningsvinsterna sannolikt skulle medföra en sänkning av ifrågavarande restaurangers allmänna standard, vilja vi framhålla, att vi alldeles icke anse en sådan sänkning i och för sig eftersträvans-

värd. Å andra sidan kunna vi icke dela den uppfattningen, att de högklassiga restaurangernas betydelse är av den beskaffenheten, att de böra tillerkännas särskilda förmåner på det allmännas bekostnad. Enligt vår mening bör även denna näringsgren leva på sina egna naturliga förutsättningar. Om det förhåller sig så, att antalet dylika restauranger är större än som motsvarar kundkretsens behov eller deras allmänna standard betingar högre kostnader än denna kundkrets vill bära, får, anse vi, denna näring foga sig i en anpassning till den rådande verkligheten.

Vad slutligen angår det skälet mot avveckling av de enskilda utskänkningsvinsterna, att man genom den därav vållade försämringen av restaurangernas ekonomi riskerar en oförmånlig inverkan på efterlevnaden av gällande restriktionsbestämmelser, underskatta vi ingalunda detsamma. Enligt vår mening skulle dock denna risk mångdubbelt uppvägas därigenom att det privatekonomiska intresse vore avkopplat, som har fördel av att omsättningen av rusdrycker å restaurangerna ökas eller i varje fall icke minskas.

Förslag i de av rusdryckslagstiftningsrevisionen behandlade frågorna förelades sedermera 1937 års riksdag genom *propositionen* nr 242. Departementschefen förordade häri, i anslutning till reservationen av herr Bärg m. fl., en avveckling av vinstkvantitetssystemet på det sätt, att de vid den nya lagstiftningens ikraftträdande medgivna vinstkvantiteterna under tiden den 1 oktober 1938—30 september 1962 minskades med en tjugufemtedel för varje år. Likaledes förordade departementschefen att utskänkningsvinsten inom de allmänna företagen avvecklades efter enahanda grunder, som skulle gälla beträffande de enskilda restauratörerna. För tiden efter den 30 september 1963 borde sålunda direkt vinst å utskänkningen av spritdrycker och starka viner icke vidare utgå. Någon särskild omreglering av de gällande vinstkvantiteterna ansågs icke böra ske i samband med den nya ordningens genomförande. Departementschefen ville icke motsätta sig, att vinstkvantiteter under nedskrivningstiden tilldelades nytillkommande restauranger. Dessa kvantiteter borde emellertid från början reduceras till den nivå, som vid ifrågavarande tidpunkt var gällande för de äldre restauratörerna och därefter avvecklas efter de grunder, som gällde för dessa. För restauranger, där tillstånd till turistutskänkning meddelats, skulle några vinstkvantiteter icke ifrågakomma.

I motiveringen anförde departementschefen i huvudsak följande.

Alltsedan i början av 1850-talet särskilda organ inrättades för handhavande av rusdrycksförsäljning har det ansetts såsom en förutsättning för ernående av försäljningslagstiftningens syfte, att från försäljningen utestänges sådant vinstintresse, som kan antagas vara beroende av omsättningens storlek. Såväl i fråga om partihandeln som utminuteringen har lagstiftningen bringats i överensstämmelse med denna uppfattning. På sätt reservanterna uttalat torde de skäl, som varit vägledande vid utvecklingen härutinnan, äga sin fulla giltighet även i fråga om utskänkningen.

Om alltså principiella skäl få anses tala för att direkt utskänkningsvinst ej vidare skall utgå, kommer härtill, att den nuvarande ordningen på förevarande område visat sig i skilda avseenden förenad med uppenbara brister och olägenheter. Jag vill i sådant hänseende i väsentliga delar ansluta mig till den kritik,

som reservanterna ägnat hithörande spörsmål. Även ur statsekonomisk synpunkt torde den gällande ordningen få anses otillfredsställande. Vad angår den uppfattningen, att en avveckling av utskänkningsvinsten icke borde ifrågakomma med hänsyn till den förlust, som härigenom skulle tillskyndas restauratörerna, torde dylika synpunkter icke kunna tillmätas någon avgörande betydelse, därest avvecklingen i enlighet med reservanternas förslag genomföres under en så lång tid som 25 år samt därjämte utskänkningsvinst medgives kunna utgå å andra viner än som omfattas av vinstkvantiteterna.

Bevillningsutskottet (betänkande nr 28) tillstyrkte propositionsförslaget. Också enligt utskottets mening förelåg övervägande skäl för en avveckling av vinstkvantitetssystemet. Rörande erfarenheterna av den förut gällande ordningen uttalade bevillningsutskottet bland annat följande.

Redan systemets invecklade och svårhanterliga beskaffenhet gör, att dess värde måste ifrågasättas. För att systemet skall fungera någorlunda tillfredsställande krävas ingående och tidsödande beräkningar samt en oavlåtlig uppmärksamhet såväl från kontrollstyrelsens som systembolagens sida. Trots de försök som gjorts att förbättra systemet, har syftet med detsamma icke kunnat ernås. Det lärer vidare ha visat sig omöjligt att vid vinstkvantiteternas utskiftande ernå en rättvis fördelning i avseende å restauratörernas vinstmöjligheter.

Angående vinstavvecklingens genomförande anfördes följande.

Under ärendets behandling i utskottet ha betänkligheter framförts bland annat mot att vinstavvecklingen föres så långt, att icke ens skälig ersättning gives för av utskänkningen föranledda kostnader. Utskottet vill i anledning härav erinra, att rätten till utskänkning i och för sig synes innebära en så stor förmån för innehavaren, att särskild ersättning icke lärer vara motiverad. Även om utskänkningsvinsten för närvarande får i åtskilliga fall anses utgöra en betingelse för att rörelsen skall kunna betraktas såsom ekonomiskt lönande, behöver detta ingalunda utesluta att rörelsen efter nödig anpassning skall kunna drivas med gott resultat även efter utskänkningsvinstens avveckling.

Skulle, då vinstavvecklingen fortskridit tillräckligt långt för att verkningarna därav må kunna bedömas, särskilda skäl finnas påkalla, att frågan om ersättning för av utskänkningen föranledda kostnader tages under omprövning, förutsätter utskottet, att utredning verkställes på vad sätt dylik ersättning kan beredas utan att densamma får karaktären av vinst. Skulle en dylik utredning komma till stånd, torde densamma böra omfatta icke blott de av vinstavvecklingen berörda restaurangerna, utan samtliga restauranger, oavsett den klass de tillhöra.

I anledning av departementschefens uttalande, att någon särskild omreglering av de gällande vinstkvantiteterna icke borde ske i samband med den nya ordningens införande, framhöll utskottet för sin del, att hinder icke borde möta att — i samband med avvecklingen eller där så eljest fanns erforderligt — enligt dittills tillämpade grunder nedskära sådana vinstkvantiteter, som till äventyrs befunnes alltför höga. En dylik nedskärning torde sålunda redan från början kunna ske exempelvis i de fall, då försäljningen avsevärt understigit vinstkvantiteten. I övrigt anslöt sig utskottet till de av departementschefen uttalade synpunkterna såväl i fråga om de egentliga vinstkvantiteterna som beträffande den motsvarande av-

vecklingen av den utskänkningsersättning, som utgick till systembolagens och restaurangbolagens restauranger.

Bevillningsutskottet anmärkte slutligen, att s. k. spillmånsersättning alltjämt borde utgå i fråga om spritdrycker och starka viner vid inköp utom vinstkvantiteten.

1937 års rusdrycksförsäljningsförordnings bestämmelse (3 kap. 16 § 2 mom.) rörande vinstbegränsningen överensstämde i sak med den, som tidigare gällt enligt 1917 års förordning.

Vinstavvecklingens genomförande 1938—1956

Några närmare riktlinjer för avvecklingen av utskänkningsvinsten å spritdrycker och starka viner än som redovisats i föregående avsnitt angavs icke av statsmakterna. Utformningen av den nya ordningen kom därför att helt falla på kontrollstyrelsen, som meddelade bestämmelser genom olika under årens lopp utfärdade cirkulär.

Såsom utgångspunkt för vinstavvecklingen fastställde kontrollstyrelsen för såväl allmänna som enskilda restauranger med rätt till *vanlig årsutskänkning* särskilda s. k. grundtal. Grundtalen fastställdes emellertid för de båda företagstyperna på väsentligt olika sätt. Beträffande de enskilda företagen bestämdes i anslutning till det tidigare för dem gällande vinstkvantitetssystemet såsom grundtal en viss kvantitet på vilken de fick tillgodogöra sig vinst. För de allmänna restaurangerna åter fastställdes penningbelopp såsom kostnadsersättning för utskänkningen. Vinstavvecklingen, som påbörjades i och med försäljningsåret den 1 oktober 1938—den 30 september 1939, skedde sedan genom nedskrivning av grundtalen med 1/25 för varje försäljningsår. De en gång fastställda grundtalen har sedan i princip ansetts böra kvarstå orubbade. Höjningar har dock företagits i särskilda fall. De viktigaste har gällt restauranger, där serveringsytan eller antalet serveringsplatser ökats genom till- eller ombyggnad. Grundtalen har vidare höjts i sådana fall, då restaurang med säsong- eller klubbrättigheter erhållit tillstånd till helårs- eller allmän utskänkning.

För de *enskilda företagen* med vanlig årsutskänkning fastställdes som nyss nämnts grundtalen på grundval av de tidigare gällande vinstkvantiteterna. I vissa fall förekom dock justeringar, vilka tillämpades redan från och med den 1 oktober 1938. När vinstkvantiteten år 1936 överstigit den verkliga försäljningen med mer än 10 procent jämkades kvantiteten sålunda till 110 procent av försäljningen. I de fall då vinstkvantiteten för spritdrycker år 1936 överstigit 60 liter per 1 000 kronors matkassa nedskars den så att den motsvarade nyssnämnda relation. I övrigt sattes grundtalen lika med den tidigare vinstkvantiteten.

Nya enskilda restaurangföretag har till en början tilldelats en i underkant beräknad försökskvantitet som grundtal, vilket omedelbart nedskrevs med så många tjugufemtedelar som motsvarade den del av nedskrivningsperio-

den som förflutit vid den tidpunkt då den nya utskänkningen påbörjades. Sedan närmare erfarenhet vunnits rörande omsättningen vid det nya företaget, har ökning av grundtalet i vissa fall medgivits. Motsvarande gäller vinrestauranger, som fått sitt tillstånd utvidgat att avse även spritdrycker. Vid behandling av ärenden om fastställande eller höjning av vinstkvantitetsgrundtal har vissa normer tillämpats, grundade på jämförelser mellan spritdrycks- respektive starkvinsomsättningen och matomsättningen, m. m. Generellt har grundtalen fastställts i sådant förhållande till inköpen att de nytillkommande företagen icke kommit i gynnsammare ställning än övriga företag i genomsnitt. I övrigt har som allmän regel gällt, att grundtalet för spritdrycker beräknats motsvara högst 20 liter per 1 000 kronors matkassa i 1937 års priser[1]. Ifråga om starkvin har jämförelser i allmänhet icke företagits med matomsättningen. I stället har för restauranger med rätt till utskänkning av spritdrycker beaktats att starkvinsgrundtalet stått i rimligt förhållande till spritdrycksgrundtalet. Som regel har tillsetts att starkvinsgrundtalet normalt icke skulle överstiga en femtedel av spritdrycksgrundtalet. Beträffande vinrestauranger med rätt till utskänkning av starka viner har grundtalen för dessa anpassats efter förhållandena vid likartade eller närbelägna restauranger med enbart vinutskänkning. Viss försiktighet har iakttagits vid fastställande av grundtal för nyinrättade vinrestauranger.

Vid inköp inom vinstkvantiteten har för den enskilde restauratören tillämpats det sedan 1920-talet använda s. k. vinstandelssystemet. Detta innebar att systembolaget och restauratören på visst sätt sinsemellan delade den totala utskänkningsvinsten, det vill säga skillnaden mellan restaurangens utskänkningspris och grundpriset. Grundpriset motsvarade före den 1 oktober 1955 systembolagens inköpspris ökat med på varan belöpande utskänkningsskatt. Av den sålunda uppkommande utskänkningsvinsten tillgodoförde systembolaget, såväl ifråga om spritdrycker som starkvin, 25 och restauratören 75 procent. Detta system innebar i och för sig — såvitt avsåg systembolagens vinstandel — endast en speciell metod för att tillgodoföra bolagen handelsvinst på deras försäljning till restaurangerna. I den mån restauratören själv kunde höja eller sänka utskänkningspriset inverkade vinstandelssystemet genom sin utformning emellertid självfallet också på storleken av restauratörens vinst.

Vid inköp av spritdrycker och starkviner för den del av utskänkningen, som överstigit vinstkvantiteten, har — liksom före år 1938 — erlagts gällande utskänkningspris med avdrag av spillmånsersättning på 2 procent av utskänkningspriset.

För de *allmänna restaurangföretagen,* som icke förut omfattats av vinst-

[1] Det bör observeras, att denna 20-litersregel, som avser att vara en normal maximigräns vid fastställande av vinstkvantitet för nytillkomna rättigheter, icke står i något samband med den tidigare omnämnda 60-litersregeln. Tillämpningen av den sistnämnda regeln var en engångsföreteelse, varvid syftet var att i utgångsläget justera särskilt orimliga relationer mellan vinstkvantitet och försäljning.

kvantitetssystemet, måste utgångspunkten för vinstavvecklingen fastställas särskilt. Tidigare hade hela bruttovinsten av utskänkningen vid dessa restauranger tillfallit systembolagen, som sedan tillgodoförde restaurangerna vissa fasta ersättningsbelopp. I anslutning härtill valde man år 1938 att låta de allmänna restaurangerna inköpa hela sitt behov av spritdrycker och starkvin till utskänkningspris för att sedan — såsom förut nämnts — från systembolagen erhålla särskild kostnadsersättning för handhavandet av utskänkningen. Såsom grundtal för vinstavvecklingen fastställdes för varje restaurang ett kostnadsersättningsbelopp, som sedan skulle nedskrivas med 1/25 varje försäljningsår. Dessa belopp bestämdes av kontrollstyrelsen till viss procent av systembolagens bruttovinst på den egna utskänkningen av spritdrycker respektive starkviner under år 1937. Beloppet kom att utgöra för enklare folkrestauranger 10 procent, för andra folkrestauranger 20 procent, för mellanklassrestauranger 40 procent och för restauranger av högre klass 60 procent av nämnda bruttovinst. För några få restauranger bestämdes ersättningen dock individuellt i särskild ordning. Allmänna restauranger som inrättats efter år 1938 har erhållit kostnadsersättningar efter samma grunder som de allmänna restauranger som fanns vid avvecklingsperiodens början. Man tillämpade här dock icke metoden med försöksgrundtal utan avvaktade utvecklingen under något år för att erhålla en uppfattning om storleken av restaurangens omsättning, varefter grundtalet fastställdes. Justering uppåt av ursprungligen fastställda grundtal har beträffande de allmänna restaurangerna förekommit endast undantagsvis.

Någon spillmånsersättning utgick att börja med icke till de allmänna restaurangerna. År 1946 medgavs emellertid också dessa rätt till sådan ersättning med en procent av utskänkningsvärdet på hela omsättningen av spritdrycker och starkvin.[1] De allmänna företagens inköp av dessa drycker skedde därefter till utskänkningspris med avdrag för spillmånsersättning.

Den år 1938 införda ordningen gällde — bortsett från att också de allmänna företagen år 1946 erhöll spillmånsersättning — i oförändrat skick intill den 1 oktober 1955. Vinstavvecklingen hade då fortskridit så långt att de allmänna restaurangernas utskänkningsvinst under det närmast föregående försäljningsåret nedskrivits till 8/25 eller 32 procent av grundtalen.

Vad nu sagts har avsett företag med vanlig årsutskänkning. Beträffande den *tillfälliga utskänkningen* genomfördes också en nedskrivning av utskänkningsvinsten. Härvid måste nödvändigtvis i viss mån särskilda regler tillämpas. Såväl vid allmänna som privatägda restauranger erhöll företaget en vinstmarginal, även här benämnd kostnadsersättning, motsvarande 75 procent av bruttovinsten såväl för spritdrycker som starkviner. Detta pro-

[1] Vinstkvantitetsnedskrivningen för de enskilda företagen hade vid denna tidpunkt nått hälften av grundtalen. En spillmånsersättning med två procent å utskänkningsvärdet av de enskilda företagens omsättning utom vinstkvantiteten ansågs då för de allmänna företagens del motsvaras av en procent å hela utskänkningen.

Tabell 1. Översikt av reglerna för beräkning av restauratörernas utskänkningsvinst 1938—1955

	Utskänkningens art					
	Vanlig årsutskänkning		Turist-utskänkning	Trafikutskänkning		Tillfällig utskänkning
	Allmänna restauranger	Privatägda restauranger		Inlands-trafik	Utlands-trafik	
Spritdrycker	Fast kostnadsersättning med $\frac{a}{25}$[1] av grundtalet + 1 % av utskänkningspriset	*Inom* vinstkvantitet ($\frac{a}{25}$[1] av grundtalet): 75 % av bruttovinsten. *Utom* vinstkvantitet: 2 % av utskänkningspriset	2 % av utskänkningspriset		100 % av bruttovinsten	$\frac{a}{25}$[1] av kostnadsersättning om 75 % av bruttovinsten
Starkviner	D:o	D:o	D:o	100 % av bruttovinsten	D:o	D:o

[1] Talets värde minskade med $^1/_{25}$ varje år (1/10 1938 $^{24}/_{25}$, 1/10 1955 $^8/_{25}$).

centtal nedskrives från den 1 oktober 1938 i samma takt som vinstkvantiteten, det vill säga med 1/25 per försäljningsår.

Innehavare av tillstånd till *turistutskänkning* erhöll ingen utskänkningsvinst, bortsett från spillmånsersättning med 2 procent på utskänkningspriset för spritdrycker och starkviner.

För *trafikutskänkningens* del infördes ingen vinstbegränsning.

De 1938—1955 tillämpade reglerna för vinstberäkningen framgår av tabell 1.

Några åtgärder i avseende på utskänkningsvinstens reglering vidtogs icke i samband med antagandet av 1954 års rusdrycksförsäljningsförordning. Den nya förordningens bestämmelser rörande begränsning av det enskilda vinstintresset (41 §) överensstämde i sak med motsvarande stadgande i 1937 års förordning. Vissa ändringar i den förut gällande ordningen genomfördes emellertid i annat sammanhang. Dessa ändringar, som också trädde i kraft den 1 oktober 1955, berörde i huvudsak de enskilda restauratörerna. Förslag i ämnet underställdes 1955 års riksdag för yttrande genom proposition nr 54 och lämnades av riksdagen utan erinran (se BevU 10: 1955). Dessa åtgärder syftade väsentligen till en förenklad beräkning av priser och vinster vid Nya systemaktiebolagets försäljning till restaurangerna och föranleddes närmast av omorganisationen av detaljhandeln med rusdrycker. För de enskilda restauratörerna slopades härvid vinstkvantitetssystemet och företagens ersättning för utskänkningen skulle i stället beräknas schablonmässigt på grundval av de under försäljningsåret 1954/55 utgående

vinstbeloppen. Vinstnedskrivningen för försäljningsåret den 1 oktober 1955—den 30 september 1956 skedde med 10 procent på det föregående försäljningsårets vinst å inköpen av spritdrycker och starkvin inom vinstkvantiteten, vilket innebar en uppbromsning av nedskrivningstakten. Ett fullföljande av den ursprungliga nedskrivningsplanen skulle motsvara en minskning med 12,5 % från den 1 oktober 1955. Ersättningsbeloppet utbetalas av systembolaget månadsvis i förskott. Vid inköpen erlägger restauratörerna utskänkningspriset med avdrag för spillmånsersättning. Sådan ersättning åtnjutes nu på hela utskänkningen av spritdrycker och starkvin i stället för såsom tidigare endast på den del därav som föll utom vinstkvantiteten.

De nya grunderna för vinstberäkningen fick provisorisk karaktär och avsågs skola gälla i avvaktan på att restauratörernas ersättningsfråga skulle erhålla en mer definitiv lösning på grundval av förslag från 1953 års utskänkningsvinstkommitté. Därest en sådan lösning icke skulle hinna genomföras vid 1956 års riksdag skulle emellertid vinstnedskrivningen för efterföljande år enligt propositionsförslaget ske efter i princip samma metod som för försäljningsåret 1955/56.

Någon ändring i förfarandet vid nedskrivningen av de allmänna företagens kostnadsersättningar skedde icke 1955. Däremot höjdes spillmånsersättningen till 1,2 procent av utskänkningspriset.

Beträffande den tillfälliga utskänkningen utbyttes kostnadsersättningen för spritdrycker och starkvin från och med den 1 oktober 1955 mot en rabatt å utskänkningspriset, uppgående till 5 procent för de allmänna restaurangerna och 6 procent för de privatägda.

Frågan om vinstnedskrivningen behandlades härefter ånyo av 1956 års vårriksdag. Denna förnyade behandling föranleddes av framställningar från Sveriges hotell- & restaurantförbund, Svenska turisthotellens riksförbund och Sveriges centrala restaurangaktiebolag med hemställan att den pågående nedskrivningen måtte avbrytas till dess en slutlig reglering av ersättningsfrågan kan komma till stånd. De enskilda företagen anhöll för sin del också om en höjning av vinstandelarna. Till stöd för framställningarna åberopades främst de svårigheter som uppkommit för restaurangnäringen efter den 1 oktober 1955. Förslag om nedskrivningens avbrytande framlades också av Kungl. Maj:t (proposition 1956: 138) i enlighet med vad utskänkningsvinstkommittén tillstyrkt i särskilt yttrande. Någon höjning av ersättningsbeloppen ansågs däremot icke kunna komma ifråga. Departementschefen framhöll, att det i huvudsak måste ankomma på restaurangnäringen själv att anpassa sig efter de ändrade förhållandena. Då övergångssvårigheterna åtminstone i vissa fall kunde vara betydande, ville departementschefen emellertid icke motsätta sig ett tillfälligt avbrytande av vinstnedskrivningen. I motiveringen anfördes i huvudsak följande:

Att den nya rusdrycksförsäljningsförordningen i betydelsefulla hänseenden skulle ändra förutsättningarna för verksamheten inom restaurangnäringen, torde

ha stått klart för alla. Denna näring har tidigare starkt gynnats av då rådande ordning för rusdrycksförsäljningen, och den omsättningsminskning som inträtt efter den 1 oktober 1955 sammanhänger otvivelaktigt med slopandet av ransoneringssystemet inom utminuteringen. Huruvida utskänkningen också framdeles kommer att få relativt sett minskad betydelse är inte utan vidare givet. I den mån så blir fallet kan detta emellertid inte anses innebära någon oförutsedd konsekvens av 1954 års reformer. Enligt min uppfattning måste det i huvudsak ankomma på restaurangnäringen själv att anpassa sig efter de ändrade förhållandena.

I fråga om restauratörernas ersättning för utskänkningen har det emellertid förutsatts, att en närmare reglering skulle företas i anslutning till den nya försäljningslagstiftningens genomförande. Denna reglering har ännu inte kunnat komma till stånd. En fortsatt nedskrivning av restauratörvinsterna skulle, tillsammans med de svårigheter som sammanhänger med övergången till de ändrade förhållanden som föranledes av den nya lagstiftningen, kunna medföra svårigheter för åtskilliga restauratörer. Det är uppenbart att anpassningen till de nya förhållandena under den närmaste framtiden ställer särskilt stora krav på företagarna och att övergångssvårigheterna i vissa fall kan vara betydande. Med hänsyn härtill vill jag inte motsätta mig att vinstnedskrivningen tills vidare avbrytes. Någon höjning av ersättningsbeloppen synes däremot inte böra komma i fråga.

De sålunda föreslagna provisoriska ändringarna godkändes av riksdagen. Bevillningsutskottet fann sig emellertid i sitt utlåtande (41: 1956) böra göra vissa uttalanden angående innebörden av de ifrågasatta åtgärderna och anförde följande:

Utskottet delar departementschefens uppfattning att det med hänsyn till de aktuella övergångssvårigheterna för restaurangnäringen kan vara skäligt att tillfälligt avbryta avvecklingen av restauratörernas vinst på utskänkning av sprit och starkvin. Propositionen tillstyrkes alltså i denna del. Utskottet vill emellertid för sin del understryka, att detta icke innebär något avståndstagande från förenämnda 1937 års principbeslut att avveckla utskänkningsvinsterna. Slutmålet bör sålunda alltjämt vara att någon vinst å utskänkningen icke skall förekomma. Huruvida och i vad mån det kan vara befogat att bereda restauratörerna ersättning för vissa med utskänkningen förenade kostnader och på vad sätt en sådan ersättning eventuellt skall ges, är frågor till vilka ställning får tagas sedan nu pågående utredning slutförts. Redan nu bör emellertid klart sägas ifrån att vid denna framtida prövning utgångsläget i princip bör vara detsamma, som om något avbrott i vinstavvecklingen aldrig ägt rum. Den omständigheten att restaurangnäringens förhållanden delvis ändras genom uppskovet med vinstavvecklingen bör således icke sedermera kunna åberopas som skäl för en förmånligare behandling i det ena eller andra avseendet för någon eller några kategorier restaurangidkare än vad som eljest skolat följa.

I enlighet med riksdagens beslut kommer sålunda icke någon vinstnedskrivning att ske försäljningsåret den 1 oktober 1956—den 30 september 1957. Detta innebär, att såväl de allmänna som de enskilda företagens ersättning för utskänkning av spritdrycker och starkvin för denna period i princip kommer att utgå med samma belopp som för den närmast föregående, oavsett omsättningens storlek.

I samband med de nu berörda åtgärderna ändrades också de allmänna

restaurangbolagens spillmånsersättning så, att den från och med den 1 oktober 1956 tills vidare komme att utgå med 2 procent av utskänkningsvärdet för hela omsättningen av spritdrycker och starkvin.

I detta sammanhang bör några ord sägas om regleringen av utskänkningspriserna för spritdrycker och starkvin.

1937 och 1954 års rusdrycksförsäljningsförordningar har — liksom deras föregångare — givit kontrollstyrelsen befogenhet att reglera utskänkningspriset för alla slag av rusdrycker. Denna befogenhet har emellertid i huvudsak utnyttjats endast beträffande spritdrycker.

Fram till den 1 oktober 1955 reglerades spritdryckspriserna så, att utskänkningspriset för egentligt brännvin, enklare slag av eau-de-vie och punsch direkt fastställdes av kontrollstyrelsen, medan för andra slag av spritdrycker endast meddelades bestämmelser om maximipriser. Dessa sistnämnda bestämmelser innebar i sin senaste utformning, att systembolagens inköpspris (partihandelspriset) för 2,5 cl av varan skulle läggas till grund för prissättningen. Vidare skulle utskänkningspriset bestämmas såsom det sammanlagda beloppet av systembolagens inköpspris, omsättningsskatt och utskänkningsskatt samt utskänkningsvinst. Utskänkningsvinsten fick utgöra högst 220 procent av partihandelspriset (exklusive skatt) för restauranger av högsta klassen (I), 170 procent av samma pris i mellanklassen (II) samt 100 procent i lägsta klassen (III, folkrestauranger). Även om de sålunda fastställda högsta procentsatserna överskreds fick därvid vinstbeloppet för glas om 2 1/2 cl uppgå till 20 öre i högsta klassen, 15 öre i mellanklassen och 10 öre i lägsta klassen. Vinstbeloppet fick dock icke i något fall överskrida en krona, respektive 75 och 50 öre. Utöver vad nu sagts meddelades regler bland annat om avjämning av prisbelopp.

Beträffande starkvin har restauratörerna sedan den 1 juli 1924 ägt att med vissa undantag själva bestämma utskänkningspriserna. Åren 1920—1924 gällde för viner (såväl starka som lätta) liknande maximiprisbestämmelser som för spritdrycker.

De ändringar i reglerna för beräkning av restauratörernas utskänkningsvinst som — såsom av det föregående framgått — genomfördes från och med den 1 oktober 1955, föranledde nya regler också för prissättningen. Då restauratörernas ersättning efter nämnda datum skulle utgå med i förväg fastställda belopp oavsett omsättningen, bemyndigades kontrollstyrelsen att vidtaga sådana åtgärder, att restauratörerna icke genom prissänkningar minskade statens andel i utskänkningsvinsten. I enlighet härmed har kontrollstyrelsen för tiden efter den 1 oktober 1955 fastställt utskänkningspriser för alla slag av spritdrycker som varken får överskridas eller underskridas. Härvid slopades dessutom klassindelningen och ett enhetligt utskänkningspris fastställdes. För renat brännvin, som dominerar utskänkningen på folkrestaurangerna, fastställdes därvid som nytt pris på samtliga

restauranger det utskänkningspris som tidigare gällde för restauranger tillhörande prisklass III. Också beträffande starka viner har efter den 1 oktober 1955 vissa riktlinjer angivits genom att kontrollstyrelsen meddelat restauratörerna, att styrelsen ifråga om de restauranger som genomför prissänkningar skulle komma att överväga en minskning av den eljest utgående kostnadsersättningen.

Framställningar rörande vinstregleringen efter 1937

Från restaurangnäringens organisationer har sedan vinstnedskrivningen enligt 1937 års beslut påbörjades vid upprepade tillfällen framställning gjorts om nedskrivningens avbrytande. I anledning av en dylik framställning tillkallade finansministern den 23 januari 1942 särskilda sakkunniga för utredning rörande verkningarna av utskänkningsvinstens avveckling. Enligt direktiven borde en förutsättningslös undersökning av restaurangnäringens läge vidtagas i syfte att klargöra, huruvida skäl kunde anses föreligga för att bevilja ersättning för kostnader i samband med utskänkningen. Undersökningen borde även avse frågan, på vad sätt en eventuell ersättning skulle kunna lämnas.

I skrivelse den 20 februari 1943 anmälde de sakkunniga, efter fullgjort utredningsuppdrag, att den verkställda undersökningen givit vid handen, att för det dåvarande tillräckliga skäl icke förelåg att framlägga förslag till revision av de gällande bestämmelserna i ämnet utan att därmed borde anstå tills mera normala förhållanden hade inträtt inom restaurangnäringen.

Även vid senare tillfällen gjordes från restauratörhåll framställningar om ändring i 1937 års beslut. Sålunda hemställde Sveriges hotell- och restaurantförbund år 1949 hos Kungl. Maj:t dels att åtgärder måtte vidtagas för »ett omedelbart avbrytande av vidare nedskrivning av restauratörernas vinstkvantiteter å sprit och starkvin» dels ock att en särskild utredning måtte tillsättas »med uppdrag att — eventuellt i samarbete med nykterhetskommittén — framlägga förslag om vinstkvantitetsnedskrivningens avskaffande och ersättande med ett rättvisare och mera rationellt system för sprit- och starkvinsutskänkningens framtida ordnande». Framställningen föranledde icke någon åtgärd med hänsyn till de inom 1944 års nykterhetskommitté pågående utredningarna. Förnyade framställningar i ärendet gjordes sedan bland annat år 1950.

Något förslag ifråga om vinstavvecklingen framlades emellertid icke av nykterhetskommittén, som ansåg att dessa spörsmål borde tagas upp till allsidig prövning av särskilda sakkunniga. En sådan utredning borde i första hand avse en undersökning av restaurangnäringens ekonomiska läge och vinstkvantitetssystemets verkningar. Om denna undersökning skulle ge vid handen, att ändringar i den rådande ordningen borde ske, skulle i en andra etapp andra möjligheter att begränsa vinstintresset inom utskänkningen närmare utredas. Vid denna prövning, som måste bli av såväl eko-

nomisk som nykterhetspolitisk natur, syntes bland annat frågan om vinstkvantitetssystemets utbytande mot en ersättning för de med utskänkningen förenade kostnaderna böra diskuteras. Då den sålunda skisserade utredningen kunde väntas bli ganska omfattande och tidsödande och dessutom krävde tillgång till kvalificerad ekonomisk expertis och till restaurangteknisk erfarenhet föreslog kommittén, att frågan snarast skulle tas upp till allsidig prövning av särskilda sakkunniga.

Utskänkningsvinstfrågan berördes vid remissbehandlingen av nykterhetskommitténs förslag av ett flertal remissinstanser. Härvid framkom i huvudsak följande. IOGT ansåg, att vinstkvantitetssystemets avveckling borde fortsätta och en licensavgift för spritrestauranger införas i syfte att tillföra samhället utskänkningsrättigheternas ekonomiska värde. Enligt Folkpartiets kvinnoförbund var det nödvändigt att allt privat vinstintresse bortkopplades från utskänkningen. Länsnykterhetsnämnden i Hallands län m. fl. framhöll, att restaurangernas ersättning för utskänkningen borde utformas så att vinsten icke blev beroende av utskänkningsvolymen. Medicinalstyrelsen påpekade, att frågan om restaurangernas vinstmarginal icke kunde anses sakna inflytande på allmänhetens spritkonsumtion på restaurangerna, medan socialstyrelsen uttalade, att de gällande reglerna för restaurangernas utskänkningsvinst var otillfredsställande ur nykterhetspolitisk synpunkt. Å andra sidan uttalade styrelsen för Aktiebolaget Göteborgssystemet att vinst i skälig omfattning borde tillerkännas restauratörerna. Sveriges centrala restaurangaktiebolag framhöll, att de allmänna restaurangbolagen borde erhålla samma utskänkningsvinst som de enskilda restauratörerna. Sveriges hotell- och restaurantförbund åter krävde, att beslut om de ekonomiska villkoren för utskänkningen skulle fattas samtidigt som beslutet om ändring av försäljningsbestämmelserna. Denna synpunkt framhävdes också av Stockholms handelskammare.

Utskänkningsvinsterna 1937—1956

Den ordning för vinstavvecklingen som valdes år 1937 innebar väsentligt skilda villkor för den enskilda och den allmänna restaurangnäringen. Detta har också inneburit en olikartad vinstutveckling för de båda företagstyperna. Såsom i det följande närmare framgår har de enskilda företagen genom att nedskrivningen skett på en i utgångsläget fastställd kvantitet och icke på värde undgått att drabbas av penningvärdets försämring och dessutom på annat sätt haft möjlighet att neutralisera vinstnedskrivningens verkningar. De allmänna företagen åter har fått sina successivt sjunkande kostnadsersättningar ytterligare minskade till sitt värde genom penningvärdeförsämringen och har icke haft några möjligheter att på annat sätt motverka effekten av vinstnedskrivningen.

Utöver de belopp som åtnjutits såsom ersättning inom vinstkvantiteterna respektive kostnadsersättningar har, såsom förut omnämnts, båda företagstyperna tillgodoförts s. k. spillmånsersättning, de allmänna företagen dock endast från år 1946. Spillmånsersättningen redovisas i det följande tillsammans med de enskilda företagens vinstandelar å vinstkvantiteterna respektive de allmänna företagens kostnadsersättning, då den i själva verket icke utgör någon gottgörelse för svinn utan har samma karaktär av bruttovinst på utskänkningen som övrig ersättning.

Avslutningsvis lämnas vissa uppgifter om överskott genom s. k. övermål i samband med utskänkningen i anslutning till uppgifter som influtit i samband med särskilda av kommittén företagna undersökningar.

De enskilda företagens vinstandelar och spillmånsersättning

För de enskilda företagens del redovisas i tabell 2 vinstkvantiteternas förändringar och deras förhållande till den verkliga försäljningen under perioden 1937—1954. Redovisningen omfattar för tiden 1937—1954 kalenderår, varjämte särskilda uppgifter lämnas för försäljningsåret den 1 oktober 1954—den 30 september 1955.

Under redovisningsperioden steg antalet enskilda restaurangföretag med vinstkvantiteter för såväl spritdrycker som starkvin från 418 till 539. Antalet företag med vinstkvantiteter enbart för starkvin var år 1937 469 och försäljningsåret 1954/55 404. (I tabell 2 redovisas sammanlagda antalet restauranger med vinstkvantitet för starkviner, oavsett om de därjämte hade vinstkvantitet för spritdrycker.)[1]

Av tabell 2 framgår, att vinstkvantiteterna för spritdrycker försäljningsåret 1954/55 uppgick till 458 000 liter eller 32 procent av den volym å 1 426 000 liter som gällde år 1937. Vinstkvantiteternas andel av den verkliga försäljningen minskade i stort sett successivt under årens lopp. De motsvarade år 1937 87 procent av den verkliga försäljningen, men försäljningsåret 1954/55 endast 18 procent. Utvecklingen varierade emellertid i hög grad från företag till företag. Dessa variationer sammanhängde till stor del med vinstkvantitetssystemets ofullkomlighet. Det var självfallet ogörligt att vid fastställandet av grundtal ens tillnärmelsevis uppnå ett resultat, som innebär en rättvis avvägning de olika företagen emellan, då några objektiva bedömningsgrunder icke fanns att tillgå. De olikheter som sålunda uppkom redan från början accentuerades sedan genom företagens olikartade utveckling i omsättningshänseende. Systemet medförde nämligen att de restauranger som ökade sin omsättning relativt sett fick ett sämre läge, utom i de relativt få fall där ett nytt grundtal kunde medgivas i samband med tillbyggnad eller dylikt. Oftast kom en ökad omsättning att innebära, att vinst kom att åtnjutas på en allt mindre del av denna, medan oför-

[1] Anmärkas bör i detta sammanhang, att vissa företag icke tilldelats vinstkvantiteter.

Tabell 2. De enskilda företagens vinstkvantiteter 1937—1955

År	A. Spritdrycker							B. Starkviner[1]						
	Antal företag med vinstkvantitet	Vinstkvantiteternas volym		Vinstkvantiteterna i procent av den verkliga försäljningen	Företag med försäljning överstigande vinstkvantiteterna		Försäljningsvolym överstigande vinstkvantiteterna	Antal företag med vinstkvantitet	Vinstkvantiteternas volym		Vinstkvantiteterna i procent av den verkliga försäljningen	Företag med försäljning överstigande vinstkvantiteterna		Försäljningsvolym överstigande vinstkvantiteterna
		1 000-tal liter	Index 1937 = 100[2]		Antal	Procentuell andel av hela antalet företag	1 000-tal liter		1 000-tal liter	Index 1937 = 100[2]		Antal	Procentuell andel av hela antalet företag	1 000-tal liter
1937	418	1 426	100 (100)	87	269	64	288	887	279	100 (100)	102	295	33	39
1938	420	1 393	98 (99)	94	245	58	238	896	269	96 (99)	97	328	37	52
1939	448	1 285	90 (95)	83	308	69	328	929	244	88 (95)	95	391	35	48
1940	427	1 200	84 (91)	85	268	63	301	893	228	82 (91)	118	188	21	26
1941	433	1 121	79 (87)	71	308	71	493	889	218	78 (87)	104	216	24	39
1942	436	1 048	74 (83)	54	388	89	908	876	198	71 (83)	74	401	46	93
1943	433	1 020	72 (79)	52	385	89	937	867	195	70 (79)	72	423	49	95
1944	430	973	68 (75)	51	396	92	965	864	186	67 (75)	72	444	51	92
1945	423	925	65 (71)	45	385	91	1 136	841	176	63 (71)	61	445	53	129
1946	440	873	61 (67)	38	413	94	1 448	859	167	60 (67)	51	564	66	171
1947	444	821	58 (63)	33	434	98	1 661	861	154	55 (63)	46	594	69	189
1948	452	777	55 (59)	31	438	97	1 713	865	147	53 (59)	48	579	67	169
1949	454	732	51 (55)	30	443	98	1 708	867	138	50 (55)	50	570	66	150
1950	481	688	48 (51)	28	466	97	1 812	889	132	47 (51)	50	592	67	141
1951	486	646	45 (47)	25	474	98	1 989	890	123	44 (47)	47	594	67	149
1952	488	589	41 (43)	22	474	97	2 153	887	112	40 (43)	40	627	71	176
1953	487	545	38 (39)	20	480	99	2 230	880	103	37 (39)	38	647	74	172
1954 1/10 -54 —30/9-55	526 / 539	499 / 458	35 (35) / 32 (32)	19 / 18	518 / 532	98 / 99	2 118 / 2 126	929 / 943	95 / 87	34 (35) / 31 (32)	37 / 34	711 / 742	77 / 79	167 / 176

[1] Såväl restauranger med sprit- och vinrättigheter som sådana med enbart vinrättigheter.

[2] De inom parentes angivna procenttalen anger de teoretiska sänkningar som skulle inträffat, om 1937 års förhållanden varit oförändrade. Vinstkvantiteterna skulle då sjunka med jämnt 4 % per år. De avvikelser som i praktiken har ägt rum från dessa teoretiska tal beror på olika faktorer, såsom ändringar i grundtalen, nytillkommande och avgående företag och på det förhållandet att vinstkvantiteterna icke helt utnyttjats, vilket särskilt förekom i början av 25-årsperioden för vinstavvecklingen.

Tabell 3. Översikt av de enskilda restaurangföretagens fördelning i avseende på vinstkvantiteternas förhållande till inköpen av spritdrycker under försäljningsåret 1/10 1954—30/9 1955[1]

Vinstkvantitetens andel i procent av den verkliga försäljningen	Antal företag	Procentuell andel av hela antalet företag	Vinstkvantitetens andel i procent av den verkliga försäljningen	Antal företag	Procentuell andel av hela antalet företag
Under 5	15	3,6	40—44,9	11	2,7
5— 9,9	76	18,5	45—49,9	5	3,9
10—14,9	69	16,8	50—54,9	3	
15—19,9	72	17,6	55—59,9	2	
20—24,9	71	17,3	60—64,9	2	
25—29,9	47	11,5	65—69,9	1	
30—34,9	20	4,9	70 och mer	3	
35—39,9	13	3,2			
			S:a	410	100,0

Det vägda medeltalet för vinstkvantiteternas procentuella andel av den verkliga försäljningen utgjorde 17,8. Anmärkas bör dock att detta tal icke representerar något mått på värdet av företagens vinst på utskänkningen. De uppgifter i sådant hänseende som lämnas i det följande hänför sig självfallet till hela utskänkningen, det vill säga också den del för vilken restauratörerna endast åtnjuter spillmånsersättning. Restauratörvinstens andel av utskänkningsvärdet blir för de enskilda företagen i enlighet härmed (se tabellerna 4 och 5) 7,5 procent för spritdrycker och 13,5 procent för starkvin under försäljningsåret 1954/55.

[1] Översikten innefattar icke klubbar och slutna sällskap.

ändrad eller sjunkande omsättning i vinsthänseende innebar ett relativt sett förmånligare läge.

År 1937 var antalet företag, vars försäljning av spritdrycker icke översteg vinstkvantiteterna, förhållandevis stort i likhet med vad som var fallet under en stor del av perioden före år 1937. De utgjorde år 1937 36 procent av de företag som hade vinstkvantiteter. De företag som fick åtnjuta vinst endast på en del av sin försäljning uppgick samma år till 64 procent av antalet företag. Denna siffra har sedan självfallet successivt stigit, så att den under senare år utgjorde i det närmaste 100 procent (försäljningsåret 1954/55 99 procent). Samtidigt steg den försäljningsvolym, som föll utanför vinstkvantiteterna, från 288 000 liter år 1937 till 2 126 000 liter försäljningsåret 1954/55.

En mer detaljerad belysning av de enskilda restaurangföretagens fördelning i avseende på vinstkvantiteternas förhållande till inköpen av spritdrycker under försäljningsåret 1954/55 lämnas i tabell 3. Härav framgår, att vinstkvantiteterna för tre företag uppgick till 70 procent eller mer av den verkliga försäljningen. För ca 4 procent av samtliga företag uppgick vinstkvantiteterna till 45 procent eller mer.

Också utvecklingen i avseende på starkvin belyses i tabell 2. Här utgjorde vinstkvantiteterna försäljningsåret 1954/55 31 procent av 1937 års volym. Utvecklingen av vinstkvantiteternas förhållande till den verkliga försäljningen har varit mer oenhetlig beträffande starkvin än beträffande sprit-

Tabell 4. De enskilda restauratörernas ersättning för utskänkning av spritdrycker 1937—1956

År	Vinstandelar inom vinstkvantiteterna 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Spillmånsersättning 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Summa ersättning för utskänkningen 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Ersättningens procentuella fördelning på vinstandelar %	Ersättningens procentuella fördelning på spillmånsersättning %	Utskänkningspris per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Sammanlagd bruttovinst per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Sammanlagd bruttovinst i % av utskänkningspris	Bruttovinstpålägg i % av anskaffningspris
1937	8 304,1	100	88,3	100	8 392,4	100	99	1	16: 83	100	5: 09	100	30,2	43,4
1938	7 641,6	90	76,9	85	7 718,5	90	99	1	16: 73	97	5: 16	99	30,8	44,6
1939	7 588,7	87	110,7	119	7 699,4	87	99	1	17: 44	99	4: 92	92	28,2	39,3
1940	6 997,3	71	122,1	117	7 119,4	72	98	2	20: 68	104	5: 00	83	24,2	31,9
1941	7 078,9	64	202,5	172	7 281,4	65	97	3	21: 38	95	4: 61	68	21,6	27,5
1942	7 551,4	63	414,6	326	7 966,0	66	95	5	23: 54	97	4: 08	56	17,3	21,0
1943	8 241,7	68	499,1	387	8 740,8	71	94	6	27: 77	113	4: 46	60	16,1	19,1
1944	8 372,4	69	536,5	418	8 908,9	73	94	6	29: 99	123	4: 59	62	15,3	18,1
1945	8 346,4	69	601,6	471	8 948,0	74	93	7	29: 12	120	4: 32	59	14,8	17,4
1946	8 965,7	74	777,6	606	9 743,3	80	92	8	29: 89	122	4: 14	56	13,9	16,1
1947	8 582,9	69	885,7	673	9 468,6	76	91	9	29: 73	119	3: 77	50	12,7	14,5
1948	8 048,4	62	973,7	705	9 022,1	69	89	11	31: 37	119	3: 60	45	11,5	13,0
1949	7 409,6	56	963,3	686	8 372,9	63	88	12	30: 95	116	3: 40	42	11,0	12,3
1950	7 510,6	56	1 042,7	734	8 553,3	63	88	12	31: 61	117	3: 39	41	10,7	12,0
1951	7 697,9	50	1 245,3	757	8 943,2	57	86	14	34: 55	110	3: 36	35	9,7	10,8
1952	7 899,7	47	1 397,2	786	9 296,9	55	85	15	35: 84	106	3: 35	33	9,3	10,3
1953	7 840,8	46	1 468,4	816	9 309,2	54	84	16	36: 51	107	3: 32	32	9,1	10,0
1954	7 090,8	42	1 523,8	842	8 614,6	50	82	18	41: 83	121	3: 25	31	7,8	8,4
1/10 -54 -30/9 -55[1]	6 799,8	39	1 629,0	887	8 428,8	48	81	19	43: 03	123	3: 24	31	7,5	8,1
1/10 -55 -30/9 -56[1]	6 126,9	34	1 582,2	824	7 709,1	42	79	21	42: 51	116	4: 14	37	9,7	10,8

[1] Uppgifterna för försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 är i viss mån grundade på beräkningar. Någon felmarginal av betydelse torde emellertid icke föreligga.

Tabell 5. De enskilda restauratörernas ersättning för utskänkning av starkviner 1937—1956

År	Vinstandelar inom vinstkvantiteterna 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Spillmånsersättning 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Summa ersättning för utskänkningen 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Ersättningens procentuella fördelning på vinstandelar %	Ersättningens procentuella fördelning på spillmånsersättning %	Utskänkningspris per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Sammanlagd bruttovinst per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Sammanlagd bruttovinst i % av utskänkningspris	Bruttovinstpålägg i % av anskaffningspris
1937	1 127,1	100	9,5	100	1 136,6	100	99	1	..	..	4: 11	104	..	..
1938	1 135,6	98	13,1	135	1 148,7	99	99	1	..	..	4: 06	108	..	..
1939	1 162,7	98	15,5	155	1 178,2	99	99	1	13: 30	100	4: 50	100	33,8	51,1
1940	981,5	74	8,5	76	990,0	74	99	1	16: 09	108	5: 06	100	31,4	45,9
1941	1 105,9	73	15,3	121	1 121,2	74	99	1	17: 94	106	5: 26	92	29,3	41,5
1942	1 107,4	68	38,2	279	1 145,6	70	97	3	18: 49	101	4: 26	69	23,0	29,9
1943	1 377,5	84	49,6	358	1 427,1	86	97	3	23: 86	129	5: 22	83	21,9	28,0
1944	1 345,1	82	47,9	347	1 393,0	84	97	3	26: 17	142	5: 28	85	20,2	25,3
1945	1 405,3	86	67,3	489	1 472,6	90	95	5	26: 72	146	5: 01	81	18,8	23,1
1946	1 445,7	88	90,4	655	1 536,1	93	94	6	26: 48	144	4: 58	73	17,3	20,9
1947	1 353,0	81	97,0	685	1 450,0	86	93	7	25: 88	137	4: 24	66	16,4	19,6
1948	1 368,8	78	96,5	649	1 465,3	82	93	7	29: 19	147	4: 69	70	16,1	19,1
1949	1 355,0	76	85,8	568	1 440,8	80	94	6	29: 17	145	5: 06	74	17,3	21,0
1950	1 319,2	73	82,4	539	1 401,6	77	94	6	29: 94	147	5: 23	76	17,5	21,2
1951	1 248,8	59	88,4	499	1 337,2	63	93	7	30: 30	128	5: 00	63	16,5	19,8
1952	1 187,1	52	105,7	553	1 292,8	57	92	8	30: 62	120	4: 51	52	14,7	17,3
1953	1 135,5	49	103,7	536	1 239,2	54	92	8	30: 62	119	4: 46	51	14,6	17,0
1954	1 068,5	46	99,2	509	1 167,7	50	92	8	30: 78	119	4: 41	50	14,3	16,7
1/10 -54 -30/9 -55[1]	974,6	42	106,5	539	1 081,1	46	90	10	30: 86	117	4: 17	47	13,5	15,6
1/10 -55 -30/9 -56[1]	873,2	36	142,9	692	1 016,1	41	86	14	29: 86	108	4: 24	45	14,2	16,5

[1] Uppgifterna för försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 är i viss mån grundade på beräkningar. Någon felmarginal av betydelse torde emellertid icke föreligga.

drycker. Under försäljningsåret 1954/55 utgjorde vinstkvantiteterna 34 procent av försäljningen. Antalet företag med en försäljning överstigande vinstkvantiteterna har hela tiden relativt sett legat avsevärt lägre beträffande starkviner än beträffande spritdrycker. De utgjorde år 1937 33 procent av hela antalet företag och försäljningsåret 1954/55 79 procent. Den försäljningsvolym som legat utanför vinstkvantiteterna steg från 39 000 liter år 1937 till 176 000 liter för försäljningsåret 1954/55. Antalet företag med fullständiga rättigheter och enbart vinrättigheter som 1954/55 kunde tillgodogöra sig vinst på hela sin starkvinsomsättning var icke mindre än 201. Det visar sig sålunda, att restauratörerna i relativt sett större utsträckning kunnat åtnjuta vinst på starkvinsomsättningen än på spridrycksomsättningen. Detta sammanhänger med att utskänkningen av starkvin volym- och värdemässigt icke ökat på samma sätt som utskänkningen av spritdrycker.

Utvecklingen av de enskilda restauratörernas bruttovinster vid utskänkning av spritdrycker respektive starkvin belyses närmare i tabellerna 4 och 5. Det bör erinras att den verkliga vinsten på grund av vid utskänkningen vanligen uppkommande övermål är icke oväsentligt större än de redovisade siffrorna ger vid handen.

I vad avser utskänkningen av spritdrycker har de vinstandelar restauratörerna under perioden åtnjutit å vinstkvantiteterna sjunkit endast mycket obetydligt i löpande penningvärde. Beloppet för försäljningsåret 1954/55 utgjorde sålunda 82 procent av 1937 års belopp. Om penningvärdets förändringar tages i betraktande blir förändringen betydligt större. I fast penningvärde utgjorde beloppet för försäljningsåret 1954/55 39 procent av 1937 års belopp. Efter den omläggning av vinstberäkningen som vidtogs den 1 oktober 1955 blev minskningen under ett år avsevärt större än tidigare eller från 82 till 74 procent utan och från 39 till 34 procent med korrektion för penningvärdets förändring. Spillmånsersättningen har ökat, vare sig man räknar utan eller med korrektion för penningvärdets förändring. Den utgick försäljningsåret 1954/55 med ett belopp som var ca 18,5 respektive närmare 9 gånger större än 1937. Bortsett från att spillmånsersättningen självfallet ökat i och med att den försäljning utanför vinstkvantiteterna på vilken den beräknats har stigit, sammanhänger ökningen med uppgången av utskänkningspriserna. Under försäljningsåret 1955/56 har spillmånsersättningen minskat något jämfört med föregående försäljningsår eller med icke fullt 3 procent. Att skillnaden icke blivit större trots att en betydande omsättningsminskning ägt rum efter den 1 oktober 1955 beror på att spillmånsersättningen från nämnda datum beräknas på hela omsättningen i stället för endast på den del som legat utanför vinstkvantiteten.

De enskilda restauratörernas sammanlagda inkomst av vinstandelar inom vinstkvantiteterna och spillmånsersättning för utskänkning av spritdrycker under försäljningsåret 1955/56 kan beräknas uppgå till 7,71 milj.

kronor eller 92 procent av den sammanlagda ersättning som utgick år 1937. I fast penningvärde utgör den nämnda ersättningen 42 procent av 1937 års belopp. Av den sammanlagda ersättningen utgjorde år 1937 vinstandelarna inom vinstkvantiteterna 99 procent och spillmånsersättningen en procent. Under försäljningsåret 1955/56 har spillmånsersättningen kommit att öka till 21 procent av den sammanlagda ersättningen, medan vinstandelarna minskat till 79 procent.

Bruttovinsten per liter för spritdrycker — som år 1937 var 5 kronor 9 öre — hade under försäljningsåret 1954/55 minskat till 3 kronor 24 öre eller med 36 procent. I oförändrat penningvärde motsvarande 1954/55 års vinst 31 procent av 1937 års belopp. Från försäljningsåret 1954/55 till försäljningsåret 1955/56 har bruttovinsten per liter ökat i icke obetydlig mån. Den genomsnittliga bruttovinsten per liter kan för sistnämnda år beräknas till 4 kronor 14 öre, vilket betyder en ökning med 90 öre eller ca 28 procent. Detta sammanhänger — såsom förut påpekats — med den från den 1 oktober 1955 minskade omsättningen i förening med de genomförda provisoriska förändringarna i ersättningsgrunderna. Bruttovinstens andel av utskänkningspriset har under perioden sjunkit från 30,2 procent år 1937 till 7,5 procent försäljningsåret 1954/55 men beräknas stiga till 9,7 procent försäljningsåret 1955/56.

Genomsnittligt har vinstförhållandena under nedskrivningsperioden varit gynnsammare för restauranger av högre prisklass än för restauranger av lägre prisklass. Det aktuella förhållandet kan illustreras med siffror för försäljningsåret 1955/56. A1-restauranger hade då — med ett genomsnittspris av 48 kronor 81 öre per liter — en genomsnittlig vinst av 5 kronor 52 öre eller 11 procent av utskänkningspriset. På A2-restauranger var genomsnittspriset 41 kronor 61 öre och den genomsnittliga vinsten 3 kronor 93 öre eller 9 procent. Motsvarande siffror för B-företagen var 38 kronor 41 öre respektive 2 kronor 50 öre (7 procent).[1]

Utvecklingen inom de enskilda företagens starkvinsutskänkning belyses av tabell 5. Vinstandelarna hade 1955/56 sjunkit till 77 procent (i oförändrat penningvärde 36 procent) av 1937 års belopp, medan spillmånsersättningen blivit 15 gånger (i oförändrat penningvärde närmare 7 gånger) större. Den sammanlagda ersättningen utgjorde 1955/56 nominellt 89 procent och i oförändat penningvärde 41 procent av den år 1937 utgående ersättningen. Av beloppet utgjorde vinstandelarna 1955/56 86 och spillmånsersättningen 14 procent (1937: 99 respektive 1 procent).

Bruttovinsten per liter för starkvinsutskänkningen utgjorde år 1937 4 kronor 11 öre och 1955/56 4 kronor 24 öre. Någon större skillnad föreligger alltså icke om man bortser från penningvärdets förändring. Med korrek-

[1] De uppgifter som nu lämnats för försäljningsåret 1955/56 bör jämföras med de vinstsiffror för år 1953 som insamlats i samband med utskänkningsvinstkommitténs kostnadsundersökning för nämnda år och som återges i kap. V, tabell 7.

tion för penningvärdets förändring hade vinsten per liter minskat till 45 procent av 1939 års belopp.[1] Utvecklingen under de mellanliggande åren har varit något oenhetlig (vinsten har varit lägst 4 kronor 6 öre, högst 5 kronor 28 öre). Bruttovinsten har under senare år utgjort omkring 14 procent av utskänkningspriset.

Av de nu redovisade uppgifterna framgår, att effekten av nedskrivningen för de enskilda företagens del icke blivit den ursprungligen avsedda. Detta sammanhänger självfallet med att vinstnedskrivningen kom att grundas på kvantiteter och icke på värde, varigenom det blev möjligt för restauratörerna att på olika sätt reducera vinstnedskrivningens verkningar. En av förutsättningarna härför var att utskänkningsvolymen under perioden kommit att öka. Ett stort antal företag som tidigare icke helt kunnat utnyttja vinstkvantiteten har därför med ökad omsättning erhållit högre vinster. Vidare har restauratörerna överlag koncentrerat inköpen av de dyrare och mer vinstgivande varuslagen inom vinstkvantiteternas successivt krympande ram. Bruttovinsten per liter inom vinstkvantiteterna har också, liksom i än högre grad spillmånsersättningen på försäljningen utom vinstkvantiteterna, ökat som en följd av prisstegringarna på rusdrycker. Spillmånsersättningen har dessutom självfallet ökat kraftigt i och med att försäljningen utom vinstkvantiteterna automatiskt stigit parallellt med vinstkvantiteternas nedskrivning. Vad beträffar vinstutvecklingen efter den 1 oktober 1955 må här endast erinras om att vinsten per liter för spritdrycker kommit att öka icke obetydligt genom att ersättningen för utskänkningen utgått med fasta belopp oavsett den sjunkande volymen samt att spillmånsersättning medgivits för hela den försålda kvantiteten. Vinsten på starkvin per liter har i stort sett blivit oförändrad.

De allmänna företagens fasta kostnadsersättningar och spillmånsersättning m. m.

De allmänna företagens ersättning för utskänkningen av spritdrycker redovisas i tabell 6 för perioden 1939—1956.[2] Några fullständiga uppgifter kan av olika skäl icke lämnas för dessa företag före den 1 oktober 1938, då vinstnedskrivningen trädde i kraft. För det sista kvartalet 1938 uppgick den sammanlagda kostnadsersättningen för utskänkning av spritdrycker och starkvin till 587 000 kronor. För spritdrycker uppgick 1939 års kostnadsersättning till 2 513 000 kronor. Motsvarande belopp för försäljningsåret 1955/56 har uppgått till 1 014 000 kronor eller 40 procent av det förstnämnda. Efter korrektion för penningvärdets förändring har nedskrivningen nått ned till 20 procent av 1939 års belopp.

[1] Det bör observeras att ifrågavarande kolumn i tabell 5 har 1939 som basår.

[2] Den allmänna statistikens uppgifter rörande de allmänna företagens kostnadsersättningar anger ett gemensamt belopp för spritdrycker och starkvin. I den följande texten liksom i tabellerna 6 och 7 har emellertid en uppdelning skett på de båda varuslagen i proportion till systembolagets bruttovinst på spritdrycker och starkvin. En sådan uppdelning är motiverad med hänsyn till att kostnadsersättningarna ursprungligen beräknats som viss procent av den sammanlagda bruttovinsten på utskänkningen av spritdrycker och starkvin.

Tabell 6. De allmänna restaurangbolagens ersättning för utskänkning av spritdrycker 1939—1956

År	Fast kostnadsersättning 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Spillmånsersättning 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1946 = 100)	Summa ersättning för utskänkningen 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Ersättningens procentuella fördelning på kostnadsersättning %	Ersättningens procentuella fördelning på spillmånsersättning %	Utskänkningspris per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Sammanlagd ersättning för utskänkningen per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Sammanlagd ersättning i % av utskänkningspris	Bruttovinstpålägg i % av anskaffningspris
1939	2 513	100			2 513	100	100	—	11: 36	100	1: 35	100	11,9	13,5
1940	2 756	98			2 756	98	100	—	14: 89	117	1: 80	119	12,1	13,8
1941	2 699	84			2 699	84	100	—	15: 67	108	1: 67	97	10,7	11,9
1942	2 679	78			2 679	78	100	—	17: 60	113	1: 24	67	7,0	7,6
1943	2 599	74			2 599	74	100	—	22: 48	142	1: 28	68	5,7	6,0
1944	2 655	76			2 655	76	100	—	23: 97	152	1: 25	67	5,2	5,5
1945	2 608	75			2 608	75	100	—	23: 00	147	1: 15	62	5,0	5,3
1946	2 473	71	603	100	3 076	88	80	20	23: 04	146	1: 18	63	5,1	5,4
1947	2 357	66	642	104	2 999	84	79	21	22: 67	141	1: 06	55	4,7	4,9
1948	2 218	59	686	106	2 904	77	76	24	24: 66	146	1: 04	52	4,2	4,4
1949	2 081	55	663	101	2 744	72	76	24	24: 24	141	1: 00	49	4,1	4,3
1950	1 902	49	688	103	2 590	67	73	27	24: 39	140	0: 92	44	3,8	3,9
1951	1 753	39	800	103	2 553	57	69	31	26: 30	130	0: 84	35	3,2	3,3
1952	1 623	34	874	105	2 497	52	65	35	28: 38	130	0: 81	31	2,9	2,9
1953	1 462	30	849	100	2 311	47	63	37	28: 42	129	0: 77	29	2,7	2,8
1954 1/10 -54 -30/9 -55[1]	1 195	24	893	105	2 088	43	57	43	33: 43	151	0: 78	30	2,3	2,4
1/10 -55 -30/9 -56[1]	1 154	23	903	105	2 057	41	56	44	34: 54	153	0: 79	30	2,3	2,3
	1 014	20	701	78	1 715	33	59	41	36: 58	155	1: 07	38	2,9	3,0

[1] Uppgifterna för försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 är i viss mån grundade på beräkningar. Någon felmarginal av betydelse torde emellertid icke föreligga.

Någon spillmånsersättning utgick — såsom av det föregående framgått — för de allmänna företagen icke förrän från och med år 1946, då den belöpte till 603 000 kronor. Beloppet har därefter successivt stigit till försäljningsåret 1954/55, då det uppgick till 903 000 kronor. Under det efterföljande försäljningsåret sjönk det till 701 000 kronor. Härvid är att märka, att ersättningen utgick med en procent på hela spritdrycksomsättningen från år 1946 till den 1/10 1955, då den höjdes till 1,2 procent. (Från och med den 1/10 1956 har den ytterligare höjts till 2 procent.) Minskningen i omsättningen från 1954/55 till 1955/56 har dock som synes, trots att ersättningsgrunden blivit förmånligare, medfört ett minskat ersättningsbelopp.

Det sammanlagda beloppet av de allmänna företagens kostnadsersättning för utskänkningen av spritdrycker var år 1939 2 513 000 kronor. För försäljningsåret 1955/56 kan denna ersättning jämte nu utgående spillmånsersättning beräknas till 1 715 000 kronor. Sistnämnda belopp motsvarar i oförändrat penningvärde 33 procent av 1939 års siffra. Liksom för de enskilda företagen har spillmånsersättningens relativa betydelse ökat. 1946 utgjorde kostnadsersättningen 80 och spillmånsersättningen 20 procent av den sammanlagda ersättningen. Försäljningsåret 1955/56 hade spillmånsersättningen stigit till 41 procent av den sammanlagda ersättningen, medan återstående 59 procent hänförde sig till kostnadsersättningen.

Den sammanlagda ersättningen per liter har under hela nedskrivningsperioden varit avsevärt lägre för de allmänna företagen än för de enskilda. För de förra belöpte den sig år 1939 till 1 krona 35 öre och sjönk sedan till 79 öre försäljningsåret 1954/55, eller nominellt 59 procent och i oförändrat penningvärde 30 procent av det förstnämnda beloppet. För försäljningsåret 1955/56 steg ersättningen per liter — liksom för de enskilda företagen — i samband med den sjunkande omsättningen till 1 krona 7 öre per liter.

Den sammanlagda ersättningens andel av det genomsnittliga utskänkningspriset var 1939 11,9 procent och försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 2,3 respektive 2,9 procent.

Liksom hos de enskilda företagen har vinstförhållandena varit förmånligare för restauranger av högre prisklass än för restauranger av lägre prisklass. För försäljningsåret 1955/56 kan vinsten per liter på utskänkning av spritdrycker beräknas till 1 krona 52 öre vid A2-restauranger, 1 krona 1 öre vid B1- och B2-restauranger och 91 öre vid B3-restauranger.

Vinstutvecklingen inom starkvinsutskänkningen framgår av tabell 7. Den sammanlagda ersättningen uppgick år 1939 till 118 000 kronor och beräknas för försäljningsåret 1955/56 till 38 000 kronor eller i oförändrat penningvärde 16 procent av det förstnämnda beloppet. Försäljningsåret 1955/56 beräknas kostnadsersättningen uppgå till 74 och spillmånsersättningen till 26 procent av den sammanlagda ersättningen (1954/55 68 respektive 32 procent).

Räknat per liter utgjorde bruttovinsten för starkvinsutskänkningen år

Tabell 7. De allmänna restaurangbolagens ersättning för utskänkning av starkvin 1939—1956

År	Fast kostnadsersättning 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Spillmånsersättning 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1946 = 100)	Summa ersättning för utskänkningen 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Ersättningens procentuella fördelning på kostnadsersättning %	Ersättningens procentuella fördelning på spillmånsersättning %	Utskänkningspris per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Sammanlagd ersättning för utskänkningen per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Sammanlagd ersättning i % av utskänkningspris	Bruttovinstpålägg i % av anskaffningspris
1939	118	100			118	100	100	—	9: 57	100	1: 14	100	11,9	13,5
1940	94	71			94	71	100	—	11: 86	110	1: 43	112	12,1	13,7
1941	115	77			115	77	100	—	13: 05	107	1: 38	95	10,6	11,8
1942	120	74			120	74	100	—	13: 44	102	0: 95	61	7,1	7,6
1943	128	78			128	78	100	—	17: 41	131	1: 00	63	5,7	6,1
1944	140	86			140	86	100	—	19: 91	150	1: 38	87	6,9	7,4
1945	100	61			100	61	100	—	19: 28	146	0: 98	62	5,1	5,4
1946	90	55	22	100	112	69	80	20	18: 51	140	0: 94	60	5,1	5,4
1947	78	47	22	98	100	60	78	22	17: 63	130	0: 82	51	4,7	4,9
1948	73	41	22	93	95	54	77	23	21: 82	153	0: 92	54	4,2	4,4
1949	58	32	18	75	76	43	76	24	21: 28	147	0: 89	52	4,2	4,4
1950	45	25	16	66	61	34	74	26	22: 00	150	0: 82	47	3,7	3,9
1951	36	17	16	57	52	25	69	31	21: 73	128	0: 70	35	3,2	3,3
1952	40	18	17	56	57	25	70	30	21: 62	118	0: 71	32	3,3	3,4
1953	46	20	16	52	62	27	74	26	21: 78	117	0: 85	38	3,9	4,1
1954	34	15	15	48	49	21	69	31	21: 52	115	0: 70	31	3,3	3,4
1/10 -54 -30/9 -55[1]	32	14	15	48	47	20	68	32	21: 85	115	0: 68	30	3,1	3,2
1/10 -55 -30/9 -56[1]	28	11	10	30	38	16	74	26	24: 07	121	1: 14	48	4,7	5,0

[1] Uppgifterna för försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 är i viss mån grundade på beräkningar. Någon felmarginal av betydelse torde emellertid icke föreligga.

1939 1 krona 14 öre och kan för försäljningsåret 1955/56 beräknas till samma belopp. Bruttovinsten utgjorde 1955/56 4,7 procent av utskänkningspriset.

Utöver de nu redovisade ersättningarna till de allmänna restaurangföretagen bör beaktas att kostnaderna för ordningsvakter vid vissa restaurangavdelningar bestritts av systembolagen. Sedan gammalt — redan före ikraftträdandet av 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning — hade vid vissa av de restauranger som drevs av systembolagen eller deras dotterbolag ur ordnings- och nykterhetssynpunkt ansetts nödvändigt att förutom annan personal hålla också särskilda ordningsvakter, vilka i regel haft polismans skydd och befogenheter. Dylika ordningsvakter förekom huvudsakligen vid restauranger av lägre prisklass. Någon särskild reglering av härmed sammanhängande frågor förekom icke. Systembolagen bestämde själva i vilken utsträckning ordningsvakter skulle förekomma och betalade själva kostnaderna härför. När de allmänna restaurangbolagen övertogs av Sveriges centrala restaurangaktiebolag infördes vissa allmänna riktlinjer för verksamheten i de bestämmelser kontrollstyrelsen utfärdade för de på sistnämnda bolag överlåtna utskänkningstillstånden. Dessa riktlinjer innebar, att ordningsvakter skulle anställas i den omfattning som systembolaget ansåg erforderlig. Ordningsvakterna skulle anställas av systembolaget och samtliga med vakthållningen förenade kostnader skulle bestridas av detta. I denna ordning har numera vissa ändringar inträtt. Sålunda har enligt överenskommelse mellan Nya systemaktiebolaget och Sveriges centrala restaurangaktiebolag sistnämnda bolag från och med den 1 oktober 1955 övertagit huvudmannaskapet för ordningsvakterna med undantag för dem som tjänstgör vid restauranger i Stockholm, Sundbyberg, Göteborg, Kungsbacka och Alingsås, där ordningsvakthållningen fortfarande ombesörjes av systembolaget. I den mån restaurangbolaget sålunda övertagit ordningsvakthållningen, erhåller bolaget emellertid tills vidare ersättning för de därmed förenade kostnaderna enligt överenskomna vissa regler.

Systembolagens kostnader för ordningsvakter, inklusive normala pensionskostnader, belöpte sig år 1953 till 1,95 miljoner kronor, år 1954 till 1,85 miljoner kronor och kan för försäljningsåret 1955/56 beräknas till 1,71 miljoner kronor. Dessa speciella kostnader för de allmänna restaurangföretagen är närmast att betrakta som en indirekt ersättning för utskänkningen av spritdrycker. Uträknat per liter spritdrycker utgjorde ordningsvaktskostnaderna år 1953 65 öre, år 1954 69 öre och försäljningsåret 1955/56 1 krona 7 öre.

Den nu lämnade redogörelsen ger vid handen, att de allmänna företagen ekonomiskt drabbats av vinstnedskrivningen i avsevärt högre grad än de enskilda. De möjligheter som stått de enskilda företagen till buds att neutralisera vinstnedskrivningens verkningar har icke förelegat för de allmänna företagen, som i utgångsläget fick sin kostnadsersättning fastställd till ett

penningbelopp och sedan fått de successivt sjunkande ersättningsbeloppen ytterligare reducerade genom det sjunkande penningvärdet. Som avslutning lämnas här några jämförelser mellan de ersättningar som utgått till allmänna respektive enskilda företag.

Medan de enskilda företagens sammanlagda bruttovinst vid utskänkningen av spritdrycker försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 i oförändrat penningvärde utgjorde 55 respektive 48 procent av 1939 års belopp var motsvarande procenttal för de allmänna företagens del 41 respektive 33 procent. Den sammanlagda ersättningen per liter rörde sig för de enskilda företagen från 4 kronor 92 öre år 1939 till 3 kronor 24 öre respektive 4 kronor 14 öre försäljningsåren 1954/55 och 1955/56, motsvarande en realvärdeminskning på 67 respektive 59 procent. De allmänna företagens ersättning per liter, som redan från början var avsevärt lägre än de enskilda företagens eller 1 krona 35 öre, sjönk till 79 öre försäljningsåret 1954/55, vilket innebar en minskning i oförändrat penningvärde med 70 procent. Försäljningsåret 1955/56 steg den åter till 1 krona 7 öre eller i oförändrat penningvärde 62 procent lägre än ursprungsbeloppet. Om till sistnämnda belopp lägges också systembolagets utgifter för ordningsvakthållning vid de allmänna företagen, uppgår det sammanlagda ersättningsbeloppet per liter som tillgodoföres dessa bolag till 2 kronor 14 öre 1955/56.

För starkvinernas del förändrades de enskilda företagens bruttovinst per liter från 4 kronor 50 öre år 1939 till 4 kronor 24 öre försäljningsåret 1955/56 — en minskning i oförändrat penningvärde med 55 procent — medan de allmänna företagens uppgick till 1 krona 14 öre både år 1939 och försäljningsåret 1955/56.

Till sist må i detta sammanhang påpekas, att man vid en bedömning av skillnaderna mellan enskilda och allmänna företags inkomster på utskänkning av spritdrycker och starkvin bör hålla i minnet, att de enskilda företagens vinst på utskänkningen av lätta viner är mångdubbelt större än de allmänna företagens. För uppgifter rörande vinsterna på lättvinsutskänkningen hänvisas till kapitel IV.

Överskott genom s. k. övermål, m. m.

Den offentliga statistikens uppgifter rörande restaurangföretagens försäljning och vinst innefattar — såsom förut påpekats — icke s. k. övermål. Med övermål förstås i första hand den mervinst som uppkommer vid utskänkning av spritdrycker och vin glasvis, därigenom att flaskorna i vissa fall innehåller större volym än den för vilken restauratören debiteras. Knapp uppmätning av de enligt kontrollstyrelsens serveringsbestämmelser fastställda kvantiteterna för utskänkning glasvis kan även med ett till synes obetydligt underskridande av föreskrivna centilitertal ge överskott åt restauratören. Enligt nu gällande debiteringsregler medför utskänkning av billigare lättviner i karaff eller glas i allmänhet ett visst överskott.

Enligt de uppgifter som insamlats i samband med utskänkningsvinstkommitténs kostnadsundersökning — för vilken närmare redogöres i följande avsnitt — motsvarade övermålet vid utskänkning av spritdrycker i genomsnitt för samtliga restauranger 3,9 procent av utskänkningsvärdet. Vid utskänkning av viner uppgick övermålet till 2,5 procent. De allmänna företagens övermål vid utskänkning av spritdrycker var 3,1 procent, medan de enskilda företagens övermål var högre eller 4,8 procent. Beträffande övermålet vid utskänkning av viner var förhållandet mellan de båda företagstyperna omvänt — de allmänna företagens övermål uppgick till 4,3 procent, de privatägda företagens till 2,2 procent. Övermålet vid utskänkning av spritdrycker synes vara större vid restauranger av högre prisklass (se tabell 8).

Det förhållandet att övermålet vid spritdrycksutskänkningen är högre hos de enskilda företagen än hos de allmänna är bland annat en följd av den olikartade sammansättningen av de utskänkta varorna. Den högre siffran för de allmänna restaurangernas, särskilt B-företagens, övermål vid vinutskänkning sammanhänger med att den vid dessa restauranger kvantitativt obetydliga utskänkningen i huvudsak sker glasvis, varvid övermål uppkommer som en följd av prissättningsgrunderna.

Tabell 8. Övermål vid utskänkning av spritdrycker och viner i procent av omsättningen på respektive rusdrycksslag under år 1953 i genomsnitt per företag inom olika företagsgrupper (enligt material från utskänkningsvinstkommitténs kostnadsundersökning)

Företagstyp	Övermål i procent av omsättningen av	
	spritdrycker	viner
Allmänna restauranger	3,1	4,3
därav:		
A2	3,6	2,5
A2 + B1, B2, B3	3,9	2,4
B1, B2, B3	2,7	7,6
Enskilda företag	4,8	2,2
därav:		
A1 Stora utan hotell	4,6	2,4
A1 » med »	4,8	2,1
A2 » utan »	6,4	2,4
A2 » med »	4,0	4,0
A2 Små utan »	3,9	—
A2 » med »	4,2	—
Samtliga A1	4,7	2,3
» A2	4,8	2,1
Samtliga restauranger (allmänna och enskilda)	3,9	2,5

I samband med kommitténs kostnadsundersökning erhölls också uppgifter om utskänkningsvinstens fördelning på olika rusdrycksslag inkl. övermålet. I dessa uppgifter har på grund av materialets beskaffenhet utskänkningsvinsten på lätta viner måst sammanföras med vinsten å sprit-

drycker och starkviner. Av tabell 9 framgår bland annat, att övermålet hos de allmänna företagen uppgick till omkring halva bruttovinsten och hos de enskilda företagen till närmare en fjärdedel. Detta förhållande bör ses i samband med den varierande relationen mellan spritdrycks- respektive vinomsättning och den betydligt lägre ersättning för utskänkningen som utgår till de allmänna företagen.

Tabell 9. Bruttovinstens procentuella fördelning 1953 i medeltal per företag inom olika företagsgrupper (enligt material från utskänkningsvinstkommitténs kostnadsundersökning)

Företag	Fast kostn.-ers. resp. bruttovinst vid utskänkn. inom vinstkvantiteten av spritdrycker och starkviner	Spillmåns-ers. vid utskänkn. av spritdrycker och starkviner	Bruttovinst vid utskänkn. av lättviner	Övermål vid utskänkning av		Summa
				spritdrycker	viner	
	%	%	%	%	%	%
Allmänna restauranger..	23,7	16,8	8,7	48,2	2,6	100
därav:						
A2.....	32,6	9,6	19,6	35,6	2,6	100
A2+B1, B2, B3.....	28,8	13,8	13,8	41,4	2,2	100
B1, B2, B3.....	20,0	19,3	4,6	53,3	2,8	100
Enskilda restauranger...	30,8	6,3	31,5	21,0	2,4	100
därav:						
A1.....	33,7	3,7	46,5	12,7	3,4	100
A2.....	41,4	7,8	23,3	25,5	2,0	100

I övrigt må endast påpekas, att de privatägda restaurangernas utskänkning av lättviner var mångdubbelt större än de allmänna restaurangernas. I förhållande till samtliga rusdrycksintäkter uppgick nyssnämnda post endast till närmare 9 procent hos de allmänna men till närmare 32 procent hos de enskilda företagen.

Övermålets andel av den sammanlagda vinsten på utskänkningen av spritdrycker och viner torde numera vara något lägre än som nyss redovisats för år 1953, bland annat med hänsyn till att den statistiskt redovisade vinsten per liter stigit från 1953 till 1955/56.

KAPITEL III

Utskänkningsskatten och indragna vinstandelar

Tidigare lagstiftning angående utskänkningsskatt och gällande ordning

Den beskattning av rusdrycker, som infördes i samband med de stora nykterhetspolitiska reformerna vid mitten av 1850-talet, grundades främst på brännvinstillverkningsskatten, som sedan skulle komma att utgå fram till år 1954. Redan från början kompletterades emellertid tillverkningsskatten med andra avgifter, s. k. försäljningsavgifter, som utgick såväl vid utminutering som utskänkning. Utskänkningsavgiften sattes ursprungligen avsevärt högre än utminuteringsavgiften med hänsyn till att utskänkningen ansågs göra större skada än utminuteringen. Denna skillnad avskaffades emellertid 1885, då försäljningsavgiften fastställdes såväl vid utminutering som utskänkning till 15 öre för liter på en enligt vissa grunder för varje försäljningsställe beräknad försäljningsvolym. Avgiften utgick härefter med oförändrat belopp intill dess att den avskaffades i samband med ikraftträdandet av 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning, med undantag för de fall då försäljningsrättighet övertagits av särskilt bolag med ensamrätt till detaljhandel inom vederbörande kommun. I sistnämnda fall uttogs från 1895 en fast årlig avgift för varje rättighet.

Några nya skatter å rusdrycker tillkom icke — bortsett från en speciell beskattning av punsch m. m. — förrän under första världskriget. Åren 1916—1918 uttogs sålunda en av statsfinansiella skäl beslutad spirituosaaccis å vissa slag av brännvin. Under år 1919 uttogs vidare vid utminuteringen en särskild spritdrycksaccis, graderad efter inköpsvolymen.

Den nuvarande beskattningen av rusdrycksförsäljningen leder sitt ursprung tillbaka till år *1920*, då såväl utskänknings- som omsättningsskatt å *spritdrycker* infördes. Båda dessa skatter tillkom på riksdagens initiativ. Anledningen var de statsfinansiella svårigheterna under den då rådande depressionen.

För täckande av en beräknad brist i 1921 års riksstat hade Kungl. Maj:t i proposition 1920: 437 bland annat förordat viss tillfällig upplåning. I motioner invändes häremot, att det i princip var oriktigt att täcka löpande utgifter — som det här var fråga om — genom upplåning, om än tillfällig sådan. I stället yrkades, att bristen definitivt täcktes skattevägen. Härvidlag förordades i ett par motioner — bland de begränsade möjligheter, som stod till buds — särskild beskattning av rusdryckskonsumtionen såsom lämp-

ligast. I en av motionerna (II: 460) yrkades uttagande av såväl omsättnings- som utskänkningsskatt å spritdrycker. Bevillningsutskottet (bet. nr 46) — som icke ansåg sig kunna tillstyrka Kungl. Maj:ts förslag om upplåning — anslöt sig såvitt avsåg rusdrycksbeskattningen närmast till de i nyssnämnda motion framlagda förslagen. Utskottets förslag innebar uttagande under ett år av *dels* en omsättningsskatt vid försäljningsbolagens inköp med 25 procent av inköpsbeloppet *dels* — därutöver — en särskild utskänkningsskatt med två kronor per liter. Utskänkningsskatten skulle upptagas vid utskänkningen i de fall då systembolagen utövade denna samt vid inköpen hos bolagen i de fall då dessa på annan överlåtit utskänkningsrättigheten. För utskänkningsskattens utgörande skulle systembolagen ansvara. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag. Bestämmelser utfärdades genom förordningen den 22 juni 1920, nr 330, som gällde från och med den 1 juli 1920 intill utgången av juni månad 1921.

Utskänkningsskattens införande sammanhängde sålunda helt med den vid tidpunkten rådande statsfinansiella situationen. Skattens storlek bestämdes också så att den beräknade inkomsten — tillsammans med intäkterna av andra samtidigt beslutade skatter — skulle täcka det föreliggande behovet av medel för löpande utgifter. Då enligt förordningen angående statsverkets fond av rusdrycksmedel intäkten av de nya skatterna skulle tillföras rusdrycksmedelsfonden och därmed bindas till vissa särskilda ändamål[1], beslöt riksdagen — för att möjliggöra förverkligandet av det statsfinansiella syftet med de nya skatterna — att de inflytande medlen icke skulle tillföras nämnda fond.

Fortsatta statsfinansiella svårigheter föranledde Kungl. Maj:t att föreslå *1921* års riksdag (prop. nr 369) uttagande under ytterligare ett år av omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker. Härvid förordades att skatteuttaget skulle höjas till det dubbla, d. v. s. beträffande utskänkningsskatten från två till fyra kronor per liter. Sedan bevillningsutskottet (bet. nr 63) tillstyrkt propositionsförslaget beslöt riksdagen i enlighet härmed. Ny förordning i ämnet utfärdades den 22 juni 1921 (nr 325). De nya bestämmelserna överensstämde med de tidigare gällande bortsett från de ändringar som föranletts av skattehöjningarna. Även nu kom de inflytande medlen att bli tillgängliga för allmänna budgetändamål, sedan förordningen angående statsverkets fond av rusdrycksmedel ändrats så att inkomster av omsättnings- och utskänkningsskatterna å spritdrycker icke längre skulle tillföras fonden. Den nya skatteförordningen erhöll i likhet med sin föregångare ett års giltighet, eller intill utgången av juni månad 1922.

Efter beslut av *1922* års riksdag utfärdades för ytterligare ett år bestämmelser om omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker. Dessa

[1] Fondmedlen skulle i första hand användas för reglering av utgifter i samband med åtgärder till rusdryckshanteringens begränsande eller avveckling. I övrigt kunde medel ur fonden anslås till »andra sociala ändamål».

hade samma innebörd som tidigare med undantag för att omsättningsskatten höjdes något. (Prop. 1922: 216; BevU 47; SFS 249.)

Frågan om beskattningen av rusdrycksförsäljningen förelades år *1923* ånyo riksdagen genom proposition nr 232. I propositionen föreslogs *dels* uttagande under ytterligare ett år av såväl omsättnings- som utskänkningsskatt å spritdrycker, *dels* en sänkning av vissa skattesatser. I fråga om utskänkningsskatten förordades en sänkning beträffande egentligt brännvin från fyra till två kronor per liter. I motiveringen erinrades om de tidigare under riksdagen vidtagna höjningarna av maltdrycksbeskattningen och att dåvarande departementschefen därvid framhållit en överflyttning av skatt från spritdryckerna till maltdryckerna såsom motiverad med hänsyn till att spritdrycksskatterna — räknat såväl efter alkoholmängd som tillverkningsvärde — genomgående var betydligt högre än skatten på maltdrycker och till att den höga spritbeskattningen medfört ogynnsamma verkningar i olika hänseenden. Det sistberörda förhållandet betonades nu särskilt och departementschefen anförde bland annat följande.

De för närvarande gällande skattesatserna torde även enligt mitt förmenande under nuvarande förhållanden vara allt för höga. Det lärer nämligen kunna antagas, att de av dessa skattesatser föranledda höga priserna å de i laga ordning tillgängliga spritdryckerna i viss mån utövat en ogynnsam inverkan i riktning att öka den olovliga tillverkningen och införseln av spritdrycker. Det torde därför, i varje fall beträffande utskänkningen, kunna förväntas, att den prissänkning, som skulle följa av en mera väsentlig nedsättning av ifrågavarande skattesatser, skulle minska efterfrågan på de i olaglig ordning tillhandahållna spritdryckerna. I samband med andra av statsmakterna vidtagna åtgärder till motverkande av smuggling och lönnbränning får således en nedsättning av omsättnings- och utskänkningsskatten anses påkallad. Även ur andra synpunkter torde en åtgärd, varigenom viss prissänkning möjliggöres, äga fog för sig.

Bevillningsutskottet fann (bet. nr 47) välbetänkt att sänka skattesatserna och därigenom — till motverkande av smuggling och lönnbränning — åstadkomma en prissänkning å de i laga ordning tillgängliga spritdryckerna. Emellertid ansåg utskottet ur angivna synpunkter önskvärt att beskattningen av renat (= okryddat) brännvin vid utskänkning ytterligare nedsattes. Då det gällde att minska efterfrågan på de olagligt tillhandahållna spritdryckerna, syntes det nämligen enligt utskottet vara av särskild vikt att renat brännvin tillhandahölls på utskänkningsställena till billigt pris. Enligt av utskottet vidtagna undersökningar hade det visat sig att detta syfte knappast kunde nås med mindre dylikt brännvin helt undantogs från utskänkningsskatt. Då några statsfinansiella hinder icke förelåg i sådant hänseende föreslog utskottet sålunda att renat brännvin med en alkoholhalt av högst 40 procent fritogs från utskänkningsskatt. I övrigt tillstyrktes propositionsförslaget.

Riksdagens beslut blev i enlighet med utskottets yrkande och innebar sålunda att renat brännvin med en alkoholhalt av högst 40 procent skulle

Tabell 1. Omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker 1920—1956

Tidsperiod	Omsättningsskatt vid detaljhandelsbolagens inköp		Utskänkningsskatt kronor per liter		
	Grundavgift kronor per liter	Procentuell avgift[1] %	renat brännvin à 40 %	annat egentligt brännvin	andra spritdrycker
1/7 1920—30/6 1921	—	25	2	2	2
1/7 1921—30/6 1922	—	50	4	4	4
1/7 1922—30/6 1923	—	65	4	4	4
1/7 1923—30/6 1926	—	50	—	2	4
1/7 1926—30/6 1929	—	50	—	2	4
1/7 1929—31/1 1932	—	55	—	2	4
1/2 1932—30/6 1932	0,60	55	—	2	4
1/7 1932—31/1 1933	1,00	60	—	2	4
1/2 1933—30/6 1933	1,60	60	—	2	4
1/7 1933—30/6 1939	1,60	60	—	2	4
1/7 1939—31/10 1939	2,00	60	—	2	4
1/11 1939—15/3 1942	5,00	60	—	2	4
16/3 1942—31/5 1943	6,00	60	—	2	4
1/6 1943—31/1 1948	7,00	60	4	6	8
1/2 1948—30/11 1950	9,00	60	4	6	8
1/12 1950— 1/4 1954	11,00	80	4	6	8
1/4 1954— 4/11 1956	[2]8,00 [2]7,00 [2]6,00	47	40 % av utminuteringspriset		
5/11 1956—	10,00 9,00 7,50	50	33 % av utminuteringspriset		

[1] Den procentuella avgiften beräknades intill ¼ 1954 å systembolagens inköpspris, därefter å utminuteringspriset.

[2] Fr. o. m. den 1/4 1954 differentierades grundavgiften så att en avgift av 8 kr./l uttogs för drycker med en alkoholhalt överstigande 40 volymprocent, en avgift av 7 kr./l för drycker med en alkoholhalt av lägst 35 och högst 40 volymprocent samt en avgift av 6 kr./l för drycker med en alkoholhalt understigande 35 volymprocent. Fr. o. m. den 5/11 1956 höjdes dessa belopp till respektive 10 kronor, 9 kronor och 7 kronor 50 öre.

undantagas från utskänkningsskatt och att skattesatsen för annat brännvin bestämdes till två kronor för liter samt för övriga spritdrycker till fyra kronor för liter. De härefter utfärdade bestämmelserna återfinns i förordningen den 8 juni 1923 (nr 155) angående omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker m. m.

1923 års förordning gavs sedan för ett år i sänder förnyad giltighet intill den 1 juni 1943. Omsättningsskatten höjdes under denna tid — som framgår av tabell 1 — vid flera tillfällen, medan utskänkningsskatten förblev oförändrad i kronor per liter.

Behandlingen av frågan om utskänkningsskatt hade — såsom av det föregående framgått — under 1920-talets första år väsentligen präglats av de finanspolitiska synpunkterna. När frågan ånyo underställdes riksdagen år *1943* skedde detta huvudsakligen på andra grunder.

I proposition 1943: 190 föreslogs betydande höjningar av såväl omsätt-

nings- som utskänkningsskatten å spritdrycker. Därjämte förordades införandet av utskänkningsskatt å vin. Förslagen motiverades i första hand av rusdryckskonsumtionens stegring under världskrigets första år.

Till grund för propositionen låg två av kontrollstyrelsen verkställda utredningar. I avseende på *spritdryckerna* framhöll styrelsen att konsumtionen under senare tid ökat och att nykterhetstillståndet på oroväckande sätt försämrats. En fortsatt konsumtionsökning var med all sannolikhet att förvänta, därest icke särskilda åtgärder vidtogs. I syfte att hejda den tilltagande spritdrycksförsäljningen och stävja den rådande tendensen till försämring av nykterhetstillståndet föreslog styrelsen en allmän höjning av spritdrycksbeskattningen. Särskild vikt lades härvid på utskänkningsbeskattningen. I detta hänseende yrkades dels införande av utskänkningsskatt på renat egentligt brännvin av högst 40 procent alkoholhalt med ett belopp av fyra kronor för liter och dels en höjning av utskänkningsskatten å annat egentligt brännvin från två till sex kronor för liter och å övriga spritdrycker från fyra till åtta kronor för liter. Beträffande förslaget att belägga jämväl det vanliga renade brännvinet med utskänkningsskatt framhölls, att detta var så mycket önskvärdare, som denna varas andel av totalkonsumtionen sannolikt inom kort kunde väntas komma att märkbart öka på grund av tilltagande brist på vissa importvaror. Det underströks särskilt, att utskänkningen å de företag, där det vanliga renade brännvinet var den förhärskande standardvaran, det senaste året ökat väsentligt starkare än å övriga utskänkningsställen.

I sin utredning rörande *vinbeskattningen* uttalade kontrollstyrelsen, att man i det rådande samhällsekonomiska läget borde överväga en stegrad beskattning av konsumtion av lyxkaraktär i syfte att nå den förbrukning, på vilken den fria köpkraften i främsta rummet inriktade sig. Härvid borde även vinkonsumtionen uppmärksammas. I övrigt erinrade styrelsen om att — sedan en viss minskning av konsumtionen ägt rum under den första krigstiden efter införandet av en särskild omsättningsskatt på vin — en markerad återhämtning i försäljningen inträtt under de två sista åren. Ökningen hade varit avsevärt större inom utskänkningen än inom utminuteringen. En skärpt vinbeskattning borde därför enligt styrelsen främst avse utskänkningen. Härför talade också bland annat det förhållandet, att vinkonsumtionens karaktär av lyxkonsumtion syntes särskilt markerad då den ägde rum på restaurang. Styrelsens förslag innebar, förutom att den särskilda omsättningsskatten å vin skulle permanentas, att utskänkningsskatt skulle uttagas med 50 procent av systembolagens inköpspris för starkvin, dock lägst med två kronor för helbutelj, en krona för halvbutelj och tre kronor för liter om varan salufördes på andra buteljstorlekar. Att utskänkningsskatten å vin till skillnad från motsvarande skatt å spritdrycker bestämdes i förhållande till priset, motiverades med vinskattens karaktär av lyxskatt.

Departementschefen anslöt sig helt till kontrollstyrelsens förslag i avseende såväl på spritdrycks- som på vinbeskattningen.

Bevillningsutskottet uttalade i sitt betänkande (nr 29) över propositionen tvivel huruvida några nykterhetsbefrämjande verkningar kunde påräknas av de föreslagna skattehöjningarna, i varje fall i avseende på omsättningsskatten. Utskottet anförde.

Att spritdryckskonsumtionen komme att minskas lärer väl kunna antagas. Enligt utskottets mening kan emellertid denna konsumtionsminskning icke förväntas i någon nämnvärd utsträckning uppkomma hos sådana befolkningsgrupper, beträffande vilka nykterhetsbefrämjande åtgärder äro i särskilt hög grad av behovet påkallade. Den av skattehöjningarna föranledda konsumtionsminskningen torde säkerligen komma att uppstå på annat håll. Med hänsyn härtill torde betydelsen av skattehöjningarna väsentligen bliva av statsfinansiell natur. I detta sammanhang vill utskottet fästa uppmärksamheten på den ytterligare utbredning av den illegala spritdryckstrafiken, exempelvis i form av motboksöverlåtelser, som kan förväntas bliva följden av en höjning av utminuteringspriset å spritdrycker. Även detta utgör enligt utskottets mening ett starkt skäl mot den i propositionen föreslagna höjningen av omsättningsskatten å spritdrycker.

Utskottet framhöll emellertid, att det med hänsyn till det rådande statsfinansiella läget givetvis var synnerligen önskvärt att förefintliga möjligheter till ökning av statens intäkter noggrant tillvaratogs. Även från denna utgångspunkt fann dock utskottet olämpligt att höja omsättningsskatten å spritdrycker med hänsyn till att en sådan åtgärd skulle påverka levnadskostnadsindex och därigenom motverka strävandena att vidmakthålla ett stabiliserat penningvärde. Den föreslagna höjningen av omsättningsskatten å spritdrycker avstyrktes därför. Då en höjning av utskänkningsskatten å spritdrycker icke kunde påverka levnadskostnadsindex fann sig utskottet däremot böra tillstyrka propositionen i denna del. Icke heller mot förslagen rörande beskattning av vin fann utskottet anledning till erinran. Riksdagsbeslutet överensstämde med utskottets yrkanden.

Författningsmässigt reglerades spritdrycksbeskattningen alltfort genom förlängning av giltighetstiden för 1923 års förordning. Bestämmelserna om vinbeskattningen meddelades i förordningen den 28 maj 1943 (nr 259) angående omsättnings- och utskänkningsskatt å vin, vilken trädde i kraft den 1 juni 1943 och gällde tillsvidare.

I samband med de skärpningar i den indirekta beskattningen som genomfördes år *1948* i syfte att överbalansera budgeten och motverka rådande inflationstendenser, höjdes utskänkningsskatten å vin från och med den 1 februari 1948 från 50 till 60 procent av systembolagens inköpspris. Minimiskatten för starkvin höjdes till tre kronor för helbutelj, en krona 50 öre för halvbutelj och fyra kronor 50 öre för liter. Någon höjning av utskänkningsskatten å spritdrycker genomfördes däremot icke vid detta tillfälle. (Prop. 1948: 7.) År 1952 ändrades bestämmelsen om minimiskatt för starkvin så att minimiskatten genomgående skulle uttagas med fyra kronor 50 öre.

Tabell 2. Skattesatser för omsättnings- och utskänkningsskatt å vin åren 1943—1956

Tidsperiod	Omsättningsskatt å importerat vin			Utskänkningsskatt	
	Grundavgift	Procentavgift	Minimiskatt för starkvin	Procentavgift	Minimiskatt för starkvin
1/6-43—31/1-48	—	50 % av systembolagens inköpspris	2 kr för helbut. 1 kr för halvbut. 3 kr för liter	50 % av systembolagens inköpspris	2 kr för helbut. 1 kr för halvbut. 3 kr för liter
1/2-48—31/3-52	—	60 % av systembolagens inköpspris	3 kr för helbut. 1: 50 för halvbut. 4: 50 för liter	60 % av systembolagens inköpspris	3 kr för helbut. 1: 50 för halvbut. 4: 50 för liter
1/4-52—31/3-54	—	60 % av systembolagens inköpspris	4: 50 för liter	60 % av systembolagens inköpspris	4: 50 för liter
1/4-54—					
Starkvin.....	2 kr för liter	25 % av utminuteringspriset	—	30 % av utminuteringspriset	—
Lättvin.....	—	33 % av utminuteringspriset	—	—	—

När beskattningsfrågan ånyo togs upp till behandling år *1954* i samband med de stora nykterhetspolitiska reformerna skedde det på grundval av två skilda utredningsförslag, som framlagts av 1952 års kommitté för indirekta skatter respektive överdirektören S. Almgren.

Förslaget från *1952 års kommitté för indirekta skatter* innebar — såvitt avsåg rusdrycksbeskattningen — vissa höjningar av omsättnings- och utskänkningsskatterna på spritdrycker. I motiveringen framhölls att beslutade eller väntade statsutgifter skulle komma att omedelbart ställa stora krav på statskassan, som nödvändiggjorde ökade skatteinkomster. Den lämpligaste utvägen härvid ansågs vara att skattehöjningarna lades bland annat på rusdryckskonsumtionen. Kommittén ansåg också en sådan åtgärd försvarbar med hänsyn till den sänkning av denna beskattning, som ägt rum i förhållande till penningvärdets och inkomsternas förändring under de sistförflutna åren.

Överdirektören Almgrens förslag avsåg en omläggning av beskattningen av spritdrycker och vin i syfte att genom en differentierad beskattning främja en övergång från starkare till svagare drycker. Detta syfte kom främst till uttryck i avseende på omsättningsskatten på spritdrycker, vars grundavgift i viss utsträckning anpassades efter alkoholhalten. Beträffande omsättningsskatten å vin innebar förslaget väsentligen en teknisk omarbetning. I vad avsåg utskänkningsskatterna förordades att skatten på lättvin skulle slopas och att skattesatserna i övrigt skulle bestämmas till viss procent av utminuteringspriset, 35 procent för spritdrycker och 30 procent för starkvin. Förslagen innebar i stort sett oförändrade skatteinkomster för staten.

Beträffande utskänkningsbeskattningen av spritdrycker uttalade utredningsmannen, att möjligheten att via utskänkningsskatten påverka nykterhetstillståndet icke kunde anses stor. Sambandet mellan utskänkning och fylleri hade nämligen varit föga markerat, i varje fall under senare år. I den mån skatten likväl kunde betraktas som ett nykterhetspolitiskt instrument hade den emellertid icke ditintills varit ändamålsenligt utformad. Den hade nämligen varit betydligt lägre för det renade 40-procentiga brännvinet än för andra spritdrycker i närliggande prislägen. Förstnämnda varuslag efterfrågades i ojämförligt större utsträckning än övriga varuslag, icke minst på folkrestaurangerna. Överhuvudtaget var de gällande skattesatserna endast i ringa mån anpassade efter varans kvalitet och pris. Även ur statsfinansiell synpunkt syntes det föga rationellt att låta skatten utgå i form av en ren literskatt för samtliga spritdrycker. Utredningsmannen fann de anförda omständigheterna tala för att utskänkningsskatten å spritdrycker, oavsett om den skulle bibehållas i ungefär nuvarande omfattning eller ej, borde utgå i form av en procentuell skatt, beräknad å utminuteringspriset.

Vad beträffar slopandet av utskänkningsskatten å lättvin uttalade ut-

redningsmannen att en viss lindring i utskänkningsskatten å vin icke var oförenlig med strävandena att åstadkomma en förskjutning i efterfrågan från starkare till svagare drycker, utan att därigenom någon ökad risk för missbruk skulle uppkomma. Utskänkningspriserna på vin hade nämligen till följd av den jämförelsevis höga utskänkningsskatten i förening med den fria prissättningen kommit att ligga på en oproportionerligt hög nivå. Vinernas förmåga att inom utskänkningen på ett verksamt sätt kunna konkurrera med spritdryckerna hade därigenom reducerats avsevärt, vilket icke befrämjat strävandena att förbättra restaurangkulturen. Då utskänkningsskatten på vin vore av jämförelsevis ringa betydelse ur statsfinansiell synpunkt, syntes i varje fall ett borttagande av utskänkningsskatten å lätta viner kunna komma i fråga. Utredningsmannen framhöll emellertid att vinpriserna måste sänkas och en mera enhetlig prissättning måste eftersträvas om det skulle bli möjligt att inom utskänkningen leda över efterfrågan från starkare till svagare drycker. För att skapa garantier för att skattelindringen skulle resultera i motsvarande prissänkningar, föreslogs att utskänkningspriserna å viner i fortsättningen skulle bestämmas av kontrollstyrelsen i likhet med vad som var fallet beträffande utskänkningspriserna å spritdrycker.

De i propositionen (nr 28) framlagda förslagen anslöt sig i det väsentliga till utredningsförslagen. I fråga om utskänkningsskatten å spritdrycker förordade departementschefen emellertid ett skatteuttag med 40 procent i stället för av överdirektören Almgren föreslagna 35 procent. Genom denna höjning skulle nämligen utskänkningspriset å vanligt brännvin komma att stå i ungefär samma relation till utminuteringspriset som tidigare. Mot en skattesats av 30 procent beträffande starkvin hade departementschefen ingen erinran. Förslaget att borttaga utskänkningsskatten å lättviner tillstyrkes också av departementschefen. Beträffande utredningsmannens förslag, att kontrollstyrelsen skulle bestämma utskänkningspriserna på vin, erinrades emellertid om att frågan om restauratörvinsterna var föremål för utredning av särskilda sakkunniga. Med hänsyn härtill ansåg sig departementschefen för det dåvarande icke ha anledning att närmare ingå på denna fråga. Han underströk emellertid att det givetvis fick förutsättas att en genomförd skattelindring å viner skulle komma att resultera i motsvarande nedsättning av utskänkningspriserna.

Riksdagen biföll — såvitt avsåg utskänkningsskatten — helt de i propositionen framlagda förslagen. De nya bestämmelserna meddelades i förordningen den 26 februari 1954 (nr 72) angående omsättnings- och utskänkningsskatt å rusdrycker, vilken trädde i kraft den 1 april samma år.

1954 års förordning ändrades år *1955* i syfte att skärpa kontrollen över utskänkningsskattens utgörande. Ändringen (se prop. 1955: 54), som föranletts av den nya ordningen för försäljning av rusdrycker, innefattade en provisorisk reglering i avvaktan på att definitiv ståndpunkt skulle tagas

i fråga om formerna för utskänkningsskattens uttagande och om restauratörernas ersättning för utskänkningen.

På grund av den efter genomförandet av 1954 års rusdrycksförsäljningsreform starkt ökade försäljningen av spritdrycker i utminuteringen och därav följande försämring av nykterhetstillståndet framlade Kungl. Maj:t vid höstriksdagen 1956 proposition (nr 193) om höjning av omsättningsskatten på spritdrycker, i allmänhet innebärande en ökning av utminuteringspriset med 5—7 kronor per liter. I propositionen föreslogs vidare att utskänkningsskatten skulle utgå med 33 i stället för 40 procent av utminuteringspriset. Propositionen vann riksdagens bifall och skatteändringarna trädde i kraft från och med den 5 november 1956. Förändringen av utskänkningsskatten innebar att den tidigare absoluta skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris i stort sett bibehölls, medan den relativa skillnaden mellan dessa priser minskades.

Den nu gällande ordningen innebär sammanfattningsvis följande. Utskänkningsskatt utgår för spritdrycker med 33 procent och för starkvin med 30 procent av varornas utminuteringspris. Skatten upptages av systembolaget vid försäljning av spritdrycker och starkvin till innehavare av utskänkningstillstånd. Systembolaget ansvarar för utskänkningsskatten och inlevererar skatten månadsvis till statsverket. Bolaget åligger vidare att till kontrollstyrelsen lämna uppgifter om försäljningen till de olika restaurangföretagen. Kontrollen över beskattningen utövas av kontrollstyrelsen och för detta ändamål har styrelsen befogenhet att granska restaurangernas kassaredovisning, notor m. m. Styrelsen kan också ålägga restauratörerna att anskaffa kassaapparater och vidtaga de åtgärder i övrigt som kan finnas erforderliga för kontrollens utövande.

De vid olika tider gällande skattesatserna framgår av tabellerna 1 och 2.

Framställningar från restaurangnäringen rörande prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker

Kungl. Maj:t har — i samband med att utskänkningsvinstkommittén meddelades uppdrag att utreda frågan om utskänkningsskattens bibehållande — genom beslut den 13 och den 27 januari 1956 till kommittén överlämnat ett antal framställningar från restaurangnäringens sida rörande eliminering eller minskning av prisskillnaden mellan utminuterade och utskänkta spritdrycker. De berörda framställningarna har ingivits av Södra Sveriges hotell- och restaurantförening den 15 november, Svenska turisthotellens riksförbund den 21 november, Skånska landsortens restauratörförening den 10 december och Stockholms hotell- och restaurantförening den 15 december 1955 samt av Sveriges centrala restaurangaktiebolag respektive Sveriges hotell- och restaurantförbund och Svenska turisthotellens riksför-

bund gemensamt den 20 och den 23 januari 1956. Till sistnämnda framställning har fogats en inom Sveriges hotell- och restaurantförbund utarbetad promemoria angående verkningarna av prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker.

I framställningen från *Svenska turisthotellens riksförbund* framhålles inledningsvis att förbundets medlemmar under senare tid i väsentligt ökad utsträckning vädjat till styrelsen att försöka komma till rätta med den illojala och alltmer förekommande konkurrensen från s. k. utskänkningsfria företag. Förbundet hemställer i anledning härav att lämpliga åtgärder måtte vidtagas i syfte att utjämna prisskillnaden mellan utskänkning och utminutering samt att i övrigt sanera det berörda området. Framställningen innehåller i huvudsak följande.

Drivfjädern för människor att i allt större grad vända sig till utskänkningsfria lokaler, när det gäller att arrangera tillställningar — bröllop, årsfest, begravning etc. — är i första hand, att man faktiskt vid en ordinär middag sparar 300:— à 400:— kronor på att få använda sig av »egna» viner och spirituosa.

Under motbokssystemets tid grundlades och grundmurades den inställningen, att vad man »lagligen fått ut», hade man också rätt att förfoga över som man ville (dock inte sälja det). Ett annat skäl till att man väljer »privata lokaler» är att man vill ha större frihet. Människor, som sällan »går ut», tycker om att ha riktigt roligt de få tillfällen som bjuds. Det är inte lustigt att köras ut på slaget två vid en bröllopsfest, när man har håg att dansa tills morgonsolen går upp. Tidigare fanns också en viss blyghet för »offentliga» ställen. Det kanske inte gäller i dag men bidrog utan tvekan en gång till att de »privata» lokalerna fick vind i seglen.

De bevekelsegrunder som anförts till att frekventera de »svarta restaurangerna» (som de ofta kallas) är begripliga. Men eftersom omfattningen är i oavbruten stegring, förmågan att hålla sig inom något så när laglig ram helt på glid, och alltså den illojala konkurrensen alltmer ödesdiger för de reguljära företagen, finner Svenska Turisthotellens Riksförbund det ofördröjligen nödvändigt att vädja till myndigheterna om hjälp att komma tillrätta med ett oefterrättligt tillstånd.

Antalet lokaler utan tillstånd till utskänkning av sprit eller vin, där s. k. festvåningsverksamhet äger rum, renodlad eller i förening med annan servering, torde enligt förbundets beräkningar uppgå till ca 1 000 stycken. I fråga om dessa lokalers karaktär anföres bland annat följande.

De lokaler, *där alkoholutskänkning äger rum i form av medförda drycker,* uppdelas på

1) *Helt privatägda företag som drivs enbart som festvåning* eller — lika ofta — i samband med konditori och — eller — matservering, stundom annan verksamhet, såsom livsmedelsaffär, charkuteri etc. Denna kategori är den största till numerären.

2) *Klubb-, förenings- och företagsrestauranger.* Dessa är såtillvida begränsade, som de vänder sig till egna medlemmar, anställda etc. Men vanligen räcker det om »en i sällskapet» tillhör vederbörande organisation. På den grund och emedan de ofta är stora, har påkostade lokaler och helt eller delvis subventionerad hyra, bereder dessa den ordinarie näringen en hård påfrestning. Hit hör golfklubbar, industri- och affärsföretags lunchrum (som stundom är utrustade som festivitetslokaler).

3) *Bygdegårdar och liknande.* Tidigare användes denna beteckning för sådana anläggningar, som rätteligen kunde kallas fornminnesgårdar, d. v. s. av rent museal och kulturell bygdekaraktär. Den servering som bedrevs inskränkte sig till sådan förplägnad som de besökande kunde vara i behov av.

Nu är emellertid läget ett annat, och den verksamhet som bedrives av den nya rad fritidslokaler, vilka går under namn av hembygds-, hemvärns-landskapsgårdar etc., oroar mer än allt annat våra medlemmar. Inte därför att vi vill förmena nya umgängesformer i och för sig men därför att dessa institutioner tydligen sett sin möjlighet i den ovan berörda »undantagsparagrafen», när det gäller att medföra och förtära »egna» drycker. Det förefaller, som man på åtskilliga ställen försöker inrätta dem som rena restaurangföretag. Detta torde knappast varit meningen, när det allmänna lämnat bidrag till välbehövliga samlings- och fritidslokaler.

Får vi tro de många rapporter, som kommer till förbundets kansli, arbetar dessa företag utan att underkastas de bestämmelser, som polis-, brand- och hälsovårdsmyndigheter ålägger den ordinarie näringen. Vidare gör man det billigare för sig med tillfällig ej yrkespersonal, som arbetar på helt fria villkor. Bränsle, lyse etc. bestrides även mångenstädes av samfund och det allmänna. En serveringsverksamhet med så gynnat ekonomiskt utgångsläge blir också en oslagbar konkurrent. Den är det i dag; och våra medlemmar uppfattar det som en orättfärdighet, icke åsyftad av staten, men möjliggjord genom olyckligt avfattade förordningar.

Förbundet framhåller, att den nu berörda verksamheten gått bra och länge varit lönsam och därför också ökat i omfattning. Inbördes konkurrens har uppstått företagen emellan, och man ger efter när det gäller iakttagandet av gällande författningsföreskrifter. På senare tid har vidare en del övergångsformer uppkommit med rätt öppna metoder. I ett par fall gäller det mycket stora företag som bedrevs som öppna restauranger. I sammanhanget uttalas vidare, att det kommunala vetot hindrat i och för sig nyttiga företag att ta sig fram på ett lagligt sätt, medan man icke kunnat i nämnvärd utsträckning stoppa systemet med medhavda drycker.

Sammanfattningsvis kan man säga, att vi har ett aktningsvärt antal restaurangföretag, alltifrån ganska tvivelaktiga till mycket välskötta och välinredda, som alla existerar i lagens utkanter och med en gemensam nämnare: *en kompakt motvilja att »belastas» med några rättigheter.* Det synes gå därhän, att utskänkningsrättigheter, som gällt som ett förtroende och en favör, nu på många håll betraktas som en black om foten.

Beträffande övervakningen av bestämmelsernas efterlevnad anser förbundet det vara orimligt, att polismyndigheten skall belastas med kontrollen av en osed som allmänt uppfattas som en rättighet. Någon effektiv lösning av problemet anses icke heller kunna åstadkommas på denna väg.

Lokalt företages razzior i fråga om de utskänkningsfria företagen, men det är känt att allt snart blir vid det gamla. Åtal mot enstaka företagare har inte nämnvärt skrämt en så stor »kår». Förstagångsstraffet är inte kännbart och inte precis jämförbart med vad som väntar en ertappad syndare bland de utskänknings-»privilegierades» grupp.

I vad avser den numera öppnade möjligheten att efter enkelt ansökningsförfarande erhålla tillfällig utskänkningsrätt enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen uttalades följande.

Turisthotellens Riksförbund önskar här med skärpa påstå, att den lättnad som lagen nu medger i form av tillfälliga utskänkningsrättigheter för visst tillfälle och utan besvärande formaliteter blivit ett slag i luften. Ty när man samtidigt öppnat en möjlighet för vissa kategorier att slippa betala utskänkningsskatt, vill de övriga också slippa under åberopande av demokratiska principer. Folk har synnerligen väl reda på hur man skall bära sig åt för att nå en fördel.

Genom att mer eller mindre blunda för överträdelser inom berörda område i en mansålder har det allmäna själv skuld i att en olaglighet tillåtits bli sedvanerätt.

Förbundet sammanfattar slutligen sina synpunkter på följande sätt.

Under hänvisning till vad vi ovan anfört och vad i övrigt är känt i detta ärende får förbundet enträget vädja om att sådana åtgärder vidtages, att missförhållandena rättas. Förbundet har för sin del kommit till den slutsatsen, att den effektivaste vägen skulle vara att upphäva utskänkningsskatten. Denna, som inte inbringade avgörande belopp och som nu är i starkt avtagande, tillkom som ett komplement till begränsningen av utminuteringskvantiteten och saknar alltså i dag sin ursprungliga mening.

En utjämning av prisnivåerna skulle eliminera alla osunda utväxter och de onödigt stora moraliska påfrestningar som det stora prisgapet innebär, även för den reguljära näringen.

Eftersom vi här har påpekat, att de berörda missförhållandena rent av har hävd, kan man fråga sig, varför förbundet först nu går till aktion. Svaret är mycket enkelt: under Brattsystemets tid var dock den alkoholkvantitet som kunde komma på avvägar till sin omfattning exakt begränsad. Vi har nu emellertid sett, att utminuteringsspriten i avsevärt högre grad kommer in i denna bild, vilket för med sig en ohållbar ställning för den näring som vi representerar.

Likartade synpunkter anföres i framställningarna från Södra Sveriges hotell- och restaurantförening, Skånska landsortens restauratörförening och Stockholms hotell- och restaurantförening.

I den från *Skånska landsortens restauratörförening* ingivna skriften beröres främst de svårigheter som uppkommit för de små skånska gästgivaregårdarna. Framställningen slutar med anhållan

att nuvarande utskänkningsskatt borttages,

att vid beviljande av tillfällig rättighet nödig hänsyn tages till i närheten liggande företag med kontraktsbunden utskänkningsrörelse,

att åtgärder vidtages för att sådan tillfällig rörelse bedrives i likhet med kontraktsbundna rättigheter under kontroll av särskilt utsedd person, för att förhindra att medhavd sprit ändå förtäres,

att åtgärder måtte vidtagas med det allra snaraste, då vi genom långvarig illojal konkurrens redan åsamkats svåra förluster.

Stockholms hotell- och restaurantförening sammanfattar sin framställning sålunda.

Vi önska framhålla, att om näringen framdeles skall fullgöra sin viktiga uppgift i samhället och utvecklas på ett sådant sätt, som ur allmän synpunkt bör anses önskvärt, måste näringen få arbeta under tillfredsställande ekonomiska betingelser. De reguljära företag, som på ett lojalt sätt känna ansvar för gällande utskänkningsbestämmelser, böra icke stå i en diskriminerad ställning gentemot andra företag. Med hänsyn härtill anse vi det absolut nödvändigt, att man eliminerar prisspänningen mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker, så att företagen

inom näringen ha möjlighet att konkurrera på lika villkor. Denna åtgärd kan dessutom medföra den nykterhetspolitiska fördelen, att en del av nuvarande konsumtion länkas över till den försäljningsform, som bedrives under övervakning och ansvar.

Sveriges centrala restaurangaktiebolag gör följande uttalande.

Ifrågavarande prisskillnad har efter den nya rusdryckslagstiftningens ikraftträdande visat sig förknippad med framträdande sociala vådor, särskilt i form av okontrollerad spritdryckskonsumtion i lokaler utan utskänkningsrättigheter och en stark ökning av det från utminuteringen härrörande fylleriet. Åvägabringandet snarast möjligt av ett rimligare förhållande mellan utminuterings- och utskänkningsprisen framstår också såsom en fråga av avgörande betydelse för den legala och lojala restaurangnäringens fortbestånd. Centralbolaget får därför hemställa, att utskänkningsvinstkommittén måtte anmodas bedriva ifrågavarande utredning såsom snabbutredning med förtursrätt framför övriga kommittén åvilande utredningsuppgifter och på sådant sätt, att förslag i anledning av utredningen kan föreläggas årets riksdag.

I den av *Sveriges hotell- och restaurantförbund* och *Svenska turisthotellens riksförbund* gemensamt gjorda framställningen framhålles, att en snar lösning av frågan om en utjämning av prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker är av största betydelse såväl i nykterhetspolitiskt hänseende som för den legala och lojala restaurantnäringens möjligheter att fortbestå. Organisationerna hemställer att utskänkningsvinstkommittén må anmodas att verkställa utredning i frågan med stor skyndsamhet.

Den vid framställningen fogade promemorian är i huvudsak av följande innehåll.

Inledningsvis påpekas att restaurangföretag i stor utsträckning drivs i kombination med hotellföretag. På grund av de ekonomiska band som sålunda binder samman hotell- och restaurangnäringen håller dåliga ekonomiska betingelser inom den ena verksamhetsgrenen tillbaka verksamheten också inom den andra. Beträffande innebörden för restaurangernas del av den nya rusdryckslagstiftningens genomförande uttalas bland annat följande.

Innan nu gällande lagstiftning trädde i kraft var bedrivandet av såväl utminutering som utskänkning underkastat bestämmelser av restriktiv art. På utminuteringens område utgjordes det viktigaste, för att icke säga det enda, restriktiva momentet av motbokssystemet. Vid dettas tillkomst förelåg icke några häremot vägande restriktioner för utskänkningen, vilket ledde till att denna uppvisade en betydande stegring. Snart tillkom emellertid även på utskänkningens område restriktiva moment, varigenom det tidigare jämviktsförhållandet mellan utminutering och utskänkning återställdes.

Den nya rusdryckslagstiftningen innebär att man avlägsnat sig från de idéer på vilka restriktionssystemet byggde. På utskänkningens område har, trots kvantitetsbegränsningarnas slopande och vidtagandet av vissa uppmjukningar icke skapats motsvarande frihet (som inom utminuteringen). Bortsett från de viktiga restriktiva moment som ligger i den skärpta övervakningen samt risken för rättigheternas förlust har man nämligen att konstatera kvarvaron av så starka restrik-

tiva moment som mattvånget samt den stora skillnaden mellan utskänknings- och utminuteringspriser på spritdrycker.

Genom att man å ena sidan skapat fullständig frihet på utminuteringens område och å andra sidan bibehållit kraftiga restriktiva moment för utskänkningen har enligt de båda organisationerna ett betydande avsteg gjorts från tidigare jämviktsprinciper inom rusdrycksförsäljningslagstiftningen. Rusdryckskonsumtionens ökning har medfört en avsevärd stegring i fylleri-frekvensen. Vad som tydligt framgår är att denna stegring nästan uteslutande faller på utminuteringen. Utskänkningens andel i fylleriet har däremot varit låg. Utminuteringen synes alltså i frånvaro av motbokssystemet vara en försäljningsform som på intet sätt är mindre riskabel än utskänkningen, snarare tvärtom. Det är dock att märka, att de konsumerade kvantiteterna är avsevärt större än vid utskänkning samt att konsumtionen äger rum under ofta synnerligen otillfredsställande förhållanden och givetvis utan de garantier mot missbruk som föreligger vid utskänkning. Enligt en inom Sveriges hotell- och restaurantförbund verkställd snabbundersökning är antalet festvåningsföretag större än antalet befintliga fullständiga årsutskänkningsrättigheter. Vidare har från ett stort antal företag meddelats förbundet att festvåningsföretagen i de flesta fall har fullbeställt för långa tider framåt. Restaurangerna och deras festvåningar har däremot, utom i de största städerna, ganska få beställningar, trots att de i flertalet fall kan till lägre priser prestera bättre lokaler, måltider och arrangemang.

I fortsättningen anföres bland annat följande.

För utskänkningsskattens slopande talade enligt 1944 års nykterhetskommitté den illegala utskänkningen i oinsynade lokaler. Denna verksamhet har såsom främsta ekonomiska förutsättning prisskillnad mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker. I skydd av denna prisskillnad kunna festvåningsföretagen — under denna benämning innefattas nedan alla lokaler, till vilka allmänheten får medföra utminuterade spritdrycker — uttaga priser som ofta väsentligt överstiga dem en reguljär restaurant kan uttaga.

Framhållas må att festvåningsföretagens illegala utskänkning redan av 1937 års lagstiftare ansågs utgöra ett stort och allvarligt problem. Problemet är emellertid till följd av den kraftigt ökade prisspänningen och motbokssystemets avskaffande långt större och allvarligare nu än då.

Vid den nya lagstiftningens tillkomst knöts vissa förhoppningar till en utbyggnad av institutet tillfällig utskänkning. Det förutsattes även att intendenterna för utskänkningsärenden skulle gripa sig an med det problem festvåningsföretagen utgöra. Erfarenheten torde emellertid ge vid handen att man i de ökade möjligheterna att erhålla rätt till tillfällig utskänkning icke får det korrektiv som förväntats. Ej heller synes möjlighet föreligga att genom intendenterna nå en lösning på ifrågavarande problem.

Som ovan påvisats har samhället strävat efter en sådan reglering av rusdrycks-handeln att dess skadeverkningar i möjligaste mån begränsas. Sålunda har i proposition 151/1954 bl. a. framhållits att det ur sociala synpunkter är nödvändigt att begränsa antalet utskänkningsställen för rusdrycker. Det framhålles vidare, att rätten till utskänkning är beroende av en mycket noggrann prövning samt att den som erhåller utskänkningsrätt är skyldig att följa detaljerade föreskrifter vid ut-

övningen av sin verksamhet. I anslutning härtill hävdas att rättighetssystemet och utskänkningsbestämmelserna för att äga någon mening måste kompletteras med ett förtärings- och förvaringsförbud. Detta förbud uppbäres därför av synnerligen starka skäl.

Enligt propositionen överträdes förtärings- och förvaringsförbudet i stor utsträckning. Detta torde i än högre grad vara fallet sedan motbokssystemet slopats. Ett av huvudskälen till att så sker är den stora prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker. Denna prisskillnad har som förut nämnts ett nykterhetspolitiskt syfte. Av vad ovan anförts torde emellertid klart framgå att detta syfte i stor utsträckning förfelas. I konsekvens med vad departementschefen i proposition 151/1954 anfört, innebär åsidosättandet av förtärings- och förvaringsförbudet att värdet av såväl rättighetssystemet som övrig reglering av utskänkningen i hög grad reduceras.

Den enda åtgärd varigenom de berörda missförhållandena skulle kunna rättas till syntes enligt organisationerna vara en utjämning av prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker — en prisskillnad som, påpekas det, under årens lopp ökat kraftigt. Vinsten härmed ur nykterhetspolitisk synpunkt skulle vara en, sannolikt kraftig, minskning av den illegala utskänkningens omfattning liksom av överträdelserna av förtärings- och förvaringsförbudet. Den illegala utskänkningen utgör emellertid icke blott ett nykterhetspolitiskt utan också ett allvarligt ekonomiskt problem. På grund av det prekära ekonomiska läge i vilket restaurangnäringen befinner sig kräver detta problem en snar lösning. I sammanhanget framhålles särskilt att lönsamheten inom näringen sedan ett flertal år varit mycket dålig. I anslutning härtill anföres följande sammanfattande synpunkter.

Genom att näringens läge redan förut är hårt ansträngt äro dess förutsättningar att anpassa sig efter den sedan den 1 oktober inträffade omsättningsminskningen mycket små. Härtill bidraga följande två omständigheter. Den ena är att näringen arbetar med relativt sett höga fasta kostnader, vilket starkt reducerar möjligheterna till kostnadsanpassning. Dessa möjligheter äro dessutom redan förut hårt ianspråktagna. Den andra är att näringen är i hög grad konjunkturkänslig. Den omsvängning som inträtt i det allmänna ekonomiska klimatet torde därför icke kunna undgå att bli utan allvarliga verkningar för näringens betingelser.

Till sammanfattning av vad ovan anförts kan konstateras att prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker till nykterhetspolitiskt syfte har en tillbakahållande effekt på utskänkningen. Denna effekt uppväges emellertid genom tillkomsten av en omfattande illegal hantering samt överträdelser av det för utskänkningsrörelser gällande förtärings- och förvaringsförbudet. Ur nykterhetspolitisk synpunkt innebär detta en betänklig uppluckring av den för utskänkningen gällande ordningen. Ur ekonomisk synpunkt innebär det ett utsättande av den legala restaurantnäringen för en under illojala former verkande konkurrens.

Utskänkningsskatt och indragna vinstandelar 1937—1956

Utskänkningsskatten på spritdrycker, uträknad per liter på den beskattade volymen, uppgick år 1937 till 3 kronor 54 öre och sjönk därefter fram till år 1942, då den utgjorde 3 kronor 25 öre. Beloppet steg därefter och låg

under tiden 1944—1953 omkring 6 kronor per liter. Under åren 1954 och 1955 belöpte sig skatten till 8 kronor 26 öre respektive 8 kronor 98 öre. Uträknad i oförändrat penningvärde har skatten per liter självfallet varierat under årens lopp. Om skattebeloppet för år 1937 betecknas som 100, låg indextalet för åren 1938—1953 under detta tal alla år utom åren 1944—1950 (högst år 1944: 119). År 1955 låg skatten i realvärde 20 procent över 1937 års nivå, vilket betecknar höjdpunkten under den berörda perioden, sammanhängande med 1954 års skatteskärpning. Skattens andel av utskänkningspriset uppgick under perioden 1944—1955 till mellan 19 och 23 procent. År 1955 representerade utskänkningsskatten 23 procent av utskänkningspriset.

Såsom av det föregående framgått, har utskänkningsskatt för starka viner uttagits endast från och med år 1943. Den genomsnittliga skattebelastningen per liter har i stort sett visat en stigande tendens fram till år 1953. År 1943 utgjorde den sålunda 3 kronor 73 öre per liter och år 1953 4 kronor 94 öre per liter. Åren 1954 och 1955 har beloppet varit lägre, 4 kronor 37 öre respektive 4 kronor 25 öre per liter. I oförändrat penningvärde har skatten legat högst åren 1948—1950, 16—17 procent över 1943 års nivå. Efter år 1950 har tendensen varit sjunkande och 1955 års skatt motsvarade i oförändrat penningvärde 79 procent av 1943 års belopp. Utskänkningsskattens andel av utskänkningspriset har varierat mellan 17 och 15 procent (15 procent år 1955). Utskänkningsskatten per liter under olika år redovisas närmare i tabell 3.

Utskänkningsskatt på lätta viner utgick endast från den 1 juni 1943 intill den 1 april 1954. Under denna tid sjönk skattebeloppet i oförändrat penningvärde i stort sett successivt. Av utskänkningspriset utgjorde den under större delen av perioden 15 procent.

Av samma betydelse som utskänkningsskatten i förevarande sammanhang — såvitt avser spritdrycker och starka viner — är de till statsverket indragna vinstandelarna. I princip kan också dessa sägas utgöra en slags skatt på utskänkningen. De förut refererade framställningarna från restaurangnäringens sida har också avsett icke endast utskänkningsskatten utan en eliminering helt eller delvis av skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris. För att belysa de angivna förhållandena har i tabell 4 sammanställts uppgifter för åren 1937—1955/56 rörande skillnaden mellan genomsnittligt utskänkningspris och genomsnittligt utminuteringspris på de utskänkta dryckerna. Därvid lämnas också uppgift om utskänkningsskattens, de indragna vinstandelarnas och restauratörvinstens respektive andelar av skillnaden.

I tabellen lämnas särskilda uppgifter för de allmänna restaurangbolagen och de enskilda företagen. För de allmänna restaurangbolagen kan redovisning ges endast från och med år 1939. Utskänkningspriset låg hos dessa år 1939 79 procent över utminuteringspriset och år 1947 91 procent över detta pris. Procenttalet har därefter varierat mellan 67 och 70. Av prisskillnaden

Tabell 3. Utskänkningsskatt per liter 1937—1955[1]

År	Spritdrycker			Starka viner			Lätta viner		
	Utskänkningsskatt per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring	Utskänkningsskatt i procent av utskänkningspris	Utskänkningsskatt per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring	Utskänkningsskatt i procent av utskänkningspris	Utskänkningsskatt per liter kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring	Utskänkningsskatt i procent av utskänkningspris
1937	3: 54	100	.	—	—	—	—	—	—
1938	3: 50	96	.	—	—	—	—	—	—
1939	3: 46	93	.	—	—	—	—	—	—
1940	3: 45	83	.	—	—	—	—	—	—
1941	3: 40	72	.	—	—	—	—	—	—
1942	3: 25	64	.	—	—	—	—	—	—
1943	5: 06	98	.	3: 73	100	17	4: 14	100	18
1944	6: 13	119	23	3: 91	105	16	3: 64	88	16
1945	5: 97	117	23	3: 85	104	16	3: 75	91	15
1946	6: 00	117	23	3: 68	99	15	3: 34	81	15
1947	5: 94	113	23	3: 56	83	15	3: 17	75	15
1948	6: 00	108	22	4: 62	116	17	3: 80	86	15
1949	5: 91	105	22	4: 71	116	17	3: 62	80	15
1950	5: 90	104	21	4: 81	117	17	3: 76	82	15
1951	5: 83	88	19	4: 85	102	17	3: 67	69	15
1952	6: 15	86	19	4: 92	96	17	3: 64	64	15
1953	6: 08	84	19	4: 94	95	17	3: 61	62	15
1954	8: 26	114	22	4: 37	83	15	—	—	—
1955	8: 98	120	23	4: 25	79	15	—	—	—

[1] Beräknad på den beskattade volymen.

har en i stort sett stigande andel fallit på utskänkningsskatten, år 1939 20 procent och försäljningsåret 1955/56 57 procent. Såväl de till statsverket indragna vinstandelarna som restaurangbolagens ersättning har däremot företett en sjunkande tendens. De indragna vinstandelarna har per liter minskat från 53 till 36 procent från år 1939 till försäljningsåret 1955/56. Restaurangbolagens ersättning, som år 1939 var 27 procent, har från 1952 minskat till 6—7 procent av prisskillnaden.

Hos de enskilda företagen — för vilka uppgift kan lämnas också för år 1937 — låg utskänkningspriset nämnda år 130 procent över utminuteringspriset. År 1939 uppgick nämnda procenttal till 107 och år 1947 till 117, varefter det småningom sjönk till 74 försäljningsåret 1955/56. Av prisskillnaden har hos de enskilda liksom hos de allmänna företagen utskänkningsskatten kommit att utgöra en allt större andel, år 1937 26 procent och försäljningsåret 1955/56 54 procent. De indragna vinstandelarna representerade år 1937 20 procent och steg därefter till 40 procent åren 1952 och 1953. För försäljningsåret 1955/56 nedgick de, i samband med volymminskningen, till 23 procent. De enskilda restauratörernas vinst har fallit från 54 respektive 55 procent av prisskillnaden åren 1937—1939 till 18 procent år 1954 och 23 procent försäljningsåret 1955/56.

Tabell 4. Översikt av relationer mellan utskänkningspris och utminuteringspris för spritdrycker 1937—1956

Rubrik	1937	1939	1947	1952	1953	1954	1955/56
Allmänna restaurangbolag							
Genomsnittligt utskänkningspris kr/lit.		11: 36	22: 67	28: 38	28: 42	33: 43	36: 58
Genomsnittligt utminuteringspris å utskänkta drycker kr/lit.		6: 36	11: 86	16: 73	16: 97	19: 97	21: 56
Skillnad mellan utskänkningspris och utminuteringspris kr/lit.		5: —	10: 81	11: 65	11: 45	13: 46	15: 02
Utskänkningspris i procent av utminuteringspris		179	191	170	167	167	170
Utskänkningsskatt kr/lit.		1: 02	5: 48	5: 70	5: 58	7: 60	8: 62
Utskänkningsskatt i procent av skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris		20	51	49	49	56	57
Indragna vinstandelar kr/lit.		2: 63	4: 27	5: 14	5: 10	5: 08	5: 33
Indragna vinstandelar i procent av skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris		53	39	44	44	38	36
Restauratörens vinst (ersättning) kr/lit.		1: 35	1: 06	0: 81	0: 77	0: 78	1: 07
Restauratörens vinst i procent av skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris		27	10	7	7	6	7
Enskilda företag							
Genomsnittligt utskänkningspris kr/lit.	16: 83	17: 44	29: 73	35: 84	36: 51	41: 83	42: 51
Genomsnittligt utminuteringspris å utskänkta drycker kr/lit.	7: 31	8: 42	13: 73	19: 34	19: 99	23: 55	24: 49
Skillnad mellan utskänkningspris och utminuteringspris kr/lit.	9: 52	9: 02	16: —	16: 50	16: 52	18: 28	18: 02
Utskänkningspris i procent av utminuteringspris	230	207	217	185	183	178	174
Utskänkningsskatt kr/lit.	2: 49	2: 43	6: 46	6: 66	6: 61	8: 92	9: 80
Utskänkningsskatt i procent av skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris	26	27	40	40	40	49	54
Indragna vinstandelar kr/lit.	1: 94	1: 67	5: 77	6: 49	6: 59	6: 11	4: 08
Indragna vinstandelar i procent av skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris	20	18	36	40	40	33	23
Restauratörens vinst kr/lit.	5: 09	4: 92	3: 77	3: 35	3: 32	3: 25	4: 14
Restauratörens vinst i procent av skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris	54	55	24	20	20	18	23

Statsverkets inkomster av utskänkningsskatten på spritdrycker uppgick åren 1920—1941 till mellan 4 och 6 miljoner kronor och år 1942 till 7,8 miljoner kronor för att därefter år 1943 öka till ett två och en halv gånger större belopp. Summan har därefter stigit till 42,6 miljoner år 1955. Inkomsten av utskänkningsskatten på starkviner har legat avsevärt lägre eller i stort sett mellan 1 och 2 miljoner kronor (1,4 miljon kronor år 1955). Sammanlagt utgjorde statsverkets inkomster av utskänkningsskatt år 1955 i det närmaste 44 miljoner kronor varav 97 procent hänförde sig till spritdrycker och 3 procent till starkviner. Närmare uppgifter lämnas i tabell 5, vari också redo-

Tabell 5. Det allmännas inkomster av utskänkningen av spritdrycker och viner 1937—1955

1 000-tal kronor

År	Spritdrycker		Starka viner		Lätta viner		Summa		Total summa inkomster
	Till statsverket influten utskänkningsskatt	Systembolagens bruttovinst på utskänkn. (inkl. indr. vinstandelar)	Till statsverket influten utskänkningsskatt	Systembolagens bruttovinst på utskänkn. (inkl. indr. vinstandelar)	Till statsverket influten utskänkningsskatt	Systembolagens bruttovinst på utskänkningen	Till statsverket influten utskänkningsskatt	Systembolagens bruttovinst på utskänkn. (inkl. indr. vinstandelar)	
1937	5 789	—	—	—	—	—	5 789	—	5 789
1938	5 445	—	—	—	—	—	5 445	—	5 445
1939	5 720	12 250	—	1 170	—	1 199	5 720	14 619	20 339
1940	5 216	10 358	—	694	—	769	5 216	11 821	17 037
1941	5 928	12 490	—	996	—	1 083	5 928	14 569	20 497
1942	7 798	20 876	—	1 675	—	991	7 798	23 542	31 340
1943	19 395	22 736	1 227	1 944	2 127	905	22 749	25 585	48 334
1944	24 877	23 433	1 463	1 719	1 988	778	28 328	25 930	54 258
1945	25 904	25 078	1 569	2 209	1 982	833	29 455	28 120	57 575
1946	29 804	29 798	1 718	2 814	2 279	1 059	33 801	33 671	67 472
1947	31 771	32 057	1 696	2 951	2 583	1 243	36 050	36 251	72 301
1948	31 751	31 779	2 080	2 848	2 674	1 151	36 505	35 778	72 283
1949	30 779	30 350	1 783	2 567	2 321	1 172	34 883	34 089	68 972
1950	31 519	31 876	1 687	2 480	2 641	1 298	35 847	35 654	71 501
1951	33 284	35 589	1 701	2 548	2 927	1 467	37 912	39 604	77 516
1952	36 021	41 514	1 860	2 918	3 351	1 666	41 232	46 098	87 330
1953	35 210	41 537	1 782	2 788	3 635	1 752	40 627	46 077	86 704
1954	43 932	37 408	1 513	2 751	757	2 071	46 202	42 230	88 432
1955	42 586	32 883	1 403	2 644	—	2 213	43 989	37 740	81 729

visas systembolagens inkomster av utskänkningen, såväl i form av egentlig handelsvinst som till statsverket indragna vinstandelar. Systembolagens sammanlagda bruttovinst på utskänkningen har i stort sett varit stigande fram till åren 1952 och 1953, då den utgjorde drygt 46 miljoner kronor. Därefter har den stannat på en lägre nivå. År 1955 uppgick den till 37,7 miljoner kronor, varav 32,9 miljoner kronor föll på spritdrycker (87 procent), 2,6 miljoner kronor på starkvin (7 procent) och 2,2 miljoner kronor på lättvin (6 procent). Det allmännas sammanlagda inkomster av utskänkningen var störst åren 1952—1954, sistnämnda år 88,4 miljoner kronor. Beloppet sjönk under det första oktrojåret efter nykterhetsreformens genomförande (1/10 1955—30/9 1956) till 81,7 miljoner kronor.

Utskänkning i festvåningar, tillfälliga rättigheter m. m.

Gällande bestämmelser

En betydande del av restaurangverksamheten bedrives i festvåningar och liknande lokaler, såväl av restauranger med rätt till utskänkning av rus-

drycker som av andra företag utan sådan rätt. I den mån fråga är om tillställningar i festvåningar tillhörande spritrestauranger med årsutskänkningstillstånd erfordras självfallet icke något ytterligare särskilt tillstånd. För andra företag — vare sig de har rätt till utskänkning av vin eller alkoholfria drycker eller överhuvudtaget icke rätt till någon form av utskänkning — har funnits och finns fortfarande möjligheter till anordnande inom lagens ram av s. k. tillfällig utskänkning av rusdrycker. Tillstånd kunde enligt 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning erhållas jämlikt 3 kap. 11 § och meddelades, liksom i flertalet fall för annan utskänkning, av länsstyrelsen. Därest kommunalfullmäktige avstyrkt ansökan kunde tillstånd dock icke lämnas. Motsvarande institut finns också i nu gällande försäljningsförordning (29 §), ehuru vissa förenklingar införts, bland annat innebärande att kommunalfullmäktige själva kan göra ansökan utan att avvakta åtgärd från systembolaget. Vid sidan härav har emellertid numera tillkommit möjligheten att efter ett enkelt ansökningsförfarande anordna tillfällig utskänkning till slutna sällskap (33 §). Systembolaget har här direkt enligt författningen erhållit rätt till sådan utskänkning, och överlåtelse kan således ske omedelbart efter prövning av bolagets distriktschef, som också är intendent för utskänkningsärenden. I dessa fall föreligger icke heller någon kommunal vetorätt, ehuru kommunen skall ha erhållit tillfälle att uttala sin mening om i vilken omfattning utskänkning av här avsedd typ bör få äga rum inom oktrojperioden.

De nu berörda lättnaderna i fråga om tillfällig utskänkning tillkom i väsentlig mån i syfte att motverka förekomsten av illegal utskänkning av rusdrycker.

Av stor betydelse i förevarande sammanhang är de s. k. förtärings- och förvaringsförbuden. Dessa omfattar alla lokaler där utskänkning överhuvudtaget bedrives vare sig utskänkningen avser rusdrycker, öl eller alkoholfria drycker. Förbuden innebär, att gäst icke får förtära eller tillåtas förtära rusdrycker som icke i laga ordning utskänkts och att starkare drycker än som får serveras på vederbörande lokal icke får där förvaras. Det bör observeras, att de angivna förbuden endast gäller utskänkningslokaler. Lokaler där utskänkning överhuvudtaget inte bedrives, icke ens alkoholfria sådana, beröres icke av bestämmelserna.

Förtärings- och förvaringsförbuden intar en central ställning i rusdrycks-lagstiftningen. Härom anfördes i propositionen 1954: 151 bland annat följande.

Erfarenheterna har givit vid handen, att det ur sociala synpunkter är nödvändigt att begränsa antalet utskänkningsställen för rusdrycker. Rätten att utskänka sådana drycker har därför gjorts beroende av en mycket noggrann prövning. Länsstyrelser, kommunala organ och systembolag tar på olika sätt del i detta prövningsförfarande. Den som erhåller utskänkningsrätt är skyldig att följa detaljerade föreskrifter vid utövningen av sin verksamhet. För att rättighetssystemet och de ordningsföreskrifter, som utfärdats på detta område, över huvud taget skall ha

någon mening, måste utskänkningsreglerna kompletteras med bestämmelser som förbjuder förtäring eller förvaring på utskänkningsställe av alkoholstarkare drycker än sådana som där får utskänkas. Skulle förtäring av medförda spritdrycker tillåtas i lokaler där endast vin, öl eller alkoholfria drycker må serveras, bleve förhållandet detsamma som om man tilläte en obegränsad spritutskänkning.

Det hade emellertid sedan länge mött avsevärda svårigheter att i praktiken upprätthålla förbuden, till en del sammanhängande med att de kommit i konflikt med intressen som av parterna uppfattats som legitima. De principiella synpunkter som härvid anlades framgår bland annat av följande uttalande av departementschefen.

En av de viktigaste anledningarna till att förbuden överträdes är att man i stora delar av landet har små möjligheter att förlägga fester till spritrestauranger. Enighet synes i stort sett råda om att man i detta hänseende bör försöka mildra förbudens verkningar. En annan icke oväsentlig anledning ligger emellertid i prisskillnaden mellan utminuterade och utskänkta rusdrycker. På de senare utgår utskänkningsskatt och restauratörvinst. Det torde icke sällan förekomma att festarrangörer, trots tillgång till spritrestaurang, föredrar att anlita hotell eller pensionat utan rättigheter och därvid medföra rusdrycker i strid mot förtärings- och förvaringsförbuden. Gentemot dem, som vill tillmötesgå de intressen som här gör sig gällande, må framhållas att en reglering med sådan målsättning icke kan godtagas ur nykterhetssynpunkt. Utskänkningsskatten uppbäres icke minst av nykterhetspolitiska skäl och dessa gör sig i allmänhet gällande med samma styrka vid de tillställningar varom nu är fråga som vid den egentliga utskänkningen.

Enligt 1937 års försäljningsförordning undantogs från förtärings- och förvaringsförbuden heminackorderingsställen. I syfte att på vissa punkter undanröja svårigheterna med förbudens upprätthållande infördes genom den nu gällande författningen vissa lättnader. Dessa innebär att också kollektivhusmatsalar och s. k. kårhushåll i vilka öl får utskänkas efter anmälan undantages från förbuden. Att gå längre ansågs av angivna skäl omöjligt. Vad särskilt beträffar förtäring av medhavd sprit som förekommer i s. k. privata festvåningar skedde sålunda ingen ändring i de tidigare gällande bestämmelserna. Departementschefen anförde bland annat följande.

Som en förutsättning för att sådan förtäring skall vara laglig gäller, att någon form av utskänkning icke bedrives. Det kan alltså icke anses tillåtet att innehavaren av festlokalen tillhandahåller öl eller alkoholfria drycker. Självfallet kan bestämmelserna icke kringgås så, att den som yrkesmässigt mottar uppdrag att anordna tillställningar som här avses tillhandahåller dryckerna i fråga, under det att lokalen upplåtes av annan person. Skall medhavd sprit förtäras, måste samtliga drycker tillhandahållas av den, för vars räkning festen anordnas. I likhet med nykterhetskommittén finner jag att utvecklingen beträffande dessa festvåningar bör följas med uppmärksamhet. Man torde kunna förvänta, att de blivande restauranginspektörerna (numera intendenterna) i tveksamma fall föranstaltar om utredning och vid konstaterade överträdelser på lämpligt sätt ser till att ändring kommer till stånd. De bör i förekommande fall erinra innehavarna om möjligheterna att erhålla rätt till utskänkning.

Utöver de nyss angivna inskränkningarna i förtärings- och förvaringsförbuden infördes i samband med reformerna inom rusdryckslagstiftningen

också vissa andra åtgärder i syfte att begränsa olägenheterna i samband med förtärings- och förvaringsförbuden. Förut har berörts underlättandet av möjligheterna att erhålla rätt till tillfällig utskänkning. Slopande av utskänkningsskatten på lätta viner innebar också i och för sig att frågan såvitt angår dessa drycker fått mindre betydelse.

Undersökningar rörande utskänkning i festvåningar

I de förut refererade framställningarna från restaurangnäringens sida rörande frågan om prisskillnaden mellan utskänkta och utminuterade spritdrycker berördes särskilt den konkurrens som de egentliga spritrestaurangerna har från festvåningar och liknande lokaler utan rätt till spritutskänkning. För att få detta problem belyst har kommittén gjort vissa undersökningar, dels rörande omsättningen vid de egentliga spritrestaurangernas festvåningar, dels rörande antalet meddelade tillstånd till tillfällig utskänkning, m. m.

I vad avser omsättningen vid de egentliga spritrestaurangernas festvåningar har kommittén genom kontrollstyrelsen inhämtat vissa uppgifter från företag med rätt till årsutskänkning av spritdrycker till allmänheten. Sammanlagt tillfrågades samtliga 494 restauranger, som veterligen hållits öppna under tiden januari—april såväl 1955 som 1956, varav 149 allmänna avdelningar och 345 enskilda företag. Mer eller mindre fullständiga svar inkom från 459 restauranger, varav samtliga tillfrågade allmänna avdelningar och 310 enskilda företag.

Av de restauranger som svarat på enquêten fanns festvåning vid 51 procent av de allmänna företagen och vid 65 procent av de enskilda. Av samtliga företag som besvarat enquêten hade 61 procent festvåning.

De uppställda frågorna avsåg antalet beställningar och gäster samt omsättningsvärdet, dels under tiden januari—april 1955, dels samma tid 1956. I vad avser omsättningen begärdes dels uppgift på det sammanlagda omsättningsvärdet, dels uppdelning av detta på spritdrycker, viner och övriga varor. Av de restauranger som besvarat enquêten har emellertid icke alla kunnat lämna uppgift på samtliga nu berörda punkter. Antalet lämnade uppgifter i varje särskilt hänseende framgår närmare av efterföljande sammanställningar. Fullständiga uppgifter har från de allmänna restaurangernas sida lämnats i 39 fall och från de enskilda restaurangernas i 30 fall.

Utvecklingen vid *de allmänna restaurangernas festvåningar* redovisas i tabell 6. Av denna framgår att antalet beställningar och gäster under den undersökta perioden ökade med 3 respektive 4 procent från 1955 till 1956, medan den sammanlagda omsättningen företedde en ökning med 5 procent. Fördelat på olika varuslag innebar omsättningsutvecklingen, att försäljningen av spritdrycker och viner minskade med 15 respektive 2 procent, medan försäljningen av övriga varor ökade med 11 procent.

Tabell 6. Omsättningen i festvåningar vid allmänna restauranger

Rubrik	Antal under resp. rubrik uppgiftslämnande företag	Tidsperiod		Procentuell ökning eller minskning
		jan.—april 1955	jan.—april 1956	
		Antal		
Beställningar	69	3 967	4 094	+ 3
Gäster	69	174 080	180 467	+ 4
Omsättning av:		Kronor		
1. Spritdrycker	39	439 864	373 974	— 15
2. Viner	39	139 641	136 725	— 2
3. Övriga varor	39	1 265 867	1 409 899	+ 11
Sammanlagd omsättning[1]	54	2 283 097	2 401 626	+ 5

[1] Under denna rubrik lämnas uppgift om den sammanlagda omsättningen hos samtliga de företag som lämnat uppgift i sådant hänseende. Hos de företag som lämnat specifikation för särskilda varuslag ökade den sammanlagda omsättningen med 4 procent.

Vad beträffar festvåningarna vid de enskilda restaurangerna utfaller jämförelsen mellan de båda undersökningsperioderna något annorlunda än för de allmänna företagen. Utvecklingen framgår närmare av tabell 7.

Tabell 7. Omsättningen i festvåningar vid enskilda restauranger

Rubrik	Antal under resp. rubrik uppgiftslämnande företag	Tidsperiod		Procentuell ökning eller minskning
		jan.—april 1955	jan.—april 1956	
		Antal		
Beställningar	67	4 723	4 098	— 13
Gäster	67	206 789	177 933	— 14
Omsättning av:		Kronor		
1. Spritdrycker	38	876 768	697 575	— 20
2. Viner	38	369 139	346 048	— 6
3. Övriga varor	38	2 210 178	2 289 107	+ 4
Sammanlagd omsättning[1]	55	4 814 069	4 619 590	— 4

[1] Under denna rubrik lämnas uppgift om den sammanlagda omsättningen hos samtliga de företag som lämnat uppgift i sådant hänseende. Hos de företag som lämnat specifikation för särskilda varuslag minskade den sammanlagda omsättningen med 4 procent.

Antalet beställningar och gäster minskade med 13 respektive 14 procent. Omsättningen av spritdrycker minskade med 20 och omsättningen av viner med 6 procent. Även hos de enskilda företagen företer emellertid omsättningen av andra varor än spritdrycker och viner en ökning, nämligen med 4 procent. Den sammanlagda omsättningen, återigen, visar en minskning med 4 procent.

I tabell 8 lämnas en motsvarande redovisning för utvecklingen oavsett företagsform.

Tabell 8. Omsättningen i festvåningar vid 146 restauranger

Rubrik	Antal under resp. rubrik uppgiftslämnande företag	Tidsperiod		Procentuell ökning eller minskning
		jan.—april 1955	jan.—april 1956	
		Antal		
Beställningar	136	8 690	8 192	— 6
Gäster	136	380 869	358 400	— 6
Omsättning av:		Kronor		
1. Spritdrycker	77	1 316 632	1 071 549	—19
2. Viner	77	508 780	482 773	— 5
3. Övriga varor	77	3 476 045	3 699 006	+ 6
Sammanlagd omsättning[1]	109	7 097 166	7 021 216	— 1

[1] Under denna rubrik lämnas uppgift om den sammanlagda omsättningen hos samtliga de företag som lämnat uppgift i sådant hänseende. Hos de företag som lämnat specifikation för särskilda varuslag minskade den sammanlagda omsättningen med 1 procent.

Av de nu redovisade uppgifterna framgår att någon mer betydande minskning av den sammanlagda omsättningen icke förekommit vid de undersökta festvåningarna. Generellt framkommer i stort sett samma bild av omsättningsutvecklingen som vid den förut redovisade omsättningsundersökningen för den ordinarie restaurangverksamhetens del. Den största förändringen hänför sig sålunda till spritdryckerna, för vilka omsättningen i betydande grad minskat. Minskningen är dock avsevärt mindre vad beträffar festvåningarna än inom den ordinarie restaurangverksamheten. I avseende på festvåningarna har dessutom utvecklingen tydligen varit mer gynnsam för de allmänna företagen — där till och med en viss ökning såväl av antal beställningar och gäster som sammanlagd omsättning förekommit — än för de enskilda, medan det motsatta är fallet inom den ordinarie restaurangverksamheten.

Tillfälliga rättigheter

Såsom av det föregående framgått har den nu tillkomna möjligheten att efter ett enkelt ansökningsförfarande erhålla tillstånd till tillfällig utskänkning till slutet sällskap enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen avsetts vara ett korrektiv bland annat mot kringgåendet av förtärings- och förvaringsförbuden. Av stort intresse är därför att närmare undersöka hur denna möjlighet begagnats efter den 1 oktober 1955. I sådant syfte har kommittén införskaffat uppgifter rörande antalet begagnade rättigheter till tillfällig utskänkning före och efter den 1 oktober 1955. Sålunda hade under halvårsperioden 1 oktober 1954—31 mars 1955 endast begagnats sammanlagt 134 tillstånd jämlikt 3 kap. 11 § i 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning. Antalet motsvarande tillstånd enligt 29 § i 1954 års rusdrycksförsäljningsförordning under halvårsperioden 1 oktober 1955—31 mars 1956 var sammanlagt 13, vilket alltså innebär en avsevärd nedgång. Under

Tabell 9. Antal tillfällen med utskänkning till slutna sällskap enligt 33 § under fyra kvartal efter den 1 oktober år 1955

Rubrik	Tidsperiod			
	1/10—31/12 1955	1/1—31/3 1956	1/4—30/6 1956	1/7—30/9 1956
I lokal med tillstånd till årsutskänkning av vin eller vin och starköl	186	359	548	369
I lokal med tillstånd endast till utskänkning av öl eller alkoholfria drycker	529	1 009	1 341	1 140
Summa	715	1 368	1 889	1 509

sistnämnda halvårsperiod hade emellertid ett mycket stort antal rättigheter enligt 33 § i 1954 års rusdrycksförsäljningsförordning förekommit eller sammanlagt 2 083. Av dessa avsåg 2 027 utskänkning av spritdrycker, vin och starköl, varav 545 i lokaler för vilka meddelats tillstånd till årsutskänkning av vin eller vin och starköl och 1 482 i lokaler för vilka endast meddelats tillstånd till utskänkning av öl eller alkoholfria drycker. Antalet tillfällen då utskänkning av enbart vin och starköl eller enbart vin förekommit var sammanlagt 56. Av vad nu sagts framgår, att möjligheten till tillfällig utskänkning enligt 33 § blivit utnyttjad i stor utsträckning. Ett närmare studium av förhållandena visar dessutom att de berörda möjligheterna med tiden kommit att utnyttjas i allt högre grad. Under sista kvartalet 1955 förekom sammanlagt 715 tillfällen med utskänkning enligt 33 §, under första kvartalet 1956 1 368, under andra kvartalet 1 889 och under tredje kvartalet — som omfattar sommaren då festvåningsfrekvensen normalt är låg — 1 509. Närmare uppgifter lämnas i tabell 9.

Kommittén har också företagit vissa undersökningar rörande omsättningen vid tillfällig utskänkning enligt 33 §. Sålunda har konsumtionen av rusdrycker undersökts för mars månad år 1956. Entydiga uppgifter har härvid kunnat erhållas i avseende på 133 utskänkningstillfällen å lokaler med rätt till utskänkning av vin och 379 tillfällen å lokaler utan rätt till utskänkning av rusdrycker. Närmare redovisning lämnas i tabell 10. Såvitt avser förstnämnda slag av lokaler framkom att det genomsnittliga antalet gäster var 41 samt att varje gäst i genomsnitt konsumerade 11 centiliter spritdrycker till ett genomsnittligt pris av 4 kronor 25 öre. Några tillförlitliga uppgifter angående vinkonsumtionen har icke kunnat erhållas i de nu berörda fallen, då vinutskänkningen skett på grund av vanliga utskänkningstillstånd. Vad beträffar sådana lokaler där någon ordinarie rätt till utskänkning av rusdrycker icke förelegat var det genomsnittliga antalet gäster 48. Spritdryckskonsumtionen uppgick till 10 centiliter per gäst till ett pris av 3 kronor 69 öre, starkvinskonsumtionen till 2,7 centiliter för 56 öre och lättvinskonsumtionen till 4,7 centiliter för 60 öre per person.

Tabell 10. Konsumtion vid utskänkning enl. 33 § Rff under mars månad 1956, vid tillfällen då spritutskänkning förekommit

Län	Å lokaler med rätt till utskänkning av vin				Å lokaler utan rätt till utskänkning av rusdrycker							
	Antal tillfällen	Genomsnittl. antal gäster	Spritdrycker		Antal tillfällen	Genomsnittl. antal gäster	Spritdrycker		Starkvin		Lättvin	
			cl per person	kr per person			cl per person	kr per person	cl per person	kr per person	cl per person	kr per perso
Stockholms stad	16	26	8	3: 29	15	62	10	4: 12	2	0: 32	6	0: 72
Stockholms län	8	38	8	3: 14	31	34	12	4: 95	5	0: 84	9	0: 78
Uppsala	5	25	24	8: 30	23	67	9	3: 26	2	0: 38	6	0: 31
Södermanlands	11	54	13	5: 93	30	47	9	3: 35	2,6	0: 65	2,8	0: 33
Östergötlands	7	53	13	4: 96	26	51	13	4: 83	0,8	0: 15	5	0: 53
Jönköpings	3	23	7	2: 53	18	36	10	3: 61	3	0: 50	1,5	0: 13
Kronobergs	1	26	4	1: 15	10	31	9	2: 69	3	0: 54	—	—
Kalmar	—	—	—	—	18	38	12	4: 31	1,4	0: 36	1	0: 16
Gotlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blekinge	2	50	10	3: 40	8	44	7	2: 68	2	0: 38	1,1	0: 09
Kristianstads	6	33	12	4: 52	43	37	8	2: 75	4	0: 81	4	0: 43
Malmöhus	14	71	15	5: 10	45	37	9	4: 07	5	1: 15	13	2: 89
Hallands	—	—	—	—	11	53	5	1: 73	2,6	0: 53	0,8	0: 08
Göteb. o. Bohus	8	39	7	2: 57	12	56	10	3: 93	0,8	0: 17	12	0: 70
Älvsborgs	4	35	9	2: 86	3	50	13	4: 88	5	1: 36	6	0: 59
Skaraborgs	6	37	10	3: 31	17	40	9	3: 27	0,7	0: 21	0,4	0: 06
Värmlands	1	22	5	1: 59	4	66	9	3: 21	0,6	0: 21	2	0: 39
Örebro	4	32	6	2: 04	12	47	10	4: 44	2	0: 40	4	0: 40
Västmanlands	13	37	10	3: 69	9	103	11	3: 67	0,3	0: 05	—	—
Kopparbergs	10	38	10	3: 60	3	53	11	3: 47	—	—	0,5	0: 05
Gävleborgs	3	35	7	2: 29	4	183	13	5: 02	5	0: 93	6	0: 65
Västernorrlands	—	—	—	—	3	67	10	3: 71	6	1: 42	2	0: 20
Jämtlands	2	30	10	3: 55	1	30	6	1: 70	5	1: 31	—	—
Västerbottens	5	43	12	4: 84	32	53	8	3: 08	3	0: 60	3	0: 38
Norrbottens	4	48	17	5: 73	1	37	13	4: 42	5	1: 01	—	—
Hela riket	133	41	11	4: 25	379	48	10	3: 69	2,7	0: 56	4,7	0: 60

En kompletterande undersökning har sedermera vidtagits beträffande de under maj månad år 1956 begagnade rättigheterna enligt 33 §. Härvid införskaffades uppgifter även rörande andra varor än rusdrycker. Såvitt avser tillfällen då utskänkning av spritdrycker förekommit framkom följande. Antalet utskänkningstillfällen var sammanlagt 229 med i genomsnitt 36 gäster per tillfälle. Den genomsnittliga konsumtionen av spritdrycker belöpte sig till 10 centiliter per person, motsvarande 3 kronor 67 öre och vinkonsumtionen (starkvin och lättvin) till 9 centiliter per person, motsvarande 1 krona 24 öre. Den sammanlagda konsumtionen av spritdrycker och vin uppgick till 19 centiliter per person, motsvarande ett värde av 4 kronor 91 öre. Andra varor än rusdrycker försåldes till ett värde av 14 kronor 49 öre per person. Av den sammanlagda genomsnittliga försäljningen, 19 kronor 53 öre, föll 25 procent på spritdrycker och vin och 75 procent på andra varor.

Till jämförelse med de nu lämnade uppgifterna har vissa beräkningar av genomsnittskonsumtionen per gäst också gjorts på grundval av det förut

redovisade materialet rörande omsättningen i de ordinarie spritrestaurangernas festvåningar. Den totala försäljningen per gäst uppgick under tiden januari—april 1956 vid de allmänna restaurangföretagen till 15 kronor 8 öre. Härav belöpte sig 2 kronor 94 öre på spritdrycker och 1 krona 7 öre på viner. 27 procent av den sammanlagda försäljningen föll sålunda på spritdrycker och viner och 73 procent på övriga varor. För de enskilda restaurangernas del uppgick den sammanlagda försäljningen per gäst till 23 kronor 91 öre, varav 5 kronor 9 öre på spritdrycker och 2 kronor 47 öre på viner. Spritdrycker och viner utgjorde av den sammanlagda försäljningen 32 procent och övriga varor 68 procent.

I förevarande sammanhang synes slutligen vara av intresse att veta i vad mån tillfällig utskänkning enligt 33 § bedrives på orter där ordinarie tillstånd av utskänkning av rusdrycker finns eller på ort utan sådant tillstånd. En närmare undersökning av de utskänkningstillfällen som omfattades av den nyss redovisade konsumtionsundersökningen ger vid handen att 75 procent av dessa förekommit på ort där rättighet till utskänkning av spritdrycker funnits och 10 procent på ort där rätt till utskänkning av enbart vin förekommit. 15 procent av de ifrågavarande utskänkningstillfällena föll på orter utan någon rättighet till utskänkning av rusdrycker.

KAPITEL IV

Prissättning och bruttovinster på viner och starköl

Hittillsvarande förhållanden

Viner. Såsom i ett tidigare avsnitt omnämnts har rusdrycksförsäljningsförordningarna alltsedan 1917 givit kontrollstyrelsen befogenhet att reglera utskänkningspriset för alla slag av rusdrycker, ehuru denna befogenhet i huvudsak hittills utnyttjats endast beträffande spritdrycker. Priserna vid utskänkning av viner har varit föremål för reglering endast i början på 1920-talet. Den infördes emedan man ville förhindra en alltför stark prisstegring under en tid med å ena sidan begränsad varutillgång och å andra sidan riklig penningtillgång. Bestämmelserna, som slopades från och med den 1 juli 1924, innebar — i anslutning till vad som gällde för vissa spritsorter — i huvudsak att utskänkningspriset som regel icke fick sättas högre än inköpspriset ökat med visst procentuellt pålägg. För de billigaste vinerna fick pålägget dock, även om den föreskrivna maximiprocenten därigenom överskreds, uppgå till visst angivet krontal. För de dyrare märkena inträdde en regel om maximering av pålägget i kronor räknat. Marginalen varierade dels med hänsyn till vinsort — svaga, musserande eller starka viner — och dels med hänsyn till restaurangklass. Några särskilda prisregler beträffande utskänkning glasvis meddelades icke.

Efter den 1 juli 1924 har någon annan reglering än som innefattas i det förut berörda s. k. vinstandelssystemet icke funnits. För närvarande gäller sålunda följande. I varornas utminuteringspris, som fastställes av systembolaget, ingår partipriset, omsättningsskatten och en viss handelsmarginal. Handelsmarginalen utgör för starka viner 10 och för lätta viner 13 procent av utminuteringspriset.

Vid köp av *lätta viner* erlägger restauratören partipriset, dvs. utminuteringspriset minskat med systembolagets handelsmarginal. Systembolaget uttager samtidigt en viss andel i utskänkningsvinsten, eller skillnaden mellan utskänkningspriset, som fastställes av restauratören, och partipriset. Bolagets vinstandel utgör för svaga viner 15 och för musserande viner 25 procent av utskänkningsvinsten. Restauratören skall vid inköpen lämna uppgift om utskänkningspriset till systembolaget för beräkningen av bolagets vinstandel.

För de särskilda regler som från den 1 oktober 1938 på grund av vinstnedskrivningen gällde beträffande *starka viner* har tidigare redogjorts. I detta sammanhang lämnas därför endast en sammanfattning av de nu gällande bestämmelserna. Sedan icke blott allmänna utan också enskilda företag

efter den 1 oktober 1955 kommit att erhålla sin vinst på starkvinsutskänkningen i form av kostnadsersättning, försäljer systembolaget allt starkvin till utskänkningspris med avdrag för spillmånsersättning. I samband med införandet av den nu gällande provisoriska ordningen bemyndigades kontrollstyrelsen att tillse, att restauratörerna icke genomförde sådana ändringar av de tidigare tillämpade utskänkningspriserna på starkvin, att statens andel i vinsten därigenom minskades. Styrelsen har i enlighet härmed meddelat, att den i fråga om de restauranger som genomför prissänkningar på starkvin kommer att överväga en minskning av kostnadsersättningen. Beträffande starkvin gäller sålunda för närvarande i princip såsom minimipriser de priser som förut tillämpades av vederbörande företagare.

Starköl. Kontrollstyrelsens befogenhet att reglera utskänkningspriser omfattar som förut nämnts alla slag av rusdrycker, följaktligen också starköl. Inför frigivandet av starkölsutskänkningen den 1 oktober 1955 avlät utskänkningsvinstkommittén i april samma år till styrelsen en skrivelse, vari erinrades om att kommittén vid fullgörandet av sitt uppdrag skulle komma att beakta prissättningen också vid utskänkningen av starköl. Med hänsyn till att anledning förelåg att redan före den nya lagstiftningens ikraftträdande ta ställning till denna fråga och då förslag i ämnet från kommitténs sida icke kunde framläggas före den 1 oktober 1955, ansåg kommittén det vara önskvärt att kontrollstyrelsen upptog frågan om reglering av utskänkningspriset till övervägande. Kontrollstyrelsen fastställde också sedermera vissa maximiprisbestämmelser, vilka trädde i kraft den 1 oktober 1955. Dessa innebär att utskänkningspriset får utgöra högst det sammanlagda beloppet av restauratörens inköpspris, kompensation för av restauratören erlagd fraktkostnad samt en fastställd högsta bruttovinst vid utskänkning. Kompensation för fraktkostnad får beräknas i de fall, då restauratören har att vidkännas kostnad för transporten till utskänkningsstället från den ort där varan levereras av systembolaget, och/eller för återfrakt av tomglas och lådor. Bruttovinsten fastställes med utgångspunkt från en för alla prislägen lika stor fast del samt en i förhållande till anskaffningsvärdet rörlig del. Sålunda utgör bruttovinsten vid utskänkning på butelj 80 öre då anskaffningskostnaden är högst 1 krona, 85 öre då anskaffningskostnaden överstiger 1 krona men icke 1 krona 40 öre och 90 respektive 95 öre då anskaffningskostnaden överstiger 1 krona 40 öre men icke 1 krona 80 öre respektive överstiger 1 krona 80 öre. Särskilda bruttovinster, beräknade i proportion till de nu nämnda, har fastställts för utskänkning av starköl i glas eller krus. Utöver vad nu sagts gäller vissa regler för utskänkningsprisets avrundning.

Utskänkningsvinst och prissättning på viner 1937—1956

Vinutskänkning tillkommer alla restauranger med rätt till utskänkning av rusdrycker. Av det totala antalet under senare delen av år 1955 begagnade rättigheterna till utskänkning, 1 197, utgjorde antalet vinrättigheter

Tabell 1. Priser och vinster vid de enskilda restauratörernas utskänkning av lätta viner 1937—1956

År	Utskänkningsvolym 1 000-tal liter	Index (1937 = 100)	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Genomsnittligt utskänkningspris per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Utskänkningsvinst 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst i % av utskänkningspris	Bruttovinstpålägg i % av anskaffningspris
1937	802	100					3 638	100	4: 54	100		
1938	891	111					4 124	111	4: 63	100		
1939	930	116	10 369	100	11: 15	100	4 708	123	5: 06	106	45	83
1940	674	84	8 524	73	12: 64	101	3 201	75	4: 75	89	38	60
1941	703	88	11 342	86	16: 13	114	4 341	89	6: 17	102	38	62
1942	611	76	11 800	83	19: 30	126	4 288	82	7: 02	107	36	57
1943	509	63	11 715	81	23: 00	148	4 026	76	7: 91	119	34	52
1944	473	59	11 205	78	23: 68	153	3 551	67	7: 51	114	32	46
1945	462	58	11 510	81	24: 92	162	3 690	70	7: 99	122	32	47
1946	592	74	13 592	95	22: 96	149	4 593	87	7: 76	118	34	51
1947	688	86	15 607	106	22 :67	143	5 464	101	7: 94	117	35	54
1948	563	70	14 592	94	25: 90	156	5 172	91	9: 19	129	35	55
1949	556	69	14 017	89	25: 23	149	5 440	94	9: 78	135	39	63
1950	606	76	15 820	100	26: 10	153	6 102	104	10: 07	138	39	63
1951	688	86	17 816	97	25: 91	131	7 008	103	10: 19	120	39	65
1952	784	98	20 126	101	25: 67	120	7 934	108	10: 12	111	39	65
1953	858	107	21 652	108	25: 22	117	8 459	114	9: 86	107	39	64
1954	1 021	127	21 715	107	21: 27	98	10 065	135	9: 86	106	46	86
1/10-54—30/9-55	1 198	149	23 684	115	19: 77	89	10 975	145	9: 16	97	46	86
1/10-55—30/9-56	1 078	134	21 950	102	20: 37	88	10 071	127	9: 35	95	46	85

[1] För erhållande av motsvarande siffror per helbutelj bör siffrorna reduceras med 25 procent.

Anm. Uppgift rörande utskänkningsvärde saknas för åren 1937 och 1938.

Tabell 2. Priser och vinster vid de allmänna restaurangbolagens utskänkning av lätta viner 1939—1956

År	Utskänkningsvolym 1 000-tal liter	Index (1939 = 100)	Utskänkningsvärde 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Genomsnittligt utskänkningspris per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Utskänkningsvinst 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst i % av utskänkningspris	Bruttovinstpålägg i % av anskaffningspris
1939	112	100	1 012	100	9: 04	100	368	100	3: 29	100	36	57
1940	71	66	777	68	10: 94	108	227	55	3: 20	86	29	41
1941	79	73	1 101	85	13: 94	121	347	74	4: 39	105	31	46
1942	63	58	1 048	75	16: 63	134	302	60	4: 79	106	29	40
1943	60	56	1 313	93	21: 88	174	316	62	5: 27	115	24	32
1944	69	64	1 374	98	19: 91	159	335	66	4: 86	107	24	32
1945	64	59	1 211	87	18: 92	152	302	60	4: 72	104	25	33
1946	87	81	1 509	108	17: 34	139	365	72	4: 20	92	24	32
1947	122	113	1 841	128	15: 09	118	443	85	3: 63	78	24	32
1948	88	81	1 627	108	18: 49	137	392	71	4: 45	91	24	32
1949	84	78	1 414	92	16: 83	123	332	60	3: 95	79	23	31
1950	91	84	1 628	105	17: 89	129	410	73	4: 51	89	25	34
1951	106	98	1 772	99	16: 72	104	428	66	4: 04	69	24	32
1952	131	121	2 262	117	17: 27	100	573	81	4: 37	69	25	34
1953	143	132	2 409	123	16: 85	96	608	85	4: 25	67	25	34
1954	199	184	2 498	126	12: 55	71	805	112	4: 05	63	32	48
1/10-54—30/9-55	286	255	3 103	155	10: 86	61	986	135	3: 45	53	32	47
1/10-55—30/9-56	156	139	2 332	111	14: 92	80	829	109	5: 31	78	36	55

[1] För erhållande av motsvarande siffror per helbutelj bör siffrorna reduceras med 25 procent.

Anm. Redovisning kan icke lämnas för åren 1937 och 1938.

Tabell 3. Vinster vid de enskilda restauratörernas utskänkning av svaga respektive musserande viner 1937—1956

År	Svaga viner						Musserande viner					
	Utskänkningsvolym 1 000-tal liter	Index (1937 = 100)	Utskänkningsvinst 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Utskänkningsvolym 1 000-tal liter	Index (1937 = 100)	Utskänkningsvinst 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1937 = 100)
1937	624	100	2 328	100	3: 73	100	188	100	1 310	100	6: 97	100
1938	697	112	2 651	111	3: 80	99	204	109	1 473	110	7: 22	101
1939	719	115	3 059	125	4: 25	109	211	112	1 649	120	7: 82	107
1940	540	87	2 241	82	4: 15	94	134	71	960	62	7: 16	87
1941	540	87	2 878	93	5: 33	107	163	87	1 463	84	8: 98	96
1942	508	81	3 233	96	6: 36	118	103	55	1 055	56	10: 24	102
1943	443	71	3 241	95	7: 32	134	66	35	785	41	11: 89	117
1944	423	68	3 033	90	7: 17	132	51	27	518	27	10: 16	100
1945	398	64	2 953	88	7: 42	137	64	34	737	39	11: 52	114
1946	505	81	3 511	104	6: 95	128	87	46	1 082	57	12: 44	123
1947	596	96	4 271	123	7: 17	129	92	49	1 193	61	12: 97	125
1948	491	79	4 166	114	8: 48	145	72	38	1 006	49	13: 97	128
1949	493	79	4 516	122	9: 16	154	63	34	924	44	14: 67	132
1950	547	88	5 217	139	9: 54	159	59	31	885	42	15: 00	134
1951	630	101	6 067	140	9: 63	139	58	31	941	39	16: 22	125
1952	726	116	7 024	150	9: 67	129	58	31	910	35	15: 69	112
1953	802	129	7 575	160	9: 45	124	56	30	884	33	15: 79	111
1954	961	154	9 038	189	9: 40	123	60	32	1 027	38	17: 12	120
1/10-54—30/9-55	1 136	182	9 954	205	8: 76	113	62	33	1 021	37	16: 58	114
1/10-55—30/9-56	1 017	163	9 063	179	8: 92	110	61	32	1 008	35	16: 52	109

[1] För erhållande av motsvarande siffror per helbutelj bör siffrorna reduceras med 25 procent.

Tabell 4. Vinster vid de allmänna restaurangbolagens utskänkning av svaga respektive musserande viner 1939—1956

År	Svaga viner						Musserande viner					
	Utskänkningsvolym 1 000-tal liter	Index (1939 = 100)	Utskänkningsvinst 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Utskänkningsvolym 1 000-tal liter	Index (1939 = 100)	Utskänkningsvinst 1 000-tal kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)	Genomsnittlig utskänkningsvinst per liter[1] kr	Index med korrektion för penningvärdets förändring (1939 = 100)
1939	80	100	237	100	2: 96	100	32	100	131	100	4: 09	100
1940	53	66	153	57	2: 89	87	18	56	74	50	4: 11	89
1941	57	71	224	74	3: 93	104	22	69	123	74	5: 59	107
1942	51	64	222	68	4: 35	107	12	38	80	44	6: 67	119
1943	50	63	246	75	4: 92	120	9	28	70	38	7: 78	137
1944	61	76	288	88	4: 72	115	8	25	47	26	5: 88	104
1945	56	70	244	75	4: 36	107	8	25	58	32	7: 25	129
1946	75	94	273	83	3: 64	89	12	38	92	51	7: 67	135
1947	111	139	355	105	3: 20	76	11	34	88	47	8: 00	138
1948	80	100	320	91	4: 00	91	8	25	72	37	9: 00	148
1949	77	96	279	78	3: 62	81	7	22	53	27	7: 57	122
1950	85	106	349	96	4: 11	91	6	19	61	30	10: 17	162
1951	100	125	379	90	3: 79	72	6	19	49	21	8: 17	113
1952	123	154	477	105	3: 88	68	8	25	96	38	12: 00	153
1953	136	170	531	115	3: 90	68	7	22	77	30	11: 00	139
1954	192	240	718	155	3: 74	65	7	22	87	34	12: 43	156
1/10-54—30/9-55	277	346	893	190	3: 23	55	9	28	93	36	10: 16	125
1/10-55—30/9-56	147	184	733	149	4: 97	81	9	28	96	35	10: 94	129

[1] För erhållande av motsvarande siffror per helbutelj bör siffrorna reduceras med 25 procent.

Anm. Redovisning kan icke lämnas för åren 1937 och 1938.

421 eller 35 procent. Av den sammanlagda utskänkningsvolymen starka och lätta viner föll under försäljningsåret 1955/56 närmare 29 procent på dessa restauranger, av det sammanlagda utskänkningsvärdet cirka 20 procent[1].

Vad beträffar de starka vinerna har tidigare i kapitel II lämnats en redovisning för prissättning och vinster under olika år. I vad avser lätta — svaga och musserande — viner lämnas i det följande motsvarande redogörelse. Uppgifterna har sammanfattats i tabellerna 1—4. I tabellerna 1 och 2 återges enskilda respektive allmänna företags priser och vinster på utskänkning av lätta viner, utan uppdelning på svaga och musserande. Särskilda uppgifter för svaga och musserande viner i avseende på utskänkningsvinsten lämnas i tabellerna 3 (enskilda företag) och 4 (allmänna företag). Fullständig redovisning har kunnat lämnas endast från och med år 1939. För åren 1937 och 1938 kan på grund av det statistiska materialets beskaffenhet endast anges utskänkningsvärden för de enskilda företagen.

Det genomsnittliga *utskänkningspriset* per liter på lättvin var hos de *enskilda företagen* år 1939 11 kronor 15 öre och steg därefter till 23 kronor år 1943 för att sedan fram till år 1954 stanna ungefär på denna nivå eller något högre. Till stegringen åren 1939—1943 bidrog i väsentlig mån införandet av omsättningsskatt år 1939 och utskänkningsskatt år 1943. Det förhållandet att priserna 1943—1954 förblev i stort sett oförändrade sammanhänger med att skattens realvärde var sjunkande under större delen av perioden — en höjning av skatten företogs endast år 1948. I samband med slopandet av utskänkningsskatten på lätta viner den 1 april 1954 sjönk det genomsnittliga priset sistnämnda år till 21 kronor 27 öre och försäljningsåret 1954/55 till 19 kronor 77 öre. Under försäljningsåret 1955/56 belöpte det sig i genomsnitt till 20 kronor 37 öre. I oförändrat penningvärde steg priset efter 1939 till ett högsta värde år 1945, då det låg 62 procent över 1939 års nivå. Prisets realvärde sjönk därefter på grund av uteblivna skattehöjningar samt utskänkningsskattens slopande och var år 1954 lägre än 1939. Försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 var realpriset drygt 10 procent lägre än år 1939.

Inom de *allmänna företagen* har prisutvecklingen företett i stort sett samma trend som inom de enskilda företagen. Det genomsnittliga utskänkningspriset har emellertid hela tiden varit betydligt lägre hos de allmänna företagen, dels beroende på företagens prispolitik, dels på att försäljningen till stor del omfattar billigare vinsorter. Under de första åren av 1940-talet utgjorde de allmänna företagens genomsnittliga pris drygt 86 procent av de enskilda företagens. Skillnaden ökade därefter så, att motsvarande andel försäljningsåret 1954/55 var 55 procent. Försäljningsåret 1955/56 motsvarade det genomsnittliga priset hos de allmänna företagen 73 procent av priset hos de enskilda företagen. Genomsnittspriset var då 14 kronor 92 öre hos de allmänna företagen och 20 kronor 37 öre hos de enskilda.

[1] Av starkvinsutskänkningen föll 26 procent av volymen och 25 procent av värdet på vinrestaurangerna. Motsvarande del för lättvinsutskänkningen var 29 respektive 19 procent.

De *enskilda företagens* sammanlagda *vinster* på lättvinsutskänkningen var år 1937 3,6 miljoner kronor. Under de följande åren fram till år 1949 varierade de mellan lägst 3,2 och högst ca 5,5 miljoner kronor men steg därefter kontinuerligt till 10 975 000 kronor försäljningsåret 1954/55, vilket innebar att vinsten drygt tredubblats sedan år 1937. Bruttovinsten för försäljningsåret 1955/56 var 10 071 000 kronor. I oförändrat penningvärde låg den sammanlagda vinsten samtliga år mellan 1940 och 1953 under 1937 års nivå och nådde år 1944 ett bottenläge med 67 procent av 1937 års vinst. Vinstens realvärde steg därefter och låg år 1954 35 och försäljningsåret 1954/55 45 procent över 1937 års värde. Försäljningsåret 1955/56 var det cirka 27 procent högre än år 1937.

Utskänkningsvinsten per liter utgjorde år 1937 4 kronor 54 öre. Den steg småningom till en högsta nivå av 10 kronor 19 öre år 1951 för att sedan sjunka till 9 kronor 86 öre åren 1953 och 1954. Försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 var vinsten per liter 9 kronor 16 öre respektive 9 kronor 35 öre. Den genomsnittliga vinsten per liter försäljningsåret 1954/55 innebar drygt en fördubbling av 1937 års vinst. I oförändrat penningvärde har vinsten per liter från och med år 1941 hela tiden legat över 1937 års nivå fram till år 1954. Toppläget nåddes år 1950, 38 procent över 1937 års nivå. Försäljningsåret 1954/55 låg vinstens realvärde per liter 3 procent under 1937 års nivå. Därefter har ytterligare någon minskning ägt rum.

Vid en bedömning av de enskilda företagens vinster under nu berörda period bör ihågkommas att utskänkningsvolymen ökat med närmare 50 procent från år 1937 till försäljningsåret 1954/55. Ökningen för svaga viner var betydligt större, medan utskänkningen av musserande viner gått starkt tillbaka.

Utskänkningsvinstens andel i utskänkningspriset var år 1939 45 procent och sjönk därefter, under åren 1940 till och med 1953 varierade den men låg hela tiden under 40 procent (lägst 32 procent). Från och med år 1954 har den legat på 46 procent av utskänkningspriset. Bruttovinstpålägget motsvarade år 1939 83 och år 1953 64 procent av anskaffningspriset samt steg försäljningsåret 1955/56 till 85 procent. De enskilda företagens priser och vinster under den berörda tidsperioden redovisas närmare i tabell 1.

De allmänna företagens utskänkningsvinst på lätta viner har uppgått till avsevärt mindre belopp än de enskilda företagens. Före 1950 låg den i stort sett mellan 300 000 och 400 000 kronor, men steg sedan till 986 000 kronor försäljningsåret 1954/55. Försäljningsåret 1955/56 utgjorde den 829 000 kronor. Sistnämnda belopp representerade i oförändrat penningvärde en ökning med 9 procent jämfört med 1939 års vinst.

Utskänkningsvinsten per liter företer en annan utveckling än den som tidigare redovisats för de enskilda företagen. Såväl i nominellt som i oförändrat penningvärde nådde den sitt högsta belopp år 1943 med 5 kronor 27 öre, vilket med avräkning för penningvärdets förändring låg 15 procent högre

än 1939 års siffra. Därefter har vinsten fram till försäljningsåret 1954/55 visat fallande tendens och utgjorde sistnämnda år 3 kronor 45 öre eller i oförändrat penningvärde 53 procent av 1939 års belopp. Utskänkningsvinsten för försäljningsåret 1955/56 utgjorde 5 kronor 31 öre per liter (78 procent av 1939 års belopp i oförändrat penningvärde). Den ökade vinsten per liter sistnämnda försäljningsår torde väsentligen bero på att utskänkning av vissa billigare vinsorter i betydande grad gått tillbaka i samband med den starka omsättningsminskningen på restaurangavdelningar av lägre prisklass. Liksom utskänkningspriset har också utskänkningsvinsten per liter hos de allmänna företagen legat lägre än hos de enskilda företagen. De allmänna företagens vinst per liter motsvarade år 1939 65 procent av de enskilda företagens. Under senare år har skillnaden varit ändå större. Försäljningsåret 1954/55 var relationstalet 38 procent och försäljningsåret 1955/56 57 procent. De allmänna företagens priser och vinster under den berörda tidsperioden redovisas närmare i tabell 2.

Några fullständiga uppgifter motsvarande de nu lämnade med fördelning på svaga och musserande viner kan icke lämnas. En redovisning av utskänkningsvolym och utskänkningsvinst för dessa vinslag var för sig lämnas dock i tabellerna 3 och 4.

Det hittills i detta kapitel redovisade materialet liksom de siffror som förut lämnats beträffande starkvinsutskänkningen avser som förut framhållits genomsnittssiffror för utskänkningen av märken i alla olika prislägen inom hela riket. För att få närmare belysning av storleken och spridningen av restauratörernas påläggsmarginaler har inom utskänkningsvinstkommittén gjorts en undersökning rörande prissättning och vinstmarginaler den 1 januari 1955 hos såväl allmänna som enskilda företag för sex utvalda vinmärken. Resultatet redovisas i tabell 5. I tabellen har de olika märkena försetts med bokstavsbeteckningar A—F. Märkena A—D är svagviner, de båda övriga starkviner. Uppgifterna avser dels mediantal för hela riket, dels genomsnittstal för tre tidigare systembolagsområden, Stockholm, Norrköping och Östersund. För tre av de fyra lättvinsmärkenas del utgjorde restauratörens utskänkningsvinst i mediantal för hela riket 53 procent, för ett märke 57 procent av varans utskänkningspris. Bruttovinstpålägget (räknat på restauratörens inköpspris inkl. systembolagets vinstandel) i procent av restauratörens inköpspris var 111—114 respektive 134 procent. Utskänkningsvinstens andel i utskänkningspriset var för de bägge starkvinsmärkena 30 respektive 41 procent och bruttovinstpålägget 43 respektive 69 procent av inköpspriset. De i tabellen redovisade genomsnittstalen illustrerar den variation i fråga om priser och vinstmarginaler som förekommer mellan olika delar i landet.

Liksom beträffande spritdrycker är bruttovinsten per liter högre vid restauranger av högre prisklass än vid restauranger av lägre prisklass. Förhållandet belyses närmare i kapitel V, tabell 7.

Tabell 5. Prissättning och vinstmarginaler den 1 januari 1955 för sex utvalda vinmärken (uppgifterna avser utskänkning på helbutelj vid såväl allmänna som enskilda restauranger med rätt till spritutskänkning)

Rubrik	Lättvinsmärken				Starkvinsmärken	
	A	B	C	D	E	F
Utminuteringspris	3: 00	3: 50	3: 75	4: 75	7: 50	13: 25
Grundpris	2: 61	3: 05	3: 26	4: 13	9: 00	15: 90
Mediantal:						
Utskänkningspris	7: 00	8: 00	10: 00	11: 00	15: 00	35: 00
Restauratörens inköpspris[1]	3: 27	3: 79	4: 27	5: 16	10: 50	20: 67
Utskänkningsvinst	3: 73	4: 21	5: 73	5: 84	4: 50	14: 33
Utskänkningsvinst i procent av utskänkningspris	53	53	57	53	30	41
Bruttovinstpålägg i procent av inköpspris	114	111	134	113	43	69
Genomsnittstal:						
Stockholm:						
Utskänkningspris	7: 90	8: 75	9: 97	10: 98	15: 75	31: 40
Restauratörens inköpspris[1]	3: 40	3: 90	4: 27	5: 16	10: 69	19: 77
Utskänkningsvinst	4: 50	4: 85	5: 70	5: 82	5: 06	11: 63
Utskänkningsvinst i procent av utskänkningspris	57	55	57	53	32	37
Bruttovinstpålägg i procent av inköpspris	132	124	133	113	47	59
Norrköping:						
Utskänkningspris	6: 00	7: 42	8: 21	10: 93	12: 75	33: 86
Restauratörens inköpspris[1]	3: 12	3: 71	4: 00	5: 15	9: 94	20: 39
Utskänkningsvinst	2: 88	3: 71	4: 21	5: 78	2: 81	13: 47
Utskänkningsvinst i procent av utskänkningspris	48	50	51	53	22	40
Bruttovinstpålägg i procent av inköpspris	92	100	105	112	28	66
Östersund:						
Utskänkningspris	6: 80	7: 71	10: 10	10: 47	15: 36	29: 92
Restauratörens inköpspris[1]	3: 24	3: 75	4: 29	5: 08	10: 59	19: 40
Utskänkningsvinst	3: 56	3: 96	5: 81	5: 39	4: 77	10: 52
Utskänkningsvinst i procent av utskänkningspris	52	51	58	51	31	35
Bruttovinstpålägg i procent av inköpspris	110	106	135	106	45	54

[1]Inköpspriset inkluderar systembolagets vinstandel och kan sålunda variera, beroende på vilket utskänkningspris restauratören fastställt.

I det föregående har olika uppgifter lämnats rörande restaurangföretagens prissättning och vinst på vinutskänkningen. Av väsentlig betydelse i förevarande sammanhang är emellertid också sambandet mellan priser, utskänkningsvinst och utskänkningsvolym. I det följande lämnas därför en kompletterande redogörelse i sådant hänseende.

Att börja med kan observeras, att en jämförelse mellan utskänkningsvolymen för spritdrycker respektive viner efter 1937 visar en för vinerna

oförmånlig tendens. Från 1937 till 1954 ökade sålunda spritdryckerna med 63 procent, medan vinerna ökade med endast 20 procent. Utminuteringen av vin visar samtidigt en ökning med 150 procent. Efter den 1 oktober 1955 har utskänkningen av lättvin minskat med inemot en femtedel (allmänna bolag 50 procent, andra företag 11 procent), medan utminuteringen ökat något. Utskänkningens andel av den totala vinförsäljningen sjönk 1937—1954 från 21 till 11 procent och torde för närvarande utgöra mindre än 9 procent.

Prisernas allmänna betydelse för vinutskänkningens volym belyses genom en jämförelse mellan förändringarna i volym respektive genomsnittligt pris i oförändrat penningvärde för lätta viner under åren 1943—1955. Från år 1943 visade det nominella priset på lätta viner en sjunkande tendens. I realvärde sjönk priset närmare 15 procent. Till denna utveckling bidrog att såväl omsättnings- som utskänkningsskatt utgick med oförändrade skattesatser, varför skattebelastningen i realvärde kom att minska i betydande grad — i själva verket mer än prisets realvärde. Detta bidrog till en volymmässig ökning i utskänkningen under åren 1943—1947, motsvarande 35 procent. En prisstegring på vin — i samband med höjning av utskänkningsskattens procentavgift från 50 till 60 procent av systembolagens inköpspris under 1948 — följdes i sin tur av en stark minskning av volymen. Efter ett par år med i stort sett oförändrad volym och oförändrat realpris, sjönk detta från 1950 till 1954 successivt med ett accentuerat prisfall 1954 efter slopandet av utskänkningsskatten på lättvin. — Denna utveckling följdes av en kontinuerligt stegrad utskänkningsvolym. Den volymmässiga ökningen åren 1949—1953 var 56 procent samtidigt som priset i oförändrat penningvärde sjönk 22 procent. Skattens borttagande 1954 medförde en ytterligare kraftig ökning av volymen, som sålunda under 1954 steg till 91 procent och försäljningsåret 1954/55 till 132 procent över 1949 års nivå, samtidigt som priset i oförändrat penningvärde sjönk till 36 respektive 43 procent under 1949 års pris. Ökningarna i utskänkningen av svaga viner har varit ännu större, medan utskänkningen av musserande viner under samma tid gått starkt tillbaka.

Under åren 1949—1951 sjönk realpriset på utminuterat vin i betydligt högre grad än realpriset vid utskänkningen. Utminuteringsvolymen visar också under senare år en avsevärt starkare stegring än utskänkningsvolymen. Det bör i förevarande sammanhang anmärkas, att bakom den nu illustrerade ökningen i lättvinsutskänkningen ligger icke bara sjunkande realpriser för lättvinerna utan också gynnsammare prisrelationer för lättvin i förhållande till spritdrycker. Statsmakterna har sålunda vid sina ställningstaganden till beskattningen av rusdrycker gynnat konsumtionen av vin genom att i stort sett avstå från skattehöjningar och sålunda medverkat till en sänkning av realpriset på denna vara, medan beskattningen av spritdrycker skärpts och vidmakthållits realvärdemässigt, i synnerhet genom spritskattehöjningarna 1954 och 1956. (I jämförelse med år 1937 har real-

priset på spritdrycker år 1955 gått upp med drygt 50 procent.) De nu gjorda jämförelserna avser det genomsnittliga priset vid den försäljning som ägt rum under varje år. Detta pris återspeglar naturligtvis icke bara prisutvecklingen på de olika varorna utan också under senare år ökad försäljning av de prisbilligare sorterna.

Ett något närmare studium av utskänkningsvolymens utveckling i relation till priserna kan göras för svaga viner i samband med utskänkningsskattens slopande från och med den 1 april 1954. Om man jämför utskänkningsvolymen för svaga viner vid de enskilda restaurangerna för de tre sista kvartalen under vartdera av åren 1949—1953, framträder en genomsnittlig årlig ökning med 13,1 procent. Bakom denna ökning ligger såsom i det föregående berörts ett sjunkande realpris, sammanhängande med utebliven skattehöjning i samband med höjningen av spritskatten i december 1950. Sedan utskänkningsskatten — 60 procent på systembolagens inköpspris — slopats i april 1954, ökade utskänkningsvolymen väsentligt mer; under de tre sista kvartalen 1954 22,9 procent i jämförelse med motsvarande tid föregående år. Sistnämnda stegring av utskänkningsvolymen var sålunda 8,7 procent större än den tidigare genomsnittsökningen under samma kvartal åren 1949—1953. Hur mycket priserna på svaga viner sänktes i samband med skattens slopande kan icke exakt utläsas ur föreliggande statistiska material. Som en god approximation på prissänkningen torde man emellertid kunna använda tillgängliga siffror över återbetalning av utskänkningsskatt på de hos restauratörerna inneliggande lagren. Denna utgjorde 3 kronor 46 öre per liter. I stort sett sänktes utskänkningspriset med skattens belopp. Genomsnittspriset vid utskänkning av svaga viner på de enskilda restaurangerna var år 1953 22 kronor 54 öre per liter. Prissänkningen motsvarade alltså 15,4 procent. De nu redovisade beräkningarna ger således vid handen, att vid en prissänkning på 15,4 procent inträffade en volymmässig ökning på 8,7 procent. Hos de allmänna företagen var såväl prissänkningen som volymökningen i samband med skattens slopande ännu större än hos de enskilda företagen. Prissänkningen år 1954 motsvarade 21,9 procent och den volymökning som förekom nämnda år översteg den tidigare årliga ökningen med 28,5 procent (se tabell 6).

Vad nu sagts kan sägas illustrera effekten på kort tid av utskänkningsskattens slopande år 1954. Detta synes emellertid ha haft effekt också på längre sikt. En belysning av förhållandet kan erhållas genom en jämförelse mellan utskänkningsvolymen under perioden 1/4—30/9 1954 respektive försäljningsåret 1/10 1954—30/9 1955 med 1953 års nivå. Under den förstnämnda halvårsperioden låg utskänkningsvolymen hos de enskilda företagen sålunda 22 procent högre än under motsvarande period år 1953, medan utskänkningsvolymen försäljningsåret 1954/55 var 46 procent större än 1953 års volym. Motsvarande procentuella ökning hos de allmänna företagen var 40 procent respektive 117 procent.

Tabell 6. Utskänkningsvolymen för svaga viner 1949—1954

År	Allmänna företag			Enskilda företag		
	1/1—31/12	1/4—31/12		1/1—31/12	1/4—31/12	
	1 000-tal liter	1 000-tal liter	Procentuell ökning i jämförelse med motsvarande tid närmast föregående år	1 000-tal liter	1 000-tal liter	Procentuell ökning i jämförelse med motsvarande tid närmast föregående år
1949	77,4	61,3		493,5	390,7	
1950	85,0	66,8		546,9	434,9	
1951	99,7	79,4	Genomsnitt	629,6	501,1	Genomsnitt
1952	123,2	96,4	15,2	726,4	570,8	13,1
1953	136,2	108,0		801,8	639,5	
1954	190,8	159,9	48,1	960,6	785,6	22,9

De förut gjorda jämförelserna ger givetvis icke något exakt mått på priselasticiteten. Man torde dock kunna utgå från att de angivna relationerna ger en tämligen god bild av sambandet mellan utskänkningsvolymens storlek och prisutvecklingen, även om man givetvis får hålla i minnet att också andra faktorer än prissättningen kan påverka utskänkningsvolymen, t. ex. prisrelationen mellan spritdrycker och viner och i viss mån även vinpropagandan.

KAPITEL V

Kommitténs särkostnadsundersökning

Inledning

I de för utredningen meddelade direktiven framhöll departementschefen, att det kunde vara möjligt att fog fanns för att bereda restauratörerna ersättning för vissa med utskänkningen förenade kostnader, även om man höll fast vid att någon vinst på utskänkningen icke fick förekomma och att kostnaderna för denna i viss mån uppvägdes av den ekonomiska förmån, utskänkningsrätten innebar.

För ett ställningstagande till frågan om särskild ersättning för utskänkningen är det sålunda av stor betydelse att ha kännedom om de med utskänkningen förenade kostnaderna. Då någon mer ingående redovisning icke tidigare framlagts i sådant hänseende har kommittén företagit en sådan undersökning bland ett representativt urval av restauranger med rätt till spritutskänkning.

Den undersökningsmetod — särkostnadsmetoden — som kommittén valt för att belysa de omedelbara intäkts- och kostnadssambanden vid utskänkningen har tidigare prövats på företag inom restaurangnäringen. År 1953 framlade nämligen Företagsekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm en utredning, Rusdrycksutskänkningens intäkter och kostnader[1], vilken möjliggjorts genom anslag från Sveriges hotell- och restaurantförbund. Denna utredning hade upplagts i syfte att utarbeta en metodik för beräkning av de intäkter och kostnader i enskilda restauranger, som står i samband med rusdrycksutskänkningen. Den omfattade uppgifter under 1950 för tre företag, vilka icke utvalts på något statistiskt representativt sätt med hänsyn till att utredningens syftemål i första hand avsåg metodiken för denna typ av undersökning.

Utskänkningsvinstkommitténs undersökning avsåg att mäta de särskilda kostnader, som skulle bortfalla om utskänkningen av spritdrycker och viner slopades, respektive de kostnader, som skulle tillkomma om rusdrycksutskänkning infördes, allt under förutsättning att omsättningen i övrigt icke förändras. Gemensamma kostnader för hela företaget har alltså icke fördelats. Den föreliggande särkostnadsberäkningen ger med andra ord en uppfattning om den merkostnad som utskänkningen innebär för olika restau-

[1] Arne Sjöberg: Rusdrycksutskänkningens ekonomi, Meddelande nr 47, Företagsekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1953.

rangföretag.[1] En fördel med särkostnadsmetoden är att hänsyn kan tagas till de speciella förhållandena hos varje enskilt företag. Detta är särskilt värdefullt med hänsyn till att restaurangnäringen inrymmer företag av mycket växlande karaktär. Företagen skiljer sig starkt från varandra i fråga om storlek, rörelsens sammansättning, lokalisering och marknadsläge, efterfrågeförhållanden, standard i olika avseenden m. m. Såväl intäkts- som kostnadssamband är givetvis beroende av nyssnämnda förhållanden samt av sådana yttre faktorer som rusdryckslagstiftningen och andra samhälleliga åtgärder, som begränsar utrymmet för företagens självständiga handlande. De varierande förhållandena för skilda restaurangföretag har betraktats som givna data för särkostnadsundersökningen.

Den av kommittén begagnade undersökningsmetoden kan visserligen icke fullständigt belysa kostnadssambanden vid utskänkningen men den ger dock en möjlighet att i praktiken uppskatta de väsentligaste av de kostnader som sammanhänger med rusdrycksutskänkningen.

I samråd med sakkunniga från restaurangnäringens organisationer samt efter kontakter med experter vid Företagsekonomiska forskningsinstitutet utarbetades på våren 1954 en plan för kostnadsundersökningen. Med ledning av forskningsinstitutets förenämnda utredning och erfarenheter, som erhållits genom en av utskänkningsvinstkommittén föranstaltad provundersökning, utarbetades frågeformulär m. m. rörande intäkter och kostnader för redovisningsåret 1953. Med hänsyn till de speciella krav, som ställs på en särkostnadsredovisning, var det nödvändigt att särskilda utredningsmän fick besöka företagen på platsen för inhämtande av uppgifterna. Härför anlitades en auktoriserad revisionsbyrå. För kontroll av att uppgifterna lämnats på likformigt sätt var dessutom en granskning av företagens räkenskaper önskvärd.

I fråga om urvalet av företag för undersökningen, som av kostnadsskäl icke kunde omfatta mer än ett 80-tal restauranger, fann kommittén att hänsyn borde tagas till företagsform — allmänna, respektive enskilda företag — storlek och prisklasstillhörighet samt om företaget drevs med eller utan hotellrörelse.

År 1953 fanns 767 begagnade tillstånd till årsutskänkning av spritdrycker, varav 168 var överlåtna till allmänt restaurangbolag och 599 till andra företag. Bland dessa fanns ett antal företag, som à priori icke ansågs kunna komma i fråga för en undersökning av förevarande slag. Innan urvalet företogs, uteslöts sålunda i första hand: företag med tillstånd till utskänkning endast till slutna sällskap, säsongföretag och företag av utpräglad turistkaraktär. Dessutom uteslöts företag, som av redovisningstekniska skäl icke ansågs böra medtagas i undersökningen, nämligen dels sådana som haft

[1] Jfr Kostnadsberäkningar och taxepolitik vid Statens järnvägar sid. 107 ff; T. Palander och E. Lindahl: Statens Järnvägars publikationer 1941: 1; T. Paulsson Frenckner: Kostnadsfördelning och utgiftsredovisning, kapitel 5, Stockholm 1953.

Tabell 1. Företagsurval vid särkostnadsundersökningen

Prisklassgrupp	Samtliga					Urval[1]				
	utan hotell		med hotell		Totalt	utan hotell		med hotell		Totalt
	små	stora	små	stora		små	stora	små	stora	
Allmänna										
A2	—	4	1	3	8	—	4	1	3	8
A2 + B2; A2 + B3; A2 + B1 + B3; A2 + B2 + B3	—	5	12	21	38	—	4	6	6	16
B1; B1 + B3; B1 + B2 + B3; B2; B2 + B3	30	52	—	—	82	6	6	—	—	12
B3	4	3	—	—	7	4	3	—	—	7
Tillhopa	34	64	13	24	135	10	17	7	9	43
Enskilda										
A1	—	8	2	17	27	—	6	—	6	12
A2	15	38	92	29	174	6 (5)	6 (5)	6	6	24 (22)
B	4	1	19	—	24	—	—	6 (5)	—	6 (5)
Tillhopa	19	47	113	46	225	6 (5)	12 (11)	12 (11)	12	42 (39)
Totalsumma	53	111	126	70	360	16 (15)	29 (28)	19 (18)	21	85 (82)

[1] Siffrorna inom parentes betecknar det antal företag som svarat. Tre enskilda företag har nämligen icke kunnat medtagas i undersökningen, då de av redovisningstekniska skäl icke kunnat lämna begärda uppgifter.

ägareskifte under det valda redovisningsåret eller därefter, dels de minsta företagen i branschen med en årlig omsättning i restaurangrörelsen understigande 200 000 kronor.

Efter denna första gallring återstod 360 årsföretag med spriträttigheter, varav 135 allmänna och 225 enskilda. Inom vardera huvudgruppen allmänna och enskilda företag fördelades restaurangerna på två storleksgrupper, stora och små restauranger, varvid gränsen sattes vid 1 000 000 kronors omsättning i restaurangrörelsen. Varje sådan storleksgrupp fördelades på grupper av företag med hotell respektive företag utan hotell, varefter delgrupperna fördelades med hänsyn till företagens prisklasstillhörighet. De allmänna företagen grupperades i fyra prisklassgrupper: restauranger i prisklass A2; restauranger med avdelningar i såväl prisklass A2 som prisklass B1, B2 eller B3; restauranger med avdelningar i prisklasserna B1 eller B2 samt i prisklass B3; restauranger enbart i prisklass B3. De enskilda företagen indelades i tre prisklassgrupper, nämligen A1, A2 och B.

Inom var och en av dessa delgrupper utvaldes genom lottning slumpmässigt sex företag eller, där gruppen icke omfattade mer än sex företag, samtliga företag. Tre grupper, med endast fyra, två respektive ett företag, undantogs bland de enskilda restaurangerna såsom framgår av tabell 1.

Sedan kommittén i maj 1954 anhållit om de utlottade företagens medverkan, insamlades material dels genom att företagen besvarade översända frågeformulär, dels genom intervjuer med företagsledningen vid besök hos

samtliga undersökta företag. Tre av de utlottade enskilda företagen har av redovisningstekniska skäl icke kunnat lämna de begärda uppgifterna. Undersökningen omfattar därför 43 allmänna och 39 enskilda företag. Insamlandet av materialet underlättades genom stöd från restaurangnäringens organisationer.

Samtliga företag besöktes under andra halvåret 1954. Förutom den granskning, som därvid gjordes av uppgifter rörande omsättning och rusdrycksintäkter, lät kommittén genom hänvändelse till kontrollstyrelsen införskaffa fullständiga uppgifter för varje företag angående inköp i liter och till utskänkningspriser samt inom och utom vinstkvantiteterna, beträffande vinstandelar och spillmånsersättning samt rörande lager av skilda rusdrycksslag vid början och slutet av 1953 eller motsvarande räkenskapsperiod.

Samtliga de uppgifter som lämnats rörande omsättningen inom den egentliga restaurangrörelsen har bearbetats. I efterföljande tabellsammanställningar har emellertid uppgifter rörande de minsta enskilda företagen i prisklassgrupp B icke medtagits. I såväl bruttovinst- som kostnadshänseende är uppgifterna för dessa tämligen osäkra. Att taga med dem i bearbetningen av materialet för samtliga företag skulle därför till viss del förrycka bilden. Det kan påpekas, att denna företagsgrupp, som omfattar 19 företag, endast hade ca två procent av den totala omsättningen i de 225 enskilda företagen. Även beträffande de små enskilda företagen i prisklassgrupp A2 är uppgifterna på grund av redovisningstekniska skäl bristfälliga. I övrigt kan undersökningsmaterialet anses tillfredsställande.

Särkostnadsposternas beräkning

De redovisade särkostnaderna för utskänkningen omfattar dels företagens kostnader för personalens arbete med utskänkningen, dels de utgifter som företagen i övrigt haft under redovisningsåret och som kan betraktas såsom särkostnader för utskänkningen. Sistnämnda särkostnader omfattar ett stort antal bokföringsposter i företagens redovisning, hänförliga till administration, lager, transport, kylning, utlämning i spritkassa, servering, disk, glas- och linneförråd, vissa lokalutrymmen, utensilier m. m. Att fastställa dessa särkostnadsposter för samtliga företag, som ingick i undersökningen, skulle ha varit mycket tidsödande och dyrbart. De har i stället beräknats på grundval av dels resultat från intensivundersökningar, som kommittén låtit verkställa vid fyra allmänna restauranger av olika karaktär, dels den tidigare omnämnda undersökningen bland tre enskilda företag. Med ledning härav har de ifrågavarande särkostnaderna beräknats uppgå till 25 procent av personalsärkostnaderna.

Beräkningen av personalsärkostnaderna grundas dels på uppgifter som erhållits från företagen på de utsända formulären, dels på intervjuer och dels på vissa schablonberäkningar. Väsentligen har bedömningen grundats

på intervjuuppgifterna, som — med vissa undantag — visat sig vara den enda praktiskt framkomliga vägen. Härvid har kommittén så långt som möjligt sökt tillse, att bedömningen skett efter enhetliga principer genom att begränsa antalet intervjuare till tre samt genom att låta en av dessa kontrollera bedömningsgrunderna för samtliga restauranger. För bland annat diskpersonalen och serveringspersonalen har det icke varit möjligt att använda intervjumetoden. Här har i stället uppskattning av särkostnaderna måst företagas på grundval av schabloner. Som underlag för dessa schabloner har, i den mån så kunnat ske, tidsstudier företagits. De felmarginaler, som kan ha uppkommit vid användande av schablonmetoden, torde vara av relativt ringa betydelse för de totala särkostnaderna för utskänkningen, och kommittén har därför ansett sig kunna godtaga denna beräkningsmetod.

Till särkostnaderna för utskänkningen har också hänförts de utgifter för ordningsvakter som systembolagen haft vid allmänna restauranger av lägre prisklass. Uppgift härom för de berörda restaurangerna har erhållits från kontrollstyrelsen.

Bortsett från ordningsvakterna vid allmänna restauranger kan restaurangpersonalen lämpligen indelas i tre grupper. Den första omfattar personer, knutna till företagsledning och central förvaltning, samt kontorspersonal m. m., den andra lagermästare, diversearbetare, diskpersonal, husfruar och husfrubiträden och den tredje, slutligen, kassörskor, kassabiträden, hovmästare, matsalslärlingar, barmästare och serveringspersonal. Särkostnaderna för de olika personalkategoriernas göromål har beräknats på följande sätt.

Företagsledningen i de allmänna restaurangerna utgöres av anställda föreståndare. Tidsuppgifter för föreståndarnas arbetsuppgifter har erhållits vid intervjuerna. Som särkostnad har medtagits den del av föreståndarens lön som kan hänföras till inventering av rusdrycker i lagerkällaren och i kassorna, beställning, mottagning, kontroll, lagerbokföring samt utlämning av rusdrycker till kassorna.

Företagsledningen i de enskilda företagen utövas vanligen av ägaren till restaurangföretaget, och företagsledningens ersättning motsvarar i sådana fall närmast rörelsens nettovinst. I ca 10 av de 39 undersökta enskilda företagen var företagsledningen anställd. Företagsledningen fanns i allmänhet på platsen. För de enskilda restaurangerna har inga tidsuppgifter funnits att tillgå angående företagsledningens göromål på restaurangen. Omfattningen av dessa göromål har dock kunnat uppskattas. Där löneanställd företagsledning fanns, har de tidsuppgifter, som erhållits vid de allmänna restaurangerna angående föreståndarnas arbete i samband med rusdrycksutskänkningen, lagts till grund för en särkostnadsberäkning också för de enskilda företagens del.

Den del av de arbetsuppgifter i samband med utskänkningen, som åvilar företagsledning och kontorspersonal i de enskilda restaurangerna, utföres

för de allmänna restaurangerna av den centrala förvaltningen. Omkring åtta procent av centralförvaltningens göromål kan beräknas bero på utskänkningen. Motsvarande andel av det allmänna restaurangbolagets kostnader för central kontorspersonal o. dyl. har sålunda tagits som särkostnad för de undersökta allmänna restaurangerna.

Beträffande de av kontorspersonalens göromål som avser utskänkningen har — förutom intervjuerna — en tidsstudieundersökning företagits i syfte att få en säkrare bedömningsgrund. I den mån särkostnadsberäkningen icke grundats på uppgifter från företagen, har en mall använts som grund för en uppskattad särkostnad för kontorspersonalen. Denna har beräknats på grundval av erhållna tidsuppgifter samt på resultatet av tidsstudierna och — i fråga om enskilda företag — på den del av motsvarande kostnader, som fanns vid huvudförvaltningen för de allmänna restaurangerna.

Viss andel av de allmänna omkostnaderna för personalen har antagits utgöra särkostnad för utskänkningen. Därvid har specifikationen av posten övriga personalkostnader i kontoplanen för de allmänna restaurangerna i huvudsak följts. I denna kostnadspost ingår arbetskläder, reseersättning, personalbostäder och olycksfallsförsäkring i arbetet. Vidare har kostnader för läkare, medicin och sjukvård medräknats. Såsom särkostnad har samma procentuella andel upptagits som de totala särkostnaderna har utgjort av de totala kostnaderna för samtliga personalgrupper, vilkas göromål avser utskänkningen.

Pensionsförmåner ingår för de allmänna företagens del och i den mån sådana funnits hos de enskilda företagen för tjänstemännen med 20 procent av kontantlönen, för serveringspersonal med 3,5 procent av årsgarantilönen, samt för övrig personal med 3,5 procent på utbetalda löner.

Vad beträffar den andra personalgruppen har för de enskilda restauranger, där lagermästare fanns anställd, en del av denna post medtagits som särkostnad på grundval av intervjuuppgifterna.

Intervjuuppgifterna har även använts beträffande de utgifter, som företagen haft för diverse arbeten, som ägt direkt samband med utskänkningen.

Beträffande husfruns (respektive husfrubiträdes) göromål i samband med utskänkningen har för flertalet restauranger uppskattningar gjorts rörande bortfallet i denna kostnadspost vid alternativet »ingen rusdrycksutskänkning». I några fall har tidsuppgifter för husfruns olika göromål funnits.

Särkostnadsberäkningen för diskpersonalens arbete med rusdrycksdisken grundas på resultatet av tidsstudier, som kommittén låtit verkställa på ett par restauranger i skilda prisklassgrupper i Stockholm.

Återstår så slutligen den tredje personalgruppen: kassörskor, hovmästare, serveringspersonal, barmästare och matsalslärlingar.

För de allmänna företagen har uppgifter funnits om såväl bortfall som arbetstidsåtgång för de göromål i samband med rusdrycksutskänkningen

som kassörskor respektive kassabiträden har att sköta. Beträffande de enskilda företagen fanns i stor utsträckning uppgifter om bortfallet i denna kostnadspost vid alternativet »ingen rusdrycksutskänkning». På mindre restauranger, där endast två kassörskor finns, har dock icke bortfallsmetoden kunnat användas. Särkostnadsberäkningen har här i stället grundats på tidsuppgifter om rusdrycksarbetets andel i den totala arbetstiden för kassörskorna.

En viss andel av restaurangens kostnad för hovmästare är givetvis att räkna som särkostnad. Hovmästarens uppgifter hörde enligt intervjuerna nära samman med restaurangens allmänna karaktär. På restauranger i högre prisklass bestod arbetsuppgifterna väsentligen i allmän service och innebar endast i mindre omfattning övervakning av utskänkningsbestämmelsernas efterlevnad. På restauranger i lägre prisklass utgjorde däremot denna övervakning hovmästarnas huvudsakliga arbete. Detta skulle innebära, att särkostnaden blir relativt större på restauranger i lägre prisklass och relativt mindre på restauranger i högre prisklass.

Hovmästaren är alltid arbetsledare för serveringspersonalen men i vissa fall, oftast då flera hovmästare är anställda, lägges denna arbetsuppgift till övervägande del på en av dessa.

I huvudsak ligger intervjuuppgifterna till grund för särkostnadsberäkningen i avseende på hovmästarna. Det har icke varit möjligt att genom tidsstudier el. dyl. mera exakt fastställa tillförlitlighetsmarginalen för de sålunda erhållna uppgifterna. Någon lämplig schematisk mall för en beräknad särkostnad i fråga om serveringspersonalen har icke heller funnits. Beräkningarna ger därför uttryck åt delvis subjektiva värderingar hos de intervjuade företagsledningarna. Spridningen var speciellt betydande i olika företags uppskattningar över hur stor del av hovmästarnas totala arbetstid (= kostnad), som åtgått till rusdrycksutskänkningen.

Ej heller i fråga om serveringspersonalens göromål för utskänkningen har det varit möjligt att grunda särkostnadsberäkningen på arbetstidsstudier. Beräkningen för denna personalkostnad har måst ske efter schematiska fördelningsgrunder. Kostnaderna hänförde sig 1953 till fri kost, semesterersättning och sjuklön. Såsom särkostnad för serveringspersonalens arbete i samband med utskänkningen har tagits samma andel av utbetalda semesterersättnings- och sjuklönebelopp, som omsättningen av spritdrycker och viner utgjorde i förhållande till den totala omsättningen inom restaurangrörelsen i de undersökta företagen. Som bedömningsgrund för hur stor del av den fria kosten, som kunde anses vara särkostnad, har använts intervjuuppgifter om bortfallet av serveringspersonal vid alternativet »ingen utskänkning».

I den mån matsalslärlingar funnits, har som särkostnad medtagits samma andel av den totala kostnaden för denna personalgrupp, som tidigare har be-

Tabell 2. Särkostnader för utskänkningen år 1953 i medeltal per företag inom olika företagsgrupper

Gruppbeteckn.	Företagsgrupper: Prisklass- och storleksgrupp	Totala personalkostnaderna i restaurangrörelsen: inkl. kökspersonal	Totala personalkostnaderna i restaurangrörelsen: exkl. kökspersonal	Personalsärkostnader i samband med utskänkningen	Personalsärkostnader i samband med utskänkning i % av totala personalkostnaderna: inkl. kökspersonal	Personalsärkostnader i samband med utskänkning i % av totala personalkostnaderna: exkl. kökspersonal	Övriga ber. särkostnader i samband med utskänkningen (beräknade till 25 % av personalsärkostnaderna)	Totala beräknade särkostnader i samband med utskänkningen
		1 000-tal kr	1 000-tal kr	1 000-tal kr	%	%	1 000-tal kr	1 000-tal kr
	Allmänna restauranger							
1—10		413	254	80	19,3	31,3	20	100
1	därav A2 Stora utan hotell	437	274	74	16,9	27,0	19	93
2	A2 » med »	389	216	52	13,3	23,9	13	65
3	A2 Små » »	202	107	29	14,5	27,1	7	36
4	A2 + B1, B2, B3 Stora utan »	719	455	136	18,9	29,8	34	170
5	A2 + B1, B2, B3 » med »	461	282	84	18,2	29,7	21	105
6	A2 + B1, B2, B3 Små » »	207	125	33	15,8	26,1	8	41
7	B1, B2, B3 Stora utan »	580	355	118	20,3	33,2	30	148
8	B3 » » »	348	240	73	21,0	30,5	18	91
9	B1, B2, B3 Små » »	173	106	32	18,5	30,2	8	40
10	B3 » » »	141	98	30	21,1	30,4	8	38
1— 3	A2	389	231	60	15,4	26,0	15	75
4— 6	A2 + B1, B2, B3	415	255	75	18,0	29,3	19	94
7—10	B1, B2, B3	415	256	83	20,1	32,7	21	104
	Enskilda restauranger							
11—16		352	203	68	19,2	33,3	17	85
11	därav A1 Stora utan hotell	1 169	678	222	19,1	32,8	56	278
12	A1 » med »	832	481	145	17,4	30,1	36	181
13	A2 » utan »	362	216	80	22,2	37,0	20	100
14	A2 » med »	395	223	76	19,2	34,1	19	95
15	A2 Små utan »	185	76	28	15,0	28,4	7	35
16	A2 » med »	203	115	38	18,8	33,2	10	48
11—12	A1	1 001	580	184	18,4	31,7	46	230
13—16	A2	268	154	53	19,7	34,4	13	66
1—16	Samtliga restauranger (allmänna och enskilda)	377	224	72	19,2	32,4	18	90

räknats utgöra särkostnad för serveringspersonalens arbete för rusdrycksutskänkningen.

Eventuellt förekommande kostnader för barmästare har i sin helhet betraktats som särkostnadspost.

Särkostnadernas storlek och fördelning

Vid bedömningen av undersökningsresultatet bör först erinras om vissa grundläggande skiljaktigheter mellan de allmänna och de enskilda företagen. De allmänna restaurangerna består som redan tidigare anmärkts i stor utsträckning av två eller tre avdelningar i olika prisklasser inom vilka vissa funktioner sammanförts. Vidare finns icke hos de enskilda företagen någon motsvarighet till de allmänna restaurangerna i prisklassgrupp B3 (folkrestaurangerna). Bortsett från skiljaktigheterna mellan de två företagsformerna i övrigt, försvårar de nu nämnda förhållandena givetvis jämförelser dem emellan såväl i fråga om bruttovinst som särkostnader. De enskilda företagen och de allmänna restaurangerna i prisklass A2 kan emellertid anses arbeta under i stor sett likartade förhållanden.

En allmän redovisning av särkostnadernas storlek och fördelning lämnas i tabell 2. Härav framgår, att särkostnaderna för utskänkningen av rusdrycker i genomsnitt per företag — oavsett företagstyp — uppgick till 90 000 kronor, varav fyra femtedelar utgjordes av personalsärkostnader och — i enlighet med de förut redovisade beräkningsgrunderna — en femtedel av övriga särkostnader. Kostnadsbeloppet var genomsnittligt högre för de allmänna företagen — 100 000 kronor — än för de enskilda — 85 000 kronor. Härvid bör dock påpekas, att i de allmänna företagens kostnader inräknats utgifterna för ordningsvakter, vilka kostnader bestreds av systembolagen och — såsom närmare framgår av tabell 4 — i genomsnitt uppgick till drygt 20 procent av dessa företags totala personalsärkostnader.

Av de totala personalkostnaderna inom den egentliga restaurangrörelsen utgjorde den post som kunde hänföras till utskänkningen genomsnittligt per företag närmare en femtedel för samtliga företagsgrupper, därest kökspersonalen medräknas. Om man bortser från kökspersonalen var relationstalet närmare en tredjedel. Spridningen mellan olika prisklassgrupper var i avseende på det förstnämnda relationstalet mellan 13 och 22 procent och i avseende på det sistnämnda mellan 24 och 37 procent.

Personalsärkostnaderna för utskänkningen var bland de allmänna restaurangerna lägst i prisklassgrupp A2 (60 000 kronor) och högst i prisklassgrupperna B1, B2 och B3 (83 000 kronor). Bland de enskilda företagen hade A1-restaurangerna de högsta personalsärkostnaderna, 184 000 kronor. Motsvarande belopp för A2-restauranger var 53 000 kronor.

En mera detaljerad bild av personalsärkostnadernas fördelning på olika personalkategorier lämnas i tabell 3. För de allmänna restaurangernas del

Tabell 3. Personalsärkostnadernas fördelning på olika personalgrupper i medeltal per företag utan hänsyn till ordningsvaktkostnaden vid allmänna restauranger

Gruppbeteckn.	Företagsgrupper Prisklass- och storleksgrupp	Totala personalsärkostnader i kronor utan ordningsvakt	A Företagsledning, central förvaltning, kontorspers. m. m.	B Lagermästare, diverse-arb., diskpersonal, husfru, husfrubiträde	C Kassörska, kassabitr., matsalslärling, barmästare, serveringspers.	Summa A—C	D Hovmästare	Summa totalt
		1 000-tal kr	%	%	%	%	%	%
	Allmänna restauranger							
1—10		64	9,2	17,2	58,6	85,0	15,0	100,0
1	därav A2 Stora utan hotell	74	11,8	16,0	55,2	83,0	17,0	100,0
2	A2 » med »	52	10,4	15,3	58,9	84,6	15,4	100,0
3	A2 Små » »	29	13,9	8,9	53,2	76,0	24,0	100,0
4	A2 + B1, B2, B3 Stora utan »	115	8,8	18,0	51,3	78,1	21,9	100,0
5	A2 + B1, B2, B3 » med »	68	8,9	16,7	49,1	74,7	25,3	100,0
6	A2 + B1, B2, B3 Små » »	28	11,1	15,9	64,7	91,7	8,3	100,0
7	B1, B2, B3 Stora utan »	92	8,8	18,0	59,2	86,0	14,0	100,0
8	B3 » » »	55	9,4	15,4	54,3	79,1	20,9	100,0
9	B1, B2, B3 Små » »	24	10,0	15,1	74,9	100,0	—	100,0
10	B3 » » »	19	16,0	14,2	54,4	84,6	15,4	100,0
1— 3	A2	60	11,5	15,3	56,3	83,1	16,9	100,0
4— 6	A2 + B1, B2, B3	62	9,2	17,2	52,7	79,1	20,9	100,0
7—10	B1, B2, B3	65	9,1	17,5	60,9	87,5	12,5	100,0
	Enskilda restauranger							
11—16		68	12,3	21,6	43,4	77,3	22,7	100,0
11	därav A1 Stora utan hotell	222	11,0	25,0	39,8	75,8	24,2	100,0
12	A1 » med »	145	16,8	22,6	40,1	79,5	20,5	100,0
13	A2 » utan »	80	11,0	18,0	41,8	70,8	29,2	100,0
14	A2 » med »	76	12,3	26,8	42,1	81,2	18,8	100,0
15	A2 Små utan »	28	11,5	17,0	42,4	70,9	29,1	100,0
16	A2 » med »	39	10,9	19,4	50,3	80,6	19,4	100,0
11—12	A1	184	13,3	24,1	39,9	77,3	22,7	100,0
13—16	A2	53	11,3	20,6	45,2	77,1	22,9	100,0
1—16	Samtliga restauranger (allmänna och enskilda)	66	11,1	19,9	49,3	80,3	19,7	100,0

Tabell 4. De allmänna restaurangföretagens personalsärkostnaders fördelning på olika personalgrupper i medeltal per företag inkl. ordningsvaktkostnaden

Gruppbeteckn.	Företagsgrupper Prisklass- och storleksgrupp	Totala personalsärkostnader i kronor med ordningsvakt	A Företagsledning, central förvaltn., kontorspersonal, sjukvård m. m.	B Lagermästare, diverse-arb., diskpersonal, husfru, husfrubiträde	C Kassörska, kassabitr., matsalslärling, barmästare, serveringspersonal	D Hovmästare	Summa A—D	E Ordningsvakt	Summa totalt
		1 000-tal kr	%	%	%	%	%	%	%
Allmänna restauranger									
1—10		80	7,4	13,8	46,7	12,0	79,9	20,1	100,0
1	därav A2 Stora utan hotell	74	11,8	16,0	55,2	17,0	100,0	—	100,0
2	A2 » med »	52	10,4	15,4	58,8	15,4	100,0	—	100,0
3	A2 Små » »	29	13,9	8,9	53,2	24,0	100,0	—	100,0
4	A2 + B1, B2, B3 Stora utan »	136	7,5	15,3	43,6	18,5	84,9	15,1	100,0
5	A2 + B1, B2, B3 » med »	84	7,3	13,6	41,8	19,1	81,8	18,2	100,0
6	A2 + B1, B2, B3 Små » »	33	9,4	13,5	54,8	7,0	84,7	15,3	100,0
7	B1, B2, B3 Stora utan »	118	6,8	14,1	46,3	10,9	78,1	21,9	100,0
8	B3 » » »	73	7,1	11,7	41,1	15,8	75,7	24,3	100,0
9	B1, B2, B3 Små » »	32	7,5	11,3	56,0	—	74,8	25,2	100,0
10	B3 » » »	30	10,4	9,2	35,6	10,0	65,2	34,8	100,0
1— 3	A2	60	11,3	15,3	56,5	16,9	100,0	—	100,0
4— 6	A2 + B1, B2, B3	75	7,6	14,3	43,8	17,3	83,0	17,0	100,0
7—10	B1, B2, B3	83	7,0	13,6	47,1	9,7	77,4	22,6	100,0

Tabell 5. Allmänna och enskilda företags särkostnader för utskänkningen år 1953 uppdelade på olika kostnadsslag i medeltal per företag inom olika företagsgrupper

Företagsgrupper		Personalsärkostnader[1]								Totala särkostnader = personalsärkostnader (inkl. kostnader för hovmästare) med tillägg av övriga särkostnader		
		Exkl. kostnader för hovmästare				Inkl. kostnader för hovmästare						
Gruppbeteckn.	Prisklass- och storleksgrupp	i % av total omsättn.	i % av rusdr.-omsättn.	i % av samtliga pers.-särkostn.	kronor per liter	i % av total omsättn.	i % av rusdr.-omsättn.	i % av samtliga pers.-särkostn.	kronor per liter	i % av total omsättn.	i % av rusdr.-omsättn.	kronor per liter
Allmänna restauranger[2]												
1—10		3,4	7,7	85,0	2: 17	4,1	9,1	100,0	2: 55	5,3	11,9	3: 35
1— 3	därav A2	3,7	8,9	83,1	2: 98	4,5	10,7	100,0	3: 59	5,6	13,4	4: 49
4— 6	A2 + B1, B2, B3	3,5	8,5	79,1	2: 55	4,4	10,8	100,0	3: 23	5,8	14,1	4: 20
7—10	B1, B2, B3	3,4	7,4	87,5	2: 01	3,9	8,5	100,0	2: 30	5,1	11,2	3: 04
Enskilda restauranger												
11—16		4,1	10,3	77,3	3: 73	5,2	13,2	100,0	4: 82	6,5	16,5	6: 03
11	därav A1 Stora utan hotell	4,1	10,7	75,8	4: 34	5,5	14,1	100,0	5: 73	6,9	17,7	7: 16
12	A1 » med »	4,4	11,6	79,5	4: 47	5,6	14,6	100,0	5: 62	7,0	18,2	7: 03
13	A2 » utan »	3,9	9,8	70,8	3: 61	5,5	13,8	100,0	5: 10	6,9	17,2	6: 37
14	A2 » med »	3,9	9.1	81,2	3: 17	4,7	11,2	100,0	3: 91	5,9	13,9	4: 89
15	A2 Små utan »	2,9	7,7	70,9	2: 74	4,1	10,8	100,0	3: 87	5,1	13,5	4: 84
16	A2 » med »	4,1	10,3	80,6	3: 70	5,1	12,8	100,0	4: 59	6,4	16,1	5: 74
11—12	A1	4,3	11,1	77,3	4: 39	5,5	14,3	100,0	5: 68	6,9	17,9	7: 10
13—16	A2	3,9	9,7	77,1	3: 48	5,1	12,6	100,0	4: 51	6,3	15,7	5: 63
1—16	Samtliga restauranger[3] (allmänna och enskilda)	3,7	9,0	80,3	3: 16	4,7	11,2	100,0	3: 93	5,9	14,2	4: 91

[1] Häri ingår kostnader för företagsledning, central förvaltning, kontorspersonal m. m., lagermästare, diversearbetare, diskpersonal, husfrupersonal, kassörskor, kassabiträden, matsalslärlingar, barmästare, serveringspersonal och hovmästare.

[2] Exkl. kostnader för ordningsvakter.

[3] Inkl. kostnader för ordningsvakter vid allmänna restauranger.

Tabell 6. Allmänna företags särkostnader för utskänkningen år 1953 uppdelade på olika kostnadsslag i medeltal per företag inom olika företagsgrupper inkl. ordningsvaktkostnaden

Företagsgrupper		Personalsärkostnader[1]												Totala särkostnader = personalsärkostnader (inkl. kostnader för ordningsvakter och hovmästare) med tillägg av övriga särkostnader		
		Exkl. kostnader för ordningsvakter och hovmästare				Inkl. kostnader för ordningsvakter men exkl. kostnader för hovmästare				Inkl. kostnader för ordningsvakter och hovmästare						
Gruppbeteckn.	Prisklass- och storleksgrupp	i % av total omsättn.	i % av rusdr.-omsättn.	i % av samtl. pers.-särkostn.	kronor per liter	i % av total omsättn.	i % av rusdr.-omsättn.	i % av samtl. pers.-särkostn.	kronor per liter	i % av total omsättn.	i % av rusdr.-omsättn.	i % av samtl. pers.-särkostn.	kronor per liter	i % av total omsättn.	i % av rusdr.-omsättn.	kronor per liter
Allmänna restauranger 1—10		3,4	7,7	67,9	2: 17	4,5	10,0	88,0	2: 81	5,1	11,4	100,0	3: 19	6,3	14,2	3: 99
1— 3	därav A2	3,7	8,9	83,1	2: 98	3,7	8,9	83,1	2: 98	4,5	10,7	100,0	3: 59	5,6	13,4	4: 49
4— 6	A2 + B1, B2, B3	3,5	8,5	65,7	2: 56	4,4	10,8	82,7	3: 22	5,4	13,0	100,0	3: 89	6,7	16,3	4: 86
7—10	B1, B2, B3	3,4	7,4	67,7	2: 01	4,5	9,7	90,3	2: 68	4,9	10,8	100,0	2: 97	6,2	13,5	3: 71

[1] Häri ingår kostnader för företagsledning, central förvaltning, kontorspersonal m. m., lagermästare, diversearbetare, diskpersonal, husfrupersonal, kassörskor, kassabiträden, matsalslärlingar, barmästare, serveringspersonal, ordningsvakter och hovmästare.

Tabell 7. Allmänna och enskilda företags bruttovinster av spritdrycker, vin och tomglas i medeltal per företag inom olika företagsgrupper

Företagsgrupper		Sprit-oms. i % av total om-sättn.	Vin-oms. i % av total om-sättn.	Sprit- o. vin-oms. i % av total om-sättn.	Rusdrycksintäkter							Summa rusdrycksintäkter		
					av spritdrycker			av vin			av tomglas			
Grupp-beteckn.	Prisklass-och storleksgrupp				i % av total om-sättn.	i % av sprit-om-sättn.	kronor per liter	i % av total om-sättn.	i % av vin-om-sättn.	kronor per liter	kronor per liter	i % av total om-sättn.	i % av sprit- o. vinom-sättn.	kronor per liter
Allmänna restauranger														
1—10		42,9	1,6	44,5	2,4	5,6	1: 60	0,3	20,4	3: 74	0: 16	3,0	6,7	1: 88
1— 3	därav A2	37,9	4,0	41,9	2,9	7,7	2: 76	0,9	23,0	4: 65	0: 16	4,0	9,6	3: 21
4— 6	A2 + B1, B2, B3	37,9	3,4	41,3	2,9	7,7	2: 39	0,7	20,0	4: 41	0: 15	3,8	9,2	2: 76
7—10	B1, B2, B3	45,0	0,9	45,9	2,1	4,8	1: 33	0,2	21,8	3: 01	0: 17	2,6	5,7	1: 55
Enskilda restauranger														
11—16		31,7	7,9	39,6	4,4	13,9	5: 38	2,8	35,0	10: 17	0: 11	7,3	18,4	6: 79
11	därav A1 Stora utan hotell	24,0	14,8	38,8	4,1	16,9	7: 49	5,5	37,1	13: 14	0: 10	9,6	24,9	10: 02
12	A1 » med »	26,2	12,1	38,3	4,1	15,8	6: 47	4,4	36,0	12: 33	0: 11	8,6	22,5	8: 65
13	A2 » utan »	33,1	6,8	39,9	5,5	16,6	6: 61	2,4	35,5	9: 71	0: 15	8,1	20,2	7: 54
14	A2 » med »	36,5	5,9	42,4	4,6	12,7	4: 66	2,0	34,2	9: 58	0: 11	6,8	16,1	5: 62
15	A2 Små utan »	31,8	5,8	37,6	4,2	13,1	5: 04	1,8	30,3	8: 44	0: 12	6,1	16,1	5: 81
16	A2 » med »	34,5	4,7	39,2	3,8	11,0	4: 04	1,4	30,5	9: 02	0: 09	5,3	13,6	4: 88
11—12	A1	25,1	13,5	38,6	4,1	16,4	6: 98	5,0	36,7	12: 74	0: 10	9,2	23,9	9: 34
13—16	A2	34,4	5,7	40,1	4,6	13,2	4: 98	1,9	33,3	9: 40	0: 11	6,6	16,4	5: 89
1—16	Samtliga restauranger (allmänna och enskilda)	36,7	5,1	41,8	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4: 10

Tabell 8. Sammanställning av rusdrycksintäkter och särkostnader i samband med utskänkning av spritdrycker och vin i medeltal per företag inom olika företagsgrupper

Gruppbeteckn.	Företagsgrupper Prisklass- och storleksgrupp	Rusdrycksintäkter kr. per liter	Totala särkostnader kr. per liter	Rusdr.-intäkter med avdrag för personalsärkostn. exkl. kostn. för ordn.-vakter och hovmästare kr. per liter	Rusdr.-intäkter med avdrag för personalsärkostn. inkl. kostn. för ordn.-vakter men exkl. kostn. för hovmästare kr. per liter	Rusdr.-intäkter med avdrag för personalsärkostn. inkl. kostn. för ordn.-vakter och hovmästare kr. per liter	Rusdr.-intäkter med avdrag för samtl. personalsärkostn. och övriga särkostn. kr. per liter
	Allmänna restauranger						
1—10		1: 88	3: 99	— 0: 29	— 0: 93	— 1: 31	— 2: 11
1— 3	därav A 2	3: 21	4: 49	+ 0: 23	+ 0: 23	— 0: 38	— 1: 28
4— 6	A 2+B 1, B 2, B 3	2: 76	4: 86	+ 0: 20	— 0: 46	— 1: 13	— 2: 10
7—10	B 1, B 2, B 3	1: 55	3: 71	— 0: 46	— 1: 13	— 1: 42	— 2: 16
	Enskilda restauranger						
11—16		6: 79	6: 03	+ 3: 06	+ 3: 06	+ 1: 97	+ 0: 76
11	därav A 1 Stora utan hotell	10: 02	7: 16	+ 5: 68	+ 5: 68	+ 4: 29	+ 2: 86
12	A 1 » med »	8: 65	7: 03	+ 4: 22	+ 4: 22	+ 3: 03	+ 1: 62
13	A 2 » utan »	7: 54	6: 37	+ 3: 93	+ 3: 93	+ 2: 44	+ 1: 17
14	A 2 » med »	5: 62	4: 89	+ 2: 45	+ 2: 45	+ 1: 71	+ 0: 73
15	A 2 Små utan »	5: 81	4: 84	+ 3: 07	+ 3: 07	+ 1: 94	+ 0: 97
16	A 2 » med »	4: 88	5: 74	+ 1: 18	+ 1: 18	+ 0: 29	— 0: 86
11—12	A 1	9: 34	7: 10	+ 4: 95	+ 4: 95	+ 3: 66	+ 2: 24
13—16	A 2	5: 89	5: 63	+ 2: 41	+ 2: 41	+ 1: 38	+ 0: 26
1—16	Samtliga restauranger (allmänna och enskilda)	4: 10	4: 91	—	—	+ 0: 17	— 0: 81

har — i syfte att underlätta jämförelsen mellan allmänna och enskilda företag — i tabellen bortsetts från särkostnaderna för ordningsvakter. Personalen har i uppställningen fördelats på tre grupper, den första innefattande företagsledning, central förvaltning, kontorspersonal m. m. (A), den andra lagermästare, diversearbetare, diskpersonal, husfru och husfrubiträde (B), den tredje kassörska, kassabiträde, matsalslärling, barmästare och serveringspersonal (C) samt den fjärde hovmästare (D). För samtliga restauranger, såväl allmänna som enskilda, föll 11 procent på grupp A, 20 procent på grupp B, 49 procent på grupp C samt 20 procent på grupp D (hovmästare). Fördelningen var något olika vid allmänna och enskilda företag. För grupperna A, B, C och D utgjorde kostnadsandelen hos de allmänna företagen 9, 17, 59 respektive 15 procent och för de enskilda 12, 22, 43 respektive 23 procent.

En sammanfattande redovisning över personalsärkostnader och totala särkostnader finns i tabell 5, av vilken också framgår särkostnaderna för utskänkningen i procent, dels av total omsättning och dels av rusdrycksomsättning, samt i kronor per liter. Redovisningen är här uppdelad utan resp. med kostnader för hovmästare. Ordningsvaktkostnaderna vid de allmänna restaurangerna har här utelämnats, enär motsvarighet till denna kostnad icke finns vid de enskilda företagen. En särskild redovisning av dessa och övriga kostnader vid de allmänna restaurangerna finns i tabell 6. Såväl i tabellerna 5 och 6 som i de efterföljande tabellerna 7 och 8 har vissa prisklasser vid de allmänna företagen redovisats gemensamt. För de allmänna företagen i genomsnitt uppgick ordningsvaktkostnaden såsom framgår av tabell 4 till omkring en femtedel av samtliga personalsärkostnader för utskänkningen. Relationstalet varierade mellan olika restaurangtyper från drygt 15 procent till närmare 35 procent. Den största andelen av de totala personalsärkostnaderna förekom vid små B3-restauranger utan hotell.

Sammanställningar av bruttovinster samt av bruttovinster och särkostnader i samband med utskänkningen lämnas i tabellerna 7 och 8. För att möjliggöra jämförelser mellan de olika företagsgrupperna har här vinsterna även uträknats per liter inköpta rusdrycker. I tabell 7 har bruttovinsterna även angivits i förhållande till dels den totala omsättningen och dels omsättningen av respektive rusdrycksslag. Av redovisningen framgår, att förhållandet mellan särkostnader och bruttovinst är väsentligt olika hos de allmänna och de enskilda företagen. Hos de allmänna restaurangerna täckte bruttovinsten icke i något fall vare sig de totala särkostnaderna eller personalsärkostnaderna — även om i de senare icke inräknas kostnader för hovmästare — bortsett från gruppen A2-restauranger. Vad beträffar de enskilda företagen gav bruttovinsten överskott i förhållande till de totala särkostnaderna i samtliga grupper utom små A2-restauranger med hotell. Därest endast personalsärkostnaderna tas med i beräkningen förelåg överskott i samtliga fall. I genomsnitt per företag för samtliga grupper oavsett företagsform

förelåg — om hänsyn tas till samtliga särkostnader — ett underskott på 81 öre per liter och om endast personalsärkostnaderna tas i betraktande ett överskott på 17 öre per liter. För de allmänna restaurangerna — som här redovisas utan uppdelning på företag med och utan hotell — var motsvarande belopp ett underskott på 2 kronor 11 öre per liter respektive ett underskott på 1 krona 31 öre per liter. Om jämförelsen göres enbart med personalsärkostnader exklusive kostnader för hovmästare förelåg ett underskott på 93 öre per liter. Det gynnsammaste läget förelåg hos A2-restauranger, där de totala särkostnaderna översteg bruttovinsten med 1 krona 28 öre per liter medan personalsärkostnaderna översteg bruttovinsten med 38 öre per liter och ett överskott på 23 öre per liter uppkom därest hänsyn tages endast till personalsärkostnader exklusive kostnader för hovmästare. Det ogynnsammaste resultatet erhölls för restaurangavdelningar i prisklasserna B1, B2 och B3 med underskott på 2 kronor 16 öre, 1 krona 42 öre respektive 1 krona 13 öre per liter.

För de enskilda företagen utvisar skillnaden mellan bruttovinst och totala särkostnader ett överskott på 76 öre per liter och skillnaden mellan bruttovinst och personalsärkostnader ett överskott på 1 krona 97 öre per liter (3 kronor 6 öre exklusive kostnader för hovmästare). Läget var gynnsammast för stora företag utan hotell i högre prisklass med överskott på 2 kronor 86 öre, 4 kronor 29 öre respektive 5 kronor 68 öre per liter och minst gynnsamt för små företag med hotell i lägre prisklass med underskott på 86 öre respektive överskott på 29 öre och 1 krona 18 öre per liter.

Av översikterna framgår sålunda sammanfattningsvis, att de mest gynnsamma förhållandena förelåg vid enskilda företag i högre prisklass, där visserligen särkostnaderna per liter var högst men också bruttovinst för både spritdrycker och viner, liksom också överskottet, var störst. De lägsta värdena i samtliga berörda hänseenden återfanns bland allmänna restauranger tillhörande prisklassgrupperna B1, B2 och B3. De föreliggande olikheterna mellan de särskilda restauranggrupperna i avseende på bruttovinsten har tidigare närmare berörts. Här må endast erinras om att den låga bruttovinsten vid allmänna företag av lägre prisklass betingas av att dessa hade och fortfarande har de lägsta kostnadsersättningarna för utskänkning av spritdrycker och starkvin och att lättvinsomsättningen här är av mycket liten betydelse. De stora värdena hos stora enskilda företag av högre prisklass förklaras i första hand av den stora lättvinsomsättningen hos dessa och de högre genomsnittliga bruttovinsterna i kronor på lätta viner.

Med hänsyn till den olika bruttovinsten på spritdrycker respektive viner hade det varit av intresse att kunna åtskilja särkostnaderna för de särskilda varuslagen. Spritutskänkningen medför uppenbarligen en annan arbetsvolym samt andra — och högre — kostnader än vinutskänkningen. Kommittén har också undersökt möjligheten att genomföra en uppdelning på de olika varuslagen av de totala särkostnaderna. Då emellertid en sådan utred-

ning förutsätter synnerligen omständliga och kostnadskrävande undersökningar och tidsstudier, har kommittén icke ansett sig kunna göra detta.

Det bör i detta sammanhang erinras om att de redovisade kostnaderna och bruttovinsterna hänför sig till förhållandena år 1953. Kommittén återkommer i samband med en diskussion om de framtida ersättningsgrunderna för utskänkningen till frågan om beräkning av de aktuella kostnaderna.

KAPITEL VI

Utskänkningsrättigheternas betydelse för restaurangföretagen

Inledning

Rusdryckslagstiftningsrevisionen fastslog i sitt år 1934 avgivna betänkande, att innehavet av en överlåten rätt till utskänkning av rusdrycker för en restaurang innebär en betydande ekonomisk förmån, vars förlust kan innebära, att förutsättningarna för restaurangens bestånd blir väsentligt rubbade. Revisionen anförde i sammanhanget bland annat följande.

I första hand härrör denna förmån därav, att antalet utskänkningsrättigheter är begränsat och är sålunda en följd av den allmänna regeln, att knappheten på en vara, nyttighet eller rättighet ger denna ett ekonomiskt värde i och för sig. När denna knapphet avser rätten att tillhandahålla så begärliga varor som spritdrycker och vin, kan den giva upphov till stora värden. En restaurang med spritdrycksutskänkning har nämligen redan i det avseendet ett betydande försteg i konkurrensavseende framför en restaurang utan utskänkning, att spritdryckernas allmänna begärlighet medför, att en stor del av den restaurangbesökande allmänheten föredrar att — under i övrigt lika förhållanden — frekventera den förstnämnda restaurangen. Även om denna restaurang icke har någon direkt vinst på utskänkningen, erhåller den till följd av nämnda förhållande ökad omsättning på andra varor, som ingå i rörelsen. Förekomsten av spritdrycker och, i mindre grad, viner på en restaurang är sålunda ägnad att i och för sig stegra besöksfrekvensen och tillföra innehavaren en ökad vinst på övriga varor. Denna vinst äger särskilt berättigande i vårt land med hänsyn till det här rådande måltidstvånget, enligt vilket även den minsta utskänkningskvantitet av spritdrycker i regel skall vara förbunden med intagande av måltid. Ett belysande exempel på det nu anförda är, att innehavaren av en restaurang i en kommun utan utskänkningsrättigheter erbjöd sig att betala kommunen en flera tusen kronor högre hyra, därest han komme i åtnjutande av fullständiga utskänkningsrättigheter utan någon direkt vinst å utskänkningen.

Att innehavet av utskänkningsrättighet är ägnat att göra en restaurang mera frekventerad, ger ännu en möjlighet att ekonomiskt utnyttja densamma, nämligen den att hålla högre priser än de utskänkningsfria restaurangerna utan risk att publiken skall övergå till dessa senare. Detta vinstmoment torde dock endast i mindre grad kunna utnyttjas på sådana orter, där det finnes ett flertal inbördes konkurrerande restauranger med utskänkningsrätt.

Ehuru revisionen, såsom framgått av tidigare avsnitt, icke föreslog någon avveckling av utskänkningsvinsten gjordes i dess uttalanden skarp åtskillnad mellan den nyss berörda indirekta vinsten och den direkta vinst av utskänkningen som en rättighetsinnehavare tillgodogör sig i form av bruttovinst på försålda rusdrycker.

Utskänkningsrättigheternas ekonomiska värde berördes, såsom tidigare

påpekats, också i den reservation av hr Bärg m. fl., vari förslag till vinstavveckling framlades som sedermera kom att ligga till grund för Kungl. Maj:ts proposition. Reservanterna uttalade härom bland annat följande.

Som revisionen påvisar betyder redan själva *rätten* till utskänkning, oavsett om handelsvinst utgår eller icke, i och för sig ett försteg hos innehavaren framför den som saknar sådan rätt. Tillgången till rusdrycker utgör nämligen som känt är i vida folklager en dragkraft av stor betydelse för en restauranginnehavare. Värdet av denna s. k. indirekta vinstmöjlighet ökas säkerligen därav att tillgången till rusdrycker å en restaurang är förbunden med måltidstvång. Huru utskänkningsrätten uppskattas framgår som ovan vidrörts bl. a. därav att exempelvis avsevärt högre hyra kan erläggas för en restauranglokal, om utskänkning får äga rum därstädes än om så ej får ske. Mången restauranginnehavare skulle säkerligen vara villig att betala för rätten till utskänkning utan anspråk på vare sig ersättning för kostnader och besvär för utskänkningsrörelsens bedrivande eller direkt handelsvinst däråa. Det försprång, som restaurangerna med utskänkningsrätt sålunda äga i konkurrensen framför restauranger utan sådan rätt, synes oss stort nog, varför vi finna det icke blott opåkallat utan från allmän synpunkt direkt skadligt att ytterligare öka detsamma genom att medgiva de förra restaurangerna handelsvinst å utskänkningen. Särskilt med hänsyn till önskemålet om en gynnsam utveckling av de rusdrycksfria restaurangerna framträder en sådan ordning som olycklig.

Utskänkningsrättigheternas monopolvärde utgjorde sålunda för reservanterna ett viktigt skäl för införandet av vinstbegränsande åtgärder.

I 1937 års proposition berördes icke den förevarande frågan närmare. I motiveringen för propositionsförslaget om vinstavvecklingen hänvisades dock generellt till vad de förutnämnda reservanterna anfört.

Även vid vinstfrågans behandling i bevillningsutskottet (betänkande 1937: 28) tillmättes det berörda monopolvärdet stor vikt. Utskottet uttalade sålunda bland annat följande.

Utskottet vill erinra, att rätten till utskänkning i och för sig synes innebära en så stor förmån för innehavaren, att särskild ersättning icke lärer vara motiverad. Även om utskänkningsvinsten för närvarande får i åtskilliga fall anses utgöra en betingelse för att rörelsen skall kunna betraktas såsom ekonomiskt lönande, behöver detta ingalunda utesluta att rörelsen efter nödig anpassning skall kunna drivas med gott resultat även efter utskänkningsvinstens avveckling.

Indirekta fördelar av rätten till utskänkning

För bedömande av utskänkningens lönsamhet är det uppenbarligen av största vikt att genom statistiska analyser bilda sig en uppfattning om storleken av icke blott den direkta utan även den indirekta vinsten å utskänkningen. Kommittén har därför ansett det angeläget att söka skaffa fram statistiskt material, som kan belysa i vad mån rätten till spritdrycksutskänkning för en restaurang medför ökad omsättning av andra varor, som ingår i rörelsen. Någon sådan undersökning har icke redovisats då frågan om utskänkningsvinsternas reglering tidigare behandlats i vårt land.

Undersökningen, som på begäran av kommittén utförts inom kontrollstyrelsens statistiska avdelning, omfattar de enskilda företag som under tiden 1 oktober 1941—30 september 1953, sålunda under de tre senast förflutna hela oktrojperioderna, för första gången erhållit rätt till årsutskänkning av spritdrycker till allmänheten. Sammanlagt meddelades under nämnda tidrymd 54 sådana tillstånd. Enligt de överlåtelseavtal som i enlighet med av kontrollstyrelsen meddelade föreskrifter tecknas mellan systembolag och restauratörer[1], är de senare skyldiga att hålla sådan bokföring över sin rörelse, att därav tydligt framgår försäljningen i kronor för varje dag av vart och ett av följande varuslag: spritdrycker, vin, mat, kaffe, maltdrycker och läskedrycker. Restauratörernas handelsböcker med tillhörande verifikationer och övriga handlingar skall vidare hållas tillgängliga för kontrollstyrelsen eller för person, som befullmäktigats av kontrollstyrelsen. Med stöd härav har kontrollstyrelsen möjlighet att själv eller genom vederbörande systembolag infordra önskade omsättningssiffror.

Med hänsyn till att de berörda tillstånden till spritdrycksutskänkning i några fall låg flera år tillbaka i tiden, kunde det befaras, att företagens bokföring icke längre fanns tillgänglig i full utsträckning och att det kunde bli svårt att erhålla tillräckligt specificerade omsättningsuppgifter för samtliga ovan nämnda varuslag. Det ansågs därför lämpligast att inskränka jämförelserna till att avse omsättningen av enbart mat, som normalt svarar för den övervägande delen av omsättningen på en restaurang utan utskänkningstillstånd. Uppgifter om matomsättningen fanns även i stor utsträckning redan tillgängliga inom kontrollstyrelsen, då uppgifter härom regelmässigt införskaffas i samband med prövningen av ansökningar om fastställelse av vinstkvantiteter spritdrycker och starkviner för nytillkomna företag.

Som jämförelseperioder valdes å ena sidan det hela kalender- eller oktrojår, som inträffade närmast före det år rättigheten erhölls och å andra sidan det hela kalender- eller oktrojår, som inträffade närmast efter samma år. Av de 54 företagen, som under perioden 1 oktober 1941—30 september 1953 erhöll rätt att utskänka spritdrycker till allmänheten, var 10 helt nya företag och kunde följaktligen icke medtagas i undersökningen. I 4 andra fall kunde omsättningsuppgifter icke erhållas från tiden före utskänkningens påbörjande på grund av ägareskifte eller av annan anledning. Hela antalet företag, för vilka matomsättningssiffror kunde erhållas under en sammanhängande tolvmånadersperiod före och efter utskänkningens påbörjande, uppgick till 33. I undersökningen medtogs vidare 5 företag, för vilka tillförlitlig uppskattning av årsomsättningen kunde göras på grundval av omsättningsuppgifter för kortare tid, dock lägst 4 månader, samt 2 företag med utskänkning under endast en del av året, s. k. säsongföretag. Hela antalet i undersökningen ingående företag utgör alltså 40. Av ifrågavarande 40 företag var 7 belägna i Stockholm, Göteborg eller Malmö, 10 i

[1] I huvudsak samma bestämmelser återfinnes såväl före som efter den 1 oktober 1955.

Dalarna eller Norrland och 23 i övriga delar av riket, de flesta i södra Sverige.

Flertalet av dessa företag ägde redan tidigare rätt till viss utskänkning. Sålunda hade 27 rätt att utskänka vin och 3 dessutom rätt att utskänka spritdrycker till slutna sällskap.

För att uppgifterna för olika år skulle kunna jämföras har matomsättningssiffrorna för samtliga 40 företag med hjälp av det i socialstyrelsens levnadskostnadsindex ingående indextalet för livsmedel omräknats till 1954 års priser. Efter denna omräkning visade en jämförelse att matomsättningen på ifrågavarande restauranger i de flesta fall ökat avsevärt i samband med att tillstånd till spritdrycksutskänkning meddelats. För samtliga 40 utskänkningstillstånd erhölls under det första året efter utskänkningens påbörjande en total ökning i 1954 års priser från 5,16 till 8,32 miljoner kronor eller med 61 procent. De individuella variationerna mellan de olika företagen framgår av tabell 1.

Tabell 1. Procentuell förändring i matomsättningen vid vissa restauranger under det första året efter erhållandet av rätt till spritutskänkning

	Antal företag
Minskning	3
Ökning med 0— 50 %	15
» » 50—100 %	12
» » 100—200 %	7
» » över 200 %	3
Summa	40

Tiden mellan de båda jämförelseperiodernas början uppgår i genomsnitt till två år och en månad. Ökningen kunde därför till viss grad antagas sammanhänga med den allmänna expansion som under ifrågavarande tid ägt rum inom restaurangnäringen. Som mätare på denna expansion synes man lämpligen kunna använda sig av uppgifter om samtliga enskilda restaurangers inköp av spritdrycker i liter under åren 1941—1954, hämtade ur kontrollstyrelsens statistik (se tabell 2).

Det framgår av tabellen, att spritutskänkningens volym under ifrågavarande tid generellt ökat med 68 procent. Ökningen faller dock till större delen på perioden fram till år 1947, under det att flertalet nya utskänkningstillstånd för spritdrycker hänför sig till den senare delen av perioden. Från år 1947 till år 1954 ökade den totala utskänkningen av spritdrycker på de enskilda restaurangerna med endast 6 procent. Om man därtill beaktar, att de företag som år 1947 eller senare erhållit tillstånd till spritutskänkning år 1954 svarade för 8 procent av den totalt utskänkta kvantiteten, är det tydligt, att den ökade matomsättningen på de i undersökningen ingående restaurangerna endast i ringa grad kan återföras på någon allmän omsättningsökning på restaurangerna under samma tid.

Tabell 2. Utskänkning av spritdrycker på samtliga enskilda restaurangföretag under åren 1941—1954

År	Total försäljning till enskilda restauranger 1 000-tal liter	Index 1941 = 100	Antal i undersökningen ingående enskilda företag som erhållit spriträttighet respektive år	
1941	1 579	100	—	
1942	1 954	124	1	
1943	1 957	124	—	5
1944	1 942	123	—	
1945	2 072	131	3	
1946	2 353	149	1	
1947	2 512	159	8	
1948	2 510	159	2	
1949	2 466	156	7	
1950	2 526	160	3	35
1951	2 663	169	6	
1952	2 775	176	2	
1953	2 807	178	7	
1954	2 658	168	—	

Tabell 3. Restaurangernas matomsättning

Företag och period	Antal restauranger	Prisindex för livsmedel 1935=100	Matomsättning			
			i löpande priser	i 1954 års priser		Index (per rest.)
				samtliga	per rest.	
			1 000-tal kronor			
Enskilda restauranger med vinstkvantitet						1937 = 100
År 1937	409	107	40 450	94 131	230	100
1/10 1940—30/9 1941	426	134	45 952	77 312	181	79
1/10 1945—30/9 1946	..	159	89 973	140 902	..	
1/10 1946—30/9 1947	475	163	102 048	153 072	322	140
År 1951	494	216	132 902	153 206	310	135
1/10 1952—30/9 1953	510	250	159 201	158 564	311	135
Allmänna restauranger						1946 = 100
År 1946	173	159	53 104	83 162	481	100
» 1947	175	167	56 762	84 634	484	101
» 1948	173	180	59 817	82 747	478	100
» 1949	171	182	60 615	82 929	485	101
» 1950	169	185	61 907	83 324	493	103
» 1951	167	216	73 266	84 460	506	105
» 1952	163	243	83 158	85 211	523	109
» 1953	162	249	83 564	83 564	516	107
» 1954	155	249	79 739	79 739	514	107

Motsvarande uppgifter avseende matomsättningen på samtliga enskilda restauranger föreligger icke för hela den period undersökningen omfattar. Det har nämligen icke inom kontrollstyrelsen ansetts erforderligt att föra någon

fullständig fortlöpande statistik över restaurangernas matomsättning och uppgifter har därför icke infordrats i större utsträckning än som framgår av tabell 3. I tabellen har för jämförelse medtagits uppgifter om matomsättningen på de statsägda restaurangerna under åren 1946—1954.

I vad avser enskilda restauranger hänför sig uppgifterna till sådana för vilka vinstkvantitet spritdrycker fastställts av kontrollstyrelsen. Matomsättningen har angivits dels i respektive års priser och dels i 1954 års priser. Den sistnämnda sifferserien ger vid handen, att matomsättningen utvecklat sig på i huvudsak samma sätt som spritdrycksinköpen, det vill säga att en stark ökning ägt rum fram till år 1947, men att omsättningsvolymen därefter förblivit i stort sett oförändrad. Ökningen av matomsättningen från perioden 1/10 1946—30/9 1947 till perioden 1/10 1952—30/9 1953 uppgår sålunda till endast 5,5 miljoner kronor eller 3,6 procent.

Om man emellertid frånräknar de företag som under år 1947 eller senare erhållit rätt att utskänka spritdrycker och vilkas matomsättning ingår endast i summan för perioden 1/10 1952—30/9 1953 erhålles för de återstående restaurangerna en *minskning* från 153,1 till 149,6 miljoner kronor eller med 2,3 procent.

Frågan är då i vad mån ökningen av matomsättningen på de restauranger som erhållit rätt att utskänka spritdrycker kan återföras på andra omständigheter än själva utskänkningstillståndet. Materialet har därför i tabell 4 grupperats efter dels geografisk belägenhet och dels vissa för de olika företagen speciella förhållanden.

Av den geografiska uppdelningen, som av sekretesskäl icke kunnat drivas för långt, framgår, att matomsättningen genomsnittligt ökat mest hos de 7 företag som är belägna i någon av de tre storstäderna. Ökningen uppgår här till i genomsnitt 79 procent mot 55 procent för de övriga 33 företagen. Denna skillnad kan antas sammanhänga med befolkningsutvecklingen. Sålunda har folkmängden i de tre största städerna från slutet av år 1947 till slutet av år 1953 ökat med 10 procent mot endast 4 procent för riket i övrigt. Omsättningsökningen på vissa av storstadsrestaurangerna torde i någon mån förklaras av att dessa varit belägna i så gott som helt nybyggda stadsdelar.

Av tabell 4 framgår vidare, att ökningen av matomsättningen varit betydligt större för de företag som från början helt saknade tillstånd att utskänka rusdrycker än för de företag som förut ägde rätt att utskänka vin till allmänheten eller spritdrycker till klubbar eller slutna sällskap. För företag helt utan utskänkningstillstånd har matomsättningen ökat med 98 procent, det vill säga praktiskt taget fördubblats, sedan medgivande erhållits att utskänka både spritdrycker och vin till allmänheten, medan däremot för företag, som ägde rättighet att utskänka endast vin, beviljandet av fullständiga rättigheter efterföljts av en ökning av matomsättningen med 57 procent.

Beträffande företag, som tidigare ägde begränsade rättigheter till sprituts-känkning är materialet, som omfattar endast tre företag, för ringa för att

Tabell 4. Analys av förändringarna i matomsättningen å de undersökta företagen

Indelningsgrund	Antal restauranger	Matomsättning i 1954 års priser		
		Året före utskänkningstillståndet erhölls	Året efter utskänkningstillståndet erhölls	Ökning i %
		Kronor	Kronor	
Samtliga företag	40	5 156 511	8 323 550	+ 61
A. *Redovisade efter geografisk belägenhet*				
Stockholm, Göteborg, Malmö	7	1 401 549	2 511 315	+ 79
Dalarna och Norrland	10	1 787 867	2 520 836	+ 41
Riket i övrigt	23	1 967 095	3 291 399	+ 67
B. *Redovisade med hänsyn till om tillstånd till rusdrycksutskänkning tidigare innehafts eller ej*				
Inget tillstånd	10	860 521	1 700 967	+ 98
Endast vin	27	3 792 435	5 953 199	+ 57
Spritdrycker till slutna sällskap	3	503 555	669 384	+ 33
C. *Redovisade med hänsyn till huruvida om- eller tillbyggnad skett i samband med sprit-utskänkningstillståndet*				
Har icke skett	30	3 767 071	5 999 160	+ 59
Har skett	10	1 389 440	2 324 390	+ 67
D. *Redovisade efter förekomsten av andra tillstånd till rusdrycksutskänkning på orten*				
Inget	19	1 791 054	3 181 760	+ 78
Endast vin	8	1 233 574	1 644 971	+ 33
Spritdrycker och vin	13	2 131 883	3 496 819	+ 64

tillåta några slutsatser. Av dessa tre företag hade två förut rätt att utskänka spritdrycker till slutna sällskap, medan det tredje var en s. k. klubbrättighet. För de båda förstnämnda medförde de fullständiga rättigheterna en ökning av matomsättningen med 55 respektive 67 procent, sålunda ungefär samma ökning som för vinrestaurangerna, medan däremot klubbrättighetens förvandling till ett allmänt utskänkningstillstånd åtföljdes av en minskning av matomsättningen med 25 procent. Emellertid har vederbörande systembolag om sistnämnda företag meddelat, att restaurangen har karaktär av brukshotell och i ringa omfattning utnyttjas av ortsbefolkningen annorledes än i samband med tillställningar av enskild karaktär.

Då det kunde förmodas, att ökningen av matomsättningen hos de undersökta företagen kunde bero på utökning eller ombyggnad i samband med utskänkningens påbörjande, infordrades uppgifter härom från systembolagen. Det framkom därvid, att sådan om- eller tillbyggnad förekommit vid 10 av de 40 företagen. Om- eller tillbyggnaderna avsåg i 7 fall själva utskänkningslokalerna och i 3 fall tillhörande hotellokaler. Matomsättningen visade även något större ökning vid nämnda 10 företag än vid de övriga 30, nämligen 67 respektive 59 procent.

Det har i detta sammanhang icke ansetts praktiskt möjligt att ingå på något bedömande av i vilken mån den ökade matomsättningen på förevarande restauranger kan förklaras med att restauratörerna i samband med att utskänkningstillstånd erhållits genomfört en förbättring av standarden i utskänkningslokalerna. Dels är begreppet standardhöjning i och för sig svårt att definiera, dels förekommer nyinköp av möbler och renovering av lokaler även i andra sammanhang som ett led i normalt underhåll av en utskänkningslokal. Om sådana åtgärder mera regelbundet företas i samband med att utskänkningsrättighet meddelas, synes det även kunna ifrågasättas, om det icke vanligen är just utskänkningstillståndet, som ger ägaren anledning att emotse en sådan ökning av omsättningen, att han anser sig ha råd med en förbättring av inredningen i lokalerna.

Materialet har även grupperats med hänsyn till förekomsten av andra utskänkningstillstånd på orten. Matomsättningen ökade relativt mest hos företag, som icke haft att vidkännas någon konkurrens från andra företag på orten (+ 78 %). I övrigt var ökningen större på orter, där spritdrycksutskänkning redan förut förekom (+ 64 %) än på orter, där tidigare endast vinutskänkning var medgiven (+ 33 %). Den jämförelsevis stora ökningen på orter, där spritdrycksutskänkningen redan förut förekom, får dock ses mot bakgrunden av vad förut framhållits om de nytillkomna utskänkningstillstånden i storstäderna.

För att ytterligare få belyst i vad mån den inträffade matomsättningsökningen på ifrågavarande restauranger varit en omedelbar följd av medgivandet att utskänka spritdrycker till allmänheten har tillgängliga uppgifter om

Tabell 5. Matomsättningens fortsatta utveckling, sedan spritdrycksutskänkningen pågått under ett år

Antal undersökta företag	Antal år, som företagen kunnat undersökas efter utgången av första året efter erhållande av utskänkningstillstånd	Antal företag, som företett ökad resp. minskad omsättning under den i kolumn 2 angivna tidsperioden		Matomsättning[1]		Genomsnittlig procentuell förändring i matomsättningen för samtliga i kolumn 1 angivna företag från första året efter erhållande av utskänkningstillstånd till sista året av den i kolumn 2 angivna tidsperioden
		Ökning	Minskning	under första året efter erhållande av utskänkningstillstånd 1 000-tal kr	under sista året av den i kolumn 2 angivna tidsperioden 1 000-tal kr	
1	2	3		4		5
5	1	1	4	765,0	724,0	— 5
5	2	2	3	669,4	719,9	+ 8
4	3	3	1	658,9	737,0	+ 12
10	4	6	4	2 261,6	2 329,2	+ 3
S:a 24	—	12	12	4 354,9	4 510,1	+ 4

[1] I 1954 års priser.

matomsättningen under de närmast följande åren efter utskänkningstillståndets erhållande sammanställts. Av de 40 företagen har 24 kunnat följas under en tid av ytterligare minst ett och högst fyra år. Resultatet av undersökningen redovisas i tabell 5.

Av tabellen framgår, att hälften av företagen företedde fortsatt ökning under året närmast efter utskänkningstillståndets meddelande, under det att den andra hälften visade minskning. Ökningen hos de förstnämnda företagen har emellertid vägt mer än minskningen hos de sistnämnda. Sammanlagt företer sålunda de 24 företagen en genomsnittlig ökning, ehuru denna ökning uppgår till endast 4 procent och sålunda är relativt obetydlig i jämförelse med den starka ökningen under det första året.

Resultatet av förevarande undersökning synes kunna sammanfattas så, att ett tillstånd för en restaurang att utskänka spritdrycker till allmänheten visat sig medföra en ökning av matomsättningen under det första året med mellan 50 och 100 procent beroende på omständigheterna — främst huruvida utskänkningstillstånd avseende vin redan tidigare erhållits och utövats — och att omsättningen kan väntas kvarbliva på den högre nivån under de närmast följande åren.

Utskänkningsrättigheternas relativa antal

Sedan gammalt har som förut påpekats fordrats särskilt tillstånd för rätten att bedriva utskänkning av rusdrycker. Syftet med denna särskilda tillståndsprövning är självfallet att hålla utskänkningsrättigheternas antal inom sådana gränser som kan vara godtagbara ur nykterhetspolitisk synpunkt. Bortsett från den begränsning som åstadkommes genom myndigheternas prövning inskränkes möjligheten att erhålla rätt till utskänkning också bland annat genom kommunernas utövande av sin vetorätt. Att hela detta förfaringssätt i samband med tillståndsprövningen innebär en betydande begränsning i konkurrensen mellan olika restaurangföretag är uppenbart.

En viss belysning av effekten av tillståndsprövningen kan erhållas genom en sammanställning av utskänkningsrättigheternas antal under olika år. En sådan sammanställning har tidigare lämnats i kapitel I, tabell 1. Av denna tabell framgår att antalet begagnade tillstånd till årsutskänkning med fullständiga rättigheter år 1937 var 674. Efter en minskning år 1938 höll sig detta antal under de därefter följande åren i närheten av 1937 års nivå. Från år 1945 har antalet årligen stigit, med särskilt markerade ökningar åren 1949 och 1953. Under de tre första kvartalen 1955 uppgick det till 776. Ehuru antalet rättigheter under senare år sålunda företett en viss ökning, har förändringen från 1937 till 1955 inskränkt sig till en ökning på 15 procent. Sammanlagda antalet helårsrättigheter (avseende utskänkning året runt) med utskänkning till allmänheten företer i stort sett samma utveckling

Tabell 6. Antalet fullständiga utskänkningsrättigheter med utskänkning till allmänheten uträknat per 1 miljon invånare 1937—1955

År	Städerna			Landsbygden			Hela riket		
	Totalt antal rättigheter	Antal rättigheter per 1 miljon invånare	Index för antal rättigheter per 1 miljon invånare 1937 = 100	Totalt antal rättigheter	Antal rättigheter per 1 miljon invånare	Index för antal rättigheter per 1 miljon invånare 1937 = 100	Totalt antal rättigheter	Antal rättigheter per 1 miljon invånare	Index för antal rättigheter per 1 miljon invånare 1937 = 100
1937....	382	172	100	85	21	100	467	74	100
1942....	363	148	86	111	28	133	474	74	100
1947....	382	128	74	111	29	138	493	72	97
1952....	385	113	66	109	29	138	494	69	93
1955 (1/1 —30/9)	388	109	63	140	38	181	528	73	99

med en ökning från 467 år 1937 till 528 de tre första kvartalen 1955, eller med 13 procent. Påpekas bör emellertid, att utvecklingen varit olika för allmänna och enskilda företag. Antalet helårsrättigheter som utövats av systembolagen själva respektive av allmänt restaurangbolag har nämligen i stort sett visat en något sjunkande tendens (från 168 till 150), varför senaste årens ökning i totala antalet dylika rättigheter sålunda helt fallit på de enskilda företagen. Dessa utövade år 1937 299 rättigheter och de tre första kvartalen 1955 378, vilket innebär en ökning mellan de båda tidpunkterna med 26 procent.

Antalet vinrättigheter har i stort sett visat en något sjunkande tendens. År 1937 var antalet 494 och de tre första kvartalen 1955 421. Praktiskt taget alla dessa rättigheter har utövats av enskilda företag. Minskningen beror till stor del på att vinrättigheter utvidgats till fullständiga rättigheter.

Av de nu redovisade siffrorna framgår att totala antalet utskänkningsrättigheter varit relativt stabilt under en lång följd av år. Någon riktig bild kan emellertid icke erhållas enbart genom ett studium av antalet rättigheter under olika år. Innebörden av utvecklingen framgår fullt tydligt först om man sätter antalet rättigheter i relation till folkmängden. En sammanställning i sådant hänseende lämnas beträffande de fullständiga utskänkningsrättigheterna med utskänkning till allmänheten i tabell 6. Antalet rättigheter har här beräknats per en miljon invånare. Av tabellen framgår att antalet i hela riket per en miljon invånare var 74 år 1937 och 73 under de tre första kvartalen 1955, dvs. praktiskt taget oförändrat. År 1952 var antalet 69 eller 7 procent under 1937 års nivå. De nu återgivna siffrorna visar emellertid icke vissa betydande skillnader i utvecklingen, som föreligger mellan företagen i städerna och på landsbygden. På grund av den betydande inflyttningen till städerna har förändringen i antalet rättigheter

i förhållande till folkmängden kommit att bli väsentligt olika. Det relativa antalet fullständiga rättigheter på landsbygden har sålunda företett en kontinuerlig ökning per en miljon invånare från 21 år 1937 till 38 under de tre första kvartalen 1955 eller 81 procent. I städerna har antalet däremot varit kontinuerligt sjunkande från 172 till 109, vilket innebär en minskning med 37 procent.

Vid en bedömning av de nu angivna siffrorna bör därtill observeras, att det övervägande flertalet restauranger — år 1955 73 procent av samtliga — finns i städerna. Härtill kommer att restaurangerna i städerna har en avsevärt större genomsnittlig omsättning än landsbygdsrestaurangerna, liksom för övrigt också en kundkrets med större köpkraft.

Den redovisade utvecklingen innebär alltså, att en övervägande del av restaurangföretagen, och därtill den del som representerar den största genomsnittliga omsättningen per företag på grund av den begränsade tillståndsgivningen kunnat räkna med ett successivt stigande befolkningsunderlag för sin verksamhet. Även för restaurangverksamhet som bedrives utan samband med rusdrycksutskänkning har det stigande befolkningsunderlaget i städerna givetvis varit av betydelse.

KAPITEL VII

Frågan om olika villkor för allmänna och enskilda företag

Inledning

I de för utskänkningsvinstkommittén meddelade direktiven har framhållits att i samband med övriga utredningar även bör prövas i vad mån fog finns för bibehållandet av nuvarande skiljaktigheter i reglerna för allmänna, å ena, och enskilda restaurangföretag, å andra sidan.

En väsentlig skiljaktighet i förutsättningarna för allmän och enskild restaurangrörelse är självfallet den ensamrätt att driva folkrestauranger som sedan länge tillkommit de allmänna företagen. Bortsett härifrån gäller för närvarande olika regler för allmänna och enskilda restauranger, *dels* beträffande ersättningsgrunderna för spritdrycks- och starkvinsutskänkningen, *dels* beträffande minimipriset för måltid som berättigar till förtäring av spritdrycker. Före den 1 oktober 1955 innefattade därjämte regleringen av utskänkningspriserna på spritdrycker särskilda bestämmelser för folkrestaurangerna. Några särbestämmelser i avseende på lättvinsutskänkningen har aldrig förelegat och föreligger icke heller nu.

Att i framtiden bibehålla *generellt* olika regler för allmänna och enskilda företag i fråga om de ekonomiska villkoren för utskänkningen kan uppenbarligen icke gärna komma i fråga. De problem som kvarstår inskränker sig därför till spörsmålen, huruvida en lägre kostnadsersättning i fortsättningen bör gälla för folkrestaurangerna och om särskilda minimipriser för måltid är befogade på dessa restauranger. Kommitténs principiella synpunkter och ställningstaganden i dessa frågor kommer att närmare framläggas i kapitel VIII. I samband därmed har kommittén emellertid också ansett sig böra uppta till behandling frågan, huruvida de allmänna företagens folkrestaurangmonopol överhuvudtaget bör bibehållas eller icke.

För de nuvarande förhållandena rörande ersättningen för utskänkning av spritdrycker och starkvin har närmare redogjorts i kapitel II. I det följande lämnas härutöver — såsom bakgrund för frågornas behandling i kapitel VIII — redogörelse för folkrestaurangmonopolets uppkomst och innebörd, folkrestaurangernas antal och fördelning och de särskilda villkoren vid utskänkning på sådana restauranger.

I samband härmed hade det givetvis varit önskvärt att få närmare belyst den ekonomiska betydelse folkrestaurangrörelsen haft för de allmänna restaurangföretagen. Icke minst bör härvidlag erinras om att denna restaurangtyp mer än någon annan utnyttjades av sådana personer som genom

restaurangbesök ville komplettera den spritdrycksranson som kunde erhållas genom utminuteringen och att på grund härav förekomsten av s. k. restriktionsrätter, som icke förtärdes, var särskilt omfattande på folkrestaurangerna. Någon möjlighet att närmare utreda folkrestaurangernas ekonomiska betydelse för de allmänna företagen föreligger emellertid icke, då flertalet sådana restauranger drivits i kombination med andra avdelningar av högre prisklass, varigenom det i kostnadshänseende icke varit möjligt att skilja avdelningarna och redovisa nettoresultatet.

Folkrestaurangmonopolets uppkomst och innebörd

Inrättandet av folkrestauranger med rusdrycksutskänkning inleddes år 1850 med bildandet av det första systembolaget, ett s. k. brännvinsutminuteringsbolag i Falun. I bolagets verksamhet skulle bland annat ingå att »utan beräkning på egen vinst eller fördel övertaga kroghållningsrättigheten i Falun» och att i nykterhetsfrämjande syfte utöva denna på ett begränsat antal näringsställen. Falubolaget fick snart efterföljare i några andra städer. Sedan i 1855 års brännvinsförsäljningsförordning införts en bestämmelse om upplåtande av försäljningsrättigheter till allmännyttiga bolag, tillkom sådana på flera nya orter. Bolagens verksamhet fick senare namn efter det bolag som år 1865 bildades i Göteborg. Det s. k. Göteborgssystemet innebar, att såväl utskänkningen — vilken under denna tid ansågs medföra de största olägenheterna — som utminuteringen skulle skötas av företag, som var organiserade i sådana former att delägare och anställda icke hade fördel av försäljningens omfattning och som därför kunde förutsättas vara benägna att sköta försäljningen med hänsynstagande till de sociala synpunkterna i första hand. Utskänkningslokalerna skulle vara ljusa, sunda och snygga och god mat skulle tillhandahållas för billigt pris. Först med 1895 och 1905 års försäljningsförordningar reglerades bolagens förhållanden närmare.

Före 1937 förekom dock ingen författningsmässig reglering av utskänkningens uppdelning mellan systembolag och enskilda. Som regel bedrev bolagen utskänkningen — oftast också den egentliga restaurangrörelsen — på billigare, för de breda lagren avsedda ställen, s. k. folkrestauranger eller tredjeklassrestauranger. Ehuru bolagen i åtskilliga fall — bland annat i syfte att utöva ett visst reglerande inflytande på de enskilda restaurangernas måltidspriser och att få erfarenhet om de ekonomiska betingelserna för sådan restaurangrörelse — övertog också restauranger av högre klass, överlåts i allmänhet rättigheterna i dessa fall på enskilda företag. Fram till den 1 oktober 1938 bedrevs systembolagens egen utskänkning i huvudsak genom av dem själva eller deras dotterbolag (allmänna restaurangbolag) ägda restauranger eller genom s. k. föreståndarrestauranger. Vad beträffar de allmänna restaurangbolagen hade fem sådana bildats åren 1915—1922 så-

som dotterbolag till systembolagen i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping och Örebro. Någon särskild rättslig reglering av deras ställning förekom icke före 1937, men i praktiken ställdes de under kontrollstyrelsens tillsyn på i huvudsak samma sätt som systembolagen. Benämningen föreståndarrestaurang avsåg sådana fall där systembolaget, med den enskilde restauratören som föreståndare, ombesörjde utskänkningen av spritdrycker och vin eller enbart spritdrycker vid enskilda restaurangföretag. Denna anordning innebar i regel att systembolaget bedrev utskänkningen av spritdrycker och vin på enklare avdelning av restaurang med spriträttigheter eller utskänkningen av spritdrycker på vinrestaurang.

I samband med genomförandet av 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning vidtogs flera viktiga åtgärder beträffande de allmänna företagens utskänkningsverksamhet. Vad först angår utskänkningen å folkrestauranger stadgades i förordningens 3 kap. 15 § att överlåtelse av tillstånd till utskänkning omfattande spritdrycker icke fick ske i fråga om restaurang eller avdelning av restaurang, som med hänsyn till sin allmänna beskaffenhet, varupris eller kundkrets var att anse som folkrestaurang. Någon närmare definition av begreppet folkrestaurang fastslogs icke. Om dess innebörd uttalade emellertid bevillningsutskottet (betänkande 1937: 28) följande.

> Utskottet har ansett det angeläget, att begreppet folkrestaurang måtte, såvitt möjligt, något närmare klargöras än som skett. Utskottet har i sådant syfte införskaffat ett utlåtande i frågan från Aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse. Enligt detta utlåtande får såsom särskilt utmärkande för folkrestaurangerna, deras högre avdelningar ej mindre än deras enklare avdelningar, anses vara, »att de principiellt icke avse att vara annat än näringsställen, där gästen för en måttlig kostnad kan få mat och dryck i enkla, ehuru gärna behagliga omgivningar, men som däremot icke göra några anspråk på att tillgodose det behov av mera festlig samvaro, som restauranger av annan klass räkna som en av sina uppgifter att fylla». Då utskottet funnit sig kunna biträda förslagets 3 kap. 15 §, har en förutsättning härför varit, att begreppet folkrestaurang får anses äga ungefär den innebörd, som i nyssnämnda utlåtande angivits.

Med denna åtgärd bringades all enskild rörelse av folkrestaurangkaraktär att upphöra i syfte att fullständigt avveckla det enskilda förvärvsintresset inom denna gren av utskänkningen. Samtidigt föreskrevs, att utskänkningstillstånd icke heller fick överlåtas där det till främjande av nykterhet eller ordning eljest kunde finnas påkallat att utskänkningen handhades av systembolaget.

Vad de allmänna företagens utskänkning i övrigt beträffar framhöll departementschefen, att dessa företag (liksom tidigare) borde ha möjlighet att driva utskänknings- och restaurangrörelse även av högre klass. Det förutsattes emellertid, att behovet av dylika restaurangrörelser även för framtiden skulle i huvudsak tillgodoses genom enskilda näringsidkare.

I förarbetena till 1937 års förordning hade uttalats att systembolagens

restaurangrörelse, där den var mera omfattande och i synnerhet där den även inbegrep restauranger av högre klass, borde bedrivas genom särskilda restaurangbolag. Detta underströks ytterligare av bevillningsutskottet, som uttalade att systembolagen endast i undantagsfall borde driva restaurangrörelse i egen regi. I anslutning till de sålunda gjorda uttalandena ombildades de fem existerande restaurangbolagen under våren 1938 till fem nya bolag, vart och ett dotterbolag till ett flertal systembolag [Stockholmsdistriktets allmänna restaurangaktiebolag (SARA), Östra Sveriges allmänna restaurangaktiebolag (ÖSARA), Skånes allmänna restaurangaktiebolag (SKAR), Västsveriges allmänna restaurangaktiebolag (VARA), Bergslagens allmänna restaurangaktiebolag (BARA)]. Till dessa nybildade bolag överfördes sedan flertalet av de av systembolagen utövade restaurangrörelserna.

År 1945 företogs en allmän omorganisation av dessa bolag, varvid ett statligt riksbolag, Sveriges centrala restaurangaktiebolag, bildades och av systembolagen övertog aktierna i de fem restaurangbolagen, vilka sålunda blev dotterbolag till centralbolaget. Samtidigt ändrades försäljningsförordningen så att systembolagen icke längre själva fick utöva utskänkningen av rusdrycker. För att kunna utövas måste utskänkningstillstånd sålunda överlåtas på annan. Det statliga restaurangbolaget fick — liksom tidigare systembolagen — ensamrätt till utskänkning av spritdrycker på restaurang eller restaurangavdelning av folkrestaurangkaraktär, liksom till utskänkning av rusdrycker överhuvudtaget i de fall då det till främjande av nykterhet och ordning eller eljest kunde finnas påkallat att utskänkningen handhaves av detta bolag.

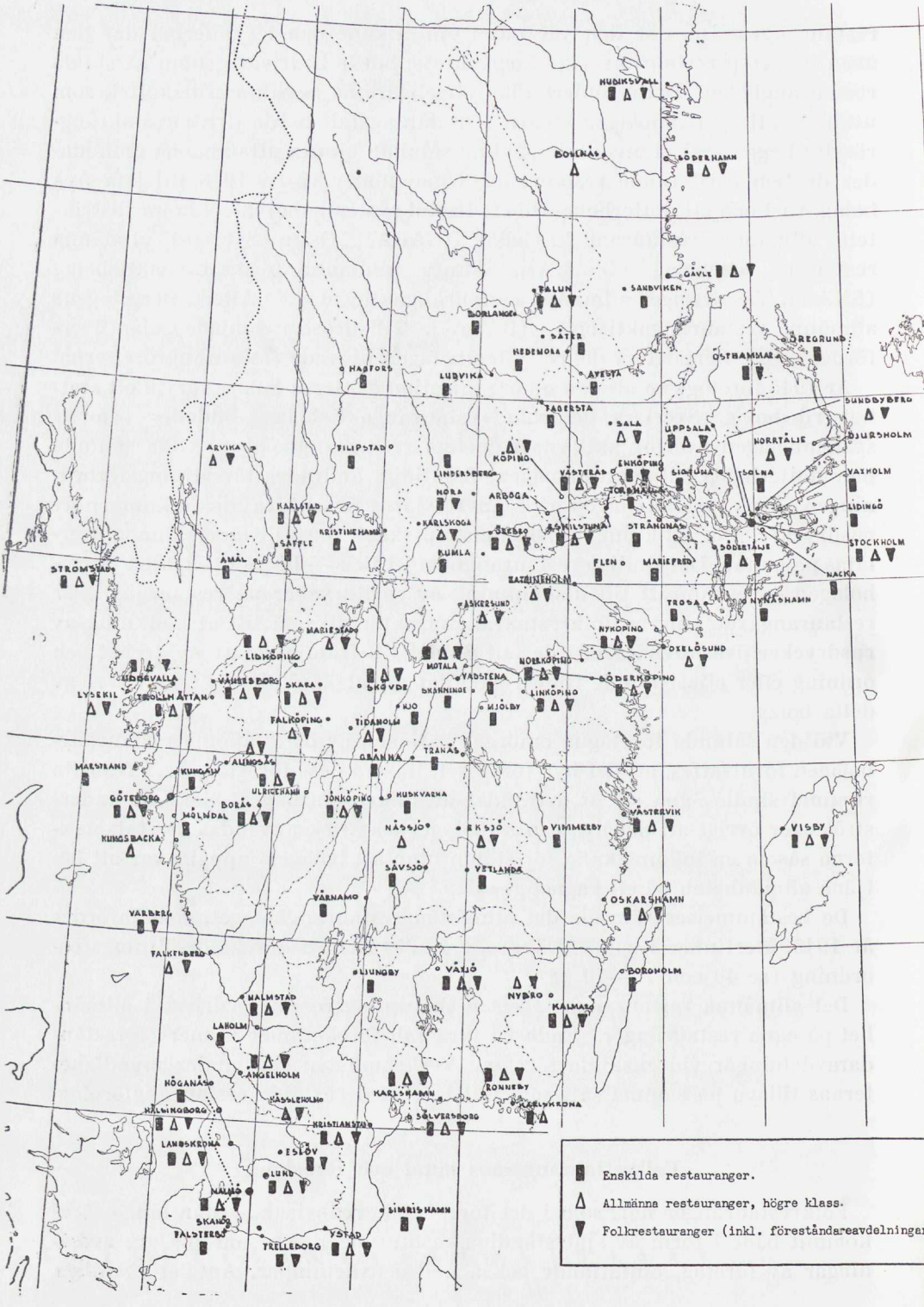
Vid den sålunda företagna omorganisationen av de allmänna restaurangbolagen förutsattes, att det nya företaget, liksom dess föregångare, i främsta rummet skulle ägna sig åt drivandet av folkrestauranger. Särskilt underströks för övrigt att det nya centralbolaget icke fick användas av statsmakterna såsom en inkomstkälla för staten utan att bolagets uppgift var att betjäna allmänheten på ett gagneligt sätt.

De bestämmelser rörande det allmänna restaurangbolaget, som infördes år 1945, återfinnes i sak oförändrade i 1954 års rusdrycksförsäljningsförordning (se 40 och 76—79 §§).

Det allmänna restaurangbolagets utskänkningsrörelse bedrives i allmänhet på egna restauranger. Endast i fyra fall förekommer numera föreståndaravdelningar vid enskilda företag. Verksamheten står under myndigheternas tillsyn på samma sätt som fallet är med enskilda restaurangföretag.

Folkrestaurangernas antal och fördelning

Folkrestauranger har, som i det föregående redovisats, sedan länge förekommit både i form av självständiga restauranger och som enklare avdelningar av företag, omfattande också andra avdelningar. Antalet egentliga

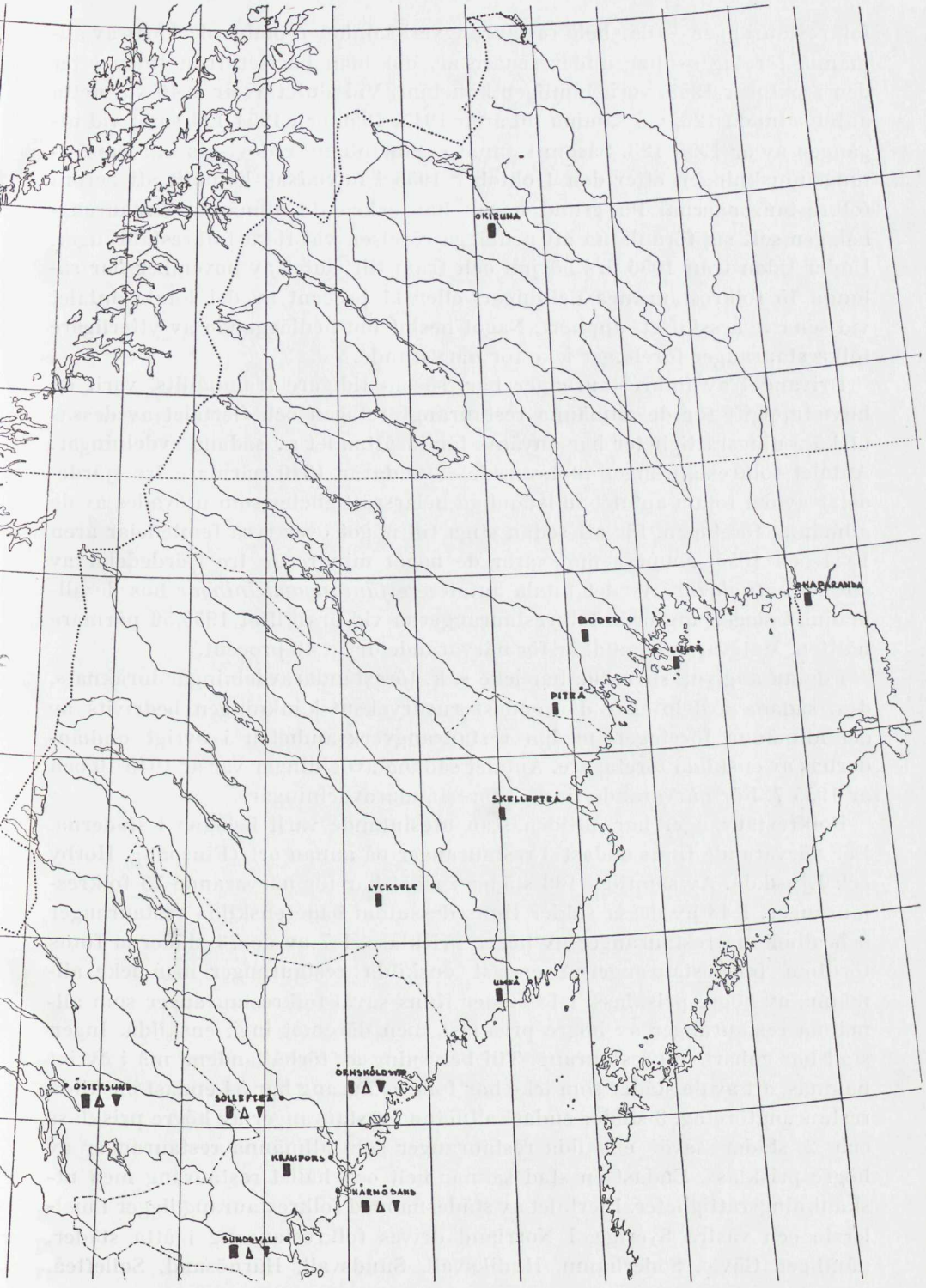

■ Enskilda restauranger.

△ Allmänna restauranger, högre klass.

▼ Folkrestauranger (inkl. föreståndareavdelningar

ver och enskilda restauranger i städerna, november 1956

folkrestauranger — där hela restaurangverksamheten omhänderhafts av allmänna företag — har under senare år, om man bortser från tiden efter den 1 oktober 1955, varit tämligen konstant. Vid slutet av år 1940 var detta antal sålunda 126, vid samma tid åren 1945, 1950 och 1954 124 samt vid utgången av år 1955 123. Såsom i annat sammanhang redovisats har omsättningsminskningen efter den 1 oktober 1955 i huvudsak kommit att beröra folkrestaurangerna. På grund härav har också de allmänna restaurangbolagen sett sig föranlåtna att nedlägga rörelsen vid flera folkrestauranger. Under tiden från 1956 års början och fram till slutet av november har sålunda 15 folkrestaurangavdelningar, eller 11 procent av det totala antalet vid senaste årsskiftet, upphört. Något beslut om nedläggande av ytterligare folkrestauranger föreligger icke för närvarande.

Drivandet av folkrestauranger har, såsom tidigare framhållits, varit en huvuduppgift för de allmänna restaurangföretagen och flertalet av dessas utskänkningsrättigheter har använts för inrättandet av sådana avdelningar. Antalet folkrestauranger motsvarade sålunda år 1940 närmare tre fjärdedelar av det totala antalet fullständiga helårsrättigheter som utövades av de allmänna företagen, för att sedan stiga till något över fyra femtedelar åren 1954 och 1955. Numera motsvarar de något mindre än tre fjärdedelar av antalet *rättigheter*. Av det totala antalet *restaurangavdelningar* hos de allmänna bolagen utgjorde folkrestaurangerna vid årsskiftet 1955/56 närmare hälften. Motsvarande antal är för närvarande drygt 40 procent.

I de nu angivna siffrorna har icke s. k. föreståndaravdelningar inräknats, dvs. sådana avdelningar där endast rusdrycksutskänkningen bedrivits av det allmänna företaget, medan restaurangverksamheten i övrigt omhänderhas av enskilda företagare. Antalet sådana avdelningar var år 1945 10 och år 1955 7. För närvarande finns 3 föreståndaravdelningar.

Folkrestauranger har alltid nästan uteslutande varit belägna i städerna. För närvarande finns endast 3 restauranger på annan ort (Finspång, Hörby och Ljusdal). Av samtliga 133 städer i riket har för närvarande 73 folkrestauranger. I 48 av dessa städer finns dessutom både enskilda restauranger och allmänna restauranger av högre prisklass. I 7 av de 73 städerna finns förutom folkrestaurangerna endast enskilda restauranger men icke allmänna av högre prisklass, i 18 städer finns såväl folkrestauranger som allmänna restauranger av högre prisklass men däremot inga enskilda. Ingen stad har enbart folkrestaurang. Till belysning av förhållandena må i övrigt nämnas, att av de städer som icke har folkrestaurang har 54 endast enskilda restaurangföretag, 3 städer endast allmänna restauranger av högre prisklass och 2 städer såväl enskilda restauranger som allmänna restauranger av högre prisklass. Endast en stad saknar helt och hållet restaurang med utskänkningsrättigheter. Flertalet av städerna med folkrestaurang ligger i mellersta och västra Sverige. I Norrland drives folkrestaurang i åtta städer, nämligen Gävle, Söderhamn, Hudiksvall, Sundsvall, Härnösand, Sollefteå,

Örnsköldsvik och Östersund. De nu berörda förhållandena illustreras närmare på kartan å föregående uppslag.

Särskilda villkor vid utskänkning på folkrestauranger

Vad beträffar regleringen av utskänkningspriset på spritdrycker grundades denna från början på en indelning av restaurangerna i olika prisklasser efter allmän standard m. m. Ursprungligen innefattade denna indelning fyra klasser, nämligen lyxklass samt klasserna I, II och III. Sedan lyxklassen på ett tidigt stadium avskaffats förekom endast tre prisklasser, varav klass III innefattade folkrestaurangerna. De fastställda priserna — fixerade priser för de vanligaste spritdryckerna och maximipriser för de övriga — var lägst i klass III och steg sedan i stort sett med prisklassen. Vad beträffar de drycker för vilka priserna direkt fixerats, huvudsakligen brännvin och eau-de-vie, innebar reglerna samma prissättning för restauranger av klass I och II (och lyxklass så länge sådan förekom). För 2,5 cl renat brännvin var utskänkningspriset hela tiden 5 öre och för 5 cl 10 öre lägre på folkrestaurangerna än på övriga restauranger fram till den 1 oktober 1955. Den nu berörda prisuppdelningen upphörde från och med nämnda dag, varefter enhetlig prissättning gäller för samtliga restauranger.

Måltidstvång vid utskänkning av rusdrycker infördes ursprungligen under första världskriget. Från denna tid och fram till den 1 oktober 1955 omfattade måltidstvånget spritdrycker och starkvin, medan det numera avser spritdrycker och starköl. Föreskrifterna angående måltidstvånget har alltifrån början innefattat minimipriser för sådan måltid som berättigat till förtäring av de ifrågavarande dryckerna. Vad beträffar tiden före den 1 oktober 1955 var de föreskrivna minimipriserna vid starkvinsutskänkning desamma för folkrestauranger och andra restauranger, medan däremot ett lägre pris medgavs för folkrestaurangerna vid utskänkning av spritdrycker.

De nu gällande föreskrifterna angående måltidstvånget vid utskänkning av spritdrycker och starköl innehåller i huvudsak följande. Spritdrycker och starköl må utskänkas endast till gäst, som på utskänkningsstället intager måltid. Utskänkning må icke påbörjas, förrän måltiden blivit i vederbörlig ordning beställd. Priset på sådan måltid skall på folkrestaurang utgöra minst 1 krona 50 öre och på annan restaurang minst 2 kronor 50 öre. Om utskänkningen omfattar endast starköl skall måltidspriset utgöra minst 1 krona på folkrestaurang och vinrestaurang samt minst 1 krona 50 öre på annan restaurang. I måltidspriset må icke inräknas betalning för drycker av något slag.

Bortsett från ersättningsgrunderna vid utskänkningen av spritdrycker och starkvin är den nu berörda regleringen av måltidspriserna den enda punkt på vilken andra bestämmelser gäller för folkrestaurangerna än för övriga restauranger.

KAPITEL VIII

Kommitténs förslag beträffande utskänkningsvinster, utskänkningsskatt och prissättning på rusdrycker

Inledning

Utskänkningsvinsten på spritdrycker och starkvin 1937—1956

Åtgärder i syfte att begränsa utrymmet för enskilt vinstintresse inom handeln med rusdrycker har sedan länge varit ett väsentligt led i de nykterhetspolitiska strävandena. Fullt ut har denna målsättning hittills realiserats endast inom partihandeln och utminuteringen. Även om vissa åtgärder redan tidigt vidtogs också inom utskänkningen — bland annat inrättandet av allmännyttiga restaurangföretag från mitten av 1800-talet — blev något av mera generell betydelse genomfört först efter antagandet av 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning. I denna förordning och dess efterföljare infördes bestämmelser som gav de berörda myndigheterna befogenhet att begränsa vinstmöjligheterna. De bestämmelser i sådant hänseende som influtit i de olika författningarna har i sak varit av likartat innehåll. I den nu gällande 1954 års försäljningsförordning stadgas, att systembolaget vid överlåtelse av utskänkningsrättighet skall — med iakttagande av de föreskrifter kontrollstyrelsen utfärdar — meddela bestämmelser rörande prissättning på utskänkta rusdrycker och vad därmed äger samband samt stadga sådana villkor, att innehavarens ekonomiska fördel, så långt ske kan, icke göres beroende av myckenheten utskänkta spritdrycker och starkare viner.

Med stöd av de berörda bestämmelserna har dels utfärdats bestämmelser rörande prissättning — i huvudsak avseende spritdrycker — dels successivt genomförts en begränsning av utskänkningsvinsten på spritdrycker och starkviner.

De direkt vinstbegränsande åtgärderna inleddes år 1920 med införandet av det s. k. vinstkvantitetssystemet för de enskilda företagens utskänkning. Detta innebar, att varje restaurang fick rätt till vinst endast på en viss kvantitet av sin utskänkning av spritdrycker och starkviner. Då kvantiteterna kom att bestämmas så att någon mera betydande begränsning av vinstmöjligheterna icke från början genomfördes och då någon ytterligare minskning av kvantiteterna icke — såsom från början torde ha förutsatts — kom till stånd, fick detta system för vinstbegränsning icke någon större betydelse. Trots den begränsade omfattning de vinstreglerande åtgärderna sålunda kom att få, visade sig systemet ha ytterst ojämna verkningar och överhuvudtaget vara förbundet med åtskilliga olägenheter.

Först genom 1937 års beslut om nedskrivning av vinstkvantiteterna fullföljdes i mer betydande utsträckning tanken på eliminerandet av det enskilda vinstintresset inom utskänkningen. Syftet var härvid att avlägsna all egentlig vinst på spritdrycker och starkvin såväl för de enskilda som för de allmänna företagens del, ehuru redan från början den möjligheten antyddes, att en omprövning av regleringen skulle kunna ske, varvid frågan närmast skulle kunna bli om ersättning i viss mån skulle lämnas för de med utskänkningen förenade kostnaderna. Motiven för beslutet var i huvudsak två. Å ena sidan ansågs det enskilda vinstintresset vara ett hinder för att utskänkningen skulle kunna bedrivas på ett ur nykterhetssynpunkt gagneligt sätt. Å andra sidan motiverades vinstnedskrivningen med att en utskänkningsrättighet i och för sig betydde ett ekonomiskt värde för innehavaren genom de indirekta vinster rättigheten möjliggjorde och att denna monopolvinst rätteligen borde tillfalla det allmänna.

Den närmare utformningen av vinstavvecklingen innebar för de enskilda företagens del en nedskrivning under en tjugofemårsperiod från den 1 oktober 1938 med 4 procent årligen av den *kvantitet* spritdrycker och starkviner på vilken de fick tillgodoräkna sig vinst. För de allmänna företagen genomfördes en motsvarande nedskrivning av vissa *fasta ersättningsbelopp* (kostnadsersättning). Anmärkas bör, att de allmänna företagens ersättningsbelopp omräknade per liter i utgångsläget sattes avsevärt under den nivå på vilken de enskilda företagens vinster låg vid motsvarande tidpunkt.

Enligt de år 1937 fastställda reglerna fick de enskilda restauratörerna — utöver vinstandelar inom vinstkvantiteterna — åtnjuta s. k. spillmånsersättning med 2 procent av utskänkningsvärdet på försäljningen utom vinstkvantiteterna. De allmänna företagen erhöll motsvarande förmån först år 1946. Deras spillmånsersättning blev emellertid endast 1 procent på utskänkningsvärdet av hela försäljningen.

Den sålunda valda metoden för avveckling av restauratörvinsterna på spritdrycker och starkvin kom att medföra allvarliga svårigheter som till stor del icke synes ha förutsetts. Sålunda kom vinstavvecklingen att innebära väsentligt skilda villkor för den enskilda och den allmänna restaurangnäringen. De enskilda företagarna fick genom de successiva prisstegringarna ökande vinster inom vinstkvantiteterna och kunde ytterligare förbättra villkoren genom att koncentrera inköpen av dyrare och mer vinstgivande varor inom dessa och sålunda i avsevärd grad neutralisera nedskrivningens verkningar. De allmänna företagen åter fick sina krympande kostnadsersättningar ytterligare reducerade genom penningvärdets fall. Ersättningsbeloppens storlek kunde för dessa företags del icke påverkas av vare sig prisförändringar, ändringar i försäljningsvolymen eller ändringar i strukturen på inköp och försäljning. Det förhållandet att de allmänna företagen från början icke erhöll någon spillmånsersättning och att denna ersättning då den infördes 1946 beräknades efter lägre procenttal än för de enskilda

företagen har inneburit en ytterligare skillnad i villkoren för de båda företagstyperna.

Bortsett från de nu berörda olikheterna mellan allmänna och enskilda företag har — som närmare redovisas i kapitel II — formerna för vinstavvecklingen under den gångna nedskrivningstiden kommit att medföra starkt varierande ekonomiska villkor också från företag till företag. Sålunda har ojämnheter uppkommit genom att de justeringar av grundtalen som företagits i samband med om- och tillbyggnad av restauranger m. m. respektive fastställandet av grundtal för nya restauranger icke kunnat göras på sådant sätt, att ens tillnärmelsevis full rättvisa kunnat upprätthållas i förhållande till andra företag. Den allvarligaste olägenheten av den 1937 införda ordningen är emellertid att progressiva och skickligt ledda företag, som icke utvidgat sina lokaler, men ändå ökat sin matomsättning mera än genomsnittet och i anslutning därtill även sin spritomsättning, fått väsentligt försämrade konkurrensbetingelser genom lägre inkomster från utskänkningen än de företag fått, vilkas matförsäljning icke har ökat eller rent av gått tillbaka.

I den nu skisserade utformningen fungerade vinstnedskrivningen till och med försäljningsåret 1954/55. Vinstutvecklingen under perioden belyses här med några siffror, varvid jämförelser göres med utgångspunkt från år 1939, då eljest jämförbara uppgifter icke kan erhållas för allmänna och enskilda företag.

De enskilda företagens sammanlagda bruttovinst på utskänkningen av spritdrycker hade försäljningsåret 1954/55 gått ned till 55 procent av 1939 års belopp i oförändrat penningvärde. Motsvarande procenttal för de allmänna företagen var 41. Den sammanlagda ersättningen per liter var för de enskilda företagen 4 kronor 92 öre år 1939 och 3 kronor 24 öre försäljningsåret 1954/55, eller i oförändrat penningvärde 67 procent lägre än förstnämnda belopp. De allmänna företagens ersättning per liter, som redan från början var avsevärt lägre än de enskilda företagens eller 1 krona 35 öre, sjönk till 79 öre försäljningsåret 1954/55, vilket innebar en minskning i oförändrat penningvärde med 70 procent. I förhållande till värdet av spritdrycksutskänkningen utgjorde de enskilda företagens vinst år 1939 28,2 och de allmänna företagens 11,9 procent, medan motsvarande siffror för försäljningsåret 1954/55 var 7,5 respektive 2,3 procent.

Vad beträffar starkvinerna förändrades de enskilda företagens bruttovinst per liter från 4 kronor 50 öre år 1939 till 4 kronor 17 öre försäljningsåret 1954/55. De allmänna företagens bruttovinst per liter var 1 krona 14 öre respektive 68 öre.

För försäljningsåret 1955/56 infördes genom riksdagsbeslut samma år en ändring av vinstberäkningen för spritdrycker och starkvin så tillvida, att nedskrivningen för de enskilda företagen skedde med 10 procent på det vinstbelopp som åtnjutits under föregående försäljningsår i stället för på

vinstkvantiteterna. Därjämte fick dessa företag åtnjuta spillmånsersättning med 2 procent på hela försäljningsvärdet i stället för tidigare endast på den del därav som fallit utanför vinstkvantiteterna. För de allmänna företagens del företogs endast den förändringen att spillmånsersättningen höjdes från 1 till 1,2 procent av (hela) utskänkningsvärdet. De nya vinstberäkningsreglerna innebar i och för sig en förmånligare ställning för restauratörerna, och i synnerhet för de enskilda företagarna. Värdet av den nya ordningen har emellertid för de olika företagens del accentuerats genom att ersättningen för utskänkningen utgår oberoende av försäljningsvolymen och denna efter den 1 oktober 1955 i betydande grad nedgått. I enlighet med vad nu sagts har bruttovinsten per liter genomgående kommit att bli högre under försäljningsåret 1955/56 än under den närmast föregående perioden. De enskilda företagens bruttovinst på spritdrycker steg sålunda under oktrojåret 1955/56 i jämförelse med 1954/55 från 3 kronor 24 öre till 4 kronor 14 öre och de allmänna företagens från 79 öre till 1 krona 7 öre per liter. Bruttovinsten på starkvin steg för de enskilda företagen från 4 kronor 17 öre till 4 kronor 24 öre och de allmänna företagens från 68 öre till 1 krona 14 öre per liter.

Utskänkningsvinsten på lätta viner 1937—1956

Priserna på lätta viner har under hela den nu ifrågavarande tiden kunnat fritt bestämmas av restauratörerna, som därmed också kunnat reglera sin egen vinst på lättvinsutskänkningen.

Av uppgifter som lämnas i kapitel IV framgår, att prisutvecklingen i stort sett har företett samma trend inom allmänna och enskilda företag. Prisnivån hos de allmänna företagen har dock hela tiden varit avsevärt lägre än hos de enskilda. Räknat i oförändrat penningvärde har utvecklingen för de enskilda företagen i stort sett inneburit att priset steg från år 1939 till ett högsta värde år 1945, då det låg 62 procent över 1939 års nivå. Prisets realvärde sjönk därefter på grund av uteblivna skattehöjningar och borttagande av utskänkningsskatten år 1954 så att det sistnämnda året låg under 1939 års nivå. Försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 var realpriset drygt 10 procent lägre än år 1939. De allmänna företagens genomsnittliga pris motsvarade under de första åren av 1940-talet drygt 86 procent av de enskilda företagens. Skillnaden ökade därefter så, att motsvarande andel försäljningsåret 1954/55 var 55 procent. Försäljningsåret 1955/56 motsvarade det genomsnittliga priset hos de allmänna företagen 73 procent av priset hos de enskilda företagen. Genomsnittspriset per liter var då 14 kronor 92 öre hos de allmänna företagen och 20 kronor 37 öre hos de enskilda.

De enskilda företagens sammanlagda vinster på lättvinsutskänkningen steg från 3,6 miljoner kronor år 1937 till i det närmaste 11 miljoner kronor försäljningsåret 1954/55, vilket sålunda innebar mer än en tredubbling. Bruttovinsten för försäljningsåret 1955/56 var ca 10,1 miljoner kronor. Den

sammanlagda vinstens realvärde låg försäljningsåret 1954/55 45 och försäljningsåret 1955/56 27 procent högre än år 1937.

Utskänkningsvinsten per liter utgjorde för de enskilda företagen år 1937 4 kronor 54 öre och var försäljningsåren 1954/55 och 1955/56 9 kronor 16 öre respektive 9 kronor 35 öre. I oförändrat penningvärde låg vinsten under större delen av tiden från år 1937 över detta års nivå, men hade försäljningsåret 1954/55 sjunkit något (3 procent) därunder; därefter har ytterligare minskning ägt rum. Utskänkningsvinstens andel i utskänkningspriset var år 1939 45 procent och sjönk därefter. Under åren 1940 t. o. m. 1953 varierade den men låg hela tiden under 40 procent (lägst 32 procent). Från och med år 1954 har den utgjort 46 procent av utskänkningspriset. Bruttovinstpålägget motsvarade år 1939 83 och år 1953 64 procent av anskaffningspriset samt steg försäljningsåret 1955/56 till 85 procent.

De allmänna företagens utskänkningsvinst på lätta viner har uppgått till avsevärt mindre belopp än de enskilda företagens. Före 1950 låg den i stort sett mellan 300 000 och 400 000 kronor, men steg sedan till 986 000 kronor försäljningsåret 1954/55. Försäljningsåret 1955/56 utgjorde den 829 000 kronor. Sistnämnda belopp representerade i oförändrat penningvärde en ökning med 9 procent jämfört med 1939 års vinst.

Liksom utskänkningspriset har också utskänkningsvinsten per liter hos de allmänna företagen legat lägre än hos de enskilda företagen (1939 3 kronor 29 öre och 1954/55 3 kronor 45 öre per liter). De allmänna företagens vinst per liter motsvarade år 1939 65 procent av de enskilda företagens. Under senare år har skillnaden varit ändå större. Försäljningsåret 1954/55 var relationstalet 38 procent och försäljningsåret 1955/56 57 procent.

En sammanställning av utskänkningsvinsterna på spritdrycker och viner återfinnes i följande kapitel, där redogörelse bland annat lämnas för verkningarna av kommitténs förslag.

Allmänna synpunkter

De nykterhetspolitiska strävandena från samhällets sida har efter hand kommit att omfatta en rad olika åtgärder av skiftande art. Bortsett från den egentliga nykterhetsvården kan de sammanföras i fyra huvudgrupper — begränsning av utrymmet för enskilt vinstintresse inom alkoholhanteringen, författningsmässig reglering av tillverkning och försäljning, beskattning i olika former av alkoholhaltiga drycker och förebyggande åtgärder såsom undervisning, folkupplysning, främjande av alkoholfritt umgängesliv m. m. Det väsentliga syftemålet bakom åtgärderna är att begränsa omfattningen och skadorna av konsumtionen av alkoholhaltiga drycker.

Vid fullföljandet av de nykterhetspolitiska målsättningarna har regleringen av utskänkningen sedan gammalt tillmätts stor betydelse. Också här har olika metoder anlitats. En väsentlig roll har emellertid tillmätts de eko-

nomiska regleringarna — särskild beskattning av utskänkta drycker, prisreglering på spritdrycker och begränsning av restauratörernas utskänkningsvinst på spritdrycker och starkvin.

När det gäller att ta ställning till den framtida utformningen av den ekonomiska regleringen av utskänkningen uppställer sig givetvis i första hand frågan i vilken mån nykterhetspolitiska hänsyn alltfort nödvändiggör samhälleliga ingripanden på detta område. Härvidlag har från olika håll hävdats, att utskänkningen efter den nya lagstiftningens ikraftträdande icke längre skulle ha samma betydelse ur nykterhetspolitiska synpunkter som tidigare och att dess betydelse som medverkande faktor vid utbildningen av alkoholvanor och uppkomsten av alkoholmissbruk var ringa. Det skulle därför snarare vara önskvärt att den alkoholkonsumtion som sker under kontroll på restaurangerna främjades, på bekostnad av den okontrollerbara konsumtionen av utminuterad sprit. I enlighet härmed skulle det vara nykterhetspolitiskt fördelaktigt att medge lättnader i regleringen av prissättning och vinster inom utskänkningen. Härutöver har hävdats att dylika lättnader också motiveras av ekonomiska svårigheter för restaurangnäringen i samband med den strukturförändring och omsättningsminskning som inträffat efter den 1 oktober 1955.

Kommittén har givetvis vid fullgörandet av sin uppgift ägnat utvecklingen efter den 1 oktober särskild uppmärksamhet. Resultatet av de verkställda undersökningarna kan sammanfattas på följande sätt.

Den väsentliga faktorn bakom den utveckling som ägt rum är självfallet slopandet av den tidigare spritdrycksransoneringen inom utminuteringen. För utminuteringens del har utvecklingen inneburit en ökning av spritdrycksförsäljningen med omkring en tredjedel, medan lättvinsförsäljningen ökat obetydligt och starkvinsförsäljningen gått tillbaka. I fråga om utskänkningen har omsättningen av såväl spritdrycker som vin legat på en betydligt lägre nivå än tidigare. För spritdryckerna har minskningen varit omkring en tredjedel, för de starka vinerna något över och för de lätta vinerna något under en femtedel. Nedgången har varit mindre för de enskilda företagen än för de allmänna, mindre för företag i högre prisklass än för företag i lägre prisklass. Störst har den varit för allmänna B3-företag (folkrestauranger). Vad beträffar lättvinsutskänkningen bör dock påpekas, att den minskning som förekommit för de enskilda företagens del endast inneburit, att den under senare år ökande utskänkningen sjunkit något tillbaka men fortfarande volymmässigt ligger 26 procent över 1953 års nivå. För de allmänna företagen synes omsättningen på lättvin ligga något under 1953 års nivå, men skillnaden är icke anmärkningsvärt stor.

För mat och andra varor än spritdrycker och vin — av vilka endast starköl är föremål för prisreglering — har förändringarna för andra än B-restaurangerna varit relativt obetydliga och i vissa fall inneburit ökad omsättning. Genomsnittligt sett låg omsättningen för dessa varor under tiden 1/10 1955

—30/6 1956 i de enskilda företagen 3,6 procent högre än motsvarande period ett år tidigare. (Livsmedelsprisindex steg från den 1/10 1955 till den 30/6 1956 med 5,4 procent.) En mera betydande omsättningsminskning har uppkommit endast för restauranger i B-prisklassen. För de enskilda B-företagen är denna dock relativt måttlig, medan den för de allmänna företagens folkrestauranger varit i det närmaste lika stor som för spritdrycker och vin (32 %). Olikheterna i omsättningsutvecklingen för de olika företagsformerna totalt sett — med en stark omsättningsminskning för de allmänna företagen och oförändrad omsättning av andra varor än sprit och vin för enskilda företag — beror på den dominerande roll B3-restaurangerna (folkrestaurangerna) haft hos de allmänna företagen och den blygsamma del av omsättningen som B-företagen haft hos de enskilda företagen.

En granskning av den hittills föreliggande utvecklingen efter den 1 oktober 1955 ger klart vid handen, att nedgången i utskänkningen direkt sammanhänger med slopandet av ransoneringen inom utminuteringen. Den har inneburit en stark nedgång omedelbart efter försäljningsreformens ikraftträdande, medan några större variationer därefter icke förekommit, vare sig man ser till den genomsnittliga utvecklingen för samtliga företag eller till utvecklingen inom de särskilda prisklasserna. I själva verket har förhållandena efter övergången i oktober 1955 visat sig anmärkningsvärt stabila. Vad som bortfallit för restaurangernas del är uppenbarligen konsumtionen från de gästers sida som besökte restaurang enbart av det skälet att motboksransonen icke var tillräcklig. Detta bortfall kom på en gång. Situationen illustreras också av att minskningen i utskänkningen varit störst på de restaurangtyper som haft den största kompletteringsförsäljningen. De förändringar som sålunda inträtt inom utskänkningen har åtminstone såvitt avser spritdryckerna i själva verket varit en naturlig och från början — ehuru icke till sin storlek — förutsedd konsekvens av den reformerade försäljningslagstiftningen. Vad som har skett är, att den för vissa restauranger mer eller mindre förmånliga faktor som ransoneringssystemet inom utminuteringen inneburit bortfallit. Den sålunda inträdda förändringen har emellertid med nuvarande provisoriska regler för vinstregleringen på spritdrycker och starkvin hittills icke medfört några större ekonomiska förändringar för enskilda företag, varjämte de provisoriska reglerna begränsat verkningarna för de allmänna företagen. Kommittén anser emellertid icke att strukturförändringen inom restaurangnäringen är av sådan art att den kan påverka det principiella ställningstagandet till de föreliggande regleringsfrågorna. Avgörande för dessa bör vara den nykterhetspolitiska målsättningen och företagens anspråk på — så långt möjligt är — rättvisa och lika verkande regler.

Att utskänkningens betydelse statistiskt sett begränsats — genom minskad utskänkningsvolym och minskad andel i den totala rusdrycksförsäljningen — medför enligt kommitténs mening icke att utskänkningen ur nykterhets-

synpunkt kan anses vara en fråga av mindre vikt än tidigare. Att börja med måste man beakta, att den inträffade minskningen av utskänkningsvolymen av spritdrycker uppkommit efter en kontinuerlig och till sin storlek betydande ökning i omsättningen under tiden sedan 1937 års riksdagsbeslut fattades rörande vinstavvecklingen. De enskilda restaurangföretagen uppvisar sålunda en ökning i utskänkningen av spritdrycker från 1,66 miljoner liter år 1937 till 2,8 miljoner liter år 1953 eller med 70 procent och de allmänna företagen en ökning från 1,62 till 3,0 miljoner liter, motsvarande 85 procent, medan utminuteringen samma tid steg med 31 procent. 1954 års skatteskärpning medförde i förhållande till 1953 års toppläge en minskning i utskänkningen med endast 6 procent för de enskilda och 11 procent för de allmänna företagen. Den minskning i spritdrycksförsäljningen som skett efter den 1 oktober 1955 innebär sålunda icke att någon anmärkningsvärt låg nivå uppnåtts.

Vidare får icke förbises, att det nykterhetspolitiska läget — åtminstone tillfälligt — i mycket allvarlig grad försämrats. I denna ur nykterhetssynpunkt bekymmersamma situation intar restaurangerna en viktig position. De har liksom tidigare enligt allmän erfarenhet en avgörande betydelse genom sitt inflytande på dryckesvanornas uppkomst och utformning. I all synnerhet gäller detta i avseende på ungdomen. Kommittén vill sålunda betona att det sätt varpå restaurangerna bedriver sin utskänkning har den allra största betydelse för alkoholvanornas utveckling på längre sikt. Den roll restaurangerna kommer att spela i förevarande avseende kommer dessutom att bli av än större betydelse i framtiden, i och med att allt vidare folkgrupper på grund av stigande levnadsstandard får ökade möjligheter till restaurangbesök.

Det kan enligt kommitténs mening icke vara en ur nykterhetssynpunkt rimlig åtgärd att söka främja en ökad spritdryckskonsumtion på restaurangerna i förhoppning att minska konsumtionen av utminuterad sprit, med åberopande av att man därmed överför en del av denna konsumtion till mer godtagbara och kontrollerade former. Det måste nämligen starkt betvivlas, att någon nykterhetspolitisk vinst skulle uppnås på sådant sätt. Det synes tvärtom ligga närmare till hands att vänta sig att följden skulle bli en ytterligare ökning av den totala spritdryckskonsumtionen. Om en ökad restaurangförsäljning således ej kan väntas få till följd en minskad total försäljning, blir frågan närmast den huruvida det ur andra synpunkter kan anses vara en förbättring, om inom ramen för en oförändrad sammanlagd konsumtion en ökning skulle ske på restaurangerna och en minskning komma till stånd i utminuteringen. Det kan starkt ifrågasättas, om en överflyttning av spritkonsumtionen från hemmen till restaurangerna kan vara önskvärd ur ekonomiska synpunkter för den enskilde och hans familj. Därvid blir ju nämligen utskänkningsskatten som kostnadsstegrande faktor av mindre betydelse. I stället kommer övriga utgifter för restaurangbesöket att genom den

åtföljande måltidskostnaden spela den större rollen. Vid en måttlig alkoholförtäring på restaurang överstiger måltidskostnaden mångfaldigt gästens kostnad för utskänkningsskatten. Också andra skäl torde tala mot den under senare tid ofta framkommande tesen, att det skulle vara bättre, om förtäringen skedde på restaurang än i hemmen. Kommittén finner därför anledning betona att varje faktor som kan tänkas medverka till en begränsning av rusdryckskonsumtionen och en övergång från alkoholstarkare till alkoholsvagare drycker nogsamt måste beaktas. Målsättningen bör vara att försäljningen av mat och alkoholfria drycker ökar och att publiken blandas på ett sådant sätt, att de alkoholförtärande gästerna icke utgör ett dominerande inslag.

I enlighet med vad nu anförts vill kommittén för sin del hävda, att en samhällelig reglering av prissättning och vinster inom utskänkningen alltfort måste utgöra ett grundläggande element i de nykterhetspolitiska strävandena. Vad som från restaurangnäringens sida anförts rörande ekonomiska svårigheter för restaurangföretagen efter den 1 oktober 1955 kan icke ge anledning till modifiering av den nu angivna principiella ståndpunkten. Härvidlag må återigen betonas, att förändringarna i vad de avser restaurangernas totala omsättning och deras omsättning av andra varor än spritdrycker och vin — med undantag för den del av näringen som representeras av folkrestaurangerna — genomsnittligt sett i flertalet fall varit mycket måttliga och därför knappast kan anses ha överskridit de gränser för omsättningsvariationer, som måste anses normala inom den i och för sig konjunkturkänsliga restaurangnäringen. I likhet med vad departementschefen i propositionen 1956: 138 anfört anser kommittén, att det i första hand måste ankomma på restaurangnäringen själv att anpassa sig efter de ändrade förhållandena. Ett betydelsefullt stöd i denna anpassning har för övrigt lämnats av statsmakterna redan i och med de provisoriska regleringarna av vinsten på utskänkningen av spritdrycker och starkvin som införts för försäljningsåret 1956/57. Härtill kommer ytterligare en omständighet av stor betydelse. Oavsett i vilken mån det må anses berättigat att medgiva restaurangföretagen ersättning eller vinst i samband med utskänkningen av rusdrycker, får man icke utgå ifrån att utskänkningen skall vara ett bärande element i restaurangnäringens ekonomi. Det är därför nödvändigt, att denna del av verksamheten icke bedömes efter vanliga företagsekonomiska synpunkter. Dessutom bör — som nedan mera utförligt skall beröras — beaktas, att själva förekomsten av rätt till utskänkning av rusdrycker innebär ett mycket betydande ekonomiskt värde för restaurangföretagen, icke minst genom den ökade omsättning av icke vinstreglerade varuslag, som är förbunden därmed.

Vid sina överväganden har kommittén sålunda genomgående haft den målsättningen att den framtida ekonomiska regleringen på utskänkningsområdet skall vara så utformad, att den i största möjliga mån bidrar till att

begränsa alkoholkonsumtionen överhuvudtaget och att den på ett effektivt sätt främjar en övergång från alkoholstarkare till alkoholsvagare drycker. Såvitt angår restauratörernas ersättning för utskänkning av spritdrycker har kommittén funnit att ersättning för vissa kostnader i samband med utskänkningen bör lämnas, men självfallet utgått från den i direktiven angivna principen att någon egentlig vinst icke skall förekomma och att en sådan ersättning skall utformas så att restauratören icke har intresse av en ökad spritutskänkning. Utifrån de förut angivna principiella utgångspunkterna har kommittén emellertid kommit till den uppfattningen att frågan om avvägningen av utskänkningspriserna på de olika alkoholdryckerna är av lika stor betydelse som utformningen av spritdrycksersättningen. En lämplig prisavvägning också inom utskänkningen i anslutning till de olika dryckernas alkoholhalt synes nämligen kommittén vara en oundgänglig förutsättning för en mer allmän övergång till svagare drycker. De spörsmål som i sådant hänseende lagts under kommitténs bedömande innefattar frågorna om en sänkning av utskänkningspriset på spritdrycker och starkvin genom utskänkningsskattens slopande eller på annat sätt, om den framtida pris- och vinstregleringen beträffande starkvin samt frågan om införande av prisreglering på lätta viner.

Med det nu anförda har kommittén velat ange de nykterhetspolitiska utgångspunkterna för de förslag som framläggs i det följande. Härtill vill kommittén endast foga ett par principiella synpunkter av annan art på den framtida utformningen av utskänkningsregleringen. Den nya nykterhetspolitiska lagstiftningen har i hög grad präglats av en strävan efter en så enkel utformning av de ur nykterhetssynpunkt nödvändiga regleringarna som möjligt och att därjämte tillgodose högt ställda krav på rättvisa för de berörda näringsidkarna. Dessa principer har varit en självklar utgångspunkt också för utskänkningsvinstkommitténs överväganden. I synnerhet har kommittén vid utformningen av sina förslag rörande restauratörernas ersättning för utskänkningen så långt möjligt sökt åstadkomma rättvisa och lika grunder för olika företagsformer och företagstyper. Därjämte har kommittén sökt utforma förslagen så att de icke skall verka hämmande på, utan tvärtom främja en sund konkurrens i positivt nykterhetsfrämjande riktning de olika restaurangföretagen emellan.

Utskänkningsskatten och utskänkningsprisernas avvägning

Utskänkningsskatt och prissättning på spritdrycker

Utskänkningspriset på spritdrycker har sedan länge varit föremål för offentlig reglering. Sedan 1920-talet har priset på de vanligaste spritsorterna direkt fastställts av kontrollstyrelsen. För övriga varor har gällt vissa maximiprisbestämmelser. Efter den 1 oktober 1955 har kontrollstyrelsen direkt bestämt utskänkningspriset för samtliga spritsorter.

Priset på de utskänkta dryckerna har legat på en betydligt högre nivå än utminuteringspriset. Den relativa skillnaden har emellertid under de senaste tio åren visat en sjunkande tendens, som ytterligare accentuerats genom de i november 1956 genomförda ändringarna. Under försäljningsåret 1955/56 låg utskänkningspriset i genomsnitt 70 procent över utminuteringspriset på de utskänkta dryckerna. För närvarande kan skillnaden beräknas vara reducerad till i genomsnitt omkring 55 procent.

Den närmare utvecklingen vad beträffar restauratörvinsten och till statsverket indragna vinstandelar har sammanfattats i inledningen till detta kapitel. Här må därför endast med några ord beröras den roll utskänkningsskatten spelat.

Utskänkningsskatten på spritdrycker infördes på 1920-talet visserligen av finanspolitiska skäl men har sedan alltmer till sin utformning och närmare avvägning kommit att bestämmas av nykterhetspolitiska hänsyn. Den har under större delen av tiden utgått med visst belopp per liter. Till skillnad från omsättningsskatten har förändringar i skatteuttaget skett endast vid ett fåtal tillfällen. Från 1923 till 1943 utgick skatten sålunda med oförändrat belopp per liter. Efter en skärpning sistnämnda år skedde ingen ytterligare förändring förrän år 1954, då utskänkningsskatten fastställdes till 40 procent av utminuteringspriset på samtliga spritsorter. Från och med den 5 november 1956 har skattesatsen sänkts till 33 procent på det samtidigt höjda utminuteringspriset.

Följden av den nu berörda utvecklingen har givetvis varit, att skattens realvärde per liter under långa tider varit sjunkande. Under en stor del av tiden efter år 1937 har sålunda skattens realvärde per liter legat under 1937 års nivå. Genom 1954 års skatteskärpning kom den dock att ligga 20 procent över 1937 års värde, vilket betecknar höjdpunkten under den berörda perioden. Utskänkningsskattens andel av utskänkningspriset var år 1955 23 procent.

I de från restaurangnäringens sida gjorda framställningarna om utjämning — helt eller delvis — av prisskillnaden mellan utminuterade och utskänkta spritdrycker har främst åberopats två skäl. Sålunda har man å ena sidan framhållit, att prisskillnaden tidigare kunde motiveras med den ransonering av rusdrycksinköpen som gällde före den 1 oktober 1955. Det avsevärt högre priset vid utskänkning skulle bidra till att förhindra att den inom utminuteringen bestämda ransonen på ett icke önskvärt sätt skulle kunna kompletteras genom restaurangbesök. När ransoneringen nu slopats inom utminuteringen finns icke längre detta skäl för ett högre utskänkningspris. Dessutom understryker man att utskänkningen — som sker offentligt och under kontroll — skulle vara en betydligt mindre farlig form av rusdrycksförsäljning än utminuteringen. Främst åberopas emellertid att utskänkningsskatten försvårar de legala restaurangföretagens konkurrensläge i förhållande till de s. k. fria festvåningarna, där medhavda rusdrycker

ofta i strid mot gällande författningar förtäres till billigare pris genom att utskänkningsskatt icke erlägges.

De allmänna synpunkter ur vilka det förevarande spörsmålet enligt kommitténs mening bör bedömas har angivits tidigare i detta kapitel. Målet bör sålunda i första hand vara att begränsa konsumtionen av rusdrycker. Det nuvarande nykterhetsläget är icke sådant att något som kan underlätta denna konsumtion överhuvudtaget kan komma i fråga. Det är tvärtom nödvändigt att allt som kan göras för att begränsa rusdryckskonsumtionen — och i all synnerhet spritdryckskonsumtionen — också blir gjort. Icke mindre viktigt är emellertid att prisavvägningen blir sådan att den främjar en övergång till alkoholsvagare drycker.

En väsentlig förutsättning för en sådan utveckling är uppenbarligen, att en betydande prisskillnad upprätthålles mellan starkare och svagare drycker.

Kommittén vill att börja med erinra om att utvecklingen av spritdrycks- respektive lättvinsutskänkningen efter 1937 visar en för vinerna oförmånlig tendens. Från 1937 till 1954 — då utskänkningsskatten på lättviner slopades — ökade sålunda spritdrycksutskänkningen med 63 procent, medan vinutskänkningen ökade med endast 20 procent. Utminuteringen av sprit ökade under samma tid med 27 procent medan utminuteringen av vin samtidigt visade en ökning med 153 procent. Efter den 1 oktober 1955 har utskänkningen av lättvin minskat med inemot en femtedel (allmänna bolag 50 procent, andra företag 11 procent), medan utminuteringen samtidigt ökat något. Utskänkningens andel av den totala vinförsäljningen sjönk 1937—1954 från 21 till 11 procent och torde för närvarande utgöra mindre än 9 procent.

I syfte att främja en övergång till svagare drycker har numera inom utminuteringen — genom skattesatsernas avvägning — införts en prissättning efter de olika dryckernas alkoholhalt. Inom utskänkningen — där på senare tid endast priset på spritdrycker varit föremål för offentlig reglering medan restauratörerna haft frihet att själva bestämma vinpriserna — har emellertid de inom utminuteringen genomförda prisrelationerna icke slagit igenom. På större delen av restaurangerna är prisskillnaden mellan spritdrycker och lätta viner avsevärt mindre än inom utminuteringen, trots den effekt som utskänkningsskatten på spritdrycker har till en ökning av denna prisskillnad. En starkt bidragande orsak till dessa ogynnsamma prisrelationer är de relativt höga marginaler som uttages av de enskilda företagen.

Bland de åtgärder som kan bidra till en ur nykterhetssynpunkt mer gynnsam prisavvägning står frågan om en prisreglering på vinområdet i främsta rummet. Kommittén skall också ta upp detta spörsmål till behandling i det följande. Redan i detta sammanhang måste emellertid konstateras, att en så betydande nedpressning av vinpriserna icke överhuvudtaget är tänkbar, att en rimlig prisrelation mellan spritdrycker och viner kan er-

hållas om utskänkningspriset på spritdrycker samtidigt sänkes, exempelvis genom utskänkningsskattens slopande.

I enlighet med vad nu anförts finner kommittén att starka nykterhetspolitiska skäl talar för ett bibehållande av nuvarande prisnivå vid utskänkningen av spritdrycker. En prissänkning genom slopande av utskänkningsskatten eller på annat sätt måste därför enligt kommitténs mening grundas på synnerligen starka skäl av annan art. Från restauratörernas sida har i sådant hänseende särskilt betonats, att utskänkningsskatten på ett otillbörligt sätt försämrar de legala restaurangernas konkurrensläge gentemot de s. k. fria festvåningarna.

För att belysa denna fråga har kommittén gjort vissa undersökningar såväl rörande omsättningen vid de legala restaurangernas festvåningar som vid tillfällig utskänkning enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen. Såvitt framgår av dessa undersökningar har ransoneringens upphävande inom utminuteringen och den därigenom underlättade möjligheten att medföra utminuterad sprit till fria festvåningar icke i nämnvärd grad inverkat på omsättningen vid de legala restaurangernas festvåningar. Några större förändringar synes icke ha inträffat vid dessa festvåningar annat än i fråga om sprit- och vinomsättningen. Den sammanlagda övriga omsättningen har till och med ökat något hos såväl allmänna som enskilda företag.

Vad beträffar den tillfälliga utskänkningen har den möjlighet, som i nu gällande försäljningsförordning införts, att efter ett enkelt ansökningsförfarande erhålla rätt till tillfällig utskänkning till slutna sällskap varit avsedd som ett korrektiv mot den illegala festvåningsverksamheten. Denna avsikt har också såvitt nu kan bedömas i icke ringa utsträckning förverkligats. Från ett tidigare mycket ringa antal sådana rättigheter har antalet tillfällen med sådan utskänkning undan för undan ökats om man bortser från sommarkvartalet, under vilket emellertid normalt en viss nedgång förekommer i all festvåningsverksamhet. Den starkt ökade omfattningen av den tillfälliga utskänkningen enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen måste enligt kommitténs uppfattning innebära, att en stor del av den tidigare illegala festvåningsverksamheten inordnats under författningsenliga former. Härigenom måste också den illegala konkurrensen med de ordinarie restaurangföretagen ha begränsats, då den kontrollerade tillfälliga utskänkningen bedrivs under likartade ekonomiska förutsättningar som den ordinarie utskänkningen. Visserligen kan den möjligheten föreligga att medhavda rusdrycker förtäres också då rätt till utskänkning enligt 33 § erhållits. Att sådana företeelser skulle ha någon större omfattning synes emellertid mindre sannolikt med hänsyn till resultatet av kommitténs undersökningar rörande rusdryckskonsumtionen i samband med denna form av tillfällig utskänkning.

Ytterligare en synpunkt må tilläggas i förevarande sammanhang. Från restaurangnäringens sida har hävdats, att en minskning eller eliminering

av skillnaden mellan utskänknings- och utminuteringspris i och för sig skulle underlätta konkurrensen med de fria festvåningarna och överhuvudtaget möjliggöra en ökad gästfrekvens och omsättning vid de ordinarie restaurangerna. Kommittén kan emellertid icke finna att dylika åtgärder skulle i någon nämnvärd mån kunna skapa bättre förutsättningar i angivna hänseenden. Följande exempel belyser närmare vad som åsyftas. Den genomsnittliga spritdryckskostnaden per gäst vid tillfällig utskänkning enligt 33 § utgjorde i maj månad 1956 3 kronor 67 öre, medan den genomsnittliga totalkostnaden belöpte sig till 19 kronor 53 öre. Utskänkningsskatten på spritdryckerna uppgick per gäst till omkring 80 öre. Om hela utskänkningsskatten slopades skulle kostnadsbesparingen per gäst sålunda inskränka sig till drygt 4 procent av totalkostnaden. Liknande relationer föreligger mellan kostnaden per gäst med respektive utan utskänkningsskatt på de ordinarie restaurangernas festvåningar. Kostnaderna skulle i dessa fall, om utskänkningsskatten på spritdrycker ej funnits, ha blivit 2,5 procent lägre per gäst. Att en sådan skillnad skulle vara av någon större betydelse för valet av festlokal är knappast troligt. Med denna obetydliga minskning i kostnad per gäst bör dessutom jämföras en inkomstminskning för statsverket på cirka 32 miljoner kronor, vilket är den summa utskänkningsskatten vid — i jämförelse med nuvarande lägre volym — oförändrade förhållanden ger.

Ännu en nykterhetspolitisk synpunkt bör enligt kommitténs uppfattning anläggas på den föreliggande frågan, nämligen den, om lägre utskänkningspriser är önskvärda med tanke på den måltidsfria utskänkningen av spritdrycker. Visserligen förekommer sådan utskänkning tillsvidare endast i begränsad omfattning såsom försöksverksamhet enligt Kungl. Maj:ts särskilda tillstånd, men ett slopande av den nuvarande utskänkningsskatten på spritdrycker kan enligt kommitténs mening icke vara en ur nykterhetspolitisk synpunkt lämplig åtgärd, därest statsmakterna skulle finna skäl föreligga att utvidga den nämnda försöksverksamheten eller helt slopa måltidstvånget. Det högre utskänkningspris som erhålles med bibehållen utskänkningsskatt måste i ett sådant läge anses vara en värdefull faktor, ägnad att hålla tillbaka spritkonsumtionen på restaurangerna.

Slutligen kan det ifrågasättas huruvida utskänkningsskatten på spritdrycker, fristående från bedömningen ur nykterhetspolitiska synpunkter, av andra skäl bör avskaffas, sedan det konstaterats, dels att restaurangnäringens läge totalt sett ur omsättningssynpunkt icke motiverar detta och dels att en sådan åtgärd skulle ha ringa betydelse genomsnittligt sett för gästens kostnad vid restaurangbesök. Skälen skulle då närmast vara att skatten ur andra synpunkter skulle vara mindre motiverad.

Kommittén finner vid en bedömning från dessa utgångspunkter, att utskänkningsskatten på spritdrycker även är att anse som en skatt jämförlig med vissa indirekta skatter på umbärliga varor. Det kan därför knappast

vara mera motiverat att avskaffa utskänkningsskatten på spritdrycker än sådana skatter som läskedrycksskatten, som 1955 gav 46 miljoner kronor, skatten på tekniska preparat som gav 28 miljoner kronor eller skatterna på mattor, guldsmedsvaror och grammofonskivor med inkomster för statsverket på respektive 2,5, 17 och 9 miljoner kronor.

På grund av vad nu anförts kan kommittén icke förorda någon allmän sänkning av nuvarande utskänkningspriser på spritdrycker och än mindre ett slopande av utskänkningsskatten. Kommittén föreslår däremot i det följande vissa jämkningar, som innebär sänkning av utskänkningspriserna på spritdrycker av högre kvaliteter. Vad som anförts från restaurangnäringens sida rörande konkurrensen från illegala festvåningar har därutöver föranlett kommittén att ta upp till närmare prövning vissa andra åtgärder med syfte att råda bot på redan före 1 oktober 1955 föreliggande missförhållanden. Kommittén kommer sålunda att i ett senare sammanhang behandla frågan om en skärpning av förtärings- och förvaringsförbuden. Redan i detta sammanhang må dessutom förutskickas, att kommittén anser sig kunna tillstyrka att beträffande starkvin såväl utskänkningsskatten som den nuvarande vinstnedskrivningen slopas, varigenom betydande lättnader beredes de ordinarie restaurangföretagen i deras konkurrens med de fria festvåningarna. Även andra förslag från kommitténs sida torde för övrigt vara av betydelse i sådant hänseende.

Inledningsvis har nämnts, att utskänkningspriset på spritdrycker under oktrojåret 1955/56 låg omkring 70 procent över utminuteringspriset men att denna relativa skillnad efter den i november 1956 företagna höjningen av omsättningsskatten sjunkit till omkring 55 procent. Därvid har statsmakterna beaktat en inom kommittén diskuterad och av kommitténs ordförande till finansdepartementet framförd åsikt, att vid den prishöjning, som kunde väntas, procenttalet för utskänkningsskatten sänktes, så att skillnaden i absoluta tal mellan utminuterings- och utskänkningspris icke förändrades.

Det tidigare nämnda procenttalet 55 representerar emellertid ett genomsnitt med tämligen vida marginaler. För vanligt renat brännvin och härtappad eau-de-vie (tvåstjärnig och ordinaire) ligger utskänkningspriset sålunda endast knappt 50 procent över utminuteringspriset och för svensk akvavit 54 procent över detta pris men i fråga om dyrare originalimporterade spritsorter, såsom cognac och whisky, ända upp till 75 procent över utminuteringspriset. Dessa variationer förklaras av de av kontrollstyrelsen fastställda och av restauratören tillämpade reglerna för bestämmande av utskänkningspriser, vilka ger till resultat, att summan av utminuteringspris, utskänkningsskatt och bruttovinst respektive indragna vinstandelar ger ett utskänkningspris med lägre relation i förhållande till utminuteringspriset för de enklare varuslagen men en högre sådan relation för kvalitetsvarorna. Anledningen till nuvarande större prisskillnad för de kvalitativt bättre

spritdryckerna är den, att kontrollstyrelsen före den 1 oktober 1955 direkt fastställde utskänkningspriser endast för den förra varugruppen, medan för den senare gällde av kontrollstyrelsen fastställda maximiprispålägg i procent på partipriset exklusive skatter för framräkning av utskänkningspriset. Denna prissättningsmetod medförde högre priser och större prisskillnad i förhållande till utminuteringspriset på högre kvaliteter, i synnerhet för importvarorna. Restauratörerna var då oförhindrade att för kvalitetsvaror tillämpa lägre priser än kontrollstyrelsens maximipriser, men denna möjlighet utnyttjades endast i enstaka undantagsfall.

I enlighet med vad ovan sagts finner kommittén det berättigat, att den framtida utskänkningsskatten å spritdrycker — efter den jämkning som skett i samband med höjningen av omsättningsskatten den 5 november 1956 — ytterligare jämkas, så att procenttalet för utskänkningsskatten så nära som möjligt på alla spritdrycker ansluter sig till den aktuella relationen mellan utskänkningspris och utminuteringspris för de i utskänkningen för närvarande mest efterfrågade spritsorterna, dvs. brännvin och härtappad eau-de-vie, vilket innebär att det maximala utskänkningspriset vid utskänkning av alla slag av spritdrycker — med iakttagande av vissa avjämningsregler — skall överstiga utminuteringspriset med högst 50 procent. Detta betyder, att den framtida utskänkningsskatten uttages med 33⅓ procent å restauratörens försäljningsvärde på spritdrycker. Detta förslag kommer att innebära, att utskänkningspriserna för brännvin och enklare härtappad eau-de-vie blir i huvudsak oförändrade, medan utskänkningspriserna för bättre kvaliteter av spritdrycker kommer att sjunka med 15—20 procent, motsvarande från cirka 40 till 60 öre per glas om fyra centiliter. Detta medför en sänkning av det allmännas inkomster av utskänkningsskatten för år räknat, som kan uppskattas till omkring sex miljoner kronor. Sänkningen, som i sin helhet faller på andra varor än brännvin och eau-de-vie, dvs. huvudsakligen på whisky, bättre cognacsmärken och likörer, medför för dessa varor en prisreducering motsvarande omkring två tredjedelar av på dem nu utgående utskänkningsskatt.

I skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris ingår — förutom utskänkningsskatten med ett belopp av 33 procent å utminuteringspriset — även indragna vinstandelar. Enligt kommitténs mening bör de indragna vinstandelarnas bruttobelopp i fortsättningen i princip betraktas som utskänkningsskatt och sammanslås med den nu utgående utskänkningsskatten. Samtidigt föreslår kommittén, att denna nya utskänkningsskatt uttages först i samband med att utskänkningen äger rum. Detta innebär dels att restauratörens inköp av spritdrycker från systembolaget skall ske till utminuteringspris med avdrag för viss partirabatt och dels att en viss fast relation upprätthålles mellan det maximala utskänkningspriset och utminuteringspriset. Sistnämnda fasta relation är en nödvändig förutsättning för att utskänkningsskatt beräknad till en viss procent på utskänk-

ningspriset skall kunna uttagas. För den närmare utformningen av reglerna för beräkning och uppbörd av den framtida utskänkningsskatten å spritdrycker redogöres i det följande.

Prissättningen på viner

Lätta viner. Någon offentlig reglering av utskänkningspriserna på lätta viner förekommer icke för närvarande. Ett visst inflytande på restauratörernas prissättning utövas dock genom det av kontrollstyrelsen fastställda och sedan länge tillämpade s. k. vinstandelssystemet. Detta innebär, att systembolagets handelsvinst icke uttages genom pålägg av en viss handelsmarginal på partihandelspriset. I stället erhåller bolaget en viss andel — 15 procent för svaga och 25 procent för musserande viner — av den totala utskänkningsvinsten, dvs. skillnaden mellan det av restauratören bestämda och hos systembolaget registrerade utskänkningspriset samt partihandelspriset (systembolagets inköpspris).

Utvecklingen av restaurangföretagens priser och vinster vid utskänkningen av lätta viner har tidigare redovisats i detta kapitel. Här skall därför endast några huvudpunkter beröras.

Den volymmässiga utvecklingen av utskänkningen har under senare år visat en för vinerna ogynnsam tendens. Såväl vid en jämförelse mellan vinutskänkningen och spritdrycksutskänkningen som mellan utskänkningen och utminuteringen av viner företer vinutskänkningen en mindre förmånlig utveckling. Spritdrycksutskänkningen hade fram till och med 1954 från 1937 procentuellt ökat tre gånger så mycket som vinutskänkningen. Medan spritdrycksutskänkningen sålunda mellan 1937 och 1954 ökade med 2 miljoner liter, ökade vinutskänkningen under samma tid endast med 0,26 miljon liter. Även om en viss del av den ökade spritdrycksutskänkningen varit en följd av ransoneringen i utminuteringen, kvarstår att åtgärder i fråga om prissättningen är nödvändiga för medverkan till en förändrad inriktning av den framtida konsumtionen. Utskänkningen av lätta viner företedde dessutom en helt avvikande bild från utminuteringen av dylika viner.

Vad beträffar de enskilda företagens priser på lätta viner har dessa genom åren hållits på en hög nivå, en tendens som framträder också om man jämför med realprisutvecklingen på spritdryckerna. Den förbättring i prisrelationerna, som inträtt, har i huvudsak sammanfallit med att statsmakterna avstått från höjning av såväl omsättningsskatten som utskänkningsskatten respektive slopat den sistnämnda. I avseende på de allmänna företagen har prisutvecklingen i huvudsak visat samma generella drag som hos de enskilda företagen, även om de allmänna företagens prisnivå hela tiden har legat väsentligt lägre än de enskilda företagens.

Den totala utskänkningsvinsten på lättvin har under det senaste årtiondet hos de enskilda företagen i stort sett undergått en kontinuerlig steg-

ring i oförändrat penningvärde fram till den 1 oktober 1955. Hos de allmänna företagen har utvecklingen varit mera oenhetlig. En stigande tendens är dock även här tydlig. Efter den 1 oktober 1955 har den sammanlagda vinstens realvärde minskat såväl hos de allmänna som — ehuru i mindre grad — hos de enskilda företagen. Utskänkningsvinstens realvärde ligger emellertid fortfarande hos bägge företagsgrupperna avsevärt över 1953 års nivå. Mätt i förhållande till anskaffningspriset har restauratörernas bruttovinst under senare år varit starkt stigande. Stegringen har dock varit mindre markerad hos de allmänna än hos de enskilda företagen.

I direktiven för utskänkningsvinstkommittén erinrade departementschefen om att priserna på lättviner varierade starkt olika restauranger emellan och att servicen växlade, t. ex. i fråga om vinlistor och servering glasvis eller eljest i mindre kvantiteter. Det var i och för sig — framhölls det — ett nykterhetspolitiskt intresse, att konsumtionen av rusdrycker så mycket som möjligt inriktades på drycker med lägre alkoholhalt. Därest utredningen gav vid handen, att åtgärder lämpligen borde vidtagas beträffande prissättningen och andra hithörande frågor rörande utskänkning av lättviner, borde förslag härom framläggas.

Frågan om prissättningen på lätta viner berördes senare i samband med behandlingen av frågan om rusdrycksbeskattningen år 1954. I den utredning som låg till grund för de fattade besluten hade utredningsmannen, överdirektören Almgren, i syfte att leda över efterfrågan från starkare till svagare drycker föreslagit, att utskänkningsskatten på lätta viner helt slopades. Utredningsmannen framhöll emellertid samtidigt, att vinpriserna måste sänkas och en mera enhetlig prissättning eftersträvas, om det skulle bli möjligt att inom utskänkningen leda över efterfrågan från starkare till svagare drycker. För att skapa garantier för en sådan prissänkning föreslogs, att utskänkningspriserna å viner skulle bestämmas av kontrollstyrelsen i likhet med vad som skedde beträffande utskänkningspriserna å spritdrycker. I den proposition, 1954: 28, varigenom förslag i de berörda frågorna framlades för riksdagen, upptog emellertid departementschefen icke utredningsmannens förslag i fråga om vinprissättningen. Departementschefen erinrade om, att frågan om restauratörvinsterna var föremål för utredning av särskilda sakkunniga, och med hänsyn härtill ansåg han sig för det dåvarande icke ha anledning att närmare ingå på frågan. Det underströks emellertid att det givetvis fick förutsättas, att skattelindringen å viner kom att resultera i motsvarande nedsättning av utskänkningspriserna. Utöver vad nu sagts må i detta sammanhang också erinras om, att införandet av maximipriser på lätta viner övervägts inom kontrollstyrelsen vid olika tillfällen. Några åtgärder i sådan riktning har dock hittills icke vidtagits — tidigare med hänsyn till att nykterhetskommittén väntats inkomma med förslag i ämnet och sedermera på grund av de inom utskänkningsvinstkommittén pågående utredningarna.

Ett väsentligt nykterhetspolitiskt krav har — såsom tidigare framhållits — sedan länge varit, att konsumtionen av de alkoholsvagare dryckerna borde främjas på bekostnad av de alkoholstarkare dryckerna. Den hittillsvarande utvecklingen inom lättvinsutskänkningen har icke motsvarat dessa önskemål. Den volymmässiga utvecklingen för de lätta vinernas del har icke varit gynnsam. Spritdryckernas position inom utskänkningen, som redan från början var dominerande, har i stort sett ytterligare blivit stärkt under årens lopp. Att den avgörande återhållande faktorn härvidlag varit den fria prissättningen på vinområdet, framstår för kommittén fullt tydligt. Vinerna har med andra ord — på grund av den rådande prissättningen — för konsumenten icke framstått som ett rimligt alternativ till spritdryckerna. För övrigt har, om man bortser från utskänkningsskatten på spritdrycker, relationen mellan utskänkningspriset på spritdrycker respektive viner hos såväl allmänna som enskilda företag varit betydligt oförmånligare för vinerna än den relation som rått inom utminuteringen. För de enskilda företagens del gäller detta också om hänsyn tages till utskänkningsskatten på spritdrycker.

Då de hittillsvarande prissättningsgrunderna för vin uppenbarligen motverkat en tillfredsställande utveckling mot en övergång till alkoholsvagare drycker, har kommittén kommit till den bestämda uppfattningen, att en fri prissättning på de lätta vinerna ur de givna utgångspunkterna icke rimligen kan bibehållas. En prisreglering synes vara en nödvändig förutsättning för en totalt sett mer betydande prissänkning på viner inom utskänkningen och en förbättring av prisrelationerna till förmån för en övergång till svagare alkoholdrycker. Härigenom skulle prispolitiken inom utskänkningen bringas att sammanfalla med och medverka till en förbättring av de prisrelationer som statsmakterna genom beskattningens avvägning söker främja.

Med det nu anförda har de väsentliga nykterhetspolitiska skälen för en vinprisreglering angivits. Kommittén vill emellertid framhålla, att också andra mycket starka skäl talar för en sådan åtgärd.

Härvidlag må först erinras om att rätt att bedriva utskänkning kan erhållas först efter särskild prövning. Vid denna prövning — som givetvis främst har att ta hänsyn till nykterhetspolitiska synpunkter — skall bland annat tillses, att utskänkningsställena icke blir för många och att utskänkningen kommer att bedrivas av lämpliga företag och personer. Möjligheten att erhålla rätt till utskänkning inskränkes också genom att kommunerna utövar sin vetorätt. Hela detta förfarande syftar sålunda till och innebär också i praktiken en betydande begränsning av utskänkningsrättigheternas antal. Det synes kommittén principiellt oriktigt att låta företagarna själva bestämma varans pris på ett område, där konkurrensens möjligheter att reglera detta satts ur spel eller starkt inskränkts genom samhällets egna åtgärder. Å ena sidan kan priserna härigenom — såsom förut i olika

sammanhang närmare belysts — tendera att hållas på en för konsumenten oskäligt hög nivå. Å den andra beredes restauranginnehavaren en särskild ekonomisk förmån utöver det värde, som utskänkningsrättigheten i sig själv tillfört honom genom ökad gästfrekvens och matomsättning m. m.

Kommittén vill också påpeka att den framtida regleringen av restaurangernas försäljning av spritdrycker enligt de givna direktiven måste bli sådan, att varje direkt vinst härav uteslutes. En fortsatt fri prissättning på vinområdet kommer då att innebära möjligheter för restauratörerna att där söka ta igen de vinster, som förlorats vid försäljningen av spritdrycker. Detta kan icke med hänsyn till syftemålet med regleringarna av spritutskänkningen vara en godtagbar utveckling.

I enlighet med vad nu anförts förordar kommittén att en maximiprisreglering införes för utskänkningen av lätta viner. Därest en dylik prisreglering av lätta viner införes finnes icke anledning att bibehålla det nuvarande vinstandelssystemet. Enligt kommitténs mening bör systembolagets handelsvinst i stället uttagas på vanligt sätt i partihandelspriset till restaurangerna. Bortsett från att en icke obetydlig administrativ förenkling härigenom uppnås blir det — såsom senare utvecklas — med en sådan ordning möjligt för restauratörerna att hålla en inom ramen för maximiprisbestämmelserna efter omständigheterna varierande prissättning. I stället för att restauratören nu — på grund av vinstandelssystemet — blir bunden av det hos systembolaget registrerade priset, kan med det föreslagna prissystemet ett lägre utskänkningspris hållas i festvåningar och i samband med särskilda arrangemang i övrigt än vid den vanliga utskänkningen i matsal. Härigenom skulle de ordinarie restaurangföretagen även i sin konkurrens med de s. k. fria festvåningarna kunna anpassa vinpriserna efter varierande förhållanden.

Vad beträffar den närmare utformningen av maximiprisregleringen vill kommittén i förevarande sammanhang endast framföra några allmänna synpunkter. Närmare förslag i frågan kommer att framläggas i ett senare avsnitt.

Själva prisbindningen torde lämpligast kunna ske genom fastställande av maximala vinstmarginaler. För bestämmandet av dylika maximipålägg synes i huvudsak tre metoder erbjuda sig. Den första metoden innebär att pålägget anges till visst procenttal av restauratörernas inköpspris. En andra metod innebär att den maximala vinstmarginalen skulle bestämmas genom en kombination av fasta och procentuella pålägg. För samtliga prislägen skulle sålunda utgå dels ett i kronor bestämt fast pålägg, dels — därutöver — ett maximalt procentuellt pålägg beräknat på inköpspriset. Enligt den tredje metoden, slutligen, skulle prisregleringen ske genom införandet av ett maximalt procentuellt pålägg beräknat efter en degressiv skala.

Vad beträffar den första metoden synes denna icke kunna förordas, då den innebär att bruttovinstprocenten skulle vara densamma för de billi-

gaste som för de dyraste varorna. Restauratörerna kan under sådana förhållanden förväntas bli mer intresserade av försäljning av dyrare och sålunda mera vinstgivande varor, medan ett lämpligt urval av billigare viner måste vara en grundläggande förutsättning för att möjliggöra en ökande lättvinskonsumtion. Då större delen av kostnaderna för vinutskänkningen är fast och oberoende av priset medan en mindre del av kostnaderna hänför sig till priset, kan de nu berörda nackdelarna undvikas genom att någon av de båda övriga metoderna anlitas. Då emellertid prisbestämmelsernas utformning lätt bör kunna anpassas efter framtida kostnads- och prisförändringar synes den relativt enkla metoden med en kombination av fasta och rörliga pålägg vara att föredraga. Vid förändrade kostnadsförhållanden skulle framtida justeringar lätt kunna göras genom reglering av det fasta pålägget efter lämplig indexserie. Kommittén förordar sålunda att regleringen av utskänkningspriset av lättviner genomföres i form av bestämmelser om maximala bruttovinstpålägg bestående av en fast och en rörlig del.

Starka viner. Den nuvarande regleringen av starkvinsutskänkningen innefattar såväl nedskrivning av restauratörernas utskänkningsvinst som uttagande av särskild utskänkningsskatt. Dessutom gäller under innevarande försäljningsår vissa av kontrollstyrelsen utfärdade provisoriska föreskrifter rörande prissättningen. Avsikten med de senare har varit att, så länge restauratörernas ersättning för utskänkningen av starkvin provisoriskt utgår oberoende av utskänkningsvolymen, förhindra minskning av statens inkomster genom att restauratörerna sänker utskänkningspriset. Tidigare har emellertid restauratörerna haft full frihet att — i likhet med vad som gällt för lätta viner — själva bestämma utskänkningspriset på starka viner.

I vad avser åtgärder för begränsning av utskänkningsvinsten har dessa i huvudsak följt samma linjer som gällt för spritdryckerna. När vinstkvantitetssystemet infördes år 1920 avsåg det visserligen endast spritdrycker, men redan nästföljande år utsträcktes den nya regleringen till att omfatta också starkvin. Åtgärden torde helt ha dikterats av nykterhetspolitiska hänsyn. Då tanken på en avveckling av de direkta utskänkningsvinsterna fullföljdes år 1937 genom beslutet om nedskrivning av vinstkvantiteterna synes man icke närmare ha prövat frågan om behovet av en särskild reglering av utskänkningsvinsten även på starkvin.

Då såväl frågan om fullföljandet av den nu pågående vinstnedskrivningen som frågan om utskänkningsskattens bibehållande på starkvin inverkar på prissättningen, har kommittén funnit lämpligt att behandla bägge dessa frågor i ett sammanhang.

Kommittén vill härvid först erinra om att omfattningen av starkvinsutskänkningen hittills varit relativt obetydlig i förhållande till utskänkningen av spritdrycker och lätta viner. År 1954 utskänktes sålunda 5 321 000 liter spritdrycker och 1 228 000 liter lätta viner men endast 346 000 liter starka

viner. Försäljningsåret 1955/56 omfattade utskänkningen av spritdrycker 3 458 000 liter och utskänkningen av lätta viner 1 234 000 liter. Utskänkningen av starkvin omfattade endast 272 000 liter. Det kan knappast förväntas, att starkvinsutskänkningen i framtiden — om nuvarande prisrelationer i förhållande till spritdryckerna bibehålles — kommer att få någon mer betydande omfattning.

När det gäller att åstadkomma en sådan prisavvägning inom utskänkningen att konsumtionen av alkoholsvagare drycker ökar på bekostnad av de starkare dryckerna intar emellertid starkvinet en nyckelposition, såtillvida att de starka vinerna vid en prissänkning helt naturligt har större möjlighet att mera omedelbart kunna bli ett alternativ till spritdryckerna, medan förbättrade prisrelationer för de lätta vinerna i stället har större betydelse på längre sikt.

Starkvinspriserna har sedan länge generellt legat över eller på samma nivå som de vanligaste spritdryckerna. Förhållandet kan belysas med följande exempel. Medan 4 cl vermouth nu i regel betingar ett utskänkningspris av 1 krona 60 öre, kostar sålunda efter den senaste spritprishöjningen samma kvantitet renat brännvin 1 krona 40 öre och kryddat brännvin av ett vanligt märke 1 krona 60 öre. Före spritprisernas höjning var skillnaden större, med ett pris per 4 cl för de nämnda spritsorterna av 1 krona 20 öre respektive 1 krona 40 öre.

Enligt kommitténs mening torde det stå utom tvivel att de starka vinerna skulle få en avsevärt större betydelse än nu som ersättning för spritdryckerna, därest en mer betydande prissänkning på de förra kunde uppnås, och en sådan ordning skapas, att restauratörerna får ett ökat intresse av att utskänka starkvin i stället för spritdrycker. Då en förutsättning härför enligt kommitténs mening synes vara, att såväl den nuvarande vinstnedskrivningen som den särskilda utskänkningsskatten på starkviner slopas, har kommittén ansett sig böra upptaga bägge dessa spörsmål till övervägande.

Vid denna prövning har kommittén icke kunnat finna att några mer betydande skäl talar emot de ifrågasatta åtgärderna, därest utskänkningspriset på starka viner samtidigt underkastas reglering på samma sätt som tidigare förordats beträffande de lätta vinerna. Utskänkningspriserna på vermouth skulle härigenom komma att sjunka till närmare hälften av de nuvarande priserna.

Erinras bör att starkvinet icke torde vara föremål för missbruk eller medverka till uppkomsten av alkoholmissbruk. Å andra sidan kan flera andra betydande fördelar ernås med en dylik reform. Avsevärda lättnader kan sålunda vinnas såväl för de kontrollerande administrativa myndigheterna som för de berörda företagen. Såvitt angår avlastningen för myndigheterna må här endast påpekas, att antalet vinrestauranger som nu med hänsyn till vinstnedskrivningen och utskänkningsskatten måste underkastas sär-

skild kontroll — och för vilka kontrollbehovet i angivna hänseenden skulle bortfalla — utgör inemot hälften av hela antalet restauranger med utskänkningsrättigheter. Bortsett från detta och från de företagsekonomiska fördelarna för restaurangerna skulle de nu ifrågasatta åtgärderna emellertid dessutom — på samma sätt som de tidigare framlagda förslagen i avseende på lättvinsutskänkningen — förbättra de ordinarie restaurangföretagens konkurrensläge gentemot de s. k. fria festvåningarna.

I enlighet med vad nu anförts förordar kommittén, att såväl den hittillsvarande vinstnedskrivningen som utskänkningsskatten slopas för starkvinernas del samt att starkvinsutskänkningen i stället underkastas prisreglering enligt samma regler, som i det föregående föreslagits för de lätta vinerna. Att kommittén föreslår ett slopande av utskänkningskatten på starkvin — trots att denna ur statsfinansiell synpunkt kan anses jämförbar med vissa varuskatter — motiveras sålunda väsentligen av nykterhetspolitiska skäl.

Generellt sett kommer förslaget rörande starkvin — såsom kommer att framgå av ett senare avsnitt i detta kapitel — att medföra en avsevärd ökning av restauratörernas inkomster på starkvinsutskänkningen. Det kan möjligen i enstaka fall inträffa, att enskilda restauranger med mycket låg starkvinsförsäljning under nuvarande provisoriska övergångstid med fast kostnadsersättning kan ha haft en större inkomst per liter än vad förslaget kommer att ge. Dessa rena undantagsfall är emellertid i de enskilda fallen av så ringa betydelse, att de enligt kommitténs mening icke ger anledning till förslag om särskilda övergångsbestämmelser liknande dem, som i det följande föreslås i fråga om spritdrycksersättningen.

Prissättningen på starköl

Den maximiprisreglering vid utskänkning av starköl, som efter hänvändelse från kommittén genomförts av kontrollstyrelsen, ansluter sig i det väsentliga till vad kommittén i det föregående föreslagit beträffande vinerna. Bruttovinsten som restauratören erhåller har sålunda fastställts med utgångspunkt från en för alla prislägen lika stor fast del samt en i förhållande till anskaffningsvärdet rörlig del. Den medgivna bruttovinsten utgör för närvarande vid utskänkning på butelj 80—95 öre, beroende på varans anskaffningspris.

Kommittén har vid behandlingen av frågan om den framtida prisavvägningen vid utskänkningen av rusdrycker understrukit vikten av att denna avvägning sker så att konsumtionen av de alkoholsvagare sorterna främjas på ett verksamt sätt. För att detta syfte fullt ut skall kunna förverkligas är det uppenbarligen av väsentlig betydelse att prissättningen på starköl anpassas efter prisnivån på övriga rusdrycker. Att detta i sin tur nödvändiggör fortsatt reglering av utskänkningspriset på starköl, kan enligt kommitténs mening icke vara föremål för tvekan. Härvidlag bör för övrigt — liksom

beträffande vinerna — erinras om att det korrektiv mot för hög prissättning, som konkurrensen mellan olika företag på andra områden erbjuder, på grund av den starka begränsningen av utskänkningstillstånden icke föreligger i förevarande fall.

Utskänkningspriset på starköl bör sålunda enligt kommitténs mening underkastas reglering också i framtiden. Någon ändring vare sig i fråga om prisnivån eller beträffande regleringens huvudgrunder synes icke påkallad. Bestämmelsernas närmare utformning synes dock böra anpassas efter de grunder rörande vinprissättningen som kommittén i det föregående framlagt. Till denna fråga återkommer kommittén senare i nästa kapitel.

Folkrestaurangmonopolet och frågan om samma eller olika ersättning för allmänna och enskilda företag

För att i enlighet med de givna direktiven kunna pröva frågan om ersättning för spritdrycksutskänkningen skall utgå efter lika grunder till såväl allmänna som enskilda företag har kommittén funnit det nödvändigt att till principiellt övervägande uppta spörsmålet om ett vidmakthållande av det i rusdrycksförsäljningsförordningen åt de allmänna företagen givna folkrestaurangmonopolet.

Som förut har framhållits finnes ingen klar definition av begreppet folkrestaurang. Det har sålunda visat sig att intendenterna för utskänkningsärenden i samband med överlåtelse av utskänkningstillstånd ibland har ställts inför besvärliga avgöranden, då det gällt att bedöma, huruvida en viss restaurang eller en avdelning av en sådan skall anses vara en folkrestaurang eller icke.

Frågan har emellertid — som inledningsvis antyddes — även en ekonomisk sida, eftersom den kostnadsersättning som de allmänna företagen hittills uppburit varit lägre för folkrestaurangavdelningarna än för restaurangavdelningar av högre klass. Denna lägre ersättning har varit motiverad dels av att kostnaderna för utskänkningen, på grund av den enklare standarden varit lägre och dels av det speciella monopolvärde som varit knutet till folkrestaurangerna och som anses ha tillfört dessa en större omsättning överhuvudtaget, än som eljest skulle ha varit fallet.

Innan ställning tages i ersättningsfrågan skall i det följande vissa synpunkter avsedda att belysa det föreliggande spörsmålet här anföras.

I kapitel VII har redogörelse lämnats för den historiska bakgrunden till uppkomsten av det s. k. folkrestaurangmonopolet, vilket i 1954 års rusdrycksförsäljningsförordning är reglerat genom föreskrifterna i 40 § 3 mom. Detta lagrum har följande lydelse:

I fråga om restaurang eller avdelning därav, som med hänsyn till beskaffenhet, varupris eller kundkrets är att anse som folkrestaurang, må rätt till utskänkning som omfattar alla slag av rusdrycker endast överlåtas på ett för ändamålet bildat

aktiebolag, som godkänts av Konungen *(restaurangbolag)*. Närmare bestämmelser om detta bolag meddelas i 6 kap.

Rätt till utskänkning skall även eljest överlåtas på restaurangbolaget, när så finnes påkallat till främjande av nykterhet eller ordning.

Tyvärr har folkrestaurangerna enligt kommitténs mening endast i begränsad omfattning kommit att fylla sin nykterhetspolitiska uppgift enligt de ursprungliga intentionerna. Under motbokssystemets tid utgjorde en stor del av spritkonsumtionen i betydligt högre grad på dessa än på andra restauranger ett rent komplement till motbokssprit en. Detta faktum fick sin klara och tydliga bekräftelse genom den starka nedgång i såväl sprit utskänkning som matomsättning, vilken på en gång inträdde på folkrestaurangerna efter den 1 oktober 1955 och som sedan i huvudsak hållit sig stabil.

En annan omständighet, som enligt kommitténs mening icke kan förbigås i detta sammanhang, är den geografiska spridningen av folkrestaurangerna. Som tidigare har visats är det övervägande antalet av dessa lokaliserat till de större städerna och endast ett mindre antal till andra orter. Detta sammanhänger i viss utsträckning med att de allmänna bolagen av ekonomiska skäl icke ansett sig kunna driva folkrestauranger på dessa mindre orter. Enskilda företag å platser, där de allmänna företagen icke är representerade, har å andra sidan på grund av den nuvarande lagstiftningen varit förhindrade att inrätta enklare, med folkrestauranger jämförbara avdelningar på sådana orter. Härigenom har befolkningen i och kring dessa orter icke samma möjligheter som innevånarna i städer och samhällen, där folkrestauranger finnes, att göra mindre kostnadskrävande restaurangbesök.

Det har för kommittén stått alldeles klart, att den fortgående och framför allt efter andra världskriget starkt accentuerade höjningen av levnadsstandarden i väsentlig grad har ryckt undan de förutsättningar under vilka detta monopol ursprungligen tillkom. Den demokratiska samhällsutvecklingen har utjämnat eller undanröjt skillnaderna mellan olika samhällsklasser och grupper och motiv för en officiell klassificering av restauranger saknas därför helt numera. Detta förhållande har även beaktats av de allmänna restaurangföretagen, vilka redan långt före 1954 års reform i betydande omfattning genomfört en standardhöjning av folkrestaurangernas lokaler och inventarieutrustning.

Den starka omsättningsminskningen på folkrestaurangerna efter den 1 oktober 1955, vilken minskning — i nästan lika stor utsträckning — har gällt även andra varor än rusdrycker, har föranlett de allmänna företagen att påskynda den tidigare inledda processen för att därmed söka snabbare anpassa rörelsen vid folkrestaurangerna till det nya läget. Genom åtgärder av olika slag, som samtliga verkar standardhöjande, förändras restaurangtypen och man vänder sig till ett annat och mera differentierat gästklientel, vars intresse av ett restaurangbesök icke i första rummet är att konsumera spritdrycker. Åtgärder av detta slag är förtjänta av erkännande och de står i

linje med den sociala uppgift, som statsmakterna har anförtrott de allmänna restaurangföretagen.

Omdaningsprocessen beträffande folkrestaurangerna medför emellertid, att den skillnad i gästhänseende och standard mellan allmänna och enskilda restauranger, som tidigare fanns och till vilken man genom vaga definitioner sökte knyta begreppet folkrestaurang, genom den pågående utvecklingen undan för undan utjämnas. Man torde även kunna konstatera, att en del av de allmänna företagens restauranger av prisklass B3 — dvs. de egentliga folkrestaurangerna — numera har fullt jämförbar eller till och med bättre standard än många enskilda restauranger av prisklass B. Härigenom har vuxit fram och utvecklas vidare ett jämbördsförhållande i konkurrenshänseende mellan allmänna och enskilda restauranger, som enligt kommitténs åsikt också bör innebära lika ekonomiska villkor för de båda företagstyperna i avseende å ersättning för utskänkning av spritdrycker.

Med hänsyn till förenämnda förhållanden uppställer sig frågan, huruvida förutsättningar finnes för ett bibehållande av folkrestaurangmonopolet. Att åstadkomma goda ordnings- och nykterhetsförhållanden på folkrestaurangerna var ett av de väsentliga sociala motiven vid tillskapandet av folkrestaurangmonopolet. Utvecklingen har emellertid lett till, att folkrestauranger i traditionell mening successivt håller på att försvinna, varigenom allmänna och enskilda restauranger blir alltmer jämställda i avseende å gästklientelet. Det synes med hänsyn härtill enligt kommitténs mening icke nödvändigt att vidmakthålla folkrestaurangmonopolet med åberopande av de sociala uppgifter, som tillagts de allmänna företagen.

Alldeles speciella svårigheter har — som förut nämnts — under de senaste åren uppstått, när det vid överlåtelse av utskänkningstillstånd gällt att bedöma, om en enskild restaurang skall anses ha folkrestaurangkaraktär och således eventuellt icke skulle kunna komma i fråga för erhållande av tillstånd. Dessa svårigheter kommer att ytterligare skärpas i samma mån som standarden på folkrestaurangerna mera genomgående kommer att höjas. Skillnaden mellan upprustade folkrestauranger och många enskilda restauranger blir genom den pågående utvecklingen utplånad, vilket betyder att intendenterna för utskänkningsärenden ställs inför två vitt skilda problem. I det ena fallet kommer frågan att gälla, om en folkrestaurang, som genom ombyggnad fått en högre standard och andra gäster, fortfarande är att betrakta som folkrestaurang. I det andra fallet gäller det att bedöma, huruvida en enskild företagares lokaler är likvärdiga med eller i standardhänseende sämre än de upprustade folkrestaurangerna, i vilket fall överlåtelse av rättigheten till den enskilde företagaren på grund av standardlyftningen av jämförelsematerialet bör förvägras och överlåtelsen i stället ske till det allmänna bolaget.

De omständigheter, som här har anförts för att klargöra hur man i dagens situation och med tanke på framtiden bör se på folkrestaurangproblemet

och den till detta problem knutna monopolfrågan, ger enligt kommitténs uppfattning oförtydbart vid handen att folkrestaurangmonopolet bör slopas och första stycket av den ovan citerade lagbestämmelsen utgå ur författningen. Skulle i särskilt ömtåliga fall — på grund av restaurangs läge eller alldeles speciella förhållanden — skäl föreligga för att endast allmänt restaurangbolag bör ifrågakomma för drivande av rörelsen, bör detta avgöras lokalt vid lämnande av utskänkningsrättighet. För detta ändamål bör särskild föreskrift intagas i förordningen genom ändring av 40 § 3 mom., som föreslås få följande ändrade lydelse:

Rätt till utskänkning skall överlåtas på ett för ändamålet bildat aktiebolag, som godkänts av Konungen *(restaurangbolag)* när så av särskilda skäl finnes påkallat till främjande av nykterhet eller ordning. Närmare bestämmelser om detta bolag meddelas i 6 kap.

Genom att kommittén sålunda förordar ett upphävande av det till förmån för de allmänna företagen nu lagfästa folkrestaurangmonopolet, kommer dessa företag icke annat än i rena undantagsfall att i fortsättningen inneha någon särställning gentemot de enskilda företagen. Undanröjandet av de allmänna företagens särställning på detta område förutsätter emellertid även lika ekonomiska villkor och kommittén föreslår därför som en konsekvens av vad som i det föregående har anförts, att ersättningen för utskänkning av spritdrycker skall utgå efter lika grunder för samtliga restauranger, oavsett om de tillhör den allmänna eller enskilda företagsgruppen.

Av de föreskrifter som kontrollstyrelsen utfärdat för utskänkningen kvarstår för närvarande endast en, som är direkt hänförlig till folkrestaurangerna — den som gäller lägsta pris för måltid vid förtäring av rusdrycker. Den tidigare indelningen av utskänkningspriserna för spritdrycker i tre klasser, med de lägsta priserna för folkrestaurangerna, har slopats från den 1 oktober 1955 och enhetliga utskänkningspriser gäller numera för samtliga såväl allmänna som enskilda restauranger.

Bortsett från de områden, där måltidsfri utskänkning enligt Kungl. Maj:ts särskilda tillstånd för närvarande förekommer, får utskänkning av spritdrycker endast äga rum i samband med måltid. Minimipriset för måltid skall enligt kontrollstyrelsens cirkulär nr 16/1955 därvid utgöra 2 kronor 50 öre för restauranger i allmänhet och 1 krona 50 öre för folkrestauranger. Det fastställda lägre minimipriset för måltid på folkrestaurangerna utgör även ett slags auktorisation av restaurangen som folkrestaurang och blir ofta den enda definition som — sedan lokalerna upprustats och en helt annan publik än tidigare erhållits — kan knytas till begreppet folkrestaurang.

En sådan ordning kan ej anses tillfredsställande, varför kommittén — med hänsyn till den pågående standardhöjningen av folkrestaurangerna — icke finner skäl föreligga för ett bibehållande av nuvarande differen-

tiering av måltidspriserna och ej heller för angivande överhuvudtaget av en prisgräns för måltid, som berättigar till förtäring av spritdrycker.

Det före den 1 oktober 1955 rådande systemet med s. k. restriktionsrätter, vilka ofta och särskilt på folkrestaurangerna icke förtärdes av gästerna, torde numera, sedan kvantitetsbegränsningen vid utskänkningen upphört och det gästklientel som drygade ut motboksransonen genom spritkonsumtion på restaurangerna till stor del försvunnit, icke längre förekomma. Härtill kommer, att så låga måltidspriser som de i kontrollstyrelsens cirkulär angivna minimipriserna icke annat än i enstaka undantagsfall har någon reell motsvarighet, eftersom de lägsta måltidspriserna även på billigare spritrestauranger ligger avsevärt över denna nivå. Bibehållandet av minimipriser i detta sammanhang bidrar enligt kommitténs mening endast till att konservera begreppet restriktionsrätt, vilket icke kan vara till gagn för den ordning, nykterhet och trevnad, som enligt den nya rusdryckslagstiftningen skall karaktärisera förhållandena på en välskött spritrestaurang. I stället bör bestämmelsen innehålla, att spritförtäring får förekomma endast i samband med intagande av måltid. Vilket pris måltiden skall betinga bör enligt kommitténs mening icke göras till föremål för reglerande föreskrifter.

Frågan om ersättningen för utskänkning av spritdrycker

Bör den nuvarande vinstavvecklingen fullföljas?

I utskänkningsvinstkommitténs uppdrag — såvitt det avser ersättning för utskänkning av spritdrycker — ingår enligt direktiven i första hand att bedöma, huruvida vinstavvecklingen bör fullföljas eller gällande ordning utbytas mot annan ordning som i någon form medger att vissa kostnader täckes genom en ersättning. Kommittén vill i anslutning härtill börja med att behandla frågan huruvida den nuvarande vinstavvecklingen bör fullföljas.

Utformningen av hittillsvarande åtgärder för nedskrivning av utskänkningsvinsten på spritdrycker har sammanfattats i inledningen till detta kapitel. Endast några huvudpunkter må därför rekapituleras i detta sammanhang.

Enligt de år 1937 fastställda reglerna skulle nedskrivningen av utskänkningsvinsten ske under en tjugofemårsperiod med början den 1 oktober 1938 och slutpunkt med det oktrojår som börjar den 1 oktober 1962. Vad beträffar de enskilda restaurangföretagen innebär den ursprungligen fastställda ordningen att restauratören fick tillgodoräkna sig vinst endast på en viss kvantitet spritdrycker (vinstkvantitet), vilken efter hand nedskrevs med fyra procent per år. För de allmänna företagen genomfördes en motsvarande nedskrivning av vissa fasta ersättningsbelopp (kostnadsersättningar). Utöver intäkterna på vinstkvantiteterna fick de enskilda företagen åtnjuta s. k. spillmånsersättning med två procent på utskänkningsvärdet på försälj-

ningen utom vinstkvantiteterna. Någon motsvarande förmån lämnades icke de allmänna företagen förrän år 1946. De allmänna företagens spillmånsersättning bestämdes emellertid då till en procent på utskänkningsvärdet av hela försäljningen.

Bortsett från införandet av spillmånsersättning till de allmänna företagen fungerade den nu angivna ordningen oförändrad intill den 1 oktober 1955. Från och med nämnda tidpunkt ändrades systemet så att vinstnedskrivningen för de enskilda företagen skulle ske med utgångspunkt från de vinstbelopp, som utgått under det närmast föregående försäljningsåret, oavsett försäljningsvolymens förändringar, i stället för såsom tidigare genom en nedskrivning av vinstkvantiteten. Härjämte medgavs spillmånsersättning i förhållande till utskänkningsvärdet av hela försäljningen. Sedermera har den ytterligare förändringen inträtt, att ett provisoriskt avbrott i nedskrivningen medgivits under försäljningsåret 1956/57 för såväl enskilda som allmänna restauranger. I samband härmed höjdes de allmänna företagens spillmånsersättning till två procent av utskänkningsvärdet.

Därest 1937 års beslut om avveckling av utskänkningsvinsten på spritdrycker skulle fullföljas bör detta uppenbarligen ske med utgångspunkt från de modifikationer i reglerna som beslutats 1954 och 1955. Nedskrivningen borde därvid lämpligen genomföras i samma takt som tidigare, dvs. under samma antal år som vid nedskrivningens avbrytande återstod av avvecklingsperioden. Detta skulle innebära, att avvecklingen genomföres under en femårsperiod från och med den 1 oktober 1957 med årligen lika stora avskrivningar av de under innevarande försäljningsår utgående ersättningsbeloppen. Spillmånsersättning skulle för samtliga företag utgå med två procent av utskänkningsvärdet på hela försäljningen.

Vid nedskrivningsperiodens slut skulle i enlighet med vad nu sagts restauratörernas enda inkomst av utskänkningen av spritdrycker vara spillmånsersättning av nyss angiven storlek. Vad beträffar spritdrycksintäkterna skulle dessa för de enskilda företagen endast utgöra drygt en fjärdedel och för de allmänna företagen knappt två tredjedelar av summan av 1955/56 års intäkter av kostnads- och spillmånsersättningar. I detta läge skulle för övrigt restauratörernas egentliga rusdrycksintäkter huvudsakligen härröra från utskänkningen av viner. Uppmärksammas bör emellertid, att en väsentlig olikhet i de ekonomiska villkoren skulle föreligga mellan enskilda och allmänna företag genom att de senare skulle erhålla ersättning för kostnaderna för ordningsvakthållning. De allmänna företagen skulle sålunda i slutskedet och därefter inta en betydligt förmånligare ställning än de enskilda företagen, i stället för att förhållandet under nedskrivningsperioden varit det rakt motsatta.

Såsom i det föregående i olika sammanhang framhållits, innebär de nu gällande grunderna för restauratörernas kostnadsersättningar avsevärda skillnader i fråga om ersättningens storlek såväl mellan allmänna och en-

skilda företag som mellan särskilda företag inom de båda grupperna, skillnader som uppkommit och förstärkts under nedskrivningsperioden efter 1937. En särskilt beklaglig konsekvens av systemet har varit att välskötta och starkt expanderande företag fått de minsta inkomsterna i förhållande till sin stigande matomsättning, medan de företag, som stått stilla eller gått tillbaka, relativt sett haft det bäst. Visserligen skulle dessa ojämnheter under en fortsatt nedskrivning efter hand utjämnas, att börja med långsamt och under nedskrivningens sista år i accelererat tempo. Vid ett fullföljande av 1937 års nedskrivning på sätt nu sagts torde det emellertid, icke minst ur rättvisesynpunkt, vara nödvändigt att i viss mån justera de uppkomna olikheterna. En sådan justering skulle rimligtvis endast kunna innebära, att förbättring medgavs för de sämst ställda företagen. Några mera vittomfattande åtgärder i utjämnande syfte skulle icke gärna kunna komma i fråga och kan icke heller vara påkallade med hänsyn till den relativt korta tid som återstår innan en fullständig utjämning kommit till stånd. Under alla omständigheter skulle någon mer väsentlig utjämning mellan allmänna och enskilda företag icke kunna genomföras.

Även med de nu angivna modifikationerna anser sig kommittén i första hand böra förorda ett avbrytande av 1937 års vinstavvecklingsplan. Ett system som med tiden kom att ge så betydande olikhet i de nuvarande ekonomiska villkoren mellan olika företag och mellan de olika företagsformerna och de förhållanden som skulle råda efter nedskrivningens slutförande kan ur rättvisesynpunkt icke förordas. Det måste självfallet vara ett väsentligt krav att konkurrensen mellan de båda företagsformerna sker på i princip lika villkor. Härtill kommer att hela den inkomst som de enskilda företagen skulle erhålla för spritdrycksutskänkningen endast kom att bestå i spillmånsersättningen på två procent av utskänkningsvärdet. En ersättning av denna storlek skulle efter dagens priser motsvara i genomsnitt 90 öre per liter. En dylik ersättning skulle täcka endast en mindre del av de med utskänkningen förenade personalsärkostnaderna. Även om man tar i betraktande de indirekta fördelar resturangföretagen har på grund av själva utskänkningsrättigheten, finner kommittén en sådan ersättning med beaktande av såväl nykterhetspolitiska synpunkter som företagsekonomiska skäl alltför låg. Med hänsyn härtill har kommittén ansett sig böra överväga olika möjligheter till en särskild ersättning för utskänkningen av spritdrycker.

Kommitténs förslag rörande utformningen av den framtida ersättningen

I utskänkningsvinstkommitténs direktiv erinrade departementschefen om att 1937 års beslut innebar en avveckling av restauratörernas utskänkningsvinst, varigenom deras ekonomiska intresse av utskänkningens storlek skulle försvinna. I anledning av de krav som rests på en omprövning av 1937 års beslut fann departementschefen anledning att understryka, att rätten till utskänkning i och för sig innefattade en förmån för innehavaren vid sidan

av den direkta vinst som åtnjöts av utskänkningen. Enligt departementschefens mening förelåg icke någon anledning att frångå grundprinciperna i 1937 års beslut.

Även om man således borde hålla fast vid, att någon vinst på utskänkningen icke fick förekomma och att kostnaderna för utskänkningen i viss mån uppvägdes av den ekonomiska förmån rätten till utskänkning innebar, var det — framhöll departementschefen — möjligt att behov fanns att bereda restauratörerna ersättning för vissa med utskänkningen förenade kostnader. I anslutning härtill framhölls beträffande utformningen av en sådan ersättning följande.

I den mån utredningen föranleder till att gällande regler ändras, bör det tillses att en eventuell ersättning till restauratörerna icke utformas så att den skapar intresse för ökad utskänkning. Kostnaderna står som regel i visst förhållande till rörelsens omfattning, och det är möjligt att det kan finnas skäligt att ersättningen lämpas därefter. Olika utvägar bör prövas. En lösning är måhända att icke låta utskänkningens storlek bli avgörande utan i stället medge gottgörelse i förhållande till omsättningen på andra varor än sprit och vin. Utredningen bör klarlägga om skilda bestämmelser alltfort skall gälla för enskilda restauratörer och allmänna restaurangbolag.

För en lösning av problemet rörande ersättningens utformning erbjuder sig två huvudvägar. Den ena innebär, att ersättningen efter vissa grunder bestämmes särskilt för varje restaurang. Enligt den andra skulle vissa allmänna grunder — lika för alla företag — fastställas för beräkning av ersättningens storlek.

Om ersättning för utskänkningen skall bestämmas för varje företag för sig kan detta — som departementschefen i direktiven ifrågasatt — ske genom att viss del av kostnaderna, antingen efter särskild redovisning eller efter schablonmässig beräkning, täckes. Därest någon mer betydande del av kostnaderna avses bli täckta måste en given förutsättning härför enligt kommitténs mening dock vara att ersättningens storlek på något sätt begränsas så att restauratörerna icke får intresse av ökad utskänkning.

En ordning som den nu skisserade synes emellertid otänkbar redan av den anledningen att den skulle innebära alltför stora administrativa svårigheter för de berörda myndigheterna och dessutom icke gå att tillämpa på ett rättvist sätt varjämte den skulle kunna eliminera företagarnas intresse för att hålla kostnaderna nere.

En annan väg skulle vara att efter särskild prövning bestämma ett fast ersättningsbelopp för varje företag, vilket sedermera kunde regleras efter förändringar i kostnadsnivån, exempelvis på grundval av ett löneindex. En sådan ordning skulle ha den nykterhetspolitiska fördelen att ersättningens storlek icke framdeles skulle sammanhänga med utskänkningens omfattning. Kommittén har emellertid av flera skäl — men främst på grund av att subjektiva värderingar till stor del måste bli avgörande i de enskilda fallen — ansett sig icke kunna förorda en sådan lösning. En rättvis och lika be-

dömning av de olika företagens förhållanden kan uppenbarligen icke på detta sätt uppnås. Svårigheterna skulle bli ännu större än de som uppstått vid tillämpningen av vinstkvantitetssystemet.

Med hänsyn till vad nu anförts synes enligt kommitténs mening en rimlig lösning av ersättningsfrågan kunna komma till stånd endast genom fastställande av generella och för alla företag lika normer såsom grund för ersättningens beräkning. Härvidlag torde det — såsom departementchefen framhållit i direktiven — vara nödvändigt att på något sätt anknyta till matomsättningen, då restauratörerna annars skulle få ett alltför starkt ekonomiskt intresse av ökad utskänkning. Andra vägar — exempelvis att låta ersättningens storlek bli beroende av spritkonsumtionen per gäst eller dylikt — är nämligen av praktiska skäl uteslutna.

Den enklaste metoden skulle vara att låta ersättning utgå i viss relation till matomsättningens värde. Detta system erbjuder emellertid icke någon godtagbar lösning, i första hand på grund av att omotiverade skillnader i de ekonomiska villkoren skulle uppstå mellan företag som av naturliga skäl har en obetydlig spritomsättning, t. ex. turisthotellen, och andra företag med en i förhållande till övrig omsättning stor spritutskänkning. Dessutom må påpekas, att en sådan ordning skulle innebära risk för icke önskvärda höjningar av matpriserna. Någon möjlighet att undvika detta genom en kombination med andra faktorer än matomsättningen, såsom exempelvis serveringslokalernas storlek, synes icke föreligga. Företagsekonomiskt sett är det icke heller tilltalande, att ersättningen för försäljningen av en viss vara icke på något sätt skulle komma att stå i relation till kostnaderna för dess försäljning utan enbart fastställas på grundval av andra faktorer.

Lämpligast synes vara att låta ersättningens storlek bli beroende av utskänkningens omfattning knuten till matomsättningens storlek på så sätt, att en ur nykterhetssynpunkt sämre relation mellan spritomsättning och matomsättning skulle ge en mindre ersättning. Denna lösning skulle kunna utformas så, att ersättning utgår med viss procent för de utskänkta spritdryckernas värde med procenttalet varierande efter spritomsättningens förhållande till omsättningen av mat på så sätt, att en högre ersättning utgår vid en relativt låg spritomsättning och en lägre ersättning i motsatt fall.

Utan att några väsentliga fördelar går förlorade kan emellertid den angivna ordningen förenklas så att ersättning utgår med viss procent av spritutskänkningens värde i den mån detta icke överstiger viss andel av värdet av omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl eller det sammanlagda värdet av sådan omsättning och spritomsättningen. För den del av spritutskänkningen som överstiger denna gräns skulle ingen ersättning utgå. I båda fallen skulle ersättningen komma att utgå med maximalt procenttal för restauranger där spritutskänkningen är relativt måttlig i förhållande till omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl men successivt sjunka i den mån relationen blir mindre fördelaktig. Därest gränsen fastställdes vid en

viss relation mellan spritomsättning för sig jämförd med summan av omsättning av mat, alkoholfria drycker och öl kommer emellertid ersättningen att sjunka relativt snabbt vid stigande spritdrycksandel, medan övergången blir mjukare därest gränsen fastställdes vid en viss relation mellan spritomsättning och den *sammanlagda* omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl.

Syftet med den ifrågasatta begränsningen av ersättningens storlek är givetvis att främja utvecklingen mot ett läge där spritdryckskonsumtionen på restaurangerna får en relativt måttlig betydelse jämförd med konsumtionen i övrigt. Uppenbart är emellertid att en sådan anordning — vare sig man väljer den ena eller den andra av de förut skisserade metoderna — också kan ha verkningar som icke är önskvärda. Främst måste här beaktas den från företag till företag skiftande prisnivån för andra varor än rusdrycker. En relativt låg prissättning på dessa varor hos ett företag kan ställa detta i en mindre förmånlig position än ett företag som har relativt höga priser. Prisnivån på de berörda varorna kan sammanhänga med flera förhållanden. En relativt låg prissättning kan sålunda bero på förhållandevis låg standard i fråga om lokaler och allmän service, på att det är relativt enkla varor som tillhandahålles eller på en medveten lågprispolitik från företagarens sida. De två förstnämnda fallen torde emellertid icke erbjuda några allvarligare svårigheter. På dessa företag kommer nämligen kostnaderna för utskänkningen — som visas av de av kommittén företagna särkostnadsundersökningarna — att vara lägre, varför en mindre ersättning är motiverad. Skillnaden i ersättningshänseende mellan ifrågavarande restauranger och andra företag med högre standard blir dock överhuvudtaget relativt obetydlig, med hänsyn till att även det genomsnittliga utskänkningspriset på spritdryckerna regelmässigt är lägre hos de förra än hos de senare. Någon större möjlighet att höja priserna på mat, alkoholfria drycker och öl i syfte att minska spritdrycksomsättningens andel av omsättningsvärdet och sålunda erhålla förmånligare ersättning för utskänkningen torde sålunda icke föreligga i dessa fall.

Det egentliga problemet — vilket som förut antytts endast uppkommer i de fall ett företag har så ogynnsamma relationer mellan spritdrycker och övriga varor att man icke får någon ersättning alls för viss del av sin sprututskänkning — synes vara att företag som för en medveten lågprispolitik när det gäller mat och alkoholfria drycker skulle kunna tänkas sträva efter att genom prishöjning på dessa varor förbättra sin ersättning för sprututskänkningen. Problemet synes emellertid icke heller i dessa fall vara av den storleksordning att det utgör något hinder för att ersättningens storlek begränsas på sätt nu ifrågasatts. Den maximala ersättningen för utskänkningen måste nämligen under alla förhållanden vara relativt begränsad. Detta innebär i sin tur, att även en relativt betydande prishöjning på mat och alkoholfria drycker kan medföra endast en obetydlig förbättring i er-

sättningen för utskänkningen för ett företag vars ersättning begränsas av omsättningstaket. En tioprocentig prishöjning på de berörda varorna skulle sålunda vid en ersättningsnivå, som i genomsnitt motsvarar den nuvarande, icke i något fall kunna medföra en ökad inkomst av spritutskänkningen på mer än drygt 1 000 kronor vid restauranger med en sammanlagd årsomsättning av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl på en halv miljon kronor. Mot denna begränsade fördel måste företagaren uppenbarligen väga de nackdelar, som åtgärden kan medföra, bland annat genom risk för minskad gästfrekvens eller minskad matomsättning, som f. ö. i ersättningshänseende skulle ge motsatt effekt. Avsevärt större fördelar skulle stå att vinna för restauratören genom höjd matomsättning och förbättrad relation med mindre spritdrycksutskänkning och högre annan omsättning. Överhuvudtaget torde det icke finnas anledning antaga att restauratörerna i nämnvärd utsträckning vidtar åtgärder i antydd riktning.

För fastställande av en gräns för ersättningen på sätt nu angivits finns uppenbarligen inga objektiva grunder att falla tillbaka på. Fixerandet av gränsen måste vara resultatet av en avvägning mellan nykterhetspolitiska och företagsekonomiska synpunkter. Om gränsen sättes för högt blir anordningens värde ur nykterhetssynpunkt ringa eller ingen, om den sättes för lågt kan de ekonomiska olägenheterna för många företag bli orimligt stora.

Förhållandet mellan spritdrycksutskänkningens värde och sammanlagda värdet av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl företer betydande variationer såväl mellan allmänna företag å ena sidan och enskilda företag å den andra som mellan företagen inom respektive grupper. Genomsnittligt motsvarar spritdrycksomsättningen hos de enskilda företagen enligt en verkställd undersökning avseende andra kvartalet 1956 25,7 procent av omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl. Motsvarande relation hos de allmänna företagen var 40,9 procent och för båda företagsgrupperna tillsammantagna 31,2 procent.

En viss uppfattning om företagens fördelning i nu berörda hänseende har erhållits på grundval av de undersökningar för försäljningsåret 1955/56 som kommittén verkställt. Närmare redovisning häröver lämnas i tabell 1.

Av sammanställningen, som visar den värdemässiga men ej den kvantitativa fördelningen, framgår att restauranger av högre klass, vare sig de tillhör allmänna eller enskilda företag, har en relativt mindre spritdrycksandel än restauranger i lägre prisklass, liksom enskilda restauranger i jämförelse med allmänna. Bland de allmänna A 2-restaurangerna hade 62 procent en spritdrycksandel understigande 30 procent av omsättningen av spritdrycker, mat och alkoholfria drycker. Ingen sådan avdelning hade en spritdrycksandel överstigande 50 procent. Av restauranger i prisklass B 1 och B 2 hade 9 procent en spritdrycksandel understigande 30 procent, 26 procent en andel mellan 30 och 40 procent och 65 procent en andel överstigande 40

Tabell 1. Spritdrycksomsättningens värdemässiga andel av den sammanlagda värdemässiga omsättningen exklusive vin, starköl och tobak försäljningsåret 1955/56

Företagsgrupp och prisklass	Procentuell fördelning av restaurangföretagen med hänsyn till spritdrycksomsättningens relation till omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl				
	Spritomsättningen understiger 30 %	Spritomsättningen utgör 30—40 %	Spritomsättningen utgör 40—50 %	Spritomsättningen utgör 50—60 %	Samtliga företag
Allmänna företag					
A 2	62	31	7	—	100
B 1 + B 2	9	26	50	15	100
B 3	5	12	36	47	100
Enskilda företag					
A 1	91	9	—	—	100
A 2	63	32	5	—	100
B	68	19	13	—	100

procent. Bland B 3-restaurangerna övervägde än mer avdelningarna med hög spritdrycksandel. 5 procent av dessa låg under 30 procent, 12 procent mellan 30 och 40 procent, 36 procent mellan 40 och 50 procent och inte mindre än 47 procent av dessa avdelningar mellan 50 och 60 procent i andel för spritdrycker av den sammanlagda omsättningen exklusive vin, starköl och tobak. Hos de enskilda företagen hade ingen restaurang en spritdrycksandel överstigande 50 procent.

Flertalet enskilda företag hade en spritdrycksandel understigande 30 procent. Av A 1-restaurangerna hade hela 91 procent en spritdrycksandel understigande 30 procent. Återstoden låg mellan 30 och 40 procent. Av A 2-restaurangerna hade 63 procent en spritdrycksandel understigande 30 procent, 32 procent en spritdrycksandel mellan 30 och 40 procent och 5 procent mellan 40 och 50 procent. Av de enskilda B-restaurangerna hade 68 procent en spritdrycksandel understigande 30 procent av den på ovan angivet sätt beräknade omsättningen, medan för 19 procent av dessa restauranger andelen låg mellan 30 och 40 procent och för 13 procent mellan 40 och 50 procent.

Kommittén har med utgångspunkt från de under oktrojåret 1955/56 rådande förhållandena efter närmare övervägande funnit skäligt att gränsen för den spritomsättning, varå utskänkningsersättning får utgå sättes då spritomsättningens värde icke överstiger 30 procent av det sammanlagda värdet av omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl. Dock bör vid bestämmandet av den sistnämnda summan icke i något fall inräknas värdet av den spritdrycksomsättning som överstiger värdet av omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl.

De nu angivna relationstalen utgår från prisläget på spritdrycker och övriga varor före den 1 oktober 1956 och blir efter de prisändringar på spritdrycker som ägt rum från och med den 5 november 1956 några procent

högre. Genom ett i det följande föreslaget system för indexreglering kan erforderlig omräkning av relationstalen emellertid verkställas såväl på grund av de nu inträffade förändringarna som på grund av framtida förskjutningar i prisnivåerna för både spritdrycker och andra varor.

Den nu föreslagna regeln för bestämmande av det omsättningsvärde varå utskänkningsersättningen skall beräknas bör även användas för restauranger där måltidsfri spritutskänkning enligt Kungl. Maj:ts medgivande förekommer eller framdeles kan förekomma. Företag som har en gynnsam relation för spritomsättningen får nämligen möjlighet att inom ramen för kommitténs förslag erhålla ersättning även för den måltidsfria spritutskänkningen.

Avvägningen av vinstmarginalernas och kostnadsersättningarnas storlek

Inledning

Kommittén har i de föregående avsnitten framlagt förslag rörande den allmänna avvägningen av utskänkningspriserna på rusdrycker och utformningen av restauratörernas ersättning för spritdrycksutskänkningen. Sammanfattningsvis innebär dessa förslag följande.

Vinstkvantitetssystemet och nedskrivningen inom ramen för detta slopas. Den nuvarande prisnivån på spritdrycker bibehålles i huvudsak för de vanligaste spritsorterna (huvudsakligen brännvin) med den jämkning som föranledes av att procenttalet för utskänkningsskatten så nära som möjligt anslutes till den aktuella relationen mellan utskänkningspris och utminuteringspris för dessa, medan de bättre kvaliteternas utskänkningspriser — vilka för närvarande har en större prisskillnad i förhållande till utminuteringspriserna — sänkes med 15—20 procent. Detta innebär att det maximala utskänkningspriset vid utskänkning av alla slag av spritdrycker i fortsättningen skall överstiga utminuteringspriset med 50 procent. Beträffande såväl lätta som starka viner föreslås införandet av en maximiprisreglering i syfte att dels uppnå en i förhållande till spritpriserna mera rimlig prisnivå, dels främja en övergång till svagare drycker och dels förhindra att kompensation för de reglerade ersättningarna för spritdrycksutskänkningen uttages på vinerna. Härvid förutsättes beträffande de starka vinerna, att det nuvarande vinstkvantitetssystemet ävensom utskänkningsskatten slopas. Prisregleringen bör ske genom bestämmelser om maximala bruttovinstpålägg, bestående av en fast och en rörlig del. Restauratörernas ersättning för utskänkningen av spritdrycker föreslås utgå med viss procent av utskänkningspriset så länge utskänkningsvärdet icke överstiger en viss gräns, som bestämmes av förhållandet mellan omsättningen av spritdrycker å ena sidan och den sammanlagda omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl å den andra sidan. Denna gräns bör enligt kommitténs mening med utgångspunkt från förhållandena under oktrojåret 1955/56 sättas vid 30 procent, dock att vid gränsens bestämmande icke i

den sammanlagda omsättningen får inräknas värdet av den spritdrycksomsättning som överstiger värdet av omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl. Med denna norm för ersättning sjunker den procentuella ersättningen automatiskt vid stigande spritdrycksandel.

När det gäller att ta ställning till frågan om storleken av de berörda vinstmarginalerna och kostnadsersättningarna måste detta uppenbarligen ske utifrån en allmän avvägning av hela utskänkningsvinstens storlek och fördelning.

Då såsom av det föregående framgått kommittén i fråga om starkölsutskänkningen intagit den ståndpunkten att nuvarande prisreglering med vissa smärre justeringar bör bibehållas och att någon ändring i nuvarande prisnivå icke synes påkallad, torde emellertid anledning icke föreligga att i detta sammanhang inkludera också starkölet. Den följande diskussionen inskränker sig därför till att avse avvägningen av kostnadsersättningen respektive vinstmarginalen vid utskänkning av spritdrycker och viner.

Bedömningen av förevarande spörsmål bör enligt kommitténs mening väsentligen ske under hänsynstagande till två faktorer, nämligen dels det ekonomiska värde för restaurangföretagen som själva förmånen av rätt till utskänkning av rusdrycker innebär och dels de med utskänkningen förenade kostnaderna. Såsom utgångspunkt för den fortsatta diskussionen tar kommittén därför att börja med upp dessa båda frågor.

Utskänkningsrättigheternas ekonomiska betydelse för restaurangföretagen

Det har sedan länge varit allmänt erkänt att innehavet av rätt till utskänkning av rusdrycker innebär en betydande ekonomisk förmån för restaurangföretagen. I själva verket har förekomsten av denna förmån varit ett av de väsentliga skälen för de olika ekonomiska regleringsåtgärder som vidtagits på utskänkningsområdet.

Uppenbart är att det skulle vara av stort värde att få en mera exakt kännedom om storleken av det indirekta värde utskänkningsrättigheten sålunda har för restaurangföretagen. Möjligheterna att genomföra en undersökning i sådant hänseende har självfallet också gjorts till föremål för överväganden inom kommittén. Kommittén har emellertid härvid kommit till den slutsatsen att ett sådant klarläggande överhuvudtaget icke är möjligt. För sådant ändamål är det nämligen icke tillräckligt att undersöka enbart de bokföringsmässiga vinsterna såsom vid en lönsamhetsundersökning av sedvanlig typ. Monopolvinsten av utskänkningsrättigheten kan självfallet till en del härledas från övervärden på hyror, inredningar, inventarier, löner, räntor m. m., varom uppgifter teoretiskt skulle kunna erhållas genom vissa jämförande undersökningar. De praktiska svårigheterna är dock redan på denna punkt mycket stora. Här inställer sig nämligen icke endast de problem som alltid uppkommer vid beräkningar av återanskaff-

ningsvärden, utan därutöver den väsentliga frågan hur skiljaktigheter i kostnadshänseende olika restauranger emellan bör bedömas. Dessutom uppkommer problemet att i de konkreta fallen särskilja de olika goodwillvärden som kan finnas i ett restaurangföretag. En restaurang kan — oavsett rättighetsinnehavet — åtnjuta monopolvinst tack vare ett gynnsamt läge, ett känt namn eller särskilt gynnsam ställning på grund av speciella förhållanden. Medan befolkningsutveckling och allmän välståndsutveckling kan förbättra marknadsläget för restaurangnäringen i dess helhet kan olikheter i de yttre betingelserna ge vissa företag ett försprång framför de övriga. Innehavarens eget arbete och duglighet kan förläna restaurangen ett goodwillvärde och medverka till att göra restaurangens efterfrågesituation särskilt fördelaktig och på längre sikt ge firmanamnet ett ekonomiskt värde. Att särskilja de goodwillvärden som sammanhänger med utskänkningsrättigheten från andra goodwillvärden är uppenbarligen icke möjligt. Härmed bortfaller också möjligheten att exakt mäta avkastningen av det värde som själva utskänkningsrättigheten innebär.

Kommittén har emellertid haft möjlighet att få belyst de aspekter av problemet som kan anses vara de mest väsentliga.

Det är uppenbart att grunden till de indirekta ekonomiska fördelar som följer med rätten till rusdrycksutskänkning är, att denna rätt kan erhållas först efter särskild prövning av myndigheterna. Syftet med denna prövning är att utskänkningsrättigheternas antal, i enlighet med lagstiftningens intentioner, skall hållas inom de gränser, som ur nykterhetssynpunkt kan anses rimliga. Möjligheten att erhålla rätt till utskänkning inskränkes dessutom i hög grad bland annat genom kommunernas utövande av sin vetorätt. Hela förfarandet i samband med tillståndsprövningen syftar sålunda till och innebär också i praktiken en betydande begränsning av utskänkningsrättigheternas antal.

De nu angivna principerna har sedan länge varit grundläggande element i den svenska nykterhetspolitiken. Även om man beaktar, att tillstånd till utskänkning under senare år meddelats i något större utsträckning än tidigare, kan generellt sägas att tillståndsgivningen varit i hög grad restriktiv. Följden härav har blivit, att antalet utskänkningsrättigheter varit mycket stabilt under en lång följd av år. Utvecklingen framgår av tabell 6 i kapitel VI. En jämförelse mellan antalet fullständiga helårsrättigheter år 1937 respektive antalet vid utgången av tredje kvartalet 1955 ger vid handen, att antalet visserligen ökat men att ökningen inskränkt sig till 13 procent.

För att få en riktig bild av effekten av tillståndsprövningen måste emellertid antalet tillstånd ses i relation till folkmängden. Vid en sådan jämförelse framträder stabiliteten i antalet rättigheter än tydligare. Sålunda var i hela riket antalet fullständiga helårsrättigheter per en miljon invånare, bortsett från sådana som meddelats klubbar och slutna sällskap, t. o. m. något mindre vid utgången av tredje kvartalet 1955 än år 1937 (73 respek-

tive 74). Att genomsnittstalet för hela riket varit ytterst stabilt innebär emellertid icke att utvecklingen varit lika för städer och landsbygd. På grund av den betydande inflyttningen till städerna, har relationerna i förhållande till folkmängden utvecklat sig väsentligt olika. På landsbygden var sålunda antalet nyssnämnda rättigheter år 1937 21 och vid utgången av tredje kvartalet 1955 38 per en miljon invånare. Ökningen motsvarar 81 procent. Utvecklingen i städerna däremot har medfört en stark minskning av antalet rättigheter i relation till folkmängden, eller från 172 per en miljon invånare år 1937 till 109 vid utgången av tredje kvartalet 1955. Minskningen motsvarar icke mindre än 37 procent och ger omvänt en ökning i det potentiella kundunderlaget per företag med nära 70 procent. Med hänsyn till att flertalet rättigheter finns i städerna och att dessa företag har en genomsnittsomsättning, som är betydligt högre än landsbygdsföretagens, kan sålunda sammanfattningsvis sägas, att utvecklingen för den dominerande delen av restaurangnäringen inneburit, att de berörda företagen kunnat räkna med ett successivt stigande befolkningsunderlag för sin verksamhet. Den förmån som tillkommer restaurangföretagen på grund av begränsning av antalet utskänkningsrättigheter har i samma mån blivit större.

Det främsta uttrycket för det särskilda värde som ligger i utskänkningsrättigheten är naturligtvis den förändring av gästfrekvensen och därmed av omsättningen av mat och andra vinstgivande varuslag som restaurangföretaget får i och med rätten till utskänkning. Då någon närmare undersökning av dessa förhållanden icke tidigare företagits, har kommittén ansett det vara särskilt värdefullt att få detta siffermässigt belyst. Den på kommitténs initiativ verkställda undersökningen rörande dessa indirekta fördelar av rätten till utskänkning har tidigare utförligt redovisats i kapitel VI. Här må därför endast erinras om att undersökningen ger vid handen, att tillstånd att utskänka spritdrycker till allmänheten visat sig medföra en kraftig ökning av matomsättningen under det första året efter tillståndets erhållande eller med icke mindre än mellan 50 och 100 procent i jämförbart penningvärde. Variationerna synes främst betingade av huruvida utskänkningstillstånd för vin redan tidigare förekommit. Om fullständiga rättigheter erhölls på en gång blev omsättningsökningen sålunda större, medan en övergång från enbart vin till fullständiga rättigheter gav en mindre ökning. Undersökningen visar också att den sålunda ökade omsättningen kvarstannar på en högre nivå även efter utgången av det första året.

De fördelar i form av omsättningsökning på vinstgivande varuslag som är förbundna med rätten till utskänkning är sålunda av betydande omfattning. Uppmärksammas bör emellertid att värdet av utskänkningsrättigheten under senare år tenderat att stiga icke blott på grund av att den restriktiva tillståndspolitiken inneburit att befolkningsunderlaget för en väsentlig del av restaurangföretagen efter hand ökat, utan också, och kanske i än högre

grad, på grund av att efterfrågan av restaurangföretagens tjänster ökat starkt. I synnerhet har detta varit fallet under det senaste årtiondet med full sysselsättning, goda konjunkturer och starkt stigande levnadsstandard.

Frågan kan naturligtvis uppställas om nu avgivna omdömen är giltiga också efter den nya rusdryckslagstiftningens genomförande, med de ändrade förutsättningar för restaurangföretagens verksamhet som detta inneburit. I sådant hänseende bör i första hand påpekas, att utskänkningsrättighetens indirekta värde självfallet varierar från tid till annan, beroende på det allmänna konjunkturläget, prisförhållanden och andra omständigheter. Att vissa förskjutningar inträffat i samband med övergången till den nya ordningen måste därför anses helt naturligt. Kommittén har emellertid genom sina undersökningar konstaterat att någon mera väsentlig förändring icke har inträtt i omsättningen av mat och andra vinstgivande varuslag. En avvikelse från denna generella tendens föreligger dock för de allmänna företagens folkrestauranger, där en stark minskning inträtt. De enskilda företagen har icke fått någon minskning i sin totala matomsättning och inom den enskilda sektorns olika prisklasser är det endast B-restaurangerna som har en något ogynnsam utveckling. Dessa företag svarar emellertid för en mycket liten del av den totala omsättningen inom den enskilda sektorn.

I sammanhanget bör slutligen icke förbises att de ekonomiska förutsättningarna för restaurangernas verksamhet på lång sikt måste komma att ytterligare förbättras, med fortsatt stigande levnadsstandard och ökade ekonomiska möjligheter till restaurangbesök för allt vidare folkgrupper.

Kostnaderna för utskänkningen

En väsentlig uppgift för kommittén har varit att ta ställning till i vilken utsträckning ersättningen för rusdrycksutskänkningen bör täcka de med denna utskänkning förenade kostnaderna.

Den fråga som därvid först uppkommer är vilka kostnader som det kan komma i fråga att en ersättning helt eller delvis skall täcka. Man kan därvid lämpligen skilja mellan s. k. särkostnader och samkostnader. De förra kan definieras som de särskilda kostnader som skulle bortfalla om utskänkningen av rusdrycker slopades, respektive de kostnader som skulle tillkomma om rusdrycksutskänkning infördes. De ifrågavarande kostnaderna kan också anges som den merkostnad som utskänkningen åsamkar de olika restaurangföretagen. Bokföringsmässigt kan givetvis också samkostnader hänföras till utskänkningen, dvs. närmast en viss skälig andel av de för hela företaget gemensamma kostnader som förekommer, vare sig rätt till utskänkning föreligger eller icke. Någon anledning att ta de senare kostnaderna i betraktande har emellertid kommittén icke ansett föreligga. I den mån en del av dessa kostnader överhuvudtaget kan höra ihop med utskänkningen, måste de anses böra bäras av den indirekta förmån i form av ökad omsättning som följer med rätten till utskänkning.

Särkostnaderna för utskänkningen kan i första hand uppdelas på kostnader för personalens arbete — personalsärkostnader — och de utgifter i övrigt som kan betraktas som särkostnader för utskänkningen. Vad beträffar personalsärkostnaderna kan dessa — såsom också gjorts vid den särkostnadsundersökning kommittén företagit och vilken utförligt redovisas i kapitel V — lämpligen indelas i fyra grupper med hänsyn till den personalkategori det är fråga om. Den första omfattar företagsledning och central förvaltning samt kontorspersonal m. m., den andra lagermästare, diversearbetare, diskpersonal, husfruar och husfrubiträden och den tredje kassörskor, kassabiträden, matsalslärlingar, barmästare och serveringspersonal. Den fjärde slutligen omfattar endast hovmästare. Genomsnittligt omfattar personalsärkostnaderna fyra femtedelar och övriga särkostnader en femtedel av särkostnaderna för utskänkningen. Av personalsärkostnaderna utgör särkostnaderna för hovmästare i genomsnitt för samtliga företag 20 procent, varvid dock är att märka att mycket stora variationer förekommer från företag till företag.

Kommittén har förut uttalat att den framtida ersättningen bör vara sådan, att någon egentlig vinst icke uppkommer, i varje fall icke på utskänkningen av de alkoholstarkare rusdryckerna. Ersättningen för utskänkning av de olika dryckerna bör dessutom inbördes vara så avvägd, att restauratörerna får intresse av att främja en övergång från alkoholstarkare till alkoholsvagare rusdrycker. Den bör dessutom utformas så att den tar hänsyn till förändringar i omsättning och kostnader samt verkar rättvist företagen emellan.

Med utgångspunkt från vad nu anförts och under hänsynstagande till det ekonomiska värde själva utskänkningsrättigheten innefattar har kommittén funnit att den sammanlagda ersättningen för utskänkning av spritdrycker och vin i stort sett bör täcka samtliga särkostnader för utskänkningen, med undantag för den del därav som belöper sig på hovmästare. Vad beträffar kostnaden för hovmästare må här endast anmärkas, att denna intimt sammanhänger med den allmänna service restaurangen lämnar och med företagets standard överhuvudtaget. Kostnader av denna art, som i själva verket återspeglar de indirekta fördelar som följer med utskänkningsrättigheten, bör icke täckas genom direkta inkomster på utskänkningen. Någon anledning att ta hänsyn till hovmästarekostnaden föreligger sålunda enligt kommitténs mening icke.

Kommitténs förslag

I anslutning till vad förut anförts har kommittén ansett skäligt föreslå, att ersättning för utskänkningen av spritdrycker skall utgå i form av en rörlig ersättning, som vid den kostnads- och prisnivå som förelåg vid utgången av tredje kvartalet 1956 blir 12 procent av utskänkningspriset, motsvarande cirka 20 procent av utminuteringspriset, så länge spritdrycks-

omsättningen — under samma betingelser som ovan — icke överstiger ett värde motsvarande 30 procent av den sammanlagda omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl, dock att vid bestämmandet av sistnämnda summa icke får inräknas värdet av den spritdrycksomsättning som överstiger värdet av omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl. Diagram 1 och 2 (sid. 206—207) åskådliggör förslagets innebörd.

Vad beträffar det maximala bruttovinstpålägget vid utskänkning av lättviner och starkviner föreslås att bruttovinstpålägget vid kostnadsnivån ovannämnda tidpunkt må utgöra högst summan av *dels* ett fast pålägg med 5 kronor 50 öre för magnumbutelj, 4 kronor för literbutelj, 3 kronor för helbutelj, 2 kronor 20 öre för halvliter, 1 krona 65 öre för halvbutelj och 85 öre för kvartsbutelj och *dels* ett rörligt tillägg på 25 procent av inköpspriset dvs. utminuteringspriset minskat med partihandelsrabatt.

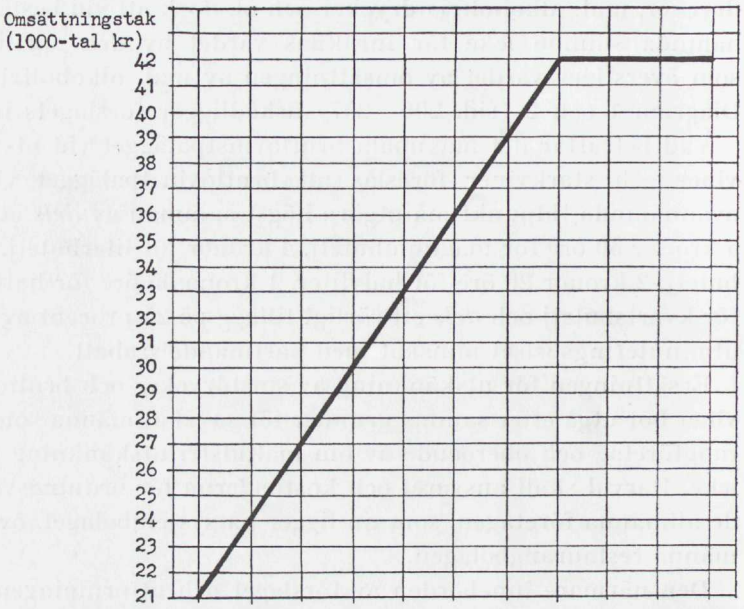
Ersättningen för utskänkning av spritdrycker och bruttovinstpålägget för viner bör utgå efter samma grunder för såväl allmänna som enskilda restaurangföretag och oberoende av om måltidsfri utskänkning förekommer eller icke. Därvid skall ansvaret och kostnaderna för ordningsvakthållningen vid de allmänna företagen, som nu ligger på systembolaget, övertagas av de allmänna restaurangbolagen.

Den närmare innebörden av förslaget och utformningen av dess detaljer i avseende på ersättning för spritdrycksutskänkningen under en övergångstid, justering av kostnadsersättning och vinstmarginaler efter framtida förändringar i kostnads- och prisnivåer m. m. behandlas i följande kapitel.

Restaurangnäringens lönsamhetsläge och avvägningen av kostnadsersättningar och vinstmarginaler

Av det föregående har framgått, att kommittén vid avvägningen av storleken av kostnadsersättningar och vinstmarginaler i huvudsak tagit hänsyn endast till de med utskänkningen förenade särkostnaderna. Det kan naturligtvis diskuteras huruvida man icke borde gå ett steg längre och vid bedömningen beakta också lönsamhetsläget i stort för den berörda delen av restaurangnäringen. Detta spörsmål togs också upp till ingående behandling på ett tidigt stadium i kommitténs arbete, och frågan gällde närmast de enskilda företagen. Vid denna prövning kom kommittén emellertid till det resultatet att någon lönsamhetsundersökning från kommitténs sida icke borde komma i fråga. Härvidlag stor det nämligen klart att en sådan undersökning av framför allt den enskilda näringens företag skulle stöta på utomordentliga svårigheter. Det må vara tillräckligt att peka på sådana faktorer som äganderättsförhållanden, näringens struktur, ofullständighet i bokföringen, kombination av hotell- och resturangrörelse, goodwillfrågor m. m. En del av de härmed sammanhängande problemen har för övrigt redan diskuterats i samband med spörsmålet om möjligheten att beräkna storleken av det ekonomiska värde som ligger i själva utskänkningsrättigheten. Det

Diagram 1. Omsättningstak vid stigande spritomsättning och konstant omsättning av mat, alkoholfria drycker och öl.

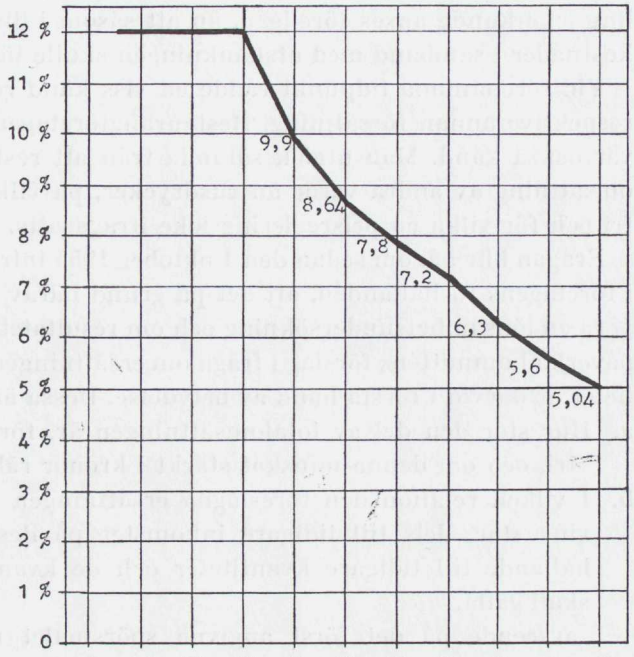
Spritomsättning (1 000-tal kr)...	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
Omsättning av mat m. m. (1 000-tal kr).....	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70

Diagram 1 illustrerar storleken av de omsättningsbelopp på vilka spritdrycksersättningen högst får beräknas. Så länge spritomsättningen icke överstiger 30 procent av summan för omsättning av sprit, mat, alkoholfria drycker och öl, utgår full ersättning med 12 procent på hela värdet av spritomsättningen. Vid en spritomsättning av 20 000 kronor och en omsättning av mat m. m. av 70 000 kronor — vilket ger ett omsättningstak av 27 000 kronor — blir ersättningen alltså 12 procent av 20 000 kronor eller 2 400 kronor.

Om spritomsättningen däremot utgör 40 000 kronor och omsättningen av mat m. m. fortfarande är 70 000 kronor blir omsättningstaket 30 procent av 110 000 kronor eller 33 000 kronor. Ersättning får då ej beräknas på den verkliga spritomsättningen — 40 000 kronor — utan endast på 33 000 kronor. 12 procent av sistnämnda belopp blir 3 960 kronor, vilket är 840 kronor mindre än 12 procent på 40 000 kronor.

Är spritomsättningen så hög som 80 000 kronor och omsättningen av mat m. m. alltjämt 70 000 kronor, blir grunden för omsättningstaket 140 000 kronor. De 10 000 kronor varmed spritomsättningen överstiger den andra omsättningen får nämligen ej medräknas. Omsättningstaket utgör alltså i detta fall 30 procent av 140 000 kronor, vilket ger 42 000 kronor. På sistnämnda belopp skall den 12-procentiga ersättningen således i detta fall beräknas, vilket ger en summa av 5 040 kronor.

Diagram 2. Procenttal för spritdrycksersättning vid stigande spritomsättning och oförändrad omsättning av mat, alkoholfria drycker och öl.

Spritomsättning (1 000-tal kr)...	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
Omsättning av mat m. m. (1 000-tal kr).....	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70
Sammanlagd omsättning (1 000-tal kr).....	70	80	90	100	110	120	130	140	150	160	170
Nedskrivna omsättningstal, framkomna genom tillämpning av stoppregeln (1 000-tal kr).....									140	140	140
Spritomsättning varå ersättning utgår för upp till 30 procent av sammanlagd omsättning — med ovanstående begränsning — (1 000-tal kr).....	0	10	20	30	33	36	39	42	42	42	42
Ersättning i procent av faktisk spritomsättning vid olika omsättningsrelationer.....	0	12	12	12	9,9	8,64	7,8	7,2	6,3	5,6	5,04

Diagram 2 visar hur det reella procenttalet för spritdrycksersättningen utvecklas under inverkan av omsättningstaket. När den sammanlagda omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl är 70 000 kronor erhålles ersättning med 12 procent å spritomsättningen så länge sistnämnda omsättning icke överstiger 30 000 kronor. Vid oförändrad omsättning av mat m. m. å 70 000 kronor men stigande spritomsättning sjunker det reella procenttalet för spritdrycksersättningen successivt, så att det vid en spritomsättning av respektive 40 000, 50 000, 60 000 och 70 000 kronor motsvaras av procenttal på dessa omsättningsvärden av respektive 9,9, 8,64, 7,8 och 7,2. Härefter faller kurvan på diagrammet något brantare, beroende på att i beräkningen av omsättningstaket icke får ingå den del av spritomsättningen som överstiger omsättningen av mat m. m.

Av följande exempel framgår sambandet mellan de uppgifter som kan inhämtas av diagrammen. En restaurang antas ha en spritomsättning å 50 000 kronor och en omsättning av mat m. m. å 70 000 kronor. Enligt diagram 1 blir omsättningstaket 36 000 kronor. Ersättningen skall då utgå med 12 procent av sistnämnda belopp, vilket ger 4 320 kronor. Enligt diagram 2 är det reella ersättningsprocenttalet i detta fall 8,64, eftersom 8,64 procent av en spritomsättning på 50 000 kronor vid en omsättning av mat m. m. på 70 000 kronor blir 4 320 kronor.

väsentliga skälet till att någon lönsamhetsundersökning icke har företagits är emellertid att något annat tänkbart alternativ till en fortsatt vinstavveckling icke kunde anses föreligga, än att såsom i direktiven framhållits vissa kostnader i samband med utskänkningen skulle täckas.

Vid förenämnda tidpunkt rådde en viss känd relation mellan rusdrycksrespektive annan försäljning. Restaurangföretagens inkomst av rusdrycker var också känd. Man utgick sålunda från att restaurangerna hade en viss omsättning av andra varor än rusdrycker, på vilka prissättningen var helt fri och för vilka en prisreglering icke ifrågasatts.

Frågan blir då, om sedan den 1 oktober 1955 inträffat sådana förändringar i företagens förhållanden, att det på grund härav kan anses nödvändigt att göra en lönsamhetsundersökning och om resultatet av en sådan skulle kunna påverka kommitténs förslag i fråga om ersättningens storlek. Två omständigheter är därvid i första hand av betydelse. Dessa är:

a. Hur stor den del av totalomsättningen är, för vilken prissättningen är fri, och om denna minskat starkt i kronor räknat.
b. I vilken relation den föreslagna ersättningen på rusdrycker (sprit och vin) står, dels till tidigare inkomster på dessa varor och dels i förhållande till tidigare kvantiteter och de kvantiteter, för vilka den nu skall gälla.

I avseende på det först angivna spörsmålet må anföras följande. De allmänna företagen har en helt annan omsättningsutveckling och — helt naturligt av denna anledning — stora anpassningssvårigheter i ekonomiskt hänseende. Folkrestaurangerna, vilka svarar för huvuddelen av omsättningen, hade en betydande minskning icke blott i försäljningen av rusdrycker utan en i det närmaste lika stor minskning i försäljningen av vinstgivande varor, eller med 32 procent.

I fråga om de enskilda företagen kan däremot konstateras, att dessa efter den 1 oktober 1955 genomsnittligt sett klarat sig förvånansvärt bra. Underlaget för den i prissättningshänseende fria delen av omsättningen har, enligt vad kommitténs undersökningar visat, icke försämrats i nämnvärd grad och utgjorde under våren 1956 vid enskilda restauranger, tillhörande prisklasserna A 1, A 2 respektive B, 66,2, 64,6 respektive 61,8 procent av den totala omsättningen. Vad nu anförts belyses närmare i tabell 2.

När det gäller rusdryckerna, blir företagen för sina inkomster beroende av de ersättningar och marginaler, som kommer att erhållas, men av stor betydelse för möjligheterna till inkomstökning blir exempelvis de prisrelationer, som i framtiden kommer att föreligga mellan sprit och vin. Utöver den i samband med prissänkningen på lättvin och starkvin samt slopande av utskänkningsskatten på starkvin beräknade ökningen i vinförsäljningen, kommer ytterligare omsättningsökning på viner att kunna påräknas genom att vinpriserna icke höjts i samband med den prishöjning på spritdrycker, som skedde den 5 november 1956.

Tabell 2. Omsättningen av andra varor än spritdrycker och vin hos enskilda företag efter den 1 oktober 1955

	Förändring i % för andra varor än rusdrycker		Förändring i % för andra varor (starköl inräknat) än vin och sprit	
	1/10 55—30/6 56	2 kv.—56	1/10 55—30/6 56	2 kv.—56
A 1-företagen	+ 1,5	+ 6,5	+ 6,4	+ 10,7
A 2- »	— 7,4	— 4,1	— 1,8	+ 0,1
B- »	—17,5	—14,8	—12,2	—11,2
Samtliga företags totalomsättning	— 4,7	— 0,8	+ 0,6	+ 3,6

I övergångsskedet kommer de föreslagna nya ersättningsnormerna att ge de enskilda företagen en inkomst på de prisreglerade rusdryckerna exklusive starköl som — med beaktande av beräknad ökning av vinomsättningen och den utjämningsandel som erhålles på spritdryckerna — blir i det närmaste lika stor som 1953 års inkomster. Därtill kommer att detta erhålles på en med cirka 16 procent minskad kvantitet. (Se tabell 3.)

Tabell 3. Jämförelse mellan de enskilda företagens utskänkningsvolym 1953 och dessa företags beräknade utskänkningsvolym efter den nya ordningens ikraftträdande

	1 000-tal liter		1 000-tal liter
Kvantitet vin 1953	1 135; ökning till 1955/56 16 %	=	182
Tillkommer i ersättningsberäkningen inräknad genomsnittlig ökning med 11 % av omsättningen 1955/56			142
Sammanlagd ökning			324
Kvantitet sprit 1953	2 807; minskn. till 1955/56 33,7 %	=	946
Summa vin och sprit	3 942; minskn. till 1955/56 15,8 %	=	622

Om i förhållande till kvantiteten motsvarande minskning av kostnaderna erhölls, borde jämförelsetalet för ersättningen i förhållande till 1953 års inkomst reduceras motsvarande eller med 3,0 miljoner kronor. Detta kan icke påräknas, men å andra sidan stiger ersättningen — exempelvis vid ökad vinomsättning — utan att kostnaderna i motsvarande grad ökar. (Mellan 1953 och 1955 ökade vinförsäljningen med 25 procent.)

Med det nu anförda har för de enskilda företagen närmast avsetts att visa tre omständigheter, nämligen *dels* att motiven för en lönsamhetsundersökning av dessa företag ej kan anses ha blivit starkare efter den 1 oktober 1955 än de var då kommittén på sin tid beslöt att avstå från en sådan, *dels* att underlaget för fri prissättning å andra varor än rusdrycker ej försämrats och *dels* att de föreslagna ersättningsgrunderna ger en ökad inkomst per liter i jämförelse med kostnader och kvantiteter än vad man hade år 1953.

De allmänna företagen får enligt förslaget — som för deras del kombi-

neras med förslag om hävande av det s. k. folkrestaurangmonopolet — ersättning efter samma grunder som de enskilda. Även om svårigheterna för de allmänna bolagen torde bli stora under en övergångstid, kan dessa svårigheter ej lösas ersättningsvägen. Det är i huvudsak en fråga om en anpassning och omläggning av verksamheten när det gäller folkrestaurangerna.

Utöver vad nu anförts bör emellertid observeras vissa ytterligare förhållanden av väsentlig betydelse. I princip skulle utfallet — vilket det nu än skulle bli — av en lönsamhetsundersökning knappast kunna påverka ställningstagandet till den uppgift kommittén satts att lösa, nämligen i vad mån det kan vara berättigat ur allmän synpunkt, att på längre sikt restaurangerna erhåller täckning av kostnaderna för utskänkningen genom särskild ersättning. Resultatet av en lönsamhetsundersökning skulle överhuvudtaget kunna inverka endast på så sätt, att man kunde säga sig, att en större del av särkostnaderna skulle täckas genom ersättning i den mån det allmänna lönsamhetsläget var dåligt. Kommitténs förslag innebär emellertid, att samtliga personalsärkostnader exklusive kostnaderna för hovmästare genomsnittligt sett kommer att täckas under alla omständigheter. För en stor del av restaurangföretagen kommer därjämte i väsentlig mån även övriga särkostnader att täckas. Hur kostnadstäckningen kommer att ställa sig omedelbart vid den nya ordningens ikraftträdande och efter utgången av en föreslagen övergångstid redovisas närmare i följande kapitel.

Frågan om även andra än de nyss berörda särkostnaderna bör täckas genom särskild ersättning kan icke gärna i någon större grad bli beroende på lönsamhetsläget, då här en rad andra väsentliga synpunkter måste komma in. Sålunda måste hänsyn tagas till själva utskänkningsrättighetens ekonomiska värde — som kommittén i enlighet med direktiven har att taga i beaktande. I den mån man skall täcka en ändå större del av särkostnaderna kommer man dessutom i konflikt med den i direktiven understrukna synpunkten, att ersättningen icke får bli sådan att intresset för ökad utskänkning stimuleras.

KAPITEL IX

Förslagets verkningar och praktiska tillämpning

Verkningarna på restauratörernas inkomster

För att belysa och så långt möjligt söka utröna kommittéförslagets ekonomiska innebörd och verkningar har omfattande beräkningar verkställts för jämförelser dels med tidigare år och dels med förhållandena inom utskänkningen efter den 1 oktober 1955. Beräkningarna har gällt verkningarna för såväl statsverket som restaurangnäringen och systembolaget. För restaurangnäringen lämnas i det följande en översikt rörande de ekonomiska verkningar som enligt de gjorda undersökningarna kan väntas av kommitténs olika förslag, varvid utgångspunkten varit de förhållanden som rådde före skattehöjningen på spritdrycker den 5 november 1956. För statsverket och systembolaget redovisas verkningarna i ett senare avsnitt.

Vinstregleringen för spritdrycker

Av den föregående redogörelsen framgår, att allmänna och enskilda restauranger från och med den 1 oktober 1957 föreslås erhålla ersättning för vissa av de med utskänkningen av spritdrycker föranledda kostnaderna efter principiellt lika grunder för båda företagsformerna, dvs. med 12 procent av utskänkningspriset — motsvarande cirka 20 procent på utminuteringspriset — å de i rörelsen försålda spritdryckerna, ehuru med den begränsningen att ersättningen icke får beräknas på högre belopp än som motsvaras av 30 procent av varje restaurangs eller restaurangavdelnings sammanlagda omsättning av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl. Den del av spritomsättningen som överstiger omsättningen av nyss angivna andra varor får dock icke inräknas i den sammanlagda omsättningen. De angivna procenttalen är — som förut sagts — baserade på förhållandena vid utgången av tredje kvartalet 1956, varför framtida ändringar av priser och penningvärde kommer att medföra justeringar enligt regler som behandlas i en senare del av detta kapitel, vilket även är fallet med den praktiska tillämpningen av bestämmelserna om omsättningstaket. Den enligt nu gällande ordning utgående spillmånsersättningen av 2 procent å utskänkningspriset skall vidare, som förut nämnts, bortfalla.

Det bör här nämnas, att undersökningarna på grund av olika utgångsmaterial är baserade på en ersättning av 11,8 i stället för 12 procent å utskänkningspriset beträffande de allmänna restaurangerna, medan vid undersökningarna av de enskilda restaurangerna ersättningen har beräknats till

20 procent av utminuteringspriset. Man utgick därvid i förra fallet från en aktuell relation av 100 till 170 mellan de utskänkta spritdryckernas utminuteringspris och utskänkningspris. De maximalt möjliga ersättningarna med hänsyn till de särskilda reglerna för ersättningens begränsning har för båda företagsgrupperna beräknats till 11,8 procent av den ersättningsberättigade omsättningen.

När det gällde att utröna hur den föreslagna ersättningen ställde sig i jämförelse med den nu utgående användes något olika metoder för allmänna och enskilda restauranger, beroende på att de förra i en hel del fall är uppdelade i avdelningar av olika karaktär, vilket som regel icke är vanligt vid de enskilda restaurangerna. Undersökningen kom att omfatta 147 allmänna restaurangavdelningar och 238 enskilda företag. Totala antalet spriträttigheter med årsutskänkning till allmänheten uppgick den 1 oktober 1955 till 539, fördelade på 150 allmänna och 389 enskilda företag. De 150 rättigheterna för de allmänna företagen motsvarades av 260 restaurangavdelningar.

Tillvägagångssättet vid utförandet av beräkningarna för de 147 *allmänna restaurangavdelningarna* var följande.

Som grundmaterial användes av kontrollstyrelsen på kommitténs begäran infordrade uppgifter rörande restaurangernas omsättning av samtliga varuslag under 1:a och 2:a kvartalen 1956. Härigenom erhölls möjlighet att göra uppdelning i olika prisklasser. Endast restaurangavdelningar för vilka fullständiga uppgifter förelegat under båda kvartalen medtogs. Då det var nödvändigt att erhålla årssiffror för olika slag av omsättning såsom underlag för beräkningarna fann kommittén vid jämförelse med omsättningsförhållandena under tidigare år, att en hopsummering av 1:a kvartalets siffror med tre gånger siffrorna för 2:a kvartalet kunde anses ge ett i stort sett riktigt sådant underlag. De 147 undersökta avdelningarna tillhörde nedanstående prisklasser:

A 2	29 st.
B 1	23 »
B 1/B 2	4 »
B 2	27 »
B 3	64 »
S:a	147 st.

För de 238 *enskilda restaurangerna* utfördes beräkningarna på följande sätt.

Som grundmaterial för spritomsättningen användes systembolagets försäljningsstatistik för 1:a och 2:a kvartalen 1956. Årssiffror har även i detta fall och på de skäl som nyss anförts beträffande de allmänna restaurangavdelningarna erhållits genom hopsummering av 1:a kvartalets siffror med tre gånger siffrorna för 2:a kvartalet. Som grundmaterial för beräkning av annan omsättning än spritdrycker har använts av kontrollstyrelsen för kommitténs räkning infordrade uppgifter rörande restaurangernas omsättning

av samtliga varuslag under 2:a kvartalet 1956. Härigenom erhölls även möjlighet att verkställa uppdelning i olika prisklasser. Endast restauranger, för vilka fullständiga uppgifter förelegat under hela kvartalet, medtogs. Årssiffror för omsättning av andra varor än rusdrycker (exkl. tobak) erhölls genom uppmultiplicering av siffrorna för 2:a kvartalet med koefficienten 3,87, vilket tal framräknats med utgångspunkt från att systembolagets försäljning av spritdrycker till enskilda restauranger under 2:a kvartalet 1956, uttryckt i utskänkningspris, uppgick till 25,81 procent av den enligt vad förut sagts för helt år beräknade försäljningen. De 238 undersökta restaurangerna fördelade sig på prisklasser sålunda:

A 1	35 st.
A 2	172 »
B	31 »
S:a	238 st.

Undersökningen omfattade 57 procent av samtliga allmänna restaurangavdelningar och 61 procent av samtliga enskilda restauranger (i förhållande till antalet den 1 oktober 1955). Representativiteten belyses även därav att de undersökta restaurangernas spritomsättning i procent av den totala årsomsättningen av spritdrycker för respektive företagsgrupper utgör för de 147 allmänna restaurangavdelningarna 56 och för de 238 enskilda restaurangerna 71. Tar man den nu utgående ersättningens storlek som måttstock blir motsvarande relationstal nästan exakt desamma, eller 55 respektive 71.

I nedanstående sammanställning redovisas förslagets ekonomiska innebörd för de 147 undersökta *allmänna restaurangavdelningarna*. Genom att undersökningen gjorts per avdelning och icke per restaurang har uppgifter om de olika avdelningarnas spritdrycksomsättning i liter icke kunnat erhållas — litertal finns nämligen tillgängliga endast i totalsummor för varje restaurangs samtliga avdelningar. På grund härav har det icke varit möjligt att ange ersättningsbeloppen i kronor per liter utan endast i genomsnitt dels per avdelning inom de olika prisklasserna och dels för samtliga avdelningar tillsammantagna.

Sammanställningen visar att restaurangavdelningar av prisklass B 1 uppnår den största såväl absoluta som relativa ökningen, medan avdelningar

Prisklass	Antal företag	Genomsnitt per företag					
		Maximal ersättning enligt förslaget kronor	Minskning på grund av omsättningstaket kronor	Återstående ersättning kronor	Ersättning 1/10 1955—30/9 1956 kronor	Ersättningsökning genom förslaget	
						kronor	i % av ers. 1955/56
A 2	29	27 425	2 795	24 630	9 415	15 215	162
B 1	23	31 250	7 725	23 525	7 250	16 275	224
B 1/B 2	4	29 800	11 025	18 775	8 525	10 250	120
B 2	27	19 670	7 055	12 615	4 175	8 440	202
B 3	64	26 930	11 875	15 055	5 560	9 495	171
Samtliga	147	26 450	8 525	17 925	6 415	11 510	179

tillhörande prisklass B 2 får den minsta absoluta men den näst största relativa ökningen. Den minsta relativa ökningen faller på avdelningar av den kombinerade prisklassen B1/B2, vilken emellertid omfattar endast 4 avdelningar.

Genom att de allmänna restaurangföretagens ersättning, såsom tidigare i olika sammanhang framhållits, varit avsevärt mycket lägre än den som åtnjutits av de enskilda företagen, visade således undersökningen att samtliga allmänna restaurangavdelningar erhåller en betydande ökning av ersättningen. Bestämmelsen om ett omsättningstak berör 82 procent av de 147 avdelningarna och medför en sammanlagd reduktion av den maximalt möjliga ersättningen med 32 procent. Nettoökningen av ersättningen blir emellertid 179 procent i förhållande till ersättningen under oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956. Per liter räknat blir ersättningen dock mindre än för de enskilda företagen, beroende dels på att det genomsnittliga utskänkningspriset genom ett enklare varusortiment ligger 14 procent lägre vid de allmänna restaurangerna och dels på den begränsning som kommer till stånd genom omsättningstaket. Av de 26 avdelningar, vars ersättning icke påverkas av omsättningstaket, tillhör 18 prisklass A 2 och 8 prisklasserna B 1, B 2 och B 3.

För de 238 *enskilda restaurangerna* redovisas totalt sett en ökning av ersättningen med 11,2 procent av den nuvarande. Omsättningstaket inverkar här reducerande för 51 procent av restaurangerna, varav för 23 procent på så sätt att ersättningen begränsas men ändock ger viss ökning och för återstående 28 procent så att ersättningen blir mindre än för närvarande. 49 procent av samtliga 238 restauranger erhåller maximal ersättning utan någon som helst minskning. Undersökningen visar dock ganska stora variationer mellan restauranger i olika prisklasser, vilket belyses av följande sammanställning över restauratörernas bruttovinst i kronor per liter.

Prisklass	Antal företag	Nuvarande bruttovinst kronor per liter	Bruttovinst enl. förslaget kronor per liter	Skillnad	
				kronor per liter	%
A 1	35	5: 52	5: 48	— 0: 04	— 0,7
därav med ökad ersättning	16	4: 56	5: 51	+ 0: 95	+ 20,8
» » minskad ersättning	19	6: 79	5: 45	— 1: 34	— 19,7
A 2	172	3: 93	4: 57	+ 0: 64	+ 16,3
därav med ökad ersättning	126	3: 21	4: 52	+ 1: 31	+ 40,8
» » minskad ersättning	46	5: 56	4: 68	— 0: 88	— 15,8
B	31	2: 50	3: 68	+ 1: 18	+ 47,2
därav med ökad ersättning	29	2: 46	3: 67	+ 1: 21	+ 49,2
» » minskad ersättning	2	4: 20	4: 12	— 0: 08	— 1,9
A 1 + A 2 + B	238	4: 29	4: 77	+ 0: 48	+ 11,2
därav med ökad ersättning	171	3: 46	4: 68	+ 1: 22	+ 35,3
» » minskad ersättning	67	5: 99	4: 95	— 1: 04	— 17,4

Det bör observeras att i ovanstående uppställning nuvarande bruttovinst avser oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956, för vilket år ersättningarna, med undantag för spillmånsersättning, utgått med fasta belopp, motsvarande 90 procent av inkomsten av vinstkvantiteterna under oktrojåret 1/10 1954—30/9 1955. På grund av den lägre utskänkningsvolymen 1/10 1955—30/9 1956 är inkomsten per liter för de undersökta företagen under sistnämnda period genomsnittligt 32 procent högre än motsvarande inkomst för samtliga enskilda företag under perioden 1/10 1954—30/9 1955. Siffrorna avspeglar emellertid väl de ojämnheter i fråga om ersättningen som vinstkvantitetssystemet inneburit och som praktiskt taget kommer att elimineras genom kommitténs förslag. Vidare framgår att de för närvarande i vinstavseende bäst ställda företagen (prisklass A 1), vilka även har de största bruttovinsterna på vin, totalt sett får en mycket obetydlig minskning av sin ersättning, medan A 2-företagen får en nettoökning av ersättningen med drygt 16 procent per liter och så gott som samtliga företag i den nu sämst ställda gruppen, B-företagen, får den största nettoökningen eller omkring 47 procent per liter. För samtliga undersökta enskilda restaurangföretag blir nettoökningen per liter av ersättningen i jämförelse med oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956 något över 11 procent, sammansatt av en ökning med 35 procent för de företag som erhåller en förbättring och med en reduktion av 17 procent för de företag som på grund av vinstkvantitetssystemets ojämnheter nu har en förmånligare ersättning. I förhållande till samtliga enskilda företags bruttovinst per liter under oktrojåret 1/10 1954—30/9 1955 blir nettoökningen av ersättningen för de undersökta företagen 47 procent.

I en senare del av framställningen kommer att redogöras för utformningen av tidigare föreslagna övergångsbestämmelser under en femårsperiod, vilket innebär att de företag, som på grund av de ojämna verkningarna av det nuvarande systemet vid övergången till det nya ersättningssystemet för spritdrycker skulle erhålla minskad ersättning, icke kommer att vidkännas full minskning förrän efter övergångsperiodens slut.

Vinstregleringen för vin

Den föreslagna prisregleringen på vin, som i samband med ett slopande av utskänkningsskatten på starkvin även skall gälla sistnämnda varuslag, innebär att vissa maximipriser skulle komma att gälla från och med den 1 oktober 1957. Dessa fastställes med ledning av följande normer för restauratörernas vinstpålägg.

Påläggsmarginalen består av en fast och en rörlig del. Det fasta pålägget betingas av att vissa kostnader för hanteringen är lika stora oberoende av varans värde, medan den rörliga delen av pålägget avser att täcka kostnader som är rörliga gentemot varans pris.

Det fasta pålägget måste avpassas så, att det — med beaktande av före-

tagens kostnader — ger restauratörerna intresse av att även saluföra billigare vinmärken, samtidigt som de billigare vinerna icke får belastas i sådan grad att utskänkningspriserna för dessa blir oproportionerligt höga i förhållande till utminuteringspriserna. Likaså måste tillses att de fasta påläggen på mindre buteljstorlekar (halv- och kvartsbuteljer) blir sådana, att utskänkningspriserna för dessa mindre enheter står i rimlig proportion till utskänkningspriserna för helbutelj. Efter undersökning av olika alternativ har kommittén, med utgångspunkt från att den vanligaste buteljstorleken är 75 cl, stannat för att vinstpåläggets fasta del skall utgå med högst följande belopp:

Buteljrymd	Fast pålägg kronor per butelj
0 — 20 cl	0: 85
20,1— 40 »	1: 65
40,1— 50 »	2: 20
50,1— 75 »	3: —
75,1—100 »	4: —
100,1—150 »	5: 50

Dessa fasta pålägg skall kunna undergå justeringar uppåt eller nedåt i enlighet med vad som närmare framgår av ett senare avsnitt i detta kapitel.

Den rörliga delen av pålägget föreslås utgå med högst 25 procent av restauratörens inköpspris. Det senare utgöres av utminuteringspriset minskat med den partihandelsrabatt som lämnas av systembolaget.

På grundval av uppgifter om systembolagets totala försäljning av vin till utskänkningsändamål under tiden 1/10 1955—30/9 1956 har beräkningar verkställts i kronor per liter av restauratörernas bruttovinster och de genomsnittliga utskänkningspriserna å olika slag av vin dels enligt nu rådande förhållanden och dels enligt de av kommittén föreslagna maximireglerna. De härvid erhållna resultaten framgår av nedanstående sammanställning. Det bör beaktas att de stora förändringarna för starkvin beror på att kommitténs förslag innebär borttagande av utskänkningsskatten å denna vara samt tillämpning av samma regler för vinstpålägg som för lätta viner.

Kalkylen visar att de allmänna restaurangerna, som för närvarande håller lägre priser än de enskilda företagen, icke behöver vidkännas någon minskning av vininkomsterna utan i stället erhåller högre bruttovinst på starkvin och svagvin om maximipriserna uttages. De enskilda restaurangerna får däremot enligt förslaget en minskning av inkomsterna på svaga och musserande viner men får liksom de allmänna företagen ökad vinst på starkvin.

Enligt förslaget till vinstreglering av vin förändras utskänkningspriserna, såsom framgår av sammanställningen, icke med samma belopp som restauratörvinsterna. Förändringarna blir även olika för allmänna och enskilda företag. Detta beror på den nuvarande fria vinprissättningen, där de allmänna restaurangerna håller lägre priser än de enskilda, och på den nuvarande me-

Företagsgrupper och varuslag	Restauratörernas bruttovinst kronor per liter			Utskänkningspris kronor per liter[1]		
	1/10 1955 —30/9 1956	Förslaget	Skillnad	1/10 1955 —30/9 1956	Förslaget	Skillnad
I. *Allmänna restauranger*						
Starkvin	1: 14	7: 40	+ 6: 26	24: 07	20: 60	— 3: 47
Svaga viner	4: 97	6: 10	+ 1: 13	13: 40	14: 08	+ 0: 68
Muss. viner	10: 94	10: 93	— 0: 01	40: 42	38: 26	— 2: 16
Samtliga viner	4: 58	6: 55	+ 1: 97	16: 52	16: 35	— 0: 17
II. *Enskilda restauranger*						
Starkvin	4: 24	7: 48	+ 3: 24	29: 86	21: 02	— 8: 84
Svaga viner	8: 92	6: 22	— 2: 70	18: 52	14: 72	— 3: 80
Muss. viner	16: 52	11: 80	— 4: 72	51: 15	42: 61	— 8: 54
Samtliga viner	8: 42	6: 71	— 1: 71	22: 09	17: 16	— 4: 93

[1] Utskänkningspriset för helbutelj, som är den vanligast förekommande buteljstorleken, motsvarar 75 procent av de angivna literpriserna.

toden att uttaga systembolagets vinst i form av vinstandel, vilken metod enligt förslaget skulle slopas.

Uttryckt i relationstal kan, om maximipriserna uttages, vid oförändrad omsättning de allmänna restaurangernas bruttovinster för samtliga viner ökas med 43 procent, medan utskänkningspriset sjunker med endast 2 procent. För de enskilda restaurangerna uppstår för samtliga viner vid oförändrad omsättning en genomsnittlig bruttovinstminskning av 20 procent och en sänkning av utskänkningspriset med 22 procent.

I fråga om de enskilda restaurangernas bruttovinst på vin må framhållas, att förhållandena icke är likartade för restauranger med utskänkningstillstånd för alla slag av rusdrycker och för restauranger med utskänkningstillstånd för enbart vin (jämte i förekommande fall starköl). För den senare gruppen innebär kommittéförslaget enligt en verkställd specialundersökning en möjlig ökning av bruttovinsten på starkvin från 2 kronor 15 öre till 7 kronor 34 öre per liter eller med 5 kronor 19 öre om maximipriserna uttages, en minskning av bruttovinsten på svaga viner från 5 kronor 70 öre till 5 kronor 54 öre per liter eller med 16 öre samt en minskning av bruttovinsten på musserande viner från 13 kronor 35 öre till 10 kronor 46 öre per liter eller med 2 kronor 89 öre. För alla slag av vin uppstår för vinrestaurangerna vid oförändrad omsättning en ökning av bruttovinsten per liter från 5 kronor 23 öre till 5 kronor 89 öre eller med 66 öre.

Bruttovinst på starköl

I kapitel IV har redogjorts för de regler som nu gäller för prissättning och bruttovinstberäkning vid utskänkning av starköl. Dessa regler bör enligt kommitténs förslag göras till föremål för en viss översyn som anpassar dem till de regler som föreslagits för vinprissättningen.

Ehuru det icke direkt framgår av kontrollstyrelsens cirkulär nr 10/1955, där nu gällande föreskrifter om utskänkningspris å starköl finnes intagna, har restauratörernas handelsmarginal beräknats med utgångspunkt från att den skall bestå av en fast och en rörlig del. Vid fastställandet av den fasta påläggsmarginalen har man ansett att denna borde utgöra $^4/_5$ av restaurangernas i september 1955 tillämpade handelsmarginal för öl av klass II, vilket gav en fast marginal av 54 öre. Den rörliga delen kalkylerades till 13 procent av ett utskänkningspris för öl av klass II av 1 krona exklusive glas, vilket gav 13 öre. Den sammanlagda marginalen för en flaska starköl skulle då — med tillämpning av samma marginal i öre — ha blivit 67 öre men uppräknades för det billigaste starkölet till 80 öre med hänsyn till att utskänkningspriset på starköl genom den högre tillverkningskostnaden och den högre skatten komme att ligga omkring 60 procent över utskänkningspriset på vanligt öl, varvid 13 procent av detta högre utskänkningspris motsvarade ca 21 öre. Handelsmarginalen för starköl på burk har beräknats efter samma grunder som för flasköl. För starköl på fat beräknades handelsmarginalen per liter och fastställdes till proportionellt sett något högre belopp, beroende på att utskänkningen av sådant öl sker i glas eller krus, vilket förorsakar större kostnader än utskänkning på butelj.

Vid avrundning av utskänkningspris på starköl innebär nu gällande bestämmelser, att avrundning skall ske endast till närmaste högre 5-tal öre.

Kommitténs förslag innebär, att restauratörernas handelsmarginal för starköl i fortsättningen beräknas på samma sätt som för vin, d. v. s. med ett fast och ett rörligt pålägg, det senare beräknat på restauratörens inköpspris inklusive eventuell fraktkostnad. Det fasta pålägget föreslås till 60 öre per flaska om ca en tredjedels liter och det rörliga pålägget till 25 procent av inköpspriset inklusive eventuell fraktkostnad. Fraktkostnaden bör kalkyleras enligt nu gällande föreskrifter, vilket innebär att den får beräknas för transport till restaurangen från den ort, där varan levereras av systembolaget, och/eller för återfrakt av tomkärl. Fraktkompensationen beräknas i fråga om flasköl på grundval av kostnaden för transport av minst 100 flaskor och i fråga om fatöl på grundval av den verkliga transportkostnaden. Någon särskild föreskrift om fraktkompensation för starköl som levereras på burk finnes icke, men den bör enligt kommitténs mening beräknas på samma sätt som för flasköl med en kvantitet av minst 96 burkar — motsvarande 4 kartonger — som utgångspunkt. Varken i inköpspriset eller utskänkningspriset får inräknas kostnad för glas eller annat tomkärl, för vilket systembolaget medger återlämning.

Vid utskänkning av starköl i glas eller krus föreslås att handelsmarginalen beräknas efter principiellt samma grunder som för vanlig flaska om en tredjedels liter. Den fasta delen av marginalen bör här fastställas per liter, eftersom starköl för detta slag av utskänkning levereras på fat. Den fasta marginalen föreslås här till 1 krona 80 öre och den rörliga — för att kom-

pensera merkostnaderna vid själva utskänkningen i glas eller krus — till 35 procent på inköpspriset inklusive eventuell fraktkostnad.

Slutligen föreslås, att avrundning av utskänkningspris för starköl, vare sig priset avser flaska, glas eller krus, bör ske uppåt och nedåt till närmaste med 5 delbara tal. Vid varje omräkning av utskänkningspriset skall som utgångspunkt tagas det vid närmast föregående omräkning utan avrundning erhållna priset, vare sig avrundningen skett uppåt eller nedåt.

I en senare del av detta kapitel framlägges förslag till automatiskt verkande bestämmelser avsedda att vidmakthålla handelsmarginalens realvärde vid förändringar i prisnivåer och penningvärde.

Förslaget om beräkning av bruttovinst vid utskänkning av starköl avser icke att åstadkomma någon reell förändring av nu utgående handelsmarginal utan endast en anpassning av nuvarande föreskrifter till ett enhetligt verkande beräkningssätt.

Övergångsbestämmelsernas utformning

Kommittén har som förut nämnts vid sina överväganden kommit till den slutsatsen, att genomförandet av den nya ordningen i princip bör ske den 1 oktober 1957. Då man emellertid icke kan bortse från att övergångssvårigheter — på grund av de stora ojämnheter som uppstått under den gångna vinstnedskrivningsperioden — kan uppkomma för de *enskilda restauranger* som får vidkännas minskade bruttovinster på spritdrycker, har kommittén ansett sig böra för dessa förorda en femårig övergångsperiod från den 1 oktober 1957 till den 1 oktober 1962. Sistnämnda datum sammanfaller med den tidpunkt, då den enligt 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning beslutade avvecklingen av restauratörvinsterna å spritdrycker och starkvin skulle ha varit helt genomförd. Kommitténs nu framlagda förslag kommer därför att i sina verkningar icke ge fullt utslag förrän efter den femåriga övergångsperiodens utgång.

Eftersom de *allmänna restaurangerna* genom sitt i ersättningshänseende avsevärt mycket sämre utgångsläge erhåller betydande ökningar av sina rusdrycksinkomster utan att ändock nå upp till de enskilda restaurangernas nivå, skulle övergångsåtgärderna i första hand komma att gälla den senare företagsgruppen. En faktor som för de allmänna restaurangföretagens del emellertid har väsentlig betydelse i sammanhanget är kostnaderna för ordningsvakthållningen, som för närvarande åvilar systembolaget. Tidigare har redogjorts för, hur denna fråga hittills varit löst. Hela ansvaret för ordningsvakthållningen, i avseende å såväl administration som kostnader, bör i fortsättningen åvila de allmänna restaurangbolagen, som vid övergången till den nya ordningen bör övertaga systembolagets i tjänst varande ordinarie och extra ordinarie ordningsvakter, varvid systembolaget skall svara för pensionskostnaderna för ifrågavarande ordningsvakter beträffande anställningstiden till och med den 30 september 1957.

Systembolagens direkt redovisade utgifter för detta ändamål utgjorde år 1953, alltså det år som kommitténs särkostnadsundersökning avsåg, 1,48 miljoner kronor, varav 1,34 miljoner kronor gällde kontanta löner. Pensionskostnaderna var däremot icke inräknade i det angivna beloppet. Enligt en inom Nya systemaktiebolaget verkställd utredning kan normalpensionskostnaderna för ordningsvakterna beräknas till ca 35 procent av lönesumman, vilket för år 1953 skulle betyda en genomsnittlig årlig pensionskostnad av 470 000 kronor. De verkliga utgifterna för ordningsvakthållningen år 1953 ökas därmed till i runt tal 1,95 miljoner kronor. Omräknat till 1956 års lönenivå motsvarar sistnämnda belopp 2,18 miljoner kronor.

Kommittén har förutsatt att de allmänna restaurangbolagens kostnader för ordningsvakter framdeles skall täckas av de föreslagna ersättningarna för utskänkning av spritdrycker. Denna kostnadsposts storlek i förening med den betydande omsättningsminskningen på folkrestaurangerna — en minskning som i ungefär lika grad gäller spritdrycker och andra varor — måste medföra svårigheter för de allmänna restaurangbolagen att omedelbart anpassa behovet av ordningsvakter till de förändrade förhållandena, varför kommittén — som närmare framgår av framlagda förslag och motiveringar — funnit det skäligt att det förutnämnda beloppet av 2,18 miljoner kronor lägges till grund för utgivande av en särskild tilläggsersättning under femårsperioden på så sätt att beloppet successivt nedsättes och helt bortfaller från och med den 1 oktober 1962.

För de *enskilda restaurangerna* skulle övergångsbestämmelserna innebära att de restauranger som från den 1 oktober 1957 genom de nya ersättningsgrunderna får en lägre ersättning för spritutskänkningen än under tolvmånadersperioden närmast före sagda datum under det första året icke skall vidkännas större minskning av ersättningen än som motsvarar en sjättedel av skillnaden. Under vart och ett av de följande fyra åren ökas den andel av ersättningsminskningen som restauratören har att bära med en sjättedel årligen, för att från och med det sjätte året (1/10 1962—30/9 1963) helt belasta restauratören.

Varje års ersättning enligt de nya grunderna skall därvid jämföras med basåret 1956/57 vid fastställandet av minskningens storlek. Restauratör som visst år innan övergångsperioden gått till ända inhämtat ersättningsminskningen eller del därav skall ej erhålla fyllnadsersättning respektive erhålla endast så stor del därav som utgör skillnaden mellan respektive års övergångsersättning och den genom förslaget erhållna ersättningen för spritutskänkningen. Ett följande år skall därvid avräkning icke ske mot tidigare år.

Vid uppgörandet av en totalkalkyl över de enskilda restaurangernas ersättningsförhållanden under övergångstiden kan hänsyn dock icke tagas till de variationer i fråga om ersättningsbeloppen som föranledes av nyss berörda i förväg icke bedömbara faktorer. Beräkningarna kan endast göras från den

utgångspunkten, att de restauranger som den 1 oktober 1957 skulle erhålla minskad ersättning för utskänkning av spritdrycker får vidkännas denna minskning successivt med en sjättedel varje år, varigenom full anpassning till det nya systemet inträder från och med det sjätte året.

I fråga om bruttovinsterna å vin framlägges icke något förslag om övergångsbestämmelser, eftersom de totala inkomsterna av vin — trots den föreslagna prissänkningen — blir större än år 1953 och med hänsyn till prissänkningen och de gynnsammare prisrelationerna snart kan väntas stiga till den nivå de uppnådde oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956. Vid uppgörandet av totalkalkylen över restauratörernas inkomster av spritdrycker och vin under övergångsperioden har uppkommande merinkomst genom ökning av vinomsättningen kalkylerats med utgångspunkt endast från den ökning som under det första året kan beräknas följa av de lägre utskänkningspriserna på vin.

Tidigare har redogjorts för resultatet av de undersökningar som utförts för att bedöma verkningarna av kommitténs förslag beträffande såväl ersättningen för sprituts känkning som bruttovinsterna å vin.

I fråga om spritdrycksersättningen har som grund för en totalkalkyl legat den förut refererade undersökningen av de 147 allmänna restaurangavdelningarna och de 238 enskilda restaurangerna. Med hänsyn till den förut dokumenterade representativiteten av denna undersökning har kommittén ansett det möjligt att göra en uppräkning av de erhållna siffrorna till att motsvara årssiffror för allmänna respektive enskilda företag.

Beträffande bruttovinsterna å vin har kommittén utgått från de beräkningar, avseende systembolagets totala försäljning av vin till allmänna och enskilda restauranger under tiden 1/10 1955—30/9 1956, för vilka redogörelse förut har lämnats. På grund av vinets i annat sammanhang beskrivna priselasticitet har i totalkalkylen en uppräkning verkställts av de beräknade bruttovinsterna med hälften av det procenttal, varmed de genomsnittliga utskänkningspriserna för olika slag av vin enligt de föreslagna maximiprisbestämmelserna kommer att sjunka. Detta innebär att de allmänna restaurangernas bruttovinst ökats med 7 procent för starkvin och med 3 procent för musserande viner, medan däremot någon ökning icke kalkylerats för svaga viner på grund av att det genomsnittliga maximipriset ligger högre än det nuvarande genomsnittliga utskänkningspriset. För de enskilda restaurangerna har på motsvarande sätt beräknats ökade bruttovinster med 15 procent för starkvin, 10 procent för svaga viner och 8 procent för musserande viner.

Sammanfattning av förslagets verkningar

Under de förutsättningar som redovisats i det föregående och med utgångspunkt från att omsättningen av spritdrycker blir densamma som under tiden 1/10 1955—30/9 1956, medan vinomsättningen beräknas öka till följd

av sänkta utskänkningspriser har i tabell 1 en sammanfattande totalkalkyl gjorts av restauratörernas ersättningar för utskänkning av spritdrycker och vinstpålägg vid utskänkning av vin under den tänkta femåriga övergångsperioden 1/10 1957—30/9 1962 samt under perioden 1/10 1962—30/9 1963, då de nya reglerna skulle vara helt genomförda. I tabellen har för jämförelse angivits ersättningen för spritdrycker och starkvin samt bruttovinster på svaga och musserande viner dels för år 1953 och dels för oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956. Någon korrigering av 1953 års siffror med hänsyn till penningvärdeförändringen har därvid ej företagits. Det bör nämligen observeras att — därest den ursprungliga planen för nedskrivning av vinstkvantiteterna för enskilda företag skulle ha fullföljts — ersättningarna för spritdrycker och starkvin under oktrojåret 1955/56 skulle ha varit betydligt lägre än de belopp som restauratörerna på grund av de provisoriska ersättningsbestämmelserna under det nämnda oktrojåret har uppburit, och kompensation för penningvärdets förändring från 1953 till 1956 skulle ha kunnat erhållas endast för den mindre del av spritdrycks- och starkvinsutskänkningen som härrörde från inköp inom den sjunkande vinstkvantiteten.

För de *allmänna restaurangerna* visar beräkningarna enligt tabell 1, att den sammanlagda summan — under i övrigt oförändrade förhållanden — för ersättning och bruttovinst under det första övergångsåret kommer att öka från 4,29 till 7,87 miljoner kronor eller med 3,58 miljoner kronor, motsvarande 83 procent. Det första året efter övergångsperiodens slut blir ersättnings- och bruttovinstsumman 6,05 miljoner kronor, innebärande en ökning med 1,76 miljon kronor eller med 41 procent. Härvid bör dock beaktas att kostnaderna för ordningsvakter under tiden 1/10 1955—30/9 1956, uppgående till 1,71 miljon kronor, sannolikt kommer att sjunka under perioden 1/10 1956—30/9 1957 samt ytterligare kommer att nedgå under de följande åren på grund av minskat behov av ordningsvakthållning i samband med pågående omdaning av äldre folkrestauranger. Å andra sidan kommer detta kostnadsbortfall att uppvägas av temporärt ökade utgifter, bland annat för en höjning av standarden genom lokalernas och inventariebeståndets upprustning i den anpassningsprocess som måste ske.

De *enskilda restaurangerna* erhåller enligt kalkylen i tabell 1 under det första övergångsåret en något högre sammanlagd inkomst än under perioden 1/10 1955—30/9 1956 eller 18,88 miljoner kronor mot 18,80 miljoner kronor. Ökningen motsvarar 0,5 procent. Under det första året efter övergångsperiodens utgång minskas summan för ersättning och bruttovinst till 18,37 miljoner kronor, vilket betyder ett inkomstbortfall i jämförelse med oktrojåret 1955/56 med 0,42 miljon kronor eller 2,2 procent. Förslaget innebär således praktiskt taget status quo i förhållande till jämförelseåret 1955/56 i fråga om de totala inkomsterna och ger — såsom framgår av tabell 3 — vid övergångsperiodens slut en ökning av ersättningen i kronor per liter med ca 15 procent i jämförelse med år 1953.

Tabell 1. Beräkning av restauratörernas totala ersättning för utskänkning av spritdrycker och vinstpålägg vid utskänkning av vin med tillämpning av vissa övergångsbestämmelser under tiden 1/10 1957—30/9 1963

	1/10 1957 —30/9 1958 1 000-tal kr	1/10 1958 —30/9 1959 1 000-tal kr	1/10 1959 —30/9 1960 1 000-tal kr	1/10 1960 —30/9 1961 1 000-tal kr	1/10 1961 —30/9 1962 1 000-tal kr	1/10 1962 —30/9 1963 1 000-tal kr
I. *Allmänna restauranger*						
Kommitténs förslag:						
Ersättning för spritdrycker ...	4 792	4 792	4 792	4 792	4 792	4 792
» » ordningsvakter.	1 817	1 454	1 091	728	364	0
Summa ersättning.....	6 609	6 246	5 883	5 520	5 156	4 792
Bruttovinst å starkvin	262	262	262	262	262	262
» » svaga viner.....	899	899	899	899	899	899
» » musserande viner	99	99	99	99	99	99
Summa ersättning och bruttovinst.....	7 869	7 506	7 143	6 780	6 416	6 052
Avgår vid jämförelse med år 1953						
Ersättning för spritdrycker och bruttovinst å viner.....	2 981	2 981	2 981	2 981	2 981	2 981
Kostnader för ordningsvakter.	1 950	1 950	1 950	1 950	1 950	1 950
Summa avgående poster.....	4 931	4 931	4 931	4 931	4 931	4 931
Skillnad i förhållande till år 1953	+ 2 938	+ 2 575	+ 2 212	+ 1 849	+ 1 485	+ 1 121
Avgår vid jämförelse med oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956:						
Ersättning för spritdrycker och bruttovinst å viner.....	2 582	2 582	2 582	2 582	2 582	2 582
Övertagna kostnader för ordningsvakter.....	1 710	1 710	1 710	1 710	1 710	1 710
Summa avgående poster.....	4 292	4 292	4 292	4 292	4 292	4 292
Skillnad i förhållande till oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956...	+ 3 577	+ 3 214	+ 2 851	+ 2 488	+ 2 124	+ 1 760
Samma skillnad uttryckt i procent.....	+ 83,3	+ 74,9	+ 66,4	+ 58,0	+ 49,5	+ 41,0
I. *Enskilda restauranger*						
Kommitténs förslag:						
Ersättning för spritdrycker utan minskning.....	9 186	9 186	9 186	9 186	9 186	9 186
successiv minskning.....	— 102	— 204	— 306	— 408	— 509	— 610
Nettoersättning.....	9 084	8 982	8 880	8 778	8 677	8 576
Bruttovinst å starkvin.....	2 060	2 060	2 060	2 060	2 060	2 060
» » svaga viner.....	6 960	6 960	6 960	6 960	6 960	6 960
» » musserande viner	778	778	778	778	778	778
Summa ersättning och bruttovinst.....	18 882	18 780	18 678	18 576	18 475	18 374
Avgår vid jämförelse med år 1953						
Ersättning för spritdrycker och bruttovinst å viner.....	19 007	19 007	19 007	19 007	19 007	19 007
Skillnad i förhållande till år 1953	— 125	— 227	— 329	— 431	— 532	— 633
Avgår vid jämförelse med oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956:						
Ersättning för spritdrycker och bruttovinst å viner.....	18 796	18 796	18 796	18 796	18 796	18 796
Skillnad i förhållande till oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956...	+ 86	— 16	— 118	— 220	— 321	— 422
Samma skillnad uttryckt i procent.....	+ 0,5	0,0	— 0,6	— 1,2	— 1,7	— 2,2

För att belysa hur de på grundval av kommitténs förslag beräknade ersättningarna för utskänkning av spritdrycker och påläggsmarginalerna för vin ställer sig i förhållande till de med utskänkningen förenade särkostnaderna har sammanställningar gjorts i tabellerna 2 och 3 över ersättningar och bruttovinster samt olika slag av särkostnader under år 1953 samt under perioderna 1/10 1955—30/9 1956, 1/10 1957—30/9 1958 (första övergångsåret) och 1/10 1962—30/9 1963 (första året efter övergångsperiodens utgång).

Särkostnaderna har i tabellerna angivits totalt och i kronor per liter för vart och ett av de fyra åren i fem kombinationer för de allmänna restaurangerna och i fyra kombinationer för de enskilda restaurangerna. Siffrorna för år 1953 har hämtats från den i kapitel V redovisade särkostnadsundersökningen, medan siffrorna för de tre övriga åren har erhållits genom uppräkning av 1953 års siffror till 1956 års kostnadsnivå, för personalsärkostnader enligt löneindex för manliga livsmedelsarbetare och för övriga särkostnader enligt konsumentprisindex. Det kan mot de i tabellerna angivna beloppen för de totala särkostnaderna under åren 1955/56, 1957/58 och 1962/63 göras den invändningen, att dessa kostnader icke är desamma, per liter räknat, vid förändringar i omsättningen. Vid nedgång i omsättningen sjunker kostnaderna i långsammare takt än omsättningsminskningen, och vid ökad omsättning stiger de långsammare än omsättningsuppgången. Då dessa faktorers inverkan dock icke låter sig mätas, har kommittén ansett det möjligt att beräkna de totala särkostnaderna icke bara för år 1953 utan även för de tre senare åren genom att multiplicera den totala omsättningsvolymen under respektive år med de i kronor per liter beräknade särkostnaderna.

Enligt tabell 2 utgjorde de *allmänna restaurangernas* totala ersättning och bruttovinst år 1953 4,93 miljoner kronor och under oktrojåret 1955/56 4,29 miljoner kronor, motsvarande 1 krona 54 öre respektive 2 kronor 40 öre per liter, räknat på den sammanlagda volymen av spritdrycker och vin. Under det första övergångsåret stiger ersättningen enligt kommitténs förslag till 7,87 miljoner kronor eller till 4 kronor 40 öre per liter och minskas under det första året efter övergångsperiodens slut till 6,05 miljoner kronor eller till 3 kronor 38 öre per liter.

Ersättningen per liter räknat blir alltså i det närmaste tre gånger så stor under det första övergångsåret i jämförelse med år 1953 men går sedan tillbaka för att vid övergångsperiodens utgång stanna vid ett belopp som överstiger 1953 års siffra med omkring 120 procent. Denna utveckling sammanhänger med att under det första övergångsåret den föreslagna särskilda övergångsersättningen för ordningsvaktkostnaderna uppgår till ca 23 procent av den totalt kalkylerade summan för ersättning och bruttovinst.

Genomsnittligt sett kommer de allmänna företagen under det första övergångsåret att erhålla täckning för något mer än samtliga särkostnader exklu-

Tabell 2. De allmänna restaurangernas bruttovinst år 1953, oktrojåret 1955—56 samt enligt kommitténs förslag, totalt och i kronor per liter, försäljningsvolym samt olika slag av särkostnader för utskänkningen i kronor per liter

	Tidigare förhållanden				Kommitténs förslag			
	1/1—31/12 1953		1/10 1955 —30/9 1956		1/10 1957 —30/9 1958		1/10 1962 —30/9 1963	
	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter
Ersättning och bruttovinst								
Spritdrycker	2 311	0: 77	1 715	1: 07	4 792	3: —	4 792	3: —
Ordningsvakter	1 950	0: 65	1 710	1: 07	1 817	1: 14	—	—
Summa ersättning	4 261	1: 42	3 425	2: 14	6 609	4: 14	4 792	3: —
Starkvin	62	0: 85	38	1: 14	262	7: 40	262	7: 40
Svaga viner	531	3: 90	733	4: 97	899	6: 10	899	6: 10
Musserande viner	77	11: —	96	10: 94	99	10: 93	99	10: 93
Summa ersättning och bruttovinst	4 931	1: 54	4 292	2: 40	7 869	4: 40	6 052	3: 38
	1 000-tal liter		1 000-tal liter		1 000-tal liter		1 000-tal liter	
Försäljningsvolym[1]								
Spritdrycker	2 986		1 597		1 597		1 597	
Vin	216		189		192		192	
Summa	3 202		1 786		1 789		1 789	
	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter
Särkostnader för utskänkningen[2]								
Personalsärkostn. exkl. kostnader för ordningsvakter och hovmästare	6 948	2: 17	4 644	2: 60	4 651	2: 60	4 651	2: 60
Personalsärkostn. inkl. kostnader för ordningsvakter men exkl. kostnader för hovmästare	8 997	2: 81	6 019	3: 37	6 028	3: 37	6 028	3: 37
Personalsärkostn. inkl. kostnader för ordningsvakter och hovmästare	10 214	3: 19	6 841	3: 83	6 851	3: 83	6 851	3: 83
Personalsärkostn. och övriga särkostnader	12 775	3: 99	8 395	4: 70	8 407	4: 70	8 407	4: 70
Samtl. särkostn. exkl. kostnader för hovmästare	11 559	3: 61	7 573	4: 24	7 584	4: 24	7 584	4: 24

[1] Under perioderna 1957—58 och 1962—63 förutsättes försäljningsvolymen för spritdrycker vara densamma som under oktrojåret 1955—56, medan försäljningsvolymen för vin beräknas öka något såsom en följd av kommitténs förslag rörande vinprisreglering.

[2] Siffrorna för år 1953 är hämtade från tabell 6 i kapitel V. Dessa siffror har för perioderna 1955—56, 1957—58 och 1962—63 uppräknats till 1956 års kostnadsnivå, för personalsärkostnader enligt löneindex för manliga livsmedelsarbetare och för övriga särkostnader enligt konsumentprisindex.

Tabell 3. De enskilda restaurangernas bruttovinst år 1953, oktrojåret 1955—56 samt enligt kommitténs förslag, totalt och i kronor per liter, försäljningsvolym samt olika slag av särkostnader för utskänkningen i kronor per liter

	Tidigare förhållanden				Kommitténs förslag			
	1/1—31/12 1953		1/10 1955 —30/9 1956		1/10 1957 —30/9 1958		1/10 1962 —30/9 1963	
	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter
Ersättning och bruttovinst								
Spritdrycker:								
Ersättning utan minskning .	9 309	3: 32	7 709	4: 14	9 186	4: 94	9 186	4: 94
Successiv minskning av ers.	—	—	—	—	— 102	— 0: 06	— 610	— 0: 33
Nettosumma för ersättning..	9 309	3: 32	7 709	4: 14	9 084	4: 88	8 576	4: 61
Starkvin	1 239	4: 46	1 016	4: 24	2 060	7: 48	2 060	7: 48
Svaga viner	7 575	9: 45	9 063	8: 92	6 960	6: 22	6 960	6: 22
Musserande viner	884	15: 79	1 008	16:52	778	11: 80	778	11: 80
Summa ersättning och bruttovinst	19 007	4: 82	18 796	5: 91	18 882	5: 69	18 374	5: 53
	1 000-tal liter		1 000-tal liter		1 000-tal liter		1 000-tal liter	
Försäljningsvolym[1]								
Spritdrycker	2 807		1 861		1 861		1 861	
Vin	1 135		1 317		1 459		1 459	
Summa	3 942		3 178		3 320		3 320	
	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter	1 000-tal kronor	Kronor per liter
Särkostnader för utskänkningen[2]								
Personalsärkostn. exkl. kostnader för hovmästare	14 704	3: 73	14 237	4: 48	14 875	4: 48	14 875	4: 48
Personalsärkostn. inkl. kostnader för hovmästare	19 000	4: 82	18 368	5: 78	19 191	5: 78	19 191	5: 78
Personalsärkostn. och övriga särkostnader	23 770	6: 03	22 531	7: 09	23 541	7: 09	23 541	7: 09
Samtliga särkostnader exkl. kostnader för hovmästare.	19 473	4: 94	18 399	5: 79	19 224	5: 79	19 224	5: 79

[1] Under perioderna 1957—58 och 1962—63 förutsättes försäljningsvolymen för spritdrycker vara densamma som under oktrojåret 1955—56, medan försäljningsvolymen för vin beräknas öka med omkring 11 procent som en följd av kommitténs förslag rörande vinprisreglering.

[2] Siffrorna för år 1953 är hämtade från tabell 5 i kapitel V. Dessa siffror har för perioderna 1955—56, 1957—58 och 1962—63 uppräknats till 1956 års kostnadsnivå, för personalsärkostnader enligt löneindex för manliga livsmedelsarbetare och för övriga särkostnader enligt konsumentprisindex.

sive kostnader för hovmästare och under det första året efter övergångsperiodens slut full täckning för samtliga personalsärkostnader exklusive kostnader för hovmästare men däremot icke för övriga särkostnader. Som emellertid förut framhållits, kan man utgå från, att kostnaderna för ordningsvakter kommer att sjunka till följd av pågående omdaning av folkrestaurangerna. Härigenom minskar kostnaderna för ordningsvakthållningen successivt, för att sedan full anpassning till det nya läget genomförts stanna på en avsevärt lägre nivå än den nuvarande. Samtidigt kommer visserligen andra kostnader att stiga på grund av standardhöjningen, men täckningen av de med utskänkningen förenade särkostnaderna blir för de allmänna företagen gynnsammare vid den femåriga övergångsperiodens utgång än vad som framgår av siffrorna i tabell 2, genom att ordningsvaktkostnaderna vid denna tidpunkt — den 1 oktober 1962 — i väsentlig grad kan förväntas ha nedgått. Den kostnadsbesparing, som kan ernås genom begränsning av ordningsvakthållningen måste alltså enligt kommitténs mening betraktas som en indirekt ökning av ersättningen för spritdrycksutskänkningen.

Det bör vidare framhållas, att de allmänna företagen genom att öka sin omsättning av andra varor än spritdrycker dels kan erhålla en högre ersättning för spritdrycksutskänkningen (intill 12 procent av omsättningsvärdet för spritdrycker) och dels kan uppnå större bruttovinster på vin än vad som förutsatts i den uppgjorda totalkalkylen. Sådana förbättrade relationer mellan mat- och spritdrycksomsättning som innebär en standardhöjning av restaurangerna medför å andra sidan — som framgår av särkostnadsundersökningen — en ökning av kostnaderna per liter vid utskänkningen.

För de *enskilda restaurangerna* uppgick enligt tabell 3 den totala summan av ersättning och bruttovinst år 1953 till 19,01 miljoner kronor och under oktrojåret 1955/56 till 18,80 miljoner kronor vid en samtidig volymmässig omsättningsminskning av 19 procent. Per liter utgjorde ersättning och bruttovinst år 1953 4 kronor 82 öre och under oktrojåret 1955/56 5 kronor 91 öre, motsvarande en ökning med 1 krona 9 öre. Med en total försäljningsvolym understigande 1953 års nivå med ca 16 procent ökas den sammanlagda summan av ersättning och bruttovinst därefter under det första övergångsåret till 18,88 miljoner kronor och stannar det första året efter övergångsperiodens utgång på 18,37 miljoner kronor. Dessa belopp motsvaras av en genomsnittlig totalinkomst per liter av 5 kronor 69 öre respektive 5 kronor 53 öre.

Vid jämförelse med särkostnaderna erhåller de enskilda restaurangerna under det första övergångsåret täckning för samtliga särkostnader exklusive kostnader för hovmästare intill 98,2 procent och för samtliga personalsärkostnader inklusive kostnader för hovmästare intill 98,4 procent. Efter övergångsperiodens utgång blir motsvarande procenttal 95,6 respektive 95,7.

Vid bedömandet av de nu anförda siffrorna bör framhållas att vissa av de

enskilda företagen, liksom de allmänna, vid ökad omsättning av andra varor än spritdrycker — som innebär förbättring av relationen för mat och andra varor i förhållande till spritdrycker — kan höja sin inkomst av såväl spritdrycker som vin. Särskilt beträffande sistnämnda varuslag torde större möjligheter till ökad omsättning föreligga än vad kommittén räknat med i kalkylen.

Slutligen bör i detta sammanhang nämnas, att de enskilda restauratörerna — såsom närmare framgår av kapitel XIII och XIV — kommer att erhålla vissa förbättringar i avseende å betalningsförhållanden och fraktkostnader. Det ekonomiska värdet av dessa förbättringar har icke inräknats i de här förut framlagda beräkningarna.

Ersättningar och bruttovinster för vissa särskilda slag av utskänkningsrättigheter

Den föregående framställningen har berört de verkningar som kommitténs förslag kan väntas medföra för restauranger med vanliga årsutskänkningstillstånd för såväl spritdrycker, vin och starköl som enbart vin, eventuellt i kombination med starköl.

Beträffande *tillfällig utskänkning enligt 29 § rusdrycksförsäljningsförordningen* förordar kommittén att — med undantag för tillfälliga trafikutskänkningsrättigheter — samma regler skall gälla vid beräkning av ersättning för spritdrycksutskänkning och av vinstpålägg för vin och starköl som för vanliga årsutskänkningsrättigheter.

Turistutskänkning är en form av utskänkning, för vilken något tillstånd för närvarande icke finnes utfärdat. Även under tidigare år har turistutskänkning förekommit i ytterst begränsad omfattning. När tillstånd till sådan utskänkning framdeles beviljas, anser kommittén att grunderna vid beräkning av ersättning för spritdrycksutskänkning och för vinstpålägg på vin och starköl bör vara desamma som för vanliga årsutskänkningsrättigheter.

Trafikutskänkning kan bedrivas med stöd av såväl årsutskänkningstillstånd som tillfälligt tillstånd enligt 29 § rusdrycksförsäljningsförordningen. För närvarande gäller för innehavare av dylika tillstånd att de måste följa kontrollstyrelsens föreskrifter rörande utskänkningspris å spritdrycker och starköl, medan prissättningen på vin är fri. Vid inköp från systembolaget av spritdrycker och vin erlägger innehavare av trafikutskänkningstillstånd systembolagets utminuteringspris, i förekommande fall med tillägg av å varan belöpande utskänkningsskatt. För starköl erlägges systembolagets utminuteringspris minskat med viss partirabatt. De angivna reglerna innebär att trafikutskänkningsrättigheterna för närvarande har något förmånligare ekonomiska villkor vid utskänkning av spritdrycker och vin än övriga restauranger och samma villkor som dessa vid utskänkning av starköl. Det må emellertid anmärkas, att spritdrycker icke får utskänkas vid inrikestrafik, varför bruttovinsten på spritdrycker saknar praktisk bety-

delse i förevarande sammanhang. Endast vid trafikutskänkning i kombinerad in- och utrikestrafik har i enstaka fall förekommit att mindre kvantiteter spritdrycker av systembolaget försålts till innehavare av trafikutskänkningstillstånd. Överhuvudtaget är trafikutskänkningen av ringa omfattning, den uppgick sålunda under tiden 1/10 1955—30/9 1956 till 73 liter spritdrycker och 15 348 liter vin.

Kommittén föreslår beträffande trafikutskänkningsrättigheter att dessa skall jämställas med vanliga årsutskänkningsrättigheter i avseende å vinstregleringen för vin och starköl. Beträffande ersättningen för spritdrycksutskänkning, vilken som förut sagts är av ytterligt ringa omfattning, föreslås att samma system tillämpas som för de vanliga årsutskänkningsrättigheterna, ehuru med den avvikelsen att procenttalet för ersättningen med utgångspunkt från förhållandena vid utgången av tredje kvartalet 1956 sättes till 6 i stället för 12 samt att partirabatten icke behöver avräknas mot den sexprocentiga ersättningen. Därjämte föreslås att bestämmelserna om begränsning av ersättningen genom det s. k. omsättningstaket ej skall gälla för trafikutskänkningsrättigheter. Den föreslagna förenklingen förestavas av rent praktiska skäl.

I fråga om *utskänkning enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen* synes det kommittén lämpligast att samma regler kommer till användning som förut angivits för trafikutskänkningsrättigheter. Det torde nämligen i fråga om spritdrycker bereda vissa svårigheter att vid denna form av utskänkning med tillräcklig säkerhet verkställa erforderliga beräkningar av omsättningstaket i och för eventuell reduktion av spritdrycksersättningen. En lägre fast ersättningsprocent utan tillämpning av bestämmelserna angående omsättningstaket anser kommittén därför i detta fall vara den bästa lösningen.

Förslagets praktiska tillämpning

Indexreglering av ersättningar och bruttovinster

De i föregående avsnitt gjorda beräkningarna av restauratörernas ersättning för spritdrycksutskänkning och vinstpålägg för vin har utgått från de förhållanden som rådde under oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956 beträffande priserna för såväl spritdrycker och vin som övriga i restaurangernas försäljning ingående varuslag. I kalkylerna har av naturliga skäl hänsyn icke kunnat tagas till kommande förändringar i olika prisnivåer, vare sig dessa föranledes av ändring i priserna eller justeringar i beskattningen av spritdrycker, vin och starköl, prisförändringar på övriga varor eller ändringar i penningvärdet. För att kommitténs förslag skall kunna tillämpas utan att dess ekonomiska innebörd förändras, måste det fungera på ett sådant sätt att korrigeringar för förändringar av nyss angivna slag kan ske. Det är därför nödvändigt att förslaget kompletteras med bestämmelser som gör

det möjligt att anpassa ersättningar och bruttovinster till variationer i prisnivåer och penningvärde.

De i förslaget ingående faktorerna för beräkning av ersättning för spritdrycksutskänkning och av fasta vinstpålägg för vin och starköl bör av nyss anförda skäl vara underkastade indexreglering. Dylik reglering bör tillämpas för alla slag av utskänkningsrättigheter, alltså även för tillfällig utskänkning, turistutskänkning, trafikutskänkning och utskänkning enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen. Att de procentuella vinstpåläggen för vin och starköl undantages motiveras därav, att de avser att täcka kostnader som är rörliga i förhållande till varans inköpspris. De ändras sålunda i kronor och öre efter ändringar i detta pris. Detta gäller även för den del av priset som består av skatt eller tull.

Omräkning och fastställelse av de olika tal som ligger till grund för beräkning av spritdrycksersättning, omsättningstak och fasta vinstpålägg för vin och starköl föreslås skola ske två gånger årligen genom kontrollstyrelsens försorg. Den första omräkningen bör därvid om möjligt företagas vid sådan tidpunkt, att resultatet av det löpande årets i förevarande sammanhang aktuella avtalsrörelser haft möjlighet att påverka de index som enligt vad som framgår av det följande avses skola komma till användning. Denna omräkning bör normalt ske under första halvåret, så att därav föranledda ändringar av procenttal samt fasta vinstpålägg för vin och starköl kan tillämpas snarast möjligt och senast från och med den 1 juli. Den andra omräkningen bör i detta fall göras sex månader senare med åtföljande ändringar av procenttal och vinstpålägg senast från och med den 1 januari nästkommande år. Kommer den första omräkningen på grund av fördröjda avtalsuppgörelser till stånd så sent att ändringar av procenttal och vinstpålägg icke inträder förrän efter den 31 juli, skall den andra omräkningen — utan att en intervall av sex månader behöver upprätthållas — ske vid sådan tidpunkt före årets utgång att omräknade procenttal och vinstpålägg kan tillämpas från och med den 1 januari påföljande år.

Vid förändringar av priserna på spritdrycker som förorsakas av höjningar eller sänkningar av skatterna å dessa drycker bör omräkning alltid ske omedelbart, så att korrigerade procenttal för spritdrycksersättning och omsättningstak kan tillämpas från och med det månadsskifte som följer närmast efter den månad under vilken höjningen eller sänkningen trätt i kraft.

Som utgångsläge för de indexmässiga omräkningarna föreslås att man använder de vid utgången av tredje kvartalet 1956 senast redovisade pris- och lönenivåerna.

I fråga om spritdrycker föreslås dock att man vid omräkningen utgår från det genomsnittliga utskänkningspriset per liter under tiden 1/4—30/9 1956 för de av systembolaget till samtliga allmänna och enskilda restauranger försålda spritdryckerna.

Vid framtida korrigeringar av procenttalen för beräkning av spritdrycksersättning och omsättningstak bör uppkommande prisförändringar på spritdrycker, som ej föranledes av skatteändring å dessa varor, beräknas analogt med utgångspunkt från det genomsnittliga utskänkningspriset per liter under respektive perioder.

Föranledes utskänkningsprisförändringen däremot av en höjning eller sänkning av spritskatterna kan den procentuella förändringen av utskänkningspriserna lämpligen mätas med utgångspunkt från priserna före och efter skattehöjningen på ett av kontrollstyrelsen gjort i kvantitetshänseende representativt urval av spritdrycker.

I fråga om utskänkningspriserna på spritdrycker kan den situationen uppkomma att förändring orsakats av såväl den förra som den senare av de nyss angivna faktorerna. Den förändring av utskänkningsprisnivån som föranletts av skattefaktorn har därvid medfört en inom högst en månad verkande korrigering av procenttalen för ersättningen respektive omsättningstaket, medan den förändring av utskänkningsprisnivån som framkallats av den andra faktorn — ökade tillverknings- och inköpskostnader eller ändring av sortimentssammansättningen av de till utskänkningsändamål försålda spritdryckerna — icke ger utslag förrän efter nästkommande ordinarie omräkning. För att den sistnämnda faktorns inverkan på utskänkningsprisnivån i detta fall skall kunna fastställas, får jämförelsevärdet för tiden från den senaste ordinarie omräkningen emellertid uträknas endast på grundval av den försäljning till utskänkningsändamål som ägt rum fram till det månadsskifte som ligger närmast före tidpunkten för skattehöjningens ikraftträdande.

Därest skattehöjning, som medför utskänkningsprisförändring, skulle förekomma under två på varandra följande tidsperioder, får jämförelsevärdet för den tidigare perioden beräknas endast på grundval av den försäljning till utskänkningsändamål som ägt rum från och med det månadsskifte då prishöjningen trätt i kraft eller, om höjningen skett under löpande månad, från och med nästpåföljande månadsskifte, medan jämförelsevärdet för den sistförflutna perioden beräknas på sätt som angivits i föregående stycke.

Vid korrigering av procenttalen för beräkning av spritdrycksersättning och omsättningstak bör uppkommande prisförändringar för mat, alkoholfria drycker och öl regleras efter någon av de officiella indexserierna. I de indexserier över utvecklingen av priser och löner som officiellt publiceras finnes dock ingen serie som är direkt tillämplig på restaurangnäringen. Eftersom ersättningen för spritdrycksutskänkning och bruttovinsten å vin är avsedd att täcka vissa med utskänkningen av dessa varuslag förenade särkostnader och större delen av dessa består av löner, hade det givetvis varit önskvärt att en indexserie funnits tillgänglig som vore direkt hänförlig till dessa kostnader. Enligt vad kommittén inhämtat har social-

styrelsen under senare år gjort vissa undersökningar av löneutvecklingen inom restaurangnäringen, men någon fortlöpande publicering av dessa undersökningar i form av indexserier eller på annat sätt har hittills icke förekommit. Även om så hade varit fallet, skulle en sådan indexserie knappast vara lämplig för det nu aktuella ändamålet, enär restaurangnäringens lönekostnader till väsentlig del utgöres av löner till köks- och annan ekonomipersonal och endast en mindre del av den senare personalkategorins lönekostnader ingår i personalsärkostnaderna för utskänkningen.

Vid sina överväganden har kommittén slutligen valt mellan tre indexserier, nämligen konsumentprisindex, livsmedelsprisindex och index för manliga livsmedelsarbetares timinkomst (i fortsättningen kallat löneindex för livsmedelsarbetare). Med hänsyn till att särkostnaderna för utskänkningen enligt den företagna särkostnadsundersökningen till 80 procent utgöres av personalsärkostnader, har kommittén funnit att löneindex för livsmedelsarbetare är den lämpligaste grunden för erforderliga omräkningar av den del av spritdrycksersättningen och det fasta vinstpålägget för vin och starköl som motsvaras av personalsärkostnaderna. Att kommittén föreslår detta index beror på, att det ger en mera representativ bild av löneläget inom den del av arbetsmarknaden till vilken restaurangnäringen hör. För den del av ersättningen som motsvarar övriga särkostnader (20 procent), föreslås att konsumentprisindex användes som omräkningsgrund.

Vad angår frågan om indexmässig korrigering av procenttalet för beräkning av omsättningstaket har kommittén funnit det riktigast att livsmedelsprisindex användes vid omräkning av omsättningsvärdet för mat, alkoholfria drycker och öl.

Omräkningarna föreslås skola ske enligt de principer med åtföljande exempel som finnes angivna i bilaga 2.

Fastställande av utskänkningspriser

Tidigare har berörts, hur utskänkningspriserna för skilda slag av rusdrycker bör vara avvägda för att tjäna nykterhetspolitiska syften. I det följande skall närmare redovisas, hur de av kommittén föreslagna reglerna för fastställande av utskänkningspriser skall tillämpas i praktiken.

Utskänkningspris för spritdrycker. Under oktrojåret 1955/56 var den genomsnittliga relationen mellan utminuteringspris och utskänkningspris för spritdrycker vid de allmänna företagen 100 till 169,66 och vid de enskilda företagen 100 till 173,52. Skillnaden beror på, att förhållandet mellan utminuteringspris och utskänkningspris enligt nuvarande bestämmelser blir något varierande för olika slag av spritdrycker, vilket i sin tur till större delen sammanhänger med dessa bestämmelsers utformning men även med att en viss avrundning av utskänkningspriserna per glas sker för att glaspriset icke skall sluta på ett ojämnt öretal. Som exempel kan anföras, att

under förutnämnda oktrojår relationen för en liter absolut rent brännvin var 100 till 166,67 (18 kronor i utminuterings- och 30 kronor i utskänkningspris per liter) men för en helbutelj originalcognac av ett mera efterfrågat märke 100 till 196,15 (32 kronor 50 öre i utminuterings- och 63 kronor 75 öre i utskänkningspris per helbutelj). Att utskänkningsprisets genomsnittliga relation till utminuteringspriset var något lägre för de allmänna restaurangerna än för de enskilda förklaras väsentligen av, att omsättningen av absolut rent brännvin utgör en större andel av spritomsättningen vid den förra företagsgruppen än vid den senare.

Då kommitténs förslag angående utskänkningsskatten å spritdrycker innebär, att denna skatt skall uttagas på utskänkningspriset och lika på alla spritdrycker i stället för som för närvarande på utminuteringspriset, föreslår kommittén införande av en fast relation av 100 till 150 mellan utminuteringspris och utskänkningspris på samtliga spritdrycker, vilket innebär att utskänkningsskatten skall uttagas med 33 1/3 procent av utskänkningspriset. Denna relation får endast rubbas av de jämkningar uppåt i utskänkningspriserna, som är erforderliga för att priserna per glas skall bli delbara med talet 5. Förslag till utformning av avjämningsregler lämnas i det följande.

Spritdrycker utskänkes enligt nu gällande av kontrollstyrelsen utfärdade föreskrifter i glas om 2 eller 4 cl, varvid priserna beräknats så, att priset för 2 cl genomgående slutar på jämnt 10-tal öre och är exakt hälften av priset för 4 cl. Eftersom det går 50 glas om 2 cl på en liter, betyder den nuvarande prissättningsmetoden, att utskänkningspriserna för varor som tillhandahålles på helliterbuteljer avrundats till belopp med intervaller av 5 kronor — dvs. utskänkningspriser på 30, 35, 40 osv. kronor per liter. Denna prissättningsmetod har emellertid icke varit någon olägenhet med hänsyn till systembolagets inkomster av utskänkningen, enär restauratörerna under nu rådande provisoriska ordning till systembolaget erlägger det pris — med avdrag för 2 procent spillmånsersättning — som varan betingar vid utskänkning till gästen. Någon merinkomst för restauratören har alltså icke uppkommit av detta system.

Förhållandet blir emellertid annorlunda vid genomförandet av kommitténs förslag, eftersom restauratörerna enligt detta skall inköpa spritdryckerna till utminuteringspris med avdrag för partirabatt och därefter inleverera utskänkningsskatt med 33 1/3 procent av det månatliga utskänkningsvärdet. Avrundning uppåt av utskänkningspriser som förändrar den fasta relationen mellan utminuteringspris och utskänkningspris ger en merinkomst vid utskänkningen, som till 66 2/3 procent tillfaller restauratörerna, medan 33 1/3 procent av avrundningsvinsten ingår i den inlevererade utskänkningsskatten. Kommittén har övervägt ett förfarande i samband med systembolagets fakturering av restaurangleveranser som skulle göra det möjligt för bolaget att inkassera den återstående avrundningsvinsten men har av olika skäl ansett sig böra avstå från att föreslå en sådan åtgärd. Avrund-

ningsvinsten medför emellertid — som skall visas i det följande — att restauratörerna tillföres en icke obetydlig ökning av spritdrycksersättningen.

Kommitténs förslag rörande utskänkningspriser för spritdrycker innebär, att kontrollstyrelsen såsom hittills skall bestämma dessa priser, dock icke — vilket nu är fallet — som fasta priser, vilka icke får underskridas, utan som maximipriser. Fog torde visserligen knappast föreligga för antagandet, att maximipriserna kommer att underskridas, men kommittén finner det rimligt, att restauratör som vill hålla ett lägre utskänkningspris skall äga denna möjlighet, även om han därigenom minskar statens inkomster av utskänkningsskatt och sin egen ersättning för spritutskänkningen.

För avrundning av glaspriserna föreslås att den nuvarande metoden ersättes med en metod som avrundar varje utskänkningspris per glas till närmast högre med 5 delbara tal. Härigenom begränsas avrundningsvinsterna till minsta möjliga belopp. Förslaget innebär att utskänkningspriserna för helliterbuteljer kommer att röra sig med intervaller av 2 kronor 50 öre vid utskänkning i glas om 2 cl och med intervaller av 1 krona 25 öre vid utskänkning i glas om 4 cl. I praktiken innebär detta exempelvis att för samma vara ett glas om 2 cl kan betinga ett utskänkningspris av högst 75 öre och ett glas om 4 cl ett utskänkningspris av högst 1 krona 45 öre. Restauratör som vill bibehålla hittillsvarande prisrelation mellan de båda glasstorlekarna blir dock — om priserna får karaktären av maximipriser — oförhindrad att i det valda exemplet sänka priset på 2 cl-glaset till 73 öre.

Även om det nu föreslagna systemet för avrundning av utskänkningspriser på spritdrycker så långt möjligt begränsar restauratörernas avrundningsvinster medför det dock genomsnittligt under en längre tidsperiod med varierande utskänkningspriser en merinkomst för restauratörerna som kan uppskattas till 83 öre per liter vid utskänkning i 2 cl-glas och till 42 öre per liter vid utskänkning i 4 cl-glas. Med utgångspunkt från omsättningen under oktrojåret 1955/56 och med bortseende från spritsortimentets aktuella sammansättning just detta år skulle de nämnda avrundningsvinsterna motsvara för de allmänna restaurangerna högst omkring 1,3 miljon kronor samt lägst omkring 0,65 miljon kronor och för de enskilda restaurangerna högst omkring 1,5 miljon kronor samt lägst omkring 0,75 miljon kronor.

Utskänkningspris för viner. Kommittén har föreslagit, att restauratörernas inköp av vin från systembolaget skall ske till utminuteringspris med avdrag för viss partirabatt. Till detta inköpspris får restauratören lägga en maximerad handelsmarginal som består av en fast och en rörlig del. Den fasta delen är avvägd med utgångspunkt från ett belopp av högst 3 kronor för helbutelj om 75 cl, medan den rörliga delen får beräknas till högst 25 procent av inköpspriset. Utskänkningspriset på vin bestämmes alltså av inköpspriset och handelsmarginalen. Det kan därvid givetvis icke undvikas, att det framräknade maximala utskänkningspriset i många fall kommer att

sluta på ett ojämnt belopp, varför regler är nödvändiga för avrundning av utskänkningspriser även på vin.

Den nuvarande fria prissättningen på vin tillämpas av de enskilda restauratörerna i allmänhet så, att utskänkningspriset för helbutelj avjämnas till hela krontal, medan utskänkningspriset för mindre buteljstorlekar kan vara fastställt till belopp som slutar på mindre belopp än hel krona. De allmänna företagen, som håller lägre utskänkningspriser på vin än de enskilda företagen, tillämpar som en följd därav andra prissättningsgrunder, vilka innebär att utskänkningspris för såväl helbutelj som mindre buteljstorlekar kan sluta på belopp som utgör del av hel krona.

Kommitténs förslag till vinprisreglering har den innebörden att avrundning av utskänkningspriser till närmaste krontal eller till närmaste 50-tal öre ej rimligen kan ifrågakomma. En prisavrundning efter nämnda grunder skulle maximalt kunna uppgå till 49 öre, vilket motsvarar i det närmaste 20 procent av inköpspriset på det billigaste svagvinet och 5—10 procent av inköpspriset på ett svagvin i mellanprisläge. Då den rörliga påläggsmarginalen föreslås maximerad till 25 procent av inköpspriset, kan en alltför vid avrundningsregel således i vissa lägen dels medföra att den rörliga marginalen blir avsevärt mycket större än som avsetts och dels innebära en viss benägenhet att icke föra vissa märken som vid avrundning får en lägre marginal.

Kommittén föreslår att vid utskänkning maximipriset för helbuteljer och större buteljstorlekar må avrundas till närmaste högre eller lägre med 25 delbara tal samt att mindre buteljstorlekar än helbutelj må avrundas till närmaste högre eller lägre med 10 delbara tal. Utskänkningspris som i senare fallet slutar på 5-tal öre må avrundas till närmast högre med 10 delbara tal.

Särskilda regler måste vidare finnas för avrundning av utskänkningspriser på vin som utskänkes glasvis eller på karaff. Vanligast förekommande är utskänkning av vermouth i glas om 4 cl och av svagvin på karaff av varierande rymd. Enligt nu gällande föreskrifter får restauratören vid utskänkning av detta slag göra ett tillägg till utskänkningspriset för den största förekommande buteljstorleken med 10 procent och därefter, sedan priset per glas eller karaff uträknats i förhållande till den totala buteljrymden, avrunda det erhållna glas- respektive karaffpriset till närmaste med 5 delbara tal.

Kommittén föreslår att de nuvarande reglerna i huvudsak bibehålles men utformas på följande sätt.

Vid fastställande av utskänkningspris för vin som utskänkes i glas eller karaff är restauratören berättigad att göra ett tillägg till utskänkningspriset av 10 procent för den största buteljstorleken (helliterbutelj eller helbutelj, ej magnumbutelj), varefter utskänkningspriset per glas eller karaff uträknas i förhållande till den totala buteljrymden.

Avrundning av utskänkningspris för vin som utskänkes glasvis må ske

till närmast högre eller lägre med 5 delbara tal och för karaffvin enligt de regler som gäller för vin tappat på mindre buteljstorlekar än helbutelj.

Utskänkningspris för drinkar. Utskänkningspriserna på drinkar innehållande rusdrycker fastställes av kontrollstyrelsen efter ett visst ansökningsförfarande från restauratörerna. Kommittén har icke närmare behandlat de spörsmål som sammanhänger med utskänkningen av drinkar men vill dock föreslå att kontrollstyrelsen i samband med en övergång till de av kommittén föreslagna reglerna för bestämmande av utskänkningspriser på spritdrycker och vin måtte göra viss översyn av de nu gällande grunderna för fastställande av utskänkningspriser på drinkar.

Utskänkningspris för starköl. Denna fråga har behandlats i en föregående del av detta kapitel, varför här endast hänvisas till vad förut anförts.

Utskänkningsprislistor och kontroll av utskänkningspriser. För närvarande tillhandahåller systembolaget av kontrollstyrelsen fastställda utskänkningsprislistor för spritdrycker. Däremot förekommer — på grund av den fria prissättningen — givetvis inga motsvarande prislistor för viner. För starköl bestämmes utskänkningspriserna, som i annat sammanhang har nämnts, enligt kontrollstyrelsens cirkulär nr 10/1955, vilket tillställts samtliga de restauratörer som äger tillstånd att utskänka starköl.

De av kommittén framlagda förslagen angående regler för bestämmande av utskänkningspriser å olika slag av rusdrycker gör det ur praktisk synpunkt önskvärt att systembolaget, om kommitténs förslag genomföres, tillhandahåller restauratörerna av kontrollstyrelsen godkända specificerade maximiprislistor för såväl spritdrycker som viner. För starköl, där utskänkningspriserna lokalt kan variera på grund av olika inköpspriser, bör såsom hittills av kontrollstyrelsen utfärdade priscirkulär för beräkning av påläggsmarginal och utskänkningspris vara tillfyllest.

Övervakning av att tillåtna maximipriser icke överskrides föreslås skola ske genom kontrollstyrelsens försorg.

Med hänsyn till att kommitténs förslag beträffande reglering av utskänkningspriserna innebär att maximipriser och således icke fasta priser skall gälla, bör till skydd för systembolagets monopolrätt föreskrivas att utskänkningspriserna icke får underskrida gällande utminuteringspriser, i förekommande fall ökade med utgående utskänkningsskatt.

Uppbörd och kontroll av utskänkningsskatt å spritdrycker

Enligt nu gällande författning uttages utskänkningsskatten å spritdrycker av systembolaget vid restauratörens inköp. Därvid erlägges för alla inköpta spritdrycker utskänkningspriset med avdrag för 2 procents spillmånsersättning. I utskänkningspriset ingår utskänkningsskatt med ett belopp som intill den 5 november 1956 utgjorde 40 procent av varans utminuteringspris men som i samband med den sagda dag genomförda höjningen av omsättningsskatten på spritdrycker nedsattes till 33 procent på det nya och högre

utminuteringspriset. De genomförda skatteändringarna innebär i stort sett att den tidigare absoluta skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris har bibehållits. Utminuteringspriserna har i allmänhet höjts med 5—7 kronor per liter, beroende på alkoholhalt och importpris, medan utskänkningspriserna över lag ökats med exakt 5 kronor per liter. Härigenom har den relativa spännvidden mellan utskänknings- och utminuteringspriser reducerats.

Den av systembolaget enligt nuvarande bestämmelser inkasserade utskänkningsskatten inlevereras till statsverket månadsvis i efterskott inom femton dagar efter varje månads utgång.

Kommitténs förslag innebär införande av ett nytt uppbördsförfarande, i princip överensstämmande med det som bland annat tillämpades vid uttagande av allmän omsättningsskatt och som för närvarande förekommer vid uppbörd av vissa varuskatter. Det betyder att skatten uttages först i samband med att utskänkningen äger rum och ålägger restauratören skyldighet att månatligen i efterskott inleverera skatten till statsverket enligt en till kontrollstyrelsen avgiven deklaration angående den gångna månadens försäljning av spritdrycker till utskänkningspris.

Då kommitténs förslag även innebär att de indragna vinstandelarna skall inbegripas i utskänkningsskatten måste procenttalet för den skatt som kommittén föreslår täcka hela skillnaden mellan utskänkningspris och utminuteringspris. Det bör här erinras om att restauratörens inköpspris för spritdrycker skall utgöra utminuteringspriset minskat med viss partirabatt. Av det belopp som tillföres statsverket i form av utskänkningsskatt utgår sedan ersättning för spritutskänkningen, varvid dock skall avräknas nyssnämnda partirabatt som är att betrakta som ett förskott på ersättningen.

Med utgångspunkt från de förhållanden som rådde före den 5 november 1956 hade kommittén avsett att föreslå en fast relation mellan utminuteringspris och utskänkningspris av 100 till 166,67. Skatteändringarna från sagda dag har nödvändiggjort en omräkning, vilket lett till att kommittén — som tidigare nämnts — i stället föreslår en fast relation mellan utminuteringspris och utskänkningspris av 100 till 150. Detta betyder att utskänkningspriset å spritdrycker föreslås skola överstiga utminuteringspriset med högst 50 procent. Utskänkningsskatten blir då 33 $^1/_3$ procent av utskänkningspriset.

För inleverans av utskänkningsskatten skall restauratören som förut sagts till kontrollstyrelsen månatligen avge en bestyrkt deklaration över sin omsättning. I denna deklaration bör, då den även skall utgöra underlag för beräkning av spritdrycksersättningen, redovisas försäljningsvärdet i rörelsen för samtliga varuslag sammanförda i följande grupper:

1. Spritdrycker
2. Vin
3. Starköl

4. Mat
5. Öl samt kaffe och andra alkoholfria drycker
6. Övriga försäljningsvaror, dock ej tobak

Det bör ankomma på kontrollstyrelsen att närmare utforma deklarationsformuläret. Därvid måste bland annat beaktas att viss omsättning ej skall inräknas vid bestämmande av omsättningstaket. Denna fråga beröres närmare i följande avsnitt av detta kapitel, som handlar om beräkning och utbetalning av ersättning för utskänkning av spritdrycker.

Övervakningen av att utskänkningsskatten erlägges med rätt belopp, med hänsyn till såväl att den är riktigt uträknad som att den deklarationsuppgift på vilken denna uträkning är grundad överensstämmer med restauratörens försäljning och räkenskaper, bör — såsom fallet är med kontrollen av den nuvarande utskänkningsskatten — åvila kontrollstyrelsen. För utformningen av denna kontroll anser kommittén det icke behövligt att lämna några närmare anvisningar med hänsyn till den erfarenhet som kontrollstyrelsen har på detta område. Kommittén vill härtill endast foga det uttalandet, att möjligheter till viss dispensgivning bör inrymmas i de föreskrifter som kontrollstyrelsen i detta sammanhang kan komma att utfärda. Därmed åsyftas, att lättnader i generellt verkande föreskrifter bör kunna medges dels vid festvåningsservering, dels åt mindre företag och dels åt rättigheter som drives endast under kortare tid.

Den månatliga deklarationsuppgiften över omsättningen med uppgift rörande utskänkningsskattens belopp föreslås skola vara kontrollstyrelsen tillhanda senast å femtonde dagen efter varje månads utgång, varvid skattebeloppet samtidigt insättes på styrelsens postgirokonto, dock med rätt för kontrollstyrelsen att bevilja intill fem dagars uppskov med såväl avlämnande av deklarationsuppgift som inleverans av skattebeloppet.

Den nu lämnade redogörelsen har utformats med tanke på vad som skall gälla för restauranger med årsutskänkningsrättigheter. Samma bestämmelser bör gälla för utövare av trafikutskänkningsrättigheter och av tillfällig utskänkning enligt 29 § rusdrycksförsäljningsförordningen samt för eventuella innehavare av tillstånd till turistutskänkning.

Vid utskänkning enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen föreslår kommittén däremot en förenkling av bestämmelserna i vad de avser deklaration och uppbörd av utskänkningsskatt. I samband med att tillstånd till utskänkning överlåtes av systembolagets distriktschef översändes samtidigt med tillståndet ett deklarationsformulär, vilket inom tre dagar efter det utskänkningen ägt rum av innehavaren ifylles och undertecknas samt insändes till distriktschefen i två exemplar. Samtidigt inbetalar tillståndsinnehavaren utskänkningsskatten med avdrag för utgående ersättning till kontrollstyrelsens postgirokonto. Det ena exemplaret av deklarationen vidarebefordras efter verkställd kollationering av distriktschefen till kontrollstyrelsen.

Utkast till författningsförslag rörande utskänkningsskatt å spritdrycker återfinnes i bilaga 1.

Beräkning och utbetalning av ersättning för utskänkning av spritdrycker

De föreslagna reglerna för uttagande av utskänkningsskatt förutsätter att restaurangerna till kontrollstyrelsen avlämnar månatliga deklarationer över sin omsättning, fördelad på olika varuslag, och samtidigt till kontrollstyrelsen inbetalar utskänkningsskatt på spritdrycker med 33 1/3 procent å spritomsättningen. Utskänkningsskatten på starkvin skall enligt kommitténs förslag slopas. Med ledning av förutnämnda deklarationer kan kontrollstyrelsen i efterhand beräkna spritdrycksersättningens storlek.

De åtgärder i detta sammanhang som förutsättes skola åvila kontrollstyrelsen är beräkning av procenttalen för spritdrycksersättningen och omsättningstaket, jämförelse för varje restaurang eller restaurangavdelning av spritomsättningen med omsättningstaket, uträkning av ersättningen på det lägsta av de båda nyssnämnda omsättningsbeloppen samt utbetalning av ersättningen.

Vid beräkningen av omsättningstaket måste beaktas, att i omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl ej får inräknas personalkost, liksom ej heller viss försäljning av nyssnämnda varuslag som normalt ej kan anses sammanhänga med rörelse där spritutskänkning är medgiven. Såsom exempel på vilken omsättning som åsyftas kan nämnas skolbarnsbespisning, servering av lunch till gruppabonnenter från företag eller institutioner samt annan liknande omsättning. Vidare skall restauranger med flera avdelningar lämna särskilda deklarationer för varje avdelning. Slutligen må framhållas att restauranger som tillämpar eller inför systemet med bords- eller kuvertavgifter bör kunna få inräkna dessa avgifter, om de motsvarar reducerade måltidspriser, i den matomsättning som ligger till grund för beräkning av omsättningstaket.

Utbetalning av ersättningsbeloppen bör om möjligt ske inom en månad efter det att respektive restauratörer till kontrollstyrelsen insänt föreskriven omsättningsdeklaration och inbetalt utskänkningsskatten.

Den senare tidpunkt för utbetalning av spritdrycksersättningen som kommitténs förslag innebär i jämförelse med nuvarande förhållanden — kostnadsersättningen utbetalas nu av systembolaget månadsvis i efterskott till de allmänna restaurangbolagen och månadsvis i förskott till de enskilda företagen — uppväges emellertid, såsom närmare visas i kapitel XIII, mer än väl av den likviditetsförbättring för restauratörerna som kommitténs förslag i andra avseenden medför. Man skulle givetvis kunna tänka sig att restauratörerna vid inbetalning av utskänkningsskatten medgavs rätt att avdraga ersättningen för den gångna månaden sedan de själva räknat ut ersättningsbeloppet. Kommittén anser sig dock icke böra förorda ett sådant

förfarande med hänsyn till de besvär av administrativ art som kan uppkomma vid eventuella felräkningar.

Ett särskilt spörsmål i detta sammanhang utgör regleringen av de övergångsersättningar som enligt förslaget kan komma att utgå till vissa enskilda restauranger under den femåriga övergångsperioden. Jämförelsetalen för dessa regleringar utgöres å ena sidan av den enligt förslaget utgående ersättningen och å den andra av summan för de spillmåns- och kostnadsersättningar som utgått under oktrojåret 1956/57. I den avdelning av detta kapitel som behandlar förslagets verkningar på restauratörernas inkomster har närmare redogjorts för hur beräkningen av övergångsersättningarna bör tillgå. Beräkning och utbetalning av dessa ersättningar kan enligt kommitténs mening icke göras månadsvis, eftersom förslaget förutsätter att jämförelse skall göras för en tolvmånadersperiod. Då detta emellertid kan medföra olägenheter för de restauranger som har att räkna med större övergångsersättningar, kan om så befinnes lämpligt skäliga delbelopp av övergångsersättningarna utbetalas kvartalsvis i efterskott. Den fjärde kvartalslikviden bör då ske först sedan det exakta beloppet för övergångsersättningen under hela tolvmånadersperioden fastställts, varvid tidigare utgivna delbelopp avräknas.

Kommitténs förslag rörande utbetalning av ersättning för utskänkning av spritdrycker innebär sålunda, att kontrollstyrelsen skall ombesörja dessa likvider. Detta betyder att medel för ändamålet måste ställas till kontrollstyrelsens förfogande. Storleken av det belopp som erfordras kan endast approximativt beräknas men torde med utgångspunkt från de av kommittén gjorda kalkylerna under det första övergångsåret kunna uppskattas till ett nettobelopp av mellan 12 och 13 miljoner kronor, sedan avdrag gjorts för den av systembolaget lämnade partirabatten. Huruvida ett särskilt anslag för spritutskänkningsersättning skall anvisas i budgeten eller om ersättningsbeloppen skall täckas genom att kontrollstyrelsen får ta i anspråk medel av den inlevererade utskänkningsskatten, är en fråga som kommittén anser sig böra lämna öppen.

Avslutningsvis vill kommittén förorda, att kontrollstyrelsen erhåller bemyndigande att i erforderlig utsträckning — utan att de grundläggande principerna i kommittéförslaget rubbas — utforma och svara för den praktiska tillämpningen av förslagets bestämmelser.

Speciella frågor vid övergången till den nya ordningen

Kommitténs förslag innebär, att vissa åtgärder måste företagas i själva övergångsskedet, vilket förutsättes kommer att inträffa vid månadsskiftet september—oktober 1957. Dessa åtgärder avser i främsta rummet att reglera de prisskillnader som uppkommer på restauratörernas inneliggande lager av spritdrycker och viner.

Enligt de regler som gäller fram till den 1 oktober 1957 inköper restauratörerna spritdrycker och starkvin till utskänkningspris med avdrag för en spillmånsersättning av 2 procent. Som ersättning för utskänkningen av dessa drycker utger systembolaget — förutom nyssnämnda spillmånsersättning — viss av kontrollstyrelsen för varje restaurang fastställd kostnadsersättning. I fråga om lätta viner gäller att dessa intill den 1 oktober 1957 av restauratörerna inköpes till utminuteringspris med avdrag för samma partihandelsmarginal som systembolaget självt erhåller från Spritcentralen, varjämte restauratören till systembolaget erlägger vinstandel med ett belopp som för svaga viner utgör 15 procent och för musserande viner 25 procent av skillnaden mellan det av restauratören tillämpade utskänkningspriset och systembolagets eget inköpspris.

Enligt kommitténs förslag skall restauratörerna från och med den 1 oktober 1957 inköpa såväl spritdrycker som vin till utminuteringspris med avdrag för viss partirabatt. Beträffande starköl har kommittén däremot icke föreslagit någon ändring av grunderna för beräkning av restauratörernas inköpspris.

För att värdet av restaurangernas lager av spritdrycker och vin den 1 oktober 1957 skall kunna anpassas till de nya reglerna föreslås att restauratörerna erhåller restitution för den skillnad som uppkommer mellan å ena sidan anskaffningsvärdet för varor som finnes i lager vid utskänkningens upphörande den 30 september 1957 och å andra sidan vad samma varor betingar i inköpspris enligt de från och med den 1 oktober 1957 föreslagna nya reglerna. Det kan därvid inträffa att restauratör, som hållit särskilt låga utskänkningspriser på lättvin och därigenom till systembolaget inbetalt endast en mycket liten vinstandel icke erhåller restitution å sitt lager av sådant vin utan i stället kan komma att bli debiterad någon liten prisskillnad mellan det nya och det gamla inköpspriset.

För att restitutionsförfarandet skall kunna genomföras måste restauratörerna åläggas att deklarera inneliggande lager av spritdrycker och vin vid månadsskiftet september—oktober 1957. Denna deklaration bör avlämnas i två exemplar och insändas till kontrollstyrelsen senast den 10 oktober 1957, dock med rätt för styrelsen att medge intill fem dagars uppskov.

Utbetalning av restitutionsbeloppen bör enligt kommitténs mening ombesörjas av systembolaget. Eftersom systembolaget enligt nu gällande författning är ålagt att till kontrollstyrelsen månatligen i efterskott inleverera utskänkningsskatt på spritdrycker och starkvin som försålts till utskänkningsändamål föreslås, att inleveransen av denna skatt för juli, augusti och september 1957, som enligt nuvarande bestämmelser skall ske senast den 15 augusti respektive den 15 september och den 15 oktober samma år, får anstå till den 15 januari 1958 samt att systembolaget får tillstånd att vid denna uppskjutna inleverans avdraga de restitutionsbelopp som enligt vad förut sagts skall utbetalas till restauratörerna.

Restitutionen till restauratörerna, beträffande såväl spritdrycker och starkvin som svaga och musserande viner, bör vara slutreglerad senast före utgången av december 1957. Med hänsyn till att restauratörerna enligt kommitténs förslag senast den 15 november respektive den 15 december 1957 skall erlägga utskänkningsskatt å sin försäljning av spritdrycker för oktober respektive november men till sagda tidpunkter icke kan beräknas ha erhållit all dem tillkommande restitution från systembolaget, föreslår kommittén att restauratör efter prövning av kontrollstyrelsen må erhålla intill en månads anstånd med inleverans av utskänkningsskatt för oktober respektive november månader, varvid i anståndstiden skall inräknas det betalningsuppskov på fem dagar som, enligt vad kommittén tidigare föreslagit, normalt kan medges.

De i det föregående angivna grundläggande reglerna för restitutionsförfarandet avser vanliga årsutskänkningsrättigheter. Dessa regler är i olika hänseenden icke tillämpliga på trafikutskänkning, tillfällig utskänkning enligt 29 § rusdrycksförsäljningsförordningen, utskänkning enligt 33 § samma förordning och turistutskänkning på grund av förekommande variationer i fråga om inköpspriser och vinstberäkning för dessa slag av rättigheter.

Kontrollstyrelsen bör erhålla bemyndigande att i samarbete med systembolaget utforma de närmare detaljerna i avseende på restitutionsförfarandets praktiska genomförande, när det gäller såväl årsutskänkningsrättigheter som andra slag av rättigheter.

Utöver det nu anförda skall här endast i korthet erinras om vissa andra åtgärder — omnämnda i andra sammanhang — som aktualiseras inför övergången. Hit hör sålunda fastställande av nya utskänkningspriser (maximipriser) på spritdrycker, fastställande — efter indexmässig omräkning — av de fasta vinstpåläggen för vin och starköl samt i anslutning härtill uträkning och fastställande av högsta tillåtna utskänkningspriser på vin, tryckning och distribution av maximiprislistor för spritdrycker och vin jämte uppgift om maximibeloppet för det fasta vinstpålägget för starköl samt fastställande — efter indexmässig omräkning — av de procenttal för spritdrycksersättning och omsättningstak som skall gälla från och med den 1 oktober 1957.

Verkningarna på statsverkets och systembolagets inkomster

Statsverkets inkomster

Statsverkets direkta inkomster av utskänkningen av spritdrycker och vin — bortsett från omsättningsskatten å de varor som utskänkes — utgöres av utskänkningsskatt och i systembolagets nettovinst ingående intäkter av utskänkningen. Härtill kommer att den inkomstskatt som belöper på bolagets rörelsevinst påverkas av intäkterna från utskänkningen. Inkomstskatten till-

faller emellertid icke staten ensam, eftersom bolaget har att erlägga såväl statlig som kommunal inkomstskatt.

För budgetåret 1956/57 har kontrollstyrelsen i sina till riksräkenskapsverket den 10 november 1956 avgivna inkomstberäkningar upptagit omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker till ett belopp av 1 135 miljoner kronor, varvid hänsyn tagits till skattehöjningen den 5 november 1956. I budgeten har denna inkomsttitel redovisats med 1 050 miljoner kronor. Med utgångspunkt från statsverkets inkomster av utskänkningsskatt å spritdrycker under tiden juli—oktober 1956 kan den i det förra beloppet ingående utskänkningsskatten på spritdrycker uppskattas till 30 miljoner kronor. I sistnämnda summa har då icke medtagits den engångsinkomst i form av skatt på restauratörernas lager av spritdrycker vid tidpunkten för den senaste skattehöjningen som inräknats i det förutnämnda beloppet av 1 135 miljoner kronor. För budgetåret 1957/58 har kontrollstyrelsen beräknat att omsättnings- och utskänkningsskatten på spritdrycker skall tillföra statsverket 1 200 miljoner kronor, varvid man torde ha utgått från att utskänkningsskatten på spritdrycker skall ge oförändrat belopp eller 30 miljoner kronor. Under oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956 uppgick den av systembolaget från restauratörerna inkasserade utskänkningsskatten på spritdrycker till 31,8 miljoner kronor.

Omsättnings- och utskänkningsskatten på vin har av kontrollstyrelsen i de förutnämnda beräkningarna till riksräkenskapsverket uppskattats till 45 miljoner kronor för både budgetåret 1956/57 och budgetåret 1957/58. I riksstaten för 1956/57 redovisas denna skatt med 55 miljoner kronor. Med ledning av kontrollstyrelsens uppbörd av utskänkningsskatt å starkvin under tiden juli—oktober 1956 kan denna skatt beräknas ingå i förstnämnda totala skattebelopp med 1,1 miljoner kronor. Den av systembolaget under oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956 inkasserade utskänkningsskatten på starkvin utgjorde 1,2 miljoner kronor.

Systembolagets nettovinst för år 1956, vilken inlevereras till statsverket under budgetåret 1956/57, har ursprungligen beräknats till 30 miljoner kronor. Den starkt ökade spritdrycksförsäljningen i utminuteringen under årets tio första månader har emellertid medfört att bolagets årsnetto för år 1956 — även med hänsyn tagen till den nedgång i försäljningen som kan följa av skattehöjningen den 5 november 1956 — kan uppskattas till 32 miljoner kronor. För år 1957 förutses, att skattehöjningen skall medföra en minskning av utminuteringen av spritdrycker som innebär att nettovinsten sjunker till 29 miljoner kronor, vilket belopp tillföres statsverket under budgetåret 1957/58.

Kommitténs förslag förorsakar vissa förändringar i avseende å såväl statsverkets som systembolagets direkta inkomster av försäljningen av spritdrycker och vin till utskänkningsändamål. De poster som kommer att förändras är utskänkningsskatten på spritdrycker, utskänkningsskatten

på starkvin samt systembolagets bruttovinst på såväl spritdrycker som vin vid försäljning till innehavare av utskänkningsrättigheter. De sistnämnda förändringarna av bruttovinsten påverkar i sin tur bolagets årsnettovinst och därmed även bolagets utskylder. Däremot bortses i detta sammanhang från den mindre ökning av omsättningsskatten på vin som kan bli en följd av den stegring av vinutskänkningen som kommittén förutser. I det följande lämnas en närmare redogörelse för de förändringar som kan förväntas uppkomma på de förut angivna slagen av inkomster.

Utskänkningsskatten på spritdrycker. Utskänkningsskatten på spritdrycker utgår sedan den 5 november 1956 med 33 procent av utminuteringspriset. Under oktrojåret 1955—56, då skatten uttogs med 40 procent av utminuteringspriset, uppgick den samlade intäkten av denna skatt — som förut nämnts — till 31,8 miljoner kronor. I stort sett samma belopp skulle ha influtit, därest utskänkningsskatten med utgångspunkt från oförändrad omsättning beräknats till 33 procent på ett högre, på grund av skattehöjningen den 5 november 1956 ökat utminuteringspris.

Kommitténs förslag beträffande utskänkningsskatten på spritdrycker innebär att den gamla skatten ersättes med en ny sådan skatt, vilken uttages med 33⅓ procent på restauratörernas omsättning av spritdrycker. Återstående 66⅔ procent av försäljningsvärdet motsvarar de utskänkta varornas utminuteringspris. Den av kommittén föreslagna utskänkningsskatten innefattar därigenom såväl den gamla utskänkningsskatten som de tidigare till statsverket genom systembolaget indragna vinstandelarna. Kommittén har vid sina beräkningar av förslagets verkningar på restauratörernas inkomster ansett sig böra utgå från den förutsättningen i fråga om sprutskänkningen att försäljningsvolymen under de närmaste åren kommer att bli densamma som under oktrojåret 1/10 1955—30/9 1956. Med hänsyn till att kommittén förutser en ökning av vinutskänkningen på grund av maximiprisregleringen för vin, varav bör följa tillbakagång för spritutskänkningen, har kommittén vid beräkning av statsverkets inkomster ansett det befogat att av försiktighetsskäl utgå från att spritutskänkningens volym under den närmaste tiden efter omläggningen kommer att nedgå med 5 procent. Med denna utgångspunkt och med beaktande av kommitténs förslag att relationen mellan utminuteringspris och utskänkningspris från den 1 oktober 1957 skall vara 100 till 150, kan restauratörernas försäljning av spritdrycker beräknas till cirka 142,5 miljoner kronor årligen. Med en utskänkningsskatt av 33⅓ procent på detta belopp skulle den årliga skatteintäkten komma att uppgå till 47,5 miljoner kronor.

Såsom förut har nämnts ingår i kontrollstyrelsens inkomstberäkningar för budgetåret 1957/58 utskänkningsskatten å spritdrycker, beräknad enligt nu gällande grunder, i skattetiteln omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker med 30 miljoner kronor. På grund av att skatteredovisningen från systembolaget sker månadsvis i efterskott kommer statsverkets in-

komster av utskänkningsskatten på spritdrycker under budgetåret 1957/58 att inflyta under fyra månader (juli—oktober 1957) enligt kontrollstyrelsens beräkningar, vilket ger 10 miljoner kronor, och under åtta månader (november 1957—juni 1958) enligt kommitténs förslag, vilket kan förväntas ge 31,7 miljoner kronor. Den sammanlagda intäkten under budgetåret skulle i så fall bli 41,7 miljoner kronor.

Emellertid har kommittén föreslagit, att systembolaget skulle erhålla rätt att från den utskänkningsskatt, som bolaget skall inleverera för tredje kvartalet 1957, göra avdrag för de restitutionsbelopp som bolaget i samband med omläggningen den 1 oktober 1957 skall återbetala till restauratörerna på grund av att restauratörernas inköp icke längre skall ske till utskänkningspris med avdrag för 2 procent spillmånsersättning utan till utminuteringspris med avdrag för viss partirabatt. Att exakt uppskatta storleken av den restitution som därvid skall utbetalas låter sig icke göra, men kommittén anser sig kunna räkna med att restauratörernas lagerhållning av spritdrycker i genomsnitt motsvarar omkring tre veckors omsättning. Med denna utgångspunkt kan restitutionsbeloppet approximativt beräknas till 3,5 miljoner kronor.

Kommitténs förslag innebär även att den ersättning för spritdrycksutskänkningen som skall tillkomma restauratörerna antingen skall avräknas mot den utskänkningsskatt som inflyter till kontrollstyrelsen eller bestridas genom ett särskilt anslag i budgeten. Om det förra alternativet väljes, skall för tiden 1/10 1957—30/9 1958 ett belopp av cirka 12,2 miljoner kronor utbetalas i utskänkningsersättning. Detta belopp har minskats med av systembolaget lämnad partirabatt, vilken såsom förskott skall avdragas från ersättningen. Då nämnda ersättning emellertid är avsedd att utbetalas omkring en och en halv månad i efterskott, påverkas budgetåret 1957/58 av dessa ersättningsbelopp endast under tiden december 1957—juni 1958, det vill säga under sju månader, vilket motsvarar ett sammanlagt ersättningsbelopp av något över 7 miljoner kronor.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att statsverkets inkomst av utskänkningsskatten på spritdrycker under budgetåret 1957/58 från en bruttosumma av 41,7 miljoner kronor kommer att minskas dels med en viss engångsrestitution, som kan uppskattas till 3,5 miljoner kronor, och dels med ett beräknat ersättningsbelopp för utskänkningen på 7 miljoner kronor. Utskänkningsskattens nettobelopp för budgetåret 1957/58 skulle därmed stanna vid *31,2 miljoner kronor* mot av kontrollstyrelsen — under andra förutsättningar — beräknade 30 miljoner kronor.

För budgetåret 1958/59, då de av själva övergången föranledda åtgärderna icke längre inverkar, blir utskänkningsskattens bruttobelopp 47,5 miljoner kronor, varifrån avgår beräknad utskänkningsersättning — minskad på förut angivet sätt — med 12,0 miljoner kronor. Skattens nettobelopp blir då *35,5 miljoner kronor*.

Utskänkningsskatten på starkvin. I kontrollstyrelsens tidigare omnämnda beräkning har omsättnings- och utskänkningsskatt på vin under budgetåret 1957/58 upptagits till 45 miljoner kronor. Häri ingår utskänkningsskatt å starkvin med 1,1 miljon kronor. Kommitténs förslag att slopa denna skatt betyder, att av det nämnda beloppet under budgetåret endast kommer att inflyta vad systembolaget inlevererar till kontrollstyrelsen under tiden juli—oktober 1957, utgörande vad bolaget uttagit av restauratörerna under tiden juni—september samma år. Det skattebelopp som kan beräknas inflyta under budgetåret 1957/58 utgör alltså en tredjedel av 1,1 miljon kronor eller i runt tal 0,4 miljon kronor.

Även i fråga om starkvin har kommittén emellertid föreslagit, att systembolaget skall erhålla rätt att från den utskänkningsskatt som skall inlevereras för tredje kvartalet 1957, uppgående till 0,3 miljon kronor, göra avdrag för de restitutionsbelopp som bolaget vid omläggningen den 1 oktober 1957 skall återbetala till restauratörerna på samma sätt som förut angivits i fråga om spritdrycker. Restauratörernas starkvinslager kan enligt vad kommittén sökt utröna i genomsnitt beräknas uppgå till ungefär två månaders försäljning. Restitutionsbeloppet kan med den angivna förutsättningen uppskattas till 0,7 miljon kronor eller cirka *0,4 miljon kronor* mera än det skattebelopp, mot vilket restitutionen skulle avräknas. Kommittén föreslår därför att överskjutande restitution på starkvin får avdragas från slutredovisningen av utskänkningsskatten på spritdrycker för tredje kvartalet 1957, varigenom statsverkets nettoinkomst av utskänkningsskatten på starkvin under budgetåret 1957/58 endast kommer att utgöras av den på juni belöpande men i juli inlevererade skatten, vilken kan beräknas till *0,1 miljon kronor.*

Från och med budgetåret 1958/59 erhåller statsverket *ingen inkomst av utskänkningsskatt på starkvin.*

Restitution till restauratörerna å svaga och musserande viner. Även beträffande svaga och musserande viner innebär kommitténs förslag att till restauratörerna skall utbetalas viss restitution, motsvarande ändringen i inköpspris för de hos restauratörerna vid omläggningen befintliga lagren av dylika viner. Kommittén föreslår att även detta restitutionsbelopp får av systembolaget avdragas vid slutredovisningen av utskänkningsskatten på spritdrycker för tredje kvartalet 1957. Under förutsättning av ungefär samma lagerhållning som angivits för starkvin kan beloppet beräknas till omkring *0,3 miljon kronor.*

Sammanfattning rörande statsverkets inkomster av utskänkningsskatt å spritdrycker och starkvin. Den sammanlagda inkomsten av utskänkningsskatten å spritdrycker och starkvin kan under de i det föregående angivna förutsättningarna för budgetåret 1957/58 beräknas till (31,2 — 0,4 + 0,1 — 0,3 =) *30,6 miljoner kronor* och för budgetåret 1958/59 till *35,5 miljoner kronor.* Det förra beloppet är att jämföra med det skattebelopp på

(30,0 + 1,1 =) 31,1 miljoner kronor som ingår i kontrollstyrelsens i november 1956 uppgjorda inkomstberäkningar för budgetåret 1957/58.

Kontrollstyrelsens kostnader för kontroll av utskänkningsskatt m. m. De sammanlagda kostnaderna för den av kontrollstyrelsen utövade kontrollen av den nuvarande utskänkningsskatten beräknas av styrelsen för budgetåret 1956/57 uppgå till *229 000 kronor*. Särskilda kostnader har därvid icke upptagits för styrelsens distriktsöverkontrollörers medverkan vid skattekontrollen samt för viss skrivbiträdeshjälp å styrelsen och kontrollstyrelsens distriktskontor. För kontroll av utskänkningsskatt i den av kommittén föreslagna formen samt för övriga arbetsuppgifter som kommer att åvila kontrollstyrelsen enligt kommitténs förslag, beräknar styrelsen de sammanlagda kostnaderna under ett budgetår till *200 000 kronor*. Att en minskning på *29 000 kronor* uppstår oaktat vissa nya arbetsuppgifter skulle tillkomma beror väsentligen på den minskning i den nuvarande arbetsvolymen som uppkommer genom slopandet av utskänkningsskatten på starkvin. Denna kostnadsminskning är icke av sådan storleksordning att den medtagits i de jämförande sammanställningar som lämnas i det följande.

Systembolagets inkomster och dess utskylder till det allmänna

Systembolagets inkomster. Systembolagets bruttointäkter av utskänkningen å spritdrycker och vin kan för år 1956 uppskattas till 25,4 miljoner kronor enligt vad som närmare framgår av tabell 4.

Bruttointäkterna motsvarar för spritdrycker och starkvin skillnaden mellan å ena sidan bolagets försäljningspris (varornas utskänkningspris minskat med spillmånsersättning) och å andra sidan summan av systembolagets inköpspris (utminuteringspriset minskat med bolagets handelsmarginal), den å de försålda varorna belöpande utskänkningsskatten samt utgående kostnadsersättning. För svaga och musserande viner utgöres bruttointäkterna av systembolagets vinstandelar — 15 respektive 25 procent av skillnaden mellan de av restauratörerna tillämpade utskänkningspriserna och systembolagets inköpspriser.

Av det angivna beloppet på 25,4 miljoner kronor utgör de till statsverket genom systembolaget indragna vinstandelarna å spritdrycker 21,25 miljoner kronor. Enligt kommitténs förslag skall dessa vinstandelar — som tidigare nämnts — från och med den 1 oktober 1957 uttagas i form av utskänkningsskatt gemensamt med den enligt förslaget omlagda nuvarande utskänkningsskatten, vilken till sitt belopp blir mindre på grund av att den fasta relation mellan utminuteringspris och utskänkningspris som kommittén föreslagit (100 till 150) medför en sänkning av skatten på vissa spritdrycker. Även de systembolaget enligt nuvarande regler tillkommande bruttointäkterna å försäljning av vin till utskänkningsändamål, 4,15 miljoner kronor, bortfaller från och med den 1 oktober 1957. Bolagets inkomster av

försäljningen till restaurangerna av spritdrycker och vin kommer i stället att bestå endast av den handelsmarginal som bolaget uttager vid denna försäljning.

Handelsmarginalen å de till utskänkningsändamål försålda spritdryckerna och vinerna kan beräknas motsvara en samlad årlig bruttointäkt av cirka 3,25 miljoner kronor, varvid hänsyn tagits till den minskning av spritutskänkningen och den ökning av vinutskänkningen som kommittén kalkylerat med som en följd av vinprisregleringen. Systembolagets bruttointäkter kommer således enligt de nu gjorda beräkningarna att från och med den 1 oktober 1957 årligen minskas med skillnaden mellan 25,4 och 3,25 miljoner kronor eller i runt tal 22 miljoner kronor. Då genomförandet av kommitténs förslag icke kan förväntas medföra några kostnadsbesparingar i samband med försäljningen till utskänkningsändamål, torde någon reduktion av det angivna inkomstbortfallet icke vara att räkna med.

Genom inkomstminskningen på 22 miljoner kronor sjunker bolagets rörelsevinst med motsvarande belopp. För år 1956 kan rörelsevinsten beräknas till 73 miljoner kronor. Efter avdrag av utskylder med 41 miljoner kronor återstår en nettovinst av 32 miljoner kronor. Om 1956 års siffror lägges till grund för en vinstberäkning för år 1957, inverkar förändringarna i fråga om utskänkningen endast beträffande fjärde kvartalet. Rörelsevinsten för sistnämnda år kan då — med hänsyn tagen även till redan förutsedd minskning av utminuteringsvinsten — uppskattas till 60 miljoner kronor, skatteutgiften till 34 miljoner kronor och nettovinsten till *26 miljoner kronor* mot tidigare beräknade 29 miljoner kronor. Denna vinstminskning påverkar statens inkomster av rusdrycksförsäljningsmedel i 1957/58 års budget. År 1958, då nedgången i utskänkningsvinsten ger fullt utslag, sjunker rörelsevinsten till 44 miljoner kronor, utskylderna till 25 miljoner kronor och nettovinsten till *19 miljoner kronor,* vilket senare belopp kommer att inflyta i 1958/59 års budget.

Den statliga och kommunala inkomstskatten. De å 1956 års rörelsevinst belöpande utskylderna har av systembolaget beräknats till 41 miljoner kronor, varav 32 miljoner kronor utgör statlig och 9 miljoner kronor kommunal inkomstskatt. Av 1957 års totala utskyldsbelopp, 34 miljoner kronor, beräknas 26,4 miljoner kronor för statliga utskylder och 7,6 miljoner kronor för kommunala utskylder. Av det sammanlagda beräknade inkomstskattebeloppet för år 1958, uppgående till 25 miljoner kronor, motsvarar 19,4 miljoner statlig skatt och 5,6 miljoner skatter av kommunal natur. De anförda siffrorna innebär att vid 1958 års taxering den statliga inkomstskatten blir 5,6 miljoner kronor och den kommunala inkomstskatten 1,4 miljoner kronor lägre än vad som kan beräknas vid 1957 års taxering. En del av denna minskning beror emellertid på förutsedd nedgång i utminuteringsvinsten. Till utskänkningen kan hänföras ett bortfall av *2,4 miljoner kronor i statlig och 0,6 miljon kronor i kommunal inkomstskatt.* Vid 1959 års taxe-

ring blir minskningen i förhållande till taxeringsåret 1957 12,6 miljoner kronor i statlig och 3,4 miljoner kronor i kommunal skatt, varav *9,6 respektive 2,4 miljoner kronor beror på den lägre utskänkningsvinsten.*

Sammanfattning

I efterföljande fyra tabeller har sammanställningar gjorts som på olika sätt belyser verkningarna av kommitténs förslag i avseende på det allmännas och systembolagets inkomster. Hur förslaget kan väntas komma att påverka statsverkets inkomster under budgetåren 1957/58 och 1958/59 framgår av tabell 7.

Tabell 4. Förändringar av systembolagets bruttointäkter å försäljning till utskänkningsändamål (miljoner kronor)

Varuslag	Vinstandelar år 1956	Handelsmarginal enligt förslaget	Minskning
Spritdrycker	21,25	2,35	— 18,90
Starkvin	2,00	0,18	— 1,82
Svaga viner	1,80	0,59	— 1,21
Musserande viner	0,35	0,13	— 0,22
Samtliga	25,40	3,25	— 22,15

Anm. Skillnadsbeloppet, 22,15 miljoner kronor, har i de efterföljande tabellerna avrundats till 22,0 miljoner kronor.

Tabell 5. Sammanställning av systembolagets rörelsevinst, inkomstskatt och nettovinst (miljoner kronor)

	Rörelsevinst	Inkomstskatt belöpande å vidstående rörelsevinst	Nettovinst
Räkenskapsåret 1956	73,0	41,0	32,0
Avgår på grund av från och med år 1957 förutsedd minskning av bruttointäkter å utminuteringen	7,0	4,0	3,0
För riktig jämförelse justerade belopp	66,0	37,0	29,0
Avgår på grund av minskning av bruttointäkterna vid försäljning till utskänkningsändamål	22,0	12,0	10,0
Återstående belopp	44,0	25,0	19,0

Tabell 6. Verkningarna av kommitténs förslag på statsverkets och kommunernas inkomster i jämförelse med förhållandena under år 1956 utan hänsyn till budgetår eller de särskilda åtgärderna vid övergången den 1 oktober 1957 (miljoner kronor)

	År 1956	Förslaget	Skillnad
Statverkets inkomster			
Utskänkningsskatt			
Spritdrycker	31,8	35,5	+ 3,7
Starkvin	1,2	—	— 1,2
Summa	33,0	35,5	+ 2,5
Rusdrycksförsäljningsmedel			
Systembolagets nettovinst[1]	29,0	19,0	—10,0
Statlig inkomstskatt[1]	29,0	19,4	— 9,6
Summa för statsverkets inkomster	91,0	73,9	—17,1
Kommunernas inkomster			
Kommunal inkomstskatt[1]	8,0	5,6	— 2,4
Sammanlagd summa	99,0	79,5	—19,5

[1] Jämför sammanställningen i tabell 5.

Tabell 7. Sammanfattning av kommitténförslagets verkningar på statsverkets och kommunernas inkomster under budgetåren 1957/58 och 1958/59 (miljoner kronor)

	Budgetåret 1957/58			Budgetåret 1958/59		
	Vid oförändrade förhållanden[1]	Förslaget	Skillnad	Vid oförändrade förhållanden[2]	Förslaget	Skillnad
Statsverkets inkomster						
Utskänkningsskatt å spritdrycker:						
Brutto	30,0	41,7	+ 11,7	31,8	47,5	+ 15,7
Avgår						
Utskänkningsersättning	—	7,0	— 7,0	—	12,0	— 12,0
Restitution å spritdrycker och vin	—	4,2	11,2 — 4,2	— 11,2		
Netto	30,0	30,5	+ 0,5	31,8	35,5	+ 3,7
Utskänkningsskatt å starkvin:						
Brutto	1,1	0,4	— 0,7	1,2	—	— 1,2
Avgår						
Restitution å starkvin[3]	—	0,3	— 0,3			
Netto	1,1	0,1[4]	— 1,0	1,2	—	— 1,2
Rusdrycksförsäljningsmedel (= systembolagets nettovinst)	29,0	26,0	— 3,0	29,0	19,0	— 10,0
Statlig inkomstskatt	29,0	23,2	— 5,8	29,0	19,4	— 9,6
Summa för statsverkets inkomster	89,1	79,8	— 9,3	91,0	73,9	— 17,1
Kommunernas inkomster						
Kommunal inkomstskatt	8,0	6,8	— 1,2	8,0	5,6	— 2,4
Sammanlagd summa	97,1	86,6	— 10,5	99,0	79,5	— 19,5

Anm. Beräkningen av de här ovan angivna statliga och kommunala inkomstskattebeloppen har gjorts med utgångspunkt från de för respektive taxeringsår verkställda beräkningarna av kattebeloppen, varefter fördelning på olika budgetår skett med hänsyn till terminerna för erläggande av den preliminära skatten. Därvid har förutsatts att den preliminära skatten överensstämmer med de för respektive inkomstår taxerade beloppen.

[1] I denna kolumn har upptagits de belopp som ingår i förhandsberäkningarna för budgetåret 1957/58.

[2] Då några förhandsberäkningar ej föreligger för budgetåret 1958/59 har i denna kolumn upptagits de belopp som hänför sig till förhållandena år 1956 (jfr tabell 6).

[3] Endast så stor del av restitutionen å starkvin som kan avräknas mot utskänkningsskatten å starkvin för tredje kvartalet 1957 är här avdragen, återstående del av denna restitution (0,4 miljon kronor) är avdragen från utskänkningsskatten å spritdrycker.

[4] Motsvarar utskänkningsskatten för juni 1957, vilken inflyter till statsverket i juli 1957.

KAPITEL X

Förtärings- och förvaringsförbuden

De nu gällande bestämmelserna rörande förtärings- och förvaringsförbuden — för vilkas tillkomst och innebörd redogörelse lämnats i kapitel III — har så vitt kommittén kunnat finna i viss utsträckning utnyttjats på ett sätt som icke har varit avsett. Visserligen har de nya möjligheterna med tillfällig utskänkning till slutet sällskap enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen kommit till användning i stor omfattning, men det har likväl förekommit, att innehavare av samlingslokaler eller festvåningar, i vilka tidigare vid festtillfällen måltider serverats och alkoholfria drycker utskänkts, i syfte att undgå förtärings- och förvaringsförbuden genomfört — eller påstått sig ha genomfört — en sådan omläggning av rörelsen, att vid dylika tillfällen endast maten tillhandahållits av lokalens innehavare eller den anlitade restauratören, medan kaffe, läskedrycker och andra alkoholfria drycker medförts av värden. Med åberopande av att någon *utskänkning* (dvs. något tillhandahållande mot ersättning) av alkoholfria drycker icke ägt rum har lokalens innehavare sedermera hävdat den meningen, att förtärings- och förvaringsförbuden icke vidare ägde giltighet för lokalen och att medförda spritdrycker följaktligen finge fritt förtäras i densamma.

Härtill är först och främst att anmärka, att en dylik tillämpning är uppenbart stridande mot förtärings- och förvaringsförbudens av departementschefen angivna syfte. Vad i detta hänseende anförts av departementschefen måste tydligen gälla för varje festvåningsrörelse, och det torde icke kunna anföras något skäl för att förtäring av medförda spritdrycker skulle vara mindre olämplig i fall då kaffe och läskedrycker utskänkes, än då samma drycker serveras under former, som icke kan betecknas som utskänkning. Vid förbudets tillkomst torde lagstiftaren ha utgått från att varje restaurangrörelse, vare sig den bedrives i matsal eller sker i festvåning, normalt måste vara kombinerad med utskänkning av drycker. Det torde också vara höjt över allt tvivel, att påståendet, att värden själv medför de alkoholfria dryckerna, i det övervägande flertalet fall är en ren konstruktion; i själva verket torde de alkoholfria dryckerna mycket ofta inköpas och tillhandahållas av lokalens innehavare eller den som där ombesörjer restaurangrörelsen, ehuru detta förhållande döljes genom att varorna debiteras värden på särskild räkning.

Från samlingslokalerna och de privata festvåningarna har intresset för en tillämpning av det nu berörda systemet spritt sig även till vissa vin- och spritrestauranger, som begärt att få »avsyna» sina festvåningar eller att

från sina utskänkningslokaler få avskilja vissa utrymmen, avsedda att upplåtas till gäster, som själva medför spritdrycker.

Oaktat det således torde vara klart, att det nu angivna förfarandet innebär ett kringgående av förtärings- och förvaringsförbuden, har det i praktiken visat sig svårt att med lagstiftningens nuvarande konstruktion leda i bevis, att en lagöverträdelse föreligger. Förtärings- och förvaringsförbuden är meddelade endast i de tre försäljningsförordningarna och är följaktligen tillämpliga endast i den mån det kan styrkas, att någon av dessa förordningar äger giltighet.

Motsvarande lagstiftning i grannländerna Finland, Norge och Danmark synes ur nu angivna synpunkter vara mera ändamålsenlig än den svenska. Den finska lagen om alkoholdrycker av år 1932 stadgar i § 44 förtärings- och förvaringsförbud bland annat i *restaurang*, som ej har utskänkningsrätt. Den norska rusdryckslagen av år 1927 föreskriver i § 66 förtäringsförbud för varje »*beværtningssted*». Den danska lagen av år 1939 stadgar i § 34 förtärings- och förvaringsförbud för *Beværtninger og Gæstgiverier uden Ret til Udskænkning af stærke Drikke.*

Kommittén finner det för sin del påkallat, att sådan ändring snarast möjligt vidtages i den svenska lagstiftningen, att omfattningen av förtärings- och förvaringsförbuden blir klarare fastställd. Förbuden bör enligt kommitténs uppfattning först och främst gälla i varje lokal, som organiskt tillhör en restaurangrörelse, samt i s. k. privata festvåningar, som upplåtes för servering av måltider vid festtillfällen. I fråga om sistnämnda lokaler torde det vara nödvändigt att till förebyggande av försök till kringgående meddela bestämmelser, som gäller vare sig måltiden tillhandahålles av lokalens innehavare eller av en särskilt anlitad restauratör eller annan företagare. Vad nu anförts om de privata festvåningarna bör i lika mån gälla sådana samlingslokaler — även folkets hus och bygdegårdar — där restaurangrörelse varaktigt eller tillfälligt bedrives. I samtliga nu angivna fall bör, såframt förtäring av rusdrycker är avsedd att äga rum, utskänkningsrättighet förvärvas, antingen i form av tillstånd till årsutskänkning eller tillfällig utskänkning eller i form av överlåten utskänkningsrätt enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen.

Med hänsyn till konstruktionen av de nuvarande försäljningsförordningarna — rusdrycksförsäljningsförordningen, ölförsäljningsförordningen och förordningen om försäljning av alkoholfria drycker — torde det knappast vara möjligt att i dessa förordningar införa bestämmelser, som icke äger samband med utskänkningsrörelse. De nya stadgandena torde därför lämpligen böra intagas i en särskild förordning, som stadgar förtärings- och förvaringsförbud oberoende av huruvida utskänkning förekommer eller ej. (Se bilaga 1.) I samband härmed torde de nuvarande bestämmelserna om förtärings- och förvaringsförbud i de tre försäljningsförordningarna böra upphävas.

AVDELNING II

Servisavgiftsfrågan

KAPITEL XI

Servisavgiftsfrågans tidigare behandling och nuvarande förhållanden

Inledning

Serveringspersonalen vid restaurangerna har sedan gammalt väsentligen erhållit sin inkomst genom särskilda avgifter som lämnats direkt av gästerna. Ursprungligen var dessa avgifter i huvudsak frivilliga och till sin storlek icke närmare bestämda. Förhållandena kom emellertid småningom att stabiliseras, dels så att avgifterna närmast ansågs obligatoriska, dels så att avgifternas storlek blev mer enhetlig. Slutligen har serveringspersonalen —sedan bestämmelser härom år 1930 införts i kollektivavtalen — numera undantagslöst erhållit rätt att uppbära 10 procent på notans belopp. Med termen dricksystemet förstås egentligen den tidigare ordningen med frivilligt erlagda dricks pengar medan den nuvarande vanligen benämnts servisavgiftssystemet.

Frågan om reformering av serveringspersonalens avlöningssystem har sedan första världskriget diskuterats i flera olika sammanhang. De synpunkter som härvid anlagts har varit av skiftande art. I början betonades huvudsakligen spörsmålets sociala sidor. Det ansågs att den rådande ordningen överhuvudtaget var en otillfredsställande avlöningsform som innebar åtskillig osäkerhet för de anställda. På senare tid har nykterhetspolitiska synpunkter på frågan alltmer kommit i förgrunden när det gäller spritrestaurangerna. I sådant hänseende har framhållits att systemet med servisavgifter strider mot principen om det enskilda vinstintressets avkoppling från utskänkningen och överhuvudtaget försvårar ett strikt iakttagande av de bestämmelser som reglerar denna.

I det följande lämnas en översikt av frågans tidigare behandling och de nu rådande förhållandena. Härvid behandlas först avlöningsfrågans reglering i kollektivavtalen och de diskussioner som vid avtalsförhandlingarna förts mellan arbetsmarknadens parter. Då servisavgiftsfrågan länge stått i nära samband med frågan om en författningsmässig reglering av arbetstiden inom hotell- och restaurangbranschen berörs i sammanhanget också denna sistnämnda fråga. Slutligen redogöres för två av utskänkningsvinstkommittén verkställda undersökningar rörande serveringspersonalens inkomst av servisavgifter.

Löneavtal och arbetstidsreglering

Kollektivavtalen. Före den nuvarande ordningens införande år 1930 var serveringspersonalen helt beroende av den inkomst som kunde erhållas genom dricks pengar som frivilligt lämnades av gästerna. Från tiden efter första världskriget blev detta s. k. dricks penningsystem föremål för stark kritik såväl från serveringspersonalens som från olika myndigheters sida, då det ansågs medföra många olägenheter och skapa allmän osäkerhet för personalen. Kravet på dricks penningsystemets avskaffande infördes också i stadgarna för Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund, då detta bildades 1918. Det första kollektivavtalet för hotell- och restaurangbranschen, som träffades år 1920, kom emellertid icke att medföra någon ändring i dittillsvarande förhållanden. Enligt avtalet skulle nämligen kontant avlöning från arbetsgivaren icke utgå till serveringspersonalen, »med hänsyn till att denna personals kontanta inkomster bestod av frivillig ersättning från gästerna». De följande kollektivavtalen fram till år 1930 innehöll i huvudsak samma bestämmelse.

Under 1920-talet förekom emellertid vid upprepade tillfällen diskussioner och förhandlingar rörande dricks penningfrågan mellan arbetsgivare- och arbetstagareorganisationerna. Härvid inriktade man sig huvudsakligen på en avlösning av dricks penningsystemet genom införandet av en fastställd servisavgift och avtal om en av arbetsgivarna garanterad minimiinkomst för de anställda. År 1926 hemställde personalförbundet hos finansdepartementet om utredning av frågan om och på vad sätt serveringspersonalen kunde — med hänsyn bland annat till restriktionssystemets effektiva upprätthållande — frigöras från beroende av spritservering. I remissyttrande över denna framställning underströks från arbetsgivaresidan, att en utredning av ifrågasatt art borde vara allsidig. Den borde således icke endast avse den del som berörde restriktionssystemet, för vars upprätthållande dricks penningsystemet för övrigt icke ansågs kunna utgöra någon fara. Då frågan om avlöningsformer för serveringspersonalen emellertid var ett rent lönespörsmål, som i likhet med andra anställningsvillkor fick göras till föremål för diskussion och avtal mellan de berörda organisationerna, borde utredningen verkställas genom en av dessa utsedd kommitté. Personalförbundets framställning föranledde icke heller någon åtgärd.

Däremot enade sig parterna följande år, 1927, om att själva utreda frågan, huruvida gällande rusdryckslagstiftning eller andra författningar lade hinder i vägen för en avlösning av dricks penningsystemet genom uttagande hos gästerna av särskild ersättning för serveringen med viss procent av priset på den intagna förtäringen. Den rättsliga sidan av spörsmålet anförtroddes härvid åt dåvarande häradshövdingen K. Schlyter. Dennes utlåtande innebar, att något lagligt hinder mot tilläggande av servisavgift vid försäljning av rusdrycker icke kunde anses föreligga. Däremot ansågs det icke över-

ensstämma med rusdrycksförsäljningsförordningens bestämmelser att avtal träffades om en fast avlöning för personalen mot det att restauratören för egen räkning uppbar servisavgifterna. I den mån överskott å servisavgifterna kom restauratören tillgodo, skulle detta innebära, att denne fick ekonomisk fördel av ökad utskänkning av rusdrycker såväl inom som utom vinstkvantiteterna.

De fortsatta förhandlingarna mellan parterna ledde sedermera till att dricks penningsystemet avskaffades genom 1930 års kollektivavtal. I detta stadgades, att serveringspersonalen hade rätt att av gästen erhålla servisavgift med 10 procent på notans belopp. I samband härmed infördes bestämmelser om viss minimiinkomst som skulle garanteras av arbetsgivaren. Någon ändring i den sålunda införda ordningen har härefter icke skett.

Frågan om servisavgiftens avskaffande har emellertid vid upprepade tillfällen behandlats vid avtalsförhandlingar under senare år. Endast ett par punkter i utvecklingen må här beröras. Från arbetsgivaresidan föreslogs sålunda vid 1938 års avtalsförhandlingar, att arbetsgivarna helt skulle bestrida serveringspersonalens avlöning och att denna icke skulle äga rätt att mottaga dricks pengar eller motsvarande ersättning från gästen för sitt arbete. De härvid föreslagna bestämmelserna hade i huvudsak följande lydelse.

Arbetsgivaren bestrider helt serveringspersonalens avlöning, och skall denna enligt arbetsgivarens fria val antingen direkt inräknas i varornas försäljningspris eller ock på nota, som vid likvid av förtäring tillhandahålles gäst, debiteras såsom särskild serveringsavgift med ett belopp, motsvarande 10 % på varornas försäljningspris.

Serveringspersonal äger icke rätt att av gäst mottaga gottgörelse i form av dricks pengar eller annorledes för utfört serveringsarbete. Emottagande av gottgörelse i strid härmed kan, därest förseelsen efter varning upprepas, föranleda omedelbart avsked utan iakttagande av stadgad uppsägningstid.

Det åligger arbetsgivaren att på lämpligt sätt bringa den i detta moment fastställda ordningen till gästernas kännedom och att därvid uttryckligen angiva, huruvida systemet med serveringsavgift användes eller ej.

Arbetsgivaren utbetalar till fast anställd serveringspersonal månadslön, vilken utgöres av dels ett fast belopp, dels försäljningsprovision. Lönens fasta del angives i (särskild) tablå och försäljningsprovisionen skall uppgå till $^1/_{11}$ av det belopp varmed den serverandes försäljningssumma i genomsnitt för månad under en tvåmånadsperiod överstiger de i tablån i sådant avseende angivna siffrorna. I försäljningssumman inräknas serveringsavgiften vid de företag, där dylik avgift uppföres på notan.

Personalförbundet förklarade sig icke kunna taga ställning till detta förslag utan särskild utredning och var därför icke berett att medverka till frågans lösning i samband med förhandlingarna. I skrivelse till personalförbundet den 30 mars 1938 hemställde sedermera arbetsgivaresidan, att en utredning i dricks penningfrågan skulle vidtagas. Personalförbundet avböjde till en början denna framställning men accepterade sedermera i skrivelse den 26 mars 1939 förslaget om utredning. Den ifrågasatta utredningen kom också

till stånd, ehuru dess arbete i och med krigsutbrottet synes ha runnit ut i sanden. Genom 1946 års avtal infördes bestämmelse om inleverering av servisavgifterna dag för dag och utlämning till personalen två gånger i månaden. Avlöningssystemet för serveringspersonalen diskuterades sedermera ånyo vid 1955 och 1956 års avtalsförhandlingar. Sistnämnda år yrkade personalförbundet på införande av kontantlönesystem kombinerat med viss försäljningsprovision, medan arbetsgivaresidan önskade bibehålla den gamla ordningen med den ändringen att servisavgifterna obligatoriskt skulle uppföras på notan. Någon ändring i de dittills gällande principerna kom dock icke till stånd.

De nu gällande avtalsbestämmelserna innehåller i huvudsak — såvitt är av intresse i förevarande sammanhang — följande.

Med fast anställd personal avses sådan personal som anställes mot månadslön eller månadsgarantilön. Med extra anställd personal avses all annan personal, dvs. sådan som anställdes mot tim- eller daglön respektive dagsgaranti. Extra anställd som fortlöpande tjänstgjort i en månad skall av arbetsgivare som regel skriftligen erbjudas fast anställning mot månadslön respektive månadsgarantilön.

All personal erhåller fri kost, inklusive måltidsdryck, under och i omedelbar anslutning till arbetstiden. Den fria kosten utgöres vid full arbetstid vanligtvis av två måltider jämte kaffe med bröd.

Som ersättning för kost å fritid erhåller fast anställd med arbetstid överstigande 30 timmar i genomsnitt per vecka en kostavlösning med 36 kronor per månad att utgå vid sidan av kontant lön och garantibelopp. Vid arbetstid överstigande 15 men icke 30 timmar i genomsnitt per vecka utgår kostavlösning med halva beloppet. Vid arbetstid uppgående till högst 15 timmar i genomsnitt per vecka utgår ingen kostavlösning.

Överenskommelse må träffas om att anställd i stället för kostavlösning skall erhålla fri kost även å fritid. För anställda med uteslutande nattjänstgöring gäller särskilda bestämmelser.

Serveringspersonal är berättigad att av gästerna erhålla servisavgift, motsvarande 10 procent av de serverade varornas sammanlagda försäljningspris. Personalens rätt till servisavgift skall på lämpligt sätt bringas till gästernas kännedom.

Servisavgifterna skall, med belopp motsvarande 10 procent av försäljningssumman, i samband med redovisningen av dagskassan dag för dag inlevereras till restaurangens kassa. De sålunda samlade servisavgifterna utbetalas till respektive serverande två gånger i månaden.

Fast anställd serveringspersonal garanteras av arbetsgivaren en viss minimiinkomst per månad enligt följande grunder. Garantibestämmelsen träder i kraft därest den serverandes försäljningssumma vid full arbetstid i medeltal per månad under en period av två månader, räknat från och med den 26 december, 26 februari etc., icke uppgår till sådant belopp, att 10

procent därav överstiger vissa för olika restauranggrupper och ortsgrupper angivna belopp. I sådant fall skall arbetsgivaren för var och en av tidsperiodens månader utbetala en summa, motsvarande det belopp, varmed 10 procent av försäljningssumman understiger förenämnda belopp. De ifrågavarande beloppen framgår av tabell 1.

Tabell 1. Garanterad minimiinkomst för fast anställd serveringspersonal enligt 1956 års kollektivavtal

Restauranggrupp	Ortsgrupp				
	Stor-Sthlm	5	4	3	2
A. 1. Personal med yrkesbok o. avlagt fackprov	713:—	683:—	658:—	638:—	608:—
2. Personal med yrkesbok	568:—	548:—	528:—	508:—	488:—
3. Personal, som arbetat 3 månader i serveringstjänst vid A-rest	498:—	493:—	483:—	478:—	473:—
B. Personal, som arbetat 3 månader i serveringstjänst samt ambulerande tobaksförsäljerska	498:—	493:—	483:—	478:—	473:—

För extra serveringspersonal utgår servisavgift enligt samma grunder som för den fast anställda personalen. Den garanterade minimiinkomsten bestämmes dock per dag.

I tidigare avtal fanns särskilda stadganden angående förmåner vid sjukdom och olycksfall. Sedan den allmänna sjukförsäkringen införts gäller härom vissa förenklade regler. Som ersättning för tidigare förmåner erhåller fast anställd med arbetstid överstigande 30 timmar i genomsnitt per vecka ett sjukavlösningsbelopp av 12 kronor per månad att utgå vid sidan av löner och garantibelopp. Vid arbetstid överstigande 15 men icke 30 timmar i genomsnitt per vecka utgår sjukavlösning med halva beloppet. Vid arbetstid uppgående till i genomsnitt högst 15 timmar per vecka utgår ingen sjukavlösning.

Varken enligt tidigare eller nu gällande avtal föreligger något hinder för att serveringspersonal avlönas med kontantlön. Kontantlönesystem förekommer dock såvitt avser restauranger med rätt till rusdrycksutskänkning endast i några enstaka fall. Däremot har vid ölkaféer och liknande näringsställen, åtminstone i de större städerna, ett system med en mindre del fast lön i viss mån vunnit insteg. Vad beträffar annan personal än serveringspersonal vid hotell har däremot drickspenningsystemet numera fullständigt avskaffats — särskilda betjäningsavgifter uppföres på hotellräkningen och några drickspengar förutsättes icke. Betjäningsavgifterna upptages av arbetsgivaren, som ersätter personalen för dess arbete genom kontant lön.

Arbetstidens reglering. Någon författningsmässig reglering av serveringspersonalens arbetstid tillkom icke förrän i och med 1944 års hotellarbetstids-

lag. Såväl enligt 1919 som 1926 års arbetstidslagar undantogs sålunda från lagstiftningens tillämpning sådant arbete i hotell-, restaurang- eller kaférörelse som var att hänföra till allmänhetens direkta betjänande. Motiveringen för detta undantag var de betydande olägenheter en lagstadgad reglering av arbetstiden skulle medföra för sådana personalgrupper som hade att betjäna allmänheten, i synnerhet när dessas arbetsförtjänst väsentligen utgick i form av dricks pengar.

Vid 1928 års riksdag hemställdes genom likalydande motioner (FK: 166, AK: 318) om utredning rörande bland annat hotell- och restaurangpersonalens arbetsförhållanden, varvid särskilt påtalades den långa arbetstid som förekom inom ifrågavarande arbetsområde. Sedan vederbörande utskott (första kammarens andra tillfälliga utskott, utl. nr 6 och andra kammarens fjärde tillfälliga utskott, utl. nr 7) tillstyrkt bifall till motionerna, beslöt riksdagen (Rskr 243) i enlighet med utskottsförslaget. Kungl. Maj:t gav härefter socialstyrelsen i uppdrag att verkställa den begärda utredningen och att avgiva de förslag vartill denna utredning kunde ge anledning. Socialstyrelsens utredning framlades sedermera år 1931. Utredningen föranledde dock icke några vidare åtgärder.

Vid 1937 års riksdag upptogs frågan ånyo i motion (AK: 165). I denna hemställdes, att arbetstidslagens undantag rörande vissa arbeten i hotell-, restaurang- och kaférörelse skulle upphävas. Ifrågavarande undantag grundade sig — erinrades det — bland annat på det skälet, att en arbetstidsreglering skulle vara ofördelaktig för den berörda personalen med hänsyn till dricks penningsystemet. Detta skäl hade emellertid på senare tid i väsentlig mån förlorat betydelse, sedan bestämmelser bland annat om viss minimiinkomst införts i kollektivavtalen för den berörda personalen. Riksdagen beslöt också att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning rörande lämpligheten av en författningsmässig arbetstidsreglering (L^2U 12; Rskr 54). Också denna utredning uppdrogs åt socialstyrelsen, som sedan den år 1938 framlagt utredningsresultaten, år 1943 avlämnade förslag till arbetstidslag för hotell, restauranger och kaféer. I särskilt utlåtande i anslutning till detta förslag framhöll styrelsen att det visserligen icke kunde bestridas, att en arbetstidsförkortning måste medföra risk för inkomstminskning genom bortfall av en del möjligheter för personalen att erhålla dricks pengar. Med personalens fortgående organisering ansåg styrelsen att denna risk i viss mån torde reduceras genom förekomsten av garanterad minimiinkomst m. m. Förslaget ledde efter hand till antagandet av en särskild arbetstidslag för hotell och restauranger. Denna lag ersattes sedermera med den nu gällande arbetstidslagen den 23 maj 1947 (nr 216) för hotell, restauranger och kaféer.

I den gällande arbetstidslagen stadgas som huvudregel en maximal arbetstid av 144 timmar under loppet av tre veckor. Arbetstiden må under en tidrymd av 24 timmar icke överstiga 11 timmar. När särskilda skäl föreligger må emellertid arbetarskyddsstyrelsen medgiva att arbetstiden, utan att för-

längas för år räknat, må fördelas på annat sätt än nu sagts. Undantag må dessutom av styrelsen medgivas, dels när i visst fall särskilda skäl påkallar att arbetstiden utsträckes, dels i övrigt då det av uttalande av arbetstagarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetstagare, som skulle beröras av undantaget, finner detsamma önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

Tidigare utredningar och förslag rörande serveringspersonalens avlöningsförhållanden

I de förut — i samband med frågan om arbetstidens reglering — nämnda motionerna vid 1928 års riksdag berördes också hotell- och restaurangpersonalens avlöningsförhållanden och det i motionerna framställda utredningskravet omfattade även detta område. Härvidlag erinrades inledningsvis om den av personalförbundet år 1926 gjorda framställningen rörande utredning om dricksspenningsystemets avskaffande varefter anfördes följande.

Motiveringen för denna hemställan var av i huvudsak följande innehåll. Genom nu gällande restriktions- och kontrollbestämmelser har serveringspersonalen kommit i en ansvarsfull och bekymmersam mellanhandsställning. Det åligger personalen att noggrant tillse att intet överskridande av ransoneringsbestämmelserna sker, att övervaka att ingen gäst kommer i åtnjutande av annans ranson och att ingen gäst själv medför och förtär spritdrycker i restaurangen. Personalen kommer, om den söker fullgöra denna sin plikt, ofta i strid med gästerna, med resultat att lönen, dricksspenningarna, antingen helt uteblir eller reduceras på ett för dem, som är hänvisade att leva på denna form av lön, högst kännbart sätt. Restriktions- och kontrollbestämmelsernas effektiva upprätthållande är beroende av restaurangpersonalens lojalitet, men denna lojalitet ställes på ett alltför hårt prov, därigenom att personalens ekonomiska intresse blir engagerat. Statsmakterna ha funnit det riktigt, att kommuners och enskilda företagares intressen av sprithanteringen avkopplas. Detta steg i rätt riktning, om man vill nå resultat på restriktiv väg, tarvar med nödvändighet den kompletteringen, att även serveringspersonalens intressegemenskap med spritserveringen upphör.

Sedan dess har framställningen kommit på sidan. Emellertid torde såväl dess motivering som dess yrkande ännu i dag ha sin fulla giltighet. Den omständigheten, att ett begränsat antal större hotell i huvudstaden nu experimentera med s. k. betjäningsavgift i stället för dricksspenningarna, är icke ett tillräckligt skäl emot. Ty dels anses det, att samma system av praktiska skäl omöjligen kan tillämpas på smärre företag och i landsorten, och dels är det ingalunda visst att huvudstadsexperimentet varder bestående för framtiden. Är det ett samhällsintresse att restauratörernas privata ekonomiska intressen kopplas bort från sprithanteringen, så är det också ett samhällsintresse att personalens ekonomiska intresse kopplas bort. Att de restauranger, som direkt ligga under samhällelig skötsel, så böra förfara torde väl meningarna vara rätt ense om. Men att sedan upprätthålla en skillnad mellan restauranger under samhällelig och under privat ledning är icke sakligt befogat. Vad som gäller de förra bör ock gälla de senare.

Beträffande arbetsförhållandena anslöt sig riksdagen också i lönefrågan till motionärernas utredningskrav. I enlighet härmed kom socialstyrelsens

förenämnda utredning att omfatta också detta spörsmål. I ett i anslutning till den slutförda utredningen avgivet särskilt utlåtande den 3 september 1932 betonade styrelsen att den ägnat dricksspenningfrågan en ganska omsorgsfull utredning. Denna hade dock icke lämnat något fullt övertygande svar beträffande önskvärdheten av denna avlöningsforms bibehållande eller avskaffande. Vilken mening man än kunde hysa i frågan, ansåg socialstyrelsen emellertid, att tillfyllestgörande skäl icke förelåg för att staten i detta enstaka avseende skulle frångå sin hittills iakttagna passiva hållning i avseende på avlöningsförhållandena inom de enskilda företagen. Dessutom kunde förväntas att en efter de varierande förhållandena bättre avpassad reglering kunde erhållas kollektivavtalsvägen. Slutligen påpekades, att dricksspenningfrågan, såvitt den rörde utskänkningen av alkoholhaltiga drycker, sannolikt skulle uppmärksammas vid det inom 1928 års rusdrycks-lagstiftningsrevision pågående utredningsarbetet. Rusdryckslagstiftningsrevisionen upptog emellertid icke dricksspenningfrågan till behandling i sitt betänkande. Icke heller vid den följande behandlingen av nykterhetsfrågorna vid 1937 års riksdag berördes denna fråga annat än i förbigående.

Frågan väcktes emellertid ånyo vid 1938 års riksdag och kom också denna gång genom motion (FK: 209), då utredning begärdes om möjligheterna att avskaffa dricksspenningsystemet vid hotell och restauranger. Några nykterhetspolitiska synpunkter lades emellertid icke på problemet i denna motion. Det framhölls att frågan icke kunde betraktas som en angelägenhet enbart mellan arbetsmarknadens parter, utan allmänheten borde ha rätt att också få sina intressen beaktade. För allmänheten tedde sig systemet med särskild ersättning till personalen som ett föråldrat och opraktiskt avlöningssystem. Frågan om avlöning till den anställda personalen borde vara en angelägenhet mellan företagaren och den anställde. Jämväl för personalen måste det te sig motbjudande att för sin arbetsförtjänst vara beroende av något som i varje fall kunde uppfattas som gästernas välvilja. Motionen avstyrktes emellertid av första kammarens andra tillfälliga utskott till vars ståndpunkt också kammaren anslöt sig. Någon utredning kom alltså icke till stånd. Utskottets ståndpunktstagande motiverades med att det i första hand borde ankomma på arbetsgivarna och arbetstagarna att själva lösa den föreliggande frågan. Utskottet, som för sitt ställningstagande införskaffat yttranden från socialstyrelsen, Landsorganisationen och Svenska arbetsgivareföreningen, anförde i huvudsak följande.

Numera synes parternas intresse för lösande av frågan vara mera framträdande än tidigare, vilket framgår bland annat därav, att personalen inom Stockholms allmänna restaurangaktiebolag (SARA) nu begärt förhandlingar angående dricksspenningssystemets avskaffande. Dessutom har arbetsgivareföreningen framhållit, att den ingalunda ställer sig oförstående till en rationellare avlöningsform för nu ifrågavarande personal. Då landsorganisationen dessutom bestämt framhållit, att personalförbundet har för avsikt att vid nästkommande avtalsförhandlingar på dagordningen upptaga frågan om dricksspenningssystemets avskaffande, synas

sådana förutsättningar förefinnas för frågans lösande, att ett ingripande från riksdagen icke torde vara påkallat. Det bör även anses riktigt, att parterna själva givas tillfälle att genom sedvanliga förhandlingar söka lösa frågan, som, med hänsyn till gammal hävd och övriga inverkande omständigheter, torde vara så svårlöst, att den sakkunskap över vilken parterna förfoga icke kan förbigås.

Utskottet kan däremot icke ansluta sig till socialstyrelsens förslag om utredning, varigenom ett avsteg skulle tagas från den neutralitet som statsmakterna iakttagit för bevarande av avtalsfrihet för parterna å arbetsmarknaden. Det torde även vara lämpligast att lagstiftning i dylika frågor begränsas till sådana, som kunna hänföras till området för den sociala lagstiftningen.

I sitt yttrande anslöt sig *Socialstyrelsen* till motionärernas utredningskrav och anförde bland annat följande.

Frågan om en avveckling eller inskränkning av drickspenningsystemet inom hotell- och restaurangnäringen står sedan längre tid på dagordningen både i vårt land och i utlandet. Olägenheterna med denna betalningsform, såväl ur den mottagandes som ur den betalandes synpunkt, synas på senare tid ha framträtt med ökad styrka och skapat en växande opinion för dess avskaffande och ersättande med ett mera tidsenligt och rationellt avlöningssystem.

Vid en undersökning av möjligheterna att avskaffa drickspenningsystemet i vårt land synas förhållandena och utvecklingstendenserna på motsvarande område i utlandet böra uppmärksammas. Det bör framhållas, att denna avlöningsform i flertalet länder numera i stor utsträckning ställts på avskrivning inom hotellväsendet och där ersatts antingen med fasta löner, helt inkluderade i rumspriserna, eller med andel i procentuellt beräknade betjäningsavgifter.

Socialstyrelsen finner i likhet med motionärerna det vara önskvärt, att det ifrågavarande spörsmålet göres till föremål för särskild utredning, helst som drickspenningsystemet bland annat komplicerar frågan om en eventuell reglering av arbetstidsförhållandena inom hotell- och restaurangnäringen för sådan personal, som har att direkt betjäna allmänheten. Sambandet mellan drickspenningsystem och förlängd arbetstid framträder särskilt vid kaféer, matserveringar och andra smärre företag med svag ekonomisk bärkraft och jämförelsevis ojämn kundfrekvens. Det synes uppenbart, att en väsentlig avkortning av arbetstiden för serveringspersonalen vid dylika smärre företag — vilken personal uppbär huvuddelen av sina inkomster i form av drickspengar — för de anställda skulle innebära icke obetydligt minskade inkomster, vilken minskning ej torde kunna täckas av de ofta ekonomiskt svagt ställda ägarna till dylika småföretag.

Även i andra avseenden än det nu nämnda lärer ett fullständigt avskaffande av drickspenningsystemet — vare sig denna omläggning lämpligen kan ske genom lagstiftning eller ej — möta vissa svårigheter. Detta synes ej heller ha förbisetts av motionärerna, vilka emellertid icke närmare uppehållit sig härvid och ej heller lämnat några anvisningar om de avlöningsformer, som kunde anses böra träda i stället för det nuvarande systemet. För lösningen av detta problem torde erbjuda sig i huvudsak två vägar. Antingen åtager sig företagaren att betala personalen fasta löner, varvid drickspengarna helt indragas och motsvarande prisförhöjningar uttagas av allmänheten. Med nuvarande bestämmelser rörande utskänkning av rusdrycker lärer dock sådant tillägg icke kunna åsättas priserna å spritvaror. Det andra alternativet innebär ett system, varvid personalen åtnjuter kontantlön i form av andel i servisavgifter resp. betjäningsavgifter, vilka påföras såsom procentuella tillägg å räkningen. Denna avlöningsform, vilken som nämnts redan nu praktiseras vid vissa hotell, torde måhända ur olika synpunkter vara att föredraga.

Landsorganisationen underströk att den delade motionärernas uppfattning om dricksspenningsystemets principiella förkastlighet, då detta system var oförenligt med den rådande uppfattningen om förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. Systemets avskaffande stod också som en av huvudpunkterna på hotell- och restaurangpersonalens program, klart uttryckt i förbundsstadgarna. Dricksspenningsystemets avskaffande tillhörde emellertid enligt organisationens mening de intressefrågor, vilkas lösning borde ankomma på parterna själva. Lagstiftarens inblandning i dylika frågor borde begränsas till spörsmål, vilkas reglering tillhör området för den sociala skyddslagstiftningen. För övrigt framhöll Landsorganisationen att dricksspenningsystemets ersättande med ett system med å notan särskilt debiterad betjäningsavgift tydligen icke innebar någon principiellt riktig lösning av förevarande problem. Den enda rationella lösningen vore dricksspengarnas ersättande med fast kontant lön.

Svenska arbetsgivareföreningen ansåg att det måste överlåtas åt parterna i facket att på sedvanligt sätt genom fria överenskommelser finna det lämpligaste sättet för lönens beräknande. Ehuru föreningen icke ställde sig oförstående gentemot strävanden, som inriktar sig på att få till stånd en rationellare form för hotell- och restaurangpersonalens avlönande, kunde föreningen sålunda icke finna, att ett lagstiftningsingripande i denna fråga var motiverat eller lämpligt. Ett avskaffande av dricksspenningsystemet måste på ett ingripande sätt rubba grunderna för den avtalsbestämda avlöningen.

När dricksspenningfrågan härefter ånyo togs upp till behandling skedde detta helt ur nykterhetspolitiska synpunkter. I sitt betänkande angående nykterhetstillståndet under krigsåren (SOU 1944: 3) underströk den s. k. *snabbutredningen* att en grundläggande förutsättning för att kraven på nykterhet och ordning skulle kunna upprätthållas på ett tillfredsställande sätt inom utskänkningen var att personalen noggrant iakttog gällande föreskrifter för utskänkningens handhavande. Härvid erinrades om att dricksspenningsystemet var ägnat att motverka personalens intresse härvidlag. En ändring av avlöningssystemet så att dricksspenningarna bortföll skulle därför enligt utredningen ur angivna synpunkter vara av betydande värde. Därest ett tillfredsställande resultat icke kunde ernås på de fria förhandlingarnas väg i löneavtalets form, borde övervägas huruvida icke lagstiftningsvägen skulle föreskrivas att serveringspersonal skall åtnjuta fast lön. Utredningens uttalande föranledde dock inga åtgärder.

I riksdagen behandlades dricksspenningfrågan härefter år 1951 i anledning av motion i första kammaren (nr 167), vari begärdes utredning angående dricksspenningsystemets avskaffande på hotell och restauranger. De synpunkter som anlades på frågan var i första hand allmänt sociala.

För den som skall leva på dricksspengar gäller det att ställa sig in hos gästen. Inom ett fritt och demokratiskt samhälle är det en osund företeelse med den beroendeställning, som betjäningen får gentemot kunderna. Samma synpunkter

gälla givetvis gästerna. Den som vill och har ekonomisk förmåga att ge mest drickspengar blir även mer uppskattad av personalen, än den, som av ekonomiska skäl saknar denna förmåga, oavsett hans mer eller mindre korrekta uppträdande i övrigt. Att en människa skall värdesättas efter sin ekonomiska förmåga att ge drickspengar är naturligtvis fullständigt absurt.

I sammanhanget betonades emellertid också att det var tydligt, att drickspenningsystemet icke gynnat utan tvärtom motverkat samhällets nykterhetssträvanden. Motionärerna berörde också den beskattningspolitiska sidan av spörsmålet. Det enda effektiva sättet att avskaffa drickspenningsystemet tycktes enligt motionärerna vara att i lag förbjuda att såväl ge som mottaga drickspengar. För utskottsbehandlingen av motionen inhämtades ett antal remissyttranden. Av dessa framgick att drickspenningsystemet såsom avlöningsform avskaffats vid hotellen men kvarstod vid restauranger i enlighet med gällande kollektivavtalsbestämmelser. Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund ifrågasatte starkt, huruvida nykterhetssträvandena skulle gagnas genom förbjudandet av drickspengar. Även Landsorganisationen avstyrkte motionen under framhållande att frågan icke borde bli föremål för lagstiftningsåtgärder. Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranger, med vilken AB Trafikrestauranger instämde, anförde bland annat, att föreningen var av den bestämda uppfattningen, att drickspenningsystemets avskaffande icke kunde komma till stånd genom lagbestämmelser.

Utskottet (I ABU, utl. nr 12) ansåg att det närmast borde ankomma på hotell- och restaurangnäringens organisationer att fortsätta reformarbetet på berörda område. Till denna ståndpunkt anslöt sig också kammaren.

Någon närmare behandling av de med drickspenningsystemet förenade frågorna kom icke till stånd genom *1944 års nykterhetskommitté*. Kommitténs ståndpunkt anslöt sig emellertid till den som antagits av första kammarens allmänna beredningsutskott vid 1951 års riksdag. Drickspenningsystemet stred enligt nykterhetskommittén visserligen mot den grundsats om det privata vinstintressets eliminerande från rusdryckshandeln som i övrigt gällde i alkohollagstiftningen. Kommittén ansåg emellertid att det i första hand ankom på restaurangnäringens organisationer att lösa frågan (betänkande del V: principbetänkande). I sitt betänkande angående rusdrycksförsäljning och nykterhetsvård (del VI) utvecklade kommittén sina synpunkter något närmare.

Som bl. a. snabbutredningen tidigare framhållit, har drickspenningssystemet ett visst sammanhang med frågan om utskänkningskontrollen. Man måste utgå ifrån att drickspengarna kan vara ett incitament till överträdelser av restriktionerna. Det kan ifrågasättas om inte personalens intresse av drickspengar i realiteten innebär ett viktigare avsteg från principen om avkoppling av det enskilda vinstintresset i rusdryckshandeln än den återstod av restauratörernas vinstintresse som finns kvar efter den nedskrivning av vinstkvantiteterna som pågått sedan 1938.

Under år 1950 torde det belopp som erlagts i dricksspengar på rusdrycker ha uppgått till omkring 20 milj. kr. (totala utskänkningsbeloppet var 175, 9 milj. kr.) medan restauratörernas och de allmänna restaurangbolagens sammanlagda vinst på rusdrycksutskänkningen utgjorde 19,3 milj. kr. Den senare summan minskar för varje år, medan dricksspenningbeloppet ökar när priserna stiger eller omsättningen växer.

Det måste för övrigt betraktas som i hög grad irrationellt att serveringspersonalens inkomster blir beroende av spritskatternas storlek. Förhållandet mellan arbetsprestation och inkomst blir också mycket växlande.

På en viktig punkt kommer emellertid dricksspenningfrågan att få minskad betydelse, om kommitténs förslag genomföres. Genom att centiliterrestriktionerna i huvudsak avskaffas, försvinner den bestämmelse som torde vara lättast att överträda och där följaktligen dricksspengarnas storlek kan tänkas ha större betydelse än eljest. Trots detta torde dricksspenningssystemet även i framtiden vara förenat med vissa nackdelar ur nykterhetssynpunkt.

Det är emellertid uppenbart att även andra synpunkter kan läggas på dricksspenningfrågan. För den av vederbörande organisationer hävdade uppfattningen, att serveringspersonalens avlöningsform inte bör göras till föremål för lagstiftning, kan vägande skäl anföras. Såsom beredningsutskottet framhöll när frågan behandlades av 1951 års riksdag, torde det inte vara omöjligt att träffa en överenskommelse som skulle kunna lösa problemet eller åtminstone begränsa dess räckvidd. Kommittén förutsätter att arbetsmarknadens parter har uppmärksamheten riktad på detta.

Mot kommitténs ställningstagande i dricksspenningfrågan reserverade sig ledamoten Utterström. Reservanten ansåg att dricksspenningsystemet var en påfallande svaghet i den rådande ordningen genom att serveringspersonalen på grund härav hade ett direkt ekonomiskt intresse i omfattningen av utskänkningen av de jämförelsevis dyra rusdryckerna. Särskilt framhölls att missförhållandet gällde den i viss mening ömtåligaste sektorn, nämligen i själva kontaktytan mellan utskänkningen som affärsrörelse och dess kundkrets.

Det kunde för ett oförvillat omdöme icke råda minsta tvivel om att det förhållandet, att serveringspersonalen i dess helhet på restauranger med utskänkningsrättigheter genom eget ekonomiskt intresse var direkt engagerad för vidmakthållande och ökning av utskänkningens omfattning, icke var till fromma för en lycklig utveckling.

Personalens dricksspenningintresse innebar — framhöll reservanten — i realiteten ett viktigare avsteg från principen om avkoppling av det enskilda vinstintresset i rusdryckshandeln än den återstod av restauratörernas vinstintresse, som kvarstod efter den sedan år 1938 pågående nedskrivningen.

Reservanten ansåg att den rent ekonomiska sidan av frågan kunde och borde lösas i samband med frågan om kostnadsersättningen till restauratörerna. Den möjligheten skulle då kunna föreligga, att i överlåtelsekontraktet inrymdes bestämmelse av den innebörden, att servisavgift måste tecknas å serveringsnota och beräknas endast efter priset å andra serverade varor

än rusdrycker. En sådan ordning skulle givetvis påkalla särskilda avtal med serveringspersonalen hos dessa restauranger samt en jämkning av den till dessa restauranger utgående fasta ersättningen för utskänkningens handhavande.

I reservationen påpekades att servisavgifterna på rusdrycker år 1950 kunde beräknas till omkring 20 miljoner kronor — medan restauratörernas inkomster av utskänkningen samma år uppgick till 19,34 miljoner kronor — och att det sålunda här var fråga om ett ekonomiskt intresse av betydande storleksordning. I övrigt anfördes bland annat följande.

Att drickpenningsystemet medför svårigheter även för en del av näringsutövarna framgår av följande uttalande av Normabolaget i Stockholm, som återgives i bilaga 3 till kommitténs maltdrycksbetänkande: »Drickspenningsystemet bör i all restaurangrörelse avskaffas och detta torde icke kunna ske utan medverkan av lagstiftningen. De större inkomster, som utan egentligt merarbete nu tillfaller servispersonalen på spritrestauranger, vållar de spritfria restaurangerna särskilda svårigheter, då spritrestaurangerna härigenom dra till sig personal, som utbildats inom de spritfria restaurangerna. Norma lägger årligen ned betydande kostnader på utbildning av servispersonal, som efter någon tid söker sig till de större inkomster som står till buds hos SARA och andra spritrestauranger. Jämnare inkomstförhållanden, avpassade till det verkliga arbetet, för serveringspersonalen på spritfria och spritrestauranger, är ett betydande nykterhetsintresse.»

En tillfredsställande ordning i fråga om rusdrycksutskänkningen kan icke uppnås, innan frågorna om restauratörernas vinst och drickspenningsystemet ha fått en tillfredsställande lösning. En ny försäljningslagstiftning, hur den än är utformad, motsvarar på ett viktigt område icke de krav som måste ställas på den, om den icke ger lösning på spörsmålet att avveckla det på rusdrycksomsättningens storlek avhängiga vinstintresset.

I de yttranden som avgavs över nykterhetskommitténs förslag berördes dricksspenningfrågan av åtskilliga remissinstanser. Härvid framkom i huvudsak följande.

Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund, Landsorganisationen och Sveriges hotell- och restaurantförbund uttalade, att frågan borde lösas genom förhandlingar mellan parterna på arbetsmarknaden. Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund ansåg att talet om serveringspersonalens vinstintresse vid utskänkningen var väsentligt överdrivet.

Länsstyrelsen i Uppsala län och länsnykterhetsnämnden i Norrbottens län betonade, att frågan om drickspenningsystemets avskaffande var en ur nykterhetspolitisk synpunkt viktig fråga och att — om restaurangnäringens organisationer icke inom rimlig tid löste denna fråga — andra utvägar borde prövas.

Länsnykterhetsnämnden i Skaraborgs län, stadsfullmäktige i Borås och Visby, Sveriges nykterhetsvänners landsförbund, Sveriges storloge av IOGT, Nationaltemplarorden, Systembolagens förtroendenämnd samt Alkoholfria hotell och restauranger andelsförening u. p. a. anslöt sig till herr Utterströms reservation. Länsnykterhetsnämnden i Västerbottens län ansåg realiseran-

det av Utterströms förslag i högsta grad önskvärt och underströk nödvändigheten av att frågan blev uppmärksammad och fick en ur nykterhetssynpunkt tillfredsställande lösning.

Sveriges centrala restaurangaktiebolag anförde bland annat.

Den svårbemästrade men i nykterhetshänseende betydelsefulla frågan om avlöningsformen för serveringspersonal har kommittén i stort sett skjutit ifrån sig såsom utgörande en förhandlingsfråga för arbetsmarknadens parter. Då även denna fråga numera överlämnats till utredning i särskild ordning, vill bolaget här allenast ha uttalat, att bolaget anser detta problem vara mera än en avtalsfråga, alldenstund en omläggning av avlöningssystemet därhän, att personalens intresse av ökad rusdrycksförsäljning utmönstrades, skulle främja en sanering av utskänkningsförhållandena. Med ett borttagande av kvantitetsbegränsningen i utskänkningen skulle gynnsammare förutsättningar uppstå för genomförande av en dylik omläggning, eftersom icke samma utrymme för påtryckningar om överservering komme att föreligga.

Länsnykterhetsnämnden i Göteborgs och Bohus län hävdade att frågan snarast borde lösas lagstiftningsvägen i stället för att sammankopplas med ovidkommande intressen hos avtalsförhandlande parter.

Allmänna krav på drickspenningsystemets avskaffande ställdes av Nykterhetsorganisationen Verdandi, De kristna samfundens nykterhetsrörelse, Vita bandet, styrelsen för Aktiebolaget Göteborgssystemet och Folkpartiets kvinnoförbund. Att frågan måste lösas på ett ur nykterhetssynpunkt tillfredsställande sätt framhölls av socialstyrelsen, medicinalstyrelsen, länsnykterhetsnämnderna i Gotlands och Hallands län, stadsfullmäktige i Jönköping samt Sytembolagens kontrollföreståndareförening.

Verdandi anförde följande.

Enligt gällande bestämmelser skall rusdrycker tillhandahållas under sådana former, att de vållar så ringa skada som möjligt. Följande av bestämmelsernas anda förutsätter en viss medverkan från serveringspersonalens sida. Denna kan av flera skäl inte bli så effektiv som önskligt vore, och en starkt bidragande orsak torde vara serveringspersonalens avlöningsförhållanden. Betalningens storlek är beroende bland annat på mängden av utskänkta drycker, och det är mänskligt att söka få så hög dagsinkomst som möjligt genom att mer eller mindre söka stimulera till en ökad konsumtion bland gästerna. Både »snabbutredningen» och nykterhetskommittén har kunnat konstatera, att drickspenningsystemet är ägnat att avtrubba personalens intresse för gällande föreskrifter. Drickspenningsystemet medför också att i vissa fall personer, som icke önskar några alkoholdrycker, får sämre service än övriga gäster. — Verdandi anser, att drickspenningsystemet strider mot grundsatsen om det privata vinstintressets eliminerande ur rusdryckshandeln och att det bör ersättas, liksom inom andra områden, av en fast lön, vars storlek göres helt oberoende av myckenheten utskänkta alkoholdrycker. — Skulle inte detta av praktiska skäl ännu kunna genomföras bör restauranger med spriträttigheter införa den praxisen, att på sina notor endast upptaga serveringsavgift på mat och måltidsdricka och icke på spritdrycker och vin.

Undersökningar rörande serveringspersonalens inkomst av servisavgifter

För att kunna ta ställning till frågan huruvida servisavgiftsystemet bör bibehållas eller ersättas med andra avlöningsformer har kommittén ansett det vara nödvändigt att företa närmare undersökningar rörande den nuvarande ordningens innebörd och verkningar. I sådant syfte har två särskilda undersökningar genomförts, avseende garantilöneperioderna den 26 september—25 november 1953 och den 26 januari—25 mars 1956. Vid bägge undersökningarna begärdes uppgifter från samtliga de företag som året runt bedriver spritutskänkning till allmänheten. Av olika anledningar bortföll emellertid båda åren ett mindre antal företag, vilket närmare framgår av den följande redogörelsen.

Avsikten med undersökningarna har varit att få klarhet rörande sambandet mellan serveringspersonalens inkomster å ena sidan och variationer i företagens struktur och deras omsättning, speciellt av rusdrycker, å den andra sidan. I fråga om företagens struktur har hänsyn främst tagits till fyra faktorer, nämligen ägarekategori — allmänna eller enskilda företag — företagens storlek, företagsorternas storlek samt restaurangernas allmänna standard. Som ett mått på den allmänna standarden har tillämpats den prisklassindelning som tidigare använts av statens priskontrollnämnd i samband med kontrollen av måltidspriserna m. m. Den för kommittén väsentligaste frågeställningen har emellertid självfallet varit huruvida och i vad mån ett samband föreligger mellan å ena sidan restaurangernas omsättning av rusdrycker i förhållande till den totala omsättningen och å den andra sidan serveringspersonalens inkomster av servisavgifter. Undersökningarna har sålunda i första hand varit avsedda att ge svar på frågan hur rusdrycksomsättningens relativa storlek påverkar serveringspersonalens inkomster.

Vid undersökningen har — i den mån flera avdelningar förekommit vid de olika restaurangerna och dessa varit av olika prisklass — varje avdelning behandlats för sig. Endast ett obetydligt antal av de enskilda företagen hade två eller tre avdelningar med olika prisklasser. Vid de allmänna företagen förekom däremot oftast två och ibland tre avdelningar inom samma företag. De redovisade restaurangavdelningarna var vid 1953 års undersökning 514 — varav 258 allmänna och 256 enskilda — och vid 1956 års undersökning 462 — varav 218 allmänna och 244 enskilda. Som framgår av tabell 2 övervägde antalet restaurangavdelningar i prisklasserna A 1 och A 2 hos de enskilda företagen, medan huvudparten av avdelningarna i de allmänna företagen tillhörde prisklassgrupperna B 1, B 2 och B 3. De angivna absoluta talen innebär att år 1953 av de allmänna företagen 95 procent och av de enskilda 71 procent omfattades av undersökningen, medan motsvarande relationer år 1956 var 85 respektive 65 procent.

Tabell 2. Restaurangavdelningarnas antal och fördelning på företagsformer och prisklasser.

Företagsform Prisklass	1953 års undersökning		1956 års undersökning	
	Avdelningarnas		Avdelningarnas	
	antal	procentuella fördelning	antal	procentuella fördelning
Allmänna företag	258	50,2	218	47,2
därav				
A1	1	0,2	5	1,1
A2	51	9,9	46	10,0
B1	47	9,2	43	9,3
B2	51	9,9	33	7,1
B3	108	21,0	91	19,7
Enskilda företag	256	49,8	244	52,8
därav				
A1	32	6,2	35	7,6
A2	184	35,8	184	39,8
B	40	7,8	25	5,4
Samtliga företag	514	100,0	462	100,0

Den sammanlagda omsättningen inom restaurangrörelsen under respektive undersökningsperioder vid samtliga redovisade avdelningar utgjorde år 1953 79,03 miljoner kronor, varav 42 procent kom på de allmänna restaurangavdelningarna och 58 procent på de enskilda företagen, och år 1956 61,76 miljoner kronor, varav 36 procent vid de allmänna restaurangavdelningarna och 64 procent vid de enskilda företagen. Den genomsnittliga omsättningen per avdelning respektive företag under de båda två-månadersperioderna var för de allmänna avdelningarna 129 000 kronor år 1953 och 102 000 kronor år 1956 och för de enskilda företagen 179 000 respektive 162 000 kronor.

Rusdrycksomsättningens genomsnittliga andel av den totala omsättningen vid samtliga företag var enligt 1953 års undersökning 42,3 procent och 37,5 procent enligt 1956 års undersökning. De allmänna restaurangavdelningarna hade som grupp betraktat en något högre rusdrycksomsättningsprocent än de enskilda företagen, enligt den förra undersökningen 44,0 respektive 42,2, medan en mera markant skillnad förelåg vid den senare undersökningen, nämligen 41,1 mot 34,9. Närmare uppgifter för olika prisklasser för de båda undersökningarna har lämnats i kapitel I, tabell 9.

Vid 1953 års undersökning uppgick serveringspersonalen till 8 009 personer, av vilka 4 782 eller 60 procent var fast anställda och 3 227 eller 40 procent var extra anställda. Vid 1956 års undersökning var personalens totala antal 7 238, varav 4 387 eller 61 procent var fast anställda och 2 851 eller 39 procent extra anställda. Av den fast anställda personalen var år 1953 1 721 eller 36 procent män och 3 061 eller 64 procent kvinnor. Mot-

Tabell 3. Den fast anställda serveringspersonalens fördelning på olika restaurangavdelningar 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3).

Företagsform Prisklass	Män		Kvinnor		Samtliga	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956
Allmänna företag						
A1	6	28	11	49	17	77
A2	168	165	303	331	471	496
B1	93	80	322	306	415	386
B2	60	43	277	164	337	207
B3	190	153	629	646	819	799
Summa	517	469	1 542	1 496	2 059	1 965
Enskilda företag						
A1	635	592	223	248	858	840
A2	552	388	1 186	1 114	1 738	1 502
B	17	10	110	70	127	80
Summa	1 204	990	1 519	1 432	2 723	2 422
Samtliga företag	1 721	1 459	3 061	2 928	4 782	4 387

svarande siffror för år 1956 var 1 459 män (33 procent) och 2 928 kvinnor (67 procent). Den närmare fördelningen av den fast anställda personalen på olika avdelningar framgår av tabell 3.

För den extra anställda serveringspersonalen lämnas i tabell 4 uppgifter om antalet tjänstgöringsdagar — utan åtskillnad på män och kvinnor — med fördelning på olika avdelningar. Antalet tjänstgöringsdagar har för den extra personalen nedgått med 38 procent vid de allmänna och 18 pro-

Tabell 4. Antal tjänstgöringsdagar för den extra serveringspersonalen med fördelning på olika restaurangavdelningar 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3).

Företagsform Prisklass	Män och kvinnor	
	1953	1956
Allmänna företag		
A 1	420	1 133
A 2	6 721	3 393
B 1	4 155	2 367
B 2	2 232	1 110
B 3	5 616	3 880
Summa	19 144	11 883
Enskilda företag		
A 1	5 136	5 127
A 2	17 145	13 629
B	1 464	759
Summa	23 745	19 515
Samtliga företag	42 889	31 398

cent vid de enskilda företagen eller 27 procent för båda företagsformerna tillsammantagna.

Det bör i fråga om den extra serveringspersonalen framhållas, att den i stor utsträckning inkallas till tjänstgöring vid de tillfällen då gästfrekvensen på restaurangerna ligger över genomsnittet. Detta torde även innebära, att inkomsten per tjänstgöringsdag ofta blir högre för den extra personalen än för den fast anställda.

I det följande lämnas en sammanfattning av de uppgifter rörande den fast anställda serveringspersonalens inkomster som redovisats vid kommitténs undersökningar. Kommentaren kommer härvid att begränsas till de genomsnittliga dagsinkomsterna av servisavgifter, beräknade efter 10 procent, jämte kostförmåner och eventuella garantiutfyllnadsbelopp. Vid bedömningen av uppgifterna bör hållas i minnet att de endast beskriver sambandet mellan dagsinkomster och vissa tidigare angivna särskilda förhållanden hos arbetsställena. Något mått på den verkliga inkomstnivån för serveringspersonal på spritrestauranger avsåg undersökningarna sålunda icke att ge.

Oavsett företagstyp var serveringspersonalens genomsnittliga inkomst per dag av tio procents servisavgift jämte kostförmån och garantiutfyllnad, såsom framgår av tabell 5, år 1953 36 kronor 19 öre. År 1956 hade beloppet sjunkit till 35 kronor 20 öre. Utvecklingen från 1953 till 1956 har emellertid varit väsentligt olika för enskilda och allmänna företag. Genomsnittligt företer sålunda inkomsterna vid de enskilda företagen en obetydlig ökning eller i varje fall en i stort sett oförändrad inkomstnivå. Dagsinkomsten var vid dessa företag 35 kronor 25 öre år 1953 och 35 kronor 41 öre år 1956. För de allmänna företagen däremot, föreligger en minskning från 37 kronor 70 öre år 1953 till 34 kronor 84 öre år 1956.

Om man ser till de olika prisklasserna har dagsinkomsten ökat endast vid avdelningar av prisklass A 1. En jämförelse i övrigt mellan avdelningar i olika prisklasser ger vid handen, att inkomsten såväl 1953 som 1956 hos de *enskilda företagen* genomgående varit högre vid avdelningar av högre prisklass än vid avdelningar av lägre prisklass. För de olika prisklasserna, A 1, A 2 och B, uppgick inkomsten år 1953 till 36 kronor 97 öre, 34 kronor 74 öre respektive 31 kronor 35 öre och år 1956 till 38 kronor 18 öre, 34 kronor 9 öre respektive 30 kronor 75 öre. Spännvidden mellan inkomsten på de olika avdelningarna har sålunda ökat väsentligt, vilket i första hand får tillskrivas ökade inkomster vid A 1-avdelningarna. Hos de *allmänna företagen* företer inkomsten och dess förändringar en diametralt motsatt bild. Sålunda redovisas såväl 1953 som 1956 den lägsta inkomsten vid B 1-avdelningarna (34 kronor 16 öre respektive 33 kronor 54 öre). Den ojämförligt högsta inkomsten förelåg år 1953 vid B 3-avdelningarna med 42 kronor 16 öre, medan inkomsten vid den enstaka A 1-avdelning som redovisas var 35 kronor 61 öre. År 1956 låg fortfarande B 3-avdelningarna högst

— 35 kronor 83 öre — men skillnaden i förhållande till den därnäst högsta inkomsten, 35 kronor 75 öre vid A 1-avdelningarna, var obetydlig. Anmärkas bör dock att A 1-avdelningarna endast var ett fåtal (5 st.). Skillnaderna mellan de olika prisklasserna har sålunda i de allmänna avdelningarna i avsevärd mån utjämnats genom minskning vid avdelningarna i de lägsta prisklasserna, främst B 3-avdelningarna. Då emellertid rusdrycksomsättningens andel av totalomsättningen i dessa avdelningar är ungefär densamma vid både 1953 och 1956 års undersökningar — för B 3-avdelningarna till och med något högre vid det senare tillfället — torde man, sedan full anpassning av personalbehovet till det förändrade läget genomförts, åter kunna räkna med en stigande dagsinkomst för serveringspersonalen vid de avdelningar där inkomstminskningen under tiden närmast efter den 1 oktober 1955 varit störst.

Enligt beräkningen för såväl 1953 som 1956 hade den manliga serveringspersonalen högre genomsnittlig inkomst än den kvinnliga. Skillnaden mellan de båda grupperna har i någon mån ökat mellan de båda åren genom att männen kunnat bibehålla sin inkomstnivå, medan kvinnornas inkomst minskat. Männen hade sålunda en genomsnittlig inkomst av 37 kronor 16 öre år 1953 och 37 kronor 20 öre år 1956, medan kvinnornas inkomst år 1953 uppgick till 35 kronor 61 öre och år 1956 till 34 kronor 11 öre. Vad nu sagts är ett genomgående drag för flertalet prisklasser. Endast vid de allmänna B 3-avdelningarna hade kvinnorna såväl år 1953 som år 1956 högre inkomst än männen. Dessutom har så blivit fallet år 1956 vid de enskilda B-avdelningarna, medan relationen år 1953 överensstämde med genomsnittet.

Tabell 5. Genomsnittlig dagsinkomst i kronor av tio procents servisavgift (jämte garantiutfyllnad) med respektive utan kostförmån för fast anställd serveringspersonal 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3)

Företagsform Prisklass	Dagsinkomst av tio procents servisavgift (jämte garantiutfyllnad) med kostförmån						Dagsinkomst av tio procents servisavgift (jämte garantiutfyllnad) utan kostförmån					
	Män		Kvinnor		Samtliga		Män		Kvinnor		Samtliga	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956
Allmänna företag.	38: 58	35: 34	37: 38	34: 67	37: 70	34: 84	33: 36	30: 32	32: 25	29: 57	32: 55	29: 76
därav A 1.....	—	36: 44	34: 93	35: 29	35: 61	35: 75	—	31: 50	29: 94	30: 28	30: 65	30: 77
A 2.....	36: 05	35: 81	34: 26	34: 19	34: 92	34: 75	30: 90	30: 74	29: 06	29: 07	29: 74	29: 65
B 1.....	39: 30	36: 07	32: 65	32: 95	34: 16	33: 54	33: 90	30: 94	27: 48	27: 90	28: 94	28: 48
B 2.....	40: 20	35: 93	34: 85	33: 11	35: 77	33: 76	34: 80	30: 81	29: 82	28: 00	30: 67	28: 64
B 3.....	40: 12	33: 74	42: 87	36: 34	42: 16	35: 83	34: 96	28: 88	37: 77	31: 23	37: 04	30: 77
Enskilda företag..	36: 62	37: 87	34: 19	33: 71	35: 25	35: 41	31: 47	32: 78	28: 99	28: 63	30: 07	30: 33
därav A 1.....	37: 81	39: 80	34: 70	34: 39	36: 97	38: 18	32: 69	34: 72	29: 52	29: 50	31: 83	33: 16
A 2.....	35: 44	35: 13	34: 41	33: 72	34: 74	34: 09	30: 26	30 :02	29: 16	28: 60	29: 51	28: 97
B.....	33: 02	29: 05	31: 11	31: 01	31: 35	30: 75	28: 03	24: 02	26: 32	25: 91	26: 54	25: 67
Samtliga företag..	37: 16	37: 20	35: 61	34: 11	36: 19	35: 20	31: 99	32: 13	30: 29	29: 03	31: 02	30: 12

I de inkomstuppgifter som nu redovisats för år 1953 ingår i ytterst ringa grad garantiutfyllnad. Sådan förekom nämnda år endast vid ett arbetsställe. Den nedgång av inkomsterna som förekommit efter den 1 oktober 1955 har däremot medfört att garantiklausulen trätt i kraft i något större utsträckning. De genomsnittliga belopp som utbetalats såsom garantiutfyllnad under den år 1956 undersökta perioden framgår närmare av tabell 6. Beloppens storlek var relativt obetydlig och översteg i intet fall 50 öre per dag. Genomsnittligt uppgick de för samtliga företag till 28 öre, för de allmänna företagen till 22 öre och för de enskilda till 32 öre.

Tabell 6. Genomsnittlig garantiutfyllnad i kronor per dag för fast anställd serveringspersonal enligt 1956 års undersökning

Företagsform Prisklass	Män		Kvinnor		Samtliga	
	Garantiutfylln. per person (beräkn. på samtliga redovisade anställda)	Antal anställda som erhållit garantiutfylln.	Garantiutfylln. per person (beräkn. på samtliga redovisade anställda)	Antal anställda som erhållit garantiutfylln.	Garantiutfylln. per person (beräkn. på samtliga redovisade anställda)	Antal anställda som erhållit garantiutfylln.
Allmänna företag	0,23	38	0,21	81	0,22	119
därav A 1	—	—	—	—	—	—
A 2	0,25	13	0,18	17	0,21	30
B 1	0,27	9	0,36	27	0,35	36
B 2	0,11	5	0,30	14	0,26	19
B 3	0,30	11	0,14	23	0,17	34
Enskilda företag	0,23	89	0,38	155	0,32	244
därav A 1	0,15	43	0,02	3	0,11	46
A 2	0,37	46	0,48	150	0,45	196
B	—	—	0,10	2	0,08	2
Samtliga företag	0,23	127	0,31	236	0,28	363

Om man jämför inkomstnivån för personalen i olika ortsgrupper sammanförda med hänsyn till orternas folkmängd redovisades såsom framgår av tabell 7 den högsta genomsnittliga dagsinkomsten för män oavsett företagstyp år 1953 i Göteborg (40 kronor 75 öre) och år 1956 i Stockholm (41 kronor 40 öre). Motsvarande lägsta inkomster redovisades bägge åren i orter med mindre än 25 000 invånare (33 kronor 52 öre respektive 32 kronor 21 öre). För kvinnornas del förekom de högsta inkomsterna bägge åren i Stockholm (38 kronor 42 öre respektive 36 kronor 78 öre), de lägsta år 1953 i Malmö (29 kronor 96 öre) och år 1956 å orter med mindre än 25 000 invånare (31 kronor 58 öre), med Malmö obetydligt högre (31 kronor 70 öre). I fråga om den manliga serveringspersonalens inkomster visade 1953 års undersökning i samtliga ortsgrupper en högre inkomstnivå för de allmänna företagen. För kvinnornas del var detta fallet i alla ortsgrupper utom Malmö. År 1956 hade förhållandena ändrats beträffande den manliga

serveringspersonalen, så att de enskilda restaurangerna företedde en högre inkomstnivå i Stockholm, Göteborg och Malmö, medan inkomsterna på övriga orter fortfarande var lägre än vid de allmänna restaurangerna. Beträffande kvinnorna var förhållandet mellan olika ortsgrupper oförändrat.

Tabell 7. Genomsnittlig dagsinkomst i kronor av tio procents servisavgift (jämte garantiutfyllnad) med kostförmån för fast anställd serveringspersonal med fördelning på orter med olika folkmängd 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3)

Företagsform Prisklass	Stockholm		Göteborg		Malmö		Städer m. 25 000—100 000 invån.		Orter m. mindre än 25 000 invån.		Hela riket	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956
	M ä n											
Allmänna företag.	40: 36	38: 55	44: 56	38: 87	42: 10	32: 36	37: 21	35: 05	33: 72	32: 83	38: 58	35: 34
därav A 2.....	—	38: 97	48: 79	41: 13	—	33: 40	36: 14	34: 75	32: 12	32: 74	36: 05	35: 81
Enskilda företag..	37: 93	41: 79	38: 13	39: 88	37: 22	37: 40	35: 53	34: 53	33: 36	31: 78	36: 62	37: 87
därav A 2.....	38: 00	39: 39	37: 80	36: 76	29: 02	30: 78	34: 63	35: 26	33: 49	31: 89	35: 44	35: 13
Samtliga företag..	38: 14	41: 40	40: 75	39: 52	39: 12	35: 31	35: 97	34: 66	33: 52	32: 21	37: 16	37: 20
	K v i n n o r											
Allmänna företag.	42: 61	37: 36	40: 47	36: 48	29: 67	30: 45	36: 09	33: 71	33: 38	32: 23	37: 38	34: 67
därav A 2.....	33: 09	36: 78	47: 67	36: 34	—	—	36: 43	33: 03	31: 61	32: 24	34: 26	34: 19
Enskilda företag..	35: 78	36: 38	35: 75	34: 21	30: 07	32: 07	34: 54	33: 16	32: 55	31: 17	34: 19	33: 71
därav A 2.....	36: 14	37: 01	34: 73	33: 43	30: 04	31: 49	34: 04	33: 07	33: 44	31: 22	34: 41	33: 72
Samtliga företag..	38: 42	36: 78	38: 36	35: 36	29: 96	31: 70	35: 39	33: 43	32: 91	31: 58	35: 61	34: 11

Vid en jämförelse av inkomstnivån vid restaurangavdelningar med varierande omsättningsstorlek visar det sig att inkomstnivån stiger med omsättningen. Skillnaden mellan de lägsta och högsta beloppen vid samtliga företag för manlig serveringspersonal var år 1953 cirka 5 kronor 50 öre och för kvinnlig personal något mindre än 8 kronor. Vid de allmänna företagen var skillnaden större än vid de enskilda, såväl beträffande män som kvinnor. 1956 års undersökning företer i viss mån en annan bild. Vad beträffar den manliga serveringspersonalen hade spännvidden mellan de högsta och lägsta inkomsterna vid samtliga företag i det närmaste fördubblats i jämförelse med år 1953, eller från 5 kronor 50 öre till 10 kronor 50 öre, medan den för kvinnornas del minskat något från 7 kronor 90 öre till 6 kronor 90 öre. Förhållandena hade också förändrats på det sättet, att skillnaden mellan de högsta och de lägsta inkomsterna år 1956 — för män och kvinnor tillsammans — blivit större vid de enskilda företagen än vid de allmänna (jfr tabell 8).

För utskänkningsvinstkommittén har, som förut framhållits, det väsentliga syftet med de förevarande inkomstundersökningarna varit att klarlägga i vad mån rusdrycksomsättningens relativa storlek påverkar serveringspersonalens inkomst av servisavgifterna. För detta ändamål har restau-

Tabell 8. Genomsnittlig dagsinkomst i kronor av tio procents servisavgift (jämte garantiutfyllnad) med kostförmån för fast anställd serveringspersonal med fördelning på restaurangavdelningar efter årsomsättningens storlek 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3)

Företagsform Prisklass	Årsomsättning									
	under 500 000 kronor		500 000—999 999 kronor		1 000 000—1 999 999 kronor		2 000 000 kronor och däröver		Samtliga grupper	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956
	Män									
Allmänna företag.	34: 26	30: 62	37: 71	33: 46	39: 58	38: 11	44: 40	39: 99	38: 58	35: 34
därav A 2	28: 66	27: 44	31: 52	32: 42	37: 42	38: 17	42: 91	40: 94	36: 05	35: 81
Enskilda företag.	30: 89	28: 38	33: 86	32: 57	36: 57	36: 68	37: 90	40: 33	36: 62	37: 87
därav A 2	29: 55	29: 03	33: 77	32: 30	36: 67	35: 23	36: 64	39: 46	35: 44	35: 13
Samtliga företag.	33: 25	29: 77	35: 73	33: 04	37: 18	37: 01	38: 68	40: 29	37: 16	37: 20
	Kvinnor									
Allmänna företag.	32: 60	31: 38	35: 07	33: 08	38: 26	35: 92	45: 89	39: 50	37: 38	34: 67
därav A 2	28: 33	28: 92	31: 99	31: 84	37: 30	36: 34	38: 28	37: 11	34: 26	34: 19
Enskilda företag.	29: 77	28: 00	33: 28	32: 10	36: 17	35: 36	34: 91	35: 41	34: 19	33: 71
därav A 2	31: 18	28: 13	32: 88	32: 08	36: 25	35: 46	34: 89	36: 78	34: 41	33: 72
Samtliga företag.	31: 31	29: 78	34: 24	32: 60	36: 87	35: 57	39: 22	36: 68	35: 61	34: 11

rangerna sammanförts i fyra grupper med hänsyn till rusdrycksomsättningens andel av den totala omsättningen. I den första gruppen är rusdrycksomsättningens andel under 35 procent, i den andra 35—39 procent, i den tredje 40—44 procent och i den fjärde 45 procent och däröver. I tabell 9 redovisas personalens fördelning på de förut angivna restauranggrupperna. Av tabellen framgår, att vid de allmänna restaurangerna en större andel av personalen än vid de enskilda var sysselsatt vid avdelningar med en relativt hög rusdrycksomsättningsandel enligt såväl 1953 års som 1956 års siffror. Från år 1953 till år 1956 hade emellertid en förskjutning ägt rum, så att personalen i större utsträckning numera hänför sig till avdelningar med en lägre rusdrycksomsättningsandel. För samtliga restauranger fanns år 1953 61 procent av personalen på avdelningar med en rusdrycksomsättningsandel på 40 procent och däröver och 39 procent på avdelningar med lägre rusdrycksomsättningsandel. År 1956 var förhållandet exakt det omvända. Hos de allmänna företagen var 1953 70 procent av männen och 79 procent av kvinnorna i tjänst på avdelningar med en rusdrycksomsättningsandel av 40 procent och däröver, år 1956 46 respektive 64 procent. Hos de enskilda företagen har förskjutningen mellan de bägge åren varit ännu mera markerad. Skillnaden i procentfördelning mellan män och kvinnor har dock varit mindre. År 1953 fanns sålunda omkring 50 procent av personalen hos dessa företag vid avdelningar med en rusdrycksomsättningsandel av 40 procent och däröver, år 1956 endast drygt 20 procent.

Tabell 9. Den fast anställda serveringspersonalens procentuella fördelning på restaurangavdelningar efter rusdrycksomsättningens varierande andel av totalomsättningen 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3).

Företagsform	Totalt antal anställda		De anställdas procentuella fördelning på restaurangavdelningar med rusdrycksomsättningsandel							
			under 35 %		35—39 %		40—44 %		45 % och däröver	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956
Allmänna företag ..	2 059	1 965	6	20	17	20	27	17	50	43
därav män	517	469	11	29	19	25	25	12	45	34
kvinnor ..	1 542	1 496	5	17	16	19	28	19	51	45
Enskilda företag ...	2 723	2 422	18	43	33	34	40	20	9	3
därav män	1 204	990	15	44	35	35	47	20	3	1
kvinnor ..	1 519	1 432	20	43	32	34	35	19	13	4
Samtliga	4 782	4 387	13	33	26	28	35	18	26	21
därav män	1 721	1 459	14	40	30	32	40	17	16	11
kvinnor ..	3 061	2 928	12	30	24	26	32	19	32	25

En jämförelse mellan inkomstförhållandena i de olika restauranggrupperna år 1953 visar — såsom framgår av tabell 10 — en tydlig tendens till stigande inkomster i samma mån som rusdrycksomsättningsandelen ökar. För samtliga företag hade den manliga serveringspersonalen sålunda den högsta inkomsten, 40 kronor 68 öre, vid restauranger med en rusdrycksomsättningsandel på 45 procent och däröver, den lägsta, 35 kronor 10 öre, vid restauranger med en rusdrycksomsättningsandel på 35—39 procent (40—44 procent: 38 kronor 1 öre; under 35 procent: 35 kronor 42 öre). Även beträffande kvinnorna föll inkomsten kontinuerligt med sjunkande rusdrycksomsättningsandel — dagsinkomsterna var 40 kronor 26 öre, 34 kronor 82 öre, 32 kronor 88 öre respektive 32 kronor 42 öre. Den nu angivna tendensen var likartad, om än mera framträdande vid de allmänna än vid de enskilda företagen.

1956 års siffror företer i viss mån en annan bild. För samtliga företag som helhet har sålunda restauranger med den högsta rusdrycksomsättningsprocenten för männens del kommit att ge den lägsta inkomsten, 36 kronor 64 öre. I övrigt förelåg dock fortfarande en tendens till stigande inkomst med stigande rusdrycksomsättningsandel. För den kvinnliga serveringspersonalen föreligger däremot också enligt 1956 års siffror en kontinuerligt sjunkande inkomst från 36 kronor 14 öre på avdelningar med en rusdrycksomsättningsandel på 45 procent och däröver till 32 kronor 6 öre på avdelningar med en rusdrycksomsättningsandel under 35 procent. Om personalen fördelas på allmänna och enskilda företag visar det sig emellertid, att de allmänna företagen såväl för män som kvinnor företer den högsta inkomstnivån vid restauranger med den högsta relativa rusdrycksomsätt-

ningen. Vid de enskilda företagen återfinnes däremot för den manliga serveringspersonalen den lägsta inkomsten på nyssnämnda avdelningar och för den kvinnliga den näst lägsta. Med hänsyn till det fåtal anställda det här gäller kan man av materialet icke draga några säkra slutsatser.

Tabell 10. Genomsnittlig dagsinkomst i kronor av tio procents servisavgift (jämte garantiutfyllnad) med kostförmån för fast anställd serveringspersonal med fördelning på restaurangavdelningar efter rusdrycksomsättningens varierande förhållande till totalomsättningen 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3)

	Rusdrycksomsättningsprocent									
	Under 35 %		35—39 %		40—44%		45 % och däröver		Samtliga grupper	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956
	Män									
Allmänna företag..	35: 22	34: 47	34: 54	36: 03	36: 81	32: 48	42: 00	36: 83	38: 58	35: 34
därav A 2.....	35: 22	34: 23	36: 41	37: 77	35: 98	38: 84	—	—	36: 05	35: 81
Enskilda företag...	35: 48	37: 39	35: 20	37: 02	38: 26	40: 63	34: 04	34: 23	36: 62	37: 87
därav A 2.....	31: 53	32: 59	34: 06	36: 49	38: 07	36: 15	34: 17	34: 86	35: 44	35: 13
Samtliga företag...	35: 42	36: 78	35: 10	36: 83	38: 01	39: 19	40: 68	36: 64	37: 16	37: 20
	Kvinnor									
Allmänna företag..	31: 35	32: 64	32: 02	33: 95	34: 10	33: 43	41: 49	36: 46	37: 38	34: 67
därav A 2.....	31: 20	32: 29	33: 31	34: 98	36: 40	36: 42	—	—	34: 26	34: 19
Enskilda företag...	32: 65	31: 88	33: 21	34: 40	35: 28	36: 66	36: 20	33: 79	34: 19	33: 71
därav A 2.....	32: 28	31: 17	33: 50	34: 40	35: 53	36: 63	35: 76	33: 20	34: 41	33: 72
Samtliga företag...	32: 42	32: 06	32: 88	34: 26	34: 82	35: 26	40: 26	36: 14	35: 61	34: 11

Vid bedömning av de i det föregående anförda siffrorna för rusdrycksomsättningens andel i den totala omsättningen bör beaktas, att de allmänna företagen har lägre priser på såväl rusdrycker som andra varor samt att den relativa prisskillnaden jämförd med de enskilda företagen är större för mat och alkoholfria drycker än för rusdrycker. Detta medför att rusdrycksomsättningsprocenten vid i övrigt lika förhållanden blir högre för dessa företag än för de enskilda företagen.

För den fast anställda serveringspersonalen lämnas en mer detaljerad bild av inkomstförhållandenas samband med rusdrycksomsättningens storlek i tabell 11 där fördelning också skett efter omsättningens storlek på restaurangavdelningar med en total omsättning över respektive under 1 miljon kronor.

En undersökning har även verkställts av den genomsnittliga dagsinkomsten av 10 procents servisavgift å omsättningen för såväl fast som extra anställd serveringspersonal. Metoden för beräkning av tjänstgöringsdagarna för den fast anställda personalen har varit något olika 1953 och 1956, beroende på sjukförsäkringsreformen, som genomfördes från den 1 januari 1955. Denna olikhet, som gäller såväl allmänna som enskilda före-

Tabell 11. Genomsnittlig dagsinkomst i kronor av tio procents servisavgift (jämte garantiutfyllnad) med kostförmån för fast anställd serveringspersonal med fördelning på restaurangavdelningar dels efter årsomsättningens storlek och dels efter rusdrycksomsättningens varierande förhållande till totalomsättningen 1953 (26/9—25/11) och 1956 (26/1—25/3)

Företagsform Prisklass	Under 35 %		35—39 %		40—44 %		45 % och däröver	
	1953	1956	1953	1956	1953	1956	1953	1956
	Restaurangavdelningar med en omsättning under 1 miljon kronor							
Allmänna företag	29: 16	31: 65	30: 04	31: 46	34: 15	31: 88	37: 60	34: 00
därav A 2	29: 47	31: 69	31: 56	30: 09	31: 79	—	—	—
övriga	26: 81	31: 53	27: 32	31: 99	34: 40	31: 88	37: 60	34: 00
Enskilda företag	31: 02	29: 97	32: 06	31: 21	33: 39	33: 65	34: 78	32: 59
därav A 2	30: 93	30: 11	32: 51	31: 47	33: 57	33: 65	35: 52	31: 85
övriga	31: 35	29: 00	29: 80	25: 63	31: 74	—	32: 69	35: 24
Samtliga företag	30: 64	30: 58	31: 35	31: 31	33: 80	32: 57	37: 28	33: 87
	Restaurangavdelningar med en omsättning av 1 miljon kronor och däröver							
Allmänna företag	37: 17	36: 57	37: 26	37: 49	35: 74	34: 87	47: 26	39: 00
därav A 2	37: 76	39: 66	40: 83	37: 52	37: 33	36: 66	39: 77	—
övriga	35: 61	35: 19	33: 67	37: 08	33: 06	33: 60	47: 46	39: 00
Enskilda företag	36: 05	36: 27	35: 19	36: 94	37: 76	39: 36	36: 19	34: 73
därav A 2	34: 39	33: 51	34: 64	36: 87	37: 72	37: 50	35: 84	35: 17
övriga	37: 03	37: 46	35: 88	37: 05	37: 81	42: 94	38: 36	34: 23
Samtliga företag	36: 26	36: 31	35: 49	37: 04	37: 40	38: 31	43: 61	38: 47

tag, innebär dock icke att undersökningsresultatet blir missvisande i avseende å tendensen. Av denna undersökning, som icke redovisas i någon tabell, framgår att den genomsnittliga dagsinkomsten vid allmänna företag utgjorde 37 kronor 27 öre år 1953 och 32 kronor 20 öre år 1956, medan motsvarande belopp för enskilda företag var 33 kronor 16 öre respektive 33 kronor 32 öre och för båda företagsgrupperna tillsammans 34 kronor 78 öre respektive 32 kronor 91 öre. För de allmänna företagen förelåg en minskning med 13,6 procent, för de enskilda en ökning med 0,5 procent och för samtliga företag en minskning med 5,4 procent. Förändringarna visar att den större omsättningsminskningen efter den 1 oktober 1955 vid de allmänna företagen medfört att dessa företag haft svårare att anpassa antalet anställda till den lägre omsättningsnivån än de enskilda företagen, vilkas minskning i totalomsättningen icke varit lika stor. På längre sikt och med tanke på att rusdrycksomsättningens andel av totalomsättningen för de allmänna företagens del i stort sett icke förändrats mellan 1953 och 1956 års undersökningar — som tidigare framhållits var rusdrycksomsättningsprocenten till och med något högre på B 3-avdelningarna vid undersökningen 1956 — torde man, sedan full anpassning av antalet anställda skett till den lägre omsättningsnivån, kunna räkna med att dagsinkomsten för serveringspersonalen vid denna företagsgrupp åter kommer att stiga.

Rusdrycksomsättningens fördelning under olika tider av dagen

I syfte att erhålla ett mått på den värdemässiga fördelningen av dels utskänkningen av spritdrycker och viner, dels omsättningen av övriga drycker och av mat under olika tider på dagen vid olika typer av restauranger verkställde kommittén under maj månad 1955 en stickprovsundersökning vid ett antal restauranger av olika prisklass. Undersökningen planlades i samråd med kontrollstyrelsens statistiska avdelning. De undersökta restaurangerna utlottades slumpvis så att de skulle vara representativa för samtliga restaurangers fördelning på olika prisklassgrupper. Undersökningen utfördes under sju dagar i följd för att ge uppgifter om genomsnittet av försäljningen olika dagar under veckan. Resultatet av undersökningen redovisas i tabell 12.

Av tabellen framgår att de *allmänna* restaurangerna före klockan 15.00 i genomsnitt för samtliga avdelningar hade en spritdrycksomsättning omfattande 33 procent av den totala omsättningen under samma tid. Motsvarande andel under tiden 15.00—20.00 var 46 procent och efter klockan 20.00 till stängningstid 43 procent. De allmänna A 2-avdelningarna hade under alla tider på dagen en lägre spritdrycksandel än avdelningar av B-klass (B 1, B 2, B 3). Spritdrycksandelen vid de bägge restaurangtyperna under de olika tiderna av dagen var 17 och 39 för tiden före klockan 15.00, 29 och 50 för tiden 15.00—20.00 samt 36 och 52 procent för tiden 20.00 till stängningstid. Vid de *enskilda* restaurangerna var spritdrycksandelen i genomsnitt 23,34 respektive 40 procent för de olika tiderna av dagen. Av dessa hade de stora A 2-avdelningarna en högre spritdrycksandel under de olika tiderna av dagen än de små avdelningarna. Spritdrycksandelen uppgick till 27 respektive 16 procent för tiden före klockan 15.00, 35 respektive 29 procent under tiden klockan 15.00—20.00 och 45 respektive 34 procent efter klockan 20.00. Av undersökningen framgår sålunda att de allmänna avdelningarna av B-klass hade avsevärt större relativ spritutskänkning före klockan 15.00 än övriga undersökta restaurangklasser. Vid jämförelserna bör dock beaktas att B-restaurangerna har betydligt lägre matpriser än övriga restauranger. Överhuvudtaget hade avdelningarna med den högsta spritdrycksandelen genomsnittligt per dag också en avsevärt större relativ spritdrycksutskänkning än övriga restauranger före klockan 15.00.

Tabell 12. Omsättningens procentuella fördelning på olika varuslag under olika tider av dagen vid vissa restauranger under en vecka i maj månad 1955.

Företagsform Prisklass	Före kl. 15				kl. 15—20				kl. 20—stängning				Hela dagen			
	Sprit-drycker %	Viner %	Övr. drycker %	Mat %	Sprit-drycker %	Viner %	Övr. drycker %	Mat %	Sprit-drycker %	Viner %	Övr. drycker %	Mat %	Sprit-drycker %	Viner %	Övr. drycker %	Mat %
Allmänna företag (9 st.) . .	33	2	15	50	46	3	12	39	43	5	14	38	43	3	13	41
därav A2 (2 st.)	17	3	19	61	29	9	11	51	36	7	12	45	30	7	13	50
B1, B2, B3 (7 st.)	39	1	13	47	50	1	13	36	52	2	16	30	48	1	13	38
Enskilda företag (8 st.) [1]	23	4	17	56	34	6	13	47	40	6	13	41	35	6	14	45
därav A2, stora (3 st.)	27	5	16	52	35	7	12	46	45	6	13	36	37	6	14	43
A2, små (3 st.)	16	3	18	63	29	6	15	50	34	6	14	46	30	5	15	50

[1]) Av dessa åtta enskilda restauranger tillhörde en prisklass A1, sex prisklass A2 samt en prisklass B.

KAPITEL XII

Kommitténs behandling av servisavgiftsfrågan

Inledning

I de för utskänkningsvinstkommittén meddelade direktiven erinrades om att de år 1937 beslutade åtgärderna tagit sikte på att avveckla restauratörernas vinstintresse i rusdrycksutskänkningen. I samband med en förnyad utredning av frågan om utskänkningsvinsten ansågs emellertid också möjligheterna att undanröja serveringspersonalens vinstintresse böra upptagas till prövning, då dennas ekonomiska beroende av utskänkningen ansågs vara en ur nykterhetspolitiska synpunkter lika betydelsefull fråga. Departementschefen anförde i huvudsak följande.

Syftet att avlägsna enskildas ekonomiska intresse i utskänkningens omfattning kan emellertid icke bli helt tillgodosett, så länge serveringspersonalen delvis avlönas genom servisavgifter å förtärda rusdrycker. Ur nykterhetspolitisk synpunkt är det av vikt att även serveringspersonalens ekonomiska intresse i utskänkningen bortfaller. Denna fråga bör lämpligen prövas i förevarande sammanhang. Det bör undersökas om systemet med servisavgifter kan utbytas mot fast avlöning. En annan tänkbar utväg är måhända att låta servisavgift utgå allenast å den del av förtäringen som icke består av sprit eller vin; serveringsprocenten finge i så fall ökas. Vare sig det ena eller andra alternativet väljes, kommer de nuvarande serveringsavgifterna för rusdrycker att överflyttas på annan förtäring och kommer således även att drabba gäster som avstår från rusdrycker. Detta innebär självfallet ur vissa synpunkter en olägenhet. Mot denna får emellertid vägas de fördelar ur nykterhetssynpunkt som står att vinna genom en avveckling av det nuvarande dricksperiningsystemet. Finner man vid utredningen att betydande nykterhetspolitiska fördelar kan uppnås, synes betänkligheterna mot den här angivna olägenheten kunna falla.

Om utredningen ger till resultat att det nuvarande systemet med servisavgift å rusdrycker bör avskaffas, får undersökas vilken avlöningsform som är lämpligast och hur denna bör genomföras. Finnes lagstiftningsvägen böra väljas, bör förslag till erforderliga bestämmelser framläggas. Möjligt är emellertid att det åsyftade resultatet bättre kan vinnas genom avtal mellan de berörda parterna. Förutsättningarna härför bör klarläggas.

När utskänkningsvinstkommittén sålunda — såsom en av de viktigaste utredningsuppgifterna — haft att ta ställning till servisavgiftsfrågan har självfallet ett väsentligt spörsmål varit på vilken väg en eventuell reform av den gällande ordningen borde genomföras. Såsom av direktiven framgått föreligger härvidlag i huvudsak två alternativ, antingen skall nya regler genomföras genom lagstiftning eller på frivillighetens väg genom överenskommelse i kollektivavtalets form mellan de berörda arbetsmark-

nadsparterna. Vid prövningen av denna fråga har det för kommittén framstått såsom uppenbart att lagstiftningsvägen så långt möjligt bör undvikas. Härvid har givetvis beaktats de praktiska komplikationer som alltid måste uppstå vid genomförandet av en lagstiftning av ifrågavarande art. I första hand har emellertid hänsyn tagits till den sedan länge gällande praxis att lagstiftningen om möjligt icke bör tillgripas i lönefrågor som normalt regleras genom kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter.

I enlighet med vad nu sagts har kommittén vänt sig till dessa med anhållan att förhandlingar skulle upptas i samband med 1956 års avtalsrörelse i syfte att åstadkomma en lösning som kunde vara godtagbar ur de i kommitténs direktiv angivna synpunkterna. Sedan parterna förklarat sig villiga härtill överlämnade kommittén såsom underlag för frågans behandling till dem — förutom visst material rörande utländska förhållanden på området och sammanställningar av resultatet av kommitténs undersökningar rörande serveringspersonalens inkomster av servisavgifter åren 1953 och 1956 — en inom kommittén upprättad promemoria med vissa synpunkter på det föreliggande spörsmålet. Promemorian var i huvudsak av följande lydelse.

1. Det nuvarande systemet för att motverka det enskilda vinstintresset i utskänkningen tar i första hand sikte på att avveckla restauratörernas intresse av utskänkningens omfattning. Utifrån sedvanligt betraktelsesätt rörande företagens vinstpolitik är det rimligt att förutsätta, att restauratörernas intresse av en bibehållen eller ökad utskänkning sjunker, om vinstmarginalen på rusdryckerna krymper. Avvecklingen av utskänkningsvinsten hos företagarna kan emellertid endast i ringa eller ingen mån påverka serveringspersonalens intresse av utskänkningens omfattning. Det nuvarande avlöningssystemet ger ej heller restauratörerna stora möjligheter att begränsa personalens intresse i utskänkningen.

I det följande anges några utgångspunkter för en diskussion i frågan.

2. *Nuvarande servisavgiftssystem skulle kunna utbytas mot fast avlöning av serveringspersonalen.* Å notan skulle gästen göras uppmärksam på det förhållandet att särskild servisavgift icke krävdes. En sådan omläggning av serveringspersonalens löneförhållanden skulle otvivelaktigt nedbringa deras intresse av ökad utskänkning på bekostnad av övrig omsättning.

Den fasta avlöningsformen torde vara tekniskt lätt att genomföra inom ramen för kollektivavtal. För gästernas vidkommande torde slopandet av servisavgiften uppfattas som en fördel. Riskerna för att servicen skulle försämras genom servisavgiftens borttagande torde icke böra överskattas.

Emellertid har den fasta avlöningsformen vissa uppenbara nackdelar. Det är sannolikt — härför talar bl. a. erfarenheterna i England — att drickspengar ändå i viss utsträckning skulle komma att lämnas till serveringspersonalen. Om detta blev en mera utbredd vana, skulle, speciellt i samband med rusdrycksutskänkningen, å ena sidan allmänheten i viss mån bli »dubbelbeskattad» för den service som erhölls, å andra sidan serveringspersonalens intresse av utskänkningens omfattning stimuleras.

Ett speciellt problem, som måhända föreligger även vid andra avlöningssystem, utgör den extra anställda serveringspersonalen. För denna personalgrupp, som är tämligen betydande inom denna näring, kan nuvarande avlöningssystem bidraga till ökat intresse i utskänkningen. Inkallelsetillfällena för den extra an-

ställda serveringspersonalen sammanfaller vanligen med de tider på dagen respektive med de veckodagar, då förutsättning föreligger för en relativt stor andel för utskänkningen i restaurangomsättningen. En omläggning till fast lön måste således ta sikte även på denna personalgrupp.

3. *Fast avlöning för servering av rusdrycker jämte procentuell servisavgift på mat och andra drycker än rusdrycker* skulle vara en möjlig väg att minska intresset i utskänkningens omfattning. Problemet är, hur den fasta avlöningen skall täckas. Detta kunde tänkas ske genom upptagande av en särskild bordsavgift. Ett alternativ vore att höja priserna på mat m. m. med ett mot de fasta lönerna svarande belopp. Detta synes emellertid icke rimligt med hänsyn till de gäster, som icke konsumerar rusdrycker. Även andra skäl torde kunna anföras gentemot en sådan anordning.

4. *Servisavgift bibehålles men utgår icke på den del av serveringspersonalens omsättningssumma, som hänför sig till rusdrycksutskänkningen:*

En förutsättning för denna liksom vid varje annan omläggning av avlöningsformerna torde vara att inkomstnivån av den tioprocentiga servisavgiften för serveringspersonalen genomsnittligt i huvudsak kan bibehållas.

Det kan erinras om att rusdrycksutskänkningens andel av den totala omsättningen är starkt varierande hos olika restauranger med rätt till spritutskänkning. Rusdrycksomsättningens andel är något högre bland de allmänna företagen i förhållande till de privatägda. Den största relativa andelen för spritutskänkningen redovisas för s. k. folkrestauranger.

Mot bakgrunden av dessa omsättningsförhållanden torde en procentavgift, som utgår på enbart matomsättningen, behöva höjas kraftigt, om nuvarande inkomster skall bibehållas. (Antag att nuvarande servisavgift på säg 1 krona kan hänföras med 65 öre på matomsättningen och 35 öre på utskänkningens konto. Om 1 kronas förtjänst skulle erhållas på enbart matomsättningen, erfordras en servisavgift på ca 15 procent.)

Det får förutsättas, att procentavgiften på matomsättningen inte skulle få variera med hänsyn till de olika omsättningsförhållandena hos restaurangföretagen. En enhetlig procentsats skulle ej avspegla förhållandena på varje enskild restaurang; den skulle vara för »låg» för restauranger med relativt stor utskänkning och för »hög» för restauranger med lägre utskänkning än genomsnittet.

Även om en avlöningsform av detta slag skulle bidraga till att avveckla personalens ekonomiska intresse i utskänkningens omfattning, har den andra mindre önskvärda följder.

De gäster, som förtär enbart mat, skulle komma att erlägga en lika stor servisavgift som de gäster, som även konsumerar rusdrycker. Detta förhållande skulle sannolikt anses vara stötande. Följderna av en dylik anordning skulle te sig särskilt egendomliga för vinrestauranger, där vinutskänkningen vanligen utgör en ringa del av restaurangomsättningen. Dessa restauranger konkurrerar icke endast med spritrestaurangerna utan har till stor del samma marknad som matställen utan rättigheter. Vinrestaurangernas konkurrensläge i förhållande till sistnämnda restauranger skulle försämras vid en höjning av servisavgiften på mat. En möjlighet att undgå denna mera påfallande orättvisa vore att tillämpa en annan procentsats för vinrestauranger än den som skulle gälla för spritrestauranger. Detta skulle emellertid motverka den strävan efter enkelhet i reglerna som måste eftersträvas.

5. *Servisavgifterna bibehålles, men en lägre procentsats utgår på utskänkta rusdrycker än på mat:* Detta system är en variant av de tidigare skisserade avlöningsformerna. Vissa skäl, som har angivits mot tidigare diskuterade system, talar

även mot detta förslag. T. ex. skälen för och emot en enhetlig procentsats respektive procentsatser som i stort sett är anpassade till olika typer av restauranger med hänsyn tagen till deras speciella omsättningsförhållanden. Även om procentavgifterna kan fastställas så att serveringsarbetet för mat premieras på rusdryckernas bekostnad, kvarstår dock viss provision på rusdrycksomsättningen i en form, som kan hålla uppe intresset i utskänkningens omfattning. Detta gäller även vid starkt divergerande procentsatser, såsom exempelvis 15 procent på matomsättningen och 5 procent på utskänkningen.

6. *Ett fördelningssystem, som premierar hög matomsättning och som eliminerar den enskildes direkta möjligheter att öka sin inkomst genom servering av rusdrycker,* skulle vara en framkomlig väg för att lösa frågan. I det följande skisseras ett dylikt system.

Serveringsavgift med 10 procent på all omsättning bibehålles. Gästerna erlägger servisavgiften enligt särskilda notor, som stämplas i kassa. Avgifterna lägges ihop till en summa för all serveringspersonal, som tjänstgjort under en avlöningsperiod. Denna summa fördelas så att varje servitör får samma andel av densamma som hans matomsättning utgör av den totala matomsättningen.

Nedanstående schema belyser fördelningsgrunderna.

Antag: 10 servitörer arbetar under perioden.
Restaurangens omsättning är 100 000 kronor, varav 50 000 på mat och 50 000 på rusdrycker. 10 procents servisavgift för samtliga servitörer utgör 10 000 kronor. Varje servitör har haft varierande relation mellan matomsättning och utskänkta rusdrycker i sin servering.

Servitör nr	Total omsättning	Därav mat m. m.	Fördelning av servisavgft
	Kronor	Kronor	Kronor
1	10 000	5 500	1 100
2	10 000	5 400	1 080
3	10 000	5 300	1 060
4	10 000	5 200	1 040
5	10 000	5 100	1 020
6	10 000	5 000	1 000
7	10 000	4 800	960
8	10 000	4 700	940
9	10 000	4 600	920
10	10 000	4 400	880
10	Sa kr 100 000	50 000	10 000

Den intjänade servisavgiften omräknas till procenttal på omsättning av mat m. m. och blir då 20 procent, vilket procenttal blir underlag för fördelningen.

Såsom framgår av tabellens räkneexempel kommer de servitörer som haft en relativt hög matomsättning att erhålla en högre inkomst, medan de som haft lägre matomsättning relativt sett erhåller en lägre inkomst.

Även om omsättningens fördelning på mat och rusdrycker till en del kommer att bero på slumpen, kan ett sådant fördelningssystem bidraga till att systematiskt inrikta den enskilde servitörens intresse på en lägre utskänkning.

En förutsättning för att detta system skall kunna fungera effektivt är att gästen betalar efter nota som stämplas i kassaapparat. Notan bör ha en särskild utformning så att rusdrycksutskänkningen kan skiljas från den övriga förtäringen. Servisavgiften skall påföras notan.

Arbetsmarknadsparternas förslag

I enlighet med utskänkningsvinstkommitténs hemställan upptog arbetsgivare- och arbetstagareorganisationerna servisavgiftsfrågan till behandling vid 1956 års avtalsförhandlingar. Någon lösning uppnåddes emellertid icke vid detta tillfälle, varför parterna sedermera för ändamålet tillsatte en särskild kommitté — serviskommittén — sammansatt av representanter för Sveriges arbetsgivareförening för hotell och restauranter och Föreningen allmännyttiga kafébolag, Sveriges centrala restaurangaktiebolag, aktiebolaget Trafikrestauranger och Sverges hotell- och restaurangpersonals förbund.

Efter fullgjort uppdrag framlade serviskommittén sina förslag för vederbörande huvudmän med skrivelse den 10 augusti. Sedan huvudmännen i vederbörlig ordning godkänt kommitténs förslag överlämnades detta till utskänkningsvinstkommittén med en av de berörda organisationerna den 24 augusti 1956 dagtecknad skrivelse av följande lydelse.

Inför årets avtalsförhandlingar hemställde utskänkningsvinstkommittén, att överläggningar måtte upptagas mellan arbetsgivare- och arbetstagareparterna inom restaurantnäringen angående ev. förändring av nuvarande avlöningssystem för serveringspersonalen.

I anledning härav och på grund av ett i personalförbundets avtalsförslag framfört yrkande om ett nytt avlöningssystem var frågan föremål för ingående övervägande under förhandlingarna, varvid parterna enade sig om följande uttalande:

Under förhandlingarna har från personalförbundets sida aktualiserats frågan om en avveckling av nuvarande avlöningssystem för serveringspersonalen samt dess ersättande med annan avlöningsform. De diskussioner som under förhandlingarna förts i denna fråga ha resulterat i en enhällig uppfattning att frågan är av så omfattande art och till sina konsekvenser så svårbedömbar, att den icke kan på tillfredsställande sätt överblickas utan att ytterligare omfattande utredningar företagas. I dagens läge, då de nya utminuterings- och utskänkningsreglerna medfört betydelsefulla konsekvenser för näringen och då en samordning av årets lönerörelse föreligger, har parterna funnit sig icke kunna inom ramen för årets avtalsförhandlingar fullfölja diskussionerna i frågan. Parterna äro emellertid medvetna om aktualiteten av problemet och äro därför överens om att med det snaraste i samråd med utskänkningsvinstkommittén och med utnyttjande av utredningsmaterial, som kommittén kan tillhandahålla, ävensom den sakkunskap och den erfarenhet parterna själva kunna ställa till förfogande snarast möjligt upptaga inbördes överläggningar och diskussioner i syfte att innan kommittén tager slutlig ställning till frågan om avlöningssystemet för serveringspersonalen kunna förelägga kommittén parternas gemensamma syn på saken.

För utredning av frågan ha parterna tillsatt en särskild kommitté (serviskommittén) ...

Serviskommittén har fullgjort sitt uppdrag i och med avlämnande av bifogade utlåtande.

Den lösning av frågan rörande serveringspersonalens avlöningsförhållanden, som av kommittén föreslagits, har godkänts av samtliga organisationer, och överenskommelse har träffats i enlighet med det av kommittén framlagda förslaget.

Vi anse, att den samförståndslösning, som sålunda uppnåtts mellan organisationerna, på ett tillfredsställande sätt tillgodoser de nykterhetspolitiska aspek-

terna på frågan och uttala förhoppningen, att utskänkningsvinstkommittén måtte låta vid den mellan organisationerna träffade överenskommelsen bero och icke föreslå någon lagstiftning i frågan.

Det vid skrivelsen fogade förslaget från serviskommittén var av följande innehåll.[1]

Undertecknad kommitté (serviskommittén), som av avtalsparterna inom restaurantfacket tillsatts för att verkställa utredning rörande serveringspersonalens avlöningssystem, får efter fullgjort uppdrag anföra följande:

För belysning av vad som i avtalshänseende förekommit parterna emellan rörande den s. k. dricksfrågan alltsedan det första kollektivavtalets tillkomst år 1920 ha vi verkställt bifogade historiska sammanställning (bil.).

Från Utskänkningsvinstkommittén (UVK) ha vi erhållit del av följande material:

1. En under hand inom kommittén uppgjord »diskussionspromemoria rörande systemet med servisavgift å rusdrycker».

2. Tabeller och sammanställning rörande inkomstförhållandena för serveringspersonal vid restaurantföretag med rätt till spritutskänkning under perioden 26/9—25/11 1953. (1953 års löneundersökning.)

3. Tabeller rörande motsvarande undersökning för tidsperioden 26/1—25/3 1956. (1956 års löneundersökning.)

4. Översikt över löneförhållandena i vissa främmande länder.

Med anledning av vad som genom UVK:s översikt framkommit angående löneförhållandena för serveringspersonalen i England ha vi genom en särskild delegation låtit verkställa en undersökning rörande »verkningarna av den i Storbritannien år 1948 genomförda lagstiftningen om införande av fasta minimilöner till arbetstagarna inom hotell- och restaurantnäringen med särskilt beaktande av verkningarna för serveringspersonalen». Delegationens rapport över undersökningen bifogas (bil.).

Vi ha vidare varit i kontakt med olika resebyråer för utrönande av deras erfarenheter angående lämnande av servisavgifter i andra länder. Från vad härvid inhämtats fästa vi särskilt uppmärksamheten på sammanställningen å sid. 80—81 i Resos semesterhandbok 1956 (bil.).

För bedömande av olika lönesystems konsekvenser i avlöningstekniskt hänseende samt vid beaktande av de till UVK:s löneundersökningar hörande tabellerna ha särskilda sakkunniga biträtt kommittén, nämligen direktören i Sveriges Hotell- och Restaurantförbund, herr Walter Nilsson, och verkställande direktören i Östra Sveriges Allmänna Restaurangaktiebolag, Linköping, herr Walter Johansson.

På grundval av direktiven till UVK samt ovan angivet material har inom kommittén ingående överläggningar ägt rum för belysning av den aktuella avlöningsfrågan ur samhälleliga, ekonomiska och tekniska synpunkter. Dessa överläggningar ha resulterat i full enighet mellan kommittéledamöterna om frågans lösning. En sammanfattning av de synpunkter, som inom kommittén lagts på frågan, följer här nedan:

Enligt direktiven är UVK:s primära uppgift att undersöka om några betydande nykterhetspolitiska fördelar kunna uppnås genom en avveckling av nuvarande avlöningssystem för serveringspersonalen. Om så vore fallet, finge undersökas vilken avlöningsform som vore lämpligast och hur denna borde genomföras. Med hänsyn till vad sålunda anförts i direktiven ha vi ansett riktigast att först upptaga det nu gällande systemet och bedöma detsamma ur nykterhetspolitisk synpunkt. Vi vilja härvid till en början påpeka det felaktiga i att kalla gällande ord-

[1] De vid förslaget fogade bilagorna har här uteslutits.

ning för »dricks penningssystem». Denna rubricering är missvisande och leder tanken till att personalen är beroende av mera allmosebetonade ersättningar. Verkliga förhållandet är, att personalen är avlönad enligt ett avtalsmässigt i detalj reglerat provisions- och garantilönesystem.

Då direktiven till UVK skrevs, gällde det gamla restriktionssystemet, och man kan icke frigöra sig från intrycket att de synpunkter, som anförts, till väsentlig del äro baserade på nämnda system. Man har utgått från att avlöningen med procentuell serveringsavgift varit konsumtionsdrivande. Ehuru väsentligt överdrivet, kunde detta påstående ha visst fog för sig då ransoneringssystemet gällde. Det är naturligt, att fall kunna ha förekommit, då personalen från vissa gästers sida utsattes för starkt tryck att överträda bestämmelserna och att den serverande fallit för frestelsen att vara gästen till lags. Dessa företeelser ha dock icke varit särskilt framträdande, och det är icke befogat att gentemot en ansvarsmedveten yrkeskår påstå, att de skulle ha haft någon avgörande betydelse för konsumtionen. Under alla förhållanden är denna problemställning nu inaktuell. Det har på utskänkningens område blivit »köparens marknad», gästen bestämmer själv vad han skall dricka, och det är verklighetsfrämmande att tala om intressesamband mellan utskänkningen och avlöningssystemet. I och med att utminuteringen blivit fri har frågan om serveringspersonalens avlöningssystem ur nykterhetspolitiska synpunkter reducerats till en mycket liten fråga.

Att avlöningssystemet, sett utan samband med restriktionssystemet, skulle ha någon konsumtionsdrivande verkan är obestyrkt. Det har härutinnan anförts, att dagsförtjänsterna av servisavgift per serverande visat sig öka vid stigande utskänkningsandel i restaurantomsättningen. I den mån detta förhållande är riktigt, vilket är tvivelaktigt, utgör det självfallet icke något bevis för att relationen ifråga skulle bero på att serveringspersonalen animerat till ökad utskänkning. Utskänkningens andel i försäljningen beror i främsta rummet på den fördelning, som skapas av kundkretsens efterfrågan. Det är med andra ord kundkretsens sammansättning, som är avgörande härför. En viss roll spelar även prissättningen på olika varuslag. Det relativt låga minimipriset på måltid, som berättigar till servering av spritdrycker på enklare folkrestauranter, medför, då spritpriserna äro lika på restauranter av alla typer, att den procentuella rusdrycksandelen på nämnda folkrestauranter blir högre än vad den skulle ha blivit om måltidspriserna vore likartade.

De av UVK gjorda löneundersökningarna, varav den senare föranletts av de ändringar, som inträffat efter den 1 oktober 1955, behandla bl. a. frågeställningen huruvida en högre relativ rusdrycksomsättning påverkar serveringspersonalens inkomster. Analysering har härvid gjorts av inkomsterna med hänsyn till arbetsställenas karaktär i vissa avseenden, såsom storlek, prisklass, dyrortsläge och rusdrycksandel i omsättningen, men det framhålles särskilt, att för serveringspersonalen mer eller mindre gynnsamma förhållanden inom företagen samt personalens yrkesskicklighet ur inkomstsynpunkt icke kunnat beaktas i undersökningen.

Av utredningen kan en hel del intressanta förhållanden utläsas. Vi vilja dock här inskränka oss till att beröra den i föreliggande sammanhang mest väsentliga frågan, nämligen inkomsternas förhållande till rusdrycksandelen.

UVK har härom i första undersökningen anfört följande:

»En klar tendens till högre dagsinkomster av tio procents servisavgift jämte kostförmån vid stigande rusdrycksomsättningsprocent förelåg bland de mindre företagen. Bland de privatägda företagen var detta positiva samband icke lika starkt utan en viss oenhetlighet förelåg. Den högre inkomstnivån bland de större allmänna restaurangavdelningarna med en rusdrycksomsättningsprocent över 45

sammanhänger bland annat med de höga dagsinkomsterna vid restaurangavdelningar i prisklassgrupp B 3.

En jämförelse mellan de allmänna och privatägda avdelningarna i prisklassgrupp A 2 ger vid handen att inkomstnivån låg högre vid de mindre privatägda avdelningarna än vid de mindre allmänna avdelningarna, medan motsatta förhållandet rådde vid de större restaurangavdelningarna, där inkomstnivån var högre vid de allmänna än de privatägda restaurangavdelningarna.»

Vid en jämförelse mellan de båda utredningarna ha vi med reservation för svårigheten att göra sådan jämförelse, då utredningarna icke utförts å identiska företag och icke omfatta samma tidsperiod de olika åren — särskilt uppmärksammat det förhållandet att rusdrycksomsättningens andel i omsättningen kraftigt sjunkit år 1956 i jämförelse med år 1953. Beaktas härvid, att nämnda omsättning omfattar förutom spritdrycker, även viner och — i den andra undersökningen — jämväl starköl, har nedgången av spritförsäljningen varit än mera betydande. Ett i förevarande sammanhang mycket betydelsefullt förhållande är även, att klyftan mellan inkomster i olika rusdrycksrelationer kraftigt minskat.

Detta sistnämnda förhållande gör, att det intressesamband, som redan enligt den första utredningen syntes oss diskutabelt, numera ytterligare försvagats. Den enda någorlunda klara tendens till sådant samband, man möjligen kan anse föreligga, gäller avdelningar av folkrestaurangkaraktär. Beträffande andra typer av företag är oenhetligheten ganska stor. Sålunda äro vid de förstklassiga restauranterna inkomsterna av serveringsavgift höga, medan rusdrycksandelen är låg.

Som allmänt omdöme om möjligheten att använda löneundersökningarna som underlag för slutsatser i förevarande hänseende få vi framhålla, att mycket stora vanskligheter härvid föreligga. Man kan sålunda beakta vissa men långt ifrån alla faktorer, som inverka på inkomstnivån. Vidare är det omöjligt att ta hänsyn till de mer eller mindre gynnsamma arbetsförhållandena inom olika företag samt personalens säljarförmåga och yrkesskicklighet. Differenser i prishänseende och efterfrågan eller med andra ord företagens allmänna struktur och karaktär ha även som redan framhållits en avgörande betydelse.

Ehuru vi vid vårt bedömande av nu rådande avlöningssystem icke kunnat finna, att nykterhetspolitiska synpunkter motivera ett slopande av detsamma, ha vi ingående ur olika synpunkter diskuterat och övervägt andra tänkbara avlöningssystem. Vid dessa bedömanden ha vi hela tiden utgått från förutsättningen, att frågan skall lösas genom överenskommelse mellan parterna, då full enighet förelegat inom kommittén om det olämpliga i att lagstiftningsvägen tillgripes. Lönespörsmål böra enligt vår mening lösas internt av berörda arbetsmarknadsparter, och denna princip hävdas även av arbetsmarknadens huvudorganisationer. Med den stadga och mognad, som organisationsväsendet på arbetsmarknaden nått i vårt land, innebär denna frihet icke några risker ur samhällelig synpunkt. Alltsedan avtalsreglering kom till stånd för restaurantfacket ha organisationerna alltid själva ordnat avlöningsfrågorna utan att några samhällsintressen trätts för nära. Tvärtom ha organisationerna alltid eftersträvat lösningar, som stått i överensstämmelse med samhällets intressen. Vi erinra exempelvis om den redan före källskattereformens ikraftträdande genomförda ordningen med inlevererande av servisavgifter, vilken utan att särskild lagstiftning behövde tillgripas möjliggjorde en effektiv tillämpning av det nya uppbördssystemet beträffande serveringspersonalen.

Vi ha vid diskussionen om förändrat avlöningssystem särskilt tagit upp de i UVK:s diskussionspromemoria omnämnda olika alternativen och få härom framhålla följande synpunkter.

I. Fast avlöning

Då personalförbundet i sitt avtalsförslag yrkade införande av fast lön jämte viss provision å andra varuslag än rusdrycker, var det främsta motivet kravet på jämnare och tryggare inkomster för serveringspersonalen samt övertidsersättning även för denna personalgrupp. Förbundet trodde sig även genom förslaget ha tillmötesgått de nykterhetspolitiska synpunkter, som kommit till uttryck i remissuttalandena till 1944 års nykterhetskommittés betänkande samt i direktiven för utskänkningsvinstkommittén. Därest såväl personalens intresse av jämnare och tryggare inkomst som de nykterhetspolitiska synpunkterna kunde tillgodoses inom ramen för gällande ordning, ansågs denna överlägsen. Man var nämligen fullt på det klara med att systemet med kontant lön hade åtskilliga nackdelar. Detta har även kommittén vid sina diskussioner i frågan ansett sig kunna konstatera, och vi få härom anföra följande:

1. Erfarenheten har visat, att inga bestämmelser, vare sig de grunda sig på lag eller avtal, kunna förhindra lämnande av dricks pengar på restauranter. Många exempel härå från utlandet finnas. Särskilt belysande är den rörande förhållandena i England av kommittén nu föranstaltade undersökningen, vilken utmynnar i följande tveklösa konstaterande: »Det kan emellertid konstateras, att man helt misslyckats i sina försök att få bort dricks penningsystemet och att gästerna därigenom i viss utsträckning numera få betala dubbelt för betjäningen. Denna uppfattning vitsordades av representanter för såväl branschens organisationer som för allmänheten.» Man får sålunda med införande av kontant lön räkna med ett olyckligt dubbelsystem av lön och dricks pengar, vilket i realiteten innebär, att gästen blir »dubbelbeskattad». Ett genomförande av förbud för personalen att mottaga dricks pengar är endast teoretiskt tänkbart. Det skulle icke finnas några praktiska möjligheter att genomdriva påföljder av något slag mot de anställda för överträdelser av ett sådant förbud och än mindre mot gästerna.
2. Det har ibland påstått, att införande av kontant lön skulle försämra servicen. Utan att härom kunna uttala någon bestämd uppfattning få vi endast framhålla risken för att införande av kontantlöner skulle kunna medföra personalinskränkningar.
3. För servicepersonal finnes en tendens till att lönerna anpassas efter ackordsprincipen, varför införande av ett system med enbart fasta löner måste anses såsom ur avtalsmässig synpunkt mindre tillfredsställande.
4. Ett inarbetande av lönekostnaderna i måltidspriset skulle verka avskräckande på gästerna. Initialkostnaden för ett restaurantbesök skulle bli större, till skada både för företaget och personalen.

II. Fast lön för servering av rusdrycker, i övrigt procentuell servisavgift

En dylik ordning synes möjlig endast om företagens ersättning för servering av rusdrycker blir så stor, att den utöver i övrigt för företaget erforderlig ersättning — kan täcka den kontanta lönen. Det torde nämligen vara helt omöjligt att lägga den nödvändiga prishöjningen på maten, då ju i så fall gäster, som icke konsumera rusdrycker, skulle få vara med och betala lön för rusdrycksserveringen.

Vidare synes även vara praktiskt omöjligt att genomföra systemet för extra personal och för festvåningsarbete överhuvudtaget.

III. Serveringsavgift endast å andra varuslag än rusdrycker

Denna ordning skulle i än högre grad än föregående alternativ vara otillfredsställande för gäster, som icke konsumera rusdrycker. Dylika gäster skulle få en hög serveringsavgift, medan gäster vid måltidsfri utskänkning skulle få serveringen gratis. Vad som vidare bör särskilt uppmärksammas är konsekvensverk-

ningarna för alla näringsställen utan rusdrycksservering. Dessa verkningar ha alltför litet beaktats. Man har så koncentrerat sig på de företag, som tillhandahålla rusdrycker, att man synes ha förbisett den oerhörda mängd större och mindre näringsställen, inklusive kaféer, konditorier o. dyl., som icke ha någon rusdrycksservering men som säkerligen representerar lika stor konsumtion som rusdrycksrestauranterna. Det är dock uppenbart, att ett nytt system skulle helt eller delvis slå igenom även på dessa företag, då det ur konkurrens- och andra synpunkter torde vara uteslutet med två olika system. En dylik konsekvens av en enbart av rusdrycksutskänkningen föranledd reform är icke rimlig.

IV. Lägre procentuell servisavgift å rusdrycker

Mot detta system talar samma skäl som mot de två närmast föregående alternativen. Systemet skulle även ur praktisk synpunkt vara otillfredsställande.

V. Bibehållande av procentuell serveringsavgift, men införande av ett fördelningssystem, som premierar hög matomsättning på rusdryckernas bekostnad

Det synes mycket tvivelaktigt om detta system ens teoretiskt skulle ha något värde såsom hämmande för rusdrycksutskänkningen. Detta skulle i så fall endast gälla kortsiktigt ifråga om den serverande individuellt. På längre sikt måste ju en utjämning ske. Man frågar sig även vad som skulle hindra gruppen att helt sätta systemet ur spel genom annan »privat» fördelning. Vidare må framhållas, att systemet skulle bli helt meningslöst vid företag med regelmässig garantiutbetalning.

Framför allt är dock de praktiska svårigheterna avgörande för frågan om detta systems införande. Mycket svåra fördelningsfrågor skulle uppstå beträffande extra personal och i festvåningar. Någon tillfredsställande kontroll över fördelningen torde ej heller vara möjlig för företaget att anordna. Ej heller personalen skulle få möjlighet att kontrollera och än mindre förutse sina inkomster. Uppenbart är även, att systemet skulle medföra väsentligt ökade kostnader för administrativt arbete, kontrollapparater o. dyl.

Det ovan sagda ger vid handen, att intet av de diskuterade systemen synes kunna godtagas som alternativ till nu gällande ordning. Frågeställningen har sålunda för vår del blivit om nämnda ordning skall bibehållas eller om något annat system än det hittills berörda möjligen kan finnas. Vi ha härvid kommit till det resultatet, att ett bibehållande av nuvarande avlöningssystem med vissa förändringar är den enda acceptabla lösningen.

Det bör här ännu en gång understrykas, att konsumtionsförhållandena på utskänkningens område radikalt förändrats efter den 1 oktober. Den obegränsade tillgången på rusdrycker i utminuteringen och den starka nedgången i utskänkningens omfattning har praktiskt taget fullständigt eliminerat de nykterhetsproblem, som tidigare i viss omfattning förelågo i samband med utskänkningen. Detta gäller utskänkningsverksamheten i dess helhet och sålunda även det särskilda spörsmål inom utskänkningen, som här är föremål för behandling. Frågan om serveringspersonalens avlöningsförhållanden är enligt vår uppfattning numera icke ett nykterhetsproblem utan uteslutande en fråga om att finna ett avlöningssystem, som i görligaste mån tillgodoser såväl gästernas som restaurantföretagens och de anställdas berättigade synpunkter.

Den lösning av frågan vi föreslå innebär i huvudsak följande:

Lönesystemet i princip

Nuvarande system med serveringsavgifter och garanterad minimiinkomst bibehålles med tillägg av bestämmelser dels att serveringsavgift skall påföras notan och dels att garantiperioden minskas till *en* månad.

Genom bestämmelsen att serveringsavgift skall påföras gästs nota tillgodoses allmänhetens anspråk på klarhet i hur stor serveringsavgift som skall betalas. Härigenom förtages helt den mot nuvarande ordning stundom framförda invändningen, att gäst, som ej förtär rusdrycker, känner sig skyldig att betala mer än 10 %. Systemet torde även vara värdefullt med tanke på den stora turiststrømmen.

Genom införande av garanterad minimiinkomst per månad i stället för som nu per två månader tillgodoses personalens intresse av större jämnhet i inkomsterna. Indirekt innebär detta, att avlöningssystemet göres än mera oantastligt ur den förut berörda synpunkten av intressesamband mellan inkomst och utskänkning. Det kan ju då knappast göras gällande, att något motiv kvarstår för den serverande att för ernåendet av större inkomst under en månad med dålig omsättning animera till ökad rusdrycksförsäljning.

Bestämmelser angående särskild garanti till fast anställd serveringspersonal

Bestämmelser införas om att fast anställd serveringspersonal vid beordrat arbete i matsal å tid, som icke står i anslutning till ordinarie arbetstid, garanteras en minimiinkomst enligt reglerna om dagsgaranti för extra personal med iakttagande av att beloppen höjas med 75 %.

Även dessa bestämmelser, som ytterligare öka personalens ekonomiska trygghet, torde på samma sätt som ovan anförts rörande enmånadsgarantien motverka det påstådda intressesambandet mellan inkomst och utskänkning.

Den tillstyrkta överenskommelsen innehåller följande *förutsättningar* rörande ikraftträdande m. m.:

»1) Enligt direktiven för utskänkningsvinstkommittén skall frågan om serveringspersonalens avlöningsförhållanden göras till föremål för utredning. Därvid har bl. a. föreskrivits att undersökning skall ske om förutsättningar finnas för överenskommelse mellan de avtalsslutande parterna om ett ur olika synpunkter godtagbart avlöningssystem. Parterna anse sig med vad här ovan avtalats angående serveringsavgiftens påförande å nota och garantiperiodens fastställande till en månad ha så långt möjligt tillgodosett de framkomna önskemålen och överenskomma att avtalet i denna del skall tillämpas fr. o. m. den 1 mars 1957 i förhoppning att principlösningen av frågan om serveringspersonalens avlöningsförhållanden därmed skall av statsmakterna lämnas utan erinran.

2) Frågan om ikraftträdande av överenskommelsen om särskild garanti till fast anställd serveringspersonal hänskjutes till ev. kommande riksavtalsförhandlingar.

3) Personalförbundet förbinder sig att vid en ev. kommande avtalsrörelse icke framställa andra krav rörande serveringspersonalens avlöningsförhållanden än sådana som sammanhänga med en yrkad höjning av branschens lönenivå.»

Den av oss enligt det ovan sagda föreslagna lösningen av avlöningsfrågan finnes sammanfattad i en av samtliga parter tillstyrkt överenskommelse, vilken även innehåller förslag till nya avtalsbestämmelser (bil.).

Vi vilja slutligen såsom ett starkt motiv för den av oss föreslagna ordningen framhålla, att den tillfredsställer det mycket väsentliga kravet på enkelhet, att den kan genomföras inom ramen för gällande redovisningssystem samt att den icke medför någon ökning av de administrativa kostnaderna.

Kommitténs förslag

I de för kommittén meddelade direktiven har särskilt betonats att syftet att avlägsna enskildas ekonomiska intresse i utskänkningens omfatt-

ning icke kan bli helt tillgodosett så länge serveringspersonalen delvis avlönas genom servisavgifter på förtärda rusdrycker och att det ur nykterhetspolitisk synpunkt därför är av vikt, att även serveringspersonalens ekonomiska intresse i utskänkningen bortfaller.

Att serveringspersonalen har ett betydande ekonomiskt intresse i utskänkningen av rusdrycker är uppenbart redan med hänsyn till den omfattning servisavgiftsinkomsterna på dessa varor har och den betydande andel denna inkomst utgör av serveringspersonalens totala inkomst. Förhållandena kan illustreras genom siffror för åren 1953 och 1955/56. År 1953 uppgick sålunda serveringspersonalens sammanlagda inkomst av 10 procents servisavgift på rusdrycker till 22,2 miljoner kronor, varav 18,7 miljoner kronor hänförde sig till spritdrycker. Försäljningsåret 1955/56 uppgick servisavgiftsinkomsten på rusdrycker till 17,0 miljoner kronor, varav 13,8 miljoner kronor belöpte sig på spritdrycker. Restaurangföretagens inkomst av rusdrycksutskänkningen uppgick de nämnda åren till 22,0 respektive 21,4 miljoner kronor, varav 11,6 respektive 9,4 miljoner kronor hänförde sig till spritdrycksutskänkningen. Då man kan utgå från att servisavgiftsinkomsten uppgår till mer än 10 procent av försäljningssumman, visar det sig sålunda att denna inkomst under de båda nämnda åren översteg restaurangföretagens motsvarande inkomst. Av de anförda siffrorna framgår dessutom, att serveringspersonalens inkomst av spritdrycksutskänkningen utgör en större del av den totala inkomsten av rusdrycksutskänkningen än vad som är fallet beträffande företagarnas inkomster.

Hur stor del slutligen som servisavgiftsinkomsterna på rusdrycker utgör av den totala servisavgiftsinkomsten kan beräknas med ledning av de i andra sammanhang anförda uppgifterna om rusdrycksutskänkningens andel av den totala omsättningen. I enlighet härmed utgjorde servisavgiftsinkomsterna på rusdrycker undersökningsperioden 1953 vid de allmänna företagen 44 procent och vid de enskilda företagen 41 procent av den sammanlagda servisavgiftsinkomsten. Motsvarande andel undersökningsperioden 1956 utgjorde 42 respektive 35 procent. Att märka är emellertid, att de nu angivna siffrorna är genomsnittstal och att rusdrycksinkomsterna vid åtskilliga restaurangavdelningar, i synnerhet folkrestauranger, har avsevärt större betydelse. I vissa fall uppgick och uppgår rusdrycksinkomsterna till inemot 60 procent av den sammanlagda inkomsten för servispersonalen. Trots nedgången i rusdrycksutskänkningens relativa betydelse efter den 1 oktober 1955 utgör sålunda servisavgiftsinkomsterna av denna fortfarande en mycket väsentlig del av de sammanlagda servisavgiftsinkomsterna. I fråga om folkrestaurangavdelningarna (prisklass B 3) bör tilläggas, att enligt kommitténs undersökningar (se kap. I, tabell 15) någon ändring i förevarande avseende icke inträtt efter den 1 oktober 1955 fram till den 1 juli 1956.

Sambandet mellan serveringspersonalens inkomstnivå och rusdrycksutskänkningens omfattning har närmare belysts genom de undersökningar rörande serveringspersonalens inkomster av 10 procents servisavgift åren 1953 och 1956 som utskänkningsvinstkommittén utfört. Enligt 1953 års undersökning förekom sålunda genomgående de högsta dagsinkomsterna vid de restauranger som hade den största rusdrycksomsättningen, medan inkomsterna sedan i stort sett sjönk med sjunkande rusdrycksomsättningsandel. Samma tendens framträder tydligt också i redovisningen av 1956 års undersökning. De inkomstförändringar i förhållande till år 1953 som påvisats i 1956 års undersökning återspeglar i stort sett endast de förändringar inom utskänkningen som ägt rum efter den 1 oktober 1955. Minskningen i den genomsnittliga dagsinkomsten från 1953 till 1956 synes sålunda kunna förklaras bland annat av två omständigheter, nämligen dels nedgången i rusdrycksutskänkningens omfattning och dels det förhållandet att företagen — och då särskilt folkrestaurangerna vid de allmänna företagen — icke hunnit anpassa personalens antal efter nedgången i omsättningen.

De största inkomstminskningarna har inträffat på de avdelningar som haft den största relativa rusdrycksomsättningen, medan förändringarna äro små och till och med en viss mindre inkomstökning förekommit på avdelningar som tidigare hade en relativt liten rusdrycksomsättning. Den större nedgången i inkomsterna på de avdelningar som tidigare hade en stor rusdrycksförsäljning beror emellertid icke på förbättrade relationer mellan rusdrycker och dessas omsättning utan på lägre omsättning per anställd. Detta i sin tur sammanhänger med de förut omnämnda anpassningssvårigheterna. Vid de restauranger — främst tillhörande de allmänna företagen — där förändringarna efter den 1 oktober 1955 inneburit en större minskning icke blott i rusdrycksutskänkningen utan också i övrig omsättning, hade personalstyrkan fram till och med undersökningsperioden uppenbarligen ännu icke nedbringats i den omfattning som omsättningsförändringen påkallade. När denna anpassning skett kommer — om nuvarande relationer mellan rusdrycker och mat icke genom andra åtgärder ändras — inkomsterna att höjas och åter bli högst på de restauranger som har den största andelen rusdrycker.

I sammanhanget må slutligen erinras om att — enligt den tidigare redovisade undersökningen i maj 1955 — de restauranger som hade en relativt hög spritdrycksomsättning i förhållande till andra restauranger också hade en betydligt större spritdrycksutskänkning före kl. 15 på dagen. Att detta förhållande väsentligt bidrar till att förklara den relativt höga inkomstnivån på de ifrågavarande restaurangavdelningarna är tydligt.

Att ett nära samband mellan serveringspersonalens inkomstnivå och rusdrycksutskänkningens omfattning föreligger och att serveringspersonalen har ett direkt intresse i denna utskänknings omfattning är sålunda uppen-

bart. Förekomsten av ett sådant intresse måste enligt kommitténs mening betraktas som ett allvarligt problem ur nykterhetspolitisk synpunkt.

I tidigare sammanhang har kommittén närmare belyst den betydelse restaurangerna har för utbildning av alkoholvanorna, i synnerhet om man ser utvecklingen på längre sikt. Med hänsyn härtill har kommittén också understrukit vikten av att varje enskilt intresse av en ökad konsumtion av rusdrycker — särskilt av de alkoholstarkare varorna — i möjligaste mån undanröjes. Enligt kommitténs mening är i själva verket serveringspersonalens ekonomiska intresse i utskänkningen ett ur nykterhetspolitisk synpunkt allvarligare problem än företagarnas vinstintresse. Såsom ledamoten Utterström i 1944 års nykterhetskommitté i reservation till kommitténs principbetänkande framhållit, rör det sig här om den ömtåligaste sektorn av utskänkningsverksamheten, nämligen själva kontaktytan mellan utskänkningen som affärsrörelse och dess kundkrets. Därtill kommer att servisavgiften, som ju utgår i direkt proportion till priset på de olika varorna, ger en större inkomst för serveringen av rusdrycker — genom de förhållandevis höga priserna på dessa och i synnerhet på spritdrycker — för en väsentligt mindre arbetsinsats. Problemet accentueras ytterligare av det förhållandet att en mycket stor del av serveringspersonalen — under undersökningsperioden 1956 cirka 40 procent — utgöres av tillfälligt anställda, vilket medför vissa risker för att utskänkningen icke alltid bedrives under det ansvar som ur nykterhetssynpunkt är nödvändigt.

Med hänsyn till det nu anförda har kommittén ansett det vara av stor vikt, att det nuvarande servisavgiftssystemet ersättes med andra avlöningsformer, där inkomstens storlek icke blir beroende av omfattningen av utskänkningen av i första hand spritdrycker. I sådant hänseende har kommittén närmast velat förorda ett avlöningssystem där servisavgiften som ackordsmoment bibehålles, men där de sammanlagda inkomsterna av servisavgiften exempelvis fördelas bland den tjänstgörande personalen efter en andel av den sammanlagda omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl som redovisas av varje servitör eller servitris för sig.

När det gällt att välja den lämpligaste metoden att genomföra en ordning som bättre än den nu rådande tillfredsställer de nykterhetspolitiska synpunkterna, har kommittén i första hand ansett sig böra söka åstadkomma en lösning genom överenskommelse mellan vederbörande arbetsgivare- och arbetstagareorganisationer. På sätt förut närmare beskrivits har kommittén också för ändamålet hänvänt sig till de berörda parterna. Efter särskilda överläggningar har dessa sedermera till kommittén överlämnat ett förslag som i huvudsak innebär, att det nuvarande servisavgiftssystemet bibehålles med den ändringen, att servisavgiften skall uppföras på notan. Därjämte har garantiperioden för minimilönens beräkning minskats från två till en månad. Sammanfattningsvis har förslaget av organisationerna motiverats på följande sätt:

Genom bestämmelsen att serveringsavgift skall påföras gästs nota tillgodoses allmänhetens anspråk på klarhet i hur stor serveringsavgift som skall betalas. Härigenom förtages helt den mot nuvarande ordning stundom framförda invändningen, att gäst, som ej förtär rusdrycker, känner sig skyldig att betala mer än 10 %. Systemet torde även vara värdefullt med tanke på den stora turistströmmen.

Genom införande av garanterad minimiinkomst per månad i stället för som nu per två månader tillgodoses personalens intresse av större jämnhet i inkomsterna. Indirekt innebär detta, att avlöningssystemet göres än mera oantastligt ur den förut berörda synpunkten av intressesamband mellan inkomst och utskänkning. Det kan ju då knappast göras gällande, att något motiv kvarstår för den serverande att för ernående av större inkomst under en månad med dålig omsättning animera till ökad rusdrycksförsäljning.

Det sålunda framlagda förslaget innebär att en del av den osäkerhet i lönehänseende som personalen för närvarande har undanröjes och att därmed också en förbättring ur nykterhetspolitisk synpunkt vinnes. De allvarliga nackdelar som ur nykterhetssynpunkt är förbundna med det nu rådande avlöningssystemet kan emellertid enligt kommitténs mening icke i någon mer betydande mån anses undanröjda genom de föreslagna åtgärderna. Serveringspersonalens ekonomiska intresse i rusdrycksutskänkningen kommer sålunda att väsentligen kvarstå orubbat. Under förevarande omständigheter finner sig kommittén böra acceptera den av arbetsmarknadsparterna träffade överenskommelsen. Förutsättningen för kommitténs ställningstagande är dock att överenskommelsen tillämpas så, att servisavgiften alltid påföres notan och att kvittering av denna sker genom företagens kassa.

Trots att kommittén sålunda funnit sig föranlåten att i nuvarande läge ansluta sig till arbetsmarknadsparternas överenskommelse vill kommittén emellertid ifrågasätta om icke lagstiftningsvägen bör prövas för att nå en ur nykterhetssynpunkt mer tillfredsställande lösning. Detta kunde i så fall ske genom att också i avseende på serveringspersonalen införa en bestämmelse i rusdrycksförsäljningsförordningen motsvarande den som nu gäller för systembolagets personal. Enligt sistnämnda bestämmelse (72 §) må bolaget icke i någon form låta avlöning till i bolagets tjänst anställd person utgå i förhållande till omsättningens storlek eller vinsten på bolagets rörelse. En liknande bestämmelse för serveringspersonalens del bör enligt kommitténs mening begränsas till att avse spritdrycker och sålunda innebära att avlöning icke i någon form fick utgå i förhållande till omsättningen av spritdrycker på arbetsstället. Införandet av en dylik bestämmelse måste givetvis ske under hänsynstagande till personalens anspråk på goda och trygga arbetsvillkor samt de kostnader som genom bestämmelsen kan uppkomma för näringen. På arbetsgivare- och arbetstagareorganisationerna skulle det ankomma att avtala om efter lagbestämmelserna avpassade avlöningsformer.

AVDELNING III

Övriga frågor

KAPITEL XIII

Kreditfrågan

I direktiven för kommitténs arbete har uttalats, att skiljaktigheterna i reglerna för allmänna restaurangbolag, å ena, samt enskilda restauratörer, å andra sidan, bör undersökas och deras verkningar klarläggas. Ett område där olikhet förekommer enligt nu gällande ordning är betalningsvillkoren vid systembolagets försäljning av spritdrycker och vin till restaurangerna. I denna fråga hemställde Sveriges hotell- och restaurantförbund och Svenska turisthotellens riksförbund i skrivelse till Nya systemaktiebolaget den 19 december 1955, att den enskilda restaurangnäringen måtte få åtnjuta samma kreditvillkor vid betalning av inköpta rusdrycker som de allmänna restaurangbolagen. Sistnämnda fem företag har från den 1 januari 1946, då Sveriges centrala restaurangaktiebolag trädde i verksamhet, åtnjutit månadskredit för inköpta spritdrycker och viner på så sätt, att varje månads leveranser enligt en av kontrollstyrelsen lämnad föreskrift skolat betalas senast den 8 i påföljande månad. I realiteten har dock dessa betalningar fullgjorts under perioden 8—15, beroende på att månadsfakturorna icke alltid hunnit färdigställas till den 8. Från den 1 oktober 1955 har härutinnan inträffat den förändringen, att krediten av redovisningstekniska skäl förlängts till den 25 i månaden efter leveransmånaden, vilket motsvarar en genomsnittlig kredittid av 40 dagar.

För starköl har för såväl de allmänna restaurangbolagen som de enskilda restaurangföretagen tillämpats samma kredittid, nämligen betalning av varje halvmånads leveranser 10 dagar efter varje periods utgång, vilket betytt en genomsnittlig kredittid av 17 à 18 dagar.

Enligt föreskrifter som utfärdats av kontrollstyrelsen har beträffande de enskilda restaurangföretagen före den 1 oktober 1955 gällt, att inköpta rusdrycker skulle betalas kontant vid leveransen. Denna betalningsprincip tillämpades emellertid icke i full utsträckning. Sålunda hade Aktiebolaget Stockholmssystemet redan år 1931, utan erinran från kontrollstyrelsens sida, infört en kredit på fyra söckendagar från fakturadatum. Detta undantag hade tillkommit av rent praktiska skäl för att underlätta uträkning och kontroll av fakturorna och för att arbetet med expediering och distribution av restaurangleveranserna skulle flyta jämnare. Med den tidens, även med hänsyn till penningvärdets förändring, låga inköpspriser och låga beskattning av rusdryckerna, hade krediten icke samma betydelse för

restaurangnäringen ur likviditetssynpunkt, som den har 25 år senare. Även vid andra systembolag än Stockholmssystemet torde kortare krediter ha förekommit i enstaka fall, bland annat vid systembolaget i Malmö.

Med ikraftträdandet av 1954 års rusdrycksförsäljningsförordning har de tidigare av kontrollstyrelsen utfärdade betalningsföreskrifterna upphört att gälla och ersatts av en bestämmelse i styrelsens cirkulär nr 7/1955, där det heter, att »likvid skall, där ej systembolaget annat medger, erläggas före leveransen». Nu tillämpade betalningsvillkor för leveranser av spritdrycker och vin till de allmänna restaurangbolagen och för leveranser av starköl till samtliga restauranger är grundade på denna bestämmelse.

Då Nya systemaktiebolaget planlade sin verksamhet, aktualiserades frågan om kredit till de enskilda restaurangerna. Då de skäl som utgjorde bakgrunden till Stockholmssystemets beslut från år 1931 med samma berättigande kunde åberopas i fråga om restaurangerna i Göteborg och Malmö, beslöt Nya systemaktiebolagets styrelse, att de för restaurangerna i Stockholm tillämpade kreditvillkoren skulle bibehållas och dessutom från den 1 oktober 1955 gälla även för de enskilda restaurangerna i Göteborg och Malmö, i vilka städer bolaget komme att ha en sådan kontorsorganisation, att övervakningen av kreditbestämmelsernas efterlevnad icke kunde bereda några svårigheter. Beslutet innebar så tillvida en orättvisa, som enskilda restauratörer utanför de tre största städerna, vilka gör sina inköp i av bolaget anvisad närbelägen butik, alltjämt måste betala sina inköp av spritdrycker och vin vid eller före leveransen. Bolaget ansåg sig emellertid icke vid denna tidpunkt kunna införa generell fyradagarskredit med tanke på den ökade arbetsbelastningen för butikscheferna under den första tiden efter den 1 oktober 1955.

Då frågan om kredit till de enskilda restaurangföretagen på nytt aktualiserades genom den enskilda restaurangnäringens i det föregående omnämnda framställning beslöt bolagets styrelse medgiva, att samtliga enskilda restauranger tills vidare utan ställande av säkerhet regelmässigt skulle äga åtnjuta samma betalningsanstånd som tidigare medgivits för de enskilda restaurangerna i Stockholm, Göteborg och Malmö, varvid likvid skulle erläggas senast fjärde söckendagen efter fakturadatum. Förskottsbetalning skulle dock påfordras, därest restauratör överskrede nämnda anståndstid eller i förekommande fall trots anfordran underläte att ställa sådan säkerhet som i enskilda fall kunde anses nödvändig. Enskilda utövare av tillfälliga utskänkningstillstånd samt av trafikutskänkningsrättigheter undantogs dock från det generella kreditmedgivandet. Den till övriga enskilda restaurangföretag utvidgade fyradagarskrediten började tillämpas från och med den 1 juni 1956.

I enlighet med direktiven har kommittén övervägt, huruvida de allmänna restaurangbolagen och de enskilda restaurangföretagen skall principiellt likställas i olika frågor, som kommittén haft att ta under omprövning. En

olikhet har, såsom framgått av den föregående redogörelsen, förekommit beträffande betalningsvillkoren, vilka varit förmånligare för de allmänna bolagen än för de enskilda företagen. Att så varit förhållandet beror givetvis på den omständigheten att staten haft och har ett bestämmande inflytande över de allmänna restaurangbolagen, varigenom någon förlustrisk på grund av längre kredittid icke ansetts föreligga. En generell utsträckning av kredittiden för de enskilda restaurangföretagen till vad som nu gäller för de allmänna restaurangbolagen, eller 40 dagar, är enligt kommitténs mening tänkbar endast under den förutsättningen att godtagbar säkerhet kan ställas. Då systembolagets försäljning av spritdrycker och vin till de enskilda restaurangerna under oktrojåret 1955/56 uppgick till ett värde av omkring 96 miljoner kronor, skulle en kredittid på 40 dagar innebära en ständigt utestående kredit av i medeltal 10,7 miljoner kronor. Även om beloppet för redan medgiven kredit (4⅔ dagar inkl. söndagar) frånräknas, återstår ett ökat kreditbelopp av i runt tal 9,45 miljoner kronor. Endast i begränsad omfattning torde det vara möjligt att uppbringa godtagbar säkerhet för ett så betydande kreditbelopp.

En annan faktor av betydelse i detta sammanhang består däri, att vad kommittén föreslår beträffande restaurangernas inköpspriser samt uttagande av utskänkningsskatt å spritdrycker och slopande av utskänkningsskatten å starkvin på ett gynnsamt sätt inverkar på restaurangernas likviditetsförhållanden. Vid inköp av spritdrycker och starkvin erlägger restauratören f. n. gällande utskänkningspris, däri inbegripet till systembolaget indragna vinstandelar samt 33 (före den 5 november 1956 40) resp. 30 procent utskänkningsskatt å utminuteringspriset, med avdrag för 2 procent spillmånsersättning och för lätta viner utminuteringspriset med avdrag för systembolagets handelsmarginal men med tillägg av vinstandel.

Enligt kommitténs förslag skall restauratörerna från den 1 oktober 1957 vid inköp av spritdrycker endast erlägga utminuteringspriset, minskat med viss rabatt, och månadsvis i efterskott till statsverket såsom utskänkningsskatt inleverera skillnaden mellan utskänkningspriset och utminuteringspriset. Det årliga inköpsvärdet för spritdrycker kan med utgångspunkt från förhållandena efter skattehöjningen i november 1956 för de enskilda restaurangerna uppskattas till 87 miljoner kronor och motsvarande utminuteringsvärde till i runt tal 56 miljoner kronor. Enligt kommitténs förslag kommer utminuteringsvärdet från den 1 oktober 1957 att motsvaras av ett 50 procent högre utskänkningsvärde, i detta fall alltså 84 miljoner kronor. Skillnaden mellan utskänkningsvärde och utminuteringsvärde — 28 miljoner kronor per år eller 2,33 miljoner kronor per månad — utgöres av utskänkningsskatt, för vilken erhålles en genomsnittlig kredit av 30 dagar mot för närvarande 4⅔ dagar. För starkvinerna utgör det uppskattade inköpsvärdet år 1956 för de enskilda restaurangerna 7 miljoner kronor men vid tillämpning av kommitténs förslag endast 3,25 miljoner kronor eller

mindre än hälften, vilket endast till något mer än halva beloppet motsvaras av en utskänkningsprissänkning.

Det kan alltså konstateras, att de enskilda restaurangföretagen, om kommitténs förslag blir genomförda, kommer att uppnå en väsentlig likviditetsförbättring i jämförelse med vad som nu gäller. Under sådana förhållanden och med hänvisning till vad förut anförts i denna fråga anser kommittén icke skäl föreligga att föreslå någon ändring i de betalningsvillkor, som nyligen utverkats att gälla för samtliga enskilda företag. Skulle Nya systemaktiebolaget framdeles finna det möjligt att utsträcka kredittiden utöver den gräns, som nu är fastställd, har kommittén å andra sidan intet att erinra häremot.

Som förut framhållits bör de allmänna restaurangbolagen och de enskilda restaurangföretagen i princip vara likställda beträffande betalningsvillkoren, varav följer att samma kredittid skall gälla för båda företagsformerna. Därest övergången från längre till kortare kredittid skulle bereda de allmänna bolagen likviditetssvårigheter i övergångsskedet, bör de efter överenskommelse med Nya systemaktiebolaget erhålla möjlighet att mot erläggande av skälig ränta tills vidare helt eller delvis få bibehålla nuvarande kredittid. Föreskrifter härom anser kommittén icke behövliga utan förutsätter, att uppgörelse kan träffas direkt mellan de berörda parterna.

Slutligen vill kommittén i denna fråga uttala, att systembolaget bör äga rätt att vidtaga de jämkningar i kreditvillkoren som kan befinnas affärsmässigt motiverade, under förutsättning att huvudprincipen bibehålles och så långt möjligt lika villkor tillämpas för de båda företagsformerna.

KAPITEL XIV

Fraktkostnadsfrågan

Enligt utredningsdirektiven skall kommittén överväga om man bör generellt införa fri försändning av rusdrycker till restauranger å orter utan eget utminuteringsställe för att därigenom eliminera de ojämnheter i verkningarna av rådande ordning olika restauranger emellan som eventuellt förekommer.

För närvarande gäller att restaurangerna i Stockholm, Göteborg och Malmö får spritdrycker och viner levererade fraktfritt direkt från spritcentralen. Övriga restauranger erhåller sina varor från närmaste systembolagsbutik eller -lager men får själva svara för fraktkostnaderna. Därvid förekommer i huvudsak följande tre transportalternativ:

1) Restauratören ombesörjer själv hämtning av varorna hos systembolaget.
2) Systembolaget ombesörjer transporten med lastbil fram till restaurangen och debiterar restauratören för fraktkostnaden.
3) Systembolaget transporterar varorna kostnadsfritt till leveransbutikens avgångsstation (järnväg, lastbilslinje, busslinje eller båt), varefter fraktkostnaden fram till restaurangens mottagningsstation och transportkostnaden därifrån till restaurangen betalas av restauratören.

Att restaurangerna i Stockholm, Göteborg och Malmö erhållit en särskilt gynnsam ställning i transportavseende beror på, att spritcentralen på dessa orter har anläggningar och distributionsorganisation med sådan kapacitet, att detta företag kunnat åtaga sig transporterna till restaurangerna. Därmed har kostnadsmässigt vunnits icke obetydliga belopp, eftersom varorna eljest först skulle ha levererats till systembolagets lager och därefter genom systembolagets försorg utlastats och distribuerats till restaurangerna.

För starköl, vilket tillkommit som nytt försäljningsobjekt för systembolaget från den 1 oktober 1955, har i princip tillämpats samma leveransvillkor i frakthänseende som för spritdrycker och vin. Den enda väsentliga skillnaden består däri, att de lokala bryggerierna icke bara i Stockholm, Göteborg och Malmö utan även på en del andra orter hittills — i en del fall mot visst tillägg på bolagets inköpspris — levererat starköl fraktfritt direkt till restaurangerna, varjämte systembolagets depåer i Stockholm, Göteborg och Malmö levererar viss minimikvantitet importöl fraktfritt till restaurangerna i dessa städer. I den mån fraktkostnad förekommit, vare sig leveransen skett från systembolaget eller direkt från bryggeri, har restaurangen emel-

lertid enligt de av kontrollstyrelsen utfärdade prisbestämmelserna för utskänkning av starköl rätt att inräkna kompensation för fraktkostnad i inköpspriset, vilket senare i sin tur utgör grunden för beräkning av utskänkningspriset. I praktiken torde det i regel tillgå så, att restaurangernas inköp av starköl med leverans från systembolagsbutik sker i samband med inköp av andra rusdrycker, medan inköp av starköl med leverans direkt från de lokala bryggerierna samt från systembolagets depåer i Stockholm, Göteborg och Malmö icke kombineras med inköp av andra rusdrycker.

För att uppnå likartade villkor i fråga om fraktkostnaderna över hela landet borde man slopa den nuvarande fraktfriheten för restaurangerna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt belägga denna distribution med en mindre avgift. Av skäl som anföres i det följande avvisar kommittén dock en sådan åtgärd. Att å andra sidan pålägga ett stort antal systembolagsbutiker skyldighet att verkställa kostnadsfria leveranser till restauranger å samma ort kan enligt kommitténs mening ej heller komma i fråga och står heller icke i överensstämmelse med direktiven. Den särskilda fraktfrihetsförmån som restaurangerna i de tre största städerna åtnjuter bör kunna bibehållas utan att därför vara prejudicerande för restauranger å andra orter, där systembolagsbutik finnes.

Kommittén har låtit utföra en undersökning beträffande restaurangernas fraktkostnader i Malmöhus län och Jämtlands län, vilka båda län på så sätt är representativa, att det förra har ett stort antal restauranger med korta avstånd till systembolagsbutik å annan ort än restaurangorten och det senare är det största Norrlandslänet i fråga om antalet restauranger med utskänkningsrättigheter, vari ingår ett flertal turisthotell med tillstånd till vinutskänkning. Undersökningen, som omfattade tidsperioden 1/10 1955—31/3 1956, visade att sändningarna i Malmöhus län var många och små — i genomsnitt per sändning 57 kg för spritrestauranger och 23 kg för vinrestauranger — samt mestadels hämtades av restauratören med bil eller på annat sätt, medan sändningarna i Jämtlands län var färre och större — i medeltal 512 kg för spritrestauranger och 156 kg för vinrestauranger — samt till övervägande del levererades per järnväg, lastbil eller buss. Fraktkostnaden per sändning var i medeltal i Malmöhus län kronor 3: 38 för spritrestauranger och kronor 2: 33 för vinrestauranger, medan den i Jämtlands län var kronor 24: 30 respektive kronor 9: 58. I de båda sistnämnda siffrorna har tilläggskostnad för varmvagn ej inräknats. Den utgör vid järnvägstransport 50 procent av den ordinarie fraktkostnaden. (Denna kostnad är ej aktuell i Malmöhus län.) På grund av sändningarnas varierande storlek — mindre i Malmöhus län och större i Jämtlands län — har emellertid fraktkostnaderna per volymenhet eller viktenhet varit ungefär desamma. För spritrestauranger var de sålunda i Malmöhus län 15 öre per liter resp. 6 öre per kilogram och i Jämtlands län 12 öre per liter resp. 5 öre per kilogram. Motsvarande siffror för vinrestauranger var i det förra länet 25 resp.

10 öre och i det senare 15 resp. 6 öre. Vid bedömningen av dessa genomsnittliga kostnadstal måste beaktas, dels att transportkostnaden från restaurangens ankomststation ej inräknats, och denna kan i Jämtlands län på grund av långa avstånd och dåliga vägförhållanden i vissa fall bli förhållandevis hög, dels att kostnad för varmvagn ej ingår i kalkylen. Tages hänsyn till nu nämnda faktorer, torde man kunna dra den slutsatsen att fraktkostnaden per volymenhet eller viktenhet i genomsnitt i stort sett är densamma för de båda länen. Denna överensstämmelse har emellertid sin grund däri att — såsom förut nämnts — varje sändning genomsnittligt sett är avsevärt mycket mindre i det sydliga länet än i det nordliga.

Kommittén har vid bedömningen av detta spörsmål kommit till den slutsatsen, att restaurangföretag som icke är belägna på butiksort och som för den skull får vidkännas högre kostnader för transport av rusdrycker än restauranger belägna på sådan ort bör åtnjuta fraktfrihet fram till restaurangortens ankomststation för järnvägs-, lastbils-, buss- eller båtlinje, varvid systembolaget även bestrider transportkostnaden från butiken till butiksortens motsvarande avgångsstation. Härigenom blir restaurang som icke ligger på butiksort jämställd med restaurang som ligger på sådan ort på så sätt, att den förra restaurangen får stå för transportkostnaden från ankomststationen till restaurangen och den senare för transportkostnaden från butiken till restaurangen. Någon ändring av de villkor som tillämpas i Stockholm, Göteborg och Malmö med fraktfria leveranser från spritcentralen direkt till restaurangerna vill kommittén icke ifrågasätta, enär en omläggning till ett system med individuell hämtning av varor hos spritcentralen skulle bryta sönder den rationella arbetsrutin som direktleveranser från spritcentralen efter order från systembolaget innebär. Uttagande av ett fraktbidrag för denna distribution, för att därmed tillfredsställa kravet att alla restauranger skall behandlas lika, bör enligt kommitténs mening icke heller ifrågakomma, bl. a. därför att uttagande av detta till beloppet ganska ringa bidrag i gengäld skulle medföra kostnader för både spritcentralen och systembolaget i samband med uträkning, debitering och inkassering av bidraget.

Även om kommittén föreslår principiell fraktfrihet vid leverans av rusdrycker till restaurang belägen å annan ort än där systembolagsbutik finnes, måste denna fraktfrihet i vissa avseenden begränsas. Sålunda bör full fraktfrihet icke åtnjutas för sändningar under en viss volym eller vikt, till undvikande av att restaurangerna onödigtvis verkställer ofta återkommande små inköp. Vidare bör fraktfrihet icke gälla för ilgodstransporter med järnväg eller för transporter med annan bil än reguljär lastbils- eller busslinje. Restauratör, som begär annat transportsätt än det billigaste, får själv stå för merkostnaden. Det är härvid angeläget såväl att restauratören i god tid sänder in sin rekvisition till systembolagets leveransställe som att systembolaget verkställer leveransen med iakttagande av normal expeditionstid.

Vid bestämmande av gräns för fraktfrihet bör hänsyn tagas dels till de emballageslag av standardtyp som användes vid leverans av rusdrycker och dels till beskaffenheten hos gällande frakttaxor.

I fråga om emballage bör gränsen avpassas så, att möjlighet föreligger att företrädesvis använda hela standardförpackningar, eftersom fraktkostnaden endast är ett delproblem i varudistributionen. Arbetet med sammanställning av en restaurangleverans underlättas avsevärt, om sändningen omfattar endast hela förpackningar. Spritcentralens nuvarande leveransförpackningar är följande:

Härtappade varor

Facklådor 50 fl. Sprit på 1/2-lit. och 1/2-but.
Vin » 1/1-but. (*ej* rhenvins- o. bourgognetyp)
32 fl. Sprit » 1/1-lit. och 1/1-but.
Vin » 1/1-but. (rhenvins- o. bourgognetyp)

Kartong 24 fl. Svensk likör på 1/4-lit. samt vissa spritsorter
» 1/2-but. och 1/4-but.
Vin » 1/2-but. och 1/4-but.

Kartong 12 fl. Svensk likör på 1/2-lit. samt vissa spritsorter
» 1/1-but.
Vin » 1/1-but. (sorter med mindre efterfrågan)

Importvaror

Låda el. kartong för 12/1-but., 24/2-but. el. 48/4-but. av såväl spritdrycker som vin.

För *starköl* ifrågakommer backar om 25 flaskor, kartonger om 24 flaskor eller kartonger om 24 burkar med en ungefärlig vikt av resp. 21, 18 och 11 kg.

Beträffande fraktsatserna finnes enhetliga sådana endast för Statens Järnvägars spårbundna trafik. För SJ:s busslinjer, enskilda järnvägar, privata buss- och lastbilslinjer samt rederiföretag tillämpas för varje linje eller företag individuella taxor. Av SJ:s frakttaxor för järnvägstransporter torde endast de för paketgods (max. 20 kg) och småfraktgods (max. 55 kg) bli aktuella då det gäller transport av varor under en viss volym- eller viktgräns. Paketgods transporteras efter samma normer som vanligt ilgods och småfraktgods efter samma normer som vanligt fraktgods. Utdrag ur taxorna återges här nedan.

Frakter för paketgods[1]

Avstånd km	högst 3 kg	3,1—5 kg	5,1—15 kg	15,1—20 kg
1—100	1: 70	2: 40	3: —	3: 50
101—200	1: 80	2: 80	3: 50	4: —
201—300	1: 90	3: 20	4: 30	5: —
301—400	2: —	3: 60	4: 80	6: 10

Frakter för småfraktgods[1]

Avstånd km	högst 22 kg	22,1—33 kg	33,1—44 kg	44,1—55 kg
1—200	2: 50	3: —	3: —	3: —
201—300	3: 50	3: 50	4: —	4: 50
301—400	4: —	4: 50	5: —	5: 50

Då vikten per liter inkl. emballage i genomsnitt utgör 2,5 kg kan paketgodstaxan, som framgår av tabellen, med hänsyn till kostnaden endast komma till användning för mycket små sändningar (upp till 5 kg för avstånd intill 100 km och upp till 3 kg för längre avstånd).

De olika typerna av leveransförpackningar i standardemballage samt SJ:s frakttaxor antyder närmast, att en lämplig gräns för fraktfrihet ligger vid 55 kg, vilket motsvarar 22 liter. Volymen i en facklåda om 32/1-but. utgör lägst 21,33 liter (spritdrycker) och högst 24 liter (vin), i en kartong om 12/1-but. eller 24/2-but. lägst 8 liter (spritdrycker) och högst 9 liter (vin) samt i en importlåda om 12/1-but., 24/2-but. eller 48/4-but. som regel 9 liter (såväl spritdrycker som vin). Med utgångspunkt från ovan angivna exempel på volymer i standardförpackningar föreslås att restaurangerna får åtnjuta fraktfrihet för sändningar uppgående till 20 liter och däröver. Om 20-litersgränsen tillämpas på materialet i den förut omnämnda fraktkostnadsundersökningen, visar det sig att i Malmöhus län 15 spritrestauranger av 24, representerande 153 sändningar av 257, och samtliga 5 vinrestauranger, representerande 15 sändningar, hade en genomsnittsvolym per sändning understigande 20 liter. I Jämtlands län hade samtliga i undersökningen ingående 3 spritrestauranger, representerande 26 sändningar, en genomsnittsvolym per sändning överstigande 20 liter, medan 5 av 33 vinrestauranger, representerande 17 av 157 sändningar, hade en genomsnittsvolym per sändning understigande 20 liter. Vinrestaurangerna, som oftare har anledning att göra mindre inköp än spritrestaurangerna, borde möjligen ha en lägre minimigräns för fraktfrihet, men kommittén har icke funnit tillräckliga skäl föreligga för en sådan åtskillnad, bl. a. därför att SJ:s taxa för småfraktgods endast i mycket begränsad omfattning tillämpar olika fraktsatser för godsvikter över 22 kg.

Småsändningarna till restaurangerna är som förut framhållits icke endast en fraktkostnadsfråga utan även en arbetsbelastningsfråga för systembola-

[1] Avser i oktober 1956 gällande fraktsatser.

get. Konstruktionen av SJ:s taxa för småfraktgods ger den nära till hands liggande slutsatsen, att om systembolaget betalade alla frakter för sändningar över 20 liter får restauratörerna själva erlägga fraktkostnaden för sändningar under denna gräns, eftersom frakten i senare fallet i stort sett blir densamma för alla vikter mellan 22,1 och 55 kg (motsvarande från 9 till 22 volymliter) och restauratören i så fall själv bör vara angelägen att uppnå högsta möjliga vikt för varje sändning. Härigenom tillgodoses i viss utsträckning systembolagets önskemål om begränsning av antalet småsändningar, i varje fall när det gäller sändningar som transporteras med järnväg. Även om andra transportföretag än SJ tillämpar taxor för småsändningar med större differentiering för olika godsvikter, torde man dock kunna förutsätta, att viktgränserna för olika fraktsatser har relativt stora intervaller.

Ett system som innebure att systembolaget vid leverans av sändningar under 20 liter erlägger och debiterar restaurangen för den verkliga frakten men samtidigt gottgör restaurangen ett visst fraktbidrag i direkt proportion till det antal liter sändningen omfattar, dock högst det belopp som frakten utgör, skulle under förutsättning att fraktkostnaden följde godsvikten på ett för restauratören påtagligt sätt klargöra fördelen ur fraktkostnadssynpunkt att undvika alltför små sändningar. SJ:s taxa för småfraktgods med dess ringa variationer för vikter mellan 22,1 och 55 kg gör emellertid att den prohibitiva effekten av ett sådant system måste bli tämligen liten, samtidigt som det förorsakar ökat kontorsarbete för systembolaget. En annan faktor som måste beaktas i detta sammanhang består däri, att en del restauranger, särskilt i Norrland, måste anlita mer än ett transportföretag för sina leveranser, t. ex. järnväg med omlastning till buss- eller lastbillinje eller busslinje med omlastning till annan busslinje. Härvidlag kan den avsändande butiken för eventuell fraktdebitering erhålla omedelbar kännedom endast om fraktkostnaden för den transport som utgår från butiksortens avgångsstation men däremot icke om fraktkostnaden för den efterföljande transporten. Härigenom försvåras arbetet för systembolaget att verkställa avräkning av fraktkostnaden genom debitering av utlagd frakt och kreditering av fraktbidraget.

De praktiska svårigheter som ett system med fraktbidrag för småsändningar skulle medföra för systembolaget har lett till den slutsatsen, att något konkret förslag rörande utformningen av ett fraktbidragssystem icke bör framläggas. Kommittén anser det emellertid önskvärt att systembolaget lämnar restauranger som för sin rörelse endast har behov av sändningar understigande 20 liter någon form av fraktbidrag men förordar, att bolaget självt söker finna en praktisk och rättvis lösning av denna fråga. I detta sammanhang skall ytterligare en detalj beröras, nämligen frågan om fraktkostnad för s. k. restorder. Om det inträffar att systembolagsbutik icke kan tillhandahålla av restauratören beställd och av butiken normalt lagerförd

vara, bör restauratören åtnjuta fraktfrihet för restleveransen, även om den understiger 20 liter. Fraktfrihet bör även åtnjutas för den del av beställningen som kan levereras i vanlig ordning, därest denna till följd av att restorder uppstått kommit att understiga 20 liter.

Systembolagets kostnader för den av kommittén föreslagna fraktfriheten vid restaurangleveranser låter sig icke exakt beräknas men torde kunna uppskattas till ett årligt belopp av 150 000—200 000 kronor. Då denna utgiftspost utgör en del av systembolagets leveranskostnader bör här framhållas, att den av systembolaget lämnade partirabatten bör avvägas med hänsyn till förutnämnda kostnader.

Restaurangernas returer av sprit- och vintomglas sker i huvudsak på samma sätt som varuleveranserna, vilket innebär att spritcentralen i Stockholm, Göteborg och Malmö kostnadsfritt avhämtar glaset vid restaurangerna i samband med varuleveranserna, under det att restaurangerna i övriga delar av landet på egen bekostnad återsänder glaset till leveransbutiken. De angivna förfaringssätten innebär, att restaurangerna i Stockholm, Göteborg och Malmö erhåller betalning för tomglaset direkt från spritcentralen, medan övriga restauranger får sin tomglaslikvid från systembolagets olika butiker. I den ordning som tillämpas på detta område föreslår kommittén ingen ändring.

De överväganden som kommittén gjort i frågan om fri försändning av rusdrycker till restauranger å orter utan eget utminuteringsställe kan sammanfattas i följande förslag:

1) Restaurang belägen å ort där utminuteringsställe finnes skall icke äga åtnjuta fraktfrihet vid inköp av rusdrycker.
2) Den fraktfrihet som hittills förekommit i Stockholm, Göteborg och Malmö vid leverans av spritdrycker och vin direkt från spritcentralen bibehålles.
3) Den fraktfrihet som förekommer vid leverans av starköl dels från systembolagets depåer i Stockholm, Göteborg och Malmö och dels direkt från vissa bryggerier bibehålles, dock med den reservationen att fraktfriheten för bryggerileveranser blir beroende på bryggeriernas för varje tidsperiod till systembolaget avgivna offerter.
4) Restaurang belägen å ort utan eget utminuteringsställe skall äga åtnjuta fraktfrihet för sändningar som uppgår till eller överstiger 20 liter (motsvarande ca 50 kg inkl. emballage). Fraktfriheten skall avse billigaste transportsätt samt, när så erfordras, kostnad för varmvagn. Önskar restauratör snabbare och dyrare transportsätt, skall han själv vidkännas skillnaden i fraktkostnad. Systembolaget svarar även för transporten till leveransbutikens avgångsstation (järnväg, lastbillinje, busslinje eller båt). Restaurangen svarar för transporten från ankomststationen fram till restaurangen. Skulle den sistnämnda transporten till följd av långt avstånd och dåliga vägförhållanden uppgå till ett förhållandevis högt

belopp i jämförelse med fraktkostnaden i övrigt bör det ankomma på systembolaget att i varje särskilt fall pröva, huruvida fraktkostnadsbidrag skall lämnas för transporten från ankomststationen till restaurangen.

5) Med i det följande angivet undantag skall restaurang belägen å ort utan eget utminuteringsställe vid inköp av rusdrycker, om sändningen understiger 20 liter, själv vidkännas fraktkostnaden från leveransbutikens avgångsstation till restaurangens ankomststation, liksom även kostnaden för transport från ankomststationen till restaurangen. I fråga om restaurang som för sin rörelse endast har behov av sändningar understigande 20 liter skall systembolaget dock lämna bidrag till fraktkostnaden i proportion till det antal liter sändningen omfattar. Den närmare utformningen av normerna för beräkning av detta bidrag bestämmes av systembolaget.

6) För utövare av tillfälliga utskänkningstillstånd och tillstånd till utskänkning enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen samt vid trafikutskänkning och turistutskänkning bör i princip gälla samma regler beträffande fraktfrihet och fraktbidrag som för vanliga restauranger.

7) Vid restaurangernas returer av sprit- och vintomglas bibehålles nuvarande ordning, vilket innebär att restaurangerna i Stockholm, Göteborg och Malmö får sitt glas avhämtat av spritcentralen i samband med de direkta varuleveranserna samt att övriga restauranger själva får bestrida fraktkostnaderna för återsänt tomglas, dock med den begränsningen att restaurang som ej ligger på butiksort vid returtransport med järnväg eller annat trafikföretag med reguljär linjetrafik icke behöver betala frakten längre än fram till leveransbutikens ankomststation.

KAPITEL XV

Kvantitetsmärkta serveringskärl

I samband med sina överväganden i fråga om restauratörernas ersättning på längre sikt för utskänkningen av rusdrycker har kommittén icke kunnat undgå att till behandling upptaga spörsmålet om det ekonomiska övermål, som i vissa fall uppkommer å restaurangerna vid dylik utskänkning (jfr sid. 83).

Nuvarande förhållanden

Åtgärder för nedbringande av övermålet. På initiativ av systembolagens förtroendenämnd igångsatte kontrollstyrelsen på hösten 1948 en undersökning rörande övermålet på olika restauranger. I anslutning härtill vidtog styrelsen under de närmast följande åren vissa åtgärder för nedbringande av detta. På initiativ av kontrollstyrelsen utarbetade mynt- och justeringsverket år 1949 ett preliminärt förslag till justeringsbestämmelser beträffande »mätglas för utskänkning av vin och spritdrycker», vilka i motsats till de tidigare godkända mätglasen var avsedda att användas som serveringsglas. Över förslaget inhämtades yttranden från kontrollstyrelsen, centralbolaget, restaurantförbundet och ett antal glasbruk, varefter mynt- och justeringsverket den 27 mars 1950 utfärdade cirkulär i ämnet. I detta cirkulär, som fortfarande är gällande, anges de villkor, under vilka ett serveringsglas, som samtidigt användes för uppmätning av den utskänkta kvantiteten, kan justeras. Bland annat föreskrives, att glasens rymd skall vara 10, 8, 7,5, 6, 5, 4, 2,5 eller 2 centiliter. Den avsedda rymden skall vara markerad genom å glaset inslipat eller inetsat fint men tydligt streck, omfattande minst $^1/_6$ av glasets omkrets. Översta strecket skall ligga minst 1 cm under glasets överkant. Rymdbeteckning för varje rymd skall medelst inslipning eller etsning anbringas omedelbart över eller under strecket. Om endast ett streck förekommer, får dock rymdbeteckningen anbringas å glasets fot eller botten. I cirkuläret anges vidare den största tillåtna inre diametern vid delstrecket för rymden (t. ex. 71,4 mm för glas om 10 centiliter och 45,1 mm för glas om 2 centiliter) samt de största tillåtna felgränserna eller remedierna för glas av olika rymd (motsvarande ± 2 procent för glas om 5—10 centiliter och ± 4 procent för glas om 2—4 centiliter). Justerings-

tecknen — kronomärke, distriktstecken och årtal — skall i angiven ordning inetsas under översta strecket.

I cirkulärskrivelse till systembolagen i maj 1950 föreskrev kontrollstyrelsen, att mätkupor av metall — vilka måste fyllas ända till brädden för att lämna fullt mått — efter den 1 oktober samma år icke vidare fick användas vid handmätning av rusdrycker utan endast justerade mätcylindrar av glas, vilka rymde en större kvantitet än den som skulle uppmätas.

Efter överläggningar med representanter för Sveriges centrala restaurangaktiebolag och Sveriges hotell- och restaurantförbund avlät kontrollstyrelsen, likaledes i maj 1950, till bolaget och förbundet särskilda skrivelser, vari kontrollstyrelsen framhöll nödvändigheten av en begränsning av övermålet. I skrivelsen till restaurantförbundet erinrade kontrollstyrelsen om restauratörernas skyldighet att i enlighet med gällande utskänkningsavtal tillse, att vid utskänkningen fullt mått tillhandahålles gästerna. I anslutning härtill anmodades förbundet att lämna sina medlemmar nödiga instruktioner och anvisningar bland annat om översyn av mätapparater, övergång från handmätning till maskinmätning i så stor utsträckning, som med hänsyn till förhållandena var möjlig, samt upprepad och noggrann kontroll av såväl maskinmätning som handmätning. I skrivelse till centralbolaget, som vid denna tidpunkt redan lämnat sina dotterbolag vissa anvisningar i syfte att garantera gästerna fullt mått, framhöll kontrollstyrelsen angelägenheten av att de av centralbolaget meddelade anvisningarna till fullo beaktades och fullföljdes av de bolaget underställda restaurangföretagen.

I båda skrivelserna påpekade kontrollstyrelsen, att sedan mynt- och justeringsverket meddelat bestämmelser angående justering av kvantitetsmärkta glas för utskänkning av rusdrycker, möjlighet förelåg för restauratörerna att genom användning av dylika glas skapa garanti för att gästerna erhöll fullt mått. De godkända glasen syntes närmast lämpa sig för servering av brännvin. Kontrollstyrelsen hade, bland annat av kostnadsskäl, icke ansett sig böra för det dåvarande överväga åtgärder för obligatorisk användning av märkta glas men anhöll om bolagets och förbundets medverkan till igångsättande å ett antal restauranger av försök med sådana glas för att erfarenhet skulle vinnas om fördelar och nackdelar av deras användning.

Med anledning härav anmodade centralbolaget sina dotterbolag att från och med den 1 oktober 1950 anordna försök med utskänkning av brännvin i justerade glas på en restaurang inom varje dotterbolags område. Försök igångsattes i enlighet härmed på fem restauranger. I skrivelse till kontrollstyrelsen i december 1953 meddelade centralbolaget, att försöken vid Ösara, Skar och Bara avbrutits efter kort tid men att försök fortfarande pågick vid Sara- och Varabolagen. Även försöken vid de båda sistnämnda bolagen har emellertid sedermera upphört.

I skrivelse till kontrollstyrelsen i februari 1951 meddelade restaurantför-

bundet, att försök med kvantitetsmärkta glas skulle igångsättas under den närmaste framtiden och att förbundet, när resultatet av försöken förelåg, skulle återkomma i ärendet. Några försök synes emellertid icke ha kommit till stånd.

Frågan om meddelande av obligatoriska föreskrifter rörande användning av kvantitetsmärkta serveringsglas har enligt uppgift även senare varit under övervägande inom kontrollstyrelsen men ansetts böra vila i avvaktan på resultatet av utskänkningsvinstkommitténs arbete.

Bestämmelser om mätnings- och vägningsredskap. I lagen den 11 maj 1934 om mått och vikt betecknas såsom mätnings- och vägningsredskap varje redskap, som är avsett för mätning eller vägning eller eljest för sådant ändamål användes (1 §). Med justering av mätnings- och vägningsredskap förstås av vederbörlig myndighet företagen åtgärd, varigenom redskapet undersökes och godkännes samt stämplas med stadgade justeringstecken (7 §). Vid mätning eller vägning, som företages i statlig verksamhet, i yrkesmässig handel eller å allmänt tillgänglig försäljningsplats och som skall ligga till grund för beräknande av ekonomiskt anspråk efter mått eller vikt, får icke nyttjas andra mätnings- eller vägningsredskap än sådana, som blivit vederbörligen justerade för användning, varom fråga är (8 § första stycket). Denna bestämmelse skall dock icke äga tillämpning å mätning, som sker i förvarings- eller transportredskap, i vilket den uppmätta varan förvaras eller levereras och som med avseende å rymden är märkt på i lagen närmare angivet sätt, eller i sedvanligt emballage, såsom kartonger, korgar, säckar och flaskor, i vilket den uppmätta varan förvaras eller levereras (8 § andra stycket). I 9 § meddelas särskilda bestämmelser angående omjustering av mätnings- och vägningsredskap. För bestämda slag av rörelse såväl som för handel med bestämda slag av varor eller för mätning eller vägning med bestämda slag av redskap kan Kungl. Maj:t medgiva undantag från justeringsplikten (13 § första stycket). Med stöd av sistnämnda bestämmelse har Kungl. Maj:t genom kungörelse den 10 maj 1935 (nr 158) medgivit, att vissa i kungörelsen angivna slag av mätnings- och vägningsredskap (gas- och vattenmätare, vissa lantmäteriredskap, vissa redskap för virkesmätning m. m.) tills vidare får användas ojusterade. I samma kungörelse föreskrives, att de i 9 § lagen om mått och vikt meddelade bestämmelserna angående omjustering tills vidare icke skall äga tillämpning i fråga om bland annat mätningsredskap, helt förfärdigade av glas, porslin eller därmed likartat material.

Enligt gällande instruktion för mynt- och justeringsverket åligger det nämnda ämbetsverk att ha överinseendet över justeringsväsendet i riket ävensom att handlägga de ärenden rörande mått och vikt samt utföra de justeringsgöromål, vilka enligt allmän författning eller särskild föreskrift ankommer på verket.

Genom särskilda cirkulär har mynt- och justeringsverket meddelat före-

skrifter bland annat angående beskaffenheten av målkärl för mätning av vin och spritdrycker (cylindriska mätglas av glas, nysilver eller alpacca, avsedda för handmätning) ävensom godkänt mätapparater av olika konstruktioner för maskinell uppmätning av spritdrycker. Dylika mätglas och mätapparater har icke varit obligatoriska men har i stor utsträckning använts vid den uppmätning, som äger rum i restaurangernas s. k. kassor vid utskänkning i glas av spritdrycker och vin.

Bestämmelser om utskänkningen. I 1937 års rusdrycksförsäljningsförordning stadgades, att vid överlåtelse av tillstånd till utskänkning, som meddelats systembolag, skulle iakttagas de särskilda föreskrifter kontrollstyrelsen meddelade till ledning för sådan överlåtelse (3 kap. 16 § 1 mom. i den ursprungliga förordningen; 3 kap. 15 § tredje stycket efter författningsändring 1945).

Enligt 1954 års rusdrycksförsäljningsförordning skall systembolaget vid överlåtelse av rätt till utskänkning, med iakttagande av de föreskrifter kontrollstyrelsen utfärdar, meddela bestämmelser rörande prissättning på utskänkta rusdrycker och vad därmed äger samband (41 § andra stycket).

Med stöd av nu angivna bestämmelser har kontrollstyrelsen genom särskilda cirkulär meddelat föreskrifter angående innehållet i systembolagens överlåtelseavtal (senast genom cirkulären nr 5/1953, 7/1955, 2/1956 och 3/1956). I 1953 års överlåtelseavtal upptogs under punkt 11 bland annat följande bestämmelser:

Då spritdrycker utskänkas glasvis, må detta ske endast i myckenheter av 2½ och 5 centiliter. Utskänkningspris för dessa varor skola i prislistan upptagas för glas dels om 2½ centiliter (här nedan benämnt glas), dels om 5 centiliter (här nedan benämnt stort glas).

Sherry, madeira och portvin — minst ett märke av varje vinsort — skola tillhandahållas jämväl i stort glas, och priset för sådant glas av dessa viner skall i prislistan angivas. Där så av särskild anledning anses påkallat, må bolaget härifrån medgiva undantag.

Det åligger restauratören att öva tillsyn därå, att vid utskänkningen fullt mått tillhandahålles gästerna.

Av bolaget godkända mätglas skola finnas vid kassan och tillhandhållas gäst på begäran.

Vidare upptog överlåtelseavtalet (punkt 19 andra stycket) följande bestämmelse:

Restauratören är skyldig att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av kontrollstyrelsen meddelas i fråga om teknisk kontroll över utskänkningen, exempelvis avseende användningen av paragonnotor, mätapparater och kvantitetsmärkta serveringsglas.

I nu gällande formulär till överlåtelsekontrakt (kontrollstyrelsens cirkulär nr 2/1956) upptages i punkt 10 följande föreskrifter:

Då spritdrycker utskänkas glasvis, må detta ske endast i myckenheter motsvarande ett eller flera glas om 2 centiliter. Vad nu sagts gäller icke drinkar.

Sherry, madeira, portvin och vermouth — minst ett märke av varje vinsort —

skola förutom på butelj tillhandahållas jämväl i myckenheter motsvarande ett eller flera glas om 2 centiliter.

Det åligger restauratören att tillse, att vid utskänkningen fullt mått tillhandahålles gästerna. Av kontrollstyrelsen godkända mätglas skola finnas vid kassan och på begäran tillhandahållas gäst.

Motsvarande bestämmelser har intagits i punkt 9 i det av kontrollstyrelsen föreskrivna formuläret till överlåtelsekontrakt rörande utskänkning vid enstaka tillfälle till slutet sällskap (kontrollstyrelsens cirkulär nr 3/1956). I detta formulär har de två första av de nyss återgivna styckena ersatts med följande stadgande:

Då spritdrycker eller starkvin utskänkas glasvis, må detta ske endast i myckenheter motsvarande ett eller flera glas om 2 centiliter.

Utländsk lagstiftning om kvantitetsmärkta serveringskärl

Förbundsrepubliken Tyskland. I Västtyskland gäller en lag om mått och vikt av år 1935. Denna lag innehåller en särskild avdelning (§§ 45—50), som handlar om utskänkningskärl (Schankgefässe). Till utskänkningskärl hänföres glas, krus, flaskor, karaffer, kannor och liknande kärl, som användes för tillhandahållande av drycker å hotell, utskänkningsställe, matservering eller liknande rörelse och som fylles först vid inträdande behov. Utskänkningskärl för bland annat öl, vin, spritdrycker av alla slag, druv- och fruktmuster, alkoholfria kolsyrade drycker, lemonader och liknande drycker samt mjölk skall vara försedda med ett måttstreck (Füllstrich) av minst 1 cm längd och i närheten av detta streck uppgift om volymen, uttryckt i litersystemet. Måttstrecket och volymbeteckningen skall anbringas på utskänkningskärlet medelst slipning, etsning eller pressning eller på annat i lagen närmare angivet sätt och skall vara lätta att urskilja. Tillåtna är endast

1) för spritdrycker utskänkningskärl med en rymd av 2, 2,5, 4, 5 och 10 cl; på glas, som rymmer 10 eller 5 eller 4 cl kan utom det med kvantitetsbeteckning försedda strecket anbringas ännu ett streck (utan kvantitetsbeteckning), angivande halva rymden;

2) för öl utskänkningskärl med en rymd av 0,2, 0,25, 0,3 och 0,5 liter samt 1 liter, 1,5 liter o. s. v. med ½ liters intervall; samt

3) för vin, druv- och fruktmuster, alkoholfria kolsyrade drycker, lemonader och liknande drycker samt mjölk m. m. utskänkningskärl med en rymd av 1 liter samt 1,5 liter, 2 liter o. s. v. med $^1/_2$ liters intervall och 0,9 liter, 0,8 liter o. s. v. med $^1/_{10}$ liters intervall; dessutom är kärl med $^1/_4$ liters rymd tillåtna.

Tillbringare får användas endast för vätskevolymer om 0,5, 1, 1,5, 2, 3 och 5 liter.

Måttstreckets avstånd från utskänkningskärlets överkant skall vara

1) på kärl med smal hals 2—6 cm;

2) på kärl för musserande vin och för öl 2—4 cm; samt
3) på andra kärl 1—3 cm.

Den genom måttstrecket avgränsade volymen i utskänkningskärlet får icke understiga den uppgivna vätskemängden med mer än

1) för kärl med trång hals och för tillbringare 1/40
2) för andra kärl med en uppgiven volym av 0,1 liter (= 10 cl) och däröver 1/30
för stenkrus 1/20
4) för kärl med en uppgiven volym understigande 0,1 liter (= 10 cl) 1/20

Brott mot lagens bestämmelser straffas med böter, högst 150 mark, eller fängelse.

Samma påföljd drabbar den, som tillverkar eller försäljer utskänkningskärl, vilka enligt lagen icke är tillåtna.

Jämte straff kan förordnande meddelas, att felaktiga utskänkningskärl skall tagas i beslag, göras obrukbara eller förstöras även om de icke tillhör den dömde. Kan därvid någon bestämd person icke åtalas eller dömas, så kan självständigt förordnande meddelas, att kärlen skall tagas i beslag, göras obrukbara eller förstöras.

De kvantitetsmärkta utskänkningskärlen är icke underkastade justeringsplikt.

Märkta serveringsglas av enklare typ finnes att köpa i den allmänna handeln. Restauranger av högre klass använder i många fall särskilt beställda, kvantitetsmärkta glas, ofta av elegant utförande och försedda med inetsade firmamärken.

Finland. I den finska lagen angående mått och vikt av den 31 december 1921 stadgas, att redskap, som användes för mätning och vägning, skall justeras, för såvitt icke statsrådet beträffande något redskap av särskilt slag föreskriver, att detsamma skall märkas (10 §). I allmänna rörelsen, såsom vid handel och uppbörd, ävensom vid fullgörande av förbindelser får endast sådant mätnings- och vägningsredskap begagnas, som undergått justering av vederbörligen tillförordnad justerare, såvida icke statsrådet för visst fall annorlunda förordnar (11 § första stycket).

Märkta serveringsglas förekommer för närvarande endast vid utskänkning av fatöl. Sådan utskänkning skall ske antingen i justerade (krönta) glas om 20 eller 30 cl eller i ojusterade s. k. standardglas. Sistnämnda slag av ölglas får — enligt ett av lantbruksministeriet den 16 september 1948 lämnat medgivande — användas av Oy Alkoholiliike Ab (Alko) för utskänkning av fatöl, vilken sker för bolagets räkning och under dess kontroll, under vissa närmare angivna villkor. Sålunda skall av glasens form och märkning tydligt framgå, att glaset är av en för ölutskänkning godkänd modell. Glasens volym får icke avvika från den rätta volymen med mer än 5 procent i den ena eller andra riktningen. Bolaget skall sörja för att under-

eller övermåliga glas icke kommer till offentlig användning samt äger rätt att meddela föreskrifter om standardglasens form och mått liksom ock angående villkor beträffande glasens tillverkning och användning.

Med stöd av detta medgivande träffade Alko år 1948 avtal med två glasbruk om tillverkning av standardglas efter för vartdera glasbruket särskilt godkända modeller. Glasen, som blåses i särskilda formar, är 124 mm höga och är i sin övre del försedda med en 15 mm bred förtjockning. Glasen skall, då de fylles till förtjockningens övre rand, rymma 25 cl. Avtalen innehåller bestämmelse om skyldighet för tillverkarna att på anfordran återtaga sådana av dem tillverkade standardglas, vilkas rymd, då de fylles till nyss angivna höjd, avviker mer än 5 procent åt ena eller andra hållet från den föreskrivna volymen. I dylika fall är fabrikerna även skyldiga att ersätta restauratören honom åsamkade skador och kostnader.

Senare har Alko år 1952 under liknande villkor godkänt två nya modeller av standardglas för ölutskänkning, likaledes rymmande 25 cl. I dessa fall utgöres markeringen av en på glasets innersida anbragt rand eller klack.

Genom särskilt år 1952 meddelat beslut medgav statsrådet, på föredragning av lantbruksministeriet, att under tiden för olympiska spelen finge vid förplägningsställen i det fria i Helsingfors användas dels ojusterade men av justeringsbyrån granskade och godkända, paraffinerade standardölstop av papp, vilka rymde 25 cl öl, och dels ett av visst glasbruk tillverkat dricksglas, försett med sju ringar, av vilka den översta skulle utgöra gräns för måttet.

Beträffande användningen av såväl justerade glas som standardglas gäller, att ölet, när glaset överlämnas till gästen, skall utan skum räcka upp till måttgränsen och att skum får finnas endast ovanför denna gräns.

Frågan om användning av ojusterade standardglas med kvantitetsmärkning även vid utskänkning av spritdrycker och vin är för närvarande aktuell. Alko har på senare tid låtit tillverka provglas, rymmande 5 cl, på vilka en måttrand åstadkommits i form av en klackformig avsats på glasets insida. Volymfelet i dessa glas uppges icke överstiga ± 2 procent. I skrivelse till lantbruksministeriet den 3 maj 1956 har Alko hemställt, *att* dylika glas, rymmande 5 cl och 10 cl, måtte få användas såsom standardglas vid utskänkning för Alkos räkning och under bolagets kontroll, *att* drycken därvid måtte få hällas i glaset utan användning av krönt mått samt *att* Alko måtte få rätt att meddela föreskrifter om de ifrågavarande standardglasens modell och form ävensom angående villkor för framställning och användning av standardglas. Det mindre glaset om 5 cl är avsett för utskänkning av spritdrycker och starkviner, medan det större glaset om 10 cl är avsett för utskänkning av lättviner.

Den av Alko gjorda framställningen är för närvarande beroende på lantbruksministeriets prövning.

England. Enligt den engelska lagen om mått och vikt (Weights and Measures Act) skall alla alkoholhaltiga drycker, som säljes i detalj och icke på fat eller butelj eller i kvantiteter understigande 1/2 pint (= 0,284 liter), säljas i mått, överensstämmande med fastställda standardnormer.

Varje rymdmått skall på yttersidan vara försett med uppgift om måttets storlek, angiven med tydliga siffror och bokstäver. Varje mått och vikt, som användes i den allmänna handeln, skall av en inspektör för mått och vikt ha kontrollerats och försetts med kontrollstämpel.

Bestämmelserna torde innebära, att vanliga serveringsglas för spritdrycker och vin icke är underkastade märknings- eller justeringsplikt. Däremot måste glas, som rymmer minst 1/2 pint, märkas och justeras. Sådana glas torde förekomma tämligen allmänt vid utskänkning av öl.

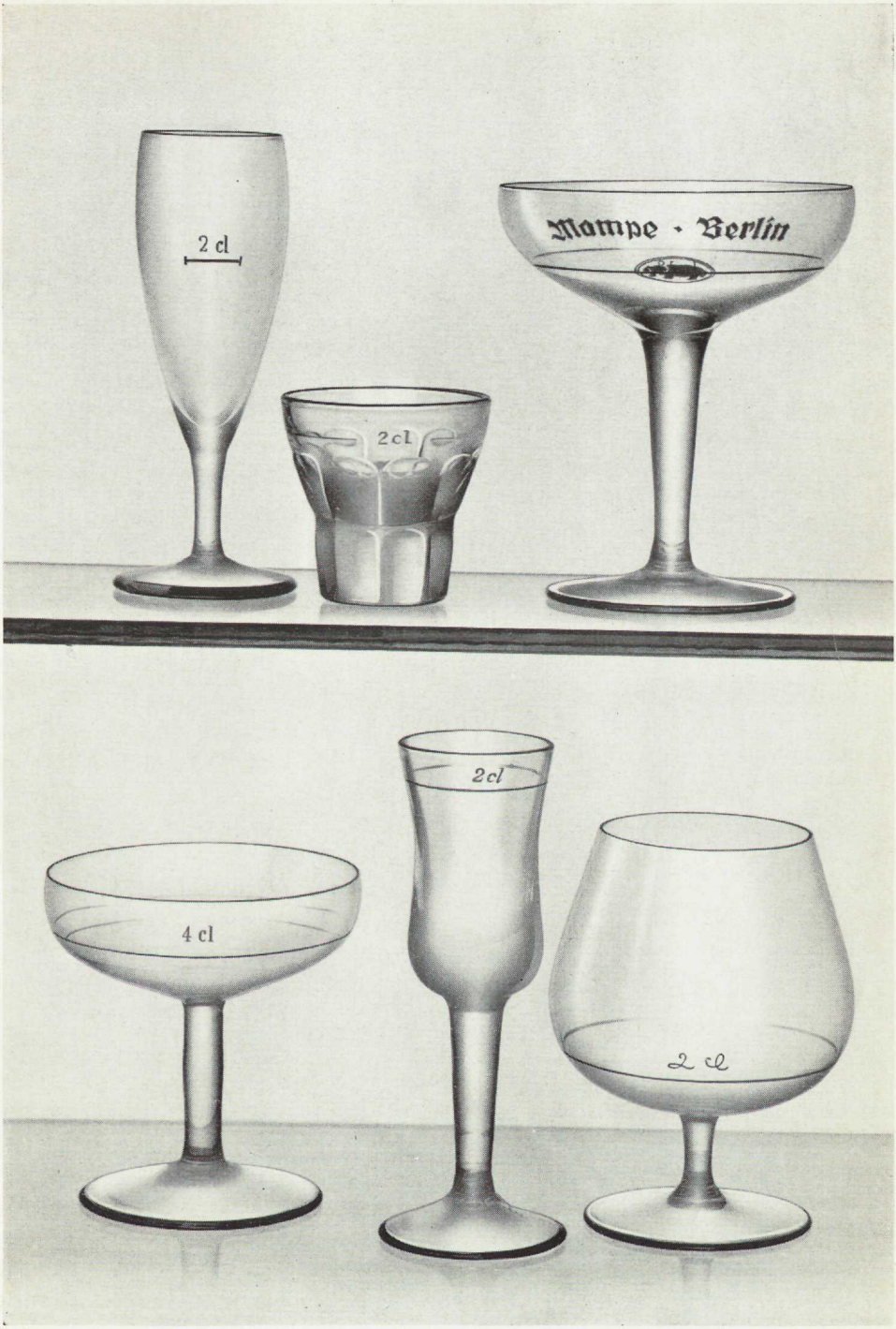
Schweiz. Enligt den schweiziska federala lagstiftningen om mått och vikt får vin och öl, som ej serveras på butelj, endast tillhandahållas i kvantitetsmärkta och justerade karaffer respektive glas.

Frankrike. Vid utskänkning av konjak, likör och andra alkoholhaltiga drycker användes i vissa fall glas, som är försedda med en rand på viss höjd av glaset. Dylik märkning är emellertid icke föreskriven i lag eller av myndighet utan torde ha skett på restauratörens initiativ och i hans eget intresse för underlättande av uppmätningen av den kvantitet, som skall utskänkas.

Kommitténs förslag

Av restaurangernas redovisning framgår, att ett visst kvantitativt och därmed också värdemässigt övermål uppkommer vid utskänkningen. Detta beror delvis på att inköpta buteljvaror innehåller något större kvantitet än den för varan angivna. En viss del av det övermål, som ofta uppstår vid utskänkningen, torde emellertid sammanhänga med att gästen vid servering glasvis av spritdrycker och vin på grund av felaktig uppmätning icke alltid erhåller fullt mått. I dylika fall föreligger alltså från gästens synpunkt en underservering. Oavsett huruvida en sådan underservering förekommer eller ej, kan redan misstanken därom — särskilt med hänsyn till det höga varuvärdet i förhållande till volymen — leda till irritation hos gästen och därmed till svårigheter för serveringspersonalen. Genom användning av kvantitetsmärkta serveringsglas får gästen garanti för att han erhåller den kvantitet, för vilken han betalar, samtidigt som den lojale restauratören får ett skydd mot obefogade misstankar.

I fråga om storleken av det ekonomiska övermålet föreligger betydande olikheter mellan de särskilda restaurangföretagen. Frågan om nedbringande av övermålet — till den del det kan bero på underservering — äger därför

Prover på märkta serveringsglas för likör, konjak och brännvin, använda på restauranger i Berlin 1956

avsevärd betydelse då det gäller att avlägsna förefintliga ojämnheter i ersättningshänseende olika restauranger emellan.

Kommittén föreslår, att kvantitetsmärkta serveringskärl kommer till användning vid utskänkning i glas och på karaff av spritdrycker och starkvin samt vid utskänkning av lättvin på karaff. Undantag bör dock kunna medges för tillfälliga rättigheter som meddelas enligt 29 och 33 §§ rusdrycksförsäljningsförordningen.

Då utskänkningen av starköl endast till helt obetydlig del sker från fat, har kommittén däremot icke ansett anledning föreligga att i nuvarande läge förorda obligatorisk användning av märkta serveringskärl vid utskänkning av starköl.

De mätapparater och mätglas, som användes på restaurangerna vid uppmätning av spritdrycker och vin för utskänkning till gästerna, är enligt lagen om mått och vikt mätredskap och skall följaktligen enligt 8 § i lagen vara justerade. Justeringen verkställes av myntverkets justerare och sker individuellt för varje apparat och varje mätglas, vilka förses med föreskrivna justeringstecken. De märkta serveringsglas, som användes vid de förut omnämnda försöken på vissa restauranger, var likaledes individuellt justerade. Emellertid visade det sig, att justeringen av varje glas medförde en oproportionerligt stark ökning av anskaffningskostnaderna för glas. Kommittén anser emellertid att en obligatorisk justering vid användning av märkta glas icke skulle vara nödvändig. En tillfredsställande ordning skulle kunna erhållas, om märkning föreskrevs men undantag från justeringsplikten erhölls genom att Kungl. Maj:t jämlikt 13 § första stycket lagen om mått och vikt medgav sådant undantag. Om sådant undantag lämnas, skulle glasen och karafferna av tillverkarna förses med kvantitetsmärkning men icke justeras. Den erforderliga kontrollen skulle ske genom stickprovsgranskning hos tillverkarna och restauratörerna.

En dispens från justeringsplikten synes enligt kommitténs mening icke böra möta betänkligheter, så mycket mindre som de märkta serveringskärlen ju i allmänhet icke torde komma att användas som mätredskap i egentlig mening. Uppmätningen kan visserligen ske direkt i serveringskärlen, vilka då otvivelaktigt fungerar såsom mätredskap. Av praktiska skäl torde emellertid för vissa varor vid fyllandet av serveringsglas mätapparater eller för handmätning avsedda mätglas liksom hittills i regel komma att användas.

I detta sammanhang må också erinras om att enligt den västtyska lagstiftningen märkta men ojusterade serveringskärl sedan länge användes samt att den finska lagstiftningen medger, att vid utskänkning av fatöl förutom justerade glas även användes ojusterade men märkta s. k. standardglas.

De undersökningar kommittén gjort visar att kvantitetsmärkning av glas kan ske utan att någon form av standardiserade serveringsglas behöver in-

föras. De olika restaurangerna behöver av denna anledning icke frångå sitt nuvarande glassortiment. Något hinder för anbringande av särskild utstyrsel på glasen genom slipning eller etsning utgör märkningen icke.

Att själva märkningen kan utföras på ett sätt, som icke menligt inverkar på serveringsglasens utseende, framgår av bilden före sid. 321, som visar sex olika likör-, konjaks- och brännvinsglas av olika typer, använda på restauranger i Berlin (1956).

Märkningen, som kan ske genom etsning, pressning eller slipning, bör få valfritt utföras antingen i form av ett streck runt glasets hela omkrets eller genom ett kortare streck av förslagsvis minst 1 cm längd. För spritdrycker bör märkningen angiva volymintervaller om 2 cl. På glas med större volym än 2 cl må dock märkningen kunna inskränkas till att avse endast den största volymen. Då den nu förordade märkningen kan göras fullt tydlig till sin innebörd är någon volymbeteckning vid måttstrecket icke erforderlig. Karaffer torde däremot böra förses med såväl måttstreck som volymbeteckning.

Kostnaden för anskaffning av märkta glas blir, även om justeringsplikten bortfaller, enligt vad kommittén inhämtat betydligt högre än för anskaffning av omärkta glas. Kostnaden för glasförbrukning — kross — utgör emellertid en relativt liten del av samtliga kostnader i restaurangrörelsen. Genomsnittligt utgjorde den år 1953 i förhållande till försäljningen av rusdrycker 0,75 procent, vilket belopp vid införande av kvantitetsmärkta glas kan beräknas stiga till ca en procent av försäljningsvärdet för rusdrycker. Då förbrukningen — vid val av etsnings- eller pressningsmetoden för märkningen — sannolikt icke genom ökat kross kommer att nämnvärt stiga, blir således den totala kostnadsökningen obetydlig.

I fråga om märkningsbestämmelsernas lagtekniska genomförande må följande anföras.

Bestämmelserna i 41 § rusdrycksförsäljningsförordningen torde redan i sin nuvarande lydelse innebära befogenhet för kontrollstyrelsen att föreskriva användning av märkta utskänkningskärl. I enlighet härmed torde kontrollstyrelsen böra i formulären till överlåtelsekontrakt intaga en bestämmelse, att innehavare av utskänkningsrättighet är skyldig att i den omfattning kontrollstyrelsen föreskriver vid utskänkning av spritdrycker och vin använda kvantitetsmärkta serveringskärl. Med denna konstruktion blir det möjligt för kontrollstyrelsen att under hänsynstagande till föreliggande förhållanden — exempelvis restauratörernas förråd av glas samt glasbrukens leveransmöjligheter — närmare fixera tidpunkten för bestämmelsernas ikraftträdande samt att i förekommande fall medge erforderliga dispenser.

Befrielse från justeringsplikt kan enligt 13 § första stycket lagen om mått och vikt medges av Kungl. Maj:t för bestämda slag av rörelse såväl som för handel med bestämda slag av varor eller för mätning eller vägning med bestämda slag av redskap. I den med stöd av nämnda paragraf utfärdade kungörelsen den 10 maj 1935 (nr 158) har medgivits, att vissa mätnings- och

vägningsredskap får tills vidare användas ojusterade. Kommittén föreslår, att till 1 § i denna kungörelse göres ett tillägg av innehåll, att från justeringsplikt undantages utskänkningskärl för rusdrycker, som uppfyller av mynt- och justeringsverket i särskild ordning föreskrivna villkor. Ifrågavarande föreskrifter bör utarbetas i samråd med kontrollstyrelsen och innehålla närmare detaljbestämmelser beträffande utskänkningskärlens art, form och storlek, angående märkningens utförande samt angående toleranser m. m. Därjämte bör föreskrivas, att märkningen av utskänkningskärlen skall utföras så, att den markerade volymen så nära som möjligt motsvarar den å kärlet angivna, samt att vid tillverkningen den medgivna toleransen icke får utnyttjas till fördel för den ena eller andra parten.

Den tidigare förordade stickprovskontrollen vid glasbruken och hos restauratörerna torde böra utövas av myntverkets justerare. Något särskilt ansöknings- eller anmälningsförfarande för de glasbruk, som önskar upptaga tillverkning av märkta utskänkningskärl, synes icke vara erforderligt.

Beträffande restaurangernas skyldighet att vid utskänkning använda märkta serveringsglas och karaffer bör bestämmelser intagas i kontrollstyrelsens anvisningar angående utskänkningskontrakten. Därvid bör en tillräckligt lång övergångstid medgivas för anskaffning av nya respektive förbrukning av äldre glasförråd.

Reservationer

1. Herrar Axelsson, Rudbeck och Wadell

Allmänna synpunkter

Som framgår av direktiven vid tillsättandet av 1953 års utskänkningsvinstkommitté framhöll departementschefen, att nykterhetskommitténs förslag — som då var ute på remiss — »i viss mån» kunde påverka restaurangnäringens ekonomiska förhållanden. Med hänsyn härtill ifrågasattes, om det inte möjligen kunde vara motiverat att dröja med utredningen angående verkningarna av vinstavvecklingen. Under hänvisning till att utredningen kunde bedömas bli relativt tidsödande förklarade sig departementschefen likväl anse lämpligt, att utredningen igångsattes redan vid nämnda tidpunkt.

Departementschefen antydde sålunda en viss tveksamhet i frågan om den riktiga tidpunkten för utredningens igångsättande och därmed underförstått även angående förutsättningarna för och möjligheterna till ställningstagande i vissa av de viktiga frågor, som kommittén hade att bedöma, och vilkas lösning intimt sammanhänger med verkningarna av det nya systemet för nykterhetspolitiken.

Redan den erfarenhet, som man nu under den korta tiden av ett år efter den 1 oktober 1955 har fått av övergången till det nya systemet, visar, att verkningarna för restaurangnäringens vidkommande blivit både mycket större och mera omfattande än departementschefen antog. I själva verket har omläggningen medfört en avsevärd försämring av näringens ekonomiska läge. Detta har blivit sådant, att det enligt vår mening måste påkalla det allmännas uppmärksamhet och intresse för skapandet av en ny ordning, vilken ger restaurangnäringen ekonomiska förutsättningar för att kunna fylla funktionen att väl betjäna allmänheten under upprätthållande av den goda standard, som är önskvärd.

Erfarenheten av det nya systemet har även i grund förändrat den nykterhetspolitiska bilden. Den allmänt konstaterade försämringen av nykterhetstillståndet sammanhänger med utminuteringen, den frisläppta utminuteringen — icke med utskänkningen.

Detta fastslogs också i propositionen nummer 193 till höstriksdagen 1956 angående omsättnings- och utskänkningsskatt på spritdrycker och vin. Där yttrade departementschefen på tal om den oroväckande stora ökningen av spritkonsumtionen, att »ökningen faller helt på utminuteringen, medan utskänkningen visat en stark tillbakagång». Spritkonsumtionen var, framhöll

han vidare, hög redan under motbokssystemets dagar. Likväl hade den stegrats med 1/3 och kvarstod på denna höga nivå. Men »på utskänkningens område har försäljningen efter den 1 oktober 1955 procentuellt minskat ungefär lika mycket som utminuteringen ökat».

Vid jämförelse mellan å ena sidan tidsperioden 1/10 1954—30/9 1955 och å andra sidan tiden 1/10 1955—30/9 1956 har utminuteringen ökat från 39 220 000 liter med 16 575 000 liter till 55 795 000 liter eller med 42,3 %. Under samma tid har utskänkningen minskat från 5 228 000 liter med 1 800 000 liter till 3 427 000 liter eller med 34,4 %. Utskänkningens andel av den totala spritdryckskonsumtionen har sålunda nedgått från 11,8 % till 5,8 %.

I den ovannämnda propositionen påtalades även det ökade fylleriet. En allvarlig ökning av missbruket måste konstateras, förklarade departementschefen. Ungdomsfylleriet hade stegrats i ungefär samma takt som det totala fylleriet.

Skulden till det ökade fylleriet måste läggas på utminuteringen, icke på utskänkningen. Detta sker också i en artikel i tidskriften Tirfing (nr 6, 1955), där författaren, förste aktuarien John Collett i Kontrollstyrelsen, konstaterar, att vissa anförda siffror »bekräfta att ökningen i fylleriet främst orsakats av i utminuteringen inköpta spritdrycker».

Mot bakgrunden av dessa fakta och hela utvecklingen efter den 1 oktober 1955 framstå flera av de restriktioner, varmed utskänkningen och restaurangnäringen alltjämt kringgärdas, som skäligen verklighetsfrämmande. När nykterhetskommittén stannade för dem, utgick den från de erfarenheter, som man ansåg sig ha i nykterhetshänseende under motbokssystemet. Då dessa förmenades tyda på, att hotet mot nykterheten eller en väsentlig del av detta hot kom från utskänkningssidan, förordade kommittén bibehållandet av en rad restriktiva moment här, medan utminuteringen släpptes helt fri.

Vid detta frisläppande underskattade nykterhetskommittén uppenbarligen motbokssystemets restriktiva effekt på utminuteringen. Efteråt har denna effekt visat sig ha varit betydligt större än kommittén antog. Bland annat förorsakade den, att en stor del av det klientel, vars spritkonsumtion hämmades genom restriktionerna på utminuteringssidan, sökte sig till restaurangerna för att få ransonen utökad.

Denna press på restaurangerna från ett klientel, som sökte sig dit mest för spritens skull, har numera upphört, sedan utminuteringen frisläppts. Därmed ha även motiven för mera långtgående restriktioner på utskänkningssidan bortfallit eller minskat i styrka. Det väsentliga hotet mot nykterheten kommer icke från utskänkningen utan från utminuteringen. Restaurangernas uppgift är att tillhandahålla måltider både till gäster, som använda spritdrycker, och till gäster, som föredra spritfria måltider.

Kommitténs majoritet resonerar dock i långa stycken med bortseende

från eller utan tillräckligt beaktande härav. Alla äro vi ense om det av kommittén angivna målet för nykterhetspolitiken att minska konsumtionen av spritdrycker och att främja övergången från alkoholstarkare till alkoholsvagare drycker. Men i dagens läge är det mest angelägna att söka tränga tillbaka den våldsamt ökade konsumtionen inom utminuteringen och det därmed förbundna missbruket. Majoriteten låtsas icke om, då den konstaterar, att det nykterhetspolitiska läget »i mycket allvarlig grad försämrats», att försämringen helt faller på utminuteringen, och den uppehåller sig uteslutande vid utskänkningen, fastän denna icke har någon skuld till försämringen.

Utan att fästa tillbörligt avseende vid detta väsentliga faktum förklarar majoriteten i samband med det ovannämnda konstaterandet av den allvarliga försämringen av nykterhetstillståndet, att restaurangerna intaga en viktig position och ha en avgörande betydelse på dryckesvanornas uppkomst och utformning — särskilt vad ungdomen angår. Enligt vår mening sker dock i dagens situation tillvänjningen till spritkonsumtion icke eller i varje fall icke till någon väsentlig del på restaurangerna, vars publik endast i ringa utsträckning tillhör de yngre åldersgrupperna. Tillvänjningen står i huvudsak i samband med den fria utminuteringen, även och icke minst då det gäller ungdomens konsumtion. Både med tanke på ungdomen och på andra ålderskategorier kan det från nykterhetssynpunkt icke vara någon fördel, utan framstår tvärtom som en nackdel, att en stor del av den kontrollerade spritkonsumtionen på restaurangerna utbytts mot en starkt ökad okontrollerad konsumtion utanför såväl restaurangerna som hemmen — i portgångar, på arbetsplatser m. fl. ställen.

I majoritetens resonemang spåras tyvärr alltför ofta en mer eller mindre negativ inställning till restaurangerna och deras funktion i samhällslivet. Detta framgår inte bara av majoritetens restriktiva inställning i allmänhet till restaurangnäringen och dess hårdhänta behandling av näringens vitala ekonomiska intressen, utan även i andra sammanhang. Sålunda uttalar majoriteten exempelvis, att det starkt kan ifrågasättas, om en överflyttning av spritkonsumtionen från hemmen till restaurangerna kan vara önskvärd med hänsyn till ekonomien för den enskilde och hans familj.

Här framskymtar klart den missuppfattningen, att en restaurang är en lyxinrättning, och att restaurangbesöken i allmänhet mer eller mindre ha karaktären av lyx. Det stora antal medborgare, som icke har möjlighet eller har begränsade möjligheter att äta i bostaden, uppfattar säkerligen icke restaurangerna som lyxinrättningar, lika litet som den husmor, som någon gång får sin arbetsbörda lättad genom att hela familjen äter en måltid ute. I den mån man ersätter spritförtäring i hemmet eller eljest med konsumtion av sprit på en restaurang, innebär detta i regel en överflyttning, som ofta leder till att den enskildes totala konsumtion av sprit blir mindre på en restaurang än i hemmet eller på andra platser.

Givetvis är utskänkningen alltjämt en fråga av vikt från nykterhetssynpunkt, även om försämringen av nykterhetstillståndet faller inom utminuteringen. Men vi kunna ej dela den av majoriteten uttalade uppfattningen, att utskänkningen från nykterhetssynpunkt icke kan anses vara en fråga av mindre vikt än tidigare. Detta måste den dock vara genom de förändringar, som inträtt, och som förut erinrats om. Vi kunna icke heller dela den uppfattning, som framskymtar på åtskilliga ställen i majoritetens skrivning, där tongångar anslås, som ge intrycket av att man skulle vilja på restaurangerna lägga uppgifter, som gå vida utöver lagstiftningens föreskrifter om ordning, nykterhet och trevnad.

Hela det nykterhetspolitiska läget har som sagt radikalt förändrats efter reformen den 1 oktober 1955. I detta förändrade läge saknas det anledning att onödigt försvåra den nödvändiga funktion i samhällslivet, som restaurangnäringen har att fylla. Det nya systemet har lett till att flera restauranger måst nedläggas eller inskränka sin verksamhet mer eller mindre. Frånsett de konsekvenser, som detta har haft eller kan få för såväl ägare som personal, uppstå ogynnsamma verkningar härav för många orter, vilka ha behov av en eller flera bärkraftiga och väl skötta restauranger. Verkningarna drabba icke bara dessa orters egna innevånare utan även resande och turister.

Det måste vara ett allmänt intresse, att sådana ekonomiska villkor skapas för restaurangnäringen i gemen, att denna kan bli bärkraftig och upprätthålla en god standard. Det måste också vara ett allmänt intresse, att näringen kan ge sin personal, som enbart på de restauranger vilka här beröras uppgår till bortåt 30 000 anställda, sådana avlönings- och anställningsförhållanden, vilka bli konkurrenskraftiga på arbetsmarknaden, och som trygga bästa möjliga rekrytering. God standard på restaurangerna och goda arbetsvillkor för personalen äro av stor betydelse ur nykterhetssynpunkt. Överhuvudtaget måste det ligga i samhällets och medborgarnas intresse, att restaurangnäringen får arbeta på en sund ekonomisk bas för tillgodoseendet av uppgiften att betjäna allmänheten och skapa trevnad för gästerna under former, som garantera ordning och nykterhet.

Detta är viktigt för den allmänhet här hemma, som behöver anlita restaurangernas tjänster. Med hänsyn till den samhälleliga utvecklingen komma goda restauranger i framtidens Sverige att spela en ännu större roll än i dag såväl för resandeliv som för det ekonomiska livet. Det är därför viktigt att ge restaurangerna sådana arbetsförutsättningar, att de kunna fylla denna sin stora uppgift. Men det är viktigt även med hänsyn till den internationella turismen och dess starkt växande betydelse. De icke så sällan hörda klagomålen över, att åtskilliga svenska restauranger icke ha den standard, som resande och turister anse sig ha rätt att kräva, sammanhänga i många fall med att innehavarna under den hittills tillämpade ordningen icke ha beretts de ekonomiska möjligheterna att höja sina restaurangers nivå i önskvärd

utsträckning. De utländska turisterna tillföra vårt land värdefulla valutor, och inkomsterna av turismen äro av icke oväsentlig betydelse. Betydelsen blir av allt att döma ännu mycket större i framtiden med den utveckling i det internationella reselivet, inför vilken vi stå i flygets tidsålder. Men en av förutsättningarna för att även vårt land skall kunna bli helt delaktigt av denna reselivets och turismens utveckling och få njuta frukterna härav är ett bärkraftigt hotell- och restaurangväsen, som kan fylla kraven på god standard till rimliga priser.

Vid en jämförelse med utlandet framstår det som högst anmärkningsvärt, att de ekonomiska betingelserna för restaurangnäringen i flertalet andra med oss jämförliga länder te sig avgjort mera gynnsamma än de för närvarande göra för restaurangnäringen i Sverige. En snar och avgjord ändring till det bättre i dessa betingelser är påkallad, för att den svenska hotell- och restaurangnäringen skall bli konkurrenskraftig i den internationella tävlingen om turisterna.

Utskänkningsskatten på spritdrycker

En av de faktorer, som bidrager till att försämra restaurangernas läge i konkurrensen med andra företag om gästerna, är utskänkningsskatten. Så länge denna skatt består, kan det knappast bli någon konkurrens på lika villkor mellan restaurangerna och de s. k. fria festvåningarna. Enkel rättvisa borde dock kräva konkurrens på lika villkor.

När utskänkningsskatten infördes år 1920, motiverades detta med att staten behövde tillskottsinkomster. Detta statsfinansiella skäl för skatten har sedan lång tid tillbaka oavbrutet minskat i betydelse. Statens inkomster på spritbeskattningen ha för övrigt oavbrutet stigit, trots en markerad nedgång i utskänkningsskatten.

Motiveringen för densamma har icke heller under senare tid varit den statsfinansiella. När utskänkningsskatten höjdes år 1943, motiverades detta från nykterhetspolitiska synpunkter. De nykterhetspolitiska skälen ha därefter varit avgörande.

Grunden för den tidigare nykterhetspolitiska motiveringen för utskänkningsskatten har emellertid undanryckts genom det nya systemet för nykterhetspolitiken. När statsmakterna släppt utminuteringen fri, ha de nykterhetspolitiska skäl förlorat sin giltighet, vilka under motbokssystemets tid kunde tala för att man genom en extra skatt ville motverka tillströmningen till restaurangerna av ett klientel, som mest sökte sig dit för spritens skull. Härtill kommer, såsom förut konstaterats, att de väsentliga nykterhetspolitiska problemen sammanhänga med utminuteringen och icke med utskänkningen.

Denna förändring i det nykterhetspolitiska läget var också en av anledningarna till det uppdrag att göra en förutsättningslös utredning rörande

utskänkningsskatten, som 1953 års utskänkningsvinstkommitté fick genom konseljbeslutet den 13 januari 1956.

Departementschefen framhöll då, att utskänkningsskatten kunde antas få mindre betydelse från nykterhetspolitiska synpunkter än tidigare.

En ytterligare anledning till omprövning av utskänkningsskatten anfördes, nämligen den från restauranghåll påtalade konkurrensen från innehavare av festvåningar och liknande lokaler. Det låg i sakens natur, framhöll departementschefen, att om utskänkningsskatten nedsattes eller avskaffades, skulle intresset för och därmed omfattningen av den spritförtäring på de avsedda lokalerna, som ägde rum i strid med gällande bestämmelser, komma att minska.

Med tanke på det sålunda lämnade utredningsuppdraget fann departementschefen senare under året — vid avlämnandet av propositionen till höstriksdagen 1956 om höjda skatter på spritdrycker — det angeläget förhindra, att utskänkningspriserna skulle stiga mera än utminuteringspriserna, vilket genom utskänkningsskattens konstruktion skett vid tidigare prishöjningar. I avbidan på den anbefallda utredningen om skatten föreslog han, att utskänkningsskatten bestämdes till 33 procent av utminuteringspriset mot förut 40 procent. Detta blev också riksdagens beslut.

Den sålunda vidtagna modifieringen av utskänkningsskatten understryker den av departementschefen uttalade meningen, att utskänkningsskatten kan antas icke längre ha samma betydelse från nykterhetspolitiska synpunkter som tidigare.

Kommitténs majoritet tycks dock icke vilja göra något medgivande i den riktningen. Majoriteten för ett resonemang, som logiskt borde utmynna i slutsatsen, att det särskilda nya uppdrag rörande utskänkningsskatten, som Kungl. Maj:t givit kommittén, egentligen varit onödigt. Visserligen föreslår majoriteten en ny konstruktion av utskänkningsskatten, men vid sina motiveringar för bibehållandet av skatten bortser majoriteten från eller kringgår de avgörande förändringar, som det nya systemet för nykterhetspolitiken skapat, då det gäller denna skatt.

Majoritetens resonemang lida vidare av anmärkningsvärda motsägelser. På tal exempelvis om vikten av att prisavvägningen mellan spritdrycker och viner blir sådan, att den kan främja en övergång till alkoholsvagare drycker, säger majoriteten sålunda, att det icke är tänkbart med en så betydande nedpressning av vinpriserna, att en rimlig prisrelation mellan spritdrycker och viner kan uppnås, om utskänkningspriset samtidigt sänkes t. ex. på så sätt, att utskänkningsskatten slopas.

Men i ett annat sammanhang, då det gäller en prisjämförelse mellan restaurangerna och de s. k. fria festvåningarna, är majoriteten angelägen framhålla, *hur liten* del av totalkostnaden utskänkningsskatten utgör och *hur obetydlig* kostnadsbesparingen per gäst skulle bli, om skatten slopades. Frånsett de invändningar, som torde kunna göras mot det material, som

ligger till grund för majoritetens jämförelse, är det dock givet, att om kostnadsbesparingen skulle vara så liten, som majoriteten vill göra gällande, kan den icke heller få några sådana avgörande verkningar, som majoriteten utgår ifrån, då den förordar utskänkningsskattens bibehållande för att främja övergången till alkoholsvagare drycker.

En sådan övergång är förvisso önskvärd, men icke endast i utskänkningen utan över hela linjen, alltså även och inte minst i utminuteringen. I den mån prisavvägningen kan påverka en övergång till alkoholsvagare drycker, bör den genomföras i utminuteringen, såsom statsmakterna också ha börjat göra. Till att därutöver skärpa prisavvägningen i utskänkningen, saknas anledning.

Svagheten i argumenteringen för utskänkningsskattens bibehållande illustreras bäst, när majoriteten till sist jämför utskänkningsskatten med vissa indirekta skatter på umbärliga varor och förklarar, att det knappast kan vara mera motiverat att avskaffa utskänkningsskatten på spritdrycker än sådana skatter som läskedrycksskatten, skatten på tekniska preparat, guldsmedsvaror och grammofonskivor. Detta ger intryck av ett nödargument, vars ohållbarhet borde ligga i öppen dag. Om varuskattens begrepp skall föras in i ett resonemang om spritbeskattningen och jämförelse göras med andra varuskatter, borde det icke ha kunnat undgå majoriteten, att spritdryckerna äro föremål för en dubbel varuskatt. Slopas den ena delen av den, utskänkningsskatten, kvarstår ju den andra delen, omsättningsskatten, som därtill är den större delen.

Några bärande skäl för ett bibehållande av utskänkningsskatten finnas icke längre och ha icke heller kunnat anföras. Vi förorda dess avskaffande, och när vi göra detta, fästa vi stort avseende icke endast vid, att tidigare nykterhetspolitiska skäl för skatten förlorat sin giltighet efter den 1 oktober 1955, utan även vid hela den förändring i nykterhetshänseende, som den frisläppta utminuteringen skapat. Vi anse även, att man måste finna det angeläget att avlägsna det hinder, som utskänkningsskatten utgör, för att restaurangnäringen skall på lika villkor kunna konkurrera med de s. k. fria festvåningarna. Från nykterhetssynpunkt är det dessutom icke oviktigt, att den illegala spritförtäring stävjas, vilken i betydande utsträckning förekommer i sådana festvåningar och liknande lokaler, varvid vederbörande undandraga sig såväl utskänkningsskatt som den kontroll, vilken restaurangerna äro underkastade. Den prisspänning, som här uppkommit till följd av utskänkningsskatten, och som är en väsentlig orsak till de påtalade missförhållandena, kan och bör elimineras, vilket enklast sker genom slopandet av skatten.

Då majoriteten skall motivera, varför den icke vill vara med om den sistnämnda vägen, söker den göra gällande å ena sidan, att konkurrensen skulle ha överdrivits, och att utskänkningen i de s. k. fria festvåningarna icke skulle ha »i nämnvärd grad» inverkat på omsättningen vid de legala restau-

rangernas festvåningar, samt å andra sidan, att den illegala spritutskänkningen i de förstnämnda festvåningarna och liknande lokaler icke torde ha någon större omfattning. Majoriteten förmenar, att det korrektiv mot den illegala festvåningsverksamheten, som skapats genom rätten till tillfällig utskänkning efter ett enkelt ansökningsförfarande, måste ha begränsat den illegala konkurrensen med restaurangföretagen.

Enligt vår mening underskattar majoriteten här uppenbart omfattningen av den illegala utskänkning, som förekommer och som en stor allmänhet i alla samhällslager säkert har egen erfarenhet av. Rätten till tillfällig utskänkning är en värdefull tillgång för alla, som behöva anlita festvåningarnas tjänster. Vi ha intet att erinra mot, att möjligheterna till sådan utskänkning ökas. Men risken för att rätten endast utnyttjas till en del, och att i systemaffärer inköpt sprit, för vilken utskänkningsskatt icke erlagts, samtidigt förekommer och får komplettera den legala utskänkningen — denna risk ökas, så länge utskänkningsskatten finns kvar, och den torde icke vara så ringa som majoriteten förmenar. Vi ha tidigare framhållit, att invändningar kunna göras mot det material, som kommittén sammanställt angående utskänkningens omfattning i de fria festvåningarna i jämförelse med utskänkningen på de vanliga restaurangerna. Denna jämförelse förryckes i väsentlig mån genom att materialet från de fria festvåningarna endast omfattar tillställningar, då utskänkning av rusdrycker förekommit, under det att uppgifterna från de vanliga restaurangerna avse samtliga tillställningar, alltså även sådana, då ingen som helst rusdrycksutskänkning förekommit, vilket är en vanlig företeelse i sådana festvåningar.

Härtill kommer, att rätten till tillfällig utskänkning alltjämt icke begagnas för många av de fester, som anordnas på lokaler av denna typ, och att överträdelser av de s. k. förtärings- och förvaringsförbuden uppenbarligen förekomma i ett stort antal fall.

En del av dessa lagbrott har utretts av polisen, men utan synbara resultat. Branschorganisationerna ha tillgång till ett omfattande material, som visar såväl att sådana utredningar igångsatts som att uppenbara lagöverträdelser förekomma i mycket betydande omfattning utan att myndigheterna ingripit.

Under nu rådande förhållanden med en underbemannad ordningsmakt, som är överhopad av mångahanda uppgifter och icke alltid kan hinna att i tid beivra ens alla brott av mera allvarlig art, kan man icke räkna med det oavbrutna och effektiva bistånd av polismyndigheterna, som skulle krävas för att skapa tillbörlig respekt för förtärings- och förvaringsförbuden och förhindra den illegala utskänkningen i de fria festvåningarna och liknande lokaler. De skärpningar angående förtärings- och förvaringsförbuden, som majoriteten föreslår, anse vi visserligen teoretiskt tänkbara, men de kräva i praktiken sådan ytterligare utvidgning av intendenternas verksamhet och ställa sådana krav på polismakten för utredning och beivrande av förseelser,

att de i dagens läge knappast kunna genomföras. Det kan för övrigt ifrågasättas, om sådana ingripanden i större utsträckning och en mera noggrann och systematisk kontroll från polisen skulle få tillräckligt stöd i den allmänna rättskänslan. Snarare har man anledning antaga, att ett steg i sådan riktning skulle stöta på starkt motstånd hos en stor allmänhet, som fastän den säkert helst vill vara laglydig, måste ha svårt att förstå det förnuftiga och rättvisa i en ordning, som å ena sidan tillåter en fullständig frihet vid inköpen av sprit i systemaffärerna, men å andra sidan skapar krångel och extrabeskattar samma sprit, då den förtäres i festlokaler.

Det måste dock vara ett allmänt intresse, att möjligheter till illegala företeelser i görligaste mån undanröjas, och att förutsättningar skapas för den konkurrens på lika villkor, som restaurangnäringen liksom andra näringar har rätt till och kan göra anspråk på. Även med hänsyn härtill anse vi, att utskänkningsskatten måste avskaffas.

Ersättningen för utskänkningen av spritdrycker

Mot bakgrunden av det starkt försämrade och alltmera ömtåliga läge för hela restaurangnäringen, som i det föregående påvisats, framstår det för näringen som nödvändigt, att ersättningsfrågan bringas till en lösning, som i möjligaste mån fyller kraven på skälighet och rättvisa. Det bör erinras om att denna situation uppstått under normala förhållanden och under i övrigt goda konjunkturer. Den skulle ytterligare katastrofalt försämras, om vikande konjunkturer skulle inträda. Hur labilt läget är, framgår av att den i november införda bensinransoneringen hårt drabbat åtskilliga restaurangföretag.

Departementschefen erinrade redan i direktiven om vikten av en tillförlitlig bedömning i denna fråga och uttalade bl. a.: »Även om man således håller fast vid att någon vinst på utskänkningen icke får förekomma samt att kostnaderna för utskänkningen i viss mån uppväges av den ekonomiska förmån rätten till utskänkning innebär, är det möjligt att fog finnes för att bereda restauratörerna ersättning för vissa med utskänkningen förenade kostnader. För att denna fråga skall kunna tillförlitligt bedömas, bör en undersökning ske av restaurangnäringens ekonomiska läge och den ekonomiska betydelsen för näringen av vinstkvantitetssystemets avveckling.»

Sedermera har, såsom också erinras om i den av kommittén verkställda utredningen, under trycket av de uppkomna ekonomiska svårigheterna under 1955 åtgärder vidtagits, som inneburo en uppbromsning av takten för vinstnedskrivningen, och dessutom genom beslut av vårriksdagen 1956 ett tillfälligt avbrytande av vinstnedskrivningen skett.

Vid fattandet av detta beslut vidhöll riksdagen slutmålet för 1937 års beslut, men hänvisade samtidigt till utskänkningsvinstkommitténs pågående utredning för klarläggandet av frågan »i vad mån det kan vara befogat att

bereda restauratörerna ersättning för vissa med utskänkningen förenade kostnader».

Kommitténs majoritet anser nu, att vad restaurangnäringen anfört om de ekonomiska svårigheterna inte kan föranleda, att den principiella ståndpunkten modifieras, utan gör gällande, att det i första hand måste ankomma på näringen att anpassa sig efter de ändrade förhållandena. Vi vilja självfallet icke bestrida, att restaurangerna måste söka genomföra en sådan anpassning, och såsom allmänt kunnat iakttagas, ha också allvarliga försök gjorts såväl inom de enskilda som de allmänna företagen att komma tillrätta med de svårigheter, som uppstått. Uppenbarligen är emellertid detta icke tillräckligt. Statsmakterna böra — och detta kan ske, även om den principiella ståndpunkten vidhålles — i dagens läge medverka till att näringen får större möjligheter att arbeta under ekonomiskt drägliga förhållanden, i all synnerhet som försämringen för näringen blivit avsevärt större än vad som kunde förutses vid utredningsstarten 1953.

Majoriteten förordar i första hand, att vinstavvecklingsplanen enligt beslutet 1937 avbrytes, och att ersättningen för utskänkningen skall utgå i form av rörlig ersättning enligt av majoriteten angivna grunder. Vad angår frågan om en lönsamhetsundersökning såsom grundval för beräkning av denna ersättning, anser majoriteten, att någon sådan undersökning från kommitténs sida icke bör komma ifråga. Förhållandena efter den 1 oktober 1955 anses icke heller ha medfört sådana förändringar i restaurangnäringens ekonomiska läge, att motiven för en lönsamhetsundersökning skulle ha blivit starkare.

Från vår sida måste härvidlag en annan uppfattning hävdas. För att ersättningsfrågan skall kunna bedömas på ett allsidigt och objektivt sätt, är det enligt vår mening oundgängligen nödvändigt, att en sådan lönsamhetsundersökning genomföres, varvid då det så starkt förändrade läget under 1956 kunde komma i sin rätta belysning och branschens ekonomiska villkor klarläggas även med hänsyn till trenden i utvecklingen.

Vad kommittén har att anföra om restaurangernas lönsamhet, bygger ensidigt och i alltför hög grad på förändringarna i omsättningen, medan enligt vår uppfattning större hänsyn borde ha tagits till kostnadsförändringarna. Den särkostnadsundersökning, som kommittén åberopar, kan, vilket värde man än vill tillmäta densamma, icke ersätta en verklig lönsamhetsutredning och motsvarar för övrigt knappast heller det uppdrag att undersöka restaurangnäringens ekonomiska läge, som departementschefen lämnade kommittén år 1953.

Gentemot kommitténs majoritet få vi alltså i första hand yrka, att lönsamheten lägges till grund för bedömning av ersättningsfrågan, och att med hänsyn härtill en lönsamhetsutredning beträffande restaurangnäringen som helhet företages. I andra hand måste vi kräva att, om icke en sådan undersökning verkställes, våra beräkningar angående lönsamhetsläget godtagas

och full täckning gives för särkostnaderna, däri inbegripet kostnaderna för hovmästare. Accepteras återigen icke nämnda beräkningar, måste enligt vår bestämda mening en helt ny undersökning göras angående särkostnaderna, så att en genomsnittlig täckning av dessa skall kunna erhållas.

Vi anse överhuvudtaget, att resultatet av 1956 års rörelse inom restaurangnäringen bör avvaktas före utformandet av ett slutligt förslag till lösning av ersättningsfrågan. Detta synes oss desto mera angeläget, som ett beslut sannolikt kommer att bli gällande för lång tid framåt, kanske under flera årtionden.

I anslutning till ersättningsfrågan åberopar kommittén, att rätten till utskänkning innebär en betydande ekonomisk förmån för restaurangföretagen. Det äger sin riktighet, att denna rätt kan anses ha ett visst, ehuru icke närmare bestämbart värde. Dock vilja vi understryka såsom ett faktum, att detta det s. k. monopolvärdet för spriträttigheterna uppenbarligen varit väsentligt större och mera betydelsefullt *före* den 1 oktober 1955, än vad det kommit att bli *efter* nämnda datum. Antalet utskänkningsrättigheter i landet har i relation till folkmängden förblivit oförändrat, medan däremot utminuteringen icke längre lyder under någon begränsning. Ytterligare har ett mycket stort antal tillstånd till tillfällig utskänkning lämnats. Det säger sig självt, att nämnda faktorer i betydande grad redan minskat och ytterligare komma att minska det värde, som utskänkningsrättigheten eventuellt representerat. Det finns exempel på restauranger, som gått ekonomiskt sett sämre, sedan de erhållit spriträttigheter, än tidigare. I sådant fall kan man knappast tala om något ekonomiskt värde av rättigheten.

Vidare bör understrykas, att den av kommittémajoriteten i kap. VI åberopade utredningen angående omsättningsökning efter erhållande av utskänkningstillstånd ävenså helt hänför sig till tiden före den 1 oktober 1955. Någon motsvarande undersökning av förhållandena efter nämnda datum har icke gjorts. Med hänsyn härtill torde den föreliggande utredningen sakna värde som underlag för bedömning av denna fråga.

Då majoriteten gör gällande, att utskänkningsersättningens storlek bör påverkas av att utskänkningsrättigheterna ha ett visst värde, måste beaktas, att förslaget till ersättning icke till någon del innefattar täckning av utskänkningens andel i samkostnaderna.

Ersättning för särkostnaderna

Ehuru det enligt vår mening vore lämpligast, om ersättningsfrågans avgörande kunde uppskjutas ytterligare något år i avvaktan på kompletterande utredningar, anse vi oss likväl böra framlägga alternativ till majoritetens förslag.

Kommittén föreslår, att ersättningen göres rörlig och sättes till 12 procent av utskänkningspriset på grundval av den kostnads- och prisnivå, som förelåg vid utgången av tredje kvartalet 1956. Nämnda ersättning utgår, så

länge spritdrycksomsättningen icke överstiger ett värde, som motsvarar 30 procent av den sammanlagda omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl.

Vi anse förslaget i dessa båda delar vara så snävt, att näringens berättigade anspråk på bärkraft och drägliga arbetsförhållanden svårligen kunna tillgodoses. Ehuru vi kunna vara eniga med majoriteten om, att ersättningen bör utgå procentuellt och vara indexreglerad, och att en högsta gräns eller ett s. k. tak bör införas, måste vi sålunda hävda, att liberalare beräkningsgrunder skola kunna tillämpas, detta även av det skälet, att majoritetens hänvisning till den eftersträvade nykterhetspolitiska effekten enligt vår tidigare utvecklade uppfattning icke i dagens läge har samma bakgrund som före den 1 oktober 1955.

Vid beräkning av ersättningen har kommittén uttalat (kap. VIII, sid. 204), att den sammanlagda utskänkningsersättningen i stort sett bör täcka samtliga särkostnader med undantag för den del därav, som belöper sig på hovmästare. Vi hävda, dels att »hovmästardelen» måste medräknas, dels att särkostnadernas storlek är högre än vad majoriteten beräknat.

När majoriteten som motivering framhåller, att särkostnaderna för hovmästare intimt sammanhänga med restaurangens allmänna service, så är detta i och för sig riktigt. Men därtill kommer, att denna betydelsefulla personalkategori av företagens ledning alltid tilldelas en aktiv övervakande uppgift i fråga om utskänkningen vid sidan av andra arbetsuppgifter i rörelsen. Vidare må framhållas, att lönekostnaderna för hovmästare från början medtagits i särkostnadsutredningen (dock givetvis endast den del, som hänför sig till utskänkningen). Vi kunna således på denna punkt icke acceptera majoritetens inställning utan anse, att hovmästarkostnaderna böra medräknas.

Av de totala särkostnaderna utgöra ca 80 procent personalsärkostnader. I övrigt utgöras de av kapitalkostnader för lager, utrymmen för förvaring av drycker, kostnader för disk, glas- och krosskostnader, m. fl. kostnader, vilka direkt sammanhänga med rusdryckernas omhänderhavande och distribution på utskänkningsställena och sålunda naturligt nog böra ersättas av inkomster från denna del av verksamheten.

Enligt vår mening äro de beräkningar, som kommittén låtit verkställa angående särkostnaderna, gjorda i underkant, enär en särkostnadsundersökning i praktiken icke lärer kunna göras fullständig i alla detaljer.

Vi anse, att hänsyn bör tagas därtill, då ersättningsgrunderna fastställas. Vi anse vidare, att full täckning bör erhållas för särkostnaderna. Mot en sådan fullständig täckning torde inga erinringar kunna göras ur nykterhetspolitisk synpunkt.

Kommitténs särkostnadsutredning visar, att särkostnaderna för utskänkningen år 1953 i medeltal uppgingo till kr. 4: 91 per liter (Kap. V, tab. 5).

Vid en uppräkning till 1956 års löne- och prisnivå har kommittén använt

sig av löneindex för manliga livsmedelsarbetare, resp. konsumentprisindex beträffande övriga särkostnader (Kap. IX, sid. 224). Vi anse icke, att nämnda löneindex rätt återger den för restaurangnäringen sedan år 1953 inträffade ökningen av hithörande personalkostnader. Till grund för en riktig beräkning av de aktuella personalsärkostnaderna borde ligga de faktiska lönekostnadsökningarna. Dessa äro redan i dagens läge högre än vad nämnda löneindex utvisar. Beträffande den framtida utvecklingen finns anledning antaga, att den faktiska lönekostnadsökningen kommer att bli större än en ökning enligt löneindex för manliga livsmedelsarbetare, enär ifrågavarande restauranganställda till vissa delar utgöra en låglönegrupp. För den uppräkning av personalsärkostnaderna, som skall ske för erhållande av 1956 års kostnadsläge, ha vi dock ansett oss kunna använda samma index, som kommittén tillämpat.

Personalkostnadsdelen (80 % av 4: 91) skall sålunda höjas med 28,1 % och övriga särkostnader (20 % av 4: 91) med 9,4 %. Detta innebär en genomsnittlig särkostnad i 1956 års kostnadsläge av kr. 6: 10 per liter. (Kommittén redovisar motsvarande uppräknade särkostnader fördelade på enskilda resp. allmänna företag, se tab. 2 och 3, kap. IX, sid. 225—226.)

För att erhålla ett rätt mått på särkostnadernas storlek i dagens läge är det nödvändigt att taga hänsyn till minskningen i utskänkningsvolymen sedan år 1953. Kommittén har underlåtit detta med motivering, att denna faktors inverkan på särkostnaderna icke kan mätas. Vi kunna icke godtaga detta skäl och hävda sålunda, att nämnda omständighet måste beaktas vid beräkningen av särkostnaderna. Minskningen i utskänkningsvolymen utgjorde mellan år 1953, för vilket år särkostnadsökningen gjorts, och försäljningsåret 1/10 1955—30/9 1956, vilket är senast tillgängliga jämförelseperiod, i genomsnitt 40,8 %. Med hänsyn till att största delen av dessa kostnader måste betraktas som fasta kostnader, vilka icke kunna anpassas efter den inträdda volymminskningen, böra särkostnaderna även av denna anledning uppräknas. Sker denna uppräkning i full omfattning, uppgå särkostnaderna till kr. 10: 30 per liter. Emellertid kan göras gällande, att en viss anpassning av kostnaderna har skett till den lägre utskänkningsvolymen. Hur stor denna anpassning är i realiteten, kan icke siffermässigt angivas med mindre än att en förnyad särkostnadsundersökning företages. Som ovan nämnts, anse vi även, att en sådan undersökning är nödvändig för att en rätt uppfattning om särkostnadernas aktuella faktiska läge skall kunna erhållas. Även vid en mycket optimistisk bedömning av möjligheterna till anpassning kan man icke göra gällande, att kostnadsanpassningen skall kunna genomföras med mera än hälften. Med en sådan utgångspunkt komma särkostnaderna icke att understiga *kr. 8: — per liter.*

Att märka är, att denna siffra utgör den beräknade täckningen enbart för särkostnaderna och ej inbegriper ens någon del av samkostnaderna.

Den nuvarande skillnaden mellan utskänknings- och utminuteringspriset

består av dels utskänkningsskatt, beräknad till 33 % på utminuteringspriset, dels till statsverket indragna vinstandelar. Kommittén har här föreslagit den förenklingen, att hela prisskillnaden skall betraktas som utskänkningsskatt, och majoriteten föreslår i anslutning härtill, att den nya utskänkningsskatten skall utgå med 50 % på utminuteringspriset. Vi föreslå däremot, som ovan angivits, att den nuvarande utskänkningsskatten skall borttagas. Om man därvid utgår från, att efter prisjusteringarna den 5 november 1956 medelutminuteringspriset för utskänkta spritdrycker utgör kr. 28: 31 per liter, skulle sålunda med av oss föreslagen ersättning för särkostnaderna medelutskänkningspriset uppgå till kr. 36: 31 per liter. Skillnaden innebär ett tillägg å utminuteringspriset på ca 28 procent, och prisrelationen mellan de båda kategorierna blir då 100 : 128.

Vid detta förslag kommer en liter renat brännvin att kosta kr. 29: 95 i utskänkning. Med avrundning till kr. 30: — skulle 2 cl kosta kr. 0: 60 och 4 cl kr. 1: 20. Enligt majoritetens förslag blir motsvarande siffror kr. 0: 75, resp. kr. 1: 50.

Slutligen vilja vi på denna punkt understryka, att den av oss föreslagna ersättningen per liter innebär allenast en täckning av de genomsnittliga särkostnaderna och icke under några förhållanden kan för restauratörerna betyda någon sådan vinst, som avsågs i utredningsdirektiven.

Omsättningstaket

Den av kommittén föreslagna 12-procentiga ersättningen för utskänkningen skall beräknas på en spritomsättning, som i värde icke får överstiga 30 procent av den sammanlagda omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl, dock med det tillägget, att värdet av den spritdrycksomsättning, som överstiger värdet av omsättningen av mat, alkoholfria drycker och öl, icke får inräknas i den sammanlagda omsättningen.

Denna konstruktion av omsättningstaket kan ur flera synpunkter icke av oss accepteras. Härvid avse vi i första hand den tekniska utformningen, som i vissa hänseenden ger resultat, vilka icke torde ha varit avsedda av kommittén och i varje fall icke av kommittén klarlagts. Vidare medför det av kommittén valda utgångsläget med taket 30 såsom spärr sådana konsekvenser för huvuddelen av restaurangerna, att ett avsteg sker från den av kommittén såsom lämplig angivna principen att fastställa »generella, för alla företag lika normer såsom grund för ersättningens beräkning» (kap. VIII, sid. 195).

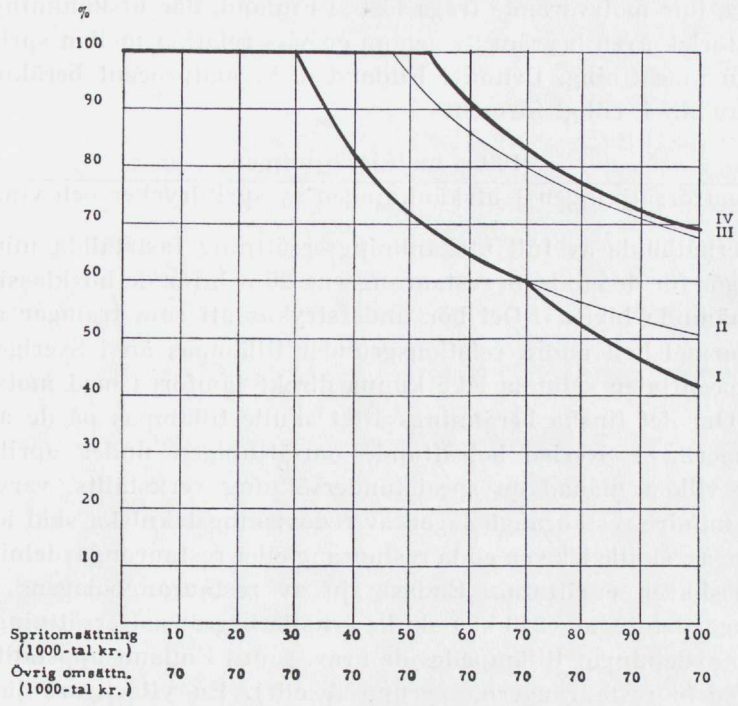
Beträffande den tekniska utformningen av indexregleringen, vilken avser att höja »taket» vid stigande spritpriser och sänka detsamma vid stigande priser å mat, alkoholfria drycker och öl (i det följande benämnda »övriga varor»), har majoriteten såsom jämförelsetal använt dels genomsnittliga utskänkningspriser på sprit, dels delposten livsmedel i konsumtionsprisindex. Sistnämnda livsmedelsprisindex, som till sin natur är ett detaljhan-

delsprisindex representerar för restaurangerna till största delen ett inköpsprisindex. Det kan därför icke anses representativt för de faktiska förändringarna i restaurangernas omsättning av »övriga varor». Framför allt är det omöjligt att bedöma dess inverkan i framtiden i nämnda hänseende. Majoriteten har vid konstruktionen av indexberäkningen för »taket» och procenttalet utgått från antingen att den volymmässiga omsättningen ej kommer att påverkas av prisändringar å spritdrycker, eller att fullständig anpassning av utskänkningskostnaderna kan ske vid minskad volymmässig utskänkning. Då båda dessa alternativ äro verklighetsfrämmande, kan alltså ersättningens värde vid blivande förändringar i priser och kostnader komma att alltmera avvika från det reella värde, som det av majoriteten avsetts att uppgå till. Det är därför nödvändigt, att näringen får en garanti för att, om dessa indexberäkningar i framtiden visa sig lämna orimliga resultat, andra beräkningsgrunder skola kunna utformas och bli föremål för prövning av vederbörande myndigheter.

Hittills ha vi endast uppehållit oss vid kritik i några avseenden av indexregleringen på detta område. Av ännu större betydelse är emellertid det av kommittén valda utgångsläget, d. v. s. att utskänkningsersättning icke får beräknas på större spritomsättning än som understiger 30 procent av sammanlagd omsättning av spritdrycker och »övriga varor», varvid icke ens den del av spritomsättningen, vars värde överstiger »övriga varor», får medräknas. Detta medför, att mer än hälften av samtliga restauranger och restaurangavdelningar kommer att få reducerad ersättning. Det är uppenbart, att begränsningen icke motiverats av att någon anmärkning ur nykterhetssynpunkt riktas mot dessa restauranger. Den högre spritdrycksandelen för ifrågavarande restauranger är i mycket stor utsträckning resultatet av en i jämförelse med andra restauranger lägre prissättning på »övriga varor». En sådan prissättning måste framstå såsom förmånlig och angelägen ur allmänhetens synpunkt. Det är därför uppenbart obilligt, att dessa prissättningsgrunder för »övriga varor» skola medföra begränsning av utskänkningsersättningen. Detta bestyrkes ytterligare av att om i stället den volymmässiga konsumtionen per gäst lades till grund för beräkning av ersättningen, inverkan av prissättningen på »övriga varor» skulle bortfalla. Emellertid torde en sådan grundval för ersättningen av praktiska skäl icke kunna tillämpas, även om den skulle ge mera rättvisande resultat.

Vi anse sålunda, att det av majoriteten föreslagna »taket» bör höjas. Enligt vår mening bör »taket» vid samma relativa prisläge, varifrån majoriteten utgått, sättas till 40 och stoppregeln borttagas. Härigenom skulle ett större antal ur alla synpunkter välskötta restauranger kunna påräkna obeskuren utskänkningsersättning. Vidstående diagram åskådliggör innebörden av de av oss föreslagna förändringarna.

Då majoritetsförslaget, att »taket» skall fastställas till 30, icke kunnat anknytas till några direkt objektiva normer, kan det vara av intresse att

I Majoritetens förslag.
II D:o utan stoppregel.
III »Taket» = 40, ingen stoppregel
IV Som III med tillägg att vin och starköl ingå i sammanlagd omsättning.

Diagrammet visar, hur stor andel av den totala spritomsättningen, som får läggas til grund för utskänkningsersättningen vid stigande spritomsättning och konstant omsättning av mat, alkoholfria drycker och öl (70 000: — kr.).

Kurva I representerar majoritetens förslag. För företag, där spritomsättningen icke överstiger 30 % av den sammanlagda omsättningen (förhållandet 30 : 70 i diagrammet) utgår ersättning för all spritomsättning. Vid företag med större spritomsättning utgår ersättning för en allt mindre del av denna omsättning enligt en jämnt fallande kurva fram till den punkt, där spritomsättningen är lika stor som övrig omsättning, då ersättning utgår för endast 60 % av spritomsättningen. Vid ännu högre sådan omsättning blir minskningen av den del, för vilken ersättning utgår, ännu mer markerad på grund av stoppregeln. Redan då spritomsättningen utgör 54,5 % av sammanlagd omsättning (vid förhållandet 84 : 74 i diagrammet) utgår sålunda ersättning endast för halva spritomsättningen.

Kurva II utvisar, hur denna särskilda minskning av ersättningen bortfaller, om stoppregeln borttages ur majoritetens förslag.

Kurva III visar, hur dessa förhållanden utveckla sig om taket sättes till 40 och stoppregeln ej tillämpas.

Kurva IV slutligen visar den del av spritomsättningen, som enligt vårt förslag bör läggas till grund för ersättningen, d. v. s. taket sättes till 40, stoppregeln borttages och vin och starköl tillåtes ingå i den övriga omsättningen. Sistnämnda drycker ha vid beräkning av kurvans läge fått ingå i övrig omsättning i samma proportioner som gällt för de allmänna restaurangerna under första halvåret 1956, enligt en för detta ändamål verkställd specialundersökning. Motsvarande undersökning för de enskilda företagen föreligger icke.

konstatera, hur motsvarande fråga lösts i Finland, där utskänkningsersättningens storlek även begränsats genom en viss relation mellan spritdrycks- och annan omsättning. Denna i Finland s. k. matprocent beräknas, som framgår av bil. 4, enligt formeln

$$\frac{100 \times \text{matförsäljningen}}{\text{matförsäljningen} + \text{utskänkningen av spritdrycker och vin.}}$$

Den för erhållande av full utskänkningsersättning fastställda minimiprocenten utgör för de enklaste restaurangerna 20 och för de högklassigaste 35 (se nyssnämnda bilaga). Det bör understrykas att som framgår av ovanstående formel helt andra relationsgrunder tillämpas än i Sverige och de finska procenttalen sålunda icke kunna direkt jämföras med motsvarande svenska. Om det finska beräkningssättet skulle tillämpas på de allmänna restaurangerna i Sverige beträffande omsättningen under april månad 1956, för vilken månad en specialundersökning verkställts, varvid dock ett av de mindre restaurangbolagen av redovisningstekniska skäl icke kunnat medtagas, skulle icke en enda restaurang eller restaurangavdelning drabbas av beskuren ersättning. Endast sju av restaurangbolagens *samtliga* restaurangavdelningar (243 st.) skulle erhålla begränsad ersättning, om på alla dessa avdelningar tillämpades de krav, som i Finland uppställts för de *högklassigaste* restaurangerna (grupp A elit). En ytterligare jämförelse med det finska systemet tillämpat på svenska förhållanden ger vid handen, att omsättningsrelationen å medelomsättningen för ett antal svenska A2-restauranger uträknat efter den finska regeln ger ett procenttal av 63. Medan det finska systemet som krav för att uppnå högsta ersättning för A elit-ställen har ett procenttal av 35, innebär majoritetens förslag, att kravet på de svenska restaurangerna uppgår till ca 60 procent, beräknat efter samma grunder.

Dessa jämförelser synas oss visa, vilka omotiverat stränga krav, som av majoriteten uppställas för de svenska restaurangerna.

Majoriteten har beträffande utformningen av omsättningstaket utgått från en jämförelse mellan å ena sidan spritomsättning och, å andra sidan, omsättningen av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl. Vid överväganden inom kommittén ansåg man nämligen, att denna relation gav en mjukare övergång, än om man icke medräknade spritomsättningen i andra jämförelseledet. Enligt vår mening skulle riktigare resultat erhållas, om man i andra jämförelseledet även medtog omsättning av vin och starköl. Detta skulle i praktiken medföra en möjlighet till höjning av utskänkningsersättningen och kunna stimulera till aktiva försäljningsåtgärder beträffande alkoholsvagare drycker.

Vid beräkning av omsättningstaket vill majoriteten undantaga viss försäljning av »övriga varor», som majoriteten icke anser normalt sammanhänger med rörelse, där spritutskänkning är medgiven. Som exempel an-

föres servering av lunch till gruppabonnenter från företag eller institutioner och annan liknande omsättning. Vi anse, att all matservering ingår i en restaurangs normala verksamhet, och att, bortsett från rena undantagsfall, icke någon försäljning av »övriga varor» skall behöva undantagas vid beräkning av omsättningstaket. Det bör som ytterligare skäl härför framhållas, att om viss omsättning icke skall medräknas, detta kommer att medföra svårigheter ur kontrollsynpunkt.

Med stöd av vad ovan anförts föreslå vi sålunda, *dels* att »taket» höjes till 40 och stoppregeln borttages, *dels* att vid beräkning av »taket» hänsyn även tages till omsättningen av vin och starköl.

Vinprissättningen

Majoriteten har förordat, att offentlig maximiprisreglering införes på såväl lätta viner som starkviner. I samband därmed har åberopats, att den fria prissättningen å vin icke skulle ha fungerat såsom avsett var beträffande övergång från alkoholstarkare till alkoholsvagare drycker. Restaurangerna ha därvidlag, framhålles det, icke gett konsumenterna ett rimligt alternativ till spritdryckerna.

I belysning av vad vi i denna reservation upprepade gånger ha anfört rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet, kunna vi icke anse annat än, att majoriteten ånyo ger en missvisande bild av restaurangsituationen. Majoritetens uppfattning är den, att man genom en sänkning av utskänkningspriserna på viner borde ha möjlighet att påverka allmänheten till att övergå från alkoholstarkare till alkoholsvagare drycker. Kommittén gör i samband därmed det konstaterandet, att borttagandet av utskänkningsskatten på lättviner 1954 medförde en volymmässig ökning av försäljningen av dessa viner på restaurangerna. För ett mera allsidigt bedömande av dessa frågor kan man emellertid enligt vår uppfattning icke undgå att taga hänsyn till den omsättningsutveckling, som ägt rum efter den 1 oktober 1955. Vid under år 1955 i stort sett lika volymmässig spritdrycksutskänkning för de allmänna och enskilda företagen uppgick de enskilda företagens utskänkning av viner till 82 % av den totala utskänkningsvolymen, medan de allmänna svarade endast för 18 %. De allmänna bolagens vinförsäljning minskade under 1:a kvartalet 1956 med 23 % för starkvin och 50 % för lättvin, medan de enskilda företagen redovisade en minskning av blott 13 % på starkvin och 11 % på lättvin.

En stor del av konsumtionsminskningen hos de allmänna företagen torde kunna förklaras av att gästklientelet på folkrestaurangerna före motbokens avskaffande kompletterade den där särskilt snävt begränsade ransonen av spritdrycker med viner. Trots de enskilda företagens väsentligt högre prissättning på viner är som synes deras försäljningsminskning betydligt lägre och torde kunna förklaras av ett visst kundbortfall. På grund av inställningen och levnadsvanorna bland de gäster, som frekven-

tera de högklassigare företagen, måste det också anses högst troligt, att prissättningen på vin för dem spelar en mindre roll. På dessa restauranger konsumeras i regel vin vid måltiderna. Det är knappast troligt, att en lägre vinprissättning skulle medföra någon större ökning av denna konsumtion. Införandet av lägre vinpriser skulle i varje fall icke innebära någon minskning av starkspritkonsumtionen, då denna redan förut på denna typ av företag är relativt liten. Att under sådana omständigheter öka vinkonsumtionen torde knappast kunna uppställas som ett väsentligt mål ur nykterhetssynpunkt.

I dagens situation torde alltså en sänkning av vinpriserna icke nämnvärt resultera i den önskade övergången till alkoholsvagare drycker.

Däremot innebär kommitténs förslag till reglering av vinpriserna stora problem ur ekonomisk synpunkt för vissa betydelsefulla restauranggrupper. I den beräkning av de enskilda restaurangernas totala ersättning (kap. IX, sid. 223), som kommittén gjort, ge vinerna 9,74 miljoner kr. Detta resultat har framkommit under den förutsättningen, att utskänkningen av viner skulle öka i genomsnitt ca 10 %, volymmässigt sett. Som ovan framhållits, är detta resultat mycket ovisst. Om man utgår från en oförändrad volymmässig försäljning, prissatt enligt de av kommittémajoriteten föreslagna grunderna, torde bruttovinsten komma att uppgå till ca 8,8 miljoner kr. De enskilda företagens nuvarande bruttovinst på viner har för tiden 1/10 1955—30/9 1956 beräknats till ca 10,1 miljoner kr. (Se kap. IV, tab. 1.) Dessa företags totala bruttovinst på vinförsäljningen kommer alltså att reduceras med ca 1,3 miljoner kr., vilken minskning huvudsakligen kommer att drabba de mera högklassiga restaurangerna, medan de övriga påverkas i betydligt mindre grad. För att motverka en sådan reduktion av sina bruttovinster tvingas de förstnämnda företagen att täcka bortfallet med prishöjning å andra varuslag. Med hänsyn till bruttovinstbortfallets betydande storlek måste ifrågasättas, huruvida bortfallet kan täckas genom sådan prishöjning. Skulle en prishöjning vara möjlig, innebär detta särskilt för de icke alkoholkonsumerande gästerna, att de drabbas oskäligt hårt. Skulle den erforderliga höjningen icke kunna genomföras, måste en standardsänkning inträda.

Även servicen beträffande vinstutskänkningen förtjänar uppmärksamhet. För en högklassig restaurang är det nödvändigt att ge särskild handledning beträffande vinerna, att lämna informationer och att framför allt tillhandahålla en rikhaltig sortering, däri inberäknat även sådana viner, som tarva lång lagringstid med åtföljande extra kostnader. Att låsa fast priserna genom en maximireglering, vilket är den reella innebörden av kommittémajoritetens förslag, för restauranger av den mest skiftande karaktär och med ytterligt varierande kostnader är därför synnerligen betänkligt. Ingen bärande motivering torde överhuvudtaget kunna anföras för lika vinprissättning.

Vi yrka följaktligen, att fri prissättning bör bibehållas för vinerna.

Beträffande vinprissättningen har undertecknad *Wadell* en i förhållande till de övriga reservanterna något modifierad uppfattning.

I likhet med dessa anser jag, att det ur rent företagsekonomiska synpunkter är angeläget, att helt fri prissättning får tillämpas. Under förutsättning att näringen, genomsnittligt sett, i andra former erhåller en godtagbar ersättning för utskänkningsrörelsen, finns det likväl enligt min mening anledning godtaga en viss bundenhet i vinprissättningen, dock icke med så snäv marginal, som kommitténs majoritet ifrågasatt. De av majoriteten föreslagna maximipriserna äro nämligen så lågt satta, att de i stor utsträckning vid tillämpningen komma att bli även minimipriser. Det kan för vissa högklassiga restauranger vara ur företagsekonomisk synpunkt starkt motiverat att uttaga högre priser. Restaurangernas servicemöjligheter och standard i övrigt äro så varierande, att det inte kan anses befogat, att alla restauranger tillämpa praktiskt taget samma vinpriser. Jag kan vidare icke finna, att det ur nykterhetspolitisk synpunkt kan anföras några avgörande invändningar mot att vinpriserna i viss mån variera efter den olika standarden. Det måste ur dessa synpunkter vara tillräckligt, att en relativt rymligt tilltagen övre gräns sättes.

För att erforderligt utrymme skall finnas att tillgodose ovannämnda enligt min mening fullt befogade önskemål om olika vinprissättning för olika typer av restauranger, föreslår jag sålunda, att bruttovinstpålägget skall sättas betydligt högre än enligt majoritetens förslag.

Prissättningen på starköl

Kommittén har uttalat, att med hänsyn till det mål, som uppställts för nykterhetspolitiken, priserna på starköl böra anpassas efter priserna på övriga rusdrycker. Detta nödvändiggör enligt majoriteten fortsatt reglering av utskänkningspriset på starköl. Någon ändring i prisnivån eller regleringens principer anses icke påkallad.

Härtill vilja vi endast anmärka, att utskänkningen av starköl på de flesta restauranger icke blivit av den omfattning, att den spelat den roll, man väntat ur nykterhetspolitisk synpunkt. Däremot har den påverkat försäljningen av andra varor, främst vin och vanligt öl, i så stor utsträckning, att bortfallet av bruttovinster innebär ett allvarligt problem ur företagsekonomisk synpunkt. Vi yrka därför fri prissättning för starkölet.

Uppbörd och kontroll

Kommittén har i detta avseende föreslagit, att restaurangerna till kontrollstyrelsen skola månatligen före den 15 insända specificerade uppgifter på sin försäljning, fördelad å olika varuslag och avdelningar. I samband med att så sker, skola restaurangerna till kontrollstyrelsen inbetala på försäljningen belöpande utskänkningsskatt. Efter uträkning av ersätt-

ningen enligt av kommittén fastställda grunder skall kontrollstyrelsen inom en månad därefter utbetala den på försäljningen beräknade utskänkningsersättningen.

Detta förslag är enligt vår uppfattning förenat med allvarliga brister. Dels innebär det en för varje särskilt fall synnerligen komplicerad uträkning (jämför bil. 2), dels medför det även, att företaget först en och en halv månad efter slutet av den månad, under vilken försäljningen ägt rum, får till sig utbetalad vederbörlig ersättning. Vi vilja i stället som utgångspunkt taga vårt förslag om en medelutskänkningsersättning av kr. 8: — per liter och en fast prisrelation mellan utminutering och utskänkning av 100 : 128, varvid utskänkningsskatten förutsättes slopad. Prisdifferensen mellan utminutering och utskänkning skulle då, som tidigare utförligt påvisats, ge restaurangerna en ersättning, vilken kunde anses rimlig. Vårt förslag är alltså, att företaget regelmässigt får behålla nämnda differens såsom utskänkningsersättning.

Med hänsyn till den begränsning, som omsättningstaket medför, biträda vi dock kommitténs förslag, att uppgifter skola insändas till kontrollstyrelsen över försäljningens storlek och fördelning. Skulle det vid en uträkning av omsättningsrelationen visa sig, att »taket» överskrides, skall restaurangen vara skyldig att till kontrollstyrelsen återbetala den överskjutande del av utskänkningsersättningen, vilken företaget tillgodogjort sig.

Servisavgiften

I direktiven för utredningen underströks vikten ur nykterhetspolitisk synpunkt av att även serveringspersonalens ekonomiska intresse i utskänkningen bortföll.

Kommitténs majoritet anser det nu uppenbart, att serveringspersonalen har ett betydande ekonomiskt intresse i utskänkningen av rusdrycker. Enligt dess mening »är i själva verket serveringspersonalens ekonomiska intresse i utskänkningen ett ur nykterhetspolitisk synpunkt allvarligare problem än företagarnas vinstintresse».

Med anledning av dessa uttalanden måste för det första påpekas, att serveringspersonalens möjligheter att påverka gästernas konsumtion voro större med de bestämmelser för utskänkningen, som gällde före den 1 oktober 1955. Sedan efter nämnda datum vissa restriktioner borttagits, speciellt kvantitetsransoneringen, har denna möjlighet minskats i hög grad. Det är nu gästen, som oberoende av den serverande personalen men inom ramen för ordning, nykterhet och trevnad bestämmer, vad och huru mycket han önskar förtära.

Vidare måste även i detta sammanhang ihågkommas, vad här förut flera gånger framhållits, nämligen att hotet mot nykterheten icke kommer från den kontrollerade utskänkningen, utan från den fria utminuteringen. Serve-

ringspersonalens påstådda personliga intresse i utskänkningen spelar därför icke den roll ur nykterhetssynpunkt, som majoriteten förmenar.

Den överenskommelse om debitering av servisavgift på notan, som nyligen ingåtts mellan arbetsmarknadens parter, och som är avsedd att träda i kraft den 1 mars 1957, innebär, att nykterhetspolitiska fördelar vinnas. Även majoriteten erkänner, att överenskommelsen är en förbättring. Samtidigt förklaras från majoritetens sida att serveringspersonalens ekonomiska intresse i rusdrycksutskänkningen kommer att väsentligen kvarstå orubbat.

Icke desto mindre accepterar majoriteten »under förevarande omständigheter» arbetsmarknadsparternas överenskommelse. I fortsättningen ifrågasättes likväl, om icke »lagstiftningsvägen» borde prövas för att nå en ur nykterhetspolitisk synpunkt mer tillfredsställande lösning.

Den anvisning för en lösning »lagstiftningsvägen», som antydes utan att man får någon klarhet om, huruvida den har karaktären av ett direkt förslag eller inte — denna anvisning framkastas utan någon som helst utredning om eller ens försök till något närmare dryftande av de ekonomiska konsekvenserna. Redan detta gör, att »lagstiftningsvägen» nu måste sakna realitet och bör vara utesluten, eftersom de ekonomiska konsekvenserna självklart bli både mycket omfattande och mycket betydande. Exempelvis måste de särkostnader, som äro förenade med utskänkningen, i ett sådant fall bli av en helt annan storleksordning än här förut talats om.

Härtill kommer, att det i direktiven för utredningen uttryckligen framhölls, att »om lagstiftningsvägen finnes böra väljas, bör förslag till erforderliga bestämmelser framläggas». Majoriteten har så långt ifrån framlagt några sådana förslag, att den icke ens antytt, *hur* en lösning skulle ske. Hela frågan om de ekonomiska konsekvenserna hänger därför i luften.

Både av här anförda och andra anledningar måste en eventuell lagstiftning nödvändigtvis föregås av en fullständigt ny utredning med omprövning av hela problemkomplexet.

Det är en hävdvunnen uppfattning på den svenska arbetsmarknaden, att det tillkommer arbetsgivar- och arbetstagarparterna allena och utgör deras självklara rätt att fritt träffa avtal om respektive facks avlöningsförhållanden, utan att intrång däri göres lagstiftningsvägen. Enligt vår mening saknas grundad anledning att här försätta restaurangnäringen i någon undantagsställning och beröva densamma denna för parterna på arbetsmarknaden värdefulla och högt skattade rätt.

Vi anse, att den överenskommelse, som nu träffats mellan parterna, och som även majoriteten erkänner vara en förbättring, först bör få prövas i praktiken. Det finns goda skäl att anta, att den efter genomförandet skall ge tillfredsställande resultat i tillämpningen. Skulle det likväl visa sig, att resultaten icke motsvara förväntningarna, finns det möjlighet att återuppta frågan och pröva den på nytt.

Med hänvisning härtill hemställa vi, att »lagstiftningsvägen» avvisas och

statsmakterna åtnöja sig med den mellan parterna träffade överenskommelsen angående serveringsavgiften.

Sammanfattning

I reservationen ha vi i stort sett begränsat oss till att endast beröra de av majoritetens motiveringar, vilka haft särskilt intresse med hänsyn till de yrkanden och förslag, som vi framställt. Övriga motiveringar ha vi icke kunnat ingå på, och frånvaron av invändningar här innebär sålunda ej ett instämmande i allt, som icke berörts.

Som representanter för restaurangnäringen ha vi — ehuru företrädande olika företagsformer inom den och fastän såväl arbetsgivar- som arbetstagarparten äro representerade bland oss — enats om de reservationsvis framställda yrkanden, vilka vi anse nödvändiga för ett rimligt tillgodoseende av näringens vitala ekonomiska intressen. Enligt vår samfällda mening har majoriteten icke tillbörligt beaktat dessa intressen, som äro förutsättningen för att restaurangnäringen på ett fullt tillfredsställande sätt skall kunna fullgöra sin lika viktiga som nödvändiga funktion i samhällslivet. Med beklagande måste vi konstatera, att våra synpunkter icke ha vunnit det beaktande inom kommittén, som vi hade hoppats på med hänsyn till de sakligt vägande skälen för våra ståndpunkter.

Sammanfattningsvis vilja vi kraftigt understryka det allmänna intresset av att sådana ekonomiska villkor skapas för restaurangnäringen, att denna kan bli bärkraftig och sättas i stånd att upprätthålla en god standard till rimliga priser. I detta syfte föreslå vi alltså:

att utskänkningsskatten på spridrycker avskaffas;

att lönsamheten lägges till grund för bedömning av den s. k. ersättningsfrågan, och att alltså en lönsamhetsundersökning företas, innan ett definitivt avgörande träffas i ersättningsfrågan;

att därest icke en sådan undersökning verkställes, våra beräkningar angående lönsamhetsläget godtagas och *fullständig* täckning gives för de s. k. särkostnaderna, däri inbegripet även del av kostnaderna för hovmästare;

att sålunda ersättningen för särkostnaderna i överensstämmelse med våra beräkningar sättes till genomsnittligt kr. 8: — per liter spritdrycker; men

att om våra beräkningar ej godtagas beträffande särkostnaderna, en helt ny undersökning göres av dessa kostnader, så att täckning av dem skall kunna erhållas;

att liberalare grunder tillämpas vid beräkningen av det s. k. omsättningstaket;

att »taket» sålunda sättes till 40, d. v. s. att utskänkningsersättning icke får beräknas på större omsättning än som uppgår till 40 procent av sammanlagd omsättning (utom tobak), alltså även vin och starköl;

att den s. k. stoppregeln borttages ur förslaget, och att man sålunda i den sammanlagda omsättningen får inräkna även den del av spritomsättningen, som i värde överstiger den övriga delen av omsättningen;
att den fria prissättningen på viner bibehålles (vid vilken punkt Wadell framfört ett modifierat alternativ);
att fri prissättning införes även på starköl;
att redovisnings- och uppbördsförfarandet förenklas samt
att statsmakterna åtnöja sig med den överenskommelse, som arbetsmarknadens parter träffat angående serveringsavgiften.

2. Herr Wadell

Kommitténs majoritet föreslår, att det s. k. folkrestaurangmonopolet skall upphöra. Som huvudsakliga motiv anföras därvid följande.

Ingen klar definition av begreppet folkrestaurang finnes och intendenterna ha därför ibland ställts inför besvärliga avgöranden i samband med överlåtelser av utskänkningstillstånd (kap. VIII sid. 187). Många orter sakna folkrestaurang och befolkningen i och omkring dessa orter ha icke samma möjligheter som invånarna i städer och samhällen, där folkrestauranger finnas, att göra mindre kostnadskrävande restaurangbesök (sid. 188). Höjningen av levnadsstandarden har i väsentlig grad ryckt undan de förutsättningar, under vilka folkrestaurangmonopolet tillkommit. Den demokratiska samhällsutvecklingen har utjämnat eller undanröjt skillnaderna mellan olika samhällsklasser och grupper och motiv för en officiell klassificering av restauranger saknas därför helt numera (sid. 188). Vidare framhåller majoriteten, att omdaningsprocessen beträffande folkrestaurangerna medfört, att den skillnad i gästhänseende och standard mellan allmänna och enskilda restauranger, som tidigare funnits, genom den pågående utvecklingen undan för undan utjämnas och att folkrestauranger i traditionell mening successivt hålla på att försvinna (sid. 189).

Innan jag går in på ett bedömande av de sålunda anförda motiven, kan det finnas anledning att granska några av kommittén gjorda uttalanden beträffande folkrestaurangerna.

Kommittén anser sig böra framhålla (sid. 188), att folkrestaurangerna tyvärr endast i begränsad omfattning kommit att fylla sin nykterhetspolitiska uppgift enligt de ursprungliga intentionerna och åberopar därvid att under motbokssystemets tid en stor del av spritkonsumtionen i betydligt högre grad på dessa än på andra restauranger utgjort ett rent komplement till motbokspriten.

Det bör med anledning härav erinras om, att då de allmänna restaurangbolagen — för vilka gäller, att det enskilda vinstintresset är helt avkopplat — av sociala skäl anförtrotts uppgiften att med ensamrätt driva folkrestau-

ranger, ha »de ursprungliga intentionerna» i första hand varit — och denna målsättning gäller fortfarande — att höja folkrestaurangernas standard i alla avseenden för uppnående av kultivering av det enklare restauranglivet. Det torde vara allmänt erkänt, att denna målsättning i betydande omfattning förverkligats. Majoriteten anser t. o. m. att standardhöjningen fortskridit så långt, att den åberopas som ett av motiven för folkrestaurangmonopolets avskaffande! Då majoriteten, som ovan nämnts, anser sig böra särskilt framhålla, att spritkonsumtionen på folkrestaurangerna utgjort ett rent komplement till motbokksspriten, ställer majoriteten i förgrunden en företeelse, som under motbokssystemets tid förekommit på de flesta restaurangerna — inte bara folkrestaurangerna. Att detta förhållande ansetts särskilt utmärkande för folkrestaurangerna torde bl. a. sammanhänga med de uppgifter, som förekomma i utredningen angående spritdrycksomsättningens, i värde räknat, större andel av totalkonsumtionen på folkrestaurangerna än på övriga restauranger. Detta förhållande är emellertid i icke ringa mån föranlett av att prissättningen på andra varor än rusdrycker varit högst väsentligt lägre på folkrestauranger än på restauranger av högre klass. Den värdemässiga omsättningsjämförelsen blir därför missvisande. Av större intresse i detta sammanhang måste vara den volymmässiga spritkonsumtionen per gäst. En jämförelse för år 1953 — det i detta avseende senast tillgängliga jämförelseåret — mellan den genomsnittliga spritdrycksomsättningen per gäst på, å ena sidan, restaurangbolagens samtliga restauranger (folkrestaurangerna utgjorde här det största antalet och representerade den största andelen av spritdrycksomsättningen) och, å andra sidan, de enskilda restauranger, som ingå i den hos kommittén anmälda lönsamhetsundersökningen för nämnda år, utvisar att spritdrycksomsättningen i genomsnitt per gäst uppgått till 9,73 cl för restaurangbolagens restauranger och för närmast jämförbara enskilda restauranger av olika prisklasser till resp. 10,8, 12,8 och 13,7 cl. Beträffande vinomsättningen (starkvin och övriga viner) uppgick under samma år den genomsnittliga kvantiteten per gäst till 0,71 cl för restaurangbolagens restauranger och för ovannämnda enskilda restauranger till resp. 4,5, 1,7 och 1,9 cl. Den genomsnittliga rusdryckskonsumtionen per gäst var alltså nämnda år betydligt lägre på restaurangbolagens restauranger än på de enskilda restaurangerna.

Jag måste sålunda gentemot majoritetens påstående hävda, att restaurangbolagen väl fyllt sin nykterhetspolitiska uppgift »enligt de ursprungliga intentionerna».

Att såväl rusdrycksomsättningen som omsättningen av övriga varor på folkrestaurangerna nedgått mycket starkt efter den 1 oktober 1955 (jämför kommitténs uttalande kap. VIII sid. 188), sammanhänger bl. a. med att folkrestaurangernas gäster på grund av sin mer begränsade köpkraft i högre grad än övriga restaurangers gäster torde ha påverkats av den obegränsade tillgången till den billigare utminuteringsspriten.

Vad därefter beträffar de av kommittén anförda motiven för folkrestaurangmonopolets avskaffande torde det mest vägande ha ansetts vara, att den höjda levnadsstandarden i väsentlig grad undanryckt de förutsättningar, under vilka folkrestaurangmonopolet tillkommit.

Härutinnan må först erinras om, att enligt rusdryckslagstiftningen ensamrätt föreligger för de allmänna restaurangbolagen att driva restaurang eller avdelning därav, som med hänsyn till beskaffenhet, varupris *eller* kundkrets är att anse som folkrestaurang.

Folkrestaurangernas beskaffenhet, varmed torde avses standarden på lokaler, utrustning, serveringsformer m. m. har, som ovan nämnts, väsentligt förändrats, ehuru en hel del ännu återstår att genomföra i detta avseende. Jag kan biträda majoritetens uppfattning, att skillnaden mellan folkrestauranger och övriga närmast jämförbara restauranger i nu nämnda hänseenden alltmer minskas, allt i enlighet med de förväntningar statsmakterna härutinnan ställt på de allmänna restaurangbolagen.

Beträffande måltidspriserna har det däremot alltid varit och består fortfarande en betydande skillnad mellan folkrestaurangerna och övriga restauranger med utskänkningsrättigheter.

Vad angår kundkretsen ha givetvis förändringarna i rusdryckslagstiftningen inneburit, att efter den 1 oktober 1955 många av folkrestaurangernas gamla kunder fallit bort och ett nytt gästklientel av en påtagligt annan karaktär tillkommit. Det är emellertid ett misstag att tro, att inga kunder kvarstå av de grupper, som måste betecknas som i viss mån ömtåliga ur nykterhetssynpunkt. Särskilt är detta fallet lördagar och söndagar. De sociala skälen för ett vidmakthållande av folkrestaurangmonopolet ha förvisso icke bortfallit, även om de i någon mån minskat i omfattning och styrka. Det torde också vara i känslan av att detta påstående är riktigt som även majoriteten anser, att ensamrätt fortfarande bör föreligga för restaurangbolagen att, när så av särskilda skäl finnes påkallat till främjande av nykterhet eller ordning, driva vissa restauranger. Avgörandet skall dock i sådana fall, enligt majoritetens förslag, träffas vid den lokala prövningen av frågan om utskänkningsrättighet. Denna prövning kan emellertid bli beroende av kommunala och andra, lokalt betingade hänsyn, som måhända icke alltid överensstämma med de synpunkter, som av samhälleliga skäl kan behöva läggas på utskänkningsrörelse av denna art. Jag har svårt att förstå, att det kan föreligga anledning till att staten avhänder sig det mer direkta inflytande över sådana utskänkningsrörelser, vilket möjliggjorts genom en författningsmässigt reglerad ensamrätt för ett statligt bolag att driva sådana restauranger.

Om hänsyn till de privata restaurangföretagens krav på möjlighet till konkurrens under lika villkor tidigare kan ha ansetts utgöra ett skäl att ifrågasätta folkrestaurangmonopolets berättigande ur rent ekonomiska synpunkter, så ha dessa skäl numera helt bortfallit, då folkrestaurangdriften

efter den 1 oktober 1955 ingalunda innebär någon förmån i ekonomiskt avseende.

Majoriteten anför vidare som skäl för folkrestaurangmonopolets avskaffande, att enskilda företag på platser, där restaurangbolagen icke äro representerade, på grund av nuvarande lagstiftning varit förhindrade att inrätta enklare, med folkrestauranger jämförbara avdelningar. Därest de prövande myndigheterna skulle anse anledning föreligga att beakta nämnda skäl, kan frågan — utan att folkrestaurangmonopolet borttages — lösas genom att enskild företagare skall kunna medgivas rätt att driva restaurang eller avdelning av restaurang av ifrågavarande karaktär på ort, där restaurangbolagen förklarat sig icke hava för avsikt att driva folkrestaurang. Restaurangbolagens ensamrätt att driva folkrestauranger framstår numera ur sociala synpunkter som mest angelägen i större samhällen.

Vad vidare beträffar de av majoriteten påtalade svårigheterna att definiera begreppet folkrestaurang och att taga ställning till uppkommande gränsfall, kan jag icke förstå annat än att svårigheterna överdrivits. I varje fall bör icke ståndpunktstagandet till en — som jag måste fatta det — betydande social fråga få bli beroende av eventuella definierings- och tillämpningssvårigheter.

Till sist må framhållas, att kommittén i flera sammanhang understrukit vikten av att det enskilda vinstintresset begränsas i samband med rusdrycksutskänkning. Flera av kommitténs förslag ha motiverats ur nämnda synpunkt. När det gäller frågan om folkrestaurangerna, vilka representera den sektor av restaurangnäringen, där några verkligt betydande nykterhetspolitiska problem ännu kvarstå, har man dock ansett sig kunna nästan helt bortse från frågan om begränsning av det enskilda vinstintresset.

Under åberopande av vad sålunda anförts föreslår jag, att restaurangbolagens ensamrätt att driva s. k. folkrestauranger må bibehållas.

BILAGOR

Författningsförslag m. m.

a) Förslag till förordning om ändrad lydelse av 40 § 3 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954 (nr 521)

Härigenom förordnas, att 40 § 3 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954 skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
40 §	40 §
3 mom. I fråga om restaurang eller avdelning därav, som med hänsyn till beskaffenhet, varupris eller kundkrets är att anse som folkrestaurang, må rätt till utskänkning som omfattar alla slag av rusdrycker endast överlåtas på ett för ändamålet bildat aktiebolag, som godkänts av Konungen (restaurangbolag). Närmare bestämmelser om detta bolag meddelas i 6 kap. *Rätt till utskänkning skall även eljest överlåtas på restaurangbolaget, när så finnes påkallat till främjande av nykterhet eller ordning.*	*3 mom. Rätt till utskänkning skall överlåtas på ett för ändamålet bildat aktiebolag, som godkänts av Konungen (restaurangbolag), när så av särskilda skäl finnes påkallat till främjande av nykterhet eller ordning.* Närmare bestämmelser om detta bolag meddelas i 6 kap.

Denna förordning träder i kraft den 1 oktober 1957, dock att i fråga om anmälan eller ansökan, som avser tillstånd för tid efter den 30 september 1957, bestämmelserna i förordningen skola äga tillämpning även före den 1 oktober 1957.

b) Förslag till förordning om ändring i förordningen den 26 februari 1954 (nr 72) angående omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker och vin

Härigenom förordnas *dels* att 5—8 §§ förordningen den 26 februari 1954 angående omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker och vin skola

erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att 11 § i förordningen skall betecknas såsom 14 §, *dels* att 10 § i förordningen skall — med den nya beteckningen 11 § — erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels ock* att i förordningen skola införas tre nya paragrafer med beteckningarna 10, 12 respektive 13 § av nedan angiven lydelse.

5 §. *1 mom.* För utskänkta spritdrycker skall till staten erläggas utskänkningsskatt med belopp motsvarande trettiotre och en tredjedels procent av varornas utskänkningsvärde.

2 mom. Den å vilken rätt till utskänkning av spritdrycker överlåtits (rättighetsinnehavare) må icke i sin rörelse utskänka andra spritdrycker än som inköpts i den ordning detaljhandelsbolaget bestämmer för förvärv till utskänkningsändamål av sådana drycker.

6 §. *1 mom.* Kontrollen över beskattningen utövas av kontrollstyrelsen.

För utövande av skattekontrollen äger kontrollstyrelsen anlita biträde av särskilda kontrolltjänstemän.

Kontrolltjänsteman äger att för fullgörande av sitt uppdrag taga del av rättighetsinnehavarens handelsböcker och övriga räkenskaper med tillhörande handlingar. På anfordran äger kontrolltjänsteman vidare att när som helst erhålla tillträde till lokaler och utrymmen, som användas till utskänkning eller för lagerhållning av rusdrycker eller varor avsedda att tillhandahållas i samband med utskänkning.

2 mom. Rättighetsinnehavare skall utan ersättning ställa för kontrollen nödiga hjälpmedel till förfogande och lämna behövlig handräckning.

3 mom. Detaljhandelsbolaget åligger att vid anfordran till kontrollstyrelsen lämna till riktigheten bestyrkta uppgifter rörande försäljningen av spritdrycker för utskänkningsändamål.

7 §. *1 mom.* Då fråga är om annan utskänkning än som avses i 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen skall rättighetsinnehavare senast å femtonde dagen varje månad till kontrollstyrelsen insända en på tro och heder avgiven deklaration angående utskänkningsvärdet av de spritdrycker som under nästföregående månad av honom utskänkts.

I fall då utskänkning sker enligt 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen skall rättighetsinnehavaren senast å tredje dagen efter det utskänkningen ägt rum för kontrollstyrelsens räkning till intendenten för utskänkningsärenden i länet insända deklaration som i första stycket sägs.

Formulär till deklarationer, som i första och andra styckena sägs, fastställes av kontrollstyrelsen.

2 mom. Samtidigt med deklarationens avgivande skall rättighetsinnehavaren erlägga enligt deklarationen upplupen skatt genom insättning å kontrollstyrelsens postgirokonto.

3 mom. Om särskilda skäl därtill äro, må kontrollstyrelsen medgiva att deklaration insändes eller att utskänkningsskatt erlägges senare än i 1 re-

spektive 2 mom. sägs, dock, då fråga är om annan utskänkning än som avses i 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen, senast inom 20 dagar efter utgången av den månad under vilken utskänkningen ägt rum.

8 §. *1 mom.* Underlåter rättighetsinnehavare att avgiva deklaration som i 7 § 1 mom. sägs eller befinnes avgiven deklaration oriktig, äger kontrollstyrelsen fastställa den skatt som rätteligen skall utgå ävensom bestämma den tid inom vilken den sålunda fastställda skatten skall erläggas. I fall av underlåtenhet att avgiva deklaration må kontrollstyrelsen jämväl, om särskilda skäl därtill äro, meddela utskänkningsinnehavaren förbud tills vidare, till dess deklaration avgivits, att utskänka spritdrycker.

2 mom. Erlägges icke utskänkningsskatt inom tid som angives i 7 § 2 mom. eller som kontrollstyrelsen med stöd av 1 mom. eller 7 § 3 mom. fastställt, må styrelsen meddela rättighetsinnehavaren förbud tills vidare, till dess skatten guldits, att utskänka spritdrycker.

3 mom. Rättighetsinnehavare är skyldig att, då kontrollstyrelsen det påfordrar, hos styrelsen ställa säkerhet för skattens behöriga erläggande till belopp som styrelsen finner erforderligt.

4 mom. Försummar någon att inbetala utskänkningsskatt må skatten på framställning av kontrollstyrelsen omedelbart utmätas.

10 §. Kungl. Maj:t äger, då synnerliga skäl därtill äro, medgiva befrielse från eller återbäring av utskänkningsskatt.

Gemensamma bestämmelser

11 §. *1 mom.* Utskänker någon spritdrycker i strid med bestämmelsen i 5 § 2 mom., straffes med dagsböter eller fängelse i högst ett år.

I fall som i första stycket avses må kontrollstyrelsen ålägga rättighetsinnehavaren att till styrelsen gälda det belopp som styrelsen prövar hava undandragits statsverket. Där sådant belopp icke inbetalas inom tid som av kontrollstyrelsen föreskrives, må beloppet på framställning av styrelsen omedelbart utmätas.

2 mom. Hava flera medverkat till gärning, som i 1 mom. sägs, gäller vad i 3 kap. 4 och 5 §§ strafflagen är stadgat. Den till vilken spritdrycker utskänkts vare dock ej förfallen till ansvar för annan medverkan än anstiftan.

3 mom. Om ansvar i vissa fall för den, som i deklaration lämnat oriktig uppgift, stadgas i skattestrafflagen.

4 mom. Bryter rättighetsinnehavare eller någon hos honom anställd i annat fall än i 1 mom. sägs mot vad i denna förordning är stadgat eller mot föreskrift, som meddelats med stöd av förordningen, straffes med dagsböter.

Brott som i detta mom. avses må av allmän åklagare åtalas allenast efter angivelse av kontrollstyrelsen.

5 mom. Husbonde ansvarar, där brott som i 1 och 4 mom. sägs, begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person, för brottet, liksom vore

detta begånget av honom själv, såframt ej omständigheterna göra sannolikt, att brottet skett utan hans vetskap och vilja.

12 §. Kontrollstyrelsen må vid vite förelägga rättighetsinnehavare att fullgöra vad honom åligger enligt denna förordning eller med stöd av densamma meddelade föreskrifter, dock att föreläggande icke må avse inbetalande av utskänkningsskatt.

13 §. Den som har eller haft att taga befattning med kontroll enligt denna förordning må ej i vidare mån än hans tjänsteutövning fordrar yppa affärsförhållande, varom han därvid erhållit kännedom. Tjänsteman, som häremot bryter, vare underkastad ansvar såsom för tjänstefel. Gör annan än tjänsteman sig skyldig till förseelse, som nu sagts, straffes med dagsböter.

14 §. Näringsidkare, som vill ur riket utföra i Sverige framställda tillverkningar, hänförliga under förordningen den 1 juli 1918 angående vissa alkoholhaltiga preparat m. m., må i den omfattning och under de villkor Kungl. Maj:t bestämmer, kunna medgiva rätt att vid utförsel av sålunda framställd vara återbekomma sådan omsättningsskatt, som i 2 § 3 mom. avses och som erlagts för den i exportvaran ingående spriten.

Denna förordning träder i kraft den 1 oktober 1957. Vid ikraftträdandet skall iakttagas följande.

1. Äldre bestämmelser skola alltjämt äga tillämpning beträffande förhållanden som hänföra sig till tiden före den 1 oktober 1957.

2. Utan hinder av bestämmelsen i 7 § 2 mom. må kontrollstyrelsen där fråga är om annan utskänkning än som avses i 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen medgiva rättighetsinnehavare anstånd med erläggandet av utskänkningsskatt för spritdrycker, vilka utskänkts under oktober och november 1957, dock ej mer än 45 dagar efter utgången av den månad under vilken utskänkningen ägt rum.

I särskild ordning bör Kungl. Maj:t bemyndigas att medgiva detaljhandelsbolaget

dels anstånd intill den 15 januari 1958 med inbetalande av utskänkningsskatt som belöper på spritdrycker och starkvin, vilka från bolaget under tiden 1 juli—30 september 1957 försålts för utskänkningsändamål,

dels rätt att till innehavare av tillstånd till annan utskänkning av rusdrycker än som avses i 33 § rusdrycksförsäljningsförordningen återbetala belopp, motsvarande den skillnad som kan uppkomma mellan å ena sidan anskaffningsvärdet av varor som finnas i lager hos tillståndsinnehavaren vid utskänkningens upphörande den 30 september 1957 och å andra sidan det belopp vartill inköpspriset för samma varor från och med den 1 oktober 1957 uppgår vid tillståndsinnehavarens inköp från detaljhandelsbolaget,

dels ock rätt att vid inbetalandet av utskänkningsskatt för spritdrycker och starkvin som från bolaget under tiden 1 juli—30 september 1957 för-

sålts för utskänkningsändamål avdraga belopp som enligt vad nyss sagts återbetalats till innehavare av tillstånd till utskänkning av rusdrycker.

c) Förslag till förordning med vissa bestämmelser om förtäring och förvaring av rusdrycker m. m.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Denna förordning avser sådan rörelse, i vilken livsmedel mot ersättning tillhandahålles till förtäring på stället.

Förordningen gäller dock icke i fall, som omförmäles i 24 § andra stycket ölförsäljningsförordningen den 26 maj 1954 (nr 522).

2 §.

I lokal eller å plats, vilken användes för rörelse, som avses i denna förordning, må gäst ej förtära eller tillåtas förtära rusdrycker eller öl, som icke därstädes i laga ordning utskänkts till honom, samt ej heller ersättningsmedel för rusdrycker. Drycker av sådant slag, som ej får utskänkas i lokalen eller å platsen, ävensom ersättningsmedel för rusdrycker må ej förvaras där eller eljest så, att gästerna äga tillgång till dem.

Länsstyrelsen äger för personalfest i slutet sällskap medgiva undantag från bestämmelserna i första stycket i fråga om personalmatsal som i 25 § ölförsäljningsförordningen sägs. Vid ansökan härom skall fogas förklaring från institutionens eller företagets ledning eller vederbörande befälhavare att erinran icke göres mot ansökningen.

3 §.

Bryter den som handhar rörelse, som avses i denna förordning, eller någon hos honom anställd mot bestämmelserna i förordningen, straffes med dagsböter.

Husbonde ansvarar för brott mot denna förordning, som begås av hans husfolk eller i hans arbete antagen person liksom vore brottet begånget av honom själv, såframt ej omständigheterna göra sannolikt, att brottet skett utan hans vetskap och vilja.

4 §.

Bryter gäst mot bestämmelserna i denna förordning, straffes med böter, högst etthundra kronor.

5 §.

Där någon under tid då han är ställd under åtal för brott mot denna förordning fortsätter sitt brottsliga förfarande, skall såsom särskilt brott anses vad han före varje åtal förbrutit.

Denna förordning träder i kraft den 1 oktober 1957.

Genom förordningen upphävas 54 § rusdrycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954 (nr 521), 45 § ölförsäljningsförordningen och 6 § förordningen den 25 februari 1955 (nr 38) om försäljning av alkoholfria drycker; dock att de upphävda författningsrummen alltjämt skola äga tillämpning beträffande förhållanden som hänföra sig till tiden före den 1 oktober 1957.

Tillämpningsföreskrifter för indexreglering av ersättningar och bruttovinster

I denna bilaga redogöres för den praktiska tillämpningen av de förslag om indexreglering av ersättningen för utskänkning av spritdrycker och av de fasta vinstpåläggen för vin och starköl som framlagts i kapitel IX.

Procenttalet för spritdrycksersättningen

Om utskänkningspriserna på spritdrycker är oförändrade men löneindex för manliga livsmedelsarbetare och/eller konsumentprisindex stiger eller sjunker skall procenttalet för spritdrycksersättningen höjas respektive sänkas i proportion till förändringarna av dessa index.

Exempel

Ersättningsprocenttalet är 12
Löneindex för manliga livsmedelsarbetare stiger från 100 till 120
Konsumentprisindex stiger från 100 till 110
Det sökta nya ersättningsprocenttalet blir

$$\left[0{,}8 \times \frac{120}{100} + 0{,}2 \times \frac{110}{100}\right] \times 12 = (0{,}96 + 0{,}22) \times 12 = 1{,}18 \times 12 = \mathbf{14{,}16}$$

Om det motsatta förhållandet inträffar, d. v. s. att utskänkningspriserna på spritdrycker ökas eller minskas men löneindex för livsmedelsarbetare och konsumentprisindex ligger stilla, skall procenttalet för spritdrycksersättningen sänkas respektive höjas i proportion till den uppkomna förändringen av utskänkningspriserna.

Exempel

Ersättningsprocenttalet är 12
Utskänkningspriserna stiger med 25 procent
Det sökta nya ersättningsprocenttalet blir

$$\frac{100}{125} \times 12 = \mathbf{9{,}60}$$

Ett tredje alternativ uppkommer vid samtidiga förändringar av såväl utskänkningspriser på spritdrycker som löneindex för manliga livsmedelsarbetare och/eller konsumentprisindex. Därvid tillgår omräkningen av procenttalet teoretiskt så att man först räknar ut det ändrade procenttal som föranledes av höjningar eller sänkningar av utskänkningspriserna, varefter det så erhållna procenttalet justeras i förhållande till förändringarna av löneindex för livsmedelsarbetare och/eller konsumentprisindex. Såsom framgår av exemplet kan omräkningen emellertid i praktiken göras med en enda räkneoperation.

Exempel

Ersättningsprocenttalet är 12
Löneindex för manliga livsmedelsarbetare stiger från 100 till 120
Konsumentprisindex stiger från 100 till 110
Utskänkningspriserna stiger med 25 procent
Det sökta nya ersättningsprocenttalet blir

$$\frac{100}{125} \times \left[0{,}8 \times \frac{120}{100} + 0{,}2 \times \frac{110}{100}\right] \times 12 = \frac{100}{125} \times (0{,}96 + 0{,}22) \times 12 =$$

$$= \frac{100 \times 1{,}18 \times 12}{125} = \frac{1416}{125} = \mathbf{11{,}33}$$

Därest förändringar av utskänkningspriserna på spritdrycker eller av löneindex för manliga livsmedelsarbetare och konsumentprisindex medför en höjning eller sänkning av ersättningsprocenttalet som vid jämförelse med senast fastställda procenttal icke uppgår till en tiondels procentenhet, skall procenttalet bibehållas oförändrat.

Vid varje omräkning av procenttalet skall som utgångspunkt tagas det vid närmast föregående omräkning utan avjämning erhållna talet, vare sig denna avjämning skett uppåt eller nedåt.

Procenttalet för omsättningstaket

Ersättningen för utskänkning av spritdrycker får icke beräknas på högre spritomsättning än som motsvaras av 30 procent av varje restaurangs eller restaurangavdelnings sammanlagda omsättning av spritdrycker, mat, alkoholfria drycker och öl, varvid — om spritomsättningen blir större än omsättningen av övriga varor — hänsyn icke skall tagas till den överskjutande delen av spritdrycksomsättningen.

Med utgångspunkt från detta gränsläge, som siffermässigt kan uttryckas med bråket $\frac{30}{30+70}$ där 30 betecknar spritomsättningen och 70 omsättningen av övriga varor som skall ingå i beräkningen, föreslås att omräkning för fastställande av procenttalet för omsättningstaket skall ske på nedan angivet sätt.

Om utskänkningspriserna på spritdrycker är oförändrade men livsmedelsprisindex stiger eller sjunker, skall det nya procenttalet för omsättningstaket uträknas efter formeln $\frac{30}{30 + 70 \times \frac{L\ 2}{L\ 1}} \times 100$, där L 2 betecknar senaste livsmedelsprisindex och L 1 livsmedelsprisindex vid närmast föregående omräkning.

Exempel

Procenttalet för omsättningstaket är 30
L 2 = 115
L 1 = 100
Det sökta nya procenttalet blir

$$\frac{30}{30 + 70 \times \frac{115}{100}} \times 100 = \frac{30 \times 100}{30 + 80{,}5} = \frac{3000}{110{,}5} = \mathbf{27{,}15}$$

Om utskänkningspriserna på spritdrycker stiger eller sjunker men livsmedelsprisindex är oförändrat skall det nya procenttalet för omsättningstaket uträknas efter formeln $\frac{30 \times \frac{U\ 2}{U\ 1}}{30 \times \frac{U\ 2}{U\ 1} + 70} \times 100$, där U 2 betecknar senaste utskänkningsprisindex och U 1 utskänkningsprisindex vid närmast föregående omräkning. Har utskänkningsprisförändringen orsakats av höjning eller sänkning av spritskat-

terna betecknar U 2 och U 1 emellertid de till index förvandlade utskänkningsprisnivåerna omedelbart efter, respektive omedelbart före skatteändringen.

Exempel

Procenttalet för omsättningstaket är 30
U 2 = 125
U 1 = 100
Det sökta nya procenttalet blir

$$\frac{30 \times \frac{125}{100}}{30 \times \frac{125}{100} + 70} \times 100 = \frac{3750}{37{,}5 + 70} = \frac{3750}{107{,}5} = 34{,}88$$

Om utskänkningspriser och livsmedelprisindex samtidigt förändras, skall omräkning till det nya procenttalet ske under hänsynstagande till båda ändringsfaktorerna.

Exempel

Procenttalet för omsättningstaket är 30
Utskänkningspriserna stiger med 25 procent
Livsmedelsprisindex stiger från 100 till 115
Det sökta nya procenttalet blir

$$\frac{30 \times \frac{125}{100}}{30 \times \frac{125}{100} + 70 \times \frac{115}{100}} \times 100 = \frac{3750}{37{,}5 + 80{,}5} = \frac{3750}{118} = 31{,}78$$

Vid alla beräkningar av omsättningstaket måste beaktas, att utgångspunkten för kommitténs förslag rörande den spritomsättning som får ingå i dessa beräkningar varit de förhållanden som rådde före skattehöjningen på spritdrycker den 5 november 1956. Den förändring av utskänkningsprisnivån som skattehöjningen medförde kan uppskattas till cirka 12,6 procent och innebär, att den för beräkning av omsättningstaket tillåtna spritomsättningen icke längre skall maximeras av omsättningssumman för mat, alkoholfria drycker och öl utan får vara 12,6 procent högre än denna omsättningssumma.

	Före 5/11 1956	*Fr. o. m. 5/11 1956*
Exempel 1	*Kronor*	*Kronor*
Omsättning av mat, alkoholfria drycker och öl	*50 000*	*50 000*
Spritomsättning	*60 000*	*67 560 (+ 12,6 %)*
Spritomsättning som får ingå i beräkning av omsättningstaket	*50 000*	*56 300 (+ 12,6 %)*
Omsättningstak	*100 000*	*106 300*
Exempel 2		
Omsättning av mat, alkoholfria drycker och öl	*50 000*	*50 000*
Spritomsättning	*46 000*	*51 796 (+ 12,6 %)*
Spritomsättning som får ingå i beräkning av omsättningstaket	*46 000*	*51 796 (+ 12,6 %)*
Omsättningstak	*96 000*	*101 796*

I detta exempel finnes en marginal av 4 504 kronor (56 300 minus 51 796) för spritomsättning som skulle kunna få inräknas i omsättningstaket.

Ytterligare exempel på de räkneoperationer som kan komma att erfordras för beräkning av omsättningstaket torde icke vara nödvändiga. På kontrollstyrelsen skall det enligt kommitténs förslag ankomma att svara för den riktiga tillämpningen av bestämmelserna rörande omsättningstaket.

Avslutningsvis må framhållas, att de indexmässiga omräkningarna av procenttalen för spritdrycksersättningen och omsättningstaket innebär, att samtidiga förändringar av dessa tal kan väntas förekomma. Härigenom uppstår en ständig växelverkan dem emellan vid omräkningarna, vilka — så som anförts i kapitel IX — i regel skall ske halvårsvis.

Det fasta vinstpålägget för vin och starköl

Om löneindex för manliga livsmedelsarbetare och/eller konsumentprisindex stiger, skall de fasta vinstpåläggen höjas i förhållande till ökningen av nyssnämnda index. Höjning skall dock komma till stånd endast om indexstegringen medför en ökning av det fasta pålägget för vin med minst 5 öre för buteljrymder till och med 50 cl samt med minst 10 öre för större buteljrymder och för starköl med minst 5 öre per flaska eller burk samt med minst 10 öre per liter för fatöl.

Om det motsatta förhållandet inträffar, d. v. s. att löneindex för livsmedelsarbetare och/eller konsumentprisindex sjunker, skall de fasta påläggen på motsvarande sätt reduceras.

Vid dessa omräkningar, vare sig de avser vin eller starköl och vare sig det gäller höjning eller sänkning, skall avrundning ske till närmaste 5- respektive 10-tal öre.

Exempel 1
Det fasta maximipålägget för en helbutelj vin är 3 kronor
Löneindex för manliga livsmedelsarbetare stiger från 100 till 120
Konsumentprisindex stiger från 100 till 110
Det sökta nya pålägget blir

$$\left(0{,}8\times\frac{120}{100}+0{,}2\times\frac{110}{100}\right)\times 3=(0{,}96+0{,}22)\times 3=1{,}18\times 3=3{:}54,$$ *som avrundas till* **3:50**

Det fasta pålägget ökas alltså med 50 öre.

Exempel 2
Det fasta maximipålägget för en flaska starköl är 60 öre
Löneindex för manliga livsmedelsarbetare sjunker från 100 till 97
Konsumentprisindex sjunker från 100 till 95
Det sökta nya pålägget blir

$$\left(0{,}8\times\frac{97}{100}+0{,}2\times\frac{95}{100}\right)\times 60=(0{,}776+0{,}19)\times 60=0{,}966\times 60=57{,}96$$

som avrundas till **60**
Det fasta pålägget blir alltså oförändrat.

Vid varje omräkning skall, för bestämmande av det belopp till vilket avrundning skall ske, jämförelse göras med det vid närmast föregående omräkning utan avrundning erhållna påläggsbeloppet. Om exempelvis vid en omräkning av det fasta pålägget för en helbutelj vin erhållits en ökning med sex procent från 3 kronor till 3 kronor 18 öre har det fasta pålägget genom avrundning höjts till 3 kronor 20 öre. Vid nästa omräkning är ökningen ytterligare 5 procent, vilken då skall beräknas på 3 kronor 18 öre men icke på 3 kronor 20 öre. Det nya pålägget blir då 3 kronor 34 öre eller avrundat 3 kronor 30 öre men skulle ha blivit 3 kronor 36 öre — avrundat 3 kronor 40 öre — därest omräkningen gjorts med det avrundade beloppet 3 kronor 20 öre som bas.

Redogörelse för undersökningar rörande intäkter, kostnader och resultat inom den enskilda restaurangnäringen utarbetade inom Sveriges hotell- och restaurantförbund samt redovisning av omsättning och driftsresultat vid de allmänna restaurangbolagen sammanställd av Sveriges centrala restaurangaktiebolag

Såsom närmare motiverats i kapitel VIII har kommittén icke funnit påkallat eller överhuvudtaget möjligt att närmare undersöka lönsamhetsläget inom restaurangnäringen. Vad beträffar den enskilda restaurangnäringen har inom Sveriges hotell- och restaurantförbund utförts två undersökningar rörande intäkter, kostnader och resultat vid ett antal hotell- och restaurangföretag med spriträttigheter, den ena avseende åren 1950, 1951 och 1952, den andra år 1953. Hos Sveriges centrala restaurangaktiebolag har gjorts vissa sammanställningar beträffande de allmänna restaurangbolagen. I det följande lämnas en sammanfattande redogörelse för de inom restaurangförbundet verkställda undersökningarna — i det väsentliga koncentrerat på 1953 års undersökning. Därjämte återges en till kommittén från Sveriges centrala restaurangaktiebolag överlämnad översikt över det ekonomiska utfallet under senare år inom de allmänna restaurangföretagen.

Restaurantförbundets undersökningar

Undersökningarnas representativitet m. m. De inom restaurangförbundet verkställda undersökningarna har baserats på frivillig medverkan från de undersökta företagens sida. Företagsurvalet har sålunda icke skett enligt gängse statistiska metoder. Undersökningen för åren 1950—1952 omfattade 135 företag. I 1953 års undersökning har uppgifter icke kunnat lämnas för samtliga dessa företag. Sålunda saknas fyra turisthotell, varav tre säsongföretag. De återstående berörda turistföretagen har i anledning härav icke ansetts vara representativa, varför hela turisthotellgruppen uteslutits ur den senare utredningen. På grund av ägarskifte har därutöver tre företag måst uteslutas, samtliga tillhörande prisklass A 2 (ett kombinerat hotell- och restaurangföretag och två restaurangföretag). 1953 års utredning omfattar sålunda 121 företag av de 135 företag som ingick i den tidigare undersökningen. Antalet företag som ingår i 1953 års undersökning motsvarar omkring en tredjedel av samtliga enskilda företag med spriträttigheter och utgöres enligt uppgift huvudsakligen av s. k. familjeföretag. Av de undersökta företagen var i sin tur två tredjedelar företag med kombinerad hotell- och restaurangrörelse och en tredjedel rena restaurangföretag, motsvarande cirka 22 respektive cirka 11 procent av det totala antalet enskilda företag med spriträttigheter.

Vid undersökningen har företagen indelats i två huvudgrupper, nämligen dels företag med både hotell- och restaurangrörelse, dels renodlade restaurangföretag. Den första gruppen har sedan uppdelats på prisklasserna A1, A2 och B. Den senare på prisklasserna A1 och A2, varvid emellertid ett företag i prisklass B sammanförts med A2-gruppen. Antalet undersökta företag i varje grupp och de beteckningar som grupperna försetts med i undersökningen framgår av tabell 1.

Angående de undersökta företagens andel av olika prisgrupper anför förbundet i huvudsak följande.

I relation till antalet befintliga rättigheter utgör de i utredningen ingående 129 rättigheterna 30,3 procent. Vid en uppdelning av rättigheterna i års- och säsongrättigheter framgår att årsrättigheterna i utredningen är representerade med 35,4

Tabell 1. De undersökta företagens fördelning på prisklasser m.m.

		Antal
A Kombinerade företag..	prisklass A1	17
B » » ..	» A2	52
C » » ..	» B	10
D Restauranter.....	» A1	7
E »	» A2	35
		121

procent och säsongrättigheterna med 11,8 procent. I relation till antalet befintliga företag, fördelade enligt Priskontrollnämndens klassificering, utgör de i utredningen ingående företagen 54 procent i prisklass A1, 33 procent i prisklass A2 samt 12 procent i prisklass B. Trots minskningen i antalet företag kan således liksom i 1950—1952 års utredning årsföretagen samt företagen i prisklasserna A1 och A2 anses väl representerade. Säsongföretagen och företagen i prisklass B uppvisar däremot en mindre tillfredsställande representativitet.

Geografiskt sett framhålles att företag belägna i Stockholm, där nära hälften av befintliga företag ingår i utredningen samt företag, belägna i städerna Göteborg och Malmö, där mer än hälften av befintliga företag ingår i utredningen, äro väl företrädda. Detta gäller även beträffande företag i västra och mellersta Sverige samt Norrland. Däremot är företagen i södra Sverige sämre representerade.

Beträffande representativitet i fråga om försäljningen anföres ytterligare följande.

En jämförelse med de i ovannämnda statistik redovisade siffrorna för spritdrycksförsäljningen på samtliga företag å ena sidan och spritdrycksförsäljningen på de i utredningen ingående företagen å andra sidan ger vid handen, att de senare under år 1950 försålde 51,9 procent av totalt till privata restauranger försålda liter spritdrycker. Denna andel sjönk år 1951 till 51,5 procent för att år 1952 stiga till 52,1 procent och år 1953 sjunka till 50,5 procent. Då emellertid de i utredningen ingående företagen endast representerar 30,3 procent av antalet befintliga företag, måste det vara berättigat att draga den slutsatsen, att den genomsnittliga omsättningen för de i utredningen ingående företagen ligger över genomsnittet för samtliga befintliga företag. Härtill har i viss mån bidragit den underrepresentation som föreligger i fråga om säsongföretag. Emellertid torde utredningsföretagen, även om de jämföres med befintliga årsföretag, förete en högre genomsnittsomsättning, beroende på en låg representation av småföretagen i södra Sverige samt en bättre representation av företag i högre prisklass än av företag i lägre. Att utredningsföretagens genomsnittsomsättning är högre styrkes än mer av den omständigheten att i försäljningssiffran för samtliga befintliga företag ingår den försäljning, som ägt rum å företag med klubbrättigheter, medan däremot klubbföretagen icke är medräknade i det totala antalet rättigheter.

För att belysa intäktsutvecklingen på de i utredningen ingående företagen å ena sidan och utvecklingen på samtliga befintliga företag å andra sidan kan följande anföras.

Spritdrycksförsäljningen å samtliga företag ökade enligt den förutnämnda statistiken från år 1950 till år 1951 med 5,4 procent, till år 1952 med 9,9 procent och till år 1953 med 11,2 procent. Den procentuella ökningen för de i utredningen ingående företagen utgjorde under motsvarande tidsperiod respektive 4,6 procent, 10,1 procent och 8,2 procent. Skiljaktigheterna i utvecklingshänseende är intill år 1952 obetydliga. Då det däremot gäller utvecklingen mellan år 1950 och 1953

föreligger en större skillnad. Denna skiljaktiga utveckling torde kunna förklaras med att antalet årsrättigheter från den 1 oktober 1953 ökade med 27 företag, medan antalet säsongrättigheter från samma datum minskade med 3. Det torde sålunda vara den tillkommande försäljningen å dessa 27 företag, som torde kunna förklara skiljaktigheten i försäljningsutveckling mellan 1952 och 1953.

Betraktar man slutligen företagens inköp inom vinstkvantiteten i procent av deras totala inköp av spritdrycker, finner man att skiljaktigheterna mellan befintliga och i utredningen ingående företag ur representativitetssynpunkt är betydelselösa. Ifrågavarande procenttal framgår av följande sammanställning.

	1950	1951	1952	1953
Samtliga företag	27,2	24,1	21,2	19,4
I utredningen ingående företag	26,7	23,9	20,9	19,1

I fråga om materialets bearbetning och därvid använda beräkningsmetoder lämnades i samband med den tidigare undersökningen i huvudsak följande redogörelse.

En omständighet, som måste beaktas vid utredningsmaterialets bearbetning är att ur företagsekonomisk synpunkt ovidkommande och missvisande faktorer ofta påverkat de resultat, som redovisas i företagens vinst- och förlusträkningar. Detta nödvändiggör vissa korrigeringar.

Sålunda måste för det första elimineras sådana intäkter och kostnader, som inte höra till själva rörelsen. För det andra måste, då något av undersökningsåren uppvisar kostnader, som avvika från det normala, företagas korrigeringar med hänsyn härtill. De förstnämnda korrigeringarna erbjuda inga speciella svårigheter, vilket däremot är fallet med de senare.

Intäktsberäkningen har i föreliggande utredning ej erbjudit större svårigheter, vilket däremot varit fallet med kostnadsberäkningen.

Beträffande kostnadsberäkningen, varvid här bortses från kapitalkostnader och ersättning till företagsledare, gäller det sagda bl. a. beräkningen av den normala kostnaden för ersättningsanskaffning av sådana förbrukningsartiklar som linne, glas, porslin och husgeråd samt det normala underhålls- och reparationsbehovet för inventarier och lokaler. Sedan olika vägar övervägts att fastställa dessa kostnader, har man stannat för den metoden att belasta varje år med medeltalet av företagens bokförda kostnader under fyra-års-perioden 1949—1952. Med hänsyn till den kraftiga penningvärdeförändringen under undersökningsåren, har omräkning skett medelst indextal för att erhålla ett enhetligt mått på åtgångsvolymen. Det bör understrykas, att därest företagen till följd av kraftiga kostnadsstegringar eller dålig lönsamhet uppskjutit återanskaffning och underhåll, detta även påverkar de framräknade medeltalen. En annan omständighet, som kan påverka riktigheten av medeltalen för åren 1951 och 1952, kan vara förändringar i antalet gäster, då ju medeltalen på sätt de här framräknats förutsätta, att antalet gäster varit oförändrat under åren.

En annan svårighet i utredningen har varit att beräkna kapitalkostnaderna, nämligen ränta på eget kapital och avskrivning på inventarier och liknande tillgångar. Då beräkningen av kapitalkostnaderna hänger intimt samman med beräkningen av kapitalet, som i och för sig i en utredning av förevarande slag erbjuder speciella svårigheter, skall kapital- och kapitalkostnadsberäkningen här behandlas i ett sammanhang. För att mäta räntabiliteten skall man sätta de av företagen uppnådda resultaten i relation antingen till det egna i företaget investerade kapitalet eller till det totala i företaget investerade kapitalet. Då emellertid de i företagens balansräkningar upptagna tillgångarna, framförallt anläggnings-

tillgångarna, icke uttryckas i samma penningvärde som resultaten i vinst- och förlusträkningarna, måste av denna anledning en omräkning ske av tillgångarna till samma penningvärde som ligger till grund för de i vinst- och förlusträkningarna upptagna resultaten. De i balansräkningarna upptagna värdena för inventarier och fastigheter kunna dessutom ha påverkats av olika avskrivningsmetoder, vilket har betydelse vid jämförelse företagen emellan.

Innan ställning tages till frågan huruvida anskaffnings- eller återanskaffningsvärdet skall läggas till grund för kapitalberäkningen och beräkningen av avskrivningsbehovet, skall här beröras en principiell synpunkt rörande resultatberäkningen.

Rent räkenskapsmässigt förekommer överskott eller underskott såsom skillnad mellan räkenskapsperiodens intäkter och kostnader. Betraktar man ett företags primära verksamhet, kan man med periodens intäkter förstå värdet av verksamhetens prestationer utåt. Därvid bortses från poster av rörelsefrämmande och extraordinär betydelse. Med periodens kostnader förstås värdet av de nyttigheter, som under samma period förbrukats för intäkternas förvärvande. Äro intäkterna större än kostnaderna, framkommer överskott. Detta betyder, såvida icke någon utdelning av överskottet företagits och förhållandena i övrigt äro oförändrade, en förbättring av verksamhetens balansmässiga ställning och en ökning av kapitalet i verksamheten med ett mot överskottet svarande belopp. För att en överskottsberäkning skall kunna godtagas, måste underförstås, att överskottet skall kunna uttagas, utan att rörelsens ekonomiska ställning därigenom blir sämre än vid periodens början. En vanlig överskottsdefinition säger därför också, att periodöverskott är det belopp, som kan förbrukas utan att det egna kapitalet minskas. Denna definition lägger således huvudvikten vid bevarande av det egna kapitalet vid avgörande om överskott uppkommit eller icke.

Begreppet eget kapital kan emellertid uppfattas på olika sätt. Man kan härmed förstå det nominella penningvärdet av kapitalinsatsen eller också den köpkraft, som den ursprungliga kapitalinsatsen representerar eller annorlunda uttryckt kapitalets verkliga värde. Under lugna ekonomiska förhållanden är det ingen praktisk skillnad mellan de två kapitalbegreppen. Under perioder med väsentliga penningvärdeförändringar är det emellertid viktigt att nämnda distinktion upprätthålles, då resultatberäkningen blir olika beroende på om man avser att bevara kapitalets nominella eller dess verkliga värde. Med hänsyn till att kapitalets verkliga värde är ett riktigare uttryck för företagets ekonomiska kapacitet, har vid beräkningen av kapitalet samt avskrivningarna återanskaffningsprincipen tillämpats.

Ehuru egentligen med hänsyn till dubbelbeskattningen skatt borde ha beräknats för företag i aktiebolagsform, har så icke skett, emedan huvuddelen av företagen är familjebolag, där möjlighet föreligger för intressenterna att reglera överskottet genom löneuttag.

Under rubriken »Neutrala intäkter» och »Neutrala kostnader» ha upptagits sådana intäkter och kostnader, vilka icke höra till den egentliga rörelsen.

Bland sådana intäkter och kostnader kunna här nämnas skatterestitutioner: intäkter från fastighetsförsäljning, utdelning å värdepapper som ej ansetts tillhöra rörelsen, intäkter och kostnader från fastighet och annan verksamhet, som ej berör själva rörelsen. Hyresintäkter för lokaler (t. ex. butiker), som begagnas för annat ändamål, ha icke upptagits såsom intäkt. För sådana lokaler har beräknats en lokalkostnad uppgående till 95 % av hyresintäkterna, vilken kostnad dragits från de totala lokalkostnaderna. De återstående 5 procenten ha såsom härrörande från en neutral intäkt dragits från den redovisade nettovinsten.

Under de år utredningen avser höjdes lönerna kraftigt genom nya kollektivavtal och förlängdes semestertiden från 14 dagar till 3 veckor. Då härtill kom att många företag antingen icke alls beaktat skulden för av personalen under året intjänade semesterersättningar eller upptagit denna till för små eller för stora belopp, måste vissa korrigeringar göras i företagens redovisning. Sålunda korrigerades personalkostnaderna med en med hänsyn till ovanstående beräknad ökning eller minskning av lönekostnaden samt beaktades vid kapitalberäkningen ökningen eller minskningen i semesterskulden.

Ett karakteristiskt drag för denna bransch, särskilt då det gäller de mindre och medelstora företagen, är att någon eller några av företagsledarens familjemedlemmar deltaga i arbetet utan att detta kommer till uttryck i företagens bokföring. Då denna omständighet rubbar jämförbarheten företagen emellan, har en beräkning av lön till familjemedlemmar gjorts i de fall då familjemedlem upprätthåller en bestämd befattning. I de fall då familjemedlemmar endast tillfälligt deltagit i arbetet, har hänsyn härtill icke kunnat tagas. Det är självklart, att någon exakt värdering av den gjorda arbetsinsatsen icke har kunnat göras utan detta har måst ske helt schablonmässigt.

Då huvuddelen av företagen utgöres av familjeföretag, och då följaktligen intressenternas uttag icke med säkerhet äro ett riktigt uttryck för värdet av arbetsinsatsen, har ersättning till företagsledare tills vidare tillagts den redovisade nettovinsten. Till företagsledningen har räknats innehavare av enskild firma och handelsbolag respektive verkställande direktör, styrelseledamöter och revisorer för aktiebolag. För likformighetens skull har så även skett för övriga företag. Tilläggsposterna för de skilda åren i bokförda ersättningar till företagsledare inkludera förutom kontanta löner eller kontantuttag även värdet av egen samt familjemedlemmars kost och bostad. I ifrågavarande korrigeringsposter ingå även avssättningar till pensionsstiftelse.

Posten »korrigering av lokalkostnader» omfattar dels beräknad avskrivning å fastigheten, där sådan icke gjorts i bokföringen, dels fastighetsskatt, dels också i några fall en korrigering av bokförda hyror.

Hälften av företagens redovisade bilkostnader ha betraktats såsom privata kostnader och således tillagts det redovisade resultatet.

Posten »korrigering av bokförda räntor» avser räntekostnader för till rörelsen icke hörande skulder.

I 1953 års undersökning har bearbetning skett efter enahanda grunder utom beträffande vissa kostnader, härom anföres följande.

Kostnaderna för ersättningsanskaffning av sådana förbrukningsartiklar såsom linne, glas och porslin och husgeråd samt det normala underhålls- och reparationsbehovet för inventarier ha beräknats såsom ett medeltal av företagens bokförda kostnader under 5-årsperioden 1949—1953. I föregående utredning användes ett 4-års medeltal. I likhet med vad som gjordes i tidigare utredning, har även i denna en omräkning av kostnader skett medelst indextal, för att erhålla ett enhetligt mått på åtgångsvolymen.

I avseende på det bortfall av företag som ägt rum i 1953 års undersökning uttalas följande.

På grund av det bortfall av företag som ägt rum har jämförbarheten mellan föregående och föreliggande utrednings siffror i viss mån rubbats. För att återställa denna jämförbarhet har föregående utrednings siffror omräknats med utgångspunkt från de företag som deltaga i föreliggande utredning. För att ge en överblick över utvecklingen från år 1952 till år 1953 har dessutom en indexberäkning

Tabell 2. Resultatkorrigeringar[1]
(i tusental kronor)

	1950	1951	1952	1953
1. Av företaget redovisat överskott	770	773	542	902
2. Neutrala intäkter	./. 635	./. 643	./. 706	./. 706
3. Neutrala kostnader	+ 305	+ 345	+ 201	+ 649
4. Förändringar i dold lagerreserv	+ 229	./. 265	+ 222	+ 363
5. Beräknade semesterlöner	+ 24	./. 247	./. 156	+ 72
6. Beräknad lön till familjemedlemmar	./. 113	./. 125	./. 139	./. 130
7. Bokförda ersättningar till företagsledare inkl. avsättningar till pensionsstiftelse	+ 3 556	+ 3 771	+ 4 067	+ 4 183
8. Korrigering av lokalkostnader	./. 377	./. 174	./. 330	./. 203
9. Korrigering av fastighetsreparationer	+ 186	./. 147	./. 872	./. 611
10. Korrigering av underhåll av inventarier	+ 52	./. 137	./. 140	./. 329
11. Korrigering av bilkostnader	+ 75	+ 90	+ 95	+ 98
12. Bokförda skatter	+ 625	+ 519	+ 736	+ 744
13. Bokförda avskrivningar	+ 2 372	+ 2 323	+ 3 139	+ 3 533
14. Beräknade avskrivningar	./. 3 118	./. 4 026	./. 4 498	./. 4 197
15. Korrigering av bokförda räntor	+ 24	+ 30	+ 61	+ 57
16. Överskott inkl. chefslön och ränta på eget kapital	3 974	2 086	2 221	4 018
17. Beräknad chefslön				./. 3 353
18. Överskott inkl. ränta på eget kapital				+ 665
19. Ränta på eget kapital				./. 1 373
20. Överskott				./. 708

[1] I 1953 års undersökning ingår endast 121 av de 135 företag som ingick i 1950—1952 års undersökning.

skett med år 1952 som basår (= 100). I utredningen räknas således med två basår, nämligen dels det tidigare basåret, år 1950, och dels år 1952.

Den omräkning som skett med anledning av företagsbortfallet har lett till en viss förändring av i föregående utredning redovisade absoluta tal. Däremot äro förändringarna i vad avser procenttalen obetydliga. Av denna anledning ha föregående utredningssiffror medtagits endast där förändringen varit av någon betydelse eller där medtagandet av siffrorna har värde ur jämförelsesynpunkt.

En sammanställning av resultatkorrigeringarna lämnas i tabell 2. Korrigeringsposterna i tabellen utgör antingen avdrags- (./.) eller tilläggsposter (+), som påverkar de resultat som redovisats av företagen. Sammanställningens slutresultat »Överskott inklusive chefslön och ränta på eget kapital» överensstämmer med utredningens resultat sådant detsamma redovisas per företag under respektive år.

Undersökningarnas resultat. I det följande återges den avslutande redogörelse vari restaurantförbundet sammanfattar resultaten av 1953 års undersökning. Därjämte återges den av förbundet gjorda sammanställningen rörande intäkter, kostnader och överskott inklusive chefslön och ränta på eget kapital i procent av totalintäkter.

Överskott inklusive chefslön och ränta på eget kapital. Av tabell 4 framgår, såväl i absoluta tal som i procent av totalintäkter, överskottet innan chefslön och ränta på eget kapital frändragits.

Liksom fallet var beträffande intäkts- och kostnadsutvecklingen är tendensen då det gäller överskott inklusive chefslön och ränta på eget kapital mycket oenhetlig. Samtliga företagsgrupper med undantag för grupp C och D uppvisa i ab-

Tabell 3. Intäkter, kostnader och överskott inklusive chefslön och ränta på eget kapital i procent av totalintäkter

	A	B	C	D	E	Total
Intäkter						
Hotellintäkter	16,7	10,2	5,1	—	—	7,8
Restaurangintäkter	81,9	89,1	94,2	98,9	99,5	91,3
Diverse intäkter	1,4	0,7	0,7	1,1	0,5	0,9
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kostnader						
Råvarukostnader	43,6	48,9	51,0	51,0	55,9	49,4
Personalkostnader	32,2	30,0	27,4	30,0	29,3	30,4
Lokalkostnader	8,4	6,3	7,2	5,4	4,3	6,3
Kostn. för förbrukningsmateriel	4,5	3,1	2,5	3,0	2,3	3,3
» » underhåll inventarier	2,7	2,1	1,9	2,0	2,0	2,2
Musikkostnader	1,7	1,7	0,4	2,1	1,5	1,7
Övriga driftskostnader	2,3	2,5	1,9	2,2	1,7	2,3
Avskrivning	2,5	2,1	3,6	1,2	1,5	1,9
Bokförda räntor	1,2	0,6	0,4	0,6	0,1	0,6
	99,1	97,3	96,2	97,5	98,6	98,1
Överskott inkl. chefslön och ränta på eget kapital	0,9	2,7	3,8	2,5	1,4	1,9
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Totalintäkter 1 000-tal kronor	3 607	1 257	284	4 907	1 501	1 788
Antal företag	17	52	10	7	35	121
Antal anställda per företag	168	51	12	189	54	73
Antal hotellrum per företag	100	37	10	—	—	
» bäddar » »	135	48	12	—	—	

Tabell 4. Överskott inklusive chefslön och ränta på eget kapital

Grupp	A	B	C	D	E	Samtl. företag
Genomsnittligt per företag 1 000 kr	33	34	11	122	21	33
I procent av totalintäkter	0,9	2,7	3,8	2,5	1,4	1,9

soluta tal ett försämrat resultat jämfört med år 1950. I förhållande till år 1952 däremot uppvisa samtliga företag ett förbättrat resultat. Då det gäller de relativa talen uppvisa samtliga företagsgrupper med undantag för grupp C ett sämre resultat i jämförelse med år 1950. I förhållande till år 1952 däremot uppvisa även de relativa talen en förbättring.

Kapitalförhållanden. Såväl i föregående utredning såsom tidigare i denna utredning har framhållits svårigheten att göra en rättvisande kapitalberäkning.

Till grund för beräkningen av kapitalet har legat företagens balansräkningar för åren 1949—1953. Balansräkningar har icke kunnat lämnas för 9 av de i utredningen ingående företagen, beroende på att de ingå som delar i större företagsenheter. Kapitalberäkningen omfattar sålunda endast 112 företag.

Innan en redogörelse lämnas för själva kapitalberäkningen skall här redovisas de av företagen insända balansräkningarna.

Av tabell 5 framgår tillgångar, skulder och kapital dels för år 1949 och dels för år 1953. Tillgångarna ha uppdelats i omsättningstillgångar och anläggningstill-

gångar, skulderna i kortfristiga och långfristiga skulder. I eget kapital ingår aktiebolagens aktiekapital. Dessutom ha under särskild rubrik upptagits fonder samt balanserade vinstmedel. Förutom de absoluta talen redovisas, dels den relativa fördelningen av såväl tillgångar som skulder och kapital, dels också den procentuella förändringen mellan åren 1949 och 1953.

Omsättningstillgångarna ha ökat med 30,0 % och anläggningstillgångarna med 19,9 % samt de sammanlagda tillgångarna med 21,9 % mellan åren 1949 och 1953. De kortfristiga skulderna ha ökat med 50,9 % och de långfristiga med 21,3 %. Kapitalet har ökat med 5,9 %.

Omsättningstillgångarnas andel av de sammanlagda tillgångarna har ökat från 20,2 % år 1949 till 21,5 % år 1953 medan anläggningstillgångarnas andel under samma tidsperiod följaktligen minskat från 79,8 % till 78,5 %. De kortfristiga skuldernas andel av de sammanlagda tillgångarna har mellan de båda jämförelseåren ökat från 18,9 % till 23,4 %; de långfristiga skuldernas andel har minskat från 48,9 % till 48,6 %. De sammanlagda skulderna ha sålunda ökat från 67,8 %

Tabell 5. Tillgångar, skulder och kapital enligt balansräkningarna
Genomsnitt per företag

	1949		1953		Procentuell förändring 1949 = 100
	kr	%	kr	%	
Omsättningstillgångar					
Kassa, bank m. m.	47 906		59 510		
Varulager	39 437		45 012		
Div. debitorer	17 857		30 599		
Övriga omsättningstillgångar	7 653		11 537		
Summa	112 853	20,2	146 658	21,5	130,0
Anläggningstillgångar					
Inventarier	86 485		104 984		
Goodwill	10 022		11 855		
Fastighet	269 542		313 468		
Övr. anläggningstillgångar	64 352		76 286		
Fordran enl. § 101 mom. 4	15 148		27 496		
Summa	445 549	79,8	534 089	78,5	119,9
Summa tillgångar	558 402	100,0	680 747	100,0	121,9
Kortfristiga skulder					
Leverantörer	66 403		93 165		
Pers. källskatt och löner	7 232		16 358		
Övr. kortfristiga skulder	31 981		49 873		
Summa	105 616	18,9	159,396	23,4	150,9
Långfristiga skulder					
Inteckningar	245 830		279 718		
Övr. långfristiga skulder	14 072		24 590		
Pensionsstiftelser	13 031		26 632		
Summa	272 933	48,9	330 940	48,6	121,3
Summa skulder	378 549	67,8	490 336	72,0	129,5
Eget kapital (Aktiekapital)	132 163		134 124		
Fonder	30 184		35 677		
Balanserade vinstmedel	17 506		20 610		
Summa kapital	179 853	32,2	190 411	28,0	105,9
Summa skulder + kapital	558 402	100,0	680 747	100,0	121,9

till 72,0 %. Det egna kapitalets andel har undergått en mot skuldökningen svarande minskning, dvs. från 32,2 % till 28,0 %.

Balansräkningarna ger sålunda intryck av en kraftig försämring av företagens ekonomiska ställning. Särskilt bör uppmärksamheten fästas på den likviditetsförsämring som återspeglas i de angivna relationstalen.

De i tabell 5 angivna siffrorna kunna vara påverkade av vissa missvisande faktorer såsom förändringar i dolda reserver i varulager och förändringar i neutrala tillgångar och skulder. I tabell 6 har detta förhållande beaktats och korrigeringar med anledning härav verkställts.

Sådana tillgångar och skulder som icke ansetts tillhöra rörelsen har eliminerats. Då avsättningar till pensionsstiftelser hittills icke medtagits såsom kostnader, ha i balansräkningarna redovisade skulder till sådana stiftelser icke heller betraktats såsom skulder. Det egna kapitalet har därigenom ökats i motsvarande mån.

Tillgångarna ha värderats till dagsvärdet vid respektive bokslutstillfällen.

Med dagsvärde avses i fråga om varulager de inventerade värdena på anskaffningspriset utan hänsyn till eventuella dolda reserver. Då det gäller maskiner och inventarier avses med dagsvärde det oavskrivna på visst sätt justerade återanskaffningsvärdet. För fastigheter har såsom dagsvärde räknats det bokförda värdet. Principiellt riktigare hade varit att använda taxeringsvärdet. Då emellertid skillnaden mellan bokfört värde och taxeringsvärde i regel är ringa och då de bokförda värdena bättre svara mot företagna grundförbättringar i fastigheterna har ansetts att det bokförda värdet ger riktigare uttryck för den faktiska värdeökningen.

Tabell 6. Tillgångar, skulder och kapital (beräknade värden)
Genomsnitt per företag

	1949		1953		Procentuell förändring 1949 = 100
	Kr	%	Kr	%	
Omsättningstillgångar					
Kassa, bank m. m.	47 906		59 510		
Varulager	65 387		75 647		
Div. debitorer	17 857		30 599		
Övr. omsättningstillgångar	5 540		7 933		
Summa	136 690	25,3	173 689	26,2	127,1
Anläggningstillgångar					
Inventarier	105 796		144 631		
Goodwill	5 521		2 357		
Fastighet	256 699		294 615		
Övr. anläggningstillgångar	35 912		47 710		
Summa	403 928	74,7	489 313	73,8	121,1
Summa tillgångar	540 618	100,0	663 002	100,0	122,6
Kortfristiga skulder					
Leverantörer	66 403		93 165		
Pers. källskatt och löner	11 037		22 343		
Övr. kortfristiga skulder	31 678		38 076		
Summa	109 118	20,2	153 584	23,2	140,8
Långfristiga skulder	245 830	45,5	286 146	43,1	116,4
Summa skulder	354 948	65,7	439 730	66,3	123,9
Eget kapital	185 670	34,3	223 272	33,7	120,3

Tabell 7. Tillgångar och eget kapital per företag

Grupp	Tillgångar		Eget kapital	
	1 000-tal Kr	i procent av totalintäkter	1 000-tal Kr	i procent av tillgångar
A	2 322	64,4	837	36,0
B	368	29,3	95	25,8
C	72	25,3	27	37,5
D	1 663	33,9	390	23,5
E	285	19,3	151	53,0
Samtl. företag	674	37,7	229	34,1

Det egna kapitalet har erhållits genom att draga skulderna från de på ovan angivet sätt beräknade tillgångarna. I tidigare sammanhang anförda reservationer beträffande svårigheterna att göra en rättvisande kapitalberäkning torde beaktas.

Tillgångarna beräknade på angivet sätt för de 112 företagen uppgingo genomsnittligt per företag år 1949 till 541 000 kronor och hade ökat till 663 000 kronor, en ökning med 22,6 %. Skulderna hade under samma tidsperiod ökat från 355 000 kronor till 440 000 kronor eller med 23,9 % och det egna kapitalet från 186 000 kronor till 223 000 kronor, dvs. med 20,3 %.

Den ovan angivna ökningen av tillgångarnas värde måste ses mot bakgrunden av dels penningvärdeförsämringen och dels den till följd härav använda metoden för beräkning av inventarievärden.

Helt naturligt kan ökningen också bero på nyinvesteringar, vilka finansierats med eget eller främmande kapital.

Omsättningstillgångarnas andel i de sammanlagda tillgångarna ökade från 25,3 % år 1949 till 26,2 % år 1953. Anläggningstillgångarnas andel nedgick från 74,7 % år 1949 till 73,8 % år 1953. De kortfristiga skulderna ökade mellan åren 1949 och 1953 från 20,2 % till 23,2 % medan de långfristiga skulderna sjönk från 45,5 % till 43,1 %. Det egna kapitalet minskade från 34,3 % år 1949 till 33,7 % år 1953. En jämförelse mellan andelstalen för å ena sidan omsättningstillgångar och å andra sidan kortfristiga skulder ger vid handen att likviditeten försämrats.

Omsättningstillgångarna ökade mellan de båda jämförelseåren med 27,1 %, anläggningstillgångarna med 21,1 % och de sammanlagda tillgångarna med 22,6 %. De kortfristiga skulderna ökade med 40,8 %, de långfristiga skulderna med 16,4 % och summa skulder med 23,9 %.

De nu lämnade ökningstalen bör ses mot bakgrunden av den penningvärdeförsämring som inträffat mellan åren 1949 och 1953 och som innebar att köpkraften mätt med indextalet för levnadskostnadsindex minskade med 27,7 % mellan de båda åren.

Om man exempelvis räknar om det egna kapitalet för år 1953 till 1949 års penningvärde så har det egna kapitalet undergått en minskning med 5,8 % nämligen från 186 000 kronor år 1949 till 175 000 kronor år 1953.

Tillgångarna samt eget kapital vid årsbokslutet år 1953 för de olika företagsgrupperna framgå av tabell 7.

Vid jämförelse mellan i tabell 7 och i tabell 6 angivna värden bör beaktas att de i tabell 7 angivna värdena utgöra medeltal för vid årets början och slut i företagen befintliga tillgångar och eget kapital.

Även om fastighetsvärdena försvåra jämförelser torde kunna konstateras, dels att grupperna A och D uppvisa de högsta inventarievärdena, dels att inventarievärdena äro högre för kombinerade företag än för restauranter i motsvarande

Tabell 8. Överskott eller underskott efter avdrag för chefslön och ränta

Grupp	A	B	C	D	E	Samtl. företag
Genomsnitt per företag 1 000 Kr . .	./.46	4	./.11	61	./.13	./.6
I procent av totalintäkter	1,3	0,3	3,8	1,2	0,8	0,3

prisklass. Tabellen bekräftar det kända förhållandet att hotellföretag äro mer kapitalkrävande än restauranter samt att företag i högre prisklass äro mer kapitalkrävande än företag i lägre.

Det egna kapitalet i absoluta tal är störst hos grupperna A och D och i förhållande till de totala tillgångarna störst hos grupperna E och C.

Utredningens resultat. Utredningen visar att överskottet i den mån ett sådant föreligger genomsnittligt sett är mycket obetydligt. Detta förhållande gäller för de flesta företagsgrupper redan innan resultatet belastats med kostnader för chefslön och ränta på eget kapital.

Beräknar man chefslön och ränta på eget kapital och korrigerar därmed de i tabell 4 angivna beloppen erhålles de resultat som framgå av tabell 8.

Chefslönen har beräknats dels till en fast del om 15 000 kronor per företag för år 1950, vilken för år 1953 höjts med belopp motsvarande uppgången i levnadskostnadsindex, dels till en rörlig del om 0,5 procent av totalintäkterna.

Räntan har beräknats till 5 procent av genomsnittet av det i rörelsen arbetande egna kapitalet.

Av tabellen framgår att grupperna A, C och E uppvisa underskott medan grupperna B och D uppvisa överskott. För samtliga grupper tillsammantagna föreligger ett genomsnittligt underskott på 6 000 kronor eller 0,3 procent av totalintäkterna. Mot bakgrund av detta resultat kan läget under år 1953 knappast betecknas såsom annat än mycket dåligt.

Jämför man siffrorna för år 1953 med siffrorna för tidigare år finner man emellertid att år 1953 ehuru ogynnsammare än år 1950 dock ter sig gynnsammare än åren 1951 och 1952. Att så är fallet torde till huvudsaklig del vara att tillskriva vissa exceptionella förhållanden under åren 1951 och 1952. Under 1951 och 1952 förelåg nämligen ett kraftigt eftersläpande kompensationsbehov på grund av att de betydande kostnadsstegringar som ägde rum icke förrän i efterhand kunde mötas med höjningar av företagens priser. Härtill kom att det tog tid att få de högre priserna accepterade så att gästernas antal och försäljningen bibehölls vid eller återfördes till förutvarande nivå. Huruvida detta i full utsträckning skedde eller var möjligt torde för övrigt kunna anses mycket osäkert. Nämnda exceptionella förhållanden voro icke i samma utsträckning för handen under år 1953. Företagens kostnader förhöllo sig detta år ganska stabila vilket innebar att under detta år något eftersläpande kompensationsbehov icke uppstod.

Av vad ovan anförts framgår att man såsom utvecklingstrend för utredningsföretagen icke har att betrakta den kraftiga försämringen under åren 1951 och 1952 med åtföljande återhämtning under år 1953. I stället har man att betrakta utvecklingen mellan åren 1950 och 1953, innebärande en klar försämring av läget för alla grupper, utom grupperna B och D.

Denna ogynnsamma utveckling bekräftas av kapitalredovisningen ovan.

Som i föregående utredning framhölls ger utredningens resultat anledning till oro för branschens utveckling särskilt i händelse av en konjunkturnedgång. Branschens konjunkturkänslighet samt dess av höga fasta kostnader kännetecknade

kostnadsstruktur gör att en försämring av det allmänna konjunkturläget skulle få synnerligen allvarliga konsekvenser för branschens ekonomi.

Att utvecklingen så tydligt pekar hän mot en fortlöpande försämring torde bero på flera samverkande faktorer, nämligen dels den allmänna kostnadsutvecklingen, dels vissa för hotell- och restaurangnäringen speciella omständigheter. Bland dessa må särskilt framhållas att företagens möjligheter till kompensation för inträffade kostnadsstegringar begränsar sig till endast en del av deras försäljning. Detta leder till en koncentration och en förstärkning av prishöjningarna, vilka alltså endast drabba vissa varuslag. Att så småningom det läge uppnås, då allmänheten reagerar häremot genom ökat köpmotstånd är nära nog oundvikligt. Detta förhållande förstärkes därav att statsmakterna under åberopande av penningvärdeförsämringen höjt spritdrycksskatterna varigenom ur restauranggästernas synpunkt sett en av samma grundorsak föranledd dubbel fördyring av restaurangbesöken ägt rum.

Vad här sagts ger osökt anledning till noggrann prövning av i vad mån man i längden kan genom prishöjningar motbalansera en ogynnsam kostnadsutveckling respektive en begränsning av vinsten på vissa varuslag, dvs. närmast spritdrycker och starkviner. Här måste ske en avvägning emellan den merintäkt per gäst som kan uppnås och det gästbortfall som kan bli följden. Ehuru, som av utredningen framgått, år 1953 uppvisar en ganska kraftig minskning av antalet gäster väger denna negativa konsekvens av prisutvecklingen ännu detta år ekonomiskt sett icke tyngre än fördelen av den större merintäkten per gäst. Minskningen av antalet gäster är emellertid som tendens betraktat av synnerligen allvarlig art och leder till en minskning i näringens förmåga till anpassning vid en ytterligare försämring av läget.

I brist på utredning för åren 1954 och 1955 kan icke klart fastslås i vad mån antalet gäster ytterligare minskat under dessa år. Att en dylik minskning ägt rum är emellertid säkert, särskilt kraftig har nedgången varit efter den 1 oktober 1955. Ur ekonomisk synpunkt torde den efter hand ha uppvägt den av vidtagna prishöjningar föranledda större intäkten per gäst. Den omsättningsstatistik som upprättats för tiden efter 1 oktober 1955 bekräftar detta.

Ovan har varken vid kostnads- eller kapitalberäkningen hänsyn tagits till de latenta pensionsförpliktelser som åvila företagen. Skulle så skett hade givetvis bilden ytterligare försämrats.

Redogörelsen från Sveriges centrala restaurangaktiebolag

De uppgifter som lämnats från Sveriges centrala restaurangaktiebolag och som gäller samtliga allmänna restaurangföretag har sammanfattats i en särskild tabell (se tabell 9). Till tabellen har fogats följande kommentar.

Tabellen utvisar totalomsättning under åren 1951—1955 och första halvåret 1956 samt driftresultatet under samma tid och dess förhållande till omsättningen.

För att jämförelser skall kunna göras angående rörelsen under kvartalen närmast efter den 1 oktober 1955 med motsvarande kvartal tidigare år har det varit nödvändigt, dels att låta redovisningen avse resultatet före avskrivningar, investeringsavgifter, avsättningar till pensionsstiftelsen, skatter och ränta å eget kapital, dels att sammanställa redovisningen kvartalsvis. De angivna driftresultaten böra justeras med hänsyn till att de omfatta även vissa kostnader för ny- och ombyggnader, vilka äro att betrakta såsom investeringar. Dessa kostnader, som särskilt angivits på jämförelsetabellen och i detta sammanhang böra tilläggas nettoresultatet, utgöra 44 400 kronor för år 1951, 651 800 kronor för år 1952, 805 100 kronor för år 1953, 1 334 800 kronor för år 1954 och 1 045 900 kronor för år 1955. Å andra

Tabell 9. Omsättning och driftsresultat (1 000-tals kronor) för de allmänna restaurangaktiebolagen (SARA, ÖSARA, SKAR, VARA och BARA) åren 1951—1955 och tiden 1/1—30/6 1956

	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Januari-mars						
Omsättning	39 935,7	47 423,1	48 901,4	47 447,0	49 675,1	38 316,3
Nettoresultat*	+ 1 272,8	+ 1 513,5	+ 2 571,1	+ 1 372,6	+ 1 559,1	— 2 352,9
D:o i % av omsättn.	+ 3,2	+ 3,2	+ 5,3	+ 2,9	+ 3,1	— 6,1
April-juni						
Omsättning	49 384,8	56 695,1	55 053,1	54 593,6	57 604,1	44 340,5
Nettoresultat*	+ 2 759,2	+ 3 046,1	+ 2 344,8	+ 1 006,5	+ 929,8	— 1 424,0
D:o i % av omsättn.	+ 5,7	+ 5,4	+ 4,3	+ 1,8	+ 1,6	— 3,2
Juli-september						
Omsättning	54 907,3	59 396,5	58 187,5	57 946,3	58 238,5	
Nettoresultat*	+ 3 594,4	+ 3 408,3	+ 3 584,0	+ 1 796,1	+ 1 932,7	
D:o i % av omsättn.	+ 6,5	+ 5,7	+ 6,2	+ 3,1	+ 3,3	
Oktober-december						
Omsättning	51 705,4	54 052,8	54 508,8	55 910,1	42 872,6	
Nettoresultat*	+ 2 000,4	+ 2 577,1	+ 3 508,1	+ 553,6	— 4 090,2	
D:o i % av omsättn.	+ 3,9	+ 4,7	+ 6,4	+ 1,0	— 9,5	
Hela året						
Omsättning	195 933,2	217 567,5	216 650,8	215 897,0	208 390,3	
Nettoresultat*	+ 9 626,8	+ 10 545,0	+ 12 008,0	+ 4 728,8	+ 331,4	
D:o i % av omsättn.	+ 4,9	+ 4,8	+ 5,5	+ 2,2	+ 0,2	
I resultatredovisningen ingående ny- och ombyggnadskostnader av investeringskaraktär	44,4	651,8	805,1	1 834,8	1 045,9	
Avskrivningar	2 954,2	3 262,5	3 239,8	1 894,6	614,5	
Avsättningar till pensionsstiftelsen	1 410,0	1 425,0	3 700,0	600,0	0	
Vissa skatter	2 994,4	2 051,4	2 900,9	579,1	800,6	

* Nettoresultat = resultat *före* värdeminskningar, investeringsavgifter, avsättningar till pensionsstiftelsen, skatter och ränta å eget kapital.

sidan avse uppgifterna i tabellen icke de slutliga rörelseresultaten, som påverkas av ett flertal ytterligare faktorer. En del av dessa ha särskilt angivits på jämförelsetabellen, nämligen avskrivningar, avsättning till pensionsstiftelsen och vissa skatter. De slutliga resultaten påverkas vidare av vissa förändringar i varulagerreserver, kostnader för centralbolaget m. m., som icke kunnat medtagas i detta sammanhang.

En jämförelse emellan de kvartalsvis angivna resultaten visar en mycket betydande försämring för tiden efter den 1 oktober 1955. Sålunda utgör det genomsnittliga nettoresultatet för 4:e kvartalet åren 1951—1954 en vinst av 2 159 000 kronor och för 4:e kvartalet 1955 en förlust av 4 090 000 kronor. Motsvarande resultat utgör för 1:a kvartalet åren 1951—1955 en vinst av 1 657 000 kronor och för 1:a kvartalet 1956 en förlust av 2 352 000 kronor samt för 2:a kvartalet åren 1951—1955 en vinst av 2 017 000 kronor och för 2:a kvartalet 1956 en förlust av 1 424 000 kronor.

För samtliga hittills föreliggande kvartalsredovisningar har de allmänna restaurangbolagens tidigare vinstresultat sålunda förbytts i stora förluster. Dessa förluster ha visserligen minskat kvartal efter kvartal men kvarstodo, som framgår av ovanstående, ännu nio månader efter den 1 oktober 1955. Det bör härvid även beaktas, att dessa förluster föreligga, innan rörelseresultatet kunnat belastas med avskrivningar, avsättning till pensionsstiftelsen m. m.

Vinstreglering m. m. i vissa främmande länder

Kommittén har låtit inhämta uppgifter rörande restaurangnäringens förhållanden i samband med spritutskänkning i några främmande länder. Kommittén har därvid sökt få belyst förefintligheten av offentlig reglering av restauratörernas vinst av spritutskänkningen samt av andra bestämmelser i övrigt i fråga om rusdrycksutskänkningen, vilka är av betydelse för restaurangnäringens ekonomiska villkor. Genom utrikesdepartementets försorg har översikter och material i hithörande frågor erhållits från Finland, Norge, Danmark, England, Nederländerna, Schweiz och Förenta Staterna. Beträffande förhållandena i Finland och Norge har redogörelse även tillställts kommittén efter direkta hänvändelser till Oy Alkoholiliike Ab och A/S Vinmonopolet.

Finland

Enligt finsk lag har det statliga monopolbolaget (Oy Alkoholiliike Ab) ensamrätt till utskänkningen. Denna rätt kan bolaget enligt lag överlåta att handhavas av privata restauratörer (fysiska eller juridiska personer). Överlåtelsen är enligt finsk rätt ett privaträttsligt avtal, varav följer att för dessa utskänkningsrättigheter icke uppbäres vare sig stämpelskatt eller andra specialskatter.

Restauranger med utskänkning av rusdrycker erlägger för all annan försäljning än försäljningen av alkoholdrycker och tobak (således för mat, kaffe, läskedrycker m. m.) en omsättningsskatt på 10 procent. Nykterhetsrestaurangerna erlägger icke denna omsättningsskatt. Omsättningsskatten å andra serveringsvaror än alkoholdrycker är således en pålaga som i restaurangnäringen åvilar enbart utskänkningsrestaurangerna.

Antalet utskänkningsrestauranger är icke begränsat genom lag men begränsas genom kommunalfullmäktiges vetorätt och alkoholbolagets strävan att förhindra uppkomsten av ett för stort antal utskänkningsställen.

Såsom omständigheter, vilka påverkar utskänkningsrestaurangernas ekonomiska villkor, kan måhända anföras, att dessa måste hålla sig med en i förhållande till nykterhetsrestauranger större personal. Enligt restaurangförordningen måste nämligen alla utskänkningsrestauranger utom ansvarig föreståndare (vilken måste finnas i alla restauranger) även ha en biträdande ansvarig föreståndare, vilken vid förhinder för ansvarige föreståndaren fungerar som dennes ersättare. Denna biträdande ansvarige föreståndare kan naturligtvis ha en annan fast befattning, t. ex. som hovmästare, vid restaurangen i fråga.

Systemet med utskänkningsersättning. Det nu gällande systemet med utskänkningsersättning infördes den 1 juni 1943. Systemet baserar sig på de med stöd av alkohollagens 38 och 41 §§ meddelade föreskrifterna, om vilka i restauratörens och alkoholbolagets senaste utskänkningsavtal (§ 8) nämnes följande.

»För utskänkning av alkoholdrycker är restauratören berättigad att erhålla den ersättning, som Alko bestämmer genom att fastställa inköps- och utskänkningsprisen på alkoholdrycker ävensom restaurangens utskänkningsprisklass.

Alko har rätt att utfärda bestämmelser om ändring av utskänkningsersättningens storlek och ersättningsgrunden samt ordna utskänkningsersättningen på sådant sätt, att den blir oberoende av de utskänkta mängderna.

För såvitt förplägningsrörelsens matförsäljning icke i förhållande till försäljningen av alkoholdrycker stiger till den minimimängd, som förvaltningsrådet

uppställt som villkor för erhållande av full utskänkningsersättning, har Alko rätt att sänka restauratörens utskänkningsersättning på sätt därom skilt stadgats.»

Det nuvarande systemet med utskänkningsersättning syftar sålunda till att minska utskänkningsersättningen för de restauranger, som ensidigt inriktat sig på alkoholservering. De av utskänkningen föranledda utgifterna kan nämligen inte jämföras med de av matserveringen förorsakade. Redan från början visste man, att icke heller detta system förmår avlägsna alla kända olägenheter av ersättningen, varför man hela tiden verkställt undersökningar i syfte att utveckla ett sådant system med utskänkningsersättning, att de egentliga måltidsrestaurangerna kunde beredas ett effektivare stöd. Genomförandet av reformer beror på bestämmelserna i den kommande nya alkohollagen. Tillsvidare har man nöjt sig med att endast företaga nödiga rättelser och ändringar i det nuvarande systemet.

Alkoholbolaget indelar utskänkningsrestaurangerna i prisklasser och bestämmer utskänkningsersättningens storlek genom att fastställa utskänkningspriserna i de olika prisklasserna. Utskänkningspriserna uträknas på basis av alkoholdryckernas utminuteringspris (restaurangernas inköpspris) enligt följande av alkoholbolagets förvaltningsråd för utskänkningsersättningen fastställda procentsatser, som varit gällande sedan den 1 januari 1951.

Fastställda procentsatser (på utminuteringspriset) för beräkning av utskänkningsersättningen

Utskänkningsprisklass	Antal restauranger (exkl. klubbar o. d.) 1954	För restauranger med löner i form av betjäningsavgifter	För restauranger med fasta löner
Elit	10	39 %	—
I	43	35 %	48,5 %
II	93	31 %	44 %
III	192	26 %	38,5 %
IV	49	20 %	32 %

Uttryckt i förhållande till utskänkningspriset blir de ovan angivna procenttalen omkring en fjärdedel lägre.

På grund av de vid utskänkning glasvis tillämpade prissättningsprinciperna överstiger utskänkningsersättningen vid utskänkning glasvis ovannämnda procentsatser. Då största delen av utskänkningen försiggår glasvis, är restaurangernas faktiska utskänkningsersättningar flera procentenheter större än de förenämnda (under första kvartalet 1956 i genomsnitt ca 7 procent större).

Alkoholbolaget följer hela tiden utvecklingen av restaurangernas utskänkningsersättning. Detta sker bland annat genom att restaurangerna månatligen till bolaget insänder omsättningsrapport med specificerade uppgifter för ölkontot, alkoholdryckernas konto, matkontot och den övriga omsättningens konto. Uträknandet av den faktiska utskänkningsersättningen sker kvartalsvis på basis av dessa omsättningsrapporter (för fartygsrestaurangerna sker uträkningen per seglationsperiod). Såsom i det föregående omnämnts erhåller restaurangen full utskänkningsersättning endast under förutsättning att dess matförsäljning i förhållande till summan av matförsäljningen och utskänkningen av spritdrycker och vin överstiger en av alkoholbolagets förvaltningsråd på förhand fastställd minimiprocentsats. Från den 1 juli 1947 har följande minimiprocentsatser för matkontot varit gällande.

Fastställda minimiprocentsatser för matförsäljningen

Utskänkningsrättighet och prisklass	För restauranger med löner i form av betjäningsavgifter	För restauranger med fasta löner
A elit	35 %	—
A I	31 %	30 %
A II	27 %	26 %
A III	24 %	23 %
A IV	21 %	20 %
B 1 och B 2 i alla prisklasser	20 %	19 %

För de skilda restaurangerna sker uträknandet av denna s. k. matprocent på följande sätt:

$$\text{Restaurangens matprocent} = \frac{100 \times \text{matförsäljningen}}{\text{matförsäljningen} + \text{utskänkningen av spritdr. o. vin}}$$

Observeras må, att i matförsäljning icke inräknas den mat, som säljes till personalen, och ej heller läskedrycker eller annan liknande till den övriga omsättningen hörande försäljning. Ölet står utanför systemet med matprocent. Då av Alko färdigtappade longdrinkars alkoholhalt icke överstiger den för maltdryckerna fastställda högsta procentsatsen, har även dessa drycker befriats från systemet med matprocent.

Utskänkningsersättningen sänkes i samma proportion som restaurangens matprocent understiger minimigränsen. Restaurangens minskade utskänkningsersättningsprocent (a) beräknas sålunda enligt följande formel:

$$a = \frac{\text{erhållen matprocent}}{\text{fordrad matprocent}} \times \text{fastställd procent för utskänkningsersättningen.}$$

I praktiken sker minskningen av utskänkningsersättningen så, att restaurangen i efterskott debiteras en del av restaurangens utskänkningsersättning för ifrågavarande kvartal.

Systemets verkningar belyses därav, att restaurangerna i allmänhet uppnått den fordrade minimiprocenten. Som exempel kan nämnas, att för fjärde kvartalet 1953 endast 9 av landets 429 restauranger med rätt till utskänkning hade att erlägga återbäring med inalles 526 204 mk, vilket är mindre än en promille av den utskänkningsersättning restaurangerna under samma tid erhållit.

Norge

Spritutskänkningen regleras genom Kongelig resolusion av den 22 november 1929. För vin finns inga motsvarande bestämmelser, utan A/S Vinmonopolet fastställer leveransvillkor m. m.

Utskänkning av spritdrycker. Vinmonopolet har ensamrätt till utskänkning av spritdrycker. Utskänkning får ske endast i städer där bolaget av de kommunala myndigheterna erhållit tillstånd att sälja spritdrycker. Tillstånd kan ges endast i städer med mer än 4 000 invånare och efter lokal folkomröstning. De kommunala myndigheterna bestämmer det högsta antal utskänkningsställen för spritdrycker som bolaget får ha i dessa städer. Myndigheterna skall även godkänna de enskilda utskänkningsställenas belägenhet. Vinmonopolet har rätt att utse ägaren av eller föreståndaren för ett utskänkningsställe till rättighetsinnehavare (skjenkebestyrer).

Utskänkningsinnehavarna, vilka inför Vinmonopolet ansvarar för att sprit-utskänkningen sker i enlighet med gällande bestämmelser, erhåller en s. k. utskänkningsersättning (skjenkegodtgjörelse). Denna ersättning utgör ett årligt totalbelopp, som fördelas på restauratörerna enligt avtal mellan Vinmonopolet och restauratörernas organisation. I princip skall gottgörelsen ej vara beroende på variationer i den utskänkta kvantiteten men i praktiken har det visat sig nödvändigt att i viss utsträckning anpassa ersättningsbeloppen efter omsättningens storlek. Ersättningarna varierar något för de olika ställena. Förutom utskänkningsersättningen ges ersättning för kross och svinn på utskänkningsställena. Denna ersättning utgår med 2 procent av utskänkningsomsättningen inklusive tilläggsavgiften. Den sammanlagda ersättningen var åren 1953—55 i genomsnitt ca 10,7 procent av utskänkningsomsättningen. År 1955 motsvarade gottgörelsen 5 kronor 16 öre per liter och ersättningen för kross och svinn 1 krona 19 öre per liter samt den totala ersättningen 6 kronor 35 öre per liter.

Under åren 1953—1955 uppgick omsättningen av utskänkta spritdrycker, utskänkningsersättningen samt ersättningen för kross och svinn till följande belopp.

År	Utskänkningsvärde	Utskänkningsersättning	Ersättning för kross och svinn	Total ersättning	
	1 000-tal kronor	1 000-tal kronor	1 000-tal kronor	1 000-tal kronor	i % av utskänkningsvärdet
1953	23 029	2 035	460	2 495	10,8
1954	24 062	2 068	481	2 549	10,6
1955	24 162	2 095	482	2 577	10,7

De spritdrycker som utskänkes levereras från Vinmonopolet till restaurangerna till utskänkningspriser, och betalning erlägges allt eftersom utskänkningen sker.

Utskänkningspriserna fastställes av Vinmonopolet och är lika för alla utskänkningsställen. Utskänkningspriset erhålles genom att lägga 106 procent till detaljhandelspriset exklusive tilläggsavgiften. Till det därvid erhållna beloppet läggs, efter viss avrundning, 75 procent som tilläggsavgift. Utskänkningstillägget på 106 procent skall i första hand täcka Vinmonopolets kostnader i samband med utskänkningen och ger dessutom en extra vinst.

I nedanstående exempel redovisas en priskalkyl för utskänkning av en helbutelj (70 cl) Golden Cock gin.

Detaljhandelspris exkl. tilläggsavgift	kr 10: —
106 % utskänkningstillägg på kr. 10: —	» 10: 60
Beräknat utskänkningspris exkl. tilläggsavgift	kr. 20: 60
Avrundat utskänkningspris exkl. tilläggsavgift	» 21: —
75 % tilläggsavgift på kr. 21: —	» 15: 75
Utskänkningspris inkl. tilläggsavgift	kr. 36: 75
Serveringsavgift (10 % på kr. 21: —)	» 2: 10
Gästen betalar	kr. 38: 85

Priset på denna vara är i Vinmonopolets butiker 25 kronor per butelj.

Utskänkning av viner. Enskilda restauratörer får kommunalt tillstånd att utskänka vin i eget namn och för egen räkning. Varorna måste dock inköpas genom Vinmonopolet, som bedriver all partihandel med vin. Enligt § 30 i rusdrycks-

lagen den 5 april 1927 skall för erhållande av vinutskänkningsrättighet erläggas en årlig avgift som fastställes av kommunal myndighet. För verksamhet som bedrives i stad är avgiften mellan 600 och 3 000 kronor, för verksamhet som bedrives på landsbygden 300—1 500 kronor. Dessa gränser kan sänkas eller höjas av kommunen efter medgivande av socialdepartementet.

De utskänkningsberättigade betalar samma priser för vin som de enskilda köparna i bolagets utminutering. Utskänkningspriserna på vin har varit föremål för offentlig reglering under kriget och åren därefter, men denna prisreglering upphävdes fr. o. m. den 1 juli 1953 utom för Oslo, Bergen och Trondheim. Å andra orter äger restauratören numera, liksom före kriget, själv bestämma sina utskänkningspriser på vin.

Någon utskänkningsskatt på vin utgår icke.

Nedanstående exempel visar för restauranger av lägsta och högsta klass i Oslo priskalkyler för en helbutelj av det billigaste svagvinet (»Rödvin») och en butelj av det mest sålda av de billigare portvinerna (»Silver White Port»). Den av prisnämnden medgivna bruttovinstprocenten växlar för restauranger av olika klass mellan 70 och 100.

Rubrik	Rödvin		Silver White Port	
	Lägsta klass (70 %) kronor	Högsta klass (100 %) kronor	Lägsta klass (70 %) kronor	Högsta klass (100 %) kronor
Detaljpris utan tilläggsavgift	4: —	4: —	9: 50	9: 50
Restauratörens bruttovinst	2: 80	4: —	6: 65	9: 50
Utskänkningspris utan tilläggsavgift	6: 80	8: —	16: 15	19: —
Tilläggsavgift	2: —	2: —	9: 50	9: 50
Utskänkningspris inkl. tilläggsavgift	8: 80	10: —	25: 65	28: 50
Serveringsavgift (10 % av utskänkningspriset exkl. tilläggsavgift)	0: 68	0: 80	1: 62	1: 90
Gästen betalar	9: 48	10: 80	27: 27	30: 40
Skillnaden mellan utskänkningspriset och detaljpriset i båda fallen inkl. tilläggsavgift (= restauratörens bruttovinst)	2: 80	4: —	6: 65	9: 50
D:o i procent av detaljhandelspriset inkl. tilläggsprocent	47 %	67 %	35 %	50 %

Danmark

Enligt »lov om afgift af spiritus, vin og øl» den 23 mars 1955 (med ändring den 9 juni 1956) utgår vid utskänkning på näringsställen av alkoholhaltiga drycker en »afgift» av 25 procent av utskänkningspriset, skatten inberäknad. Någon särskild direkt skatt på utskänkningsvinsten uttages icke, och prissättningen på sprit och vin är i princip fri; den höga indirekta beskattningen torde dock sätta tämligen snäva gränser för densamma. Förutom utskänkningsskatten utgår nämligen ytterligare indirekta skatter.

Enligt en år 1954 företagen undersökning fördelade sig då de olika delposterna i priset på den vanligaste spritsorten, Aalborgs akvavit, som på restaurang i allmänhet kostade 57: 20 d. kr. för helbutelj (72 cl) på följande sätt.

	Per helbutelj	Per liter
Tillverkarens pris	3: 50	4: 86
Tillverknings- och omsättningsskatt	17: 95	24: 93
Restaurangens avans (100 % på inköpspriset, 37,5 % på utskänkningspriset)	21: 45	27: 79
Utskänkningsskatt (25 % på bruttopriset)	14: 30	19: 86
Summa d. kr.	57: 20	79: 44

För en butelj ordinärt rödvin (Maçon) fördelade sig kostnadsposterna sålunda.

Importpris	4: 11
Tull	0: 58
Omsättningsskatt i grossistledet (37,5 % av försäljningspriset)	2: 81
Restaurangens avans (100 % på inköpspriset, 37,5 % på utskänkningspriset)	7: 50
Utskänkningsskatt (25 % av bruttopriset)	5: —
Summa d. kr.	20: —

För rätt till utskänkning av starka drycker erfordras särskilt tillstånd (»adkomstbrev på beværter — eller gastgiverinæring med ret til udskænkning af stærke drikke»), som för enskild person kostar 312 d. kr. och för bolag 810 d. kr. Tillståndet skall förnyas vart åttonde år eller i vissa fall vart fjärde år. Näringsbrev för restaurangrörelse utan utskänkning kostar 162 respektive 435 d. kr.

De kommunala myndigheterna fastställer bestämmelser — vilka stadfästes av handelsministern — rörande den utsträckning i vilken tillstånd till restaurangrörelse får beviljas inom kommunen. Antalet tillstånd till utskänkning av starka drycker enligt dessa bestämmelser får icke vara flera än ett tillstånd per 550 invånare, med undantag av städer med mindre än 10 000 invånare, där ett tillstånd per 450 invånare får medgivas. Handelsministern kan emellertid i begränsad utsträckning bevilja undantag från dessa föreskrifter.

England

Någon offentlig reglering av vinsterna på spritdrycker genom fastställda inköps- och utskänkningspriser förekommer ej. Restauratörerna kan fritt fastställa utskänkningspriserna, som varierar högst avsevärt mellan de olika restaurangerna. Den enda offentliga reglering som har direkt samband med rusdrycksutskänkningen är en av »Customs and Excise Office» påförd årlig licensavgift. Beräkningsgrunderna för denna beskattning finns angivna i Customs and Excise Act 1952 samt Licensing Act 1910 (ändrad 1953).

För att erhålla tillstånd till rusdrycksutskänkning fordras två licenser, en s. k. Justices' Licence, som beviljas av de lokala polismyndigheterna, och en Excise Licence från Customs and Excise Office. Justices' Licence utfärdas per år eller för en tid av högst sju år, och avgiften uppgår till £ 0.8.6. Då en Justices' Licence erhållits, kan ansökan göras om erhållande av en Excise Licence. Denna licens tillgodoser fiskaliska syften. Om en excise-licens beviljas, inträder skyldighet att betala licensavgift. I fråga om spritlicenser utgör licensavgiften hälften av den å lokalerna utgående fastighetsskatten eller om dylik skatt ej fastställts hälften av den på visst sätt beräknade årshyran för lokalerna. I lokalerna inräknas uthus, trädgårdar etc., som enligt beslut av Customs and Excise Office faller inom ramen för rörelsens verksamhet. Minimiavgiften är £ 5 på landsbygden och i tätorter med en befolkning understigande 2 000 personer och £ 10 i städer med större

befolkning. I fråga om licenser för utskänkning av vin, öl, cider och läskedrycker gäller andra skattesatser.

I vissa fall kan licensinnehavaren erhålla nedsättning av licensavgiften. Detta är fallet exempelvis beträffande företag, som huvudsakligen driver hotellrörelse och där den årliga intäkten av utskänkta spritdrycker är mindre än hälften av totalomsättningen. Licensinnehavaren kan därvid få licensavgiften reducerad så, att den kommer att utgöra samma del av den fulla avgiften, som intäkten av utskänkningen utgör av totalomsättningen. Restauranger, där utskänkningsintäkterna är mindre än 60 procent av totalintäkterna, kan begära sänkning av licensavgiften enligt samma regel. Säsongföretag ävensom teatrar, varietéer och liknande nöjeslokaler äger likaledes möjlighet att erhålla reduktion av licensavgiften.

Nederländerna

Någon offentlig reglering av restauratörernas vinst på spritutskänkningen i form av direkt beskattning eller genom fastställda inköps- respektive utskänkningspriser föreligger icke. Prisbildningen är fri utom i fråga om genever, som i nykterhetsfrämjande syfte åsatts minimipris.

En viss ehuru relativt betydelselös reglering av utskänkningsvinsten kan sägas existera genom de årliga avgifter, som utskänkningsberättigade restauratörer har att erlägga. Avgifterna utgår med olika belopp för olika typer av utskänkningstillstånd. Restauratör, som innehar tillstånd att servera öl och vin, betalar en avgift av 40 floriner per år, medan restauratör med spritutskänkningsrättigheter årligen erlägger 5—12: 50 floriner (alltefter omsättningens storlek) för varje 50-tal floriner av hyresvärdet.

Schweiz

Regleringen av spritutskänkningen är förbehållen kantonerna, varför förhållandena skiftar något i de 26 olika hel- och halvkantonerna.

Någon särskild offentlig reglering av restauratörernas vinst på spritutskänkningen föreligger icke vare sig i form av särskild beskattning av de vinster, som sammanhänger med rusdrycksutskänkningen, eller i form av offentlig reglering av vinsterna på spritdrycker genom fastställda inköps- respektive utskänkningspriser eller på annat sätt.

För öppnande av en lokal fordras, vare sig spritutskänkning äger rum eller icke, en särskild licens. Den avgift som upptages härför beräknas efter lokalens art och storlek. Antalet rättighetsinnehavare regleras enligt viss behovsprövning.

Förenta Staterna

De enda federala bestämmelserna av nämnvärd betydelse för spritkonsumtionen är stadgandena om indirekt skatt, vilken för närvarande utgår med $ 10.50 per tillverkad gallon (3,8 liter) rusdrycker — mestadels whisky eller gin — av 50 % alkoholhalt. Motsvarande högre eller lägre belopp gäller för starkare respektive svagare sprit. Delstaternas och de lokala administrativa enheternas indirekta skatter å rusdrycker erbjuder en synnerligen rik variation. Allmänt kan dock sägas, att dessa skatter har mindre betydelse för prissättningen än nyssnämnda federala skatt.

Någon offentlig reglering i egentlig mening av restauratörernas vinst på spritutskänkningen förekommer icke. Ingen särskild beskattning av utskänkningsvinster finns, och priserna fastställs helt utan kontroll från det allmännas sida. Här spelar emellertid de indirekta skatterna givetvis en roll, även om dessa skatter i allmänhet pålagts i fiskaliskt syfte snarare än för att påverka konsumtionen.

För att erhålla utskänkningsrättigheter erfordras allmänt särskild licens, för vilken en — oftast årlig — avgift skall erläggas. Denna avgift uppgår i regel till icke obetydliga belopp; i District of Columbia utgör den sålunda minst $ 825: — per år och i staden New York $ 1.200: — per år. I de fyrtiosex stater, som ej har totalförbud, torde det vara sällsynt att högsta antalet samtidigt giltiga licenser fastställts till viss siffra, vare sig absolut eller i relation till invånarantalet. Det har i stället i allmänhet anförtrotts åt vederbörande administrativa myndighet att inom vissa generellt uppdragna gränser bevilja så många licenser, som befinnes lämpligt. Som exempel på sådana generellt inskränkande regler kan nämnas bestämmelser med hänsyn till befolkningens storlek och koncentration, områdets karaktär av bostadscentrum, affärscentrum, administrativt centrum eller centrum för ungdomens uppfostran eller undervisning, antalet restauranger med utskänkningsrättigheter i grannskapet, omgivningens allmänna sociala status o. s. v.

En rättighetsinnehavare, som bryter mot någon av de gällande bestämmelserna för utskänkningen — t. ex. trots varning serverar rusdrycker åt notoriska drinkare — kan i allmänhet frântagas sin licens genom ett enkelt beslut av vederbörande administrativa myndighet; något domstolsförfarande behöver sålunda som regel ej inledas mot honom (något som torde vara jämförelsevis ovanligt i Förenta Staterna). Å andra sidan finns i ett flertal stater möjlighet att med den exekutiva myndighetens samtycke överlåta eller upplåta giltig licens åt annan person mot vederlag.

Beträffande lagstiftningen i District of Columbia — varifrån detaljerade uppgifter erhållits — må nämnas, att licens för utskänkning av rusdrycker lämnas endast till välkända restauranger, hotell, klubbar o. s. v. Begreppet »restaurang» innebär bland annat, att lokalen skall användas främst för beredning, tillagning och servering av mat och att den huvudsakliga inkomsten av rörelsen skall härröra från beredning, tillagning och servering av mat och icke från försäljning (utskänkning) av rusdrycker (beverages, d. v. s. spritdrycker, vin och öl). I bestämmelserna angående kontroll av tillverkning, transport, innehav och försäljning av rusdrycker ges en mängd exempel på olika villkor för erhållande av licens. I nio särskilda punkter meddelas sålunda förbud mot reklam kring rusdrycker i olika sammanhang m. m.

Avlöningsförhållanden för serveringspersonal vid restauranger med spritutskänkning i vissa främmande länder

I syfte att belysa avlöningsförhållandena för serveringspersonal vid restauranger med spritutskänkning i utlandet har kommittén låtit införskaffa uppgifter härom från olika länder. Genom utrikesdepartementets försorg har översikter och material rörande serveringspersonalens avlöningsförhållanden erhållits från Danmark, England, Nederländerna, Västtyskland, Schweiz, Förenta Staterna och Canada. Beträffande förhållandena i Finland och Norge har redogörelser tillställts kommittén efter direkta hänvändelser till Oy Alkoholiliike Ab och A/S Vinmonopolet. Uppgifter rörande berörda förhållanden i utlandet har vidare erhållits från Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund, som med anledning av kommitténs utredningsuppdrag låtit inhämta upplysningar i hithörande spörsmål från arbetstagarorganisationer inom hotell- och restaurangnäringen i de ovannämnda länderna; dessa upplysningar har i tillämpliga delar visat överensstämmelse med det ovan omtalade källmaterial, varpå följande översikter är grundade.

Finland

I syfte att minska servitörernas ekonomiska intresse av utskänkningen har i Finland under de senaste 10—12 åren prövats tvenne olika medel, som baserat sig på avtal ingångna mellan arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna.

Det ena av dessa medel var ett avtal om servitörkort, vilket avtal arbetsgivarna dock inte var beredda att förlänga, då det utgick efter att ha varit i bruk under ett års tid.

På initiativ av arbetsgivarna träffade arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna för några år sedan den överenskommelsen, att över utskänkningsrestaurangernas samtliga servitörer skulle föras ett register och att varje servitör, som uppfyllde bestämda kvalifikationer och blev upptagen i registret, skulle ha ett servitörkort, vilket vid anställningsförhållandets början skulle lämnas till arbetsgivaren. Berättigade att erhålla dylikt kort var servitörer, som under minst två år praktiserat i en utskänkningsrestaurang, ävensom alla de servitörer, som vid avtalets ikraftträdande arbetade som servitörer i utskänkningsrestauranger, även om de inte praktiserat den fastställda tiden. Registret sköttes av en nämnd, till vilken arbetstagarna valde två medlemmar och ordföranden samt arbetsgivarna två medlemmar. Nämnden var berättigad att vidtaga åtgärder mot en servitör, som brutit mot utskänkningsföreskrifterna eller -stadgandena, dels i form av varning och dels, om varningen upprepats utan resultat, genom att för viss tid indraga servitörkortet.

Ehuru relativt få anmälningar om förseelser inkom till nämnden och ehuru försökstiden, ett år, var alltför kort, torde registreringen ha haft en tydligt sanerande inverkan på utskänkningsdisciplinen. Även om utskänkningsförseelser är straffbara enligt alkohollagen, händer det nämligen sällan, att man bryr sig om att väcka åtal mot servitören. Uppsägning av servitören har inte heller någon större betydelse, då något överskott av arbetskraft inte brukar finnas på detta område och den avskedade följaktligen nästan omedelbart kan få arbete på en annan restaurang. Registreringen av servitörerna ökade sålunda arbetsgivarens möjligheter att upprätthålla disciplinen bland sin personal. Å andra sidan fram-

kallade emellertid frågan, i vilka fall kort borde utfärdas och i vilka fall sådana borde förvägras, många tvistigheter inom vederbörande nämnd, och arbetsgivarrepresentanterna ansåg, att majoriteten av nämnden sökte utnyttja registreringstvånget till fördel för sin organisationsverksamhet. Det visade sig också vara synnerligen svårt att få kompetent registrerad serveringspersonal till utskänkningsrestaurangerna på vissa avlägset belägna orter. Uppenbarligen önskade även talrika restauratörer återfå möjligheten att som servitörer anställa de personer de önskade oberoende av deras kvalifikationer, varjämte man på restauratörhåll fruktade, att kortavtalet vid en eventuell strejk skulle visa sig vara en störande faktor. Finlands restauratörförbund vägrade följaktligen att förnya avtalet, då det utgick.

På grund av de — enligt vad man trott sig kunna konstatera — positiva erfarenheterna av avtalet har alkoholbolaget försökt förmå respektive organisationer att ingå ett förnyat avtal, i vilket vissa punkter, som väckt meningsskiljaktigheter, skulle korrigeras. Försöket strandade emellertid på den punkt i avtalet, som avsåg servitörernas kvalifikationer. Finlands restauratörförbund önskade inte, att något annat villkor för erhållande av serveringskort skulle stipuleras än att vederbörande skulle visa sig äga kännedom om gällande stadganden och föreskrifter om utskänkningen. Arbetstagarorganisationen fordrade en praktikanttid av sex månader för servitörsaspiranter, som genomgått vissa ifrågasatta av Finlands hotell- och restaurangskola anordnade och övervakade förhör och praktiska prov; för andra aspiranter skulle praktikanttiden omfatta två år. Då vardera parten bestämt vidhöll sin ståndpunkt, kunde avtalet inte förnyas.

Det andra försöket, som likaledes pågick endast något över ett år, gällde fördelningen av betjäningsavgiften. Då arbetstagarorganisationen år 1948 önskade få de av statsrådet föreskrivna lönebestämmelserna för restaurangerna upphävda, samtyckte den till att träffa ett avtal om huru de för utskänkningen influtna betjäningsavgifterna skulle fördelas mellan servitörerna på respektive arbetsplatser för att den procentuella ersättningen inte skulle komma servitörerna att ensidigt gynna utskänkningen. Underhandlingar om avtalet fördes på socialministeriet i lönemyndigheternas närvaro. Avtalet möjliggjordes av den i restaurangförordningen av år 1938 ingående bestämmelsen, att betjäningsavgift, som hotell eller restaurang önskade uppbära, skulle *antecknas å notan*. Man enades om att varje restaurang, som uppbar betjäningsavgifter, skulle en gång i månaden fördela dem mellan serveringspersonalen så att varje servitör erhöll de för den alkoholfria serveringen influtna serveringsavgifterna oavkortade. Däremot skullle de betjäningsavgifter, som under månadens lopp inkasserats för alkoholutskänkningen, delas mellan samtliga servitörer på arbetsplatsen i proportion till deras arbetstimmar. Med utgångspunkt från det totala antalet arbetstimmar under månaden skulle servitörernas timlön för utskänkningen beräknas, och varje servitör skulle erhålla denna timlön för de arbetstimmar han fullgjort.

Om i en restaurang fanns högst fem ordinarie servitörer, fick betjäningsavgift inte uppbäras för utskänkningen utan restaurangen skulle använda den s. k. blå prislistan, där betjäningsavgiften ingick i utskänkningspriset. I dylika restauranger erhöll servitörerna den i kollektivavtalet fastställda månadslönen.

Nyssnämnda fördelningsmetod för betjäningsavgiften syntes under den korta försökstiden vara ur alkoholpolitisk synpunkt fördelaktig. Emellertid väcktee den från första början starkt missnöje inom servitörkåren, där man vant sig vid att arbeta under friare former. Särskilt missnöjda var festvåningarnas och barernas servitörer, som ansåg sig gå miste om en del av sin förtjänst till fördel förr den övriga serveringspersonalen på samma restaurang. Förtjänsterna växlade (11948) på de olika restaurangerna från mindre än 20 000 mark till 60 000 markk per

månad och däröver, varför stora svårigheter förelåg att komma överens om en lönenorm.

Dessutom befarade man på arbetsgivarhåll, att även om fast avlöning utgick till servitörerna det tidigare bruket att erlägga frivilliga drickspengar skulle fortbestå, varvid restaurangbesöken skulle ställa sig dyrare för allmänheten.

Norge

Serveringspersonalen vid näringsställen med rättighet att utskänka rusdrycker avlönas medelst drickspengar. Drickspengarna beräknas och uppföres på restaurangnotan med 10 procent på vad gästens förtäring av mat, dryck m. m. kostar. I fråga om rusdrycker äger personalen dock icke rätt att beräkna drickspengar på den del av utskänkningspriset, som utgöres av en särskild skatt, den s. k. tilläggsavgiften. I enlighet härmed införs tilläggsavgifterna under en särskild rubrik på notan. I nedanstående uppställning ges ett exempel på en restaurangnota.

	Tilläggs-avgift kr.	Totalbelopp kr.
Mat		10: —
Kaffe		1: —
½ pilsner		1: 40
½ fl. rödvin	1: 10	3: 75
1 glas likör	1: 50	2: —
	2: 60	18: 15
+ 10 % servis		1: 90
Tilläggsavgift		2: 60
		22: 65

Drickspengarnas belopp avrundas uppåt till närmaste 10-örestal.

Danmark

Någon lagstiftning om serveringspersonalens löner förekommer icke. Enligt en särskild överenskommelse mellan arbetsgivare och anställda inom hotell- och restaurangnäringen är serveringspersonal berättigad till en servisavgift av minst 12½ procent på serverade varor, alltså även på sprit och vin. Vanligen lämnas notan över förtärda varor till gästen utan att servisavgiften pålagts. I allmänhet torde man på restauranger i Danmark räkna med en servisavgift av 15 procent.

Enligt ovannämnda överenskommelse skall, om serveringspersonal framför klagomål över för låg omsättning, förhandling äga rum mellan vederbörande arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer. Serveringspersonalen garanteras i avtalet en årlig omsättning, större på restauranger och mindre på kaféserveringar och smärre näringsställen. Uppgörelsen sker den 1 januari, oavsett anställningstid, varvid serveringspersonalen erhåller kompensation med 12½ procent av det eventuellt felande omsättningsbeloppet. Omsättningsgarantibeloppet är högre för den serveringspersonal, som har hand om lärlingar. Garantibeloppet kan med organisationernas samtycke nedsättas för personal, som på grund av hög ålder eller ohälsa icke kan arbeta i skift. Omsättningsgarantin omfattar icke små företag, i vilka endast en person är fast anställd för serveringen. I omsättningsgarantin göres avdrag för sjukledighetsperioder om mer än 8 dagar.

Serveringspersonalen vid ett företag kan fritt bestämma, om den vill arbeta med gemensam kassa. Enligt överenskommelsen skall i så fall förtjänsten delas lika mellan dem, som deltagit i arbetet.

Om ett företag önskar införa från dricksspenningsystemet avvikande lönevillkor för serveringspersonalen (fast lön m. m.), skall förslag till sådan anordning först föreläggas de två huvudorganisationerna för godkännande.

Frågan om att avlöna serveringspersonal med fast lön i stället för serveringsavgifter uppges ha varit på tal inom fackorganisationerna men synes icke ha varit föremål för systematisk utredning, varken av dessa eller av något offentligt organ. Från arbetsgivarhåll har mot tanken på en övergång till fast lön gjorts den invändningen, att gästerna förmodligen ändå skulle fortsätta att betala dricks-pengar. Detta skulle medföra en onödig fördyring av restaurangbesöken och därmed leda till minskad besöksfrekvens.

England

Löne- och arbetsförhållandena för hotell- och restaurangpersonalen är reglerade genom en lag av år 1943 (Catering Wages Act). Med stöd av denna lag har upprättats en särskild kommission (Catering Wages Commission) med administrativa och utredande befogenheter, bestående av ett antal opartiska ledamöter samt representanter för såväl arbetsgivarna som de anställda. Genom rekommendationer till arbetsministeriet medverkar kommissionen till inrättande av s. k. lönenämnder (Wages Boards). Dessa nämnder, vilka likaledes består av opartiska ledamöter och partsrepresentanter, har till uppgift, bland annat, att avge förslag till arbetsministeriet beträffande löner och arbetsvillkor för arbetstagare inom vederbörande lönenämnds verksamhetsområde. I enlighet med dylika förslag utfärdar arbetsministeriet, efter hörande av kommissionen, s. k. löneförordningar (wages regulation orders), vilka upptager minimilöner för olika personalgrupper. För hotell och restauranger med rätt till spritutskänkning finnes en särskild lönenämnd inrättad (the Licensed Residential Establishment and Licensed Restaurant Wages Board). Enligt förslag av denna lönenämnd har arbetsministeriet år 1948 utfärdat en minimilöneförordning, vilken sedermera vid flera tillfällen kompletterats och ändrats.

Förordningen upptager minimilöner för såväl serveringspersonal som annan personal, och dessa löner har fastställts utan hänsyn till förekomsten av dricks-pengar. Den fasta minimilönen torde för serveringspersonalens del i regel utgöra endast en mindre del av inkomsten, medan drickspengarna uppgår till ett mångdubbelt högre belopp. Såsom exempel kan anföras, att den lagstadgade minimilönen för en manlig servitör i London (med fri kost och fritt logi) för närvarande utgör 90 shillings i veckan, medan inkomsten av drickspengar på en förstaklassrestaurang därstädes kan uppskattas till omkring 350 shillings i veckan. Arbetsgivaren och de anställda är emellertid oförhindrade att träffa friwilliga överenskommelser om högre lönesatser än de i förordningen fastställda.

År 1949 erhöll kommissionen i uppdrag av arbetsministeriet att undersöka verkningarna av 1943 års lag. I detta uppdrag ingick bland annat att undersöka, huruvida mot bakgrunden av erfarenheterna av lagstiftningen någon principiell förändring vore nödvändig och önskvärd beträffande drickspenningsystemet.

I sitt betänkande konstaterade kommissionen, att införandet av lagstadgade minimilöner icke, såsom man antagit, medfört att dricksperiningsystemet fått minskad betydelse. Kommissionen diskuterade åtskilliga från arbetsgivarhåll framkomna förslag till ändrat lönesystem för personal, som erhöll drickspengar, vilka förslag emellertid av olika anledningar avstyrktes. I detta sammanhang erinrade

kommissionen om det system, som tillämpades av de schweiziska hotellföretagen (procentuellt tillägg på notan och fördelning av de influtna servisavgifterna mellan de anställda). Kommissionen påpekade, att man här funnit möjlighet att klargöra för gästerna, att de genom erläggandet av servisavgiften gjort rätt för sig gentemot personalen. Även om detta system icke lett till ett fullständigt slopande av bruket att ge drickspengar, hade det dock reducerat detsamma till mycket små proportioner. Kommissionen slutade med att föreslå, att en särskild kommitté skulle tillsättas för att verkställa skyndsam utredning rörande hela drickspenningproblemet.

Någon statlig utredning i frågan har hittills icke igångsatts.

Nederländerna

Bestämmelser rörande löner för serveringspersonal vid restauranger är meddelade i ett reglemente av den 19 mars 1951 angående löner och andra arbetsvillkor inom hotell-, restaurang- och kafénäringarna. Reglementet är officiellt fastställt och gäller såsom lag. Det är bindande för alla arbetsgivare och arbetstagare med avseende på sådan anställning, som är hänförlig under detsamma. För restauranger med spriträttigheter gäller samma regler som för restauranger i allmänhet.

Frånsett en nominell lön om 1 gulden per vecka är serveringspersonalens inkomster baserade på servisavgifter. Varje arbetsgivare är skyldig att fastställa den servisavgift, som skall tillämpas inom hans företag. Avgiften kan fastställas till alternativt 10, 12,5 eller 15 procent av det värde som förtäringen betingar. Då restaurangnota utskrives, skall servisavgiften särskilt anges på denna. Om servisavgift överstigande den för restaurangen gällande avgiftsprocenten debiteras på notan, riskerar den serverande avsked. Serveringspersonalen är emellertid oförhindrad att mottaga drickspengar, som frivilligt lämnas utöver den fastställda servisavgiften. Servisavgifterna, beräknade efter fastställd procentsats på omsättningen, samlas i en för restaurangen gemensam kassa. Denna kassa fördelas i slutet av varje vecka inom serveringspersonalen enligt i reglementet fastställda grunder. Principen är att serveringspersonal av högre rang får en större andel av kassan än serveringspersonal av lägre rang.

Servisavgiftssystemet kompletteras med regler om garanterad minimiinkomst, innebärande att arbetstagare, vars genomsnittliga veckoinkomst under en viss period, i regel tre månader, icke uppgår till ett för vederbörande kategori i en särskild tabell angivet belopp, erhåller tillägg av arbetsgivaren upp till den fastställda summan. Sådan kompensation skall av arbetsgivaren utbetalas inom en vecka efter tremånadersperiodens utgång.

Någon offentlig utredning rörande servisavgifternas ersättande med fast lön har icke verkställts. Ej heller är någon dylik utredning för närvarande ifrågasatt.

Förbundsrepubliken Tyskland

Serveringspersonalens avlöningsförhållanden regleras genom avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare. Inom hotell- och restaurangbranschen finns ca tjugu kollektivavtal (i allmänhet ett kollektivavtal för varje delstat men för vissa delstater två eller tre avtal). De allmänna villkoren, inklusive bestämmelserna om avlöningsformen, är tämligen likartade i dessa kollektivavtal. En genomgående princip är att serveringspersonalen avlönas medelst en serveringsavgift på 10 procent, varvid viss minimilön är garanterad. I restauranger med en serveringspersonal om mer än 5 personer har ett s. k. Troncsystem införts, innebärande att

alla serveringsavgifter samlas i en gemensam kassa, som vid månadens slut fördelas enligt en viss plan.

Förslag att på restauranger med spritservering avskaffa systemet med serveringsavgift och ersätta det med fasta löner var föremål för visst intresse på arbetsgivarhåll före sista världskriget. Några större restauranger genomförde då en sådan omläggning, men man har sedan 1945 återgått till den tidigare gällande ordningen. Systemet med fasta löner för serveringspersonalen uppges alltid ha mött motstånd dels från arbetstagarnas sida, enär mindre genomsnittslön förväntats bli följden av en omläggning, dels ock från arbetsgivarhåll med hänsyn till de ovissa konjunkturförhållandena. Någon offentlig utredning i frågan har enligt uppgift icke företagits.

Schweiz

Löneförhållandena för serveringspersonal och annan betjäningspersonal vid hotell- och restaurangföretag är för närvarande reglerade genom kantonala kollektivavtal mellan respektive arbetsgivar- och personalorganisationer. En Bedienungsgeld-Ordnung av den 24 mars 1950 reglerar lönerna för all personal inom hotellrörelsen. Denna förordning vilar på överenskommelser mellan arbetsgivarnas och de anställdas organisationer, vilka sanktionerats av folkhushållningsdepartementet och ej kan ändras utan godkännande av nämnda departement.

Förordningen äger ej tillämpning på rena restaurangföretag. I dessa är dricks-penningsystemet rådande. Viss kontantlön, i regel ca 20 francs i månaden, skall dock utgå till serveringspersonalen jämte fri kost och i vissa fall även fritt logi. Drickspengar lämnas i regel med ca 10 procent på notans belopp. Endast i undantagsfall uppföres servisavgift på notan; så sker t. ex. i järnvägsrestauranger (10 procent) samt i restauranger, som drivs av vissa kvinnoföreningar. Vid servering i festvåning o. dyl. brukar servisavgift inräknas i notabeloppet.

Enligt de avtal, som gäller för hotellrörelsen, är personalen oförhindrad att mottaga drickspengar, som lämnas utöver den avtalsenliga servisavgiften. Däremot stadgas förbud för personalen att göra anspråk på drickspengar utöver detta belopp (Bedienungsgeld-Ordnung). För restaurangernas del saknas uttryckliga bestämmelser i detta ämne; i praktiken torde dock förhållandena vara likartade.

Det s. k. Troncsystemet med fördelning inom serveringspersonalen av hela det influtna drickspenningbeloppet förekommer i begränsad utsträckning i restaurangföretagen, dock endast i större företag och i restauranger, där gästfrekvensen är olika i skilda matsalar. Erfarenheterna av detta system uppges icke vara odelat fördelaktiga för vare sig personalen eller företagen.

Frågan om drickspengarnas ersättande med fast lön upptogs från personalens sida i mitten av 1930-talet men förlorade därefter sin aktualitet under de för den schweiziska hotell- och restaurangnäringen svåra krigsåren. Frågan torde emellertid, enligt uppgift av Zentralverband der schweizerischen Hotel- und Restaurant-Angestellten, så småningom komma att återupptagas. I vissa restauranger har försök gjorts att avskaffa drickspenningsystemet och betala fasta löner, men denna ordning har hittills icke kunnat genomföras. Endast en liten del av personalen förklarade sig nöjd med de erbjudna villkoren.

Förenta Staterna

Många delstater har infört i lagar eller förordningar fastställda minimilöner, som även gäller för restaurangpersonal.

I tjugutvå delstater och territorier finns lagstiftning rörande sysselsättningsförhållandena inom hotell- och restaurangnäringen. För närvarande har 17 del-

stater och territorier särskilda löneförordningar i kraft, och tre delstater (Arkansas, Nevada och South Dakota) samt Hawaji har lagstadgade minimilönesatser avseende hela branschen. I Connecticut finns också bestämmelser om lagstadgad minimilön, men därjämte har i nämnda delstat utfärdats administrativa föreskrifter beträffande drickspenningsystemet. Fyra olika system tillämpas beträffande drickspengarna:

1) Fem delstater — Californien, Oregon, Washington, Colorado och Wisconsin — har fastställt en enda lönesats för alla yrken i branschen och föreskrivit förbud mot drickspengars inräknande i minimilönen.
2) Åtta delstater, Columbiadistriktet och Porto Rico har föreskrivit förbud mot att drickspengar inräknas som del av minimilönen; däremot gäller en lägre »servis»-lönesats för sådana yrken, där drickspenningsystemet är vanligt förekommande. I Utah fastställes en lägre lönesats i restaurangförordningen än i hotellförordningen; i den senare förordningen skall en lägre »servis»-lönesats genomföras.
3) I Connecticut medgives att från den lagstadgade minimilönesatsen göres vissa avdrag för drickspengar.
4) I North Dakota gäller en annan lönesats för servitriser än för köksbiträden.

Något försök att avskaffa systemet med servisavgifter och ersätta det med fast lön synes icke ha förekommit. Ej heller synes det ha varit aktuellt att vidtaga andra åtgärder för att genom ändrade avlöningsformer avskaffa eller begränsa serveringspersonalens ekonomiska intresse i utskänkningen av rusdrycker.

Canada

Uppgifter om löneförhållandena för serveringspersonal vid restaurangföretag har erhållits endast beträffande provinserna Quebec och Ontario.

Lönerna bestäms genom individuell uppgörelse mellan arbetsgivaren och den anställde. Såväl de provinsiella myndigheterna som vederbörande fackföreningar gör emellertid försök att få en reglering av restaurangpersonalens löneförhållanden till stånd. Sammanhållningen på personalsidan uppges emellertid vara mycket dålig, och båda parternas organisationer torde vara synnerligen svaga.

Utom vid vissa enklare näringsställen och barer, där drickspengar i allmänhet ej förekommer, erhåller serveringspersonalen i regel en fast lön samt ofta arbetsdräkt och måltider, varjämte den äger tillgodogöra sig drickspengar, som brukar uppgå till 10 procent av räkningens belopp.

Några allvarliga försök att avskaffa drickspenningsystemet synes icke ha gjorts.

KUNGL. BIBL.
28 DEC 1956
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1956

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk. [25]
Rådhusrätts sammansättning i brottmål. [28]
Domartjänster i häradrätt och hovrätt. [52]
Srafflagberedningens slutbetänkande. Skyddslag. [55]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Upplysningsverksamhet vid folkomröstningar. [35]

Kommunalförvaltning.

Städernas donationsjord. [7]
Kommunalförbund och indelningsändringar. [19]

Statens och kommunernas finansväsen.

Förenklad statsbidragsgivning. [8]
Tulltaxa. Förslag av 1952 års tulltaxekommitté. 1. Allmänna synpunkter. [14] 2. Detaljmotivering [15] 3. Taxan. [16]
Vissa ändringar i nöjesbeskattningen m. m. [23]
Nya kommunala ortsavdrag. [41]

Politi.

Tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad. [49]
1951 års oljeutredning. Brandfarliga varor. Del 1. [50] Del 2. Bilagor. [51]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Äldringsvård. [1]
Statsägda aktiebolag i Sverige. [6]
Penningvärdeundersökningen. 3. Investeringsverksamhet och sparande. Balansproblem på lång och kort sikt. [10]
Utredningen om kortare arbetstid. [20] Bilagor. [21]
Statsägda företag i utlandet. [24]
Remissyttranden. [31]
Hemmen och samhällsplaneringen. [32]
Statens byggnadsbesparingsutrednings betänkande. 1. Offentliga byggnader. Översikt och byggnadsbehov. [39]
Riktlinjer för bostadspolitiken. [40]
Zigenarfrågan. [43]
Bränsleutredningen 1951. 1. Bränsleförsörjningen i atomåldern. Förutsättningar, slutledningar, rekommendationer och förslag. [46]
Stöd åt ofullständiga familjer. [47]
Stadsbudgetens verkningar på konjunkturutvecklingen. [48]
Balanserad expansion. [53]
Ekonomiska villkor för rusdrycksutskänkningen. [56]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande med förslag till sjukhuslag m. m. [27]
Lag om rätt att utöva läkekonsten. [29]
Kliniska utbildningsplatser för blivande läkare. [34]
Alkoholblodprovet. [37]
Strålskydd. [38]

Allmänt näringsväsen.

Frågan om fortsatt samarbete mellan staten och TGO i LKAB. [9]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Fiskhandeln i Sverige. [2]
Statens stöd åt växtförädlingen m. m. [4]
Fiskeområde. [17]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Skogsindustrins utbyggnad. [33]
Skogsbrukets arbetsmarknad. [36]

Industri.

Atomenergien. [11]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Standardtariffer för detaljdistribution av elektrisk kraft. [5]
Statens Järnvägars taxor. [54]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Restaurering av Uppsala domkyrka. [3]
Bihang till kyrkohandboken. [12]
Konstbildning i Sverige. [13]
Seminarieorganisationen. 1. [18]
Alternativt aftonsångsritual. [22]
Byggnadsminnen. [26]
Prästvalslag. [30]
Staten och de politiska ungdomsorganisationerna. [42]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Översyn av Förenta Nationernas stadga. [44]
Nordiska parlamentariska kommittén. 12. Slutbetänkande. [45]

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB
STOCKHOLM 1956